

**ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ**

На правах рукопису

Великочий Володимир Степанович

УДК 930.1:94(477.83/86)“1914–1919”

**УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ
ПРОЦЕСІВ У ГАЛИЧИНІ 1914–1919 рр.:
УМОВИ СТАНОВЛЕННЯ, ЕТАПИ РОЗВИТКУ, ОСОБЛИВОСТІ**

07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
доктора історичних наук

Науковий консультант:
РЕЄНТ Олександр Петрович
доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України

КИЇВ – 2010

З М І С Т

Вступ	4
РОЗДІЛ 1. Методологія, джерельна база дослідження та ступінь наукової розробки проблеми	12
1.1. Теоретико-методологічні засади історіографії проблеми	12
1.2. Класифікація джерельної бази та ступінь її наукової розробки	48
РОЗДІЛ 2. Політичні режими в Галичині у 1914–1919 рр.: наукові інтерпретації істориків	71
2.1. Студії про політику Австро-Угорщини і Росії щодо Галичини в роки Першої світової війни	71
2.2. Державотворчі процеси в Західноукраїнській Народній Республіці: здобутки і перспективи української історіографії	107
РОЗДІЛ 3. Суспільно–політичні трансформації за доби визвольних змагань у контрверсійному висвітленні науковців	142
3.1. Еволюція української партійно-політичної системи та виникнення нових політичних структур у Галичині	142
3.2. Консолідація наддніпрянської еміграції та діяльність Союзу визволення України	173
РОЗДІЛ 4. Історіографія процесу створення і розбудови українських національних військових формувань у краї в 1914–1919 рр.	202
РОЗДІЛ 5. Українське соборництво 1914–1919 рр. як феномен національної історіографії	234
5.1. Наукове осмислення національно-консолідаційного процесу між українством Наддніпрянщини і Галичини	234
5.2. Державно-консолідаційний рух в УНР і ЗУНР у висвітленні істориків	256

РОЗДІЛ 6. Наукові інтерпритації етнонаціональних відносин у галицькому соціумі	285
6.1. Українсько-польське протистояння на переломному етапі боротьби за національну незалежність і державність	285
6.2. Етнічні меншини краю в контексті військово-революційних подій 1914–1919 рр.	309
РОЗДІЛ 7. Дослідження духовного і культурного життя галицької спільноти періоду воєнно–революційних подій	331
7.1. Церковно-релігійні процеси як об’єкт історичної науки	331
7.2. Особливості відображення явищ культурного життя у науковій літературі	357
Висновки	382
Список використаних джерел і літератури	394

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Бурхливі події та перетворення, спричинені Першою світовою війною і Українською революцією, визначили зміст і значущість доленосної доби 1914–1920 років у історичному розвитку українського народу. Впродовж дев'яти десятиріч вона залишалася предметом активного вивчення істориками та представниками інших наук, унаслідок чого нагромадився величезний масив різножанрової літератури, яка потребує аналізу, систематизації і творчого переосмислення задля визначення головних здобутків, прогалин і перспектив подальшого вивчення цієї безмежно багатогранної, складної, суперечливої теми. Вирішити це завдання спроможна історіографія, яка акумулює історичну пам'ять народу – одного з важливих чинників націє- і державотворення.

Невід'ємною складовою загальнонаціональних суспільно-політичних процесів досліджуваної доби залишалася Галичина, де їх розгортання мало свою специфіку, зумовлену особливостями історичного розвитку, геополітичним становищем та багатьма іншими обставинами зовнішнього і внутрішнього порядку. Все це відповідним чином відобразилося на змістовій наповненості й характері історичної літератури, де становище краю з'ясовувалося як у всеукраїнському контексті, так й у вигляді окремої дослідної тематики. Цей момент актуалізує потребу здійснення спеціального комплексного аналізу історіографічного доробку про суспільно-політичний розвиток Галичини періоду Першої світової війни та існування Західно-української Народної Республіки (ЗУНР). Вирішення цього завдання ускладнюється і накладає додаткову відповідальність у зв'язку з посиленням уваги не лише наукових, а й широких громадських кіл до подій і явищ, пов'язаних з визвольною боротьбою українського народу за свою національну незалежність і державність.

Процес нагромадження знань й осмислення цієї теми в українській історіографії зумовлювався як науковими (теоретико-методологічні парадигми, дискурси тощо), так і позанауковими чинниками. Така тенденція притаманна всім етапам історіографічного процесу: партійно-політична та ідейна заангажованість,

національно-патріотичний пафос, глорифікація минулого, моноетноцентризм знаходили свої специфічні прояви у західноукраїнській літературі міжвоєнного періоду, у доробку українського зарубіжжя, у працях радянського періоду та в сучасних вітчизняних дослідженнях. Прискіплива увага широкої громадськості, соратників по політичних угрупованнях, зрештою колег по «історичному цеху» змушувала дослідників повсякчас «підправляти» свої історієписання відповідно до власних смаків, уподобань, очікувань. Це породило широке розмаїття думок, оцінок, поглядів як на фундаментальні процеси, що є головним змістом і суттю суспільно-політичних процесів у Галичині 1914–1919 рр., так і на конкретно-історичні події, явища, дійових осіб, які визначають окремі грані його складної палітри.

Такі науково-теоретичні й громадсько-політичні обставини та пізнавальні потреби зумовлюють і актуалізують доцільність проведення спеціального комплексного історіографічного аналізу всього масиву історичної й іншої літератури про національно-політичний рух у Галичині в 1914–1919 рр. Чергове переосмислення відображеного в ній як загального досвіду розвитку історичної і суспільної думки, так і зазначеної конкретно-історичної теми сприятиме формуванню і корегуванню більш виразного образу минулого в масовій історичній свідомості, розв'язанню певних політичних і національно-культурних проблем сучасного державотворення та становитиме продуктивний внесок у сучасну історичну науку в Україні, яка переживає складні пострадянські трансформаційні процеси.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалося в рамках наукової проблематики Інституту історії і політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника «Етнополітичні та культурні процеси в країнах Центральної і Південно-Східної Європи ХІХ–ХХ ст.», а також держбюджетної теми № 102003441 «Етнополітичні процеси у слов'янському світі у ХХ ст. (на матеріалах східних областей Польщі та західних областей України)».

Мета даної роботи полягає у здійсненні спеціального комплексного дослідження української історіографії суспільно-політичних процесів у Галичині в 1914–1919 рр. Її реалізація передбачає розв'язання таких взаємозумовлених завдань:

– розкрити теоретико-методологічні засади української історіографії зазначеної теми та виявити, систематизувати, класифікувати джерельну базу дослідження, визначити ступінь її наукової розробки;

– з'ясувати наукові інтерпретації істориків та здобутки і перспективи дослідження проблеми функціонування політичних режимів у Галичині в часи Першої світової війни й існування ЗУНР;

– показати контрверсійність висвітлення вченими процесів еволюції і трансформації партійно-політичної системи українців Галичини в зазначений період, що супроводжувалися їх консолідацією з наддніпрянською еміграцією та виникненням нових організаційних структур;

– проаналізувати стан дослідження військово-політичної діяльності зі створення і розбудови національних військових формувань у Галичині в 1914–1919 рр.;

– висвітлити оціночні характеристики, підходи й погляди представників різних наукових напрямів та ідейно-політичних течій на проблему соборницьких змагань українців за воєнно-революційної доби;

– показати й систематизувати наукові інтерпретації етнонаціональних стосунків у галицькому соціумі в роки Першої світової війни та ЗУНР;

– визначити стан і особливості відображення в наукових дослідженнях церковно-релігійних та культурних процесів і явищ у Галичині в 1914–1919 рр.

Об'єктом дослідження є сукупність історіографічних джерел різного походження (науково-аналітичні публікації, історико-мемуарні й публіцистичні праці тощо) з історії суспільно-політичного руху в Галичині у 1914–1919 рр., діяльність наукових центрів і творчий здобуток окремих дослідників у висвітленні порушеної теми. Сюди відносимо і праці політологів, правознавців, педагогів, мистецтвознавців, представників інших гуманітарних і суспільних наук, що відображають процес нагромадження знань та уявлень з відповідної проблематики.

Предметом дослідження є основні тенденції, закономірності, особливості розвитку історичних знань про суспільно-політичне становище Галичини в 1914–1919 рр. та встановлення їх достовірності, повноти, об'єктивності.

Хронологічні рамки дослідження визначаються двома вимірами.

Перший зумовлюється обставинами конкретно-історичного розвитку Галичини періоду Першої світової війни та існування Західноукраїнської Народної Республіки: за нижню межу слугує вибух війни 19 липня – 1 серпня 1914 р., а за верхню – липень 1919 р., коли уряд і збройні сили ЗУНР залишили терени краю, де встановився польський державний режим. Цей період історії Галичини, який називаємо «воєнно-революційним», відзначається відносною внутрішньою цілісністю загалом складних і суперечливих суспільно-політичних процесів. Вони не завжди органічно збігаються з етапами та динамікою розгортання загальноукраїнських національно-визвольних і державотворчих процесів, однак виразно відображають характер й особливості національно-визвольного руху в Галичині, головний зміст яких становлять складні партійно-політичні трансформації, напружені міжнаціональні відносини, доцентрові і відцентрові тенденції у стосунках з імперським центром, соборницькі прагнення до єднання з Наддніпрянською Україною, якісні зрушення у царині церковно-релігійного і культурного життя.

Другий вимір визначається характером розвитку української історіографії: окреслюючись межами від появи перших історико-документальних та аналітичних праць за доби Першої світової війни до бурхливого наростання масиву літератури у теперішній час, він також передбачає поділ на окремі періоди, що визначаються становищем української історичної науки за різних державно-політичних режимів, а також часом та місцем зосередження наукових центрів і діяльності провідних істориків тощо.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому комплексно, системно узагальнюється дев'яносторічний здобуток української історіографії про суспільно-політичний рух у Галичині за складної воєнно-революційної доби 1914–1919 років. Науковці здійснювали головним чином фрагментарні спроби визначення стану і ступеня дослідженості деяких аспектів означеної теми, про що свідчать вступні чи окремі розділи дисертаційних та монографічних праць, присвячених конкретно-історичним проблемам історії Першої світової війни, Української революції. Наявні спеціальні історіографічні публікації з історії ЗУНР (С. Макарчук, Ю. Сливка, М. Литвин, А. Панчук та ін.) залишають чималий простір для поглибленого

осмислення цієї важливої, складної проблеми як у плані залучення нових історіографічних джерел, так й особливо щодо аналітичного, критичного переосмислення загального доробку через призму поглядів представників різних ідейних течій, наукових напрямів та під кутом визначення подальших дослідницьких перспектив.

У роботі запропоновано власний авторський погляд на теоретико-методологічні засади вивчення історіографії історії Галичини за доби Першої світової війни та української державності 1918–1919 рр.; здійснено систематизацію і класифікацію джерельного комплексу дослідження та його видову характеристику. Відповідно до окреслених предмета і завдань роботи запропоновано оригінальну характеристику історіографічних періодів, які відображають динаміку й особливості нагромадження знань із порушеної теми. До наукового обігу залучено як чимало маловідомих публікацій представників інтелектуальної еліти та праць, що становлять бібліографічну рідкість, так і найновіші наукові розробки, які ще не піддавалися історіографічному аналізу. Поряд з визначенням «вузьких місць» у вивченні конкретних наукових проблем, уточнено авторство окремих публікацій, вказано на допущені фактологічні неточності, визначено комплекс дискусійних питань, які потребують поглибленого вивчення, окреслено контури і можливі підходи до їх подальшої розробки.

Наскрізний усеохоплюючий аналіз наявної літератури з історії Галичини воєнно-революційної доби 1914–1919 років відкриває нові грані та спонукає до якісно іншого рівня аналітичного осмислення її історіографії порівняно із поглядами і висновками, які пропонуються вченими на основі вивчення праць з окремих наукових проблем, що стосуються цієї теми. Новизна монографічного дослідження зумовлюється і застосуванням міждисциплінарного підходу: в історіографічний простір включено результати розробок правознавців, політологів, педагогів, мистецтвознавців та представників інших гуманітарних і суспільних наук, які можуть бути цікавими і корисними для істориків, розширюючи горизонти їх наукового пізнання. Це ж стосується і використання теоретико-методологічних новаційних підходів і методів історіографічного аналізу, апробованих західною

наукою. Вони особливо корисні й ефективні при з'ясуванні характеру, здобутків і перспектив поступу сучасної вітчизняної історіографії, яка подекуди важко долає стереотипи радянської спадщини й відносно повільно адаптується до нових викликів європейської і світової історичної науки.

Практична значущість результатів дослідження визначається в суспільно-політичній та науково-теоретичній площинах. Сформульовані аналітичні положення і висновки можуть бути цікавими, корисними науковцям і політикам (політологам) при з'ясуванні визначальних тенденцій українського державотворення у ХХ ст., для розуміння генези й коріння невіршеності багатьох злободених суспільних проблем сьогодення. Зібраний і систематизований масив наукової та іншої різножанрової літератури зможуть використати представники історичних й інших суміжних наукових галузей для кращої орієнтації в національній інтелектуальній спадщині з історії Європи, України та, особливо, Галичини за буремного воєнно-революційного періоду 1914–1919 рр. Гадаємо, що витворений у роботі його «історіографічний образ» може стати окремою «цеглинкою» у загальній величній будові української історіографії.

Матеріали дослідження дозволяють рельєфніше уявити ступінь дослідженості складної, суперечливої, багатобарвної палітри суспільно-політичного розвитку Галичини в 1914–1919 рр., зокрема виразно виявляють та ілюструють реальні досягнення, вузькі місця, прогалини, дискусійні й нерозв'язані проблеми та перспективи подальшого вивчення зазначеної теми загалом та її окремих аспектів зокрема. Викладені в роботі фактологічний матеріал, теоретичні положення та висновки можна використовувати при підготовці узагальнюючої наукової та навчально-методичної літератури з української історіографії, а також при розробці навчальних програм і спецкурсів з української історіографії та історії України, пов'язаних з розвитком української суспільної думки, національних рухів, між-національних відносин, становленням українського соборництва, розвитком військової історії та історії церкви і культури тощо.

Методологічну основу дослідження становить комплекс методів, прийомів, способів і засобів, що забезпечують процес наукового дослідження на принципах

історизму й об'єктивності. Його теоретичною базою слугують наукові концептуальні розробки вітчизняних і зарубіжних учених про природу і механізми історичного пізнання, понятійно-категоріальний апарат історичної науки, теоретичний і практичний досвід її визначних представників, професійні морально-етичні якості й вимоги до історика тощо. Комплексний міждисциплінарний характер дослідницької роботи забезпечувався шляхом творчого використання і поєднання загальнонаукових та спеціальних історичних, зокрема й історіографічних, методів аналізу і синтезу, типології, класифікації, періодизації, системно-структурного і проблемного підходів та ін. Концептуальному викладу матеріалу та формулюванню аналітичних положень і висновків слугувало використання проблемно-хронологічного, історико-порівняльного, історико-ситуативного, біографічного та інших методів, які найефективніше сприяли досягненню репрезентативності, оригінальності історіографічного аналізу конкретно-історичної теми нашого дослідження.

Апробація результатів дослідження відбувалася на міжнародних наукових конференціях: «Західноукраїнська Народна Республіка: до 80-річчя утворення» (м. Львів–Івано-Франківськ, 1998), «Соціал-демократична ідея в українському та європейському політичному просторі» (м. Київ, 2001), «Соціал-демократія й соціальна політика: європейський досвід й українські перспективи» (м. Київ, 2003), «Національна інтелігенція в історії та культурі України» (м. Вінниця, 2008), «Західноукраїнська Народна Республіка 1918–1923. До 90-річчя утворення» (м. Львів; Івано-Франківськ; Чернівці, 2008), на Міжнародному науковому конгресі «Українська історична наука на порозі XXI ст.» (м. Чернівці, 2001); на Всеукраїнських наукових конференціях: присвяченій праці Ю. Бачинського «Україна Irredenta» (м. Київ, 2002), «Володимир Винниченко й українська соціал-демократія» (м. Кіровоград, 2002), присвяченій пам'яті організатора січово-стрілецького руху в Галичині К. Трильовського (м. Коломия, 2007), «Роман Шухевич в українському національно-визвольному русі XX століття», присвяченій 100-річчю від дня народження Головного командира УПА (м. Івано-Франківськ, 2007); на звітних наукових конференціях кафедр Прикарпатського національного

університету імені Василя Стефаника, науково-методичних семінарах кафедр історії України, історіографії і джерелознавства Інституту історії і політології Прикарпатського національного університету. За результатами дисертації опубліковано монографію, двадцять дві статті у фахових виданнях, затверджених ВАК України, загальним обсягом 11,2 др. арк.

Структура роботи зумовлюється метою, завданнями, предметом дослідження, її конкретно-історичною проблематикою, що охоплює комплекс процесів і явищ суспільно-політичного руху в Галичині за воєнно-революційного періоду 1914–1919 рр., а також характером й особливостями становлення української історіографії. Вона складається зі вступу, семи розділів, поділених на дванадцять підрозділів (окрім четвертого), висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1.

МЕТОДОЛОГІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ ТА СТУПІНЬ НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ

1.1. Теоретико-методологічні засади історіографії проблеми

У сучасній науці немає усталеного, тим більше загальноприйнятого розуміння сутності історіографії. Вона тлумачиться з різних, подекуди суперечливих позицій, що породжує скепсис стосовно можливості й доцільності пошуку і вироблення чітких дефініцій для означення цього явища і поняття. Однак воно залишається базовим та одним з найуживаніших в історичній науці, слугуючи «відправною» та «кінцевою» точками історико-аналітичних досліджень.

Представники української інтелектуальної еліти ХХ ст. докладали чималих зусиль для з'ясування сутності національної історіографії [452; 562; 1536; 1383]. Доба новітньої державної незалежності позначилася бурхливими дискурсами навколо цієї проблеми, що зумовило появу праць науково-академічного, навчально-дидактичного, полемічного характеру, які засвідчують якісні зрушення в її опрацюванні. Не вдаючись до поглибленого аналізу змісту історіографії, обмежимося визначенням її іманентної сутності та окремих складників, акумулюючи та адаптуючи надбання науковців до предмета і завдань даного дослідження.

Під «історіографією» розуміємо спеціальну наукову галузь (дисципліну), що вивчає історію історичної науки, тенденції й етапи розвитку історичних знань і теоретико-методологічних засад історичних досліджень, поступальність, дискретність, територіально-регіональні особливості науково-історичного процесу. Її інституціональний складник передбачає функціонування структур двох рівнів: формальних – у вигляді академічних і науково-дослідних установ, навчальних закладів (кафедр), наукових об'єднань, періодичних, серійних видань державного чи громадського характеру та неформальних – наукових напрямів, течій, концепцій, шкіл, груп, асоціацій тощо. Невід'ємним компонентом історіографії є інтелектуальне соціокультурне середовище, яке складається з окремих науковців, дослідників.

Базовим для нашого дослідження є поняття «українська історіографія». Не занурюючись у дискурси про її етнонаціональні зрізи, вважаємо за необхідне окреслити два пов'язані з цією проблемою підходи. Значною мірою під впливом Д. Дорошенка в науці поширився, так би мовити, «особистісно-інституціональний» підхід, згідно з яким в український історіографічний простір включався доробок провідних істориків, мислителів та наукових осередків на «материковій» Україні та за її межами. Таке розуміння, очевидно, не вичерпує всього розмаїття його змісту і виявів, зокрема не вирішує питань, пов'язаних з мовою, походженням і багатьма іншими аспектами історіографічного процесу. Тому звертаємо увагу на тлумачення української історіографії як «регіонального» складника загальної історіографії. В такому сенсі сучасні вчені представляють її як універсальний феномен, що складається з сукупності літератури з проблем історії України (1); процесу виникнення і розвитку історичної науки в Україні (2); наукової дисципліни, яка вивчає стан і розвиток історичної науки в Україні (3) [256, с.116; 239, с.413].

Цей багатоаспектний підхід може уточнюватися, конкретизуватися через поняття «регіональна історіографія», що своєю чергою інтерпретується на національному, локальному, місцевому рівнях. У даному випадку вона уявляється не в «широкому» (як різновид загальної – європейської, світової), а у «вузькому» розумінні – як частина (складова) української національної історіографії. Через узагальнення доробку Я. Верменич, Я. Калакури, І. Колесник, В. Потульницького та інших сучасних учених [239, с.411–435; 751, с.25–47; 256; 1550, с.304–309; 1549;] ця проблема стосовно нашого дослідження з'ясовується наступним чином. Вихідною для її розуміння є позиція, згідно з якою історіографія сприймається як процес осмислення нагромаджених знань у різних, дедалі більш звужених територіальних і часових рамках, що розширює потенційні можливості історіографічного освоєння величезного масиву знань про регіон, нагромаджених історичною наукою. Багатоплановість регіонального зрізу української історіографії рельєфно проявляється у вивченні закономірностей становлення і розвитку історичної науки в певних регіонах, з'ясуванні процесу дослідження регіональної специфіки; аналізі ступеня історіографічної розробки локальних місцевих проблем тощо. З розширенням наукового простору регіональна історіографія стикається з потребою

вийти за межі рефлексій на теми політичної історії й дедалі більше занурюватися у складний світ ментальностей, регіональної ідентичності тощо.

Регіональний зріз історичного знання, порівняно з «всеукраїнським», стає ближчим як до об'єкта дослідження, так і суб'єкта історичного пізнання. Реконструкція «обличчя» регіональної історіографії передбачає врахування особливостей її інституціоналізації та зумовлювану науковими і суспільно-політичними чинниками специфіку теоретико-методологічного характеру, про що йтиметься далі. Зрештою, вона збагачує поліваріантність української історичної науки, ліквідуючи комплекс меншовартості «периферійних «вчених, які починають розробляти не лише «місцеву», історико-регіональну проблематику, а й концептуально важливі теоретико-методологічні питання.

За останні півтора десятиріччя активізувалася дискусія довкола проблеми термінологічного апарату української історіографії. Сформована у 1960–1980-х роках у рамках радянської науки значна частина понятійно-категоріального апарату піддається критиці прихильниками модерністських і постмодерністських підходів за «умовність», «дефінітивну невідповідність», механістичне прилаштування «традиційних історичних» термінів до тогочасного соціального замовлення, ідеологічне наповнення історіографії тощо. Це, однак, не заважає науковцям використовувати класифікаційні схеми джерел з історії України для групування історіографічного джерельного комплексу, наприклад, з проблеми українського державотворення 1917–1921 рр. [770, с.34–35]. При цьому спостерігаємо намагання адаптувати нову – «модерну» – термінологію до загального історіографічного простору, де вона продовжує співіснувати з «традиційним» понятійно-категоріальним комплексом, який не поспішає здавати позиції.

Із 60-х років ХХ ст. у науковому середовищі точиться полеміка навколо проблеми періодизації як історичного, так й історіографічного процесів. Визнаючи певну рацію тверджень учених про «умовність» усіх періодизацій та перебільшення їх значущості для історичної науки [1382], вважаємо, що на сьогодні від них ще рано відмовлятися. Визначення часових меж розгортання як конкретно-суспільних процесів, так й еволюції історичних знань за певними критеріями надає їм більшої структурованості, виразності, створює передумови для аналітичних і компаративістських узагальнень тощо.

Ця проблема вже була предметом історіографічного аналізу. Не зовсім логічними виглядають висновки В. Капелюшного, який, відстежуючи еволюцію поглядів дослідників, стверджує, що лише наприкінці 1990-х років вони стали датувати хронологічні межі національно-визвольних змагань 1914–1923 рр. Це ілюструється на прикладі доробку В. Вериги і Я. Грицака, а самі зміни в поглядах пояснюються накопиченням нових знань і ґрунтовним переосмисленням проблеми, що властиве працям знаних сучасних авторів, зокрема В. Верстюка, О. Реєнта, О. Рубльова, В. Солдатенка та ін. [770, с.18–19]. Однак не всі названі вчені поділяють таке датування [1636, с.4], навіть більше того – відзначають, що підходи Я. Грицака не знайшли належного розвитку в працях наступних дослідників [244].

Інші історіографи – О. Реєнт, Б. Янишин, О. Павлишин, А. Панчук [1607, с.27–28; 1427; 1460] – утверджують побутуючий у сучасній літературі погляд, згідно з яким розширення хронологічних меж революційних подій від 1914 до 1923 рр. пов'язується передусім із Я. Грицаком. Сам же Я. Грицак визнавав, що І. Лисяк-Рудницький і Р. Шпорлюк першими з-поміж українських істориків виступили проти розгляду революції в Україні як регіонального варіанта російської революції, адже вона охопила й терени підавстрійської України, яка разом з підросійською включилася в єдиний рух за національне самовизначення. Виходячи з відмінностей соціальної бази і завдань української та російської революцій та зважаючи на характер і паралелізм розгортання визвольних рухів інших слов'янських народів, Я. Грицак доводить, що українці також можуть розглядати 1914 р. як відправну точку своєї революції. Зрештою, слідом за Марком фон Гагеном поглиблюється думка, що Перша світова війна заактивізувала «українське питання» до безпрецедентного рівня, спричинила істотне піднесення національного руху. Це положення обґрунтовується особливостями національного та соціального становища українства, передусім у Галичині [446, с.121–125].

Таке прочитання не лише широковідомих «Нарисів» [443, с.102–165], а й спеціальних полемічних публікацій Я. Грицака [447] спонукає до часового уточнення – «доби незалежної України» – тверджень, що він «один з перших в українській історіографії показав мобілізаційну роль війни», яка «сильно заактивізувала українське питання і спричинила до зростання української національної свідомості». Це ж

стосується і проблеми подолання невинуватої дихотомії в періодизації Першої світової війни на західно- та східноукраїнських землях [1607, с.28], адже у своїх працях Я. Грицак активно спирався й артикулював доробок зарубіжних авторів. Це в жодному разі не применшує наукової значущості й оригінальності розробок визнаного українського дослідника, а лише конкретизує послідовність осмислення вченими окресленого кола питань.

Для даного дослідження принципове концептуальне значення має належна аргументація того, що саме 1914 рік, точніше – початок світової війни, став переломною віхою і каталізатором розгортання українського національного руху на якісно вищому рівні. Доволі складним виглядає й обґрунтування другої крайньої точки, що знаменує завершення чергового етапу національно-визвольної боротьби. Спробу його аргументації нами було запропоновано у монографічному дослідженні [224, с.19–20]. Тут же зазначимо, що хронологічні межі даного дослідження визначені нами 1914–1919 роками (конкретно-історичний вимір), є «воєнно-революційною добою». Вони достатньо зумовлені суспільно-політичними реаліями: вибух Першої світової війни (серпень 1914 р.) започаткував якісно новий період національно-політичного руху українців Галичини, який, проходячи складні суперечливі стадії розвитку, досяг апогею і чергового якісного оновлення на етапі національної державності. Після її фактичної ліквідації у середині липня 1919 р., коли уряд і армія ЗУНР перейшли в Наддніпрянщину, на теренах краю запанував державно-політичний режим відродженої Речіпосполитої.

Не менш складним виглядає «історіографічний» вимір хронологічних рамок дослідження, адже поряд з об'єктивними суспільними реаліями його зміст і градація зумовлюються науково-теоретичними парадигмами, точніше, їх суб'єктивним трактуванням дослідниками різних напрямів і течій. Ще раз слід наголосити: думки про «умовність» періодизації історіографічного процесу не повинні означати відмови від його наукової розробки, тим більше, коли ідеться про окремі історичні теми. Погоджуємося з трактуванням періодизації історіографічного процесу як наукового методу, що через застосування певних прийомів і процедур на основі вибіркового критерію виокремлює його певні відрізки часу, які, відзначаючись комплексом спільних

і відмінних рис та характеристик, засвідчують якісні зрушення у розвитку історичних знань й історичної думки [751, с.35–36].

Зважаючи на територіально-часові та державно-політичні умови розвитку українства у ХХ ст., з одного боку, та властиві його інтелектуальній еліті, зокрема професійним історикам, ідейні, науково-методологічні, світоглядні риси – з іншого, пропонуємо таку періодизацію української історіографії суспільно-політичних процесів у Галичині у 1914–1919 рр., в основі якої – поділ за наступними концептуально-хронологічними блоками. Перший – західноукраїнський (1920–1930-ті роки); другий – зарубіжний, або емігрантсько-діаспорний (20-ті роки ХХ ст. – початок ХХІ ст.); третій – радянський (1920–1980-ті роки); четвертий – сучасний державницький (з 1991 р.). Усвідомлюємо умовність та потребу вдосконалення такої градації, адже всі блоки, крім останнього, в часовому відношенні частково чи повністю «накладаються» один на одного. Крім того, між першим і другим періодами подекуди важко провести чітку розмежувальну лінію, зокрема в інституціональному відношенні. Зрештою, жоден з блоків не має внутрішньої цілісності через належність авторів до різних ідейних течій та схильність до відмінних науково-методологічних засад дослідження. Це, своєю чергою, ставить на порядок денний потребу з'ясування їх внутрішньої архітекtonіки, етапності та еволюції.

Незважаючи на вказані та інші моменти, такий поділ вважаємо найоптимальнішим, адже кожен з визначених концептуально-хронологічних блоків представляє окрему «епоху» і відносно цілісний етап нагромадження емпіричних знань та, головне, – науково-теоретичної систематизації, методологічної аналітики й оціночної характеристики українського суспільно-політичного руху Галичини 1914–1919 рр. Зрештою, він засвідчує самостійність українського історичного процесу та його тісний зв'язок з розвитком історіографії сусідніх народів й усієї Європи. Ця періодизація слугує основою поділу істориків на відповідні групи, доробок яких також не відзначається внутрішньою цілісністю.

До висвітлення історіографічного процесу на західноукраїнських землях за міжвоєнного періоду дослідники зверталися з різних позицій, зокрема в розрізі з'ясування становища і функціонування львівського наукового осередку та надбань його окремих представників [983, с.112–123; 1383, с.79–89; 1242, с.354–361]; регіоналізації

української історичної науки та формування окремих напрямів національної політичної й історичної думки [1550, с.384–435]; під кутом інституціоналізації українознавчих осередків на зазначених теренах і в еміграції [751, с.272–278] тощо. Однак, попри окремі розробки [900], він ще не став предметом спеціального комплексного вивчення.

Вживання терміна «західноукраїнська історіографія» щодо розвитку історичної науки в західній частині українських етнічних земель, які у 20–30-ті роки ХХ ст. перебували під владою трьох різних державно-політичних режимів, загалом виправдане, хоча стосовно нашої теми дослідження мова може йти лише про її розвиток у Галичині. Розвиток історичних знань у цьому випадку пов'язується головно з представниками львівського наукового осередку – І. Крип'якевичем, С. Томашівським, М. Голубцем, М. Кордубою, В. Дорошенком, І. Кривецьким, М. Возняком, М. Чубатим, Д. Коренцем, В. Щуратом, І. Свенціцьким, В. Будзиновським, І. Витановичем, М. Стахівим, І. Карпинцем та іншими діячами науки і культури. Чимало з них були учнями М. Грушевського.

Названі дослідники у своїх синтетичних і спеціальних узагальнюючих працях та науково-теоретичних й історико-публіцистичних роботах так чи інакше спричинилися до висвітлення різних аспектів суспільно-політичного розвитку Галичини у 1914–1919 рр. Однак не менш вагомий внесок у вивчення зазначеної проблеми здійснили непрофесійні історики з числа учасників воєнно-революційних подій, які мали високий рівень освіти, були політиками, урядовцями, адвокатами, журналістами та ін. Така ситуація пояснюється і дослідницькими інтересами представників львівського наукового осередку та загальними умовами розвитку історичних знань у Галичині за міжвоєнного періоду, характер і особливості яких зумовлювалися специфікою національно-політичних відносин у краї. Вони продукували величезний пласт історико-мемуарної літератури, що відзначається високим рівнем аналітики. Тож цілком закономірно розглядатимемо його як складник української історіографії.

Властиві західноукраїнській історіографії змістовні риси відповідним чином відобразилися на підходах й оціночних характеристиках суспільно-політичного розвитку Галичини 1914–1919 рр. Більшість праць за цією темою автори писали з методологічних позицій позитивізму, поєднуючи їх з елементами романтизму.

Нагромаджені факти і документи розташовувалися за чіткою хронологією, а почерговий опис подій супроводжувався їх деталізацією і подекуди – внутрішнім психологізмом. Дотримуючись засад державницького напрямку історіографії, автори, зокрема й історики-мемуаристи, наполегливо й емоційно обстоювали права українців на національну окремішність і державність. При з'ясуванні основних форм і методів боротьби за їх досягнення акценти зміщувалися на показ самовідданої праці окремих провідних діячів. Принциповий україноцентризм сполучався з антипольською спрямованістю, а актуалізація напружених міжетнічних стосунків міжвоєнної Галичини примушувала вдаватися до постійних аналогій з «недавнім минулим». Це обмежувало свободу творчості, але посилювало морально-виховну спрямованість історичного доробку, що мав формувати готовність молодшої генерації до продовження боротьби за ідеали нації.

За ідейно-політичними орієнтаціями та впливами у міжвоєнній західноукраїнській історіографії виокремлюємо дві течії. Першу умовно назвемо національно-зорієнтованою, другу – москвофільською. На поглядах авторів, приналежних до першої з них, окрім прихильності до національно-державницьких ідеалів та ідеології консерватизму, позначалася їхня партійно-політична заангажованість. Це більш чи менш виразно проявляється у працях представників націонал-демократичного (К. Левицький, О. Кузьма та ін.), радикального (М. Стахів, О. Терлецький, І. Кривецький, В. Будзиновський, М. Возняк), націоналістичного (Д. Паліїв, О. Бочковський) та інших угруповань. Спільним для них було обстоювання етнокультурної окремішності й самодостатності українського народу, його прав на самовизначення, незалежність, державність, соборність.

За названими та іншими ознаками цієї течії протистояли прихильники москвофільства, що обстоювали постулат етнічної єдності русинів (українців) Галичини з росіянами та виступали за входження краю до складу федеративної Росії. Феномен москвофільської історіографії воєнно-революційної доби 1914–1919 рр. спеціально не досліджувався, хоча предметно висвітлювалася історія москвофільського руху [1821; 1247; 826; 43] та його відображення у вітчизняній і зарубіжній історичній науці [1323; 1827]. Гадаємо, що про москвофільську течію в українській історіографії можна говорити умовно, адже це була, передусім, одна з ідейно-політичних орієнтацій

галицьких українців, впливи та «віяння» якої, до речі, простежуються не лише в радянській, а й літературі українського зарубіжжя.

За міжвоєнного періоду речники москвофільства В. Ваврик, А. Хиляк, В. Маковський та інші обґрунтовували історичну парадигму, що спиралася на їх власне трактування подій Першої світової війни та історичного минулого. В її основу був покладений образ «талергофця-мученика», що переслідувався, страждав за ідеали єдності та відданості Росії. Ця течія отримала і певне організаційне оформлення у вигляді Талергофського комітету, що проводив пропагандистську роботу та здійснював серійне видання своїх альманахів. Бібліографія різножанрової москвофільської літератури історико-мемуарного, публіцистичного, документального, художньо-драматургічного характеру налічує кілька сотень позицій [1197; 181; 105]. Вона виходила великими тиражами, реально впливаючи на формування історичної свідомості українців Галичини. Проти москвофільських інсинуацій, як побачимо далі, активно виступали національно зорієнтовані українські політичні сили.

Свої особливості мав розвиток історичної науки в українському зарубіжжі. Тут є досить ґрунтовні розробки про зовнішні та внутрішні обставини формування української історіографії поза межами України, її інституціональну базу, генеративний аспект становлення, а також методологічні проблеми, основні напрями і течії тощо [983, с.112–137; 1383, с.94–131; 751, с.255–390; 1550, с.410–465; 1242,361–375; 2158; 2160]. Нагромаджений у зарубіжжі значний інтелектуальний та організаційний потенціал відповідним чином позначався на розгортанні досліджень та загальному внеску діячів еміграції 1920–1950-х років та діаспори (1960-ті – початок XXI ст.) у вивчення суспільно-політичної історії Галичини за воєнно-революційної доби. (Не занурюючись у дискусії щодо терміна, тим більше, що це питання докладно з'ясовується у дисертаційній роботі О. Яся, вважаємо, що поняття «українське зарубіжжя» можна цілком виправдано застосовувати як тотожне і синонімічне поняттям «еміграція»+«діаспора» вказаних періодів).

Західноукраїнська та емігрантська історіографії міжвоєнного періоду розвивалися у нерозривному взаємозв'язку. На інституціональному рівні це проявлялося у тісних відносинах між їх установами, спільній участі у наукових зібраннях, обміні творчим

доробком, зосередженим відповідно у львівських та празьких, віденських й інших зарубіжних виданнях тощо. Ще більше їх єднало ведення дослідницької роботи в руслі державницького напрямку, утвердженню якого сприяла загальна суспільно-політична та інтелектуальна ситуація. Формування суперечливого світобачення його представників, з одного боку, відбувалося під впливом духовної кризи, зумовленої поразкою визвольних змагань і втратою національної державності, посиленням тоталітарного репресивного режиму в УСРР та непевної культурної атмосфери через потребу адаптуватися до нового іноетнічного середовища. З іншого боку, потужне національне піднесення та поява перших за новітньої доби державницьких формацій, як, зрештою, і можливість долучитися до передових наукових і культурних здобутків Європи, справляли благотворний вплив на утвердження національно-державницької традиції, яка перетворюється на самодостатній продуктивний напрям української історіографії.

У 1920–1930-х роках дві генерації українських істориків, які розпочали наукову діяльність у до- і післяреволюційний період, гуртувалися в наукових осередках, що створювалися як за старими традиціями, так і на засадах, диктованих новою емігрантською дійсністю. З-поміж них вагомі здобутки у вивченні історії воєнно-революційної доби 1914–1919 рр., зокрема і її регіонально-галицького зрізу, належать співробітникам заснованого 1921 р. у Відні й відразу перенесеного до Праги Українського вільного університету (УВУ). Його провідними професорами і доцентами були Д. Дорошенко, І. Мірчук, С. Наріжний, В. Старосольський, П. Феденко, С. Смаль-Стоцький, а також Д. Антонович, В. Біднов, В. Доманицький, Б. Крупницький, О. Лотоцький, С. Шелухін, В. Щербаківський та інші. Вони підтримували тісні стосунки й співпрацювали з Українським високим педагогічним інститутом у Празі та Українською господарською академією (1922) у Подебрадах, згодом реформованою в Український технологічно-господарський інститут, де працювали історики С. Бородієвський, О. Бочковський та інші.

В австрійській столиці з 1919 р. активно творив В. Липинський, який видавав збірник «Хліборобська Україна». У ньому публікувалися «Листи до братів-хліборобів», що стали маніфестом українського консерватизму. У Відні також діяв заснований М. Грушевським Український соціологічний інститут (1919–1924), який за підтримки

Української партії соціалістів-революціонерів започаткував системне вивчення української революції. Серед виданих ним праць були перші фундаментальні дослідження П. Христюка, М. Лозинського, В. Старосольського, які аналізуватимуться нижче.

Після Праги другим за значущістю науковим центром українознавчих студій була Варшава, де в різний час діяли Український науковий інститут (1928), Українська могилянська академія (1938), Українське військово-історичне товариство (1924), що мали свої друковані органи, проводили дослідницьку, зокрема археографічну, роботу. Значна частина виданої ними історичної і мемуарної літератури присвячена визвольним змаганням. Вагому роль в їх вивченні відіграв Український науковий інститут в Берліні (1926–1945), що спочатку діяв як державний українсько-німецький, а згодом як німецький заклад. Кафедри тут очолювали В. Липинський, Д. Дорошенко, а активними співпрацівниками були С. Томашівський, І. Крип'якевич, І. Кревецький та інші знані вчені. Серед їх учнів – представників нової генерації істориків – слід відзначити В. Кучабського, котрий став одним з найвизначніших дослідників історії Галичини воєнно-революційної доби.

Така концентрація і бурхлива діяльність потужних інтелектуальних центрів сприяла утвердженню державницького напрямку української історіографії. Його основу становила наукова схема політичної історії, що надавала пріоритетного значення вивченню її «державницьких періодів», генеруючи постулат спадковості і наступності державницької ідеї українського народу за княжої, козацько-гетьманської та модерної доби. Використовуючи новітній методологічний інструментарій та спираючись на здобутки європейських морально-етичних учень й історіософської думки, визначався сенс національно-державницького буття як вищої самоцінності кожного народу. Доведенню цього слугувала парадигма циклічності історії, згідно з якою на зміну «недержавним» періодам «занепаду» приходило чергове відродження державності. Така контрастність історичного процесу інтерпретувалася контроверсійністю його різних чинників – природно-географічних, етнополітичних, соціокультурних – та протиставленням їх різних елементів: народу – аристократії, сходу – заходу, Наддніпрянщини – Галичині тощо. Просякнуті цими науковими ідеями і національно-патріотичними

почуваннями, історики українського зарубіжжя виявилися найбільш національно зорієнтованими порівняно з попередніми і наступними генераціями дослідників.

У плеяді істориків-державників найпомітнішими постатями виступають В. Липинський, С. Томашівський, Д. Дорошенко, творча і громадська діяльність яких уже отримала ґрунтовне висвітлення, зокрема у спеціальних працях сучасних учених [1624]. Їхні наукові концепції політичної історії, де Галичині відводилася особлива роль у державницьких змаганнях українського народу, істотно позначилися і на її висвітленні за воєнно-революційної доби 1914–1919 рр. З ними пов'язуємо й утвердження концепту «галицького п'ємонтизму». Для теми нашого дослідження виняткове значення мають як концептуальні підходи, оціночні характеристики, так і фактологічний матеріал, представлений у працях Д. Дорошенка. Вчений сприймав історію як єдиний безперервний процес, розглядаючи кожен з її періодів системно, з'ясовуючи визначальні чинники змін державного устрою національно-політичних, соціальних, економічних, культурних відносин. Така комплексна структурованість значною мірою вплинула на концептуальні підходи до наукового осмислення історії Галичини 1914–1919 рр. у сучасній історіографії.

Виокремимо групу представників національно-державницького напрямку української суспільної думки, які започаткували вивчення цієї конкретно-історичної проблеми на міждисциплінарному рівні, що давало підґрунтя для більш повного й адекватного врахування пов'язаних з нею особливостей геополітичного становища та етно-національних і правових відносин. Ідеться про таких знаних фахівців у галузі історії, географії, соціології, права, як С. Рудницький, О. Бочковський, С. Дністрянський, В. Старосольський та ін. Через їхні напрацювання червоною ниткою проходить постулат, згідно з яким національна ідея, психіка, самоідентифікація становлять сутність, основу самовизначення та розвитку української нації, яка спроможна на власній етнічній території реалізувати ідеали республікансько-демократичної національної державності та забезпечити свою окремішність і незалежність від зовнішніх посягань [1550, с.402–407].

Два наступні покоління істориків діаспори другої половини ХХ ст. наслідували державницькі традиції і дослідницько-тематичну спрямованість своїх попередників-

учителів. Але загалом це була якісно інша, високоосвічена генерація науковців, інтегрованих в етнокультурне середовище Заходу, зорієнтована на новітню плюралістичну методологію дослідження. На межі 60-70-х рр. ХХ ст. відбувся перехід з української на мову місцевого етносередовища. Тоді ж згасає і надмірна політизація діаспори, що повсякчас позначалася на характері наукових студій, хоча конфронтація з радянською наукою і російським зарубіжжям не припинялася.

На такому тлі відбулося повоєнне територіальне «роздвоєння» історіографії українського зарубіжжя, що виразно проявилось на інституціональному рівні: у Старому Світі провідну роль зберігали традиційні установи, а на Американському континенті поставали нові інституції, пристосовані до потреб західного світу. Вони по-різному прилучилися до розробки проблематики, пов'язаної з темою даної праці.

Провідним європейським центром дослідження української історії став Мюнхен, де діяли Історична секція Української вільної академії наук (УВАН). У 1946 р. сюди перемістився УВУ, а наступного року тут відновило діяльність Наукове товариство імені Шевченка (НТШ). Ці установи сприяли згуртуванню та координації діяльності таких істориків, як Д. Дорошенко, О. Оглоблін, Б. Крупницький, Н. Полонська-Василенко, С. Рудницький, І. Мірчук, В. Янів й інших учених, які зробили істотний внесок у розробку проблем науково-теоретичного та історіографічного характеру та долучилися до вивчення історії Галичини за воєнно-революційної доби. Останнє повною мірою стосується й українського наукового осередку в Римі (А. Великий, І. Нагаєвський, Г. Лужницький та ін.), роль і значущість якого зросла з кінця 1940-х років.

У 1960–1970-х роках провідна роль у розвитку українознавчих студій переходить до заокеанської діаспори, де, з одного боку, шириться структура старих громадських наукових установ, з іншого – постають академічні установи західного зразка. Розбудова і перетворення відділів НТШ на автономні крайові структури сприяли консолідації інтелектуальних сил старшої генерації. Чи не найбільшим їхнім здобутком, що стосується теми нашого дослідження, стало серійне видання історико-мемуарних збірників, присвячених окремим регіонам Галичини. Вони аналізуватимуться при з'ясуванні відповідних конкретно-історичних проблем, тож тут лише відзначимо, що, попри різний фаховий рівень (хоча їхніми редакторами-упорядниками виступали знані

вчені), ці томи мають схожу структуру, в якій значне місце посідає історія Галичини першої половини ХХ ст. Пов'язані з нею події переважно представлені на рівні історичної мемуаристики, коли учасники, свідки подій відтворювали їх на основі залучення й аналізу широкого емпіричного матеріалу. Таким чином, вони значною мірою відобразили загальні уявлення і ставлення діаспори до історії Першої світової війни та ЗУНР тощо.

Оригінальну характеристику візій і сентенцій, які викликали ці події у старшої генерації діаспорних дослідників – здебільшого їх безпосередніх учасників, з позиції психоісторії запропонував М. Шлемкевич. На його думку, навіть після Другої світової війни буремні 1917–1920 роки залишалися головним змістом українського мислення, а ставлення до них ще й за 1970–х років визначали саме ідейні та політичні «постави» українства. Це стосується як мемуарно-публіцистичної, так і науково-історичної літератури, що несе відбиток особистих переживань, розпуки, роздратування. Вони позначалися на доборі джерел і їх інтерпретації. Вчений вважав, що «дозріванню історичного підходу» так само не сприяли і трактування подій з позицій світоглядно-ідеологічних течій – консерватизму і націоналізму, які протиставлялися панівним у 1917 р. ідеям ліберального демократизму [2087].

Для нової генерації істориків 1970–1980-х років, що гуртувалися навколо українознавчих установ діаспори (Український науковий інститут Гарвардського університету, Канадський інститут українських студій в Едмонтоні та ін.), історія Галичини, зокрема й досліджуваного періоду, не була пріоритетною. Однак їхні історіософські праці (І. Лисяк-Рудницький та ін.), історичні синтези (О. Субтельний), студії у галузі історіографії, методології та узагальнюючі і спеціальні розробки з історії українського національного руху (М. Богачевська-Хом'як, Л. Винар, Ф. Сисин, Р. Шпорлюк, Д. Химка та ін.) реально вплинули як на становлення пострадянської науки в Україні, так і на вивчення конкретно-історичних питань, пов'язаних з історією Галичини воєнно-революційної доби 1914–1919 рр.

Належність до державницького табору нерадянської історіографії 1920–1980-х років ідентифікувалася не за методологічними чи теоретико-концептуальними підходами, а за ідейно-політичними ознаками, що дає підстави для його поділу на консервативну, націо-

налістичну, національно-демократичну течії. Оригінальне, хоча подекуди дискусійне, історіософське осмислення поглядів «галицьких консерваторів» (С. Томашівський, В. Кучабський, І. Кривецький, І. Крип'якевич, О. Назарук) та «націоналістів» (С. Рудницький, О. Бочковський, В. Старосольський, С. Дністрянський) на роль і місце Галичини в історії України запропонував В. Потульницький [1550, с.396–409]. Зрештою, між ученими довший час триває дискусія щодо впливу державницького напрямку на українську історичну науку. Одні вважають, що він був обмеженим (І. Лисяк-Рудницький, Б. Крупницький), інші наголошують на «виняткових впливах», особливо на українську історіографію 1920–1930-х років [2158, с.307]. Констатуючи збереження державницьких традицій в українській зарубіжній історіографії другої половини ХХ ст., необхідно зауважити, що попередню ідею спадковості (княжа – козацько-гетьманська – модерна держава) заступила ідея дисконтинуїтету української історії, яка побутувала в термінах «неісторична», «неповна», «незавершена» нація [2156, с.12–15]. Це сприяло збереженню її національної спрямованості, але водночас обмежувало проблемно-тематичний та жанровий діапазон наукової творчості.

Загалом феномен української зарубіжної історіографії потребує окремого комплексного дослідження, яке б спростувало побутуючі навколо неї стереотипи (приміром, варто предметніше з'ясувати поширену тезу про «цілковиту відсутність» для діаспорних істориків доступу до першоджерел), прояснило вплив різних обставин на характер і результати наукових студій тощо.

До специфічних феноменів історієписання слід віднести радянську історіографію, що представила чи не найменший здобуток із означеної проблеми, оскільки вона не належала до пріоритетних напрямів дослідницької діяльності. Здолавши етап гострої критики першої половини 1990-х років, сучасні вітчизняні вчені перейшли до виважених, поміркованих оцінок радянської історичної спадщини [1732; 751, с.231–261], методологічного й історіософського осмислення її природи [672], ґрунтовної полеміки щодо наукового апарату, періодизації, характерних рис радянської історичної науки [1543] тощо.

Радянська історіографія пройшла складну і відносно «поступальну (в межах компартійних директив) еволюцію» у вивченні суспільних процесів на

західноукраїнських землях у 1914–1919 рр. За міжвоєнної доби ця проблема опинилася на «далекій периферії» радянських досліджень, що особливо дисонансувало зі значними здобутками представників державницького напрямку в Галичині й еміграції. За умов відносно вільного розвитку наукової думки та короткочасного піднесення україністики в УСРР, що тривали до 1929 р., з'явилися лише окремі історико-документальні розвідки про російську політику в Галичині за часів Першої світової війни і революційні події в краї [342]. Таке ж маргінальне становище ця тематика посіла в перших синтетичних та узагальнюючих працях [2119; 2120], автори яких намагалися підігнати національну історію України до марксистської формаційної схеми і теорії класової боротьби. Ці тенденції поглиблюються за наступного десятиріччя на тлі репресій і погрому наукових установ, міфологізації української історії та перетворення історичної науки в ідеологічну служницю сталінського режиму.

За повоєнного періоду другої половини 1940-х –1950-х років усталюється нова парадигма радянської науки щодо суспільно-політичного розвитку Галичини за воєнно-революційної доби 1914–1919 рр. Її стрижнем став постулат про невинно зростаюче прагнення національно і соціально пригноблених трудящих мас Галичини до єднання з російськими пролетаріатом, селянством, солдатами задля спільного виступу проти австро-німецького та російського імперіалізму. Це обґрунтовувалося їхнім «русофільством» (усвідомлення «споконвічної» етноісторичної єдності з російським народом), з одного боку, та «русоцентризмом» (позиціонуванням Росії як покровительки й опікунки усіх народів імперії) – з іншого. Таким чином, анексія царською Росією Галичини, як, до речі, згодом і більшовицькою Росією – України, трактувалася як явище «закономірне», «прогресивне», що відповідало прагненням місцевої людності, а українські політичні лідери оголошувалися «буржуазними реакціонерами». У типовому, виразному, довершеному вигляді такі підходи і трактування знайшли відображення у працях І. Богодиста, В. Осечинського, які до кінця 1980-х років залишалися «відправними» і чи не найбільш цитованими при висвітленні зазначеної теми.

Зробимо одне принципове зауваження. Імператив історичного розвитку українства Галичини як прагнення приєднатися (чи то пак, «повернутися») в лоно Росії та постійне паплюження ідеї національної державності зумовлювалися не лише «марксистською

догматикою», яку багато сучасних дослідників трафаретно трактують як «методологічну основу» радянської історіографії. Характер і спрямованість радянських досліджень визначали не стільки наріжні основи марксизму-ленінізму (до речі, вдало структуровані Л. Зашкільняком [670]), скільки «свіжоприйняті» компартійні директиви, які залежно від «завдань поточного моменту» зобов'язували істориків актуалізувати й пропагувати відповідні історичні ідеї. Поряд з цим слід ураховувати й інші моменти, на які вказав Ю.Сливка. Концептуальні погляди на боротьбу українського народу за державну незалежність були опрацьовані задовго до визвольних змагань 1917–1920 рр. у політичних колах країн, до складу яких входили українські землі, тож після їх завершення вони лише уточнювалися, шліфувалися зарубіжною історіографією залежно від конкретних обставин. Таким чином, польська, чеська, угорська історіографії також мали значний вплив на висвітлення радянськими істориками національно-визвольної боротьби у Галичині [1732, с.5–6].

Від радянської історіографії зайве було очікувати якісних змін у трактуваннях зазначеної проблеми за доби так званої хрущовської «відлиги», тим більше – брежнєвського «застою». Однак період кінця 1950-х – поч. 1960-х років позначився певними зрушеннями у висвітленні історії західноукраїнських земель, що зумовлювалося послабленням компартійного контролю, переглядом деяких ідеологічних догм, поверненням історичній науці її дослідницьких функцій, урешті частковим розширенням прав союзних республік. Попри збереження ідейної заангажованості і навколонукової лексики, все ж проглядається згасання крайньої войовничості змісту історичних досліджень. Ці тенденції і явища проявилися в працях керівника відділу Інституту історії, завідувача кафедри Київського університету ім. Т. Шевченка І. Компанійця, який, перебравши від В. Осечинського неформальну «естафету», виступив одним з авторитетних фахівців з історії Галичини «доби імперіалізму». За цього часу активізувався й остаточно повернув собі домінуюче становище у дослідженні цієї проблеми львівський науковий осередок, який представляли Є. Галушко, І. Васюта, В. Ілько, О. Карпенко, М. Кравець, Г. Ковальчак, Ю. Сливка, інші вчені.

Важко погодитися з сучасними вченими, які два наступні десятиліття виставляють як період «суцільної темряви», коли в діяльності українських істориків «звичайними

явищами» стали «поверховість і легковажність, зниження вимог до себе і малокомпетентність, дилетантство і безвідповідальність, пристосуванство і нахил до зовнішнього блиску, поклоніння штампам і стереотипам» (Я. Дашкевич). Вважаємо за невдячну справу піддавати суворій науково-критичній експертизі існуючу під пресом ідеологічної машини історіографію, тому, не звинувачуючи її представників у відомих недоречностях, воліємо відшукувати, узагальнювати їх оригінальний доробок, який, попри часові нашарування, відбиває поступ української історичної думки. Утім, такий підхід не означає відмови від її виваженого аналізу.

Прикметною позитивною рисою доробку радянських дослідників 1970–1980-х років стало нарощування джерельної бази, яка поповнювалася документами не лише з архівосховищ УРСР й СРСР, а й закордонних, переважно польських, установ. Учені були ознайомлені з розробками іноземних колег із країн соцтабору, а також західно-українських авторів міжвоєнного періоду, який не тільки слугував предметом критики «буржуазних націоналістів», а й використовувався як інформативне історичне джерело. Попри переважання нарративізму, описовості, цитатно-ілюстративного викладу матеріалу, простежуємо прагнення до цікавих узагальнень на основі опрацювання значного масиву емпіричного матеріалу. Формулювалися аналітичні положення і висновки щодо внутрішнього й зовнішнього становища та перспектив боротьби українців Галичини за своє національне, соціальне визволення.

Окреслені риси і тенденції притаманні працям О. Карпенка, С. Макарчука, Ю. Сливки, І. Васюти та інших дослідників. Історико-біографічні праці про плеяду істориків, які довели, що і за умов радянської дійсності можна було залишатися справжніми науковцями, залишаються актуальними для сучасної історіографії, хоча окремі плідні кроки у цьому напрямі вже зроблено [1906; 787]. Говорячи про складну, делікатну з морально-етичних міркувань проблему становища і поведінки вчених-істориків за умов радянської дійсності, висловимо кілька міркувань стосовно їх «співіснування» і ставлення до офіційних ідеологічних доктрин. По-перше, зберігався неписаний закон визнання обмеженого кола авторитетів, які «монополізували» розробку певних конкретно-історичних тем, визначаючи (диктуючи) контури і перспективи їх вивчення. По-друге, історики допускали певні форми компромісу, полярні точки якого

коливалися від удаваного визнання чи нейтралітету щодо офіційного доктринерства до намагань відкрито висловлювати свої погляди, як у випадку з О. Карпенком [994], про що йтиметься далі.

Ця проблема викликає різні рефлексії у сучасних істориків, які принципово оцінюють загальне становище існування української історіографії та дії її окремих представників. Так, С. Білокінь одним з перших змалював її становище за радянської командно-адміністративної системи, тож його стаття, надрукована 1990 року в «емігрантському» часописі, викликала широкий резонанс у наукових колах України. У гострому, категоричному тоні автор наголошує, що в застійні часи історики мали доступ до закритих архівних фондів відповідно до своїх тем, але вони «ніколи не підводили», оскільки система сама по собі була настільки бездоганною, що десятиліттями не давала збою. Завдяки жорсткій централізації та організації досліджень офіційні історики загалом ревно працювали на офіціоз, обслуговуючи панівну ідеологію [117]. Звертаючись до цієї проблеми, Ю. Сливка вказував на діяльність особливо ревних «борців за чистоту марксистської ідеології», які писали рецензії-доноси в офіційні інстанції з вимогою покарати «буржуазно-націоналістичних істориків», що насмілювалися по-новому оцінювати характер національно-визвольного руху в Галичині [1732].

Для нашого дослідження також важливо врахувати ще два властиві радянській історіографії явища. Перше стосується збірників документів «з історії революційного руху» та «боротьби за возз'єднання» трудящих Західної України [496; 142; 685; 1514; 141]. На відміну від інших археографічних видань, наприклад, з історії козацтва, вони зовсім не відображають «позицію нейтралітету», позаяк відбір матеріалів мав тенденційну спрямованість, тож, спотворюючи суспільні реалії, підштовхував дослідників до такого ж їх одностороннього висвітлення. Друге явище пов'язане з появою колективних робіт, які, нівелюючи творчу індивідуальність і науковий стиль, нав'язували «єдино правильний канонізований інтеграл» висвітлення зазначеної тематики; відхід від нього засуджувався, вважався «неправильним», «ненауковим». Це стосується багатотомних історичних синтезів, що у 1950–1980-х роках виходили під егідою Академії наук Української РСР [741; 720; 725]. Вони виразно відображають державно-ідеологічну кон'юнктуру детермінованість радянської історіографії, коли фундаментальні трактування й оцінки

певних історичних подій «підганялися» під чергові зміни у державно-політичному режимі та корегувалися з його стратегічними завданнями.

Такі риси загалом притаманні і працям з історії західноукраїнських земель, стрижневою ідеєю яких було доведення постійних прагнень населення до возз'єднання з радянською Україною, що трактувалося як «акт історичної справедливості» [281; 1869]. У них простежуються впливи шістдесятництва, тож авторам удавалося, не виходячи за межі ідеологічних канонів, проштовхнути ідею етнонаціональної окремішності українців від поляків і росіян, що подавалося як один з чинників зближення Галичини та Наддніпряни, безумовно, в його «радянському варіанті». Відтак і акценти зміщувалися на показ «боротьби трудящих західноукраїнських земель за [своє] соціальне і національне визволення» [704; 313]. Однак у наступних виданнях революційно-визвольний рух у цьому регіоні уже розглядався виключно як складова «Великої Жовтневої соціалістичної революції» [1733], що відповідало компартійному курсу на створення нової соціально-політичної спільноти – «радянського народу».

У сучасній історіографії подекуди зберігається витворений на початку 1990-х років стереотип протиставлення «наскрізь заідеологізованої» радянської історіографії діаспорній. Насправді ця риса властива їм обом: ідейна заангажованість зумовлювалася протистоянням двох політичних систем; дух конфронтаційності знижував наукову вартість праць, а надмірна заполітизованість призводила до однобічних оцінок і висновків. Однак серед науковців молодшої генерації діаспори поступово переважило розуміння необхідності толерантного ставлення і творчого використання всієї історичної спадщини.

Процеси горбачовської «перебудови» і «гласності» викликали якісно нову ситуацію в історичній науці України. Своєрідним перехідним етапом від зламу старих стереотипів до формування осучасненого образу минулого у пострадянській історіографії став кінець 1980-х – початок 1990-х років. Його зміст і тенденції розвитку вже досліджувалися вітчизняними і зарубіжними вченими [232; 1013; 1405; 1836], що дозволяє зосередитися на з'ясуванні того, як поліваріантність інтерпретацій історичного процесу, переоцінки традиційних підходів та чергової концептуалізації української історії позначилася на вивченні проблем, пов'язаних із темою нашого дослідження.

Динаміку цього процесу відображають деякі періодизації трансформаційних процесів радянської «перебудовчої» історіографії, згідно з якими у 1987–1989 рр. розпочалося відкриття та формулювання проблематики, пов'язаної з «білими плямами» історії; упродовж осені 1989 – літа 1990 рр. наростала критика найодіозніших постулатів радянської історіографії, а на літо–осінь 1991 р. припав завершальний етап концептуалізації нової версії історії України [1836, с.15].

Основним джерелом цього унікального історіографічного етапу стала публіцистична література, що головним чином забезпечувала постановку та розкриття «білих» і «чорних плям» історії. Про розмаїття її тематичного спектра дають уявлення окремі покажчики [301]. Аналіз їх матеріалів та публікацій, уміщених у списку джерел нашого дослідження, спонукає до таких висновків. У центрі переосмислення суспільно-політичної історії Галичини 1914–1919 рр. постали проблеми, пов'язані з її воз'єднанням із Наддніпрянщиною у 1919 р. і темою українського січового стрілецтва. Навколо них точилися дискусії щодо реконструкції подій революції та громадянської війни в Україні 1917–1919 рр. До речі, навіть у чисто формальному вимірі кількість присвячених їм публікацій історико-публіцистичного, історико-популярного, біографічного, мемуарного, наукового характеру не поступалася числу публікацій з історії Центральної Ради, а також козацтва, ОУН і УПА та ін. Вони засвідчили і регіональний зріз «перебудовчої історіографії»: проблеми УСС і злуки УНР і ЗУНР загалом обговорювалися на сторінках видань західного регіону України, а інші згадані теми – у центральних і східних областях. У першому випадку процеси переоцінки і деміфологізації у громадському і науковому середовищах відбувалися більш радикально, безкомпромісно: наростання тотальної критики старих радянських парадигм не залишало шансів для їх збереження у будь-якому модифікованому вигляді.

Швидка руйнація старих стереотипів та втрата усталених методологічних канонів і орієнтирів зумовили «раптове загострення» кризових явищ в українській історіографії, що, у свою чергу, ускладнило проведення наукових досліджень. Згодом цю ситуацію визначатимуть і як початок «ренесансу» історичної науки в Україні, коли на тлі критики радянської історіографії розгорталося нагромадження «нових» фактів, реабілітація «незаслужено забутих» імен, переосмислення знакових і актуальних проблем

історичного минулого. Важливу роль у заповненні такого «історіографічного вакууму» відіграла різножанрова діаспорна література, яка бурхливим потоком полинула в Україну, стаючи чи не головним «першоджерелом» продукування компілятивних праць. Поряд з цим розпочалося як перевидання класичних робіт з української історії, так і публікація різного роду маловартісних текстів. Все це дало потужний, але неоднозначний імпульс розвитку історіографічного процесу в першій половині 1990-х років та вповні проявилось у вивченні проблем, пов'язаних із даною темою. Такі суперечливі процеси переосмислення породжували нові стереотипи та національно-патріотичний пафос, що не завжди наближало до відновлення історизму і об'єктивності наукових оцінок.

Науковці України з рідкісною одностайністю сприймають той факт, що проголошення 1991 р. державної незалежності «автоматично» відкрило новий етап розвитку вітчизняної історіографії. Однак цей політичний акт, вважаємо, став лише символічною датою подальшого поглиблення її трансформації.

Стан і перспективи розвитку організаційно-інституціонального ландшафту української історіографії, що передусім визначається кадровими ресурсами та специфікою й результативністю функціонування наукових установ, предметно аналізувалися авторитетними вченими [941; 445; 710]. Зміни у цій царині неоднозначно, але загалом позитивно позначилися на вивченні історії Галичини воєнно-революційної доби. Збереглася ситуація попередніх десятиріч, коли науковці провідних академічних установ Києва і Східної України майже не проводили спеціальних досліджень з означеної проблеми, що якоюсь мірою компенсували синтези, які пропонували концептуальне осмислення і визначення її ролі та місця в українській історії ХХ ст.

Напрацювання Інституту історії України НАНУ (директор – академік НАН України В. Смолій) – головного центра і координатора історичної науки – великою мірою визначає стратегічний поступ і перспективи розвитку вітчизняної історіографії. Про це свідчать бібліографічні видання та аналітичні публікації [106; 1598; 1599], зокрема і в «Українському історичному журналі» – центральному фаховому науковому часописі України. Фундаментальні розробки співробітників інституту, відомих учених С. Білоконя, В. Верстюка, С. Віднянського, Г. Касьянова, С. Кульчицького, О. Лисенка,

О. Реснта, О. Рубльова, Ю. Пінчука, В. Смоля, Р. Пирога, О. Удада та інших, з новітньої і регіональної історії України, історіографії, спеціальних історичних дисциплін, історичного краєзнавства визначають систему координат вивчення Першої світової війни та наступних революційних подій в Україні, зокрема й у Галичині. Про це, для прикладу, яскраво свідчать такі знакові видання, як «Історія України: нове бачення» [735]; «Українські визвольні змагання 1917–1921 рр.» [1637], що вийшли окремим томом у серії «Україна крізь віки», відзначеній Державною премією України в галузі науки і техніки, та багато інших, які аналізуватимуться нижче.

Це ж стосується і доробку науковців окремих структурних підрозділів Інституту історії України НАНУ. З-поміж них відзначимо напрацювання відділу історії України XIX – початку XX століть (керівник – член-кореспондент НАНУ О. Реснт). Його співробітники активно й плідно розробляють проблематику Першої світової війни та України (науково-дослідний проект «Велика війна і Україна»), національної соборності (науково-методологічний проект «Україна соборна»), оприлюднюючи результати своїх досліджень як в «Українському історичному журналі», окремих монографіях і статтях, аналіз яких буде запропоновано далі, так і в започаткованому відділом періодичному виданні «Проблеми історії України XIX – початку XX ст.».

Значним є доробок співробітників відділу історії Української революції 1917–1921 рр. (керівник Р. Пиріг). В їх полі зору – аналіз основних тенденцій розвитку української державності, характеристика соціально-політичних сил на різних етапах української революції, процеси боротьби за владу, відносини держави й армії, зовнішньополітичні аспекти діяльності українських урядів, національно-культурний рух та ін. Реальними і вагомими результатами діяльності відділу, на нашу думку, окрім опублікованих збірників документів і матеріалів, монографій, аналіз яких буде запропоновано окремо, є створення сучасної концепції історії Української революції.

Окремо слід відзначити напрацювання співробітників відділів української історіографії, а також спеціальних галузей історичної науки та електронних інформаційних ресурсів. Ними запропоновано високовартісні розробки з проблеми розвитку української історіографії у XX – на початку XXI ст. Фаховий збірник «Історіографічні дослідження в Україні», що з 1997 р. видається під патронатом відділу, істотно впливає на розвиток цієї наукової галузі.

Сучасний стан дослідження історії Галичини за воєнно-революційної доби 1914–1919 рр. важко уявити без потужного здобутку Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України імені І.Ф. Кураса. Йдеться про праці теоретико-методологічного характеру з історії українських партій і суспільно-політичної думки (Ю. Левенець, І. Курас, В. Категоренко, В. Перевезій, Ю. Шаповал, Л. Шкляр), напрацювання в галузі етнополітичних й етнонаціональних відносин (Л. Нагорна, М. Панчук, І. Погребинська, О. Рафальський та ін.), розробки з проблем Першої світової війни, Української революції, соборності, історіографії, історичної регіоналістики (Т. Бевз, І. Гошуляк, О. Красівський, В. Кривошея, В. Солдатенко, В. Яремчук та ін.) тощо. Поряд із великою кількістю різновидових одноосібних і колективних праць з означеного кола проблем [107] співробітники інституту проводять цілеспрямовану координаційну роботу з консолідації наукового потенціалу України. Цьому слугують також періодичні видання, зокрема й «Наукові записки».

Хоча історія Галичини, у т.ч. й за досліджуваного періоду, не була пріоритетом наукової діяльності Інституту археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАНУ, напрацювання його співробітників має виняткове значення для нашої роботи. Ідеться передусім про фундаментальні розробки теоретико-методологічних засад історіографії та джерелознавства, публікації джерел з історії України, видання творчої спадщини визначних учених і громадсько-політичних діячів України, праці про діяльність культурологічних установ тощо. Виконуючи функцію провідного осередку з підготовки кадрів у галузі історіографії і джерелознавства, інститут також випускає десятки серійних видань та наукових збірників, з-поміж яких виокремимо «Український археографічний щорічник» (з 1992 р.), в якому публікуються нові документальні матеріали з історії України ХХ ст.

Попри незаперечний вплив інтелектуального середовища столиці, у силу об'єктивних суспільних і наукових чинників визначальний внесок у дослідження нашої теми все-таки зробили наукові осередки західного регіону України. З-поміж них безумовна першість належить львівським історикам, які успадкували високий дух науки від шкіл М. Грушевського та І. Крип'якевича. Чимало з них є співробітниками Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, становлення і розвиток якого

пов'язані з іменами І. Крип'якевича, М. Возняка, Я. Дашкевича, О. Карпенка, М. Кравця, М. Герасименка, Г. Ковальчака, Я. Ісаєвича, Ю. Сливки, І. Патера, М. Литвина, К. Науменка, Б. Якимовича та інших знаних учених, котрі досліджували історію Галичини першої третини ХХ ст. Як за радянського періоду, так і в роки незалежності одним з пріоритетних напрямів наукових досліджень інституту є вивчення суспільно-політичних і національно-визвольних рухів на західноукраїнських землях у контексті загальноукраїнських та європейських політичних, соціально-економічних, культурних, етноконфесійних процесів. Їх результати відображають відомі серійні видання «З історії західноукраїнських земель» (1950–1960-ті роки), сучасний (з 1992 р.) друкований орган «Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність» та масив публікацій різних періодів [707; 709; 1500].

Окремо слід відзначити наукові напрацювання вчених факультетів й інститутів історичного профілю, дослідницьких підрозділів вищих навчальних закладів. Кризь призму нашої наукової проблематики надбання вчених Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка викликає зацікавлення передусім у галузі історіографії (Я. Калакура, В. Капелюшний та ін.). Історикам Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича належить пріоритет у буковинознавстві; вони істотно просунулися у дослідженні політичної історії доби Першої світової війни (В. Ботушанський, В. Добржанський, Л. Карпо, Ю. Макар, С. Попик, В. Фісанов та ін.). У Тернопільському національному педагогічному університеті ім. В. Гнатюка під проводом М. Алексієвця формується школа української історичної біографістики, з її кола вийшла низка ґрунтовних праць про визначних учених і громадсько-політичних діячів, чия життєдіяльність у науковому чи суспільному відношенні пов'язана з історією Галичини першої третини ХХ ст. Національно-визвольний рух краю у зазначений період активно вивчають дрогобицькі історики І. Думинець, М. Сеньків та ін.

На окрему увагу заслуговує доробок ще двох національних університетів – Львівського ім. І. Франка та Прикарпатського ім. В. Стефаника, які у першому випадку уособлюють збереження і поглиблення наукової традиції з вивчення політичної історії Галичини ХХ ст., а у другому – динамічне нарощування потенціалу досліджень, пов'язаних з цією проблематикою. Львівські історики старшої генерації, передаючи свій

досвід молодшим колегам, продовжують плідну роботу над вивченням широкого кола проблем із суспільно-політичної історії Галичини першої чверті ХХ ст., пропонують історіографічні розробки з цієї проблеми (С. Макарчук, І. Васюта, Л. Зашкільняк, К. Кондратюк, М. Мудрий, О. Павлишин, О. Сухий та ін.). Дедалі помітнішим неординарним явищем наукового життя України стає існуючий при Львівському університеті Інститут історичних досліджень, який під проводом Я. Грицака розробляє концепцію модерної історії України [438], чому слугує його орган – «Україна модерна».

Схожі тенденції простежуються у середовищі істориків Прикарпатського університету (М. Геник, О. Жерноклеєв, О. Карпенко, М. Кугутяк, В. Марчук, І. Монолатій, Б. Савчук, В. Великочий та ін.), які за останнє десятиріччя представили помітний науковий здобуток з історії ЗУНР, суспільно-політичних рухів Галичини, а також у галузях археографістики, регіоналістики тощо.

Потрібно відзначити продуктивну діяльність з формування наукових кадрів та розвитку військово-історичних студій Львівського військового інституту ім. гетьмана П. Сагайдачного Національного університету «Львівська політехніка», який зі своїм «Військово-науковим вісником» посідає помітне місце у формуванні військової історичної науки в Україні.

Слід мати на увазі, що, крім названих установ й осередків, значна частина вчених працює в інших столичних та регіональних наукових і навчальних закладах. Поряд з істориками вагомий внесок у вивчення комплексу проблем, пов'язаних з розвитком Галичини за воєнно-революційної доби 1914–1919 рр., роблять фахівці з інших галузей знань – правознавці, політологи, культурологи, соціологи, педагоги, географи та ін.

Беручи до уваги запропоновані вченими оригінальні типології і класифікації кадрового потенціалу України на основі їх вікової градації, характеру наукової продукції, прихильності до теоретико-методологічних, ідейних напрямів і течій [489, с.54–57; 1825, с.96–97], відзначимо той факт, що зміна поколінь у дослідженні історії Галичини воєнно-революційного періоду 1914–1919 рр. відбулася у неконфронтаційному органічному руслі, що забезпечує спадковість і поступальність історіографічного процесу. Провідну роль у відновленні досліджень з історії ЗУНР відігравали представники старшої генерації, які одностайно сприйняли нову

державницьку парадигму, позбавляючись при цьому інерційного мислення. З кінця 1990-х років посилюється роль у її вивченні молодих науковців, чиє становлення почалося за часів «перебудови», чимало з них здобули освіту за кордоном. Не «зраджуючи», як і їхні старші колеги, засадам позитивізму, вони активніше орієнтуються на західну методологію, намагаючись пристосувати, адаптувати її теоретико-методологічні засади до вивчення української історії. Схожі процеси супроводжували розвиток досліджень з історії суспільно-політичного руху Галичини за доби Першої світової війни, однак у цьому випадку молоді науковці активніше долучилися до розробки цієї теми.

Напевно, жодна проблема сучасної історичної науки не викликала стільки бурхливих дискусій, як її методологічні аспекти. При ознайомленні зі значним масивом праць, в яких порушується комплекс теоретичних питань, спадає на думку, що наростаюча з цього приводу з кінця 1990-х років полеміка не наближає, а подекуди віддаляє від більш-менш чіткого окреслення комплексу «методологічних питань». На тлі загального усвідомлення «потреби змін» виразніше проглядається хіба що головне річище «боїв за методологію», яке вказує на необхідність «теоретико-методологічної переорієнтації» української пострадянської історіографії у напрямі інтеграції в європейський науковий простір зі всіма подальшими наслідками. У цьому часто вбачається чи не головна панацея для «подолання кризових явищ».

Кристалізується усвідомлення стратегічної значущості методології історії для якісного оновлення процесу історичного пізнання. Яскравим свідченням цього стало посилення уваги до науково-теоретичних аспектів розвитку історичних досліджень на представницьких наукових форумах [1922], а також проведення спеціальних фахових конференцій і зібрань [1557; 671; 1829]. Низка ґрунтовних індивідуальних і колективних монографічних та інших досліджень фіксує виразну закономірну тенденцію до інтегративного розгляду проблем історіографії та методології української історичної науки [1604; 877; 1550; 1512].

Перебіг наукового дискурсу наводить на думку про відсутність чіткого усталеного розуміння (не говорячи про загальноприйняте уявлення, якщо воно взагалі можливе), що саме українська історіографія повинна «знайти» у своїх «методологічних пошуках». Для

одних учених методологія історії – це окрема наукова галузь, покликана формулювати й поширювати історичні знання у суспільстві [670, с.24–56]. З таких позицій посилюються намагання ретранслювати науково-теоретичні тенденції розвитку світового історіографічного процесу ХХ ст. на концептуальну й методологічну матрицю української історичної науки, що мало сприяти визначенню її «хвороб» та усуненню перешкод на шляху осучаснення [670, с.24–56; 1550]. Чимало науковців при з'ясуванні суті «методологічного хаосу» передусім акцентують на необхідності позбутися ідеологічної та інституціональної спадщини радянського минулого [751, с.423–432]; розробляють науково-теоретичні аспекти сучасної «націоналізації історії» [802; 805]; зосереджують увагу на необхідності відмовитися від старого базового категоріально-понятійного апарату та інструментарію історичної науки й відтак оновити його [1604; 1596] тощо.

Отже, проблема методології — всеохоплююча, універсальна, багатогранна. У зв'язку з цим спробуємо з'ясувати, як сучасні теоретико-методологічні пошуки та зміна історичної парадигми позначилися на становищі та перспективах дослідження українського суспільно-політичного руху в Галичині у 1914–1919 рр. Про складність і неможливість повною мірою досягнути це завдання свідчить феномен сучасної історіографічної ситуації в Україні, що, за влучним визначенням учених, представляє «перехідну добу», в межах якої мирно співіснують нове і старе, позитив і негатив, вади і здобутки, раціональне й ірраціональне, логічне і художнє [876, с.27].

Розробка методологічних проблем, вважаємо, повною мірою не була пріоритетною в українській історіографії. В радянський період наукові дискурси спрямовувалися на критику «буржуазної [зарубіжної] ідеології» або «внутрішніх» «націоналістичних відхилень», що в обох випадках слугувало утвердженню «єдино правильної» марксистської схеми. Західноукраїнська (1920–1930-ті роки) та емігрантсько-діаспорна (1920–1960/70-ті роки) історіографія переважно розвивалася в інерційному руслі народницького та державницького напрямів. Теоретичні постмодерні дискурси зачепили лише англомовну генерацію українського зарубіжжя, тож її представники першими виступили за необхідність докорінного оновлення науково-методологічної бази української історіографії, спираючись на здобутки західної науки.

Однак наприкінці 1980-х – у першій половині 1990-х років процес ліквідації «білих плям» історії розгортався на основі як емпіричного матеріалу, так і позитивістсько-романтичних схем, що утвердилися в нерадянській історичній, історико-мемуарній, історико-публіцистичній літературі 1920–1960-х років. Саме вони швидко заповнювали «зненацька» утворену «методологічну лакуну». Таким чином, уже національно зорієнтована (україноцентрична) історіографія, з одного боку, стала слугувати ідеологічним засобом легітимізації нового державно-політичного режиму, а з іншого – відокремлювала Україну від європейського контексту. Безпрограшна перспектива творення нової (чи то пак, «старої») державницької історичної парадигми виявилася до вподоби як старшій, так і молодшій генераціям істориків. Одним з її наслідків став «дисертаційний бум»: третина із загального числа захищених в Україні у 1993–2002 рр. докторських (192) і кандидатських (1243) робіт припадала на історичні спеціальності [670, с.45]. Тоді ж утвердилася практика спрощеного визначення «методологічної основи» досліджень, яка схематично зумовлювалася набором трафаретних фраз про додержання «засад історизму», «об'єктивності» і т. ін.

Упродовж 1990-х років дослідження комплексу проблем, пов'язаних з історією суспільно-політичного життя у Галичині 1914–1919 рр., відбувалося в руслі процесу, який Г. Касьянов назвав «націоналізацією» історії. Він відповідав основним канонам окресленої вченим нормативної історіографії, зокрема таким, як повернення «еміграційних» істориків, «інтелектуальна репатріація західних учених українського походження» та ін. [802]. Таким чином, якщо безумовним лідером для канонізації загальної схеми української історії став М. Грушевський, то при висвітленні, як у нашому випадку, історії Галичини за доби Першої світової війни роль основного «канону» виконували праці і спогади Д. Дорошенка, так що покликання на них стали мало не «обов'язковою» нормою для сучасних дослідників, навіть попри те, що до їх висвітлення визначний історик підходив крізь призму власних переживань. Схожу роль в осмисленні польсько-українських відносин, діяльності січового стрілецтва, Української галицької армії та різних аспектів історії ЗУНР відігравали праці І. Лисяка-Рудницького, В. Кучабського, С. Ріпецького, Л. Шанковського, С. Ярославина (І. Сохоцького) та інших «реабілітованих» істориків і класиків української суспільної думки.

Таким чином, намагаючись з'ясувати причинно-наслідкові зв'язки, розкрити сутність суспільних процесів і явищ, історики воліли дотримуватись, у кращому випадку «доповнювати», усталені традиційні схеми, аніж вдаватися до їхнього перегляду, наражаючись на можливі несприйняття і критику з боку колег по цеху. Традиції романтизму з визначенням українців як головного суб'єкта своєї національної історії через сторіччя трансформувалися в етно[україно]центризм з ідеєю ексклюзивності «української історії». Зрештою, викривальний характер праць поступово змінила їх просвітницько-популяризаторська спрямованість, національно-патріотичний пафос ставав нормою і визначальною оціночною характеристикою, приховуючи методологічну недосконалість.

Українські та зарубіжні вчені докладно розкрили суть і складові такого явища, як «національний історичний міф» [802, с.65–66], що дозволяє говорити про присутність цього канону в історіографії досліджуваної теми, яка, до того ж, набула виразного регіонального забарвлення. Це, наприклад, проявляється у формуванні образу «зовнішнього ворога», що став зручним аргументом для пояснення причин поразки визвольної боротьби та представлення українства, зокрема галичан, у вигляді незаслужено покривдженої нації. Апологія ролі Галичини в українській історії, з виразним наголосом на її націєтворчому потенціалі та винятковій ролі у генеруванні етнокультурної ідентичності, слугувала вагомим мотивом плекання ідеї «галицького п'ємонтизму».

У руслі вже згадуваних намагань пов'язати провідні тенденції світової історіографії ХХ ст. з кризовими явищами в сучасній українській історичній науці звертають на себе увагу історіософські пошуки В. Потульницького, який, виходячи з різноманітних – польської, російської, єврейської, німецької – історичних схем, з'ясовує світовий контекст і зміст української історії. Переходячи від загальноєвропейського до національного, відтак регіонального, ракурсів, автор показав образ Західної України в українській історичній і політичній думці другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст., зокрема бачення представниками різних ідейних течій місця і ролі Галичини в національній історії. Таким чином, учений доводить, що саме «брак світового контексту» негативно позначився на українській історіографії, призвівши до провінціалізму та зацикленості на «винятковості» й «особливості» української історії [1550, с.335–463].

На шпальтах наукових та публіцистичних видань відзначається присутність у сучасному історіографічному просторі України двох груп науковців (але не «наукових напрямів», як їх подекуди номінують). Представники першої, яких часто називають «традиціоналістами», обстоюють традиційні підходи і класичну лінійну схему українського історичного процесу. Другу («модерністів», «ревізіоністів») передусім уособлюють відома київська дослідниця Н. Яковенко та львівський учений Я. Грицак. Згуртування й інституціоналізація останньої відбувається навколо таких наукових і дослідницьких проектів, як «Критика», «Модерна історія», «Український гуманітарний огляд», «І», «Дух і літера» та ін. Це середовище прагне переосмислити українську історію передусім на основі західних теоретико-методологічних й історіософських концептів, його власне «інтелектуальне обличчя» лише починає вимальовуватися. Між цими групами точиться відкрита чи завуальована полеміка, однак поки що рано говорити про її цілеспрямований і предметноструктурований характер. При цьому простежуються більш чи менш виразні обриси в підходах і трактуваннях як конкретно-історичних, так і концептуально важливих проблем історії Галичини 1914–1919 рр., що засвідчують розробки Я. Грицака, О. Павлишина та ін.

Урешті, за сучасної методологічної «невизначеності» такий поділ окреслюється доволі умовно. Відносити до «традиціоналістів» більшість сучасних українських істориків, тим паче представників молодшої генерації, можна з певними застереженнями: хоча їхні історієписання будуються за класичною лінійною схемою державотворення, в них активно «вплітаються» (інша справа – штучно чи органічно) модерні західні теоретичні й термінологічні взірці. Це, своєю чергою, посилює притаманну вітчизняній історичній продукції кінця ХХ – початку ХХІ ст. термінологічну плутанину, коли в одні й ті ж поняття вкладається різний зміст.

Це стосується, скажімо, трактування соціальної історії, коли одні історики розуміють її у «традиційному» сенсі – як окрему сферу суспільного життя та відповідний тематичний напрям дослідження, а інші – як метод історичного пізнання чи окремий науково-теоретичний напрям тощо. Так, з одного боку, академік В. Смолій слушно вказує, що сучасну реконструкцію історичного процесу спотворює ігнорування соціальних й економічних факторів, які до середини 1980-х років непомірно

гіпертрофувалися. На думку вченого, в центрі уваги соціальної історії перебувають соціальні групи, їх відносини та роль в економічних, культурних структурах і процесах [1741]. З іншого боку, з позицій західної і пострадянської (передусім російської) науки соціальна історія представляється як перспективний науковий напрям, що досліджує життя людей на індивідуальному і класовому рівнях. При цьому визначаються такі її напрями: соціально-економічний розвиток регіонів України, дослідження історії нацменшин на її території, локальна історія (міст і сіл), вивчення окремих соціальних інституцій і верств, гендерні студії, історія повсякденності (побут, ментальність) [1404]. Таке «універсально-еклектичне» розуміння соціальної історії виглядає проблематичним, адже навіть її постмодерністські соціологізаторські трактування «виключали» з її предметного поля не лише політичну, а й економічну історію [1870, с.133–218].

Чимало списів зламано навколо також важливого для нашої теми поняття «визвольні змагання», що широко вживається в літературі в різних словесних модифікаціях. Віддамо належне В. Капелюшному, який на основі аналізу історіографічних джерел показав його походження, адаптацію у науковий і публічний лексикон, смислові навантаження і відтінки, що вкладали в нього окремі автори. Щоправда, вчений не запропонував оціночних висновків, а обмежився твердженням, що терміни «українські визвольні змагання» та «українська революція» виникли одночасно у 1917 р. для позначення суспільних зрушень, започаткованих Лютневою революцією [771, с.15–18]. Для нас важливе значення має той факт, що поняття «визвольні змагання» породжене історичними реаліями (а не, наприклад, діаспорними авторами), тож у своєму первісному значенні воно не мало жодного «спеціального» політичного чи ідеологічного забарвлення. Це слід урахувати в науковому дискурсі, адже одні вчені свідомо виключають його з ужитку, віддаючи виняткову перевагу терміну «Українська революція 1917–1921 рр.» [1751, с.45] (у чому також є сенс). Інші автори, оголошуючи поняття «національно-визвольний рух» «анахронізмом» й «ідеологізмом», не пропонують адекватної прийнятної заміни цьому «гібридному» словосполученню [1648, с.127].

Виходячи з такого бачення інституціональних і теоретико-методологічних засад історіографії суспільно-політичних процесів у Галичині у 1914–1919 рр., можемо окреслити наступну ситуацію: на кожному її етапі здійснювалася модернізація

інституціональної наукової бази відповідно до суспільно-політичних реалій і творчого потенціалу істориків, однак оновлення її методологічних основ фактично не відбувалося. Світоглядні трансформації та науково-теоретичні дискурси, що збурювали європейську інтелектуальну еліту впродовж ХХ ст., майже не торкнулися українських істориків (за винятком молодшої англосовієтської генерації зарубіжжя), тож одна їх частина залишалася під ідеологічним пресом догматичного марксистського варіанта, інша – не виходила за межі україноцентристського державницького напрямку.

Внаслідок цього у 90-х роках ХХ ст. – на початку ХХІ ст. українська історіографія, зокрема й стосовно нашої теми, продовжувала, вважаємо, еволюціонувати в руслі романтичних і позитивістських ідей. Більшість істориків і надалі вірить, що завдяки поліпшенню фахового інструментарію, передусім розширенню і вдосконаленню методів критики історичних джерел, можна досягти бажаної «об'єктивності» у вивченні та відображенні процесів і явищ, що становлять зміст наукового дослідження. В сучасній вітчизняній історіографії доволі легко відбулася зміна парадигми «радянської» на «національну». На початковій стадії цього процесу остання будувалася на постулатах західноукраїнської та емігрантсько-діаспорної історіографічних традицій 1920–1960-х років, що виразно проявилось й у трактуванні історії Галичини першої чверті ХХ ст. Згідно з влучним зауваженням Г. Касьянова, якщо раніше українська історія виглядала як невідомий лінійний процес класової боротьби, то тепер її пишуть як лінійний процес становлення нації чи державності, але в річищі тієї ж телеології [805].

Період «стресової історії» кінця 1980-х – початку 1990-х років позначився шоком пізнання «справжнього минулого» серед широких громадських і наукових кіл та водночас приглушив розробку базових питань теоретико-методологічного характеру.

Після покvapливого позитивістсько-романтичного переписування історії задля повернення «правди про минуле» історики знову актуалізували проблему необхідності оновлення методологічних підходів і засад української історичної науки (В. Смолій, О. Реєнт, Я. Калакура, Л. Зашкільняк, Г. Касьянов, Я. Грицак, Н. Яковенко, В. Потульницький, І. Колесник, Л. Таран та ін.). Посилилися намагання розв'язати цю проблему, зокрема й щодо поліпшення методики обробки джерельного матеріалу, за рахунок напрацювань інших гуманітарних і точних наук. Все це відповідним чином по-

значалося на рівні й характері досліджень з регіоналістики, які стали одним з перспективних напрямів розвитку сучасної української історіографії.

Перспективною виглядає розробка квантативної методики історичних досліджень, зокрема кліометрики, що відкриває нові можливості джерелознавчого аналізу [1512]. До речі, вона вже довгий час успішно застосовується на Заході, однак коло її послідовників в Україні залишається вузьким. Це стосується і запропонованої І. Колесник моделі нової культурно-інтелектуальної історії, що позиціонує себе між внутрішньою і зовнішньою історією ідей, змістом і формою, автором і дослідником тексту [876; 877, с.32–35]. Будучи прихильницею культурно-антропологічної історії, дослідниця наголошує на антропоцентризмі української історіографії, яка з XIX ст. тісно пов'язується з ментальними структурами суспільства [878].

До пошуку нових методологічних орієнтирів долучаються представники інших гуманітарних наук – філософи, правознавці, культурологи, соціологи, психологи. Їхні наукові розробки здебільшого ведуться в руслі модерністських й постмодерністських викликів та побутуючих у західній науці науково-теоретичних конструктів, наближених до психоісторії, соціальної історії тощо. Привертають увагу перші оригінальні спроби застосування методології порівняльного аналізу для вивчення українського національного руху в контексті визвольної боротьби народів Центрально-Східної Європи [255], які засвідчили потребу розвитку компаративістських досліджень.

Історики помітно просунулися в розробці науково-методологічних засад спеціальних історичних дисциплін [841], що зумовлюється і посиленням до них суспільного інтересу та потребами вдосконалення критичного аналізу джерел. Передусім слід відзначити ґрунтовні комплексні дослідження з історичної біографістики [2031], зокрема й просопографії, що забезпечує типологізацію окремих груп людей за різними ознаками. Не меншу практичну значущість мають науково-теоретичні розробки з проблеми атрибуції авторства в історіографії, зокрема й доби національно-визвольних змагань [769], адже в наукових дослідженнях нерідкими явищами залишаються дублювання і плутанина, пов'язані з номінуванням й ідентифікацією авторів, які друкувалися під псевдонімами і криптонімами.

Не можна залишити поза увагою істотні здобутки у галузі пресознавства та вивчення друкованих засобів масової інформації як історичного джерела, які передусім

пов'язуємо із заснованим 1993 року в системі НАН України Науково-дослідним центром періодики, що став інституціональною базою формування львівської наукової школи дослідників української преси. Поряд з масштабною пошуково-евристичною роботою його співробітники, залучаючи до співпраці науковців з інших регіонів України, активно досліджують проблеми методології та історії преси (розроблені методика її джерелознавчого аналізу, періодизація розвитку журналістського процесу в Україні тощо). Про результати цієї роботи свідчить опрацювання станом на жовтень 2005 р. понад 3 тис. часописів та видання близько 6,5 тис. наукових публікацій, зокрема й 12 випусків збірників праць [1630; 1631]. Віхи поступу центру позначають щорічні наукові конференції [1925; 1926]. Врешті, за останні роки захищено три докторські дисертації, які розкривають роль періодики як джерела вивчення національно-визвольних змагань, пропонують глибокі концептуальні науково-методологічні висновки з цієї проблематики [462; 985; 1638]. Із такими поступом, до речі, дисонує той факт, що на початку XXI ст. Україна залишалася чи не єдиною великою державою у світі, яка не мала національної бібліографії друкованого слова.

Отже, у XX ст. українська історіографія пройшла складний, бурхливий і суперечливий шлях розвитку, що відповідним чином позначилося на характері та результатах наукових зусиль у сфері вивчення суспільно-політичних процесів у Галичині в 1914–1919 рр. Базову основу для аналізу наукової літератури з цієї теми дає вироблення прийнятного розуміння суті і змісту понять «українська історіографія», «регіональна історіографія» та понятійно-категоріального апарату вітчизняної історичної науки загалом. Попри деяку дискусійність, умовність, вважаємо, що науковообґрунтовані історичний та історіографічний хронологічні рівні нашого дослідження відповідають реаліям суспільного становища Галичини та особливостям розвитку української історичної науки.

Зміст, особливості, динаміку нагромадження наукових знань про суспільно-політичні процеси у Галичині за воєнно-революційної доби визначали такі головні фактори, як українська історіографічна традиція, західні науково-методологічні віяння та ідеологічні установки й світоглядні уподобання, зумовлювані панівними державними режимами, впливами українських партійно-політичних угруповань, особистісним

світобаченням дослідників тощо. Це визначило періодизацію історіографічного процесу даної дослідної теми та поділ істориків на відповідні групи. Градація на західноукраїнську історіографію міжвоєнного періоду, історіографію українського зарубіжжя (емігрантсько-діаспорну) 1920–1990-х років, радянську 1920–1980-х років, сучасну вітчизняну (з 1991 р.), попри певну умовність і недосконалість, відображає як поступальність і тяглість процесу її осмислення, так і неповторне змістове наповнення кожного з означених концептуально-хронологічних блоків.

Вказані історіографічні сегменти не відзначаються внутрішньою цілісністю: під впливом різних чинників вони проходили свою складну еволюцію, що проявлялося у більш чи менш глибоких змінах. Це позначалося на формуванні головних історіографічних напрямів – радянського та особливо державницького, всередині якого нуртували консервативна, націоналістична, інші ідейні течії. Вплив інституціональної складової на історіографію досліджуваної теми проявився в існуванні численних наукових і громадських установ різного профілю і підпорядкування. Поряд з фаховими істориками вагомий внесок в осмислення комплексу пов'язаних з нею проблем здійснили дослідники-мемуаристи та представники інших галузей знань.

Важливою рисою української історіографії суспільно-політичних процесів у Галичині 1914–1919 рр. стало те, що до кінця 1980-х років на процес їх осмислення суттєво вплинули не стільки теоретико-методологічні пошуки, в яких пануючою засадою залишався позитивізм, скільки обставини ідейно-політичного характеру, які передусім і спонукали до дискурсу навколо різних наукових проблем. При цьому безоглядно пануючою парадигмою залишався україноцентризм, який виріс з романтичної історіографії попередньої доби й адаптувався до нових віянь часу та суспільних викликів. На тлі дискурсу про «кризові явища» у сучасній вітчизняній історіографії в її межах зроблено якісно новий поступ вивчення всього комплексу проблем, пов'язаних із нашою темою. Долаючи стереотипи й інертність впливів попередніх періодів, сучасні історики пропонують нові методологічні підходи й теоретичні моделі інтерпретації емпіричного матеріалу та прагнуть, спираючись на традиції української історіографії та постмодерністські виклики західної історичної

науки, переосмислити складний і суперечливий феномен суспільно-політичних процесів у Галичині за воєнно-революційної доби 1914–1919 рр.

1.2. Класифікація джерельної бази та ступінь її наукової розробки

Сучасний історіографічний процес позначений виразною дихотомією. З одного боку, в українській історичній науці ведуться жваві дискусії з питань модернізації методології історичної науки. З іншого – спостерігається небажання певної частини учених вдаватися до оновлення термінологічного апарату власне історіографії, тому він фактично залишається на рівні радянської науки 60-80-х років. Одним з виявів і наслідків цього є ситуація, коли при групуванні історіографічних джерел за визначальні критерії беруться їхні видові, хронологічні чи інші ознаки залежно від уподобань учених. В останньому випадку дослідники посилаються на відому думку М. Варшавчика про неможливість розробки універсальної класифікаційної схеми історіографічних джерел, оскільки вони різні для кожного етапу розвитку історичної науки [187; 715, с.101–102]. При розв'язанні проблеми сучасні науковці змушені спиратися на загальні моделі класифікації історичного джерелознавства, розроблені, до речі, достатньо ґрунтовно [1663; 715, с.99–106; 716, с.67–118; 1189]. Отож, становище, коли для групування різних за природою і походженням джерел беруться однакові критерії, навряд чи можна вважати природним і правильним.

Розв'язання окресленої проблеми потребує здійснення спеціальних наукових розвідок, з урахуванням теоретичних напрацювань попередників, при цьому довелося вдатися і до власних джерелознавчих розробок [210, с.9–72]. З'ясовуючи сутність поняття «історіографічне джерело», вчені не претендують на оригінальність, визначаючи його як вид чи групу джерел, що відбивають історіографічні факти з історії історичної науки, які дають можливість вивчати суспільні умови розвитку історичної науки, процес збагачення історичних знань, місце історичної науки в суспільному житті, зокрема у формуванні історичної свідомості людей [187; 715, с.467]. Отже, джерела як історіографічного, так й історичного порядку становлять феномени, що відображають, з одного боку, об'єктивний процес розвитку історичної науки й нагромадження історичних знань, а з іншого – суб'єктивні погляди істориків.

При групуванні комплексу історіографічних джерел історії суспільно-політичних процесів у Галичині 1914–1919 рр. виходимо з наявності двох базових складових: а) розробленої історичним джерелознавством класифікації джерел за видовим принципом; б) характеру й особливостей історіографічного процесу (різножанрових публікацій) з проблематики дослідження. На цій основі можна виокремити такі основні групи історіографічних джерел: 1) документальні матеріали; 2) наукова література синтетичного, спеціального (за тематикою) узагальнюючого та навчального (дидактичного) характеру; 3) монографічні та дисертаційні дослідження, автореферати; 4) публікації наукового і науково-популярного характеру (статті, матеріали конференцій тощо); 5) бібліографічні покажчики, анотаційно-бібліографічні видання, рецензії; б) мемуарна література; 7) публіцистична література. Кожна з них відзначається своїми інформативними можливостями, особливостями інтерпретації джерел, рівнем теоретичного наповнення та іншими специфічними характеристиками, які потребують окремого з'ясування.

Документальні матеріали як історіографічне джерело дослідження поділяємо на такі підгрупи: а) джерельні публікації; б) матеріали про життєдіяльність учених-істориків; в) публікації документальних матеріалів. Джерела першої підгрупи можуть відображати суспільно-політичне становище розвитку історичної науки за певних державно-політичних режимів. Сюди ж відносимо директиви, що визначають вимоги до творчої роботи істориків та характер й ідейну спрямованість їхніх праць, а також матеріали статистичного й іншого характеру, які відбивають кількісні та якісні параметри розвитку науки (інституціональна база, друкована продукція тощо). Матеріали про життєдіяльність істориків у вигляді їхніх політичних рефлексій, мемуарної та епістолярної спадщини відображають суспільні умови, які визначали формування їхнього світобачення та розвиток історичної думки у певних національно-політичних й інтелектуальних середовищах загалом. Публікації документальних матеріалів становлять цінність для історіографічного аналізу не як «первинне» джерело про суспільні реалії, а як «вторинне» джерело, що дає уявлення про роботу істориків з документальними матеріалами, засвідчуючи відповідний рівень знань про об'єкт

історичного пізнання. Таке ж значення має й аналіз використання науковцями архівних та інших історичних джерел.

Виняткове значення має такий вид історіографічних джерел, як література синтетичного та спеціального (за тематикою) узагальнюючого характеру. Сучасні вчені визначають синтетику як історіографічний жанр, що слугує барометром загального рівня історичної науки та більшою мірою, ніж спеціальні дослідження, надається до застосування історіософських концепцій і методологічних новацій. Вони, щоправда, вказують і на «селективний характер» синтезів, що підважує їхню «науковість» як «універсальних історій» [2148, с.74–75]. Значущість такого наукового статусу синтетичних праць стосовно даної дослідницької теми полягає не стільки у висвітленні конкретно-історичних питань, скільки у глибині осмислення їхніми авторами ролі, вагомості певних суспільних процесів і явищ на загальному тлі історії ХХ ст.

Під спеціальними узагальнюючими історіографічними джерелами пропонуємо розуміти праці, які претендують на всебічне висвітлення окремої (спеціальної) історичної теми чи історичного періоду, наприклад, «Історії України (Галичини) в період Першої світової війни 1914–1919 рр.», «Історії Західноукраїнської Народної Республіки 1918–1919 рр.», «Українських визвольних змагань 1917–1921 рр.» і т. ін. Таким чином, вони передбачають здійснення узагальнюючого, комплексного аналізу всіх складників певного суспільного явища – політичної, соціальної, культурної, духовної сфер. У схематичному вигляді такі «узагальнюючі спеціальні історії» мали б бути матеріалом, з якого викладається мозаїка історичних синтезів. Поділяємо позицію авторів серйозних джерелознавчих й історіографічних видань, які навчальну (дидактичну) літературу вважають різновидом наукової [716, с.112] та одним з видів історичних синтезів поряд з академічними працями [1923, с.74–94], а не групують її в спільній позиції з довідниковими і науково-популярними виданнями, що, до речі, активно практикується в сучасних історіографічних дослідженнях. Проблема якості навчальної літератури широко дискутується в наукових і громадських колах, про що засвідчують і спеціальні представницькі зібрання [1923, с.74–94]. В руслі цього дослідження слід відзначити відносно нове для української історіографії явище, коли книги, видані формально як «навчальна література», за змістом і формою мають характер наукових монографій і

передусім у цій якості сприймаються вченими. Такого роду приклади дає низка історичних синтезів [735; 736; 443] та спеціальних узагальнюючих праць [895; 1194], які «маркують» загальні зрушення у розвитку сучасної історичної науки, зокрема й вивченні історії Галичини за доби Першої світової війни та Української революції. Типовими прикладами узагальнюючих спеціальних праць вважаємо томи згадуваної серії «Україна крізь віки».

До цього ж виду історіографічних джерел відносимо й такі, як дисертація, монографія, стаття. Згідно з чинною сьогодні практикою їх можна умовно представити в єдиному синонімічному ряді наукової продукції. Вони повинні відповідати подібним параметрам і відрізняються одна від одної хіба що за обсягами та кількістю авторів. Якщо порівнювати монографічні та статейні публікації у часовій і територіальній площинах розвитку української історіографії ХХ століття, то між ними проглядаються певні відмінності за інформативними можливостями, змістовими, формальними й іншими характеристиками. Статейні публікації «мобільніші», здебільшого мають виразнішу, чітко окреслену проблемно-тематичну спрямованість, оперативніше реагують на появу нових джерельних матеріалів та науково-теоретичних й ідеологічних віянь. Вони частіше мають полемічніший характер, що підвищує їхню роль у наукових дискурсах. У такому сенсі наукові статті наближаються до публікацій матеріалів наукових конференцій, особливо зважаючи на сучасну практику їхнього видання у фахових вісниках, які таким чином набувають вигляду тематичних збірників

Не лише в пошуковій, а й аналітичній роботі дослідника важко переоцінити роль бібліографічних видань. Нині є підстави говорити про достатньо високий рівень розробки науково-теоретичних основ бібліографії історії України [381]. Низка змістовних публікацій І. Лиханової розкриває внесок у її розвиток учених української діаспори та становлення національної бібліографії в Україні на сучасному етапі, що включає системну роботу відповідних центральних і регіональних установ з видання тематичних і серійних покажчиків [1122; 1123; 1124], які зорієнтовують у бурхливому потоці різноманітної фахової історичної літератури. В дисертаційному дослідженні проаналізовано близько 30 вузькопрофільних (тематичних) бібліографічних видань, що з'являлися на західноукраїнських землях за міжвоєнного періоду, в українському

зарубіжжі та в Україні за радянського і сучасного періодів. Вони засвідчують динаміку приросту наукових знань з історії Галичини за воєнно-революційної доби 1914–1919 рр., при цьому особливу цінність мають ґрунтовні спеціалізовані видання [1927], які відображають ще й загальний рівень осмислення цієї теми.

За останнє десятиріччя помітно зросла кількість анотаційно-бібліографічних публікацій, які мають тематичний характер [1847] чи розкривають науковий доробок окремої наукової установи [1598; 1599] за певний відрізок часу. На відміну від бібліографічних видань, які передусім виконують репрезентативно-інформативну функцію, вони передбачають ще й оціночний аналіз, засвідчуючи зрушення та перспективи вивчення конкретних дослідницьких проблем.

Схожі функції покликані виконувати рецензії, що переважно пишуться на окремі індивідуальні чи серійні наукові видання, зокрема монографічного характеру. Цінність такого роду публікацій полягає не лише в тому, що вони засвідчують ставлення авторитетних науковців до окремої публікації, а й у тому, що відображають їхні погляди на відповідну науково-дослідницьку проблему загалом. Водночас актуалізується дискусія з приводу «культури рецензування». Якщо за радянського періоду воно часто виконувало функції цензури (щоб науковець не «зійшов з правильного шляху»), то тепер тональність розгромних «рецензій на замовлення» змінилася на прямо протилежну, тому вони часто втрачають своє головне призначення – «критично оцінювати», перетворюючись на анонсування змісту праці та дифірамби їхнім авторам.

Виступаємо прихильниками класифікації мемуарної літератури як одного з видів історіографічних джерел, наголошуючи на необхідності їхнього диференційованого спеціального аналізу. З цією метою використовується стандартизований набір оціночних критеріїв для вивчення мемуарного жанру (спогадів, щоденників, листів), які передусім стосуються особливостей їхніх інформативних можливостей, індивідуальності авторів тощо [716, с.413–430; 1189]. Водночас простежується тенденція відставання досліджень про джерелознавчі властивості мемуарів від практики їхньої публікації та використання в історичних працях. Склалася ситуація, коли навіть у спеціальних виданнях/публікаціях науковці обходять увагою теоретико-методологічний аспект вивчення мемуарів як історичного й історіографічного джерела [1209].

Говорячи про дослідницькі елементи в мемуарах, необхідно звернути увагу на два моменти. По-перше, чимало такого роду творів, виходячи за межі «простих» спогадів, набувають історико-мемуарного характеру, а присутність елементів науково-довідникового апарату та подекуди значного документального масиву впритул наближає їх до праць романтично-позитивістської історіографії. Таким чином, важко переоцінити вплив деяких меморіальних студій на історіографію окремих історичних проблем, як, наприклад, роботи К. Левицького [1066; 1067; 1068] на вивчення національно-політичного руху українців Галичини за доби Першої світової війни і ЗУНР. По-друге, чимало мемуарів написані в руслі методологічних моделей, що кваліфікуються фахівцями як «історія повсякденності», «мікроісторія» тощо (деталізація побуту, внутрішні переживання і світосприйняття тощо). Таке «вживання в епоху» підвищує їхню значущість саме як історіографічного джерела, адже у цьому випадку мемуаристи виступають безпосередніми ретрансляторами не тільки тогочасних «історичних знань», а й навколонукового середовища. Загалом це питання заслуговує на комплексне вивчення, причому вже перші спроби в цьому напрямі дають обнадійливі результати [274, с.56–57].

Інтерес сучасних дослідників до історико-публіцистичної літератури передусім пов'язаний з жанром так званої «історіографічної самокритики» кінця 80-х – початку 90-х років, тоді як вивчення її науково-пізнавальних можливостей стосовно інших періодів історії ХХ ст., зокрема й досліджуваного нами, перебуває у зародковому стані. На особливу увагу заслуговує публіцистична спадщина М. Грушевського, С. Томашівського, М. Кордуби, І. Крип'якевича та інших авторитетних істориків, в яких «розсудлива аналітика», сполучаючись з емоціями й переживаннями, відтворювала неповторний колорит епохи.

Вчені, зокрема й історіографи, по-різному розуміють підходи до визначення ступеня наукової розробки певної дослідницької теми. Його вирішення у працях історіографічного характеру, гадаємо, повинно полягати в розгляді, аналізі, узагальненні творчого доробку, який висвітлює і систематизує напрацювання вчених про рівень історичних знань з певної дослідницької теми. «Історіографія історіографії» має дати відповідь на такі питання: наскільки повно і ґрунтовно репрезентоване історієписання в

конкретно-історичній тематичній ніші; які існують прогалини та перспективи її подальшого дослідження тощо. Отже, в цьому випадку йдеться про огляд історіографії у «вузькому» розумінні, яке передбачає аналіз сукупності історичних студій з наукової проблеми, зумовлений чіткою територіально-хронологічною локалізацією.

За формально-функціональним критерієм публікації, що відображають рівень історичних знань про суспільно-політичний рух у Галичині за воєнно-революційної доби 1914–1919 рр., можна згрупувати таким чином: узагальнюючі історіографічні дослідження з проблеми Першої світової війни та Української революції 1917–1920 рр.; історіографічні огляди в дисертаційних і монографічних працях із означеної проблеми, здійснені у вступних чи окремих розділах; спеціальні (переважно статейні) публікації з історіографії окремих аспектів порушеної теми; історико-біографічні праці про життєдіяльність знаних істориків тощо. Абсолютна більшість таких студій з'явилася в період новітньої державної незалежності. Окремо вирізняємо праці про розвиток історичної науки за певних періодів, які єднає спільний інтелектуальний, соціокультурний, державно-політичний, науково-теоретичний простір. Таким чином, у контексті розгляду діаспорної, радянської чи сучасної вітчизняної історіографії або ж вивчення її державницького напрямку чи різних течій (консервативної, націоналістичної тощо) порушувалися питання, що стосуються вказаної дослідницької теми.

Розгляд історіографічних надбань будемо за формально-видовими ознаками та за проблемно-хронологічним і тематичним критеріями, що, вважаємо, дозволяють найбільш повно розкрити архітектоніку проблеми суспільного розвитку Галичини в 1914–1919 рр.

Маємо, по суті, два спеціальних комплексних дослідження з української історіографії історії України в період Першої світової війни, що з'явилися у 2004 р. [1607; 967]. Попри деякі відмінності у періодизації історіографічного процесу зазначеної теми, концептуальні підходи до її вивчення доволі схожі: за проблемно-хронологічним принципом здійснюється аналіз доробку радянської, діаспорної та сучасної вітчизняної історичної науки. Однак як у структурно-тематичному відношенні, зокрема щодо охоплення історичної проблематики, так і за рівнем якісної аналітики ці студії істотно відрізняються одна від одної. Це стосується і регіонального «галицького зрізу».

Б. Кривошина загалом пішов проторованим радянською та діаспорною історіографією шляхом, зосередивши увагу на традиційних для них проблемах, пов'язаних з «українським питанням в європейській політиці», військовими операціями, розвитком стрілецького руху тощо [967]. Віддаючи належне авторові, який зібрав і систематизував чималий обсяг історіографічних джерел та намагався здійснити їхній узагальнюючий аналіз, загалом робота виконана в руслі, так би мовити, «описової історіографії» через відчутний брак новітніх науково-методологічних підходів, відсутність градації доробку вчених за науковими напрямками і течіями тощо.

О. Реєнт і Б. Янишин [1607] представили, вважаємо, «новітній синтетичний історіографічний образ» України періоду Першої світової війни, який, з одного боку, підготовлений у руслі теоретико-методологічного дискурсу сучасної української історичної науки, з іншого – позначений прагненням відповідати західним модерністським і постмодерністським викликам. Окремі аспекти цього ґрунтовного комплексного дослідження розглядатимуться далі, тож наразі зазначимо, що О. Реєнтови і Б. Янишину вдалося органічно поєднати аналіз інституціонального, теоретико-методологічного, науково-концептуального, проблемно-тематичного складників історіографії проблеми, що дозволило визначити й узагальнити її головні тенденції, здобутки, вузькі місця й перспективи подальшого розвитку.

Ці риси притаманні й низці інших публікацій О. Реєнта, що безпосередньо розкривають теоретичні аспекти дослідження Першої світової війни [1601], з'ясовують їх у загальному контексті проблематики історії України кінця XIX – початку XX ст. [1597], узагальнюють науковий здобуток у розрізі висвітлення політичного і соціального розвитку українських земель, зокрема й у складі Австро-Угорщини за імперської доби [1606]. Учений послідовно обстоює позицію про необхідність комплексного систематичного вивчення теми «Україна у Першій світовій війні», чого не можуть компенсувати спорадичні спроби наукового пошуку у вузьких проблемних нішах.

Ця думка має концептуальне значення для вивчення історіографії суспільно-політичних процесів у Галичині за доби Першої світової війни та Української революції. У зв'язку з цим констатуємо: коли у назвах наукових праць фігурують поняття «Україна», «український», то це мало б означати, що в них ітиметься про «всі українські

землі». Однак побутує, і досить широко, практика, коли автори без жодних спеціальних пояснень оминають увагою західноукраїнські терени. Їхнє виключення із загальнонаціонального історіографічного та історико-подієвого ландшафтів необхідно трактувати як неприпустиме ні з наукової, ні з політичної точок зору.

Інший рівень вивчення процесу нагромадження знань про український суспільно-політичний рух періоду Першої світової війни представляють історіографічні огляди дисертаційних і монографічних досліджень, де українські та зарубіжні праці здебільшого постають як рівнопідрядні об'єкти наукового аналізу. Так, С. Попик здійснив огляд української та австрійської літератури про політику австрійського уряду до своїх українських підданих у 1914–1918 рр. [1541, с.188]. А О. Семотюк у своєму дослідженні «Україна в політичному процесі Європи 1914–1921 рр.», лише обмежився (щоправда, досить змістовним) аналізом наукового доробку українських істориків, фактично оминувши увагою напрацювання з цієї теми їхніх зарубіжних колег [1674].

У процесі вивчення українського фактора в політиці Німеччини та Австро-Угорщини за доби Першої світової війни низку важливих наукових завдань вирішив О. Кураєв. Він виявив суспільно-політичне підґрунтя уваги дослідників до політики Центральних держав щодо України у зазначений період; з'ясував еволюцію поглядів українських авторів на відносини між українськими політичними організаціями та урядами імперії Гогенцоллерів і Габсбурзької монархії; показав ідейно-політичні і теоретико-методологічні відмінності у підходах радянської та зарубіжної науки до вивчення цієї теми; розглянув місце і значення окресленого комплексу проблем в німецькій, австрійській та північноамериканській історіографіях, вказавши на переваги і недоліки побутуючих у них методологічних підходів і методів дослідження. Історіографічний аналіз наукового здобутку із означеного кола питань охоплював усю Україну, зокрема й Галичину. Окремий інтерес становить характеристика О. Кураєвим творчого доробку австрійської історичної школи, передусім праць В. Біля, стосовно політики Дунайської монархії щодо галицьких українців. Заслуговує на схвалення і запропонований автором науково-аналітичний рівень висвітлення новітньої української і зарубіжної історіографії: відмовившись від анонсування окремих джерел, він дає загальні оцінки її здобутків, «вузьких місць», перспектив розвитку.

Зважаючи на регіональну спрямованість та порівняно вузький ракурс тематичного блоку «Галичина і Перша світова війна», особливі очікування пов'язували з історіографічними оглядами дисертаційних робіт О. Мазура (1997) та І. Кучери (2005), які певною мірою відбивають динаміку сучасного етапу нагромадження наукових знань з даної проблеми. Перша з них виявила типові риси пострадянської науки середини 90-х років: акцентування на творах західноукраїнських й емігрантських авторів міжвоєнного періоду; відверте дистанціювання від радянської історіографії; вибіркоче опрацювання доробку українського зарубіжжя 40–80-х років, а також сучасних авторів, який на той час насправді був незначним. Віддамо належне О. Мазуру за аналіз праць москвофільських авторів, які, на жаль, часто «випадають» з українського історіографічного екскурсу, а також за огляд польської літератури [1180]. І. Кучера пішла проторованим шляхом, проанонсувала доробок якнайширшого кола авторів, що стосувався досліджуваної теми [1039].

Історіографія ЗУНР порівняно з іншими аспектами цього дослідження відзначається чи не найвищим ступенем наукової розробки, що, своєю чергою, вимагає іншого рівня її аналізу. Багатьом узагальнюючим публікаціям з історіографії Української революції 1917–1920 рр. властива вже згадувана «регіональна деформація». Таке явище, зокрема, притаманне авторитетним працям із означеної теми В. Солдатенка [1749; 1752], спеціальним дисертаційним роботам [1573] та багатьом дослідженням науковців Києва і східних областей України, в тому числі й історіографічним оглядам історії України в 1917–1920 рр. у синтетичних виданнях [1904] та інших публікаціях.

Цієї хиби позбавлене ґрунтовне комплексне дослідження В. Капелюшного з історіографії української державності доби національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. [770, с.181–187]. Але в цьому випадку постає питання про адекватність висвітлення історіографії ЗУНР стосовно українських державницьких формацій Наддніпрянини, а також про її повноту, адже за межами уваги автора залишився чималий науковий доробок, зокрема й сучасних авторів.

Оптимальний, вважаємо, комплексний підхід до проблеми запропонував О. Павлишин [1427]. Розглядаючи ЗУНР у загальному історіографічному контексті Української революції 1917–1921 рр., автор показав, що найкраще опрацьованими є партійно-,

військово-, державно-, етнополітичні аспекти її історії, а також історико-біографічна тематика. Відзначається системний характер розгортання наукової роботи у цьому напрямі, коли за порівняно стислий термін з'явилася значна кількість монографій, статей, дисертаційних робіт найрізноманітнішого тематичного репертуару. Поряд з тим стверджується потреба ліквідації низки прогалин, що виявилися у браку інтеграційних інтерпретацій і нових методологічних підходів та дослідницьких методик; недостатньої уваги до соціальної історії та діяльності представницьких органів влади, їхніх взаємин з широкими масами населення, зокрема й відносин між містом і селом та інших.

Загалом напрацювання науковців останніх років засвідчує дедалі чіткіше окреслення «історіографічного образу» Української революції 1917–1920 рр., в якому проблематика історії ЗУНР починає посідати своє належне місце. Підтвердженням цього є низка спеціальних статейних публікацій з історіографії ЗУНР, яка відображає реальне кількісне і якісне нарощування історичних знань з означеної теми. Таким чином, від «описової історіографії» [800; 1488] науковці поступово переходять до власних оригінальних узагальнень [512] та, врешті, пропонують свої неординарні, часто полемічні, інтерпретації, гіпотези і висновки [1732]. Чи не найґрунтовніше наукові знання з історії ЗУНР представлено у вступних чи спеціальних розділах монографічних і дисертаційних досліджень. По-перше у них, на відміну від попереднього типу публікацій, питання історіографії розкриваються не в комплексі, а під кутом відповідної конкретно-історичної проблематики, наприклад, джерельного забезпечення вивчення процесу державного будівництва ЗУНР [210]. До речі, не зовсім виправданою вважаємо тенденцію, що виявляється у певному «змішуванні» історіографії ЗУНР та польсько-української війни 1918–1919 рр. [1110, с.3–9; 1116, с.16–23], позаяк кожна з цих проблем має свій окремий предмет дослідження. По-друге, поряд з напрацюваннями українських авторів вони повніше репрезентують доробок закордонних, передусім польських, істориків. А загалом тут спрацьовує типова схема насамперед анотативної репрезентації доробку західноукраїнської, радянської, діаспорної історіографії [1678; 947; 667, с.13–18; 845; 1723].

Зазначені риси і підходи характеризують спеціальне дисертаційне дослідження А. Панчука про історіографію ЗУНР 1918–2000 рр. Зібравши та систематизувавши

обширну бібліографію з історії національно-визвольного руху на західноукраїнських землях (майже 900 позицій), автор намагався показати головні тенденції нагромадження знань із означеної теми, повноту й об'єктивність відображення в історіографії різних складових історії ЗУНР. Однак прагнення розкрити зміст кожної з праць призводило до їхнього анонсування, тож новітні технології й методологія історіографічного аналізу були використані не повністю [1460]. Цей останній недолік вдаліше долає О. Павлишин, який у своєму історіографічному огляді аргументовано довів недослідженість проблеми діяльності представницьких органів влади ЗУНР та вміло застосовував новітні наукові підходи й інструментарій історіографічної аналітики [1428].

Окремо слід відзначити публікації знаних науковців С. Макарчука та Ю. Сливки, що написані в дусі «історіографічної самокритики». Вони, приміром, засвідчують неможливість за радянської доби здійснювати передачу знань про західноукраїнський національний рух зростаючому поколінню: його історія опинилася «поза законом», «негласно піддавалася анафемі», тому випускники-історики Львівського університету здебільшого не мали жодних уявлень про ЗУНР. Це вражаюче дисонансувало з пафосним піднесенням провідними радянськими історичними журналами боротьби за незалежність і національну державність поляків, чехів, словаків, хорватів, сербів, словенців, угорців та інших народів колишньої Габсбурзької імперії, прагнення яких до самостійності оцінювалися позитивно [1194, с.3–11].

Розкриваючи «кухню» радянської історіографії, Ю. Сливка сформулював низку важливих положень із означеної проблеми. Зокрема, ідеться про те, що концептуальні характеристики боротьби українського народу за державну незалежність в інтелектуальних і політичних колах країн, до складу яких вони входили, були вироблені задовго до її початку. Незабаром ці псевдонаукові ідеї потрапляли на сторінки історичних праць, нав'язуючи трактування українського руху як «австро-німецької інтриги», «прояву більшовизму», «європейської анархії» тощо [1732]. Такі висновки мають спонукати науковців до спеціального вивчення генези і витоків різних ідейно-політичних концептів, що сприятиме розумінню походження багатьох навколонукових витворів.

Головні конкретно-історичні аспекти теми цього дослідження, що сформульовані у назвах розділів і підрозділів, стали предметом аналізу як узагальнюючих, так і

вузькопрофільних публікацій історіографічного характеру. У цих двох ракурсах існує доробок, який підсумовує нагромадження історичних знань про політичну історію першої чверті ХХ ст., зокрема й еволюцію старих та появу нових українських громадсько-політичних угруповань у Галичині за воєнно-революційної доби 1914–1919 рр.

Комплексний синтезований підхід до цієї проблеми властивий історичним і джерелознавчим працям І. Михальського про розвиток українського політичного руху кінця ХІХ – початку ХХ ст., зокрема й періоду світової війни. У своїх ранніх публікаціях автор групував наукову літературу за часовою ознакою [1283], а в більш пізніх – за територіальним принципом [1284, с.15–23]. В обох випадках приваблює їхній змістовний історико-політологічний аналіз, який відстежує зміни історичних парадигм у характеристиках українських національних політичних структур під впливом змін офіційних владних ідеологем. Не менший інтерес викликає оригінальний погляд на історіографію проблеми джерелознавства історії українських політичних партій [1284, с.23–35].

Низку важливих науково-теоретичних узагальнень про стан і перспективи дослідження діяльності українських політичних партій кінця ХІХ – початку ХХ ст. віднаходимо в історіографічних оглядах А. Павка. Характеризуючи літературу за різними жанрами (історичний, історико-мемуарний, історико-публіцистичний), учений високо оцінює аналітичні можливості мемуарних студій визначних громадсько-політичних діячів (М. Возняка, А. Чернецького, К. Коберського, М. Стахіва, М. Ганкевича), яким властиві розкутість думки, намагання неупереджено оцінити складні політичні події тощо. За його твердженням, досягнутий на початку ХХІ ст. рівень досліджень історії політичних партій України може забезпечити перехід до їхнього комплексного вивчення як взаємопов'язаної системи в широкому історичному контексті [1421, с.8,16–17]. А. Павко окреслює науково-методологічні засади аналізу цього блоку літератури, хоча при цьому він спирається головно на російську літературу, явно недооцінюючи надбання західних авторів [1420; 1422], які мають великі напрацювання у цій сфері.

В історіографічних оглядах дисертаційних і монографічних праць Н. Винник, Л. Качмар, О. Каліщук, В. Ковальчука, М. Кугутяка, Т. Панфілової, І. Патера,

І. Срібняка, В. Расевича та інших науковців [997; 256; 525; 757; 857; 1581], присвячених загальним проблемам національно-політичного руху чи діяльності окремих політичних партій, також проглядаються раціональні аналітичні зерна у визначенні становища, рівня і перспектив їхнього дослідження. Узагальнення і висновки цих авторів окреслюють важливі трансформаційні процеси сучасної історіографії зазначеної теми.

Заслуговує на увагу також рівень нагромаджених історичних знань про Союз визволення України. Сучасні вчені аналізують історіографію цієї проблеми під кутом діяльності СВУ в таборах полонених українців, у зв'язку з чим становить інтерес запропонований І. Срібняком огляд зарубіжної – австрійської, німецької, чеської, польської, російської – літератури з елементами компаративістського аналізу [1761, с.12–13]. Наукові надбання про СВУ чи не найповніше з'ясував І. Патер, хоча не зі всіма його твердженнями можна погодитися. Зокрема, цілком оригінальним виглядає окреслене І. Патером ставлення польських, російських, шведських учених та публіцистів до діяльності СВУ [1474, с.11–15]. Однак він чомусь стверджує, що науковці та громадсько-політичні діячі української діаспори безпосередньо не вивчали історії СВУ [1474, с.18], хоча маємо спеціальні публікації із зазначеної теми [580; 581], зокрема й доволі ґрунтовні студії, підготовлені на матеріалах іноземних архівів [1623], які до сьогодні не втратили наукової вартості. Історіографічні огляди початку ХХІ ст. засвідчують тенденцію зміщення акцентів на аналіз сучасної вітчизняної наукової продукції та зарубіжного доробку про СВУ [811, с.5–9].

Попри значний обсяг наукової та історико-мемуарної літератури про військово-політичні процеси 1914–1919 рр. у Галичині, практично відсутній спеціальний комплексний історіографічний аналіз цієї проблеми. Дослідження окремих її аспектів позначені різним аналітичним рівнем, містять чимало дискусійних фрагментів, а також потребують доповнення у світлі залучення ширшого кола літератури.

Ці та інші характеристики властиві нарисам про українську воєнну історіографію одного з найвідоміших українських зарубіжних військових істориків Л. Шанковського, які донині є чи не єдиним спеціальним дослідженням із порушеної проблематики. Синтезуючи державницьку традицію української історіографії та теоретико-методологічні здобутки західної науки, вчений показав становлення інституціональної бази

української військової науки та надбання її представників у справі вивчення діяльності національних військових формацій, зокрема й Українського січового стрілецтва та Галицької армії у 1914–1919 рр. [2054]. До речі, українське зарубіжжя не представило подібного доробку з жодної іншої конкретно-історичної проблеми, що перебувала в полі нашого дослідження. Поза його межами залишається тема бойових дій згаданих військових формацій, тому лише вкажемо, що в узагальнюючому вигляді, разом з подіями в Наддніпрянщині, історіографію цієї проблеми досліджував Б. Кривошина [967, с.82–107]. Сучасні науковці, за винятком праць з військової історії, про які йтиметься далі, історію УСС та Галицької армії вивчали в окремих тематичних ракурсах збройної боротьби за національну державність на західноукраїнських землях. У такому форматі в дисертаційних і монографічних дослідженнях узагальнювався й історіографічний доробок про Українських січових стрільців [1050; 1048; 760; 967] та Галицьку армію [1112; 1723; 1748; 962].

Анотативний перегляд досліджень показав, що військова історія ще не стала предметом окремого історіографічного дослідження, тож узагальнення наукових знань у цій галузі або слугувало «відправною позицією» для вивчення історії УСС і Галицької армії (про що свідчать вступні розділи монографічних і дисертаційних праць), або ж відбувалося у розрізі узагальнюючих історіографічних досліджень (В. Капелюшний, Б. Кривошина). Останні цікаві ще й тим, що дозволяють порівняти рівень дослідженості військового будівництва УНР та ЗУНР. Вони показують, що військово-політичним процесам у Центральній Україні сучасні історики присвятили значно більше уваги, ніж у її західному регіоні. Таке становище пояснюється не лише різними масштабами історичних подій, а й самою історіографічною ситуацією, яка більшою мірою стимулювала розвиток спеціальних досліджень у галузі військової історії Наддніпрянщини, ніж Галичини.

Не можна залишити поза увагою публікації О. Колянчука з Перемишля [889] та З. Кісіль [833] про розвиток військової науки в еміграції у 20–30-х роках. Вони розкривають становлення громадських наукових осередків у таборах українських військовополонених, що згодом розгорнули діяльність у Польщі та інших європейських країнах, аналізують публікації в їхніх друкованих періодичних органах та численні

історико-мемуарні видання тощо. У такий спосіб автори доводять, що зосереджений в еміграції інтелектуальний потенціал, який уособлювали високоосвічені фахівці армійських формацій Наддніпрянини і Галичини, заклали основи тривкого підґрунтя зусиль, спрямованих на вивчення національно-визвольних змагань 1914–1920 рр.

Спроби осмислення історіографічного здобутку з проблеми соборності України охоплюють праці, пов'язані з Актом злуки 22 січня 1919 р., тоді як нагромадження знань про інші вияви соборницького процесу 1914–1919 рр. здебільшого залишається поза увагою дослідників. Такі акценти пострадянської історіографії відображені в статтях Я. Калакури, А. Панчука, М. Панчука [750; 1462]. Вчені також наголошують на побутуючій у працях національно зорієнтованих істориків тезі про «закономірність» Злуки між УНР і ЗУНР та її «прогресивному значенні».

Акцентуючи на зовнішньополітичному аспекті Акта злуки, Д. Веденєєв розкрив особливості його відображення в українській історіографії різних періодів і напрямів. Крізь призму цієї проблеми вчений трактує 20-ті – початок 30-х років як «конфронтаційний період історіографії», відзначає виваженість зарубіжної україніки в час після Другої світової війни, вказує на прагнення сучасних авторів до осмислення ідеї соборності з позицій ідейно-політичного плюралізму [200].

Певним дисонансом таким підходам лунає позиція В. Солдатенка [1745], головні сюжети якої розвинуті у спільних з І. Курасом публікаціях [1024; 1025]. З'ясовуючи трактування соборницького процесу, вчені доводять, що «перші історики» української революції (В. Винниченко, П. Христюк, І. Мазепа, М. Шаповал) через свої ідейні уподобання не могли абстрагуватися від «реальних» (суцільно негативних. – В.В.) наслідків Акта злуки. Також важко погодитися з твердженнями, нібито в новітній ідеологічній атмосфері погляди названих літописців засуджуються та зневажливо відкидаються. Навпаки, їхні трактування помітно впливають на осмислення феномену української соборності, а історики часто «ховаються» за ними, що, власне, і стримує неупереджене вивчення проблеми.

Автори різних періодів акцентували увагу на висвітленні відносин між урядами УНР і ЗУНР, тож цілком логічним виглядає намагання М. Стопчака з'ясувати відображення цього питання у повоєнній та новітній історіографіях [1801]. Науковець загалом показав

головні підходи і трактування цієї проблеми, однак оминув увагою низку новіших монографічних і дисертаційних праць, стверджуючи про низький ступінь вивчення відносин політичних проводів та інституцій УНР і ЗУНР.

Зважаючи на предмет свого дослідження, В.Капелюшний приділив проблемі Злуки ЗУНР і УНР невинувато мало уваги, до того ж розглянув її в одному підрозділі з історіографією ЗУНР [770]. Учений слушно вказав, що вивчення соборності України в 1917–1921 рр. залишається актуальним через її не лише науково-пізнавальне, а й політичне значення.

Історіографія української соборності аналізувалася в контексті різних суспільних проявів та науково-теоретичних зрізів. Зокрема, І. Вівсяна за проблемно-хронологічним принципом показала нарощування знань про національно-культурну співпрацю українців Галичини і Наддніпрянщини у 1917–1920 рр. на різних етапах історіографічного процесу з 20-х років до початку ХХІ ст. [268,с.3–8]. У монографії І. Дробота, присвяченій трансформації та практичній реалізації соборницької ідеї у діяльності українських суспільно-політичних сил еміграції та західноукраїнських земель у 20–30-х роках, головний інтерес становить аналіз їхніх державно-соборницьких концепцій і доктрин, які згодом істотно вплинули на науково-теоретичне осмислення цієї проблеми [571].

Контрверсійнішою, складнішою для аналізу видається проблема нарощування знань про етнонаціональні відносини в галицькому середовищі за воєнно-революційної доби 1914–1919 рр. Її осмислення істориками та представниками інших гуманітарних дисциплін відбувається на якісно іншому рівні, який вимагає відмовитися від етноцентризму, а натомість ураховувати природні інтереси і прагнення представників різних національностей, що проживали в краї у зазначений період. Це актуалізує завдання гармонійного поєднання «ідейної і морально-психологічної толерації» з засадами історизму й об'єктивізму.

Брак спеціальних праць із цієї тематики дещо компенсує історіографічний нарис О. Рафальського про національні меншини України у ХХ ст. У контексті революції 1917–1920 рр. [1589, с.75–102] автор торкнувся вузького кола праць, що стосуються нашої теми, тому більший інтерес становлять його теоретико-методологічні висновки, серед яких домінують оптимістичні оцінки й характеристики. Говорячи про подолання

сучасною історіографією ідеологічних стереотипів радянської доби, О. Рафальський вказує на високий рівень дослідженості різних складників національної політики Центральної Ради та ЗУНР. Порівняно з ними слабше вивчена політика Гетьманату і Директорії у цій сфері, що актуалізує потребу підготовки відповідних компаративістських досліджень. Учений показав, що поза увагою істориків залишаються повсякденний побут, господарське, релігійне, культурне (за винятком освіти) життя та міграційні й демографічні процеси в УНР і ЗУНР, а також простежив сучасну тенденцію персоніфікації етнонаціональних досліджень та збільшення питомої ваги індивідуальних досліджень поряд з колективними. При цьому повсякчас артикулювалася домінуюча в літературі думка, згідно з якою українські визвольні змагання дали шанс усім народам України відродити свої традиції, культуру, одержати правовий захист від держави.

З дещо відмінних позицій виступають О. Реєнт і Б. Янишин, які стверджують, що розвиток міжнаціональних відносин на українських землях у 1914–1918 рр. вивчений надто фрагментарно й вибірково. Порівнюючи підходи до порушеної проблеми сучасних західних та українських вітчизняних істориків, учені вказують на зміщення дослідницьких акцентів від розгляду міжнаціональних відносин на рівні еліт до рівня ментальності «простих» обивателів, що дозволяє розглянути образ певної національності в очах представників інших суспільностей, які проживали на спільній території [1610, с.22–23]. Такі висновки мають важливе методологічне значення для вивчення проблематики в окремому підрозділі (6.2) нашої роботи.

Аналіз публікацій різного формату, в яких порушуються питання історіографічного і теоретико-методологічного характеру про українсько-польські відносини у Галичині за доби військово-революційних потрясінь 1914–1919 рр., з одного боку (Л. Зашкільняк, В. Капелюшний, О. Красівський та ін.), та життєдіяльність етноменшин – з іншого (М. Гон, І. Монолатій, П. Сіреджук та ін.), засвідчує широкий діапазон характеристик існуючого доробку і бачення перспектив подальшого вивчення зазначених проблем. При цьому одні автори за проблемно-хронологічним принципом здійснюють анотативні огляди праць, визначаючи вартість кожної з них за традиційним набором певних формальних ознак, інші пропонують новий рівень їхнього оцінювання з позицій сучасних методологічних підходів західної та вітчизняної науки, причому не лише історії, а й

суміжних з нею дисциплін [363; 487; 494; 493; 668; 675; 2132]. Загалом тут продовжує домінувати державницька парадигма з властивим їй приматом інтересів української нації, які слугують незамінним «лакмусовим папірцем» для трактування діянь і прагнень інших спільнот, що проживали поруч з нею на одній території.

Окреслені тенденції нагромадження історичних знань відображають і стан наукових досліджень про церковно-релігійні процеси у Галичині 1914–1919 рр., хоча він має і свої особливості. Головна з них проявляється в тому, що осмислення історіографії цієї теми відбувалося в ракурсі досліджень про життєдіяльність митрополита А. Шептицького або в узагальнюючих працях з історії Української церкви ХХ ст. Про це свідчать історіографічні огляди монографічних і дисертаційних робіт та статейні публікації Ю. Аввакумова, Я. Біласа, Л. Гентош, Г. Гладкої, М. Гринчишина, О. Красівського, В. Марчука та ін. [2; 337; 356; 1240; 2174]. Змістивши увагу на період існування УНР і ЗУНР, мусимо погодитися з думкою, що рівень осягнення церковно-державних відносин доби визвольних змагань є однією з найменш досліджених проблем історіографії [770, с.349–361].

Заслуговує на увагу комплексний підхід Л. Гентош до вивчення історіографічного і джерелознавчого здобутку про діяльність А. Шептицького через аналіз новочасних публікацій документів, матеріалів наукових конференцій, монографічної літератури. При цьому дослідниця аргументовано критикує надбання українських та особливо польських авторів за їхні суб'єктивні погляди [337, с.180]. Огляд літератури зі складної теми «А. Шептицький і Росія», що охоплює широкий спектр суспільних, церковно-політичних і богословських питань, здійснив Ю. Аввакумов [2, с.XIV]. Цікаво, що обоє з названих дослідників багато уваги приділили працям трьох іноземних авторів: К. Королевського [Жан Франсуа Шарон], Василя (Фон Бурмана) та бельгійця-єзуїта Поля Майє, які тривалий час були недоступними історикам України й відігравали роль першоджерел для західних дослідників, що суттєво вплинуло на характер дослідження проблеми.

Певний інтерес викликає запропонований В. Уляновським історіографічний аналіз праць про церковне життя в Україні у 1917–1920 рр., який, проте, не охоплює західноукраїнського регіону. Вчений виклав низку концептуальних підходів до вивчення різножанрової літератури з історії Церкви зазначеного періоду [1949, с.11–15], які мають важливе методологічне значення і для нашої дослідницької теми.

Історіографічні дослідження виявили істотну прогалину у дослідженні соціально-економічного становища Галичини за воєнно-революційної доби 1914–1919 рр. Про це свідчить чи не єдина спроба узагальнити здобуток українського зарубіжжя з цієї проблеми Б. Винара, яка засвідчує, що його представники головним чином вивчали радянську політику економічного визискування України. Отже, зацікавлення діаспорних авторів регіональною економічною історією України, зокрема й Галичини, періоду Першої світової війни, обмежувалося реферативними виступами у заснованому 1924 р. Кабінеті народного господарства при Українській господарській академії у Чехословаччині [254].

Сучасні історіографи також визнають, що новочасні студії з історії економічного становища українських земель у роки Першої світової війни не вносять принципових доповнень і поправок до висновків радянських істориків [1607, с.22]. Про це свідчать і публікації, присвячені новітній історіографії становища селянства та соціальних рухів на західноукраїнських землях у 1914–1919 рр. [1388; 1389]. Їхній аналіз не лише обмежується радянськими працями 60–70-х років, а й фактично стверджує їхні наріжні постулати (наприклад, про те, що з приходом росіян «місцеве трудяще населення пов'язувало свої надії на визволення з-під австро-угорського гніту» і т. ін.). Окремі історіографічні студії засвідчують тенденцію до збільшення розриву у вивченні соціально-економічного становища у східній та західній частинах України зазначеного періоду [1802].

«Історіографічний барометр» фіксує пошквалювання досліджень про окремі «нетрадиційні» процеси і явища, які починають вивчатися в розрізі соціальної історії та мають свої особливості. Таким прикладом слугує проблема біженців у роки Першої світової війни. Узагальнюючи доробок про неї, сучасні науковці відзначають, що вона ігнорувалася у радянський період та залишається відкритою для європейських учених й істориків пострадянського простору. Тож при її з'ясуванні аналізуються французька, польська, російська історіографії, а сучасні теоретико-методологічні розробки беруться на озброєння для вивчення теми біженства в Україні [610].

Історіографи та фахівці з інших галузей історичної науки визнають відсутність аналітичних узагальнень про рівень і стан досліджень у галузі спеціальних історичних

дисциплін, які розкривають різні аспекти суспільно-політичних процесів у Галичині у 1914–1919 рр., наприклад, пов'язаних з українською національною символікою ЗУНР [770, с.188–220]. Вони також вказують на невисокий рівень комплексу публікацій з цієї проблеми, які містять чимало розбіжностей у викладі фактажу, датуванні подій, інтерпретації символів та осіб, які брали участь у їхньому становленні. Причини такого становища пояснюються надмірною заідеологізованістю радянської історіографії, значною заполітизованістю цієї тематики в сучасних працях, недоступністю архівних збірок для зарубіжних дослідників тощо [424]. Втім, ситуацію не слід драматизувати, адже маємо низку історіографічних оглядів у спеціальних дисертаційних дослідженнях, що демонструють надбання українських дослідників у галузі військової символіки, боністики тощо [2033; 38; 1225].

Насамкінець охарактеризуємо численну групу історико-біографічних праць. Історіографічна поліфункціональність таких розробок полягає в тому, що вони дають важливі уявлення про мотиви й обставини, які визначали пріоритетність вивчення вченими-істориками та дослідниками-мемуаристами відповідних конкретно-історичних проблем, пропонують оціночні характеристики їхніх творчих надбань та наукових напрямів і течій, до яких вони належали. Виразними прикладами цього слугують дослідження про М. Кордубу і М. Чубатого, що фіксують сприйняття і переживання цих знаних діячів й учених за воєнно-революційної доби, які потім позначилися на їхніх історичних розвідках з історії визвольної боротьби [1962, с.72–75; 430, с.89–91]. Цікавими виглядають біографічні студії про І. Крип'якевича, І. Лисяка-Рудницького, В. Кучабського, в яких окреслюється їхній внесок у розробку певних історичних проблем, що, зокрема, стосується нашої теми [327; 437; 1699; 631]. З іншого боку, маємо чимало публікацій фактологічного характеру, в яких фіксуються і узагальнюються творчі напрацювання істориків, зокрема українського зарубіжжя [159, с.15–18; 253] або розкриваються їхні наукові зусилля у єдиному контексті з громадською діяльністю, як це має місце у праці про О. Назарука [809; 1967; 168].

Нині спостерігається сучасна позитивна тенденція до підготовки комплексних публікацій (наприклад, про А. Чайковського), які поєднують мемуари й історієписання самого діяча [20], різнопрофільні дослідження про його творчу діяльність, зокрема і як

мемуариста, історика, публіциста, дослідника [434; 2123; 2124] та нові джерельні матеріали і спогади відповідного [1373] спрямування.

Отже, попри деяку недосконалість і умовність, запропонована класифікація історіографічних джерел слугуватиме базовою основою для комплексного аналізу процесу нарощування наукових знань з історії суспільно-політичних процесів у Галичині в 1914–1919 рр. Зважаючи на недостатню розробленість науково-термінологічного апарату історичної науки, пропонуємо власні дефініції окремих видів історіографічних джерел та розуміння їхньої аналітико-інформативної значущості, зокрема публікацій історико-мемуарного характеру та ін.

Загалом у полі нашого історіографічного аналізу історії Галичини за воєнно-революційної доби 1914–1919 рр. перебувало близько восьми сотень історичних синтезів, спеціальних узагальнюючих досліджень, наукових статей, публікацій, уміщених у збірниках матеріалів конференцій, рецензій, історико-мемуарних студій, а також десятки праць історико-публіцистичного й історико-біографічного характеру тощо.

Вчені по-різному розуміють зміст і завдання з'ясування ступеня наукової розробки окремих дослідницьких проблем. Попри відсутність спеціальної комплексної праці з історіографії суспільно-політичних процесів у Галичині 1914–1919 рр., історики з'ясували рівень знань і ступінь вивчення окремих проблем та аспектів цієї теми. Цей доробок відображає близько трьох десятків спеціальних вузькопрофільних статей, а також вступні й спеціальні розділи дисертаційних і монографічних робіт та інші типи публікацій. Вони відрізняються за рівнем науково-теоретичних підходів, аналітики, оціночних характеристик й за багатьма іншими параметрами.

Узагальнюючий аналіз цих розробок дає підстави для таких висновків. Розглядаючи комплекс публікацій з певної конкретно-історичної проблеми, вчені використовували три головні підходи, які умовно визначимо як «хронологічний» (передбачав огляд праць з означеної проблеми за певними періодами); «територіальний» (групування і розгляд літератури, що виходила на західноукраїнських землях, в українському зарубіжжі, УРСР, сучасній Україні) та «проблемно-хронологічний». Доцільність застосування кожного з них визначається у кожному конкретному випадку, однак загалом більш

прийнятним, ефективним вважаємо останній з названих методологічних підходів, який дозволяє рельєфніше, комплексно визначати і порівнювати особливості та здобутки кожного етапу нарощування наукових знань та, уникаючи дублювання, виявляти загальну тяглість і динаміку цього процесу. Більшість історіографічних оглядів має анотативний характер, чимало з них обмежується україномовною літературою, лише в окремих випадках автори аналізують її в контексті надбань представників різних наукових шкіл і течій тощо. У багатьох випадках зустрічається висвітлення в єдиному контексті різножанрових і різновидових історичних та історіографічних джерел. Ці та інші риси відображають рівень фахової підготовки та «історіографічної культури» вітчизняних істориків. Водночас простежуємо й істотні позитивні зрушення, коли, відмовляючись від «описової історіографії», вчені пропонують оригінальні аналітичні екскурси, здійснені в руслі науково-теоретичного дискурсу сучасної української історіографії та модерністських і постмодерністських викликів західної науки.

РОЗДІЛ 2.

ПОЛІТИЧНІ РЕЖИМИ В ГАЛИЧИНІ У 1914–1919 рр.: НАУКОВІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ІСТОРИКІВ

2.1. Студії про політику Австро-Угорщини і Росії щодо Галичини в роки Першої світової війни

Політика австро-угорського та російського політичних режимів у Галичині за доби Першої світової війни – складне, багатогранне явище, пов'язане з широким комплексом проблем історії України та всієї Європи. Зважаючи на значний обсяг і характер присвяченої їй літератури, вважаємо за доцільне розпочати аналіз з огляду так званих «причинкових» студій, потім з'ясувати доробок й особливості висвітлення теми на різних етапах історіографічного процесу, відтак розглянути праці з окремих конкретно-історичних питань.

На тлі бурхливого розвитку вітчизняної історіографії першої половини 1990-х років розгортання досліджень з історії України за доби Першої світової війни, за винятком окремих проблем, істотно поступалося вивченню інших доленосних подій ХХ ст. Про це красномовно свідчить помічений ученими факт: 1994 р. з нагоди 80-річчя початку війни у центральному фаховому «Українському історичному журналі» не з'явилося жодної присвяченої їй публікації [1607, с.15]. Така ситуація зумовлювалася зосередженням зусиль на «викритті фальсифікацій» та ліквідації «білих плям» з «актуальних» проблем історії, що викликали найбільший суспільний резонанс і зацікавленість.

Позитивні динамічні зрушення у вивченні Великої війни окреслилися з кінця 90-х років минулого століття. Важливою віхою стало проведення 1998 року в Києві та Чернівцях представницьких міжнародних наукових конференцій, присвячених цій темі. Опубліковані матеріали показали, що поряд з традиційними підходами окреслюються нові перспективні дослідницькі вектори [1498; 1499].

Однією з «найулюбленіших» тем радянської та сучасної історіографії є «Українське питання в політиці воюючих блоків напередодні та в роки Першої світової війни». Вона

вже була, як відзначалося, предметом історіографічного аналізу, тому обмежимося кількома узагальненнями, важливими для цієї праці.

Дослідження планів ворогуючих держав щодо України має доволі розлогу традицію. Німеччині й Австро-Угорщині у цьому відношенні історики завжди приділяли більше уваги, ніж Росії. Важливе уявлення про сучасні тенденції вивчення цієї тематики дають матеріали згаданих конференцій 1998 року, де третина публікацій стосується питань, пов'язаних з причинами та різними зовнішньополітичними аспектами Першої світової війни. Виступи провідних науковців засвідчили зміщення акцентів на висвітлення ролі та місця українського чинника у масштабному військовому зіткненні двох державно-політичних блоків [2024; 1605; 23]. З різних позицій вони проводили загалом спільну думку: кожна з ворогуючих сторін розігрувала «українську карту» у своїх інтересах, що реально позначалося на перспективах українських визвольних змагань.

Для новочасної історіографії залишаються актуальними наукові висновки відомого радянського історика І. Кулініча, згідно з якими опанування України Німеччиною розпочалося задовго до війни у вигляді економічної експансії та колонізації [1008]. У такому ключі витримані й деякі сучасні дослідження [249]. Це ж стосується вивчення планів різних німецьких правлячих кіл щодо повоєнного устрою Європи та України, в якій вони вбачали васально залежну державу задля використання її економічних ресурсів [1058; 1844]. У працях С. Трояна розглядаються проекти створення «Міттельєвропи» («Серединної Європи»), в основі яких лежала експансіоністська ідея встановлення німецького панування на європейському континенті. Автор показав, що задля перешкодження їхній реалізації держави Антанти підтримували визвольні прагнення народів Австро-Угорщини та їх політичні представництва [1889; 1890].

Згадані та інші близькі до них за тематикою праці засвідчують тяглість і поступову модернізацію осмислення політики австро-німецького блоку в «українському питанні» в роки Великої війни. Помітніші елементи новизни в його вивчення вносять видання, підготовлені на основі австро-німецьких джерел та нових методологічних підходів, зокрема С. Попика, О. Кураєва, О. Семотюка [1541; 1674; 1019].

З іншого боку, спостерігається досить динамічний розвиток досліджень про російську політику щодо України, зокрема й Галичини, напередодні та на початку

Першої світової війни, хоча ця проблема має меншу історіографічну традицію, ніж попередня. Для радянських істориків вона не була пріоритетною й, до того ж, викликала додаткові труднощі: навіть у межах чітких ідеологем критику «царської», «буржуазної» Росії слід було узгоджувати з парадигмою домінування «соціального» над «національним», що породжувало чимало суперечностей та алогізмів. Це позначилося на сучасній історіографії, що відчуває вплив антиросійського синдрому діаспорної літератури. Її автори намагалися поєднати постулат «Росія – головний ворог української самостійності» з ідеєю «п'ємонтизму Галичини» як такою, що була стрижнем українського національного відродження та, втілюючи український сепаратизм, становила головну загрозу реалізації російських імперських планів [1963; 235;].

«Українське питання» в Російській імперії наприкінці ХІХ ст. – на початку ХХ ст. стало об'єктом ґрунтовних, зокрема й колективних, досліджень середини 1990-х років [1918; 1933]. Між тим, надалі простежується ситуація, коли при висвітленні цієї теми українські вчені стали виступати як ретранслятори надбань своїх російських колег, привносячи їхні, нерідко доволі дискусійні, положення у сучасну вітчизняну історіографію. Таким прикладом слугує праця І. Кучери [1039, с.30–50], де головню на основі праць російських істориків (О. Бахтуріна, М. Клопова, А. Савенко та ін.) розкриваються роль і місце Галичини у зовнішній політиці Росії напередодні війни. Щоправда, їх підходи загалом не суперечать усталеній в українській історіографії парадигмі: російські плани прилучення Галичини мали забезпечити розширення державних кордонів та ліквідувати осередок українського сепаратизму. Втім, серед авторитетних російських дослідників також побутує думка, згідно з якою Росія, вступаючи у війну, не мала чітких планів територіальної експансії, тож вони склалися вже у ході воєнних дій. Зокрема, Т. Ісламов доводить, що політика самодержавства у світовій війні не була продуманою, мала імпульсивний, ірраціональний характер [713]. Вважаємо, це питання потребує спеціального вивчення українськими істориками, зокрема на основі документів зовнішньополітичного відомства Росії, що зберігаються в архівах цієї країни.

Констатуємо підвищення уваги до вивчення українського руху в контексті національно-визвольної боротьби слов'янських народів Центральної і Південно-Східної

Європи на початку ХХ ст. Автори цієї репрезентативної групи праць обстоюють загалом схожу позицію, згідно з якою війна стала вирішальним етапом, що завершив тривалий процес національно-визвольних змагань, який для багатьох слов'янських народів увінчався встановленням державності – закономірним наслідком їх національних домагань [2151; 1966]. У такому контексті з'ясовуються причини та наслідки поразки визвольної боротьби українського народу, тож до перспективних відносимо спеціальні компаративістські дослідження про національні рухи українців Австро-Угорської і Російської імперій та народів Центральної і Східної Європи наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., що мали багато спільних і відмінних рис [255].

Цей вибірковий огляд праць з означеного кола проблем дозволяє зробити такі висновки. По-перше, тема «Українське питання в політиці воюючих держав напередодні та на початку Першої світової війни» відзначається досить високим рівнем дослідженості, тож присвячені їй праці можуть вважатися «причинковими», «відправними» при висвітленні політики австро-угорського та російського режимів у Галичині в 1914–1918 рр. По-друге, українськими істориками інтенсифікуються спроби не лише показати Україну, зокрема й Галичину, як «об'єкти» чужих імперських інтересів, а й піднести їх до ролі самостійних повноцінних суб'єктів, здатних вирішувати власні геополітичні інтереси. По-третє, і головне, – спостерігаємо виразне зміщення акцентів на осмислення ролі та впливів різних міжнародних чинників на український національний рух. Цей останній момент вирізняється новизною і принциповою значущістю для сучасної історіографії, загострюючи науковий дискурс стосовно впливів і наслідків Першої світової війни на українські державницькі змагання у найширшому розумінні цього базового поняття і явища. Його окремі аспекти з'ясовуватимуться далі, тож зараз потрібно зазначити, що, попри розмаїття думок і поглядів, історики загалом поділяють наступну позицію: обидва ворогуючі блоки – як Четверний союз, так і Антанта – не лише виявляли зацікавленість Україною в плані територіальних придбань, а й прагнули використати її національний рух для підриву потенціалу один одного. Задля цього вони підтримували (провокували) український національний (сепаратистський) рух. Контroversійними виглядають оцінки того, як війна позначилася

на розгортанні українського руху – стимулювала чи гальмувала його [443, с.102–111; 1024, с.69–73; 1601; 1605; 1085].

Нагромадився значний масив різножанрових, зокрема й історико-аналітичних, праць про військові дії на території України в період Першої світової війни. Їх аналіз виходить за межі нашого дослідження, тож зупинимось лише на деяких аспектах, важливих для історіографічного осмислення питань, пов'язаних зі зміною політичних режимів та розвитком суспільно-політичних процесів у Галичині у 1914–1919 рр.

Серед публікацій про перебіг бойових акцій на території Галичини, мобілізаційні плани і ресурси воюючих сторін найбільш вагомими є праці сучасних істориків Б. Андрусина, В. Бережинського, В. Волковинського, С. Кульчицького, О. Реєнта, О. Сердюка, Н. Сердюк та інших, які акумулюють і доповнюють напрацювання своїх попередників [23; 88; 289; 1011; 1603; 1689]. Вони визначають часові і територіальні «координати» розгортання українського національного руху, дають уявлення про спричинені війною зміни в його потенціалі тощо.

У центрі уваги істориків залишаються літній 1914 р. наступ російських військ та грандіозна Галицька битва. Порівняно з ними менш деталізовано розкривається травневий 1915 р. контрнаступ австро-німецьких військ, які знову оволоділи Галичиною. Численні праці радянського періоду про так званий Брусилівський прорив сучасна історіографія доповнює лише окремими серйозними документальними публікаціями [661], що заслуговують на увагу. Загалом у ній продовжує домінувати традиційна схема висвітлення військових дій за кампаніями 1914, 1915, 1916, 1917, 1918 рр., яка оновлюється хіба що через «вкраплення» подій, пов'язаних з діяльністю національних політичних інституцій та УСС. Подекуди спостерігаємо помітнішу модернізацію змістовної наповненості праць, які традиційно відносяться до військової історії: поряд із бойовими діями як рівноцінні дослідні проблеми з'ясовуються їх соціальні наслідки, світовідчуття та переживання військовиків і цивільного населення тощо [660]. У методологічному плані такі розробки наближаються до параметрів історії повсякденності, становлячи значний інтерес для вивчення суспільно-політичного руху.

Оригінальним підходом до цієї теми позначені публікації московського вченого українського походження В. Ідзя, який дійшов інших, ніж його російські колеги,

висновків щодо військово-політичної ситуації в краї навесні 1915 р. Зокрема, історик доводить, що тодішня поїздка царя Миколи II до Галичини не справила ніякого враження на місцеве населення та закінчилася «повним фіаско» для російської військово-політичної машини [701].

Між тим, у літературі утверджується загалом слухна позиція, згідної з якою населення Галичини зустрічало прихід російських військ так, як у всі часи й у всіх країнах зазвичай сприймали окупантів. Це ж стосується тези, що українці «виконували свій військовий обов'язок» в арміях тих країн, де вони народились і проживали, вважаючи вояків армій інших держав своїми ворогами. Однак потребує уточнення (перегляду) породжений радянською наукою погляд, боцїмто Перша світова стала для українців «братовбивчою війною». До цього спонукає хоча б та обставина, що, перебуваючи у складі російської та австро-угорської імперських армій, вони в абсолютній більшості воювали на різних фронтах. Сумнівними виглядають і трактування світової війни як «прелюдії» до «братовбивчої» громадянської війни в Україні 1918–1920 рр. тощо.

У зв'язку з тим, що два останні роки Першої світової війни не позначилися масштабними збройними зіткненнями на території Галичини, привертають увагу публікації, в яких розкривається явище «братання» між галицькими стрільцями та українцями російської армії. Воно стало одним із симптомів якісних змін в українському національному русі, що наповнювався виразним державницьким змістом [175; 383; 2126].

Кожен етап історіографічного процесу про політику російського та австро-угорського режимів у Галичині в 1914–1918 рр. відзначається своєю особливою змістовою наповненістю, що загалом, крім радянського періоду, дозволяє говорити про поступальність і тяглість дослідження цієї теми. Одне з чільних місць у ній посідають проблеми австрійських і російських репресій та москвофільського руху, які здебільшого розглядаються в єдиному контексті. Їх осмислення розпочалося знаними істориками та громадсько-політичними діячами, зокрема В. Дорошенком, І. Крип'якевичем, М. Лозинським, С. Томашівським, Л. Цегельським, уже в період Першої світової війни [555; 1134; 1135; 1865; 1866; 2006; 2007]. Їхнім працям притаманні розгорнута історична аналітика в процесі ретроспективи розвитку Галичини; полемічність при визначенні

причин війни і критиці шовіністичної російської літератури; пропагандистська спрямованість задля інформування широкої, зокрема й зарубіжної, громадськості про сутність «української справи».

Застереження щодо правомірності розгляду праць цих авторів як органічної частини історіографічного простору, зважаючи ще й на вміщені в них документальні матеріали (подекуди унікальні), видаються безпідставними. Цей доробок пропонує перший в українській суспільній та історичній думці аналіз ідейно-політичних концептів Росії, з якими вона вступала у війну, оцінює запроваджений нею репресивний режим на окупованих українських землях, показує його соціально-економічні наслідки тощо. Окремо слід згадати працю І. Крип'якевича «Галичина під час російської окупації (серп. 1914 – черв. 1915)», що з'явилася у Відні під псевдонімом Іван Петрович [693]. Спираючись переважно на матеріали періодичної преси, молодий історик запропонував перший, так би мовити, «комплексний» аналіз діяльності російської адміністрації в краї. На тлі загальних геополітичних зрушень на рівні «мікроісторії» розкриваються переслідування, зловживання, репресії нових владних структур проти галицьких українців у соціально-економічній, культурно-освітній, церковно-релігійній сферах. До сьогодні ця праця залишається «відправною» у вивченні зазначеного кола питань.

Особливості їх висвітлення визначили всі притаманні західноукраїнській історіографії 1920–1930-х років риси: позитивістська методологія, партійно-політична заангажованість авторів, популяризаторська, виховна, іноді й моралізаторська спрямованість студій тощо.

Вказані характеристики властиві й мемуарній роботі одного з очільників націонал-демократії та українського політичного руху Галичини кінця XIX – початку XX ст. К. Левицького [1067], що органічно поєднала елементи історичної мемуаристики та аналітики. Проблемно-хронологічний виклад подій у ній супроводжується численними документами, а також коментарями, які стають детальнішими й цікавішими, коли йдеться про події, що відбувалися за участю автора. Водночас важко з'ясувати критерії та міркування, якими керувався К. Левицький, поділяючи розвиток національно-політичного руху на вісім періодів: від липня 1914 р. до лютого 1918 р. (підписання Брестського договору). Найвірогідніше, за їх основу бралися помітні зрушення в його організаційному становленні.

Ця праця істотно вплинула на історіографію не лише завдяки значному фактологічному навантаженню, а й через суб'єктивізм самого К. Левицького, що відбиває позицію австро-українця. Це виразно проявилось у висвітленні проблеми австрійського терору проти українців. Говорячи про концтабір Талергоф, який, за словами автора, став символом воєнного лихоліття, «синонімом» «Галицької Голгофи», він усіляко переконує, що там були головно москвофіли і жодного свідомого австрофіла. Винуватцями переслідувань українців виставляються «хитра», «злобна», «страшна» польська політика й адміністрація. Остання, на думку автора, спільно з москвофілами сфабрикувала легенду про «руську зраду» і стала організатором терору. Причетність до нього «нерозумного і невдячного» командування австрійської армії, яке свої поразки на фронті хотіло списати на «зрадників русинів», таким чином відсувається на задній план. Ставлення і роль офіційного Відня у цій справі залишилися нез'ясованими, натомість акцентується на здійснюваній за його участю «рятунковій акції» та відбудові Галичини з руїни, на заступництві монарших осіб за знаних русинів тощо [1067]. З іншого боку, К. Левицький не вдався до з'ясування особливостей російської окупаційної політики, а лише переповів про знищення громадських установ і переслідування галицьких українців [1067].

Невиправдано малопомітними в історіографії історії Галичини доби Першої світової війни залишаються праці І. Карпинця та М. Стахіва, які можна вважати чи не єдиними спеціальними публікаціями міжвоєнного періоду, що відображають побутуючі в західноукраїнській історичній думці підходи й уявлення про цю проблему.

Науково-популярні праці М. Стахіва [1780; 1782; 1785], хоч і позначені ідейною заангажованістю, чітко структуровані та розкривають зовнішні і внутрішні причини воєнної епопеї в Європі й Україні. Автор різко критикує антиукраїнську імперську політику як Росії, так й Австро-Угорщини щодо Галичини. Його роботи «галицького періоду» цікаві й у плані з'ясування подальшої творчої еволюції автора, який у 1950–1970-х роках виступив одним з авторитетних зарубіжних дослідників історії української державності 1917–1920 рр.

Творчий здобуток І. Карпинця – фахового історика, з 1935 р. члена комісії нової історії України при НТШ у Львові – дає рідкісну можливість простежити

трансформацію національно орієнтованої західноукраїнської історіографії в радянську. Йдеться про дві структурно і тематично взаємопов'язані монографії: «Історія західноукраїнських земель в часі Першої світової війни» та «Український народ Австро-Угорщини в часі Першої світової війни» [783; 785], написані в 1940–1941 рр. Вони мають комплексний науковий характер, ґрунтуються на австрійських, польських, українських історичних й історіографічних джерелах.

З одного боку, у властивому галицьким українським авторам 1920–1930-х років дусі І. Карпинець показав соціально-економічне і суспільно-політичне становище Галичини, Буковини і Закарпаття передвоєнного періоду. З'ясовуючи причини переслідувань галицьких українців австрійською владою, автор на перше місце поставив діяльність москвофілів: ще перед війною вони готували списки своїх відомих діячів, що на випадок конфлікту мали «унешкоджуватися». (До речі, це явище досі не знайшло належного аналізу в українській історіографії). Відтак розкривається панорама австрійського терору, який, на думку автора, оминув поляків, оскільки вони підтримували москвофілів [783, с.60–69].

З іншого боку, в цих працях уже проглядаються риторика і підходи, навіювані новою радянською ідеологією. Це проявляється у повторюванні тези про соціальне і національне гноблення «маси українського селянства» «буржуазно-феодалним устроєм» Австро-Угорщини. Наголошується на впливах Лютневої буржуазної революції та «Великої Жовтневої революції» в Росії на пролетаріат Австрії і селянство Галичини тощо. Побачити оцінку І. Карпинцем характеру російського окупаційного режиму в Галичині, на жаль, не видається можливим, оскільки його рукопис саме на цьому місці обривається [683, с.64–69].

Дисонансом доробку проукраїнськи орієнтованих авторів стали праці москвофілів. Відштовхуючись від своїх адептів О. Мончаловського і Д. Маркова (ці автори обґрунтували парадигму, згідно з якою національний рух галицьких українців трактувався лише як складова загальноросійського руху), речники москвофільства у міжвоєнний період витворили свій концепт історії Галичини періоду Першої світової війни. В його основу покладено образ «талергофця-мученика», що переслідувався і страждав за ідеали єдності та відданості Росії. Для його пропаганди створили

спеціальний Талергофський комітет, який розгорнув цілеспрямовану роботу з ушанування жертв австро-угорських репресій. Його головним здобутком стало видання серійних «Талергофських альманахів» (1924, 1925, 1930, 1932) [1831; 1832; 1833] – літературно-історичної й мемуарно-документальної пам'ятки, що перетворилася на важливе джерело вивчення австрійського терору проти галицьких українців. Увесь масив москвофільського доробку, згідно з деякими бібліографіями, налічує 355 назв літератури історико-мемуарного, публіцистичного, документального характеру. З них близько 2/3 пов'язані з трагедією Талергофа [105].

Звернемо увагу на гостру полеміку між москвофільським і проукраїнським таборами, що вибухнула в Галичині у 1930-х роках. Представники першого з них (В. Ваврик, В. Маковський, А. Хиляк та ін.) [179; 181; 182; 183; 1198; 1978] беззастережно маніпулювали цифрами про число австрійських жертв Талергофа та всієї Галичини: дані, як «неповні», коливалися від 3 до 30 тис., а «уточнювати» їх мали «майбутні історики». Українофілам закидали «доноси на своїх братів», членів «Січей» звинувачували в кривавих розправах над «кацапами».

К. Левицький, який опинився в епіцентрі москвофільської критики, доводив, що через безпідставні звинувачення у «русофільстві» постраждало значно більше свідомих українців. Зрештою, автор гаряче запевняв, що український політиком, який перебував у Відні, докладав чималих зусиль для «реабілітації безвинних русинів» [1067; 1069]. Розвінчуючи в українських часописах напади талергофських з'їздів на «мазепинський» рух [28], М. Андрусак підготував «Нариси з історії галицького москвофільства» (1935 р., згодом перевидавалися за кордоном і в Україні), де показав витоки й еволюцію цього явища. Ця праця істотно вплинула на історіографію українського національного руху Галичини, прищепивши стереотипи сприйняття москвофільства як наскрізь реакційного явища. Від них українські історики почали звільнятися лише в останні роки.

Національно зорієнтовані західноукраїнські дослідники міжвоєнного періоду, вважаємо, не спромоглися виробити підходи і трактування, які б адекватно, відповідно до суспільної значущості розкривали різні аспекти історії Галичини за доби Першої світової війни. Це виразно засвідчує репрезентативна «Велика історія України» (1935) М. Голубця. Зосередившись на висвітленні суспільно-політичних процесів та діяльності

УСС [201, с.309–321], автор набагато менше уваги приділив темі «московської окупації» краю, суть якої звів до ліквідації українських установ та арештів і висилки до Сибіру знаних діячів. Про дії австрійської влади, зокрема про терор і репресії супроти українського населення, фактично не згадується. Такий «історичний алгоритм» сприйняло українське зарубіжжя, а інерція його впливу у пострадянській історіографії почала долатися лише в другій половині 1990-х років.

Українське зарубіжжя представило весь спектр різножанрових – від історико-мемуарних до історіософських – досліджень з проблеми політичних режимів у Галичині періоду Першої світової війни, хоча вони мають неоднакову вартість, по-різному позначилися на історіографічному процесі її осмислення. На цей здобуток впливали ідейно-політичні процеси в діаспорному середовищі, а також різні науково-методологічні підходи.

Ці риси проявилися у студії Д. Долинського (1920) [539, с.119–129] – одній з перших історичних праць, що вийшла з лона міжвоєнної еміграції, але залишається маловідомою в українській історіографії. Вона, хоч і писалася одним з учасників визвольної боротьби за «гарячими слідами», не має мемуарного характеру. Наслідуючи історієписання в дусі позитивізму початку ХХ ст., дослідник гармонійно поєднує риси, що відповідають сучасним засадам макро- і мікроісторії. Виступаючи з позицій «галицького п'ємонтизму», автор навіть у російській окупації краю зумів розгледіти «лихі і добрі сторони»: винищення української інтелігенції, на його переконання, лише підвищило роль Галичини в розвитку національного руху в підросійській Україні та в еміграції, а також серед європейської громадськості. Позбавлений «комплексу австрофільства», Д. Долинський розкрив сутність австрійського режиму як такого, що, попри формальні обіцянки, насправді тероризував і піддавав визиску українське населення. Ця праця продемонструвала глибоке розуміння українською інтелектуальною елітою особливостей суспільного становища Галичини за воєнно-революційної доби та її готовність до комплексного вивчення цієї проблеми, спираючись на доступні джерельні матеріали та власні переживання.

Важко переоцінити вплив на історіографію досліджуваної теми творчого надбання Д. Дорошенка – одного з чільних діячів Української революції, відтак визнаного лідера

наукових осередків українського зарубіжжя. Його праці стали тим компендіумом фактологічного матеріалу та оціночних характеристик, що слугує відправною точкою подальших досліджень з історії Галичини періоду Першої світової війни, великою мірою визначаючи їх контури, а подекуди забезпечуючи і змістову наповнюваність.

Історико-мемуарні роботи Д. Дорошенка містять унікальні документи з архіву галицького військового генерал-губернаторства, до якого він мав доступ, обіймаючи посаду комісара Тимчасового уряду в Галичині й Буковині. Після їх появи у вигляді окремих публікацій [556; 558; 566] певна частина матеріалів була синтезована в мемуарній праці «Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920)» [561], яка у структурно-змістовому відношенні стала основою для підготовки відомої «Історії України 1917–1923 рр.». Її перший розділ – «Українство в часі світової війни» [560, с.4–39] – можна вважати однією з перших «моделей» політичної історії України, зокрема й Галичини, зазначеного періоду.

Абстрагувавшись від питань військово-оперативного характеру, Д. Дорошенко у проблемно-хронологічному ракурсі, через призму особистого бачення показав становище українців Галичини зазначеного періоду, приділивши цій проблемі значно більше місця, ніж подіям у Наддніпрянщині. Історик запропонував чіткий «структурно-тематичний алгоритм» висвітлення російської політики в Галичині, який істотно позначився на наступних літописаннях із порушеної теми.

Як представник державницького напрямку української історіографії, Д. Дорошенко все ж визнавав, що ідеї москвофільства поділяла і частина «звичайних людей». Винуватцями репресій проти українського населення він вважав австро-угорську воячину, яка таким чином знімала з себе провину за поразку на фронтах. Звідси і метафора про перебування українців «між двох вогнів»: одні(російський царат) мордували їх за «мазепинство», інші (цісарський режим) – за «русофільство». «Найстрашнішою трагедією» війни для українства історик вважає братовбивство, обумовлене перебуванням у складі армій ворогуючих імперій [560, с.24–25]. Такий наповнений внутрішнім трагізмом і переживаннями підхід передавався й іншим авторам, посилюючи україноцентризм їхніх праць, але не намагання адекватно відобразити соціальну і національну історію різних суспільностей Галичини за тієї драматичної доби.

Видається, що українське зарубіжжя не просунулося далі Д. Дорошенка в плані спеціального вивчення політики російського та австрійського режимів у Галичині під час Першої світової війни. Це стосується праць з політичної історії В. Вериги, Т. Гунчака, М. Лозинського, П. Феденка [235; 471; 1959], І. Лисяка-Рудницького [1098], І. Нагаєвського [1335], М. Славінського [1731]. В них діяльність окупаційних влад висвітлюється лише як загальне тло, передумова розгортання українського національного руху. У в репрезентативній «Історії України» Н. Полонської-Василенко події Першої світової війни взагалі висвітлюється лише на семи сторінках і то на компілятивному рівні (спираючись на здобуток кількох авторів) [1535, с.443–450], що зовсім не відповідає їх значущості на загальному полотні історії.

За такої ситуації виокремимо працю очільника радикальної партії, зnanого громадського і державного діяча І. Макуха. Попри мемуарний характер, автор зумів органічно поєднати макро- і мікрорівні історієписання, вміло екстраполюючи стратегічні військово-політичні зрушення на долі окремих людей. У розрізі історії повсякденності постає складне плетиво психологічних переживань, людських взаємин і соціально-побутових умов, що визначали життєдіяльність українців Галичини за воєнної доби. І. Макух на численних прикладах показав фактично антиукраїнську поведінку австро-угорської воячини на теренах краю [1200, с.193–215]. Принагідно слід згадати і низку інших написаних у такому дусі спогадів [1217; 682].

Свої особливості мають характер і динаміка відображення австрійського та російського режимів у Галичині в роки Першої світової війни у радянській історіографії.

У міжвоєнне десятиріччя окреслилися контури й підходи, що значною мірою визначали подальше дослідження теми «Україна і Перша світова війна». Остання розглядалася як «тло», «передумова», «переддень» Жовтневої революції, що буцімто започаткувала новий етап розвитку людства. Причому, як зазначають О. Реснт і Б. Янишин, такі підходи були властиві і західній історіографії, що зумовило другорядність проблеми Першої світової війни як самостійного феномена історичного аналізу [1607, с.3; 1610]. Для нашого дослідження згадана тенденція має принципове значення, адже йдеться про виведення Росії з кола головних винуватців війни та ідеалізацію її зовнішньої політики і військових дій, в тому числі в Галичині.

Головну увагу радянські дослідники світової війни у 1920–1930-х роках зосереджували на подіях у Наддніпрянщині. Однією з перших помітних публікацій, що стосувалися західноукраїнського регіону, стала історико-документальна праця С. Єфремова, яка з'явилася 1924 року в часописі «Україна» і ще не була позначена ідеологічною догматикою [607]. Продовжуючи свої дослідження «Галицької руїни» 1915–1919 рр. [604; 605; 607] і ніби узагальнюючи десятирічний підсумок висвітлення цієї проблеми в українській літературі, автор закликав розпочати системне збирання і публікацію присвячених їй матеріалів.

С. Єфремов з позицій «галицького п'ємонтизму» стверджував, що саме цей край «зробився могилою для самодержавства», чим виявила свою виняткову роль у розвитку українства. Автор сприяв утвердженню в літературі позиції, згідно з якою саме галицькі москвофіли разом із російськими націоналістами розробили ту імперську програму, яка стала реалізовуватися після захоплення Галичини. Таким чином, придушення українського національного духу в краї розглядалося як передумова і засіб для його ліквідації й у самій Російській імперії.

У 1950–1980-х роках загальні концепти радянської історіографії Першої світової війни визначили контури вивчення історії Галичини за цієї доби.

Зразком безапеляційної критики мало не всіх учасників історичного процесу слугує книга В. Осечинського, яка у зрілому вигляді представила «сталінську доктрину» історії Галичини в «епоху імперіалізму». Автор володів широкою джерельною базою, був обізнаний з предметом дослідження, тож відсутність у його праці [1406] наукового апарату, вірогідно, пояснюється намаганням звільнитися таким чином від будь-яких «умовностей», які б завадили досягненню викривальної мети дослідження. Здійснивши нищівну критику «загарбницьких планів австро-німецьких імперіалістів», історик подає розгорнутий виклад причин, форм, методів, наслідків «військово-поліцейського терору проти трудящих» краю. Надання віденським урядом у зв'язку з війною адміністративних і каральних функцій військовикам визначаються ним як запровадження «поліцейської диктатури». Репресії австрійської влади мотивуються виключно симпатіями українського населення до Росії, а боротьба з русофільством ототожнюється з утисками проти українського національного і соціального рухів [1406, с.88–104].

Книга В. Осечинського чи не півсторіччя залишалася «відправною» у вивченні суспільно-політичного становища Галичини в період Першої світової війни, тож справила істотний вплив на осмислення цієї проблеми. Завдячуючи авторові радянською історіографією довший час «кочували» як не уточнені дані, так і штучно витворені кліше. Водночас, відкинувши «ідейні нашарування», слід визнати, що здійснена В. Осечинським характеристика австрійського політичного режиму в Галичині у роки війни до недавнього часу залишалася чи не найґрунтовнішою в українській історіографії.

Заради об'єктивності слід визнати, що В. Осечинський звинувачував як «австро-німецьких імперіалістів», так і царську Росію у виношуванні агресивних планів стосовно Галичини. Остання прикривала свою реакційність демагогічними гаслами «панславізму» і «боротьби за возз'єднання слов'ян», які насправді слугували обґрунтуванням русифікації краю [1406, с.108–109]. Парадокс полягає в тому, що в руслі ленінських ідей «вирішення національного питання» В. Осечинський засуджував розгул великодержавного російського шовінізму в краї, звинувачував генерал-губернатора Бобринського у «повному ігноруванні української мови». У такому ракурсі «реакційне москвофільство» як «прибічник царату» протиставлялося «прогресивному русофільству» широких мас українського населення. Історик гостро викривав вади політики російського самодержавства в Галичині.

Не можна залишити поза увагою ще одне явище радянської історіографії, коли критика галицького москвофільства не заважала її авторам розвінчувати як «українських буржуазних націоналістів», зокрема в образі К. Левицького, так і кривавий терор австро-угорських карателів з їхніми «прислужниками-січовиками». При цьому в обох випадках автори, як, скажімо, В. Добрич, спиралися головним чином на історієписання самих москвофілів міжвоєнного періоду [530, с.15–16].

Історіографічний пласт 1960–1970-х років, що ілюстрував розвиток досліджень про політику австрійського та російського режимів у Галичині за доби Першої світової війни, представлений працями І. Компанійця, В. Маланчука [893, с.183–247; 1204], а також узагальнюючими виданнями «Торжество історичної справедливості» (1968) і восьмитомною «Історією УРСР» (1978) [704; 894] тощо. Ці дослідники поступалися

В. Осечинському за глибиною висвітлення проблеми, а тенденція до узагальнень часто оберталася абстрактним показом важливих процесів і явищ. Деперсонізація історії стала доповнюватися її «деінституціалізацією». Якщо В. Осечинський ще показував структурно-інституціональні компоненти австрійської влади та механізми ухвалення нею відповідних рішень, то його наступники вдавалися до загальних, часто емоційних тверджень-кліше на кшталт: «австрійські імперіалісти» перетворили західноукраїнські землі у «величезну тюрму», «всяка шваль хотіла пожитися» за рахунок їх населення і т. ін. [894].

Головним «ворогом» українського населення Галичини безапеляційно оголошувалася австрійська сторона. Як «противага» йому російський режим в одних випадках оголошувався «порівняно легшим», а в інших, виходячи з ленінських настанов, – таким же «реакційним» і «загарбницьким», як і австрійський. Така непослідовність в оцінках політики російського самодержавства в Галичині привела радянську історіографію, на нашу думку, на великодержавні позиції російської публіцистики («справедливість» боротьби за «ісконно рускій край» як за свою спадщину). Щоправда, через критику «офіційних російських істориків» українським радянським авторам подекуди вдавалося показати, що російський уряд лише «маскував загарбницькі цілі», проголошуючи війну визвольною [704, с.300–301].

У 1960–1970-х рр. сформувалися інші тематичні підходи до висвітлення пануючих у Галичині політичних режимів за доби Першої світової війни. Після В. Осечинського ця тема вже фактично не ставилася окремо, а здебільшого розглядалася в контексті соціально-економічної проблематики [894, с.219–246] чи як історичне тло відповідних суспільно-політичних процесів [704].

На завершальній стадії розвитку радянської історіографії корективи у вивчення зазначеної тематики вносилися в руслі доведення, що Перша світова війна сприяла зміцненню почуття єдності українців Галичини з російським і українським народами Російської імперії [194]. Такі висновки обґрунтовувалися шляхом довільного тлумачення документальних матеріалів, зокрема донесень російської жандармерії, та через «типологізацію» певних явищ на основі вибіркового фактів. Це ілюструє приклад, коли випадки «бунтів» українських вояків австрійської армії подавалися як їх «загальне»

«небажання воювати проти братнього народу» [194, с.91; 741.-Т.4.-с.362], хоча насправді вони мали інші причини й мотиви.

Пріоритетний для радянської історичної науки напрям розробки історико-партійної тематики не заохочував до поглибленого вивчення суспільно-політичних процесів, зокрема і в Галичині, в роки Першої світової війни. За таких обставин усталювалася тенденція, коли головна увага істориків зосереджувалася, а то й взагалі обмежувалася висвітленням тогочасних подій у Наддніпрянщині, хоча у назвах публікацій декларувалося, що предметом дослідження є вся «Україна». Поряд з цим у науці утвердився підхід, згідно з яким становище західноукраїнських земель – Галичини, Буковини, Закарпаття – розглядалося в єдиному історичному контексті. Це, з одного боку, сприяло висвітленню загальних тенденцій і явищ їх розвитку, а з іншого – нівелювало особливості, призводило до поверхового, подекуди абстрактного відображення історичних реалій, які незмінно «розчинялися» у парадигмі, що ґрунтувалася на домінанті «соціального» над «національним».

У новітній українській історіографії спостерігаються якісні зрушення в дослідженні політики австрійського та російського режимів у Галичині в 1914–1918 рр. Ця проблема, що є тенденцією, стає предметом окремого розгляду в працях з історії України періоду Першої світової війни, зокрема й узагальнюючого характеру [23; 1355; 1011; 1606; 2145], в історичних синтезах [443; 1381; 1665] та студіях з регіональної історії Галичини, Буковини, Волині, Закарпаття першої половини ХХ ст. [996; 166; 90; 1356] тощо. Здобутки і перспективи вивчення зазначеної теми представляють спеціальні дослідження з історії Галичини періоду Першої світової війни, автори яких акумулюють доробок попередників, доповнюючи його маловідомими документальними матеріалами [1180; 1540; 1039; 1020].

Новітні підходи у вивченні зазначеної проблеми продемонстровані В. Сарбеєм у книзі з відомої серії «Україна крізь віки». Автором досить пропорційно представлено основні аспекти, що визначають зміст проблеми «Україна в Першій світовій війні». Так, у підрозділі «Україна і українство у політиці воюючих держав» діяльність панівних режимів у Наддніпрянщині та на західноукраїнських землях виправдано розглядається в одному ключі. Втім, важко погодитися з окремими поглядами автора. Так, головні

причини і мотиви репресій проти населення Галичини він убачає в тому, що австро-угорська влада вважала «своїх» українців за ворогів через їх природне прагнення до возз'єднання з більшою частиною українського народу, яка перебувала під владою Росії. Це ж стосується і тверджень про «суцільне» прагнення «трудящого люду» Галичини і Буковини до «возз'єднання з Наддніпрянською Україною», тому він «радо зустрічав російських солдатів». Попри деталізацію ролі москвофільства як опори самодержавства, зміст його окупаційної політики в Галичині – явища складного, багатогранного, – по суті, звівся до репресій у церковно-релігійній сфері та проблеми біженства. До речі, його з'ясування виглядає не зовсім органічним в параграфі з назвою «Воєнні дії на території України» [1665, с.295–308].

Політика чужоземних режимів в Україні, зокрема й Галичині, в 1914–1918 рр. більш структуровано представлена у «Новітній історії України (1900–2000)». Вона оптимально «вписується» у запропоновану авторами схему її висвітлення в означений період, яка передбачає послідовне з'ясування таких аспектів: а) причини і характер війни; б) ставлення до неї різних класів і партій; в) воєнні дії; г) нищення українства; ґ) суспільно-політичні процеси; д) соціально-економічне становище. Всі вони додають окремі нюанси у розкриття становища галицького українства під владою австрійського та російського військово-політичних режимів [1381, с.126–159].

Оригінальне трактування цієї проблеми запропонував Я. Грицак [443, с.102–111], обстоюючи думку про неможливість проведення чіткого вододілу між Першою світовою війною та революцією в Україні. Спираючись переважно на іноземну літературу, він певною мірою ретранслює науковий досвід іноземних колег у вітчизняний історіографічний простір. Висвітлення головних аспектів Великої війни (політичного, військового, орієнтаційного, соціально-економічного тощо) відбувається в єдиному хронологічному контексті. Це супроводжується коментарями, що розкривають їх важливі грані з позицій ретро- і перспективи.

«Нариси» Я. Грицака (1996) дають виразне уявлення про зміст і часову динаміку еволюції державно-політичних режимів 1914–1918 рр. у Галичині порівняно із двома попередніми працями київських науковців (1999, 2002). Сильною стороною книги львівського історика є з'ясування логіки взаємовпливів, взаємозумовленості імперських

інтересів і планів Австро-Угорщини та Росії з їх військовими діями і реалізацією відповідних політичних прожектів на почергово контрольованій території Галичини. З'ясовуючи генезу теорії «руської зради», автор розкриває низку чинників, що зумовлювали австрійський терор (дії москвофілів, перехід галицьких новобранців на бік росіян, «шпигуноманія» тощо), однак серед них не зазначає «польський чинник», що, як відомо, висувався на чільне місце в міжвоєнній західноукраїнській, а згодом і українській зарубіжній літературі. З іншого боку, поведінку російської адміністрації в окупованій Галичині вчений називає «європейським скандалом». Вони мали «характер тривалої помилки»: русифікація краю покладалася на бездарних, аморальних адміністраторів, тому повністю провалилася, а спричинені російською владою безчинства під час відступу її військ викликали хвилю осуду навіть у російському суспільстві. У середині 1990-х років книга Я. Грицака стала справжнім проривом у вітчизняній історіографії, хоча вона часто ігнорувалася вченими, зокрема і при висвітленні досліджуваної проблеми. З іншого боку, молодша генерація науковців сповна, часто на межі компіляції, використовує цей доробок.

На окрему увагу заслуговує дисертаційна робота О. Мазура з історії Галичини в роки Першої світової війни [1180]. Вона ввібрала у себе типові риси «перехідного етапу» пострадянського історієписання, коли, критикуючи «стару» спадщину і дистанціюючись від неї, автори ще не могли запропонувати нового науково-теоретичного осмислення досліджуваних явищ. О.Мазур усіяко протиставляє дискримінаційну політику віденського уряду діяльності українських інституцій за відновлення національної державності. Невиправдано стислий аналіз австрійських репресій в Галичині у роки війни він «компенсує» ґрунтовним висвітленням діяльності російських властей у краї. Автор одним з перших в українській історіографії розкрив структуру адміністративного поділу Галичини періоду російської окупації та показав сутність, складники, форми і засоби реалізації курсу на запровадження «русских начал». Запропонований ним у дусі позитивістської методології виклад матеріалу приніс і свою користь, позаяк відображає багатоаспектність, а також зміст і характер російської політики в краї.

Зрештою, маємо працю І. Кучери, безпосередньо присвячену діяльності російської окупаційної адміністрації в Галичині у 1914–1917 рр. [1039]. Прагнення комплексно

підійти до цієї теми знаходить вияв у з'ясуванні її місця в суспільній думці та зовнішній політиці Росії напередодні і в роки війни, показу становлення й функціонування російських органів влади та їх національно-культурної, релігійної, соціально-економічної політики в Галичині. Здобутками і новизною можна вважати визначення особливостей змісту і характеру діяльності адміністративних чинників упродовж трьох «періодів» російської окупації краю. Однак причини провалу політичного курсу царської адміністрації в Галичині дослідниця звела до «виснаженості» матеріальних і людських ресурсів Росії в умовах війни та неефективності уніфікаційної діяльності російської влади. Таким чином, вона явно недооцінила потужний опір галицького українства заходам окупаційної влади. Гадаємо, що такий висновок є прямим наслідком уже згадуваного «ретранслювання» надбань російської історіографії, якій властива недооцінка впливовості й «відпорності» українського національного чинника.

Аналіз висвітлення проблеми російської окупації Галичини у 1914–1917 рр. в історичних синтезах та узагальнюючих спеціальних працях з історії Першої світової війни спонукає до таких міркувань і висновків. По-перше, при з'ясуванні політичних планів та змісту функціонування російської влади в Галичині у сучасних працях акценти змістилися на «москвофільсько-російський» чинник, тоді як у літературі попередніх періодів поряд з ним відзначалася і роль «польського чинника». Втім, впливами останнього також не варто нехтувати, оскільки як у Галичині, так і Росії поляки пильно стежили за ситуацією й відігравали помітну роль у посиленні антиукраїнської політики. По-друге, при висвітленні російського окупаційного режиму в краї історики фокусують увагу на діях «місцевих органів адміністрації», що створює враження, буцімто вони виступали якимось окремим самостійним суб'єктом політики, хоча насправді були лише виконавцями волі московського самодержавного уряду. По-третє, проблема російської політики в Галичині ототожнюється і зазвичай зводиться до першої окупації краю російськими військами у серпні 1914 – травні 1915 рр., тому вона здебільшого асоціюється з генерал-губернатором Г. Бобринським. Друга російська окупація часто «випадає» не лише із загальних, а й спеціальних досліджень або ж їй дається ідентична характеристика, хоча в липні 1916 – лютому 1917 рр. владні структури на чолі з Ф. Треповим проводили іншу політичну лінію, спрямовану на забезпечення потреб

армії. Вірогідно, поділяти «російську окупацію Галичини» на три окремі періоди (І. Кучера та ін.) можна лише умовно, оскільки це не був безперервний процес. Доцільнішим видається застосування усталеного в літературі поділу на «першу» і «другу» російські окупації. Діяльність обласного комісаріату Галичини і Буковини на чолі з Д. Дорошенком мала інший характер, спрямовувалася на відновлення соціально-економічного і національно-культурного життя краю. По-четверте, при визначенні причин невдач російського окупаційного режиму сучасні українські історики (слідом за російськими колегами) вказують на слабкість його людського потенціалу та неефективність реалізації офіційного політичного курсу. При цьому ними явно недооцінюються висока національна самосвідомість галицьких українців, передусім інтелігенції і греко-католицького духовенства, які очолили спротив наступу російської адміністрації. По-п'яте, її діяльність у Галичині не можна «спрощувати», зводячи до спонтанного «україножерського закриття національних установ» і «релігійних переслідувань». Насправді таким шляхом реалізовувалася продумана політика, що передбачала запровадження нової адміністративної і судової систем, відкриття різнотипних навчальних закладів, різні соціальні нововведення тощо.

Загалом у сучасній історіографії продовжує домінувати «штамп» про «суцільну заборону українських установ». Це спрощує весь трагізм ситуації, адже кожен такий випадок тягнув за собою драматичні наслідки для національно-культурного руху. У зв'язку з цим актуальною виглядає поява публікацій, в яких на рівні мікроісторії показуються переслідування січового руху. Вони супроводжуються багатьма цікавими деталями, що передають характер окупаційного режиму, коли навіть січові відзнаки – хоругви, стрічки, топірці – відправляли до Росії як військові трофеї тощо [469; 1175].

Складною і суперечливою в сучасній історіографії залишається проблема австрійської політики в Галичині у воєнно-революційну добу. Слушними видаються зауваження істориків про те, що в політичному середовищі Австро-Угорщини не існувало єдиних підходів до української проблеми: з прихильниками енергійних заходів на підтримку галицьких українофілів не погоджувалися кола, які вважали, що цей рух себе вичерпав [1883, с.24–30]. Як правило, розгляд австрійської політики не виправдано зводиться до питання терору проти українського населення.

Необхідно відзначити глибокий, виважений підхід до цієї проблеми С. Попика, який переслідування, інтернування українського населення розглядає як компонент австрійської політики в «українському питанні». Він доводить, що з вини уряду та крайової адміністрації мотивовані превентивні заходи проти москвофілів у перші місяці війни незабаром перетворилися на безконтрольний терор проти українців Австрії, який тривав хвилеподібно до травня 1917р. і ні переслідування українства російською владою, ні заступництво з боку іноземних кіл не змогли його спинити [1541, с.67–90].

При цьому залишаються дискусійними і невирішеними чимало важливих питань. Як у мемуарній, так і науковій літературі зустрічаємо різнобій даних про кількість жертв і постраждалих від австрійських репресій. Одна з причин цього полягає в тому, що ряд сучасних авторів, причому не лише в історичних синтезах, а й у спеціальних узагальнюючих студіях, воліють покликатися на своїх попередників, аніж вдаватися до джерелознавчого аналізу. Сторінками їх праць кочують дані про 36 тис. страчених і приблизно таку ж кількість загиблих у концтаборах. При цьому зазначається, що репресіям піддавалися лише українці, хоча серед постраждалих були і представники інших національностей [1335, с.58]. Деякі науковці продовжують спиратися на твердження В. Осечинського, що жертвами боротьби з масовим шпигунством і диверсіями стали понад 60 тис. осіб, а ще 100 тис. померло у таборах [1407; 1406].

Значна частина сучасних дослідників, до якої відносимо і себе, поміркованіші у визначенні таких даних або взагалі висловлюють скептицизм з цього приводу. Так, історик О. Мазур, корегуючи думки попередників, на основі власних підрахунків доводить, що у Талергофі перебувало близько 7 тис. осіб з Галичини й понад 1 тис. – з інших країв [1180, с.19]. На думку С. Попика, кількість невинно страчених українців не піддається підрахунку, хоча наблизити науковців до істини можуть такі джерела, як написи на могильній плиті, встановленій після війни на талергофському цвинтарі, про загибель 1767 осіб з Галичини і Буковини та депутатська заява в австрійському парламенті про дві тисячі українських жертв [1541, с.98–99].

Багата мемуарна спадщина, що на рівні мікроісторії розкриває «олюднений побут» та складні психічні переживання воєнної доби [1216; 1217; 1641; 436], створила благодатне підґрунтя для висвітлення трагічної долі української інтелігенції Галичини.

Цей потенціал, доповнюючи іншими джерельними матеріалами, сповна використав О. Рубльов [1636, с.34–59], який відтворив своєрідну «біограму-хроніку» переслідувань і висилки знаних діячів з Галичини, їх перебування у засланні та наступне повернення у вир революційної боротьби Наддніпрянщини. У такому ключі привертають увагу і публікації інших авторів [999]. При цьому важко погодитися з твердженнями вчених про недостатнє вивчення ролі москвофілів у встановленні російської влади в Галичині, хоча їх прив'язка до «проблеми колабораціонізму» під час Першої світової війни [1607, с.26] насправді ще не розроблялася.

В українській історіографії, попри відсутність спеціальних досліджень, утвердився підхід до вивчення проблеми галицького москвофільства 1914–1918 рр. з позицій історичної ретроспективи, який цілком виправданий. Починаючи зі згадуваних праць М. Андрусяка і М. Лозинського середини 1930-х років, автори українського походження різних періодів підходили до її висвітлення з виразних проукраїнських позицій, хоча акценти і змінювалися. Так, дослідники з українського зарубіжжя І. Лисяк-Рудницький, П. Феденко, В. Верига та інші розглядали це питання передусім крізь призму польсько-москвофільського зближення в Галичині, що переросло в спільний «шовіністичний фронт» проти українського національного руху [1098, с.440–443; 1959, с.88–90]. Водночас серед діаспорних істориків-мемуаристів простежується виразна тенденція зображувати справу очищення Галичини від російської окупації як «порятунок» для її «української людності», яка відразу почала підніматися з господарської і культурної руїни. При цьому австрійський терор науковці зарубіжжя обходять увагою [350].

Сучасні вчені С. Макарчук, О. Сухий, О. Добржанський та інші [1185; 1822; 527; 1039] з різних позицій, але загалом в одному ключі проводять думку, що зближення галицьких москвофілів з державними і політичними чинниками Росії розпочалося задовго до війни. Вони досить повно з'ясували мотиви, форми, засоби, еволюцію, характер такої співпраці та діяльність спеціальних громадсько-політичних інституцій у цьому напрямі. Таким чином, окреслюється позиція, що цей союз істотно вплинув на суспільно-політичну ситуацію в Галичині під час війни: москвофіли солідаризувалися з російськими націоналістами, співпрацювали з російською адміністрацією, схилилися до союзу з поляками, протиставляли себе українському національному рухові. Все це спо-

нукало австрійську владу до репресій проти прихильників москвофілів, однак вони захопили й українське населення. При розкритті цих питань широко використовуються вже згадувані «Галергофські альманахи» та інша москвофільська література.

Аналіз згаданих та інших праць, де порушується окреслене коло проблем, спонукає висловити наступні міркування. Побутуюче в літературі протиставлення «москвофілів» «українцям» – умовне, а з позицій етнонаціональної ідентифікації взагалі недоречне, адже як перші, так і другі були українцями. Порівнювати їх можна лише на основі ідейно-політичних орієнтацій, вирізняючи «москвофілів», «українофілів», «австрофілів». Ці категорії, своєю чергою, варто відрізнити від політично незаангажованого селянства, яке переймалося самозбереженням і переважно вичікувало. Алогічною виглядає і постановка питання, коли історики оскаржують «безвинні жертви» «українофілів» і «австрофілів», а репресії стосовно «москвофілів» та їх загибель вважають явищем «зрозумілим», «виправданим». Такі подвійні стандарти несумісні як з принципами науковості, так і з засадами гуманізму.

У сучасній вітчизняній історіографії постає нова дослідна проблема, пов'язана з діяльністю на території Галичини спецслужб ворогуючих країн, а також Української держави у 1914–1920 рр. Автори, які розробляють цю проблематику, вказують, що до 1991 р. не з'явилося окремої праці про спецоргани недержавних державних формацій, а в узагальнюючих дослідженнях про них зустрічаємо лише деякі згадки [1709; 1706; 1707; 1710; 135]. Причини такого становища також у тому, що ця сфера оповивається ореолом таємничості та живучості стереотипів, начебто вона не піддається раціональному науковому осмисленню.

Прорив у вивченні цієї проблеми пов'язуємо передовсім з трьома дослідниками: В. Сідаком, А. Боляновським і В. Степанковим. Їх науковий доробок [1709; 1706; 1707; 1710; 135] відображає діяльність спецслужб напередодні та під час Першої світової війни і Української революції. Інші дослідники військово-політичної історії Галичини 1914–1919 рр. при висвітленні цієї проблематики майже не просунулися далі вказаних напрацювань. Згадані вчені переконливо довели, що царська розвідка стала важливим елементом посилення російської присутності в краї. Вони також показали роботу спецслужб Австро-Угорщини й Німеччини в Російській імперії та їх роль у плануванні

військових дій, виробленні рекомендацій на випадок окупації українських теренів останньою [1706]. Результати цих досліджень показують зростання на початку ХХ ст. геополітичного значення Галичини, де перехрещувалися українські, австрійські, російські, польські інтереси, тому вона стала об'єктом активної діяльності різних іноземних спецслужб.

Принагідно відзначимо і ґрунтовне дослідження В. Сідаком становлення військових спецслужб ЗУНР [1708]. Автор розкрив їх організаційну структуру, виокремив два періоди діяльності (галицький і наддніпрянський), здійснив узагальнення ролі національних спецслужб у захисті західноукраїнської держави, порівняльний аналіз з ідентичними органами УНР. Особливий інтерес викликає показ протистояння з польською контррозвідкою, яка спромоглася розкрити мережу українського підпілля на контрольованій нею території. Тут варто згадати й історико-мемуарну працю І. Вислоцького. В розрізі історії повсякденності в ній також віднаходимо унікальні сюжети про суспільно-політичну ситуацію в краї напередодні відступу Української галицької армії і уряду ЗУНР за Збруч [258].

В українській історіографії, особливо сучасній вітчизняній, маємо чимало прикладів, коли «малозначущі» на перший погляд події чи явища несподівано викликають значний науковий інтерес. Це може зумовлюватися їх символізмом чи нагромадженням про них нових маловідомих джерел. Стосовно нашої теми дослідження одним з таких прикладів є проблема запровадження назв «українці», «український» в офіційному діловодстві Австро-Угорщини часів Першої світової війни. В літературі міжвоєнного періоду у її висвітленні простежується виразний ідейно-політичний ухил: національно зорієнтовані автори, як-от К. Левицький, зверталися до неї в контексті діяльності українського політичного проводу у Відні [1071], а Д. Дорошенко – при з'ясуванні ставлення віденських наукових кіл до проблеми самобутності українців, їхньої мови [546]. З іншого боку, москвофільські історики всіляко доводили, що «поняття Україна» чуже для мешканців Прикарпаття, бо вони буцімто мають свою давню назву – «русини», «русскіє» [184].

Сучасні вітчизняні науковці запропонували низку спеціальних розвідок, в яких розкриваються суть і перебіг розв'язання зазначеної проблеми. Так, В. Расевич,

опублікував текст «Меморандуму» українських послів, де обґрунтовувалася потреба запровадження в офіційне урядування назв «Україна», «українці» замість слів «русини», «русинський», які не відповідають їх етнокультурній самобутності і мають негативний національно-політичний підтекст [1584]. Відтак С. Попик, спираючись на австрійські джерела і літературу, деталізував перебіг наукових і політичних дискусій 1914–1918 рр. навколо доцільності запровадження етнічних термінів «Ruthenen», «Ukrainern», простежив шлях вирішення цієї справи у вищих ешелонах влади [1539; 1541, с.16–125].

Деякі нові штрихи вивчення цієї проблеми додала У. Уська, показавши причетність до неї українських громадсько-освітніх кіл [1953]. Автор наголошує на гострій національно-політичній дискусії щодо запровадження етнічної назви «українці», яка свідчила про зростання свідомості автохтонного населення Східної Галичини та його прагнення до самоідентифікації. Є. Наконечний, зокрема, показав перший досвід спілкування галицьких «русинів» з російськими та українськими солдатами, які за мовою, піснями, обрядами, традиціями, родинним устроєм самі відчували свою етнокультурну як близькість, так і відмінність. Проаналізувавши російську воєнну публіцистику, вчений дійшов відмінного, ніж його російські колеги, висновку: російська громадськість розуміла етнічну спорідненість «австро-галицьких русинів» та «російських малоросів», яких виразно відокремлювала від «руських» та Росії загалом [1351].

Властива сучасній історіографії тенденція, коли суспільно-політична тематика явно витісняє соціально-економічну, притаманна і доробку з історії Галичини періоду Першої світової війни. Між тим, уже маємо ґрунтовне комплексне дослідження економічного потенціалу і соціального становища населення Наддніпрянської України в зазначений період [1603]. Праця О. Реєнта і О. Сердюка (2004) актуалізує потребу вивчення цих проблем стосовно західноукраїнських земель.

Соціально-економічне становище Галичини 1914–1918 років висвітлюється у двох основних структурно-тематичних ракурсах: у загальних працях з економічної історії західноукраїнських земель та в контексті (як один з аспектів) їх суспільного розвитку. У дослідженнях з економічної історії повною мірою проявилися специфічні риси і проблеми: перенасиченість фактами, дефіцит спеціального наукового інструментарію тощо. Сучасні дослідники опинилися у складному становищі: відмовившись від старої

радянської методології, вони були погано обізнані з іншими засадами історико-економічного аналізу (які, до речі, достатньо розроблені у західній науці [1870, с.118–124]).

За такої ситуації не втрачається інтерес до розробок українських радянських авторів, де соціально-економічна проблематика розглядається передусім у ракурсі імперської політики Австро-Угорщини та Росії в Галичині. Зокрема, В. Осечинський зупинився на характеристиці форм і методів пограбування галицького селянства (реквізиції, примусові роботи тощо), що розглядалися як один з напрямів репресивної політики та фактор соціального зубожіння [1407; 1411].

І. Компанієць у підрозділі «Господарська розруха» своєї монографії [893, с.203–219], як і в історичних синтезах спільно з іншими авторами [894], здійснив розгорнутий виклад цієї теми, чим помітно вплинув на її подальше висвітлення. Позаконотичне висискування та становище в окремих галузях сільського господарства і промисловості в них з'ясовуються на різних регіональних рівнях. Втім, ідеологічні лещата підштовхували до суб'єктивних трактувань, які нерідко суперечили простій логіці подій. Такими є, приміром, намагання довести, що австро-угорський режим завдав господарству Галичини «значно більше» шкоди, ніж російське самодержавство. Твердження, що промисловість західноукраїнських земель «майже повністю припинила виробництво», суперечило визнанню налагоджування воюючими державами функціонування підприємств, потрібних передусім для військових потреб – на залізницях, у нафтовій галузі тощо.

Інший характер та рівень досліджень цієї проблеми представили радянські історики-економісти, які намагалися охопити всі сфери діяльності, пов'язані з виробництвом, обміном, споживанням. Такий концептуально структурований аналіз економічної політики в Галичині австро-угорського та російського режимів здійснив Я. Хонігсман [1993], який, до речі, вважав, що за рівнем «терору і поліцейщини» вони не поступалися один одному. Автор відштовхувався від показу руйнування кредитно-фінансової системи, що, своєю чергою, паралізувало промисловість і сільське господарство. Крізь таку призму показуються заходи властей щодо взяття під контроль та відновлення стратегічно важливих галузей промисловості – нафтової, лісозаготівельної, цукрової тощо.

Економічні зрушення Я. Хонігсман розглядав на «макрорівні». Після нього українські дослідники майже не вдавалися до з'ясування присутності російських банків у Галичині в 1915 р., заходів віденського уряду із запровадження монополій на стратегічно важливі товари та унормування відносин у фінансово-торговельній сфері упродовж 1916–1918 рр. задля викорінення зловживань тощо.

Праці Г. Ковальчака дають певне уявлення про спричинені війною зміни в загальноекономічному розвитку західноукраїнських земель [854] та, зокрема, у фабрично-заводській промисловості і соціальному становищі робітничого класу Галичини [855; 856].

Значення напрацювань сучасних вітчизняних істориків, які зверталися до цієї теми, полягає передусім у намаганні систематизувати й узагальнити масив нових джерельних матеріалів.

В окремому підрозділі згаданої праці І. Кучери з'ясовуються особливості соціального та економічного розвитку регіону в 1914–1917 рр. [1039, с.117–146], що у змістовому відношенні помітно перегукується з працями попередників (І. Компанійця, О. Мазура та ін.). Елементи новизни простежуються у висвітленні політики російської влади з налагодження роботи окремих галузей промисловості й аграрного сектора, а також різноманітних, у т.ч. й благодійних, заходів з підтримки соціально незахищених верств населення. Окремо висвітлюється економічна політика під час другої російської окупації краю, що супроводжувалася запровадженням системи оподаткування населення на користь армії, організацією весняно-польових робіт 1917 р. тощо.

Наслідки і втрати України, зокрема й Галичини, від Першої світової війни – одна з найулюбленіших тем української історіографії, яка висвітлюється на макро- і мікрорівнях в історичних синтезах та узагальнюючих і спеціальних працях з історії воєнно-революційної доби. Констатуємо достатній рівень дослідженості проблем, пов'язаних з демографічними і соціальними змінами у структурі населення Галичини внаслідок загибелі, репресій, міграції, люмпенізації тощо; втратами в сільському господарстві через різні причини; ситуацією суцільної руїни у промисловості та житловому фонді. У новітніх працях [1179; 1603] досить кваліфіковано порушується питання і про екологічні наслідки війни.

Прикладом новочасних підходів до висвітлення наслідків Першої світової війни для Галичини у сучасних спеціальних наукових публікаціях є праця К. Кондратюка. Автор втрати краю у війні розкриває з таких позицій: 1) розміри матеріальної шкоди, завдані сільському господарству, промисловості, житловому фонду; 2) втрати людського потенціалу (репресії, ув'язнення, загибель на фронті, біженство, депортації); 3) ліквідація осередків українського національного життя [898]. Інші науковці фокусують увагу на окремих групах цих чинників [1179], вивчають людські втрати від австрійських репресій [1178] тощо.

Аналіз наукових здобутків з означеної проблеми спонукає до таких міркувань. Трактування «втрат» і «наслідків» війни в історичній літературі подекуди не виправдано ототожнюється. Насправді перше поняття вужче, позаяк передбачає визначення кількісних показників людських жертв і матеріальних збитків. Втрати – один із компонентів «наслідків» війни, з'ясування яких вимагає показу всього комплексу спричинених нею змін у різних суспільних сферах. Таке бачення, безумовно, також може уточнюватися: скажімо, з наукової точки зору цілком правомірним виглядатиме постановка питання про заподіяні війною «втрати українського національного руху» і т. ін.

Потребує корегування етнонаціональний аспект зазначеної проблеми, адже як «жертви війни» вказуються передусім українці. Однак, матеріальні і людські втрати, як правило, з'ясовуються, незважаючи на національну належність постраждалих. Тому зауваження сучасних науковців щодо необхідності подальшого дослідження селянського руху в Україні в період Першої світової війни через відсутність достовірних уявлень про його реальний стан, розмах, характер [2070] торкається і Галичини та інших західноукраїнських земель, стосовно яких ця проблема розроблена ще гірше, ніж щодо Наддніпрянщини.

У сучасній історіографії помітно актуалізувалося дослідження проблеми біженців періоду Першої світової війни. Розгляд цієї проблеми українськими науковцями [1607, с.19–20; 610] як складової соціальної історії вірогідно не може охопити всієї сукупності її виявів, а потребує осмислення і з позицій політичної історії.

Складність аналізу наукового доробку з проблеми біженців зумовлюється її багатоаспектністю. Його, на наш погляд, слід зосередити на висвітленні в літературі трьох складових: визначенням головних струменів українських біженців з Австро-Угорської та Російської імперій (1); показом нових місць й умов їх тимчасового побутування (2); з'ясуванням діяльності різних суспільних інституцій із допомоги жертвам війни (3) тощо.

Актуальною залишається й потреба спеціального з'ясування природи і суті явища біженства, що зрідка ототожнюється з інтернованими, ув'язненими, які насправді представляють іншу групу воєнного соціуму. Енциклопедичні видання історичного профілю визначають біженців як осіб, котрі покинули країну або попереднє місце проживання, є жертвами різного роду репресій чи намагаються уникнути їх. Щоправда, при цьому за біженців не зовсім виправдано вважають лише жертв Другої світової війни [1423]. Стосовно Першої світової війни у вітчизняній історіографії адаптується їх поділ за двома «векторами»: східним та західним, що відображають переміщення українців зі своїх етнічних територій відповідно у межах Російської та Австро-Угорської імперій. Аналіз східного напрямку виходить за межі нашого дослідження, однак відзначимо високий рівень його науково-теоретичного осмислення, що проявляється у комплексному вивченні причин, суті, наслідків цього явища, класифікації його окремих аспектів тощо [610; 1690; 1131].

Вивчення історії українських біженців з території Галичини внаслідок російської окупації краю розпочалося за «гарячими слідами». Одну з таких перших аналітичних публікацій зустрічаємо у віденському календарі товариства «Просвіта» за 1916 р., яка, припускаємо, може належати перу лікаря Є. Озаркевича [596]. Говорячи про українців, що опинилися в австрійських таборах Вольсбергу і Гмінді, автор зазначає, що то були не добровільні «збігці», як їх неправильно називають, а примусово евакуйовані «виселенці». Відтак він наголошує на заходах українських політиків і віденських урядовців щодо їх облаштування, деталізує умови життя у цих таборах, а також подає динаміку чисельності їх мешканців, коли люди то залишали табори, то знову поверталися до них через мінливість ситуації на фронті.

Західноукраїнські автори міжвоєнного періоду проблему біженців і таборів розглядали в руслі соціальної та політичної історії. Акцент на її національному аспекті та політиці австрійського уряду в цій сфері виразно проявляється в праці К. Левицького, де наведено розгорнуту характеристику таборів біженців, а також ситуації у Відні, куди спрямовувався їх головний потік. При цьому автор подає статистику, описує і порівнює становище єврейських, польських, українських біженців, розкриває складні стосунки між ними [1067]. Ці аспекти були і в полі зору москвофільських авторів. Однак більший інтерес становить деталізація життєдіяльності біженців і виселенців на рівні історії повсякденності (внутрішній устрій і побут таборів, будівництво й облаштування бараків, водопостачання, каналізація, санітарно-гігієнічне обслуговування, навчання дітей і професійна підготовка тощо) [1197].

У діаспорній, а також у радянській історіографії важко віднайти елементи новизни і прагнення спеціально ґрунтовно дослідити зазначену проблему. За такої ситуації виокремимо дослідження С. Макарчука (1983), який розглядає проблему біженців як один із чинників зміни демографічної ситуації окремих міст і регіонів, зокрема Гуцульщини, Галицького Поділля. Вчений, узагальнивши величезний джерельний матеріал, у розрізі соціальної історії показав важке становище біженців (до речі, до цього питання українські історики більше не поверталися). У дусі побутуючих підходів С. Макарчук відзначав, що українці масово і «добровільно» відступали з російською армією, але вказував, що це відбувалося під впливом пропаганди про неминучу помсту з боку австрійської армії [1182, с.57–70,133–139].

У сучасній вітчизняній історіографії західний вектор українського біженства також фактично ще не став предметом окремого дослідження, хоча він на різних рівнях з'ясовується у спеціальних узагальнюючих працях з історії Галичини 1914–1918 рр.

Найґрунтовніше цю проблему у спеціальному розділі монографії розкрив С. Попик. Він розглядає її у ракурсі міжнаціональних відносин та як один з елементів австрійської внутрішньої політики в роки війни [1541, с.66–84]. З'ясувавши заходи віденського уряду з урегулювання переселенського руху, облаштування системи таборів, автор доводить, що вони були цілеспрямованими, комплексними і принесли вагомий результати. Історик припускає, що їх значення могли перебільшувати, однак морально-політичні наслідки

цієї акції ним не ставляться під сумнів. Вчений також вказує на розбіжності між даними офіційної статистики про кількість біженців із числа євреїв, поляків, українців, які перебували у Відні та тими, які наводяться К. Левицьким та іншими авторами.

«Східний» «струмінь» біженства у вигляді переміщення галицького населення до Російської імперії чи не найґрунтовніше висвітлено у спеціальному підрозділі дисертаційної роботи І. Кучери [1039, с.146–166]. З'ясувавши причини і джерела цього явища, дослідниця доводить, що воно було викликане передусім побоюванням австрійських репресій, москвофільською пропагандою та насильницькими діями російської влади. У праці показано склад, чисельність, напрями переміщення різних хвиль виселенців, їх морально-психологічний стан, умови побутування у дорозі та в місцях нового поселення тощо. Розкривши комплекс заходів з урегулювання евакуації населення, І. Кучера вважає, що офіційні чинники не зуміли опанувати ситуацію, зокрема, навіть не могли визначити кількість переселенців.

Ця обставина, вочевидь, відіграла не останню роль у виникненні розбіжностей щодо визначення чисельності виселенців з краю. У більшості навіть спеціальних публікацій побутують округлена цифра і твердження, що під час відступу російських військ край залишило 100 тис. осіб. З одного боку, вони ідентифікуються як «біженці», «депортовані», «виселенці», з іншого – ця «поліетнічна маса» подекуди ототожнюється лише з українцями [1636, с.35; 1860, с.272]. Свого часу С. Макарчук, спираючись на власні підрахунки, вказав, що з Галичини та інших західноукраїнських земель углиб Східної України та Росії виселили близько 400 тис. осіб [1182, с.62]. Чимало дослідників, покликаючись на англійського історика П. Гетрела [Gatrell], вказують, що у прифронтовій Волинській губернії кількість біженців сягала 100 тис., з яких 40 тис. були галичанами [346]. Інші вважають, що загальна кількість евакуйованих у краї сягала 1390 тис., з них 168,8 тис. – вихідці з Австро-Угорщини [90, с.12]. Такі дані науковців нібито не входять у пряму суперечність між собою, позаяк відображають різні часові й територіальні межі фіксації виселенців. Однак вони не вписуються в єдиний логічний ланцюг, не дають уявлень про реальне число біженців, тож і це питання заслуговує на окреме вивчення.

Низка сучасних публікацій розкриває умови перебування біженців з Галичини у чужих краях. Для прикладу, В. Любченко показав громадсько-культурне життя шести тисяч примусово виселених галицьких українців у Ростові-на-Дону [1165]. Чималу увагу приділили дослідники проблемі побутування цієї категорії осіб на Волині [90, с.11–12; 1131, с.97–98], однак маємо зовсім небагато розробок про становище біженців з різних українських теренів у Галичині, про ставлення до них з боку австрійської влади [1568]. Майже не розкритим в історіографії залишається питання «реєвакуації» біженців.

В останні роки до рівня окремої наукової проблеми підноситься вивчення діяльності з допомоги жертвам війни, зокрема й галичанам-виселенцям, опіки над ними, що здійснювалися як офіційними структурами ворогуючих імперій, так і спеціальними громадськими гуманітарними інституціями. До речі, перші цінні зауваги щодо неї віднаходимо у щоденнику М. Грушевського. Вчений зазначав, що така діяльність хоч і зумовила зниження відпорності українського визвольного руху, його активності, все ж призвела до появи нових самодіяльних добродійних інституцій, покликаних компенсувати збитки, завдані лихоліттям [457]. Відтак в узагальнюючих спеціальних працях з історії Галичини періоду Великої війни це питання порушувалося в контексті з'ясування переважно загальних процесів суспільно-політичного характеру [1067, с.107–192] або ж подій, пов'язаних з примусовими і добровільними міграціями населення [103; 1541, с.66–86].

Окремі історіографічні огляди [643, с.5–18] показують, що діяльність російських благочинних інституцій: Товариства Червоного Хреста, Всеросійського земського союзу, Всеросійського союзу міст, які діяли в роки війни в цій імперії та на окупованих нею західноукраїнських теренах, найкраще досліджена в межах радянської історіографії головним чином московськими і ленінградськими науковцями. Вони пояснювали появу цих інституцій нездатністю царизму забезпечити армію і людей необхідними для виживання ресурсами та намаганням посилити «політичну консолідацію буржуазії».

Для українських авторів головним джерелом вивчення названих інституцій донедавна залишалися різножанрові праці Д. Дорошенка [560, с.11–12; 561, с.57–84; 566]. Діяльність всеросійських Земського та Міського союзів історик також розглядав як реакцію російської громадськості на неспроможність самодержавства налагодити опіку

над жертвами війни. Він, крім того, вбачав у них важливий чинник консолідації національних сил українства. В такому ключі показується робота створеного влітку 1915 р. у Києві «Общества помощи населению Юга России, пострадавшему от военных действий», яке допомагало жертвам російської окупації в Галичині та проводило різнопланову культурно-освітню роботу.

Із кінця 1990-х років простежуємо зростання наукового інтересу до історії громадських благодійних організацій у роки Першої світової війни. Це засвідчує низка публікацій, зокрема і дисертаційних робіт, про діяльність всеросійських Земського союзу та Союзу міст, Тетянинського комітету, Товариства Червоного Хреста та інших інституцій [541; 1603; 1812; 1818; 1403; 778], які різною мірою дотичні до проблеми допомоги біженцям і переселенцям з Галичини.

На окрему увагу заслуговують дослідження Н. Загребельної та І. Коляди, в яких показано роботу комітетів та відділень Земського і Міського союзів, Тетянинського комітету в роки Першої світової війни, спрямовану на допомогу галичанам у підросійській Україні, а також поширення їх структур на терени Галичини. Останнє вилилося у постановня на початку 1915 р. у Львові Комітету Всеросійського земського союзу Південно-Західного фронту та Комітету Південно-Західного фронту Всеросійського союзу міст. Вчені узагальнили форми, напрями, здобутки їхньої гуманітарної роботи [643; 644].

Сучасні дослідники розглядають названі інституції передусім як «відлами» відповідних всеросійських структур. При цьому залишається майже нез'ясованою їх національно-політична діяльність. В цьому плані актуальною є теза Д. Дорошенка, що росіяни самоусунулися від роботи в цих інституціях, і вони набрали «вповні українського характеру», відіграли вагому роль у захисті українських національно свідомих елементів у Києві і Галичині в умовах тотальної антиукраїнської політики російського самодержавства [560, с.18–22].

Аналізуючи новітню історіографію історії України періоду Першої світової війни, О. Рєєнт і Б. Янишин вказали на тенденцію згасання інтересу науковців до соціальних відносин на макрорівні та зростання зацікавленості ними на мікрорівні. При цьому відзначається перспективність вивчення життя воєнного соціуму (становище сім'ї,

жінки, різних станів, їх буденні турботи, звичаї, переживання й уявлення тощо), особливо на регіональному рівні [1607, с.22,26–27]. Сучасні історики вже зробили перші плідні кроки у цьому напрямі. Маємо оригінальну спробу осмислення повсякденного життя населення України під час Першої світової війни О. Вільшанської [274]; психологічних наслідків у масштабах Європи (О. Сич) [1704; 1705]; з'ясовувалося сприйняття війни та її вплив на духовний стан дітей [1391] тощо. Такі дослідження переважно ґрунтуються на західноєвропейській методології історії повсякденності та «українському» емпіричному матеріалі. Вони, хоч і не включають вивчення суспільного становища Галичини за воєнно-революційної доби, все ж створюють придатний ґрунт для цього.

Аналіз численної групи праць з регіональної історії, в яких розкривається національно-політичне становище Галичини у часи Першої світової війни, дозволяє констатувати використання типових для радянської, діаспорної, сучасної літератури підходів. Так, у томах представницького серійного академічного видання «Історія міст і сіл Української РСР», присвячених Івано-Франківській, Львівській, Тернопільській областям, увага зосереджується на втратах, завданих війною окремим містам і селам краю [726; 727; 728], що підкреслює її «імперський», «загарбницький» характер.

У регіональних історико-мемуарних збірниках українського зарубіжжя 1950–1980-х рр. на рівні мікроісторії образно деталізується панорама воєнного лихоліття, яка об'єктивно «не вміщується» в узагальнюючі праці, а, тим більше, в історичні синтети. Таким прикладом є своєрідна «воєнна хроніка» Підгайців. Автори, «абстрагуючись від зовнішнього світу», передають складні стосунки з угорськими військами, жахливу картину виконання смертних вироків, пошесть холери, яка забрала 10% мешканців міста, пертурбації, пов'язані з поверненням австрійської влади після вигнання росіян, тощо [2020]. Характерно, що і в таких працях, і написаних професійними істориками, «галицька Голгота» здебільшого асоціюється з російською окупацією краю [25; 29; 2053; 2043; 711; 1612; 154; 350; 428]. За нашими спостереженнями, традиція відтворення воєнної хроніки на основі доступних джерел та власних переживань зародилася у табірних воєнно-історичних виданнях та живилася локальними виданнями українських громад у діаспорі [279; 642].

Сучасні автори намагалися в єдиній історичній канві за проблемно-хронологічним принципом висвітлювати становище українства та розгортання його національного руху відповідно до змін австрійського й російського політичних режимів у краї [34, с.183–201; 1177; 1475; 1939]. Попри відмінні підходи й оціночні характеристики, спільним для авторів названих праць став «україноцентризм», коли з описуваних процесів і явищ майже «випадали» представники інших етнічних груп Галичини.

Отже, комплекс проблем, пов'язаних зі становленням австро-угорського та російського політичних режимів у Галичині доби Першої світової війни, представляє окрему важливу тему української історіографії. Процес нагромадження знань про неї визначається загальними тенденціями розгортання досліджень з історії Великої війни та має свої особливості, зумовлені об'єктивними суспільними та суб'єктивними науковими обставинами. Тогочасне становище Галичини, як і України загалом, закономірно розглядається на тлі й у тісному взаємозв'язку зі становищем усієї Європи. Це визначило високий рівень наукової розробки проблем, пов'язаних із планами ворогуючих державно-політичних блоків стосовно України. Якщо радянські історики у цьому відношенні фокусували увагу на Німеччині та Австро-Угорщині, то діаспорні, а особливо сучасні вітчизняні автори, значно просунулися й у вивченні відповідних дій країн Антанти, передусім Росії.

Констатуємо досягнення нового рівня осмислення політики австро-німецького блоку та Росії в Галичині у воєнно–революційну добу завдяки залученню до наукового обігу нових джерельних матеріалів та методологічних засад дослідження. Щоправда, має місце тенденція, за якої українські історики некритично сприймають науковий доробок російських колег та адаптують його у вітчизняний історіографічний простір. Продуктивним вважаємо посилення акцентів на осмисленні ролі українського національного руху не лише як об'єкта чужих імперських інтересів, а й як суб'єкта, що прагнув відігравати самостійну роль на історичній арені. В такій площині слушною виглядає позиція, згідно з якою іноземні чинники виявляли зацікавленість Україною, зокрема й Галичиною, в плані не лише територіальних надбань, але й прагнень підтримати український (сепаратистський) рух у своїх інтересах. Дискурс з приводу

впливів війни – сприяла чи гальмувала – на український національний рух повинен стати предметом спеціального наукового вивчення.

Високий рівень наукового осмислення окремих аспектів становища Галичини під австро-угорським та російським режимами в 1914–1918 рр. пояснюється, на нашу думку, тим, що вони є складовими інших самостійних тем. Ідеться про діяльність іноземних спецслужб у краї, проблему біженців, запровадження етнічної назви «український», функціонування благодійних інституцій з допомоги жертвам війни тощо. Нагромадженню історичних знань з історії Галичини зазначеного періоду сприяли досягнення у галузі регіоналістики. Однак сучасні науковці фактично не просунулися вперед у вивченні соціально-економічного розвитку краю.

Отже, доробок українських дослідників створює важливе підґрунтя і актуалізує потребу підготовки спеціального комплексного дослідження з історії Галичини періоду Першої світової війни.

2.2. Державотворчі процеси в Західноукраїнській Народній Республіці: здобутки і перспективи української історіографії

Упродовж дев'яти десятиріч нагромадився величезний пласт історичної та історико-мемуарної літератури, яка за сукупністю своєї емпірично-документальної бази і теоретико-методологічних розробок може претендувати на оформлення в українській історіографії окремого «зунрознавчого» напрямку. У загальному контексті історії України ЗУНР розглядається з трьох головних позицій: 1) як складова українських визвольних змагань, передусім ХХ ст.; 2) як унікальний досвід національного державотворення; 3) як складова Української революції 1917–1920 рр. З іншого боку, ЗУНР – це окремий феномен, що становить складну систему національних, політичних, військових, соціальних, економічних, релігійних відносин, процесів, явищ, які у сукупності та через взаємопереплетення витворюють унікальне явище української та європейської історії.

Оскільки, як зазначалося, окремі аспекти історії ЗУНР частково піддавалися спеціальному історіографічному аналізу, зосередимо увагу на з'ясуванні основних здобутків (особливо останніх років), вузьких місць та перспектив подальшого вивчення

комплексу питань, пов'язаних з державотворчими процесами. Така постановка проблеми відповідає позиції окремих новітніх досліджень, де стверджується, що саме оцінка державотворчого потенціалу ідеологічних доктрин українського керівництва є найбільш контроверсійним і актуальним питанням історіографії Української революції [1427, с.181].

Різнобічне осмислення історії ЗУНР започаткували українські автори міжвоєнного періоду. З цього приводу М. Литвин зауважував: історію воєн (зокрема українсько-польської 1918–1919 рр.) пишуть «переможці», а голос «переможених» зазвичай залишався непочутим, тому їх прерогативою стали історико-мемуарні розвідки [1112, с.16]. У цій думці, безумовно, є сенс, однак слід мати на увазі, що саме дослідники, які у 1920–1930-х роках перебували в Галичині та еміграції, заклали не лише фактологічні підвалини, але й теоретичні підходи, оціночні характеристики, що продовжують побутувати та подекуди визначають головні контури сучасної історіографії ЗУНР. У такому ключі слід розглядати праці К. Левицького, М. Лозинського, В. Кучабського, М. Чубатого, О. Кузьми, І. Карпинця, О. Думіна (А. Крезуб), Д. Долинського, О. Слободича та інших фахових і нефахових істориків [539; 584; 1004; 1033; 1066; 1071; 1136; 1737; 2042], які, попри елементи, властиві мемуарному жанру, мають виразну дослідницько-аналітичну спрямованість. Поряд з ними ставимо широку групу публікацій, де «мемуарне начало» переважає над аналітикою, що, однак, не нівелює їх історіографічного значення [1015; 1447; 1641; 2014].

Історіографія українського зарубіжжя 1950–1980-х років просунулася у дослідженні історії ЗУНР хіба що в намаганні надати їй більшого значення, ролі й місця у новітній історії України. Це знайшло прояв у спеціальних (С. Ярославин [2152]) та узагальнюючих працях, в яких ЗУНР розглядається на тлі національно-визвольних рухів України й усієї Європи (М. Стахів, П. Феденко, І. Нагаєвський, Т. Гунчак та ін. [1778; 1783; 1959; 1335; 471]). З-поміж них вирізняється чи не найбільш цитована робота С. Ярославина, яка, за словами автора, поєднує мемуаристику («подаю..., що я бачив власними очима та чув з вуст... діячів...») та історичну аналітику («крім цього, прочитав я і критично перевірів майже все, що появилось друком на цю тему»). Виступаючи з позицій «галицького п'ємонтизму», він наголошує на прагненні «подати по змозі вірний

образ визвольних змагань найбільш національно свідомої і зорганізованої вітки нашого народу» [2152, с.5–6], тобто галицьких українців. Ще одна змістовна особливість книги проявилася у поєднанні полемічності з мемуарною біографією, коли становлення ЗУНР розкривається фактично через призму діяльності Є. Петрушевича [2152, с.16–81].

Діаспорну літературу з історії ЗУНР характеризує чи не найбільша ідейно-політична заангажованість. Це, між іншим, проявилось у гострій полеміці, яка, вийшовши за межі історико-подієвого, навіть ідейного дискурсу, набула характеру міжособистісного протистояння. Про це виразно свідчить гостра реакція наукових і громадських кіл на спогади Л. Цегельського, уривки яких у грудні 1959 – квітні 1960 рр. друкував часопис «Америка» (Філадельфія) [2004]. Вже самою претензійною назвою «Від легенди до правди» автор, з одного боку, знецінював надбання своїх попередників, закидаючи їм відсутність «автентичних спогадів», а з іншого, будучи безпосереднім обізнаним учасником державотворчих процесів, подавав їх у тенденційному вигляді, тобто з позицій національно-демократичного діяча та перебільшення своєї особистої ролі у тих подіях. Гострі історико-публіцистичні виступи С. Ріпецького й І. Кедрина [1613; 816] не лише викривали суб'єктивність, упередженість Л. Цегельського, а й пропонували свої трактування, оцінки головних подій та осіб, що визначали й уособлювали триумф і трагедію національно-визвольної боротьби.

Поряд з цим точилася гостра полеміка між українськими зарубіжними та радянськими авторами з найрізноманітніших проблем розвитку ЗУНР. Про її характер типово і красномовно свідчить закид укладачів «Енциклопедії українознавства» В. Кубійовича і В. Маркуся укладачам «Української радянської енциклопедії», які «не можуть дати ради» з історією ЗУНР; тож її «пряме замовчування» породжувало колізії, коли цілий відрізок часу від листопада 1918 р. (розпаду Австро-Угорщини) до червня 1919 р. (захоплення Галичини Польщею) практично «випадав» з історичного процесу і т. ін. [991, с.41–43].

Радянська література посідає осібне місце в історіографії ЗУНР. Сучасні науковці вже здійснювали її аналіз [1194, с.4–6; 1732, с.3–9; 1460, с.16–23], тому обмежимося кількома думками з цього приводу. При характеристиці радянської історіографії завжди, зокрема й у спеціальних публікаціях [994], відзначається виступ О. Карпенка, який

листопадові події 1918 р. назвав «загальнонаціональним повстанням» та «народною буржуазно-демократичною революцією», що відкривала шлях демократичним перетворенням [793]. У відповідь не забарилася розгромна стаття, що значною мірою визначала «офіційний» погляд радянської науки на проблему [341].

На тлі безоглядної сучасної критики української радянської історіографії певним дисонансом лунає голос Ю. Сливки про необґрунтованість її «абсолютної негачії». З'ясувавши умови, в яких досліджувалася історія ЗУНР, учений узагальнив тенденції цього процесу в 1960–1980-х роках, коли починали руйнуватися негативні стереотипи та посилювалося прагнення повнішого висвітлення цього драматичного періоду історії України [1732, с.6–7]. Додамо, що у 1980-х роках з'явилася низка праць, зокрема й названого автора [1733; 1734; 1735], де в межах офіційних канонів усе-таки звучала теза про організаційно-ідеологічне оформлення українського національного руху в Галичині, який поряд з іншими народами Австро-Угорщини спричинився до руйнування імперії.

Видається, що за публікаціями з історії ЗУНР, які з'явилися упродовж двох останніх десятиріч в Україні, можна відстежувати динаміку трансформаційних процесів вітчизняної пострадянської історіографії. Це стосується як оновлення наукового інструментарію і теоретико-методологічних засад досліджень, так і нарощування джерельної бази та інших кардинальних змін у вітчизняній історичній науці. Цей процес започаткували львівські й івано-франківські історики радянської школи, за ними пішли дослідники молодшої генерації, а також учені з інших регіонів України. Перші виступи С. Макарчука, Ю. Сливки, Я. Дашкевича [1188; 1191; 491] на круглих столах та в періодичній пресі засвідчили розуміння нагальної потреби кардинального переосмислення проблеми становлення національної державності на західноукраїнських землях на початку ХХ ст. Відтак з'явилися ширші науково-популярні розвідки та навчально-методичні матеріали, які в дусі ліквідації «білих плям» історії розширювали змістово-подієві уявлення з означеної теми [1081; 1109]. Отож можна простежити таку еволюцію в термінології: відмова від «старих» трактувань ЗУНР і Листопадового 1918 р. повстання як «контрреволюційних», «антинародних»; у визначенні їх характеру спершу зберігався радянський рудимент у вигляді словосполучення «буржуазно-демократичний характер», який поступово замінювався на вираз «національно-демократичний». Так

розпочиналася зміна парадигм із радянської соціально-класової на державницьку національно-патріотичну.

На тлі наростання потоку різновидових публікацій академічного і науково-популярного характеру помітними віхами нарощування знань з історії ЗУНР стали монографічні і дисертаційні дослідження Б. Тищика і О. Вівчаренка (1993), М. Литвина і К. Науменка (1995), М. Сеньківа, І. Думинця (1996), С. Макаруча (1997), М. Литвина (1998), Л. Дещинського (1998), В. Кондратюка і В. Регульського (1998), О. Красівського (1998, 2000), А. Панчука (2000), О. Павлишина (2001), колективна праця «Західно-Українська Народна Республіка: Історія» за редакцією О. Карпенка (2001) та інші, які аналізуватимуться при з'ясуванні її різних аспектів. Важливим стимулом розгортання зазначеного процесу стали наукові конференції в Івано-Франківську, Львові, Тернополі з нагоди 75-ї, 80-ї, 85-ї річниць ЗУНР. Видані за їх підсумками матеріали [1293; 666] відображають еволюцію переосмислення цієї проблеми.

Паралельно з цим розвивалася і поглиблювалася тенденція, коли ЗУНР стала розглядатися як невід'ємна складова феномену Української революції. Про масштабність таких зрушень свідчить факт захисту в 1990-х роках близько 150 докторських і кандидатських дисертацій з революційної тематики 1917–1920 рр. [241, с.5], причому, за нашими спостереженнями, ця динаміка не спадала і в наступні роки.

Прикметною рисою сьогодення також стало активне вивчення її історії на перетині різних наукових дисциплін – мистецтвознавства, педагогіки, філософії, особливо правознавства тощо. З позиції історичної науки цьому явищу важко дати однозначну оцінку. Тимчасом застосування ширшого кола не властивих їй методів, прийомів, інструментарію досліджень сприяє розкриттю якісно нових зрізів і властивостей певного явища, тому їх результати слід активно залучати і вивчати в історіографічному науковому просторі. Однак, коли за висвітлення складних суспільно-політичних процесів беруться нефахові історики, це нерідко призводить до спотвореного та неадекватного сучасному рівню знань відображення їх суті. Так, приміром, на початку ХХІ ст. украї важко сприймаються понятійний інструментарій та оціночні характеристики, які застосовуються для висвітлення теми «Становлення української державності в Галичині (1918–1923 рр.)», що побутували в радянській науці [1129].

Нагромаджено чималий масив різножанрових праць про передумови Листопадової національно-демократичної 1918 р. революції та встановлення української влади у Львові й Галичині. Ця проблема вже була предметом історіографічного аналізу [1732, с.3–9; 1460, с.19–70], тому обмежимося принциповими зауваженнями щодо сучасного стану дослідження. Головним джерелом її вивчення залишається історико-мемуарна спадщина учасників тих подій, з-поміж якої вирізняється з десяток знакових, «відправних», праць, зокрема К. Левицького, О. Кузьми, Р. Купчинського, Л. Ганкевича та інших діячів, про яких уже згадувалося. При висвітленні цього питання науковці часто опиняються в атмосфері полярно протилежних характеристик, штампів-кліше, спричинених заангажованістю мемуаристів. Таким прикладом слугує постать Д. Вітовського, якого радикали-однопартійці підносили до ролі головного натхненника й організатора перевороту [1650; 1651], тоді як націонал-демократи не завжди заслужено критикували його, доводячи, що саме їхня політична сила відіграла вирішальну роль у тих подіях [66; 76; 1066; 2004].

Нерідко дослідники виступають в ролі «ретрансляторів» позиції представників різних ідеологічних течій, передусім консервативної та націоналістичної. Перша, яку окреслив В. Кучабський [2180], позначена неприхованим песимізмом (нерідко роздратуванням) в оцінках революційних зрушень та перспектив здобуття державності загалом через слабкість, нерішучість дій українського національно-демократичного проводу, тож керована на таких засадах боротьба прирікалася на поразку.

Схожі погляди і настрої властиві працям, написаним з позицій націоналізму. Таким зразком слугує мемуарна робота та історико-полемічні виступи Д. Паліїва [1447; 1448] – чільного діяча УВО. Попри інформативну насиченість, вона відзначаються тенденційністю, намаганням «виправити», а то й «переписати» історію Листопадового чину. Ця лінія проводиться і в репрезентативному мемуарному діаспорному збірнику (1973) (до речі, перевиданому в Україні 1993 р.), в якому упорядник М. Гуцуляк доводить, що «фактичним конструктором-архітектором Листопадового Чину» був Д. Паліїв, та гостро критикує військовий і політичний провід за ліберальність, нерішучість, безпорадність [481, с.13–174]. Упорядник застосовує і підходи, притаманні праці П. Мірчука [1296, с.296–303], в якій крізь призму інтегрального націоналізму

міжвоєнного періоду акцентується на самопожертві і дієвості української молоді під час «Листопадового зриву».

Напрацювання радянських авторів з проблеми постанови ЗУНР опинилися на маргінесі сучасного історіографічного простору, тож про них згадують головно задля критики, протиставлення та відсепарування національно зорієнтованого наукового доробку. Зокрема, у репрезентативних радянських виданнях листопадові 1918 р. події в Галичині трактуються не інакше як «захоплення влади націоналістами», сама ЗУНР оголошується «антинародним державним утворенням». Прагнення створити на руїнах цесарської імперії «буржуазно-націоналістичну державу» трактувалося як «австрійська інтрига» [741; 339, с.8–9; с.160–162]. Українству відмовлялося навіть у праві на власну національну державність.

Констатуємо досить детальне, повне висвітлення в українській історіографії організаційно-підготовчих заходів і процесу встановлення української влади у Львові та усій Галичині. Близько шести десятиріч неперевершеним авторитетом у цьому питанні залишалася робота О. Кузьми «Листопадові дні 1918 р.» (1931). Написана в дусі позитивізму, вона деталізує комплекс зовнішніх і внутрішніх чинників, що відображають зміст зазначених у назві подій [1004]. Друга з черги і також уже згадувана історико-мемуарна праця М. Гуцуляка, претендуючи на ліквідацію «поважної прогалини в історії визвольних змагань», також несе на собі тягар оціночного суб'єктивізму. Вона вийшла з середовища комбатантської групи учасників Листопадового зриву, що пояснює акценти на військово-організаційних аспектах описаних подій [481, с.13–174]. У такому плані ця подія ґрунтовно розкривається і сучасними авторами: М. Литвин показав їх через розгортання українсько-польського збройного конфлікту в Галичині [1109, с.3–50]; М. Лазарович – під кутом участі УСС у Листопадовій революції в краї [1048, с.201–222].

Запропонований О. Кузьмою «образ Листопадового чину» в загальних рисах простежується в багатьох сучасних, у тому числі й найґрунтовніших, дослідженнях [1194, с.41–58; 788]. Обстоюючи засади історизму, науковці старанно вибудовують «логічний ланцюжок», що має доводити «глибокі витoki» та «закономірність» виникнення і реалізації державницької ідеї. Причинно-наслідкові зв'язки розкриваються через показ того, як нарощування «внутрішнього» потенціалу національно-політичного

руху українців Галичини наприкінці XIX – на початку XX ст. реалізувалося за сприятливих «зовнішніх» обставин (розпад Габсбурзької монархії; війна – «каталізатор» національних рухів тощо). Такі підходи окреслилися ще у студіях 1930-х років [1004, с.5–27; 1066; 1071; 1321], а їх історіографічна тяглість проявляється в репрезентативних працях початку XXI ст. [667, с.24–41].

На тлі деталізованого висвітлення процесу підготовки та перебрання влади у Львові і в Галичині у листопаді 1918 р. в українській історіографії, як це не парадоксально на перший погляд, залишається дискусійною низка засадничих питань цієї визначної віхи національного державотворення. Ідеться передусім про дату і характер (формальний чи фактичний) проголошення західноукраїнської державності, з одного боку, та визначення етапності і характеру переломних суспільно-політичних подій, що її уможливили, – з іншого. Більш детально це питання розглядалося нами в окремих дослідженнях [205; 207; 210]. Зазначимо лише, що стрижневими подіями цього процесу є рішення західноукраїнських установчих зборів у м. Львові 18–19 жовтня 1918 року та український збройний виступ 31 жовтня – 1 листопада цього ж року в столиці Галичини.

Переломною віхою національно-державницького поступу українців Галичини стали події 1 листопада 1918 р., які в історіографії та суспільно-політичній думці номінуються як «Листопадовий зрив», «повстання», «переворот», навіть «революційний падолист», а подекуди як «військовий заколот», «недемократичний акт» тощо. Процеси перебрання українцями влади в Галичині та їх національного державотворення у 1918 р. визначаються як «Листопадова 1918 р. національно-демократична революція». Одним з перших таке трактування запропонував О. Карпенко; його поділяє частина науковців західного регіону України, де найактивніше досліджується ця проблематика. Воно загалом відповідає змісту аналогічних подій у Східній Європі та в Наддніпрянській Україні. Однак, на відміну від останньої, стосовно якої є чітка загальновизнана періодизація революційно-державницького процесу (доба Центральної Ради, гетьманату, Директорії), його етапність і динаміка на західноукраїнських землях ще не мають більш-менш виразної схеми, якщо створення такої, як окремої, взагалі має сенс.

Зі всього видно, що поняття «Листопадова 1918 р. національно-демократична революція» у часовому відношенні не обмежується вказаним місяцем, тим більше

подіями 1 листопада 1918 р. у Львові, а охоплює ширші, хоча й чітко не визначені хронологічні рамки. Намагання сучасних істориків пов'язати генезу ЗУНР із Центральною Радою [667, с.73–82; 1110, с.10–31] дає зручні підстави для її розгляду як складової Української революції. Сукупність подій, що позначають це явище, загалом зрозуміла: їх зміст охоплює військово-політичні приготування, пов'язані з перебранням влади, та відцентрові і доцентрові відносини між Віднем і Львовом. Однак початок Листопадової 1918 р. національно-демократичної революції чітко не окреслений, тож його, вірогідно, слід шукати у подіях лютого–квітня 1918 р., коли відбувалася різка радикалізація позиції українського політикуму Галичини. Відтак утворення 18 жовтня УНРади подається як її «визначне завоювання», ухвали від 19 жовтня – як «перший державноправний акт», а Тимчасовий Основний Закон від 13 листопада – як «заключний акт» революції, що з утворенням самостійної держави виконала своє «перше і основне завдання» [667, с.72–165].

Переважання позитивістських методологічних підходів ускладнює з'ясування процесу легітимізації української державності. Це спонукає до думки, що українське державотворення в Галичині розгорталося і кристалізувалося під час Листопадової 1918 р. революції. Однак при спробах узгодити ці два процеси – державотворчий і революційний – виринає чимало суперечностей і запитань. Аналізуючи сучасну історіографію ЗУНР, Ю. Сливка звернув увагу на «тривожну тенденцію», що полягає в недооцінці заяви цісаря від 16 жовтня 1918 р. про реорганізацію монархії у федеративну державу та ухвалу УНРади 18 (19) жовтня про об'єднання всіх українських земель Австро-Угорщини в Українську державу, яка оголошувалася суб'єктом міжнародних відносин. Отже, з точки зору українців, усе те, що відбувалося наприкінці жовтня – на початку листопада 1918 р., мало законний характер, а спроби перешкодити реалізації названих актів і були намаганням насильно захопити владу на чужій території [1732].

Коли йти за такою логікою, яку в різних інтерпретаціях поділяє чимало істориків, то виходить, що Українська держава на етнічних землях Галичини вже «фактично» існувала з 19 жовтня, а події 1 листопада слід трактувати в розрізі «подальшого утвердження української влади». Якщо ж за «фактичне» виникнення ЗУНР брати 13 листопада, тоді виходить, що вона постала внаслідок перебрання влади «революційним

шляхом» на початку листопада 1918 р. у Львові та в Галичині. За будь-яких обставин ця проблема вимагає спеціального ретельного вивчення на основі документальних матеріалів та аналізу уявлень самих організаторів і творців ЗУНР.

Важливе місце в історіографії ЗУНР посідає проблема державного будівництва. Її архітектоніка має чимало особливостей, зумовлених специфікою дослідницького процесу, в якому важливу роль відіграють науковці у галузі правознавства. Якщо брати за критерій тематичні зрізи й кількісні показники, то за нашим спостереженнями, сама архітектоніка вибудовується за принципом спадання наступним чином: військово-політична, партійно-політична та державотворча. Залежно від фаху вчених в одних узагальнюючих працях з історії ЗУНР різниця у співвідношенні першої складової збільшується кількаразово стосовно другої і третьої (напр., військові історики М. Литвин, К. Науменко [1110]), в інших спостерігаємо зворотню тенденцію (напр., юристи В. Тищик, О. Вівчаренко [1856; 1857]). Збалансованішими у цьому сенсі виглядають монографії, що поєднують зусилля істориків та фахівців з інших галузей знань [667].

З'ясовуючи засади українського революційного конституціоналізму 1917–1920 рр., відомий правознавець О. Мироненко висловив теоретико-методологічне зауваження, яке вважаємо, повною мірою стосуються і висвітлення історії ЗУНР. На його думку, з методологічних позицій невиправдано переплітати історичні й спеціальні історико-правові розробки. Це призводить до того, що фахові історики не професійно досліджують суто юридичну проблематику, а «чисті» юристи, зі свого боку, не спроможні дати належний аналіз історичного процесу. Як наслідок – «незафарбованими» залишаються численні «білі плями» [1268].

Наявні узагальнюючі праці з історії вітчизняної конституційної думки і практики 1917–1920 рр. за ступенем висвітлення конституційно-правової бази ЗУНР можна поділити на такі групи: перша фактично оминає її увагою [909]; друга – з'ясовує її вибірково і фрагментарно [1547; 1968; 608]; третя – законодавчі акти державницьких формацій Наддніпрянської України (Центральна Рада, гетьманат, Директорія) та Галичини (ЗУНР) розглядає адекватно, в єдиному історичному контексті [1010]. Гадаємо, що навіть такий репрезентативно-вибірковий огляд дає підстави стверджувати,

що в історико-правовій думці України проблематика ЗУНР перебуває на периферії або принаймні представляється неадекватно слабо, при цьому недооцінюється її національно-державотворча значущість.

Водночас історико- та політико-правознавчі дослідження пропонують цікаві, корисні для історіографії положення і висновки, зокрема й компаративістського характеру. Так, Н. Єфремова вказала, що у «недержавної» нації, якою до цього була українська, практика конституційного розвитку в 1917–1920 рр. формувалася під впливом ігнорування попередніх інонаціональних панівних еліт «державних» націй сподівань українства на політичне самовизначення. Тому фактично в усіх конституційних актах УНР і ЗУНР відображено прагнення до розбудови незалежної самостійної держави, а кожному її громадянину гарантувався захист основних прав і свобод [608].

Через порівняння Конституцій (проектів) УНР і ЗУНР інша дослідниця Г. Федущак-Паславська довела, що в обох випадках джерелом і носієм верховної влади виступав народ, тому лідери цих державних утворень значну увагу приділяли організаційним і функціональним обмеженням державної влади та зосереджувалися на структурно-функціональних основах діяльності судової гілки влади, покликаної забезпечувати верховенство права у державі [1968, с.12].

При з'ясуванні витоків, характеру, досягнень державного будівництва ЗУНР в українській історіографії окреслилося кілька концептуальних підходів. Перший – домінуючий – пов'язує її розвиток з традиціями австрійського конституціоналізму і правопорядку, тож його представники високо оцінюють, а подекуди й абсолютизують державотворчі досягнення ЗУНР. Таку лінію започаткували західноукраїнські літописці міжвоєнного періоду та продовжили, наповнюючи оригінальним історіософським осмисленням, знані дослідники з українського зарубіжжя (І. Лисяк-Рудницький, О. Субтельний, М. Стахів, І. Сохоцький, В. Верига та ін.). Вона домінує і в сучасній літературі, хоча тут спостерігаємо певний «інтелектуальний застій», оскільки її автори воліють покликатися на авторитет попередників, неохоче висловлюючи власні судження.

Представники цієї групи наголошують, що австрійське законодавство не суперечило основам нової української держави, яка спиралася на демократичні засади [1004, с.262–

263; 1136, с.43; 2152, с.32–34], була прикладом українського державного правопорядку [1091, с.56; 1095, с.170–171], а чільники ЗУНР, пройшовши школу австрійського конституціоналізму, швидко і чітко розбудували державний апарат, не займалися радикальними експериментами [1817, с.322–323].

Інша група дослідників, що спеціалізується на вивченні східноукраїнських національно-державницьких процесів, розглядає ЗУНР з прив'язкою до відповідних перетворень і досвіду УНР. Науковці наголошують на тому, що західноукраїнський політичний провід спирався передусім на закладені Центральною Радою УНР у 1917–1918 рр. принципи державного розвитку та її досвід.

Представники обох названих груп (особливо першої) часто однобічно підходять до з'ясування джерел державотворення ЗУНР, нехтуючи тим незаперечним фактом, що вона використовувала досвід як Австро-Угорщини, так й УНР. Поряд з цим не бракує і оригінальних компаративістських підходів, які здебільшого визнають кращі «стартові можливості» та державотворчі здобутки ЗУНР, тоді як над УНР постійно тяжіли традиції абсолютистської Росії.

Загалом дослідники мають дещо відмінні уявлення про суть і зміст державотворчих процесів у ЗУНР. Одні з них, переважно фахівці в галузі історії держави і права, фактично зводять їх до формально-правового забезпечення формування органів влади і правопорядку та соціально-економічних, культурно-освітніх й інших перетворень. Типові приклади цього дають книга Б. Тищика і О. Вівчаренка [1856] та розділ колективної монографії івано-франківських учених [667, с.166–227], де близько 90% матеріалу відводиться з'ясуванню (цитуванню) положень законодавчих актів (усього про понад два десятки законів, розпоряджень і т. ін.). При цьому аналіз реальних суспільних процесів відходить на задній план або лише в якості коментарів «вкраплюється» в загальну канву розгляду відповідних правових актів. Попри таку ситуацію, науковці оминають увагою сам процес підготовки та ухвалення головних законодавчих актів, хоча цей момент може дати привід для принципово нових висновків і характеристик.

Типовим прикладом в цьому плані може слугувати праця В. Кондратюка і В. Регульського. Означивши проблему «захисту завоювань ЗУНР», вони зводять усю

увагу до правого забезпечення функціонування органів охорони суспільного порядку – суду, прокуратури, адвокатури, особливо жандармерії – і цим обмежили її висвітлення. Відтак загальний висновок про те, що за допомогою органів правопорядку вдалося втримати суспільство від злочинності, хаосу, анархії, забезпечити демократичний розвиток республіки [896, с.48–63] – правильний, але дещо несподіваний, адже їх практична діяльність залишилася не висвітленою.

Порівняно зі значним масивом історичних та історико-правових досліджень, присвячених розвитку державотворчих процесів та конституційної думки і практики у Наддніпрянській Україні в 1917–1920 рр. [770, с.96–309; 1505], маємо відносно небагато такого роду спеціальних праць стосовно ЗУНР. З-поміж них виокремлюється праця М. Кобилецького, висновки якої, утверджуються і в історичній літературі. Автор доводить позитивний вплив використання досвіду західноєвропейської конституційної монархії для створення органів державної влади і правової системи ЗУНР, оскільки завдяки цьому вона не пішла шляхом революційних соціальних експериментів і мала кращі умови для суспільно-політичного розвитку, ніж «підросійські» українці в УНР. Дослідник стверджує, що державний механізм ЗУНР забезпечував її нормальну життєдіяльність, тому не існувало серйозних внутрішніх причин для втрати незалежності [845].

Приваблює новизна дослідження П. Стецюка про конституційно-правову спадщину С. Дністрянського, хоча до цієї проблеми зверталось чимало інших науковців (М. Бурмак, І. Усенко, Н. Ментух та ін.). Розглядаючи його приватні проекти «Устрою Галицької держави» та Конституцій ЗУНР, П. Стецюк довів, що погляди С. Дністрянського на права людини та функціонування органів влади різних рівнів відповідали передовим ідеям європейської думки. Зважаючи на те, що в дослідженнях про державотворчу діяльність ЗУНР надається виключного значення «Тимчасовому Основному закону» від 13 листопада 1918 р., важливо враховувати зауваження П. Стецюка щодо його недосконалості, адже цей акт містив чимало невизначених проблем у галузі державного управління [1799].

Однією з центральних проблем історії ЗУНР є дослідження її інституціональної складової, що передусім відображає формування і діяльність вищих та місцевих органів

державної влади й управління, правопорядку. Цей аспект досить глибоко, детально розроблений в історичній та історико-правовій літературі як узагальнюючого, так і спеціального характеру, хоча процес осмислення цього явища має свою особливу динаміку. Важливі підвалини вивчення означеного питання заклали написані «за гарячими слідами» узагальнюючі публікації самих учасників тих подій, зокрема С. Стебельського (1919), О. Когути (1922) та інших [1810; 868]. Помітніший вплив на його вивчення справила перша узагальнююча праця М. Чубатого (1921), який окреслив витoki, міжнародне і геополітичне становище ЗУНР, охарактеризував її законодавчу й виконавчу владні вертикалі, розкрив їх особовий склад, механізм функціонування тощо [2042]. Висвітлення ролі та місця українських управлінських структур у загальному контексті суспільно-політичного розвитку Галичини в 1918–1919 рр. започаткував М. Лозинський (1921) [1066].

Однак цей потужний імпульс не знайшов продовження серед не радянських авторів 1920–1970-х років, які майже не просунулися у вивченні зазначеної проблеми. Це дещо компенсують історико-мемуарні праці, які стали одним з головних джерел нарощування знань про функціонування влади ЗУНР. Ідеться про численні статейні публікації в міжвоєнних періодичних виданнях, зокрема календарях і журналах-літописах «Червоної Калини» та в діаспорних регіональних історико-мемуарних збірниках. Найбільш помітні серед них – мемуарні праці І. Макуха, А. Чайківського, про які йтиметься нижче.

Сучасна історіографія має добре відпрацьований алгоритм висвітлення комплексу проблем, пов'язаних з центральними органами влади ЗУНР: Українською національною радою – вищим законодавчим органом республіки та Радою державних секретарів (РДС) – вищим органом виконавчої влади (уряду). Внутрішня структура, зміни у складі, послідовність функціонування переважно висвітлюються за схемою, що передбачає з'ясування законодавчо-правової бази та діяльності за львівського (18 жовтня – 21 листопада 1918 р.) і станіславського (2 січня – кінець травня 1919 р.) періодів існування ЗУНР. У новочасній літературі важко віднайти окремі оригінальні напрацювання з цього питання.

Помітний поступ у вивченні проблеми функціонування центральних та передусім місцевих органів влади пов'язаний з розробками О. Павлишина. Акумуляуючи

напрацювання попередників та вдало інтегруючи інституціональну і соціальну історію західноукраїнської республіки, вчений здійснив системний аналіз організаційних форм представницької влади різних рівнів. Автор показав, що саме зміна організаційної форми повітових УНРад на основі широкого представництва сільських громад стала вагомим стабілізуючим чинником у суспільно-політичному житті молодої держави. Водночас він довів, що в системі політичного управління не вдалося послідовно дотримуватися принципів колегіальності прийняття рішень та поділу влади на виконавчу і законодавчу, внаслідок чого УНРада і РДС часто взаємно підміняли одна одну [1428; 143].

Через історієписання про визвольну боротьбу і державотворення 1914–1920 рр. наскрізною темою проходить проблема людського потенціалу – національних кадрів. З одного боку, вона розглядається у найрізноманітніших суспільних ракурсах: як їх передумова; одна з причин поразки; один з аспектів характеристики владних і партійно-політичних структур, складова етнодемографічних процесів тощо. З іншого боку, при її вивченні застосовуються спеціальні методологічні прийоми і засоби просопографії, біографістики та ін. Продуктивною видається постановка питання про співвідношення класово- і національно-політичних сил як складової концепції Української революції, що дозволяє визначити елементи, які сприяли та перешкождали її поступальному розвитку. Однак спеціальні дослідження в такому напрямі поки що обмежуються Наддніпрянщиною [1747, с.3–16].

Сучасні національно зорієнтовані історики зазвичай оптимістично вирішують питання про готовність українців Галичини до самостійного державотворення. Деякі з них не без пафосу стверджують, що вже на початку ХХ ст. український рух у Галичині настільки зріс політично і соціально, що його керманічі були готові взяти владу та історичну відповідальність за долю свого народу [896, с.9]. Втім, полярно протилежну позицію обстоював учасник листопадових подій 1918 р., історик і національно-демократичний діяч І. Кедрин. Він доводив, що напередодні революції в Україні не було організаційного, інтелектуального потенціалу (кадрів) та психологічної готовності для державного керівництва, тож за одну ніч ситуація не могла змінитися [824]. До державотворців Галичини та особливо Наддніпрянщини критично ставилися представники консервативної течії (В. Липинський, В. Кучабський, О. Назарук). Це

впливало з їхньої ідеологічної доктрини, згідно з якою виробники матеріальних благ (робітники, хлібороби, буржуазія, пролетаріат) склали основу суспільства. Провідну роль у його розвитку мали відігравати хлібороби і землевласники [1033, Ч-4, с.202–203], проте саме ці прошарки, як відомо, перебували на узбіччі радикальних суспільних перетворень.

Серед сучасних науковців також існують відмінні, подекуди протилежні погляди, на проблему національного кадрового потенціалу. Песимістичні оцінки з цього приводу переважно висловлюють київські автори синтетичних та узагальнюючих праць з історії національного державотворення ХХ ст. З різним ступенем категоричності вони стверджують що слабка соціальна структурованість української нації, брак національно свідомих, досвідчених фахівців вищої та середньої ланки для організації державного апарату стали однією з важливих причин поразки ЗУНР. Спостерігається тенденція оцінювати її державотворчі потуги залежно від ставлення до УНР та прагнення до соборництва загалом [1381, с.29–214; 2071, с.263–291; 895, с.223–265; 916, с.173].

Частина належних до цієї групи істориків займає дещо іншу позицію. Через порівняння Галичини і Наддніпрянської України у плані забезпеченості фаховими національно свідомими кадрами вони доводять, що в першій ситуація виглядала значно краще. З таких позицій приклад комплексного підходу до вивчення «проблеми національних кадрів» подають О. Рубльов і О. Рєєнт, які не обмежилися показом ситуації у владних керівних ланках, а з'ясували її вирішення на залізницях, у системі освіти, в правоохоронних органах, а також звернули увагу на законодавче забезпечення цих процесів [1637, с.276–280].

Історики західного регіону, порівняно з київськими колегами, оптимістичніше оцінюють здобутки державотворення ЗУНР. Вони наголошують, що тут завдяки інституціональній структурованості суспільства та високому рівню національної свідомості вдалося уникнути притаманних воєнно-революційній добі хаосу і безладу та забезпечити співробітництво і громадянський мир між різними політичними силами та соціальними прошарками [443, с.134–141; 1353, с.98–103; 667, с.166–255].

За будь-яких підходів історики традиційно зміщують акценти на характеристику українського проводу Галичини. Неоднозначні наслідки у цьому відношенні дає широко

вживане в літературі поняття «адвокатська доба» («ера адвокатів») [1607, с.277; 433, с.78], яке чи не вперше застосували ще 1916 р. для періодизації національно-політичного розвою українців Галичини [1172, с.758–763]. Наголос на винятковій ролі представників відповідної професії у національно-політичному середовищі Галичини дещо абсолютизує їх значущість і відволікає від предметного з'ясування ролі інших соціальних і професійних прошарків і груп у державотворчих процесах.

Глибше досліджені соціальні і партійно-політичні зрізи інституціональної структури ЗУНР, особливо її вищої ланки. Довший час при з'ясуванні цього питання історики покликалися на персоніфіковану характеристику УНРади М. Чубатого (1921), який склав її найбільший список зі 154 членів [2042]. Утім, поступово зусиллями О. Павлишина він розширився до 191, відтак до 195 осіб. Учений на основі просопографічного методу здійснив реконструкцію персонального складу УНРади і дав її характеристику за такими параметрами, як вік, стать, місце народження, соціальне походження, освіта, професія, партійність [1428; 1433; 1435]. Спроби подібного дослідження були здійснені і нами [205, С.70–77]. Заслуговує на увагу і характеристика О.Павлишиним особового складу керівних структур ЗУНР середньої ланки [1431]. Результати цього дослідження переконливо спростовують побутуючу в історіографії тезу, згідно з якою «брак» національних кадрів став однією з причин поразки ЗУНР та її «невдалого» державотворення.

Вирізняємо групу праць з історичної біографістики про життєдіяльність активних учасників національно-визвольного руху 1914–1919 рр. у Галичині, зокрема й ЗУНР. Простежуємо явище, коли основна увага дослідників зосереджувалася на життєдіяльності обмеженого кола «знакових» осіб, а решту галицького політикуму цього періоду вивчено нерівномірно. Ідеться про те, що більшість праць присвячена постатям К. Левицького і Є. Петрушевича, дещо менше – Л. Бачинського, А. Чайковського, І. Макуха, а також військовим діячам, про яких йтиметься далі.

Такі характеристики виразно представлені в нарисах «Історичні постаті Галичини XIX–XX ст.» (1961) О. Сохоцького [1755], а також його іншій уже згадуваній праці (1956), де ця проблема розкривається переважно крізь призму державотворчої діяльності Є. Петрушевича [2152]. Менш помітною в історіографічному просторі залишається

книга С. Волинця «Передвісники і творці Листопадового Зриву» (1965), автор якої на підставі коротких біографічних даних показав діяльність близько чотирьох десятків визначних діячів, запропонувавши таким чином колективний портрет національної еліти за переломного етапу визвольної боротьби [287].

Понад десяток статейних і книжкових публікацій, з-поміж них і більш ґрунтовні [36; 277; 956; 1172], засвідчують незгасаючий інтерес істориків до постаті К. Левицького, який загалом змальовується доволі типово, а подекуди лише як «тінь власних спогадів». Порівняно з ним у цікавішій іпостасі постає знаний письменник, мемуарист А. Чайковський. При висвітленні його діяльності на посаді повітового комісара у Самборі дослідникам вдалося поєднати засади мікро- та психоісторії, показавши цю постать на тлі складної, трагічної доби ЗУНР [2128; 1671; 1672].

Принагідно згадаємо і про наукову конференцію «Михайло Грушевський і Західна Україна», проведену в жовтні 1994 р. з нагоди 100-річчя від початку його діяльності у Львівському університеті. Її учасники прагнули цілеспрямовано осмислити широке коло питань, які розкривають взаємини визначного історика і державника з українським політичним проводом Галичини за воєнно-революційної доби [1103; 11250; 1210].

Власну наукову вагу має група історіографічних джерел довідникового характеру. Широке персоніфіковане та змістовне представлення діячів ЗУНР у репрезентативних виданнях на кшталт діаспорної «Енциклопедії українознавства», сучасної «Енциклопедії історії України» тощо засвідчує суспільне і наукове визнання їх ролі в національній історії. До схожих висновків спонукають і біографічно-довідникові [1072], народознавчі [808], зокрема й вузькоспеціалізовані [360], видання окремих періодів. Водночас вони показують, що національно-політичне життя Галичини за воєнно-революційної доби циркулювало навколо двох–трьох десятків провідних діячів, які, власне, і визначали характер та спрямованість його поступу.

В. Капелюшний справедливо вказав, що «найменш дослідженою» в літературі є соціальна політика ЗУНР [770, с.307]. Ця прогалина особливо вражає порівняно зі значною кількістю праць, присвячених вивченню цієї проблеми щодо Наддніпрянської України, а також деталізованих розробок законодавства ЗУНР у соціальній сфері. Проаналізувавши фрагментарне висвітлення окремих аспектів проблеми в історико-

мемуарних [1136; 2042; 2004] та науково-історичних працях різних періодів [1110; 1460], відзначаємо її спеціальне комплексне вивчення С. Макарчуком. На багатому документальному матеріалі вчений відтворив картину реального становища молодій західноукраїнської держави (розруха, економічний занепад, чорний ринок, пошесті тощо). Ці та інші негаразди вона успадкувала від воєнної доби, але змушена була вирішувати їх самостійно. Дії уряду не завжди були ефективними, що призводило до загострення внутрішньополітичної ситуації [1194.с.144–153].

Зрештою, маємо «радянський варіант» «соціальної історії» ЗУНР, представлений в узагальнюючих історичних працях. Як окреме явище його показав О. Карпенко (1958), який у традиційному дусі розкрив погіршення становища «трудящих мас» через зростання цін, продовольчу кризу тощо. Відштовхуючись від становища у Дрогобицько-Бориславському басейні, яке екстраполювалося на всю територію ЗУНР, обґрунтовувалися положення про «розгортання масового робітничого руху» та «масові репресії» проти його учасників тощо [790]. Прикметно, що у наступні півсторіччя ані українські зарубіжні, ані сучасні вітчизняні історики спеціально не зверталися до цієї проблематики, яка досі залишається не розробленою.

На нашу думку, глибше вивчення соціальної проблематики в ЗУНР мало б призвести і до диференційованішої оцінки її державотворчих перспектив. Втім, продовжує побутувати підхід, коли соціальне становище розкривається під кутом соціальної політики різних державних і партійно-політичних структур [667, с.228–246], фрагментарно, обмежується колом питань, пов'язаних з аграрною реформою тощо. Окремо відзначимо розробки О. Павлишина, який, з'ясовуючи стан аграрної сфери, окремі соціальні проблеми ЗУНР, проводить думку, що на тлі революційних потрясінь у Східній Європі вона вирізнялася внутрішньою стабільністю. На її території не було (вірніше, «майже не було» – В.В.) локальних опозиційних утворень та масових заворушень цивільного населення, а антиурядові виступи мали місце лише серед тилових військових частин [1428; 1425; 1433].

У такому контексті детальнішого з'ясування потребують дві дискусійні проблеми історіографії ЗУНР: аграрних перетворень і Дрогобицького повстання.

Не лише для населення Галичини, де селянство становило 95%, а й для всієї Східної Європи революційної доби 1917–1920 рр. проблема аграрних перетворень, стрижнем якої була ідея поділу латифундій між селянами, набула надзвичайної актуальності і гостроти. Закономірно, що вона стала предметом пильної уваги істориків, хоча представники різних течій дають їй відмінні, подекуди протилежні оцінки. Дискусії циркулюють довкола ухваленого УНРадою 14 квітня 1919 р. закону, що передбачав відчуження великої земельної власності та її передачу малоземельним і безземельним селянам. Принципові положення реформи пов'язані з компенсацією, граничними межами індивідуальних землеволодінь, часом і способом наділення землею, що мав вирішувати майбутній парламент.

Радянські автори гостро критикували аграрну реформу в ЗУНР, звинувачували «буржуазних націоналістів» в обдурюванні селян задля збереження влади буржуазії. Представники консервативної думки, зі свого боку, закидали, що ліквідація великої земельної власності без відшкодувань зменшувала потенційну соціальну базу нової влади. Ішлося про розорення середовища «позитивного великоземлевласництва» (поляків, українців, «напівполяків»), яке було краще підготовлене до участі у державно-політичному управлінні, ніж західноукраїнська інтелігенція [1033, с.202–203]. Автори з лона радикальної течії обстоювали позицію, що в умовах війни проведення аграрної реформи було взагалі недоцільним, оскільки підривало порядок і збільшувало хаос [163, с.58–59]. Цікаво, що належні до цього табору за міжвоєнного періоду історики (М. Стахів), вже перебуваючи в діаспорі, починали схилитися до ідеалізації соціально-економічної політики ЗУНР. Згладжуючи нуртуючі в ній суперечності, вони запевняли, що свідома селянська маса із розумінням і довір'ям зустріла аграрну реформу, не піддаючись демагогії лівих сил [1778, с.81].

Немає єдності в оцінках аграрної політики ЗУНР і серед сучасних авторів. Фахівці з історії Директорії УНР через порівняння з нею доводять непослідовність політики ЗУНР у цій сфері. Однак серед дослідників західноукраїнської державності переважає думка, що її очільники запропонували відповідний варіант реформи, оскільки не наважувалися зазіхнути на підвалини економічного життя західного світу – священність і недоторканність приватної власності – та боялися залишитися без підтримки Антанти і

звинувачень у більшовизмі з її боку [667, с.208–209; 1637, с.301–302]. До речі, такі погляди висловлювали ще західноукраїнські автори міжвоєнного періоду. Зокрема, О. Слободич прямо стверджував: лідери ЗУНР ухвалили такий закон, щоб догодити Антанті, однак його не підтримали селяни [1737, с.27].

Помітний поступ у вивченні цього питання пов'язаний, на нашу думку, передусім з публікаціями О. Павлишина [1431, с.132–193; 1432, с.186] та М. Литвина [1107], що в загальному вигляді представляє таку картину. По-перше, реконструйовано копіткий процес підготовки аграрного закону, чого не спостерігається стосовно інших актів ЗУНР. По-друге, запропоновано теоретичне переосмислення означеної проблеми через доведення того, що галичани відмежувалися від земельних експериментів урядів Наддніпрянщини, а реалізували власну аграрну програму з урахуванням історичних традицій і соціально-економічних умов краю. По-третє, простежується прагнення до комплексного висвітлення аграрної політики, яка, крім законотворчості, проявилася у системі заходів з подолання продовольчої кризи, організації весняно-польових робіт, розв'язанні соціальних проблем села тощо. По-четверте, вчені відмовляються від ідеалізації соціально-станових відносин, що спонукало до виваженого з'ясування стосунків між владними структурами, селянством, робітництвом, інтелігенцією.

Намагання не лише радянських, а й деяких сучасних істориків пов'язати «невдоволення бідноти і частини військових» ухваленим 14 травня 1919 р. аграрним законом з вибухом Дрогобицького повстання 14–15 травня не має, вважаємо, жодних підстав. Між тим, саме ця локальна подія історії ЗУНР, як жодна інша, знайшла відображення і різноманітні оцінки у найбільшій кількості спеціальних публікацій історичного та історико-мемуарного характеру. Активне звернення до неї радянських авторів у 1930-х та 1950–1960-х [160; 1612026] роках цілком зрозуміле. На тлі відносної стабільності політичного режиму ЗУНР ця неординарна подія давала зручний привід для показу «розгортання класової боротьби пролетаріату» у краї за здійснення «соціалістичної революції», слугувала зручним приводом для «розвінчування буржуазної держави» та її «націоналістичних вождів». Мали місце і відверті фальсифікації, особливо коли йшлося про роль місцевого «комуністичного ревкому» та жорстоке придушення повстання робітників січовими стрільцями.

Критикуючи «совєтських колеґ», зарубіжні українські дослідники оцінювали ці події з протилежних позицій, хоча й серед них точилися дискусії. Твердження про те, що то був «простий бунт», який не мав політичного підґрунтя, позаяк був викликаний невдоволенням сотні дроґобицької поліції через наказ про її відправку на фронт [120], спершу підтримував сумлінний дослідник цієї проблеми, знаний літературознавець Л. Луців [1154;] (і саме цю його версію переказують сучасні історіографи [1460, с.143]). Однак згодом сам Л. Луців, проаналізувавши ширше коло джерел, прийняв версію інших учасників тих подій [1569], які переконують, що у Дроґобичі все ж діяла «більшовицька рука» у вигляді «жовнірської ради» з глибоко законспірованими більшовицькими агентами [1155].

Сучасні вітчизняні науковці якщо не обходять увагою дроґобицькі події, то виступають з таких позицій: згадують про них принагідно як про локальну малозначущу подію; при її показі фактично приймають радянську версію [667, с.243–244]; пов'язують повстання з прорахунками у соціальній політиці уряду, які негативно позначилися на становищі ЗУНР [1194, с.144–147; 1428] тощо. На нашу думку, ця проблема потребує окремого дослідження. Натомість, не вимагає, вважаємо, спеціального спростування радянська ідеологема про те, що через придушення виступу не спалахнула соціальна революція в Галичині, край не став «мостом між Рад[янським] Союзом і червоною Угорщиною» для її переможного походу на захід [160–161], Однак на детальніший аналіз заслуговує позиція Л. Цегельського (попри всю тенденційність його мемуарів). Він доводить, що дроґобицька «диктатура пролетаріату» посилила занепокоєння серед європейських бізнесових кіл, які «натиснули» на свої уряди і це стало «головною причиною» переходу Галичини під владу Польщі [2004, с.177–178].

В узагальнюючих дослідженнях з історії ЗУНР різною мірою висвітлюються процеси її утвердження на периферії. Окрім того, існує масив спеціальних різножанрових публікацій, присвячених Листопадовому зриву 1918 р. у галицькій провінції. Отже, у цьому випадку можна говорити про вірогідну (порівняно зі Львовом) реконструкцію цих подій у всій Галичині. Спостерігаємо, так би мовити, «повінь» історико-мемуарних публікацій з означеної проблеми у «Літописі Червоної Калини» та інших львівських періодичних виданнях 1920–1930-х років. Це ж стосується і

згадуваних діаспорних історико-мемуарних регіональних збірників. Багато вміщених у них статей, приміром, про революційні події на Станіславщині [54; 1756; 1770], на Тернопіллі [353; 319], в Яворівщині [30; 1977] та інших теренах [373; 375], до сьогодні не втратили своєї науково-пізнавальної цінності. Крім величезного емпіричного матеріалу віднаходимо в них цікаві переживання, аналітику, навіть полеміку навколо як типових, так і специфічних аспектів вузлових подій революційного часу.

Унікальною в цьому плані є праця історика державницького напрямку І. Карпинця про революційні події 1918–1919 рр. на Рудеччині, що й донині не має аналога в українській історіографії. Узагальнивши величезний емпіричний матеріал та гармонійно поєднуючи макро- і мікрорівні історичного аналізу, автор розкрив військово-політичне, соціально-економічне становище окремого повіту, показав складну морально-політичну ситуацію, в якій опинилися його мешканці. Таким чином, маємо цікавий деталізований сюжет буденної життєдіяльності тогочасної галицької провінції [782].

Такий комплексний підхід, що охоплює й становище етноменшин, не властивий сучасним працям з історичної регіоналістики, які в абсолютній більшості написані в жанрі політичної історії з виразними рисами позитивістської методології [49].

Досить змістовною і репрезентативною в тематичному відношенні групою є праці джерелознавчого характеру. Зокрема відзначимо вже згадані монографічні і дисертаційні дослідження О. Красівського, М. Литвина, С. Макарчука, О. Павлюка, А. Панчука, О. Павлишина, М. Сеньківа, І. Думинця, колективну працю «Західно-Українська Народна Республіка: Історія», де у відповідних розділах аналізуються окремі елементи джерельного комплексу історії ЗУНР, з'ясовується евристичний потенціал документальної бази українських та зарубіжних архівних установ тощо.

Комплексний підхід до зазначеної проблеми притаманний спеціальним публікаціям. З-поміж них виокремимо монографічне дослідження про джерела історії державного будівництва ЗУНР, де здійснена їх класифікація, запропоноване нове прочитання частини документів, чимало з яких уперше введені до наукового обігу [209].

У низці статейних публікацій відображено загальну динаміку нарощування джерельних матеріалів з історії ЗУНР [245; 1105; 1429;], їх репрезентативність в окремих вітчизняних [828; 376] та зарубіжних архівах. Вони дають досить повне уявлення про

драматичну історію формування архіву ЗУНР у Відні, хоча й не всі її сторінки залишаються до кінця «прочитаними» [1436; 1449], пропонують огляди матеріалів до історії ЗУНР у Державному архіві Великобританії [1702] та фондах українських архівів і бібліотек Відня [1548]. Змістовними, але поодинокими є публікації про наукову значущість рукописної спадщини для вивчення окресленого кола питань, зокрема з відділу рукописів Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника [1429].

Ознайомлення з означеною групою історіографічних джерел спонукає до таких висновків. Констатуємо прагнення істориків, передусім представників молодшої генерації, опанувати документальні масиви з зарубіжних архівів, які поступово залучаються до наукового обігу. При цьому ними майже однотайно заявляється, що більша частина документів залишається неопрацьованою, а чимало – недоступні для українських науковців. Однак при цьому часто спливає необізнаність авторів із доробком своїх колег. Це, між іншим, стосується і твердження, що архівна колекція ЗУНР Українського католицького університету в Римі «ще практично недосліджена» (2005) [1449]), тоді, як О. Карпенко докладно ознайомився з нею ще у 1997 р. Відтоді на цій основі готується шеститомне (у восьми книгах) видання документів, і перші з них уже побачили світ [664; 665]. З іншого боку, фактом є те, що в жодній з установ Національного архівного фонду не створено окремої колекції документів, які б глибоко і всебічно висвітлювали різні аспекти виникнення і діяльності ЗУНР [667, с.18–19], тож ця проблема залишається актуальною для сучасної науки.

Опубліковано зовсім небагато спеціальних розробок про мемуарну й епістолярну спадщину діячів ЗУНР, яким важко дати однозначну оцінку. Вони свідчать, що навіть попри описовість, за умови використання спеціального методичного інструментарію можна одержати важливі уточнюючі результати щодо дискусійних питань, пов'язаних з виникненням і становленням ЗУНР [1882; 2097]. Неупереджене аналітичне вивчення таких джерел дає привід і для переосмислення різноманітних суспільних процесів, як то механізму ухвалення політичних рішень тощо [1444].

Вирізняється численна група публікацій, в яких висвітлюється роль преси як історичного джерела з історії ЗУНР, а також її безпосередні впливи на національно-політичні процеси тієї доби. Вони позначені часовою тяглістю, є доволі розлогими в

теоретико-методологічному і тематично-змістовому відношеннях. Такий поліфонізм зумовлюється і загальними особливостями преси як історичного джерела.

Важливе підґрунтя для вивчення цієї проблеми дають бібліографічні та історико-бібліографічні видання, зокрема й тематично-спеціалізованого та регіонального характеру. Найвідоміша серед них – «Бібліографія української преси в Польщі (1918–1919)», укладена Є. Місиллом [108]. Вона істотно доповнює і розширює одну з перших системних розвідок про пресу ЗУНР В. Бачинського (вперше надрукована у львівському часописі «Новий час». – 1936. – Ч. 164–170; 172, 176), який, даючи їй анотативну характеристику, акцентував на партійно-політичній приналежності та ідеологічних орієнтаціях періодичних видань [75].

Такого роду напрацювання доби сучасної незалежності належать представникам львівської наукової школи української періодики. Одними з перших є видані М. Мартинюком у 1998 р. матеріали до бібліографії періодичних видань Західної України, країн Центральної та Західної Європи 1914–1939 рр. Акумулюючи надбання попередників, вони засвідчують, що за воєнно-революційної доби українці Галичини за ступенем розвитку періодики не поступалися сусіднім «державним» народам [1226]. Низка ґрунтовних історико-бібліографічних видань з'явилася у серії «Періодичні видання міст України». Передусім ідеться про тритомник «Українські часописи Львова 1848–1939 рр.» [1945] та дослідження про українську періодику Коломиї і Станіслава [1629; 317], бібліографічною базою яких стали фонди Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника й інших установ. Масштабність і значущість вивчення цієї проблеми засвідчує хоча б той факт, що в 1914–1919 рр. у галицькій столиці виходило 85 часописів, з них 40 з'явилися у зазначений час. З'ясувавши становище у цій сфері за різних політичних режимів, автори вказаних праць здійснили розгорнуту пресознавчу характеристику 42 українських періодичних видань, показали їх вплив на формування національної свідомості та суспільно-політичне і соціально-економічне життя українців Покуття і всього Прикарпаття.

У структурно-методологічному відношенні такі публікації розглядаються як складова історії української преси (журналістики), хоча в площині історіографії їх часто відносять до «бібліографічно-довідникової» літератури, що не завжди виправдано, адже

вони несуть чимало оціночно-інформативних характеристик. Крім солідного наукового апарату (алфавітні, хронологічні, іменні, інші покажчики редакторів, друкарів, видавців тощо), в них з'ясовується джерельна, зокрема й архівна, база вивчення періодики.

Публікації другої групи спрямовані на вирішення двох головних завдань. Перше стосується аналізу праць, що демонструють значущість преси як джерела для вивчення проблеми становлення західноукраїнської державності; друге – поєднує вивчення історії виникнення і функціонування певного видання чи групи видань з їх конкретно-аналітичним дослідженням. У видовому та змістовно-тематичному відношенні вони коливаються у широкому діапазоні. Тут маємо статейні виступи, що висвітлюють конкретну подію на сторінках певного часопису [1485]; публікації, що розкривають роль преси як історичного джерела та її впливи на окремі чи весь комплекс державотворчих процесів [984; 986; 9871834]; узагальнюючі аналітичні монографії, що висвітлюють розвиток періодичних видань у широких хронологічних межах.

Розгортання досліджень у цьому напрямі стимулювали наукові конференції, присвячені ювілеям ЗУНР, та ті, що були влаштовані Науково-дослідним центром періодики Львівської наукової бібліотеки [1925; 1926]. З їх середовища вийшли ґрунтовні аналітико-бібліографічні й дидактичні видання з історії української журналістики на західноукраїнських землях [986; 474; 398]. Попри традиційні для таких праць етноцентризм і національно-патріотичну спрямованість приваблюють спроби не лише показати українську, зокрема й москвофільську, періодику, а й з'ясувати її реальні впливи на різні сфери життя [474, с.160–176; 398, с.113–191]. «Відправною» для цієї групи видань залишається широковідома, перевидана в Україні праця А. Животка, в якій рельєфно відтворюються роль, місце, суспільна значущість різнонаціональних періодичних видань воєнно-революційної доби 1914–1920 рр. в історії української преси XIX–XX ст. [619, с.207–236].

Оригінальністю, сміливістю трактувань і поглядів приваблює доробок Ю. Шаповала, що претендує на перше системне дослідження таких знакових національних видань, як перший український щоденник «Діло» (1880–1939) та «Літературно-науковий вісник» (1898–1932). Гуртуючи навколо себе визначних інтелектуалів, вони фокусували й виражали думку нації за доби визвольної боротьби та

погляди на неї з історичної ретроспективи. Органічно поєднавши різні методи дослідження, вчений показав відображення на сторінках названих часописів складних подій і явищ воєнно-революційної доби та їх вплив на державотворчі потуги української суспільності [2062; 2063; 2064].

На окрему характеристику заслуговує низка дисертаційних робіт, в яких досліджено періодичну пресу як історичне джерело українського державотворчого процесу 1917–1920 рр. При цьому одні автори зазначали, що територіальні рамки обмежуються Наддніпряниною [462], інші лише формально включали до їх складу ще й ЗУНР, але фактично оминали її увагою [1638]. Натомість у праці І. Крупського запропоновано одну з перших концепцій патріотичної журналістики в її зв'язку з національно-визвольними змаганнями. Всебічно з'ясувавши джерельно-інформативні можливості преси, автор розкрив її ідеологічну, організаційну, інтелектуальну роль у розгортанні визвольної боротьби [985].

Кілька науково-теоретичних розробок запропонував П. Федоришин, який, порівнюючи періодику Центральної Ради, гетьманату, Директорії з пресою ЗУНР, охарактеризував останню як «національнодержавницьку» та здійснив розгорнуту проблемно-тематичну характеристику її структури, змісту, жанрових особливостей. Відзначаючи наступальний характер і виразну ідеологічну спрямованість періодики ЗУНР, П. Федоришин доводить, що вона впливала на читача не лише силою аргументації, але й емоційністю викладу [1961].

Наявність поодиноких публікацій про єврейську періодику та її роль у розвитку міжетнічних відносин у Галичині за воєнно-революційної доби [1218; 866;] слугує підтвердженням того, що історія неукраїнської преси становить істотну прогалину сучасної української науки.

Нагромаджено масив праць, в яких окремі аспекти історії ЗУНР розглядаються з позицій спеціальних історичних наук. З-поміж них найчисленнішу групу становлять публікації в галузі геральдики, символіки, вексилології, сфрагістики, нумізматики, боністики, філателії. Крім наукових мотивів, їх поява стимулювалася підвищенням громадським інтересом до національних державних символів, що певним чином відбивалося і на характері самих публікацій.

Історіографічний комплекс джерел з історії національних і державних символів ЗУНР характеризується низкою особливостей, змістових рис та динамікою розвитку. По-перше, вони мають полемічний і переважно узагальнюючий характер, тож спеціальні праці з зазначеної проблеми майже відсутні. По-друге, ця проблема зазвичай розглядається у широкій історичній ретроспективі та здебільшого в єдиному змістовому контексті й через порівняння з державною символікою УНР. По-третє, попри зростання узагальнюючих публікацій з цієї тематики, не спостерігається помітного поступу в її висвітленні сучасними авторами, що зумовлюється й об'єктивними обставинами, передусім браком відповідних ілюстративних першоджерел. По-четверте, історіографічна наступність вивчення порушеної проблеми проявилася не лише у нагромадженні позитивних знань, а й у перейманні помилок, зокрема фактологічного характеру, які «кочують» історичною літературою.

Питання про необхідність відновлення національно-регіональних символів галицьких українців – Лева й Архістратиґа [240] – порушувалося ще у таборах військовополонених. 1917 року з'явилася брошура В. Дзіковського, де на основі узагальнення геральдичних і фалеристичних традицій пропонувалися шляхи їх відновлення, зокрема у вигляді загальноукраїнського герба, проекти якого розроблялися в стрілецькому середовищі [517]. Зрештою, О. Назарук та Л. Цегельський зробили перші і, як на тодішній рівень знань, досить ґрунтовні, комплексні огляди проблеми зародження, становлення української державної символіки та її новітнього відродження в УНР [1346; 2005].

Важливі контури і змістову наповненість вивчення державної символіки 1917–1920 рр. окреслює доробок західноукраїнських дослідників 1920–1930-х років та зарубіжних авторів повоєнного періоду. Він засвідчив тенденцію щодо дослідження державної, зокрема й військової, символіки 1914–1920 рр. (про неї йтиметься далі) у загальному контексті історії української національної символіки, державних нагород та різних проблем геральдики. Незважаючи на брак джерел, автори прагнули творчо осмислити, узагальнити досвід доби визвольних змагань, виявити помилки при складанні проектів прапорів і гербів, з'ясувати причини невикористаних можливостей їхньої реалізації тощо.

Такі підходи характерні для праць М. Андрусяка, В. Трембіцького [27; 1729; 1730; 1875], особливо Т. Скотинського, М. Битинського, Р. Климкевича [99; 836; 834; 1729]. Абстрагуючись від індивідуальних оцінок, спробуємо узагальнити головні положення напрацювань. З одного боку, дослідники погоджувалися, що жовто-блакитний прапор походженням своїх барв зобов'язаний галицькому Левові; на початку 1917 р. ці кольори потрапили у Наддніпрянщину під впливом Галичини. Їх символізм також трактувався традиційно: блакитна барва – українське небо, жовта – золоті лани збіжжя, можливо, саме сонце.

З іншого боку, списи ламалися навколо питань поєднання барв, їхніх відтінків, «регіональних» особливостей тощо. Дискусія з цього приводу спалахнула в еміграції у другій половині 1940-х років і тривала два десятиріччя. Кожна зі сторін висувала свої аргументи щодо «геральдичного» – жовто-блакитного та «негеральдичного» – синьо-жовтого поєднання барв, однак питання залишилося невирішеним, зокрема через відсутність оригіналів інсигній та положень і описів у відповідних правових актах. Полеміка точилася і з приводу відповідності державної символіки ЗУНР галицькій геральдичній традиції, що спиралася на тезу про походження прапора від герба: «золотий лев на синім полі». Дослідники по-різному трактували п'ятий артикул Тимчасового основного закону від 13 листопада 1918 р., який державним прапором ЗУНР визначив «синьо-жовтий». Зокрема, О. Климкевич та інші обстоювали позицію, що він лише затверджував дві барви, але не регламентував порядок їх застосування, тому на території республіки використовувалися як синьо-жовті, так і жовто-блакитні прапори.

Ще більше суперечностей викликало питання про відтінки, розмір, порядок розміщення кольорів, пропорції полотнища, а також прагнення протиставити блакитно-жовтий «державно-регіональний» прапор ЗУНР «всеукраїнському» жовто-блакитному, який прийняла Центральна Рада (М. Битинський та ін.). Однак автори не наводять переконливих аргументів щодо намагання влади ЗУНР створити окремий від УНР «крайовий» прапор, як і не могли довести, що «ясніший» – блакитний – відтінок утвердився в Галичині, а «темніший» – синій – у Наддніпрянщині. Прикметно, що не

герб, а прапор вважався головним символом відновленої державності, бо саме його підняли на львівській ратуші під час Листопадового зриву 1918 р.

Не дають чітких відповідей на ці питання і сучасні дослідження. Перша хвиля науково-популярних праць кінця 1990-х років [1681; 1683; 364; 362; 423] була викликана зростаючим суспільним інтересом до проблем національної державної символіки. Із середини 1990-х років посилювалася тенденція до її поглибленого наукового вивчення, але символіка ЗУНР продовжувала розглядатися лише як складова системи національно-державних символів 1917–1920 рр. За такої ситуації при її з'ясуванні науковці продовжують спиратися на напрацювання попередників чи навіть фейлетони 1930-х років [424], а в довідникових і дидактичних виданнях трапляються помилки і неточності, коли «офіційний» прапор ЗУНР визначається як «жовто-блакитний», плутаються дати його затвердження тощо [595].

Маловивченими залишаються пам'ятки сфрагістики західноукраїнської держави, хоча О. Климкевич ще наприкінці 1960-х років відзначав, що, попри відсутність чіткої законодавчої регламентації та брак самих печаток ЗУНР, маємо можливість майже до подробиць відтворити як самі відбитки, так і порядок їхнього використання на різних рівнях владних структур. З кінця 1920-х років дослідники майже не просунулися у використанні даних філателії при вивченні українських визвольних змагань та національної державності [1892], хоча вона приховує у собі значні джерелознавчі можливості, що, зокрема, засвідчують і наші публікації [5].

Традиційно малодослідженою в українській історіографії вважається і проблема грошового обігу Української держави. Зусиллями окремих дослідників українського зарубіжжя, передусім М. Гнатишака та Б. Мартоса – колишнього прем'єра УНР, було розкрито зміст і головні етапи становлення державної грошової системи України та ЗУНР зокрема [1227; 1228; 367; 368]. Доробок цієї групи авторів закумулював унікальний історико-іконографічний нарис М. Гнатишака, який здійснив докладний опис грошових знаків України 1917–1920 років, показав комплекс державних заходів урядів Наддніпрянщини та ЗУНР з урегулювання монетарної політики тощо [366].

Важливе підґрунтя для розвитку сучасних досліджень про паперові грошові знаки і бони дають науково-теоретичні розробки цієї проблеми [1893]. Відтак маємо спеціальне

наукове дослідження Г. Марковецької, яка на значному обсязі першоджерел розкрила тенденції й особливості грошового обігу в Галичині у 1914–1920 рр. З'ясовуючи процес створення і функціонування найрізноманітніших паперових грошових знаків і бон у краї, дослідниця показала їх взаємозв'язок із грошовими знаками Центральної Ради й урядів Скоропадського, Директорії. Поряд з цим, з'ясовано специфічні процеси грошового обігу, що регулювалися місцевими органами влади та фінансовими установами у 1914–1920 рр. [1225].

Насамкінець, слід звернути увагу й на явище, притаманне різним аспектам історіографії ЗУНР. Українські вчені пильно відстежують поступ зарубіжної науки у вивченні суспільно-політичних процесів у Галичині в 1918–1919 рр., тож їх реакція і ставлення до здобутку своїх (передовсім польських) колег відображає важливі тенденції дослідження зазначеної проблеми. До речі, наукову полеміку навколо неї започаткував ще В. Кучабський. Про це йтиметься далі, тож зараз лише констатуємо, що цей чільний ідеолог українського консерватизму дав першу аргументовану відповідь польським публіцистам і політикам, які, доводячи історичну єдність західноукраїнських та польських етнічних земель, виправдовували «справедливість» експансіоністської боротьби за Галичину як «споконовічно польський край» [1033; 1035; 1036].

У наукових роботах С. Макарчука, Л. Зашкільняка, Ю. Сливки, М. Литвина та інших українських учених даються концептуальні оцінки й характеристики польської історіографії ЗУНР, що має важливе теоретико-методологічне значення для вивчення цієї проблеми.

Чи не найбільша критична спрямованість притаманна виступам С. Макарчука, який показав особливості та наступність різних етапів польської історіографії ЗУНР. Вченим відстежено зміни в оцінках нею українського національного руху, міжнаціональних відносин, що проявилось у переході від непримиренного антиукраїнізму до виваженіших характеристик. Спроектуювши широку амплітуду оцінок польськими істориками принципових питань історії ЗУНР, С. Макарчук стверджує, що майже всі вони, попри відсутність внутрішньої однотайності, викликають застереження. Втім, новочасні наукові розробки загалом характеризуються ним позитивно, оскільки польські

історики починають з розумінням ставитися до природних національних прагнень українства [1184].

У схожому оціночному ключі до цієї проблеми підійшли М. Литвин та А.Панчук [1112, с.21–23; 1106; 1460, с.16–35]. Здійснюючи розгорнуту характеристику відображення історії ЗУНР у польській історичній думці з 1920-х років й до сьогодні, історики охопили її головні наукові центри. Стверджується, що спеціальне вивчення історії ЗУНР у польській історіографії розпочалося лише у 1990-х роках, оскільки традиційно ця проблема розглядалася в контексті відродження польської державності восени 1918 р. Проаналізувавши у сукупності понад три десятки праць, українські дослідники проводять думку, що ідейно-теоретичні засади польської історіографії, зокрема і її сучасні методологічні концепції, спрямовувалися на пропаганду планів державно-національного будівництва Другої Речіпосполитої, тож здебільшого заперечували право українців на власну державність, обґрунтовуючи їх інтеграцію у нову польську державу.

Порівняно зі своїми українськими колегами більше позитивних зрушень у сучасній польській історіографії історії ЗУНР помітив Л. Зашкільняк. Проаналізувавши три репрезентативні праці, він визначив властиві їй тенденції висвітлення міжнаціональних відносин: «патріотично-академічну», «академічну» (якій майже не властива тенденційність) та, умовно кажучи, «загальноєвропейську», що висвітлює польський і український визвольні рухи крізь призму загальних тенденцій європейського розвитку. Цікавими видаються і намагання вченого умотивувати підходи й судження польської та української історіографій історії ЗУНР. На його думку, не можна вимагати від істориків, в тому числі й польських, «повного зречення патріотичної постави при сепарації й оцінці джерел», що не усуває вимоги збереження об'єктивності при оцінюванні протилежної сторони [674].

Привід для полеміки з польськими авторами дають їхні погляди на різноманітні аспекти суспільного розвитку Галичини у 1918–1919 рр. Як явний анахронізм сучасної історіографії сприймають вітчизняні науковці «подвійні стандарти» в оцінках правомірності вимог польського та українського рухів, коли останній продовжує

трактуватися як «габсбурзько-українська інтрига», що призвела до кривавої міжетнічної сутички в краї тощо [337, с.200–201].

Аналіз такого роду публікацій спонукає до низки висновків та наводить на думку про потребу підготовки спеціальних компаративістських досліджень про українську та інші національні історіографії. Констатуємо готовність і здатність українських учених аргументовано дискутувати зі своїми польськими колегами стосовно всього комплексу проблем історії Галичини 1918–1919 рр. Однак як перші, так і другі при оцінках суспільних явищ і процесів не можуть відійти від етноцентризму, відмовитися від домінанти національно-патріотичних стереотипів. Так, українські дослідники негативно сприймають трактування першолистопадових подій 1918 р. у Львові як «заколот», «переворот», «замах» [1732], але водночас не сприймають аргументів польської сторони щодо її претензій на Галичину. Втім, представники обох історіографій починають усвідомлювати, що стереотипи взаємних звинувачень та врахування історичних прав й інтересів лише «своїї сторони» ведуть у глухий кут. Вихід з нього лежить у поглибленні діалогу між науковцями різних національностей.

Таким чином, особливою змістовою наповненістю відзначається кожен етап нагромадження знань про політику російського та австро-угорського режимів у Галичині в 1914–1918 рр. Зважаючи на нарощування фактологічного матеріалу, історіографія цієї теми відзначається поступальністю і тяглістю. Однак на її оціночних характеристиках, очевидно, істотно позначалися належність істориків до різних наукових напрямів, течій, ідейно-політичних таборів, а також інші обставини суб'єктивного порядку. Це спричинило диспропорції у висвітленні змісту і наслідків функціонування австрійського та російського режимів, що часто відбувається спрощено й однобічно. Зважаючи на нагромаджений досвід і сучасні наукові тенденції, перспективи вивчення цієї багатоаспектної теми пов'язуємо з урахуванням і висвітленням впливів різних чинників – «австрійського», «російського», «москвофільського», «польського», врешті «українського» на зміст і характер політичних режимів у Галичині за переломної історичної доби. Слід відмовлятися від показу їх як суцільно «деструктивних» і «репресивних» стосовно

галицького українства, адже вони виношували плани й реалізовували заходи з відновлення і налагодження функціонування різних сфер суспільного життя.

Впродовж дев'яти десятиріч в українській історіографії формується окремих «зунрознавчий» дослідницький напрям, представлений великим масивом різножанрової, зокрема й наукової, літератури. Попри розмаїття підходів до історії ЗУНР, вона зазвичай розглядається як складова національно-визвольних змагань українського народу ХХ ст. та Української революції 1917–1920 рр., що дала цінний досвід державотворення.

Домінуючі на різних етапах та в певних напрямках і течіях української історіографії науково-теоретичні підходи й ідейно-політичні стереотипи зумовлювали як наступність, тяглість, загальну динаміку осмислення історії ЗУНР, так і її особливі оціночні характеристики. Важливу історико-мемуарну й документальну базу вивчення цієї теми заклали автори міжвоєнного періоду, які також здійснили її перші системно-структуровані наукові розробки. Така тенденція знайшла подальше поглиблення у студіях українського зарубіжжя 1940–1980-х років, що виявило чи не найбільшу ідейно-політичну заангажованість у висвітленні історії ЗУНР. Важливою заслугою цієї групи авторів стало її представлення в узагальнюючих спеціальних працях з історії Української революції та синтезах історії України ХХ ст. При цьому не варто піддавати суцільному негативізму і доробок українських радянських авторів, які в межах офіційних ідеологічних доктрин намагалися показати ідейно-організаційне оформлення українського визвольного руху, який поряд з національними рухами інших народів спричинився до руйнування Австро-Угорської монархії. За масивом публікацій з історії ЗУНР відстежується еволюція української пострадянської історіографії, зокрема зміна парадигм із соціально-класової на державницьку національно-патріотичну та загальне розгортання трансформаційних процесів, що проявлялося в нагромадженні джерельних матеріалів та оновленні науково-методологічних засад. Свої специфічні риси і неоднозначні наслідки має осмислення історії ЗУНР на перетині різних наукових напрямів.

Окремі аспекти історіографії ЗУНР мають різний ступінь наукової розробки та відзначаються контрверсійністю осмислення і суперечливістю оціночних характеристик. Так, порівняно з деталізованим висвітленням подій, пов'язаних із

Листопадним 1918 р. збройним виступом та перебранням українцями влади в Галичині, на наш погляд, залишаються дискусійними чимало засадничих питань державотворення. Це ж стосується і комплексу проблем, пов'язаних зі створенням законодавчої бази ЗУНР, функціонуванням її інституціональної складової тощо. Тут зберігається становище, коли дослідники глибоко і детально розкривають зовнішній, формальний бік означених процесів і явищ, однак залишають слабо висвітленими їх внутрішні змістовні характеристики, не з'ясовують реальні механізми функціонування та результати державотворення тощо.

Завдяки окремим глибоким аналітичним розробкам, підготовленим на нових методологічних засадах, історіографія помітно просунулася у вивченні функціонування вищої і середньої ланки керівних органів ЗУНР. Гадаємо, що у тривалому дискурсі про її людський ресурс новочасні дослідження засвідчують: західноукраїнська держава мала значний інтелектуальний та організаційний потенціал для державотворення. Його недосконалість, як причина внутрішнього характеру, не була вирішальною у поразці ЗУНР. Про це ж свідчать і студії з історичної біографістики, зокрема й підготовлені на засадах просопографії, які у сукупності витворюють колективний портрет очільників і діячів тієї доби.

Попри посилення уваги до соціальної політики ЗУНР загалом недостатньо вивченим залишається її реальне соціально-економічне становище; за винятком аграрної реформи, фактично відсутні спеціальні публікації з цього питання. Тут залишається чимало дискусійних проблем, які, зокрема, стосуються і опозиційних виступів (рухів), що, як, наприклад, дрогобицьке повстання, за інерцією осмислюються на основі доробку радянських авторів. Так само залишають місце для полеміки і публікації про національну державну символіку. Відбувся помітний поступ у галузях регіоналістики та джерелознавства, хоча в останньому випадку окремі види джерел вивчені украй непропорційно. Позитивними явищами стали реалізація спільних проектів та дискусії між українськими й польськими істориками, що сприяють відходу української історіографії від україноцентризму, проникненню в неї свіжих думок та спонукають до перебудови на нових науково-методологічних засадах.

РОЗДІЛ 3. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗА ДОБИ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ У КОНТРОВЕРСІЙНОМУ ВИСВІТЛЕННІ НАУКОВЦІВ

3.1. Еволюція української партійно-політичної системи та виникнення нових політичних структур у Галичині

Історіографія розвитку української партійно-політичної системи Галичини за воєнно-революційної доби 1914–1919 рр. має свої особливості порівняно з іншими досліджуваними проблемами. Наявний масив літератури з цієї теми не відзначається такою тяглістю, наступністю, як, наприклад, праці про австрійську чи російську політику в краї у роки війни чи, тим більше, доробок з історії УСС, УГА тощо. На окремих етапах історіографічного процесу було зроблено різний внесок у розробку зазначеного питання, порівнювати який можна лише умовно, а якщо брати до уваги відмінні (радше «протилежні») ідеологічні підходи й методологічні засади досліджень, то така «компаративістика» майже втрачає сенс.

Для історіографічного аналізу означеної проблеми нами обрано тематичний принцип (за певними політичними структурами). Логіка розгортання суспільно-політичного життя, з одного боку, та історико-пізнавального процесу – з іншого спонукає до такої послідовності її висвітлення: з'ясування типових і особливих рис головних етапів процесу осмислення цієї проблематики та пов'язаних з нею «причинкових» студій; огляд публікацій про діяльність окремих партій; вивчення доробку про функціонування міжпартійних об'єднань і політичних структур, що діяли за воєнного періоду; розгляд студій про національно-політичні процеси за доби ЗУНР.

Важливе підґрунтя для вивчення партійно-політичних організацій заклали їх провідні діячі й ідеологи, які в 1916/19 – 1930-х роках перебували на західноукраїнських землях та в еміграції. Їхнім працям, з одного боку, властиві ті ж риси, що й публіцистичній та історико-мемуарній літературі загалом, хоча політична заангажованість, полемічність, суб'єктивізм набувають у них більшої гостроти й виразності. З іншого боку, беззаперечною є історіографічна цінність такої літератури (праці С. Барана, М. Возняка, М. Ганкевича, В. Дорошенка, К. Коберського, К. Левицького, М. Лозинського, М. Стахіва, О. Назарука, В. Темницького, А. Чернецького), що творила фактографічну і теоретичну основу подальшого вивчення окресленого кола питань. Її важко типологізувати, адже кожен з авторів був яскравою індивідуальністю і по-своєму сприймав історичні події та описував їх, спираючись на різну документальну базу.

В історіографічних оглядах часто не враховується доробок таких авторів, як П. Гайдалемівський, М. Стахів, О. Назарук [303; 1775; 1340], та інших діячів, які заклали основи партологічного й історико-політологічного аналізу партійно-політичної системи, що існувала в Україні за доби визвольних змагань. На окрему увагу заслуговує її класифікація О. Назаруком на ліві, праві, центристські угруповання, що охоплювали партії Наддніпрянщини й Галичини. Науково-пізнавальна значущість цієї моделі полягає в тому, що вона відображає пануючі в першій половині 1920-х років уявлення про палітру українського партійно-політичного життя 1917–1919 рр. [1340].

Після Другої світової війни в українському зарубіжжі розпочався новий період вивчення національно-політичного руху в Україні початку ХХ ст. Однак, незважаючи на спричинені війною світоглядні зрушення, на його осмисленні позначалася жорстка ідейна полеміка, яка знову ж таки проявлялася у спробах перекласти провини за поразки і прорахунки на своїх опонентів. Це виразно засвідчило протистояння між унеерівцями (соціалістами) та гетьманцями (консерваторами), з-поміж яких відповідно П. Феденко та Д. Дорошенко чи не найбільше спричинилися до висвітлення національно-політичного життя в Галичині за воєнно-революційної доби 1914–1919 рр. До цієї проблеми зверталися й інші знані історики – М. Стахів, П. Мірчук, І. Нагаєвський, С. Ярославин (І. Сохоцький), В. Верига, Т. Гунчак. Під тягарем власних ідейних симпатій, доробку попередників вони також важко долали ідеологічну зашореність. Проте їхнім працям притаманне намагання перенести з'ясування суперечливих проблем історичної минувшини в площину наукових дискусій. Це більшою мірою вдалося представникові інтелектуальної історії І. Лисякові-Рудницькому, який запропонував глибоке оригінальне історіософське осмислення багатьох складних питань з історії суспільно-політичного руху в Україні першої половини ХХ ст. [1092; 1093].

Найменш продуктивною виявилася радянська історіографія західноукраїнського суспільно-політичного руху воєнно-революційної доби. Її прикметною рисою стала тенденція, пов'язана з автоматичним перенесенням ідейних та методологічних підходів вивчення українських партій Наддніпрянщини на трактування й оцінки політичних структур Галичини. Коли ж у 1930-х – першій половині 1950-х рр. у ній запанувала концепція безальтернативності історичного розвитку та закономірності перемоги Жовтневої революції, всі небільшовицькі партії були оголошені «контрреволюційними», «буржуазно-націоналістичними». При цьому, якщо українські політичні угруповання в Наддніпрянщині розглядалися хоча б епізодично, фрагментарно, то стосовно Галичини вони або ставали мішенню гострої критики, або взагалі «виключалися» з історичного процесу.

Розширення у 1960–1970-х рр. джерельної бази досліджень з історії західноукраїнських земель лише додавало «аргументів» для критики діючих там за воєнно-революційної доби національних політичних структур, при чому підходи радянських авторів еволюціонували в бік ідейної агресивності. Не останню роль у цьому відіграла антиросійська зорієнтованість галицько-українського політикуму. Тенденція 1970–1980-х рр. стосовно збільшення уваги дослідників до проблематики партійно-політичного життя України першої чверті ХХ ст. (І. Курас, Л. Спірін, Ю. Гамрецький, Ю. Терещенко та ін.) майже не торкнулася вивчення цієї проблематики стосовно Галичини, що так і залишилася на маргінесі радянської історичної науки.

Ця історіографічна «лакуна» стала динамічно заповнюватися напрацюваннями вітчизняних істориків доби новітньої української державності. Наростала діаметрально протилежна до радянського періоду тенденція: посилення уваги до політичної історії відбувалося певною мірою за рахунок ігнорування досліджень соціально-економічних і культурних процесів.

На тематичному спектрі студій з політичної історії позначилися регіоналізація історичної науки та формування нових наукових центрів. Провідні в цій галузі вчені Києва та Східної України (Т. Бевз, О. Бобина, О. Висоцький, В. Головченко, А. Голуб, Ю. Левенець, О. Любовець, І. Курас, О. Реєнт, О. Рубльов, В. Солдатенко, В. Стрілець, П.

Шморгун й багато інших) зосередилися на висвітленні партійно-політичних процесів перших десятиріч ХХ ст. насамперед у Наддніпрянщині. Значно менше уваги вони приділили Західній Україні, хоча запропонували корисні загальні теоретико-методологічні розробки. Друга група науковців (Р. Ветров, С. Донченко, І. Михальський, О. Рафальський, А. Павко, М. Панчук, С. Телешун та ін.) займалася реконструкцією розгортання українського політичного руху як у східному, так і (значно повніше) в західному регіонах України. Такий підхід за умови пропорційного до історичних реалій відображення подій можна вважати більш виправданим і перспективним.

Головні здобутки у розробці зазначеної теми, на нашу думку, належать історикам західноукраїнського регіону. З-поміж них пальму першості утримують науковці Львова (Я. Грицак, В. Ковальчук, О. Красівський, П. Лепісевич, М. Литвин, С. Макарчук, О. Павлишин, І. Патер, В. Расевич, Ю. Сливка, О. Сухий та ін.), де сформувалися глибокі традиції вивчення історії Галичини першої половини ХХ ст. Ці вчені мають кращий доступ до основного джерельного масиву, а також широкі зв'язки з європейськими колегами, що стимулює дослідницький процес. Поряд з ними помітний поступ у вивченні суспільно-політичного руху в Галичині в другій половині ХІХ – першій третині ХХ ст. здійснили науковці Івано-Франківська (С. Адамович, В. Великочий, Н. Винник, С. Дерев'яно, О. Карпенко, О. Жерноклеєв, В. Марчук, Л. Костючок, М. Кугутяк, І. Любчик, І. Райківський, М. Пікуляк, Б. Савчук та ін.). Чимало важливих для нашої теми розробок запропонували науковці Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича (О. Добржанський, В. Ботушанський, В. Карпо, А. Коцур, С. Попик, В. Фісанов та ін.), які національно-політичні процеси в Галичині та Буковині досліджують переважно у спільному історичному контексті.

Дедалі помітніший вплив на історіографію національно-політичного руху доби визвольних змагань справляють теоретичні розробки в галузях політології, партології, соціології, виконані на міждисциплінарному рівні [1918; 759; 2071] тощо.

Партійно-політичні процеси відзначаються тяглістю і наступністю, що змушує до стислого огляду праць з історії українського суспільного руху Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Порівняльний аналіз дозволяє стверджувати, що вивченню українського партійно-політичного руху кінця ХІХ – початку ХХ ст. (до 1914 р.) у Галичині присвячено на порядок більше спеціальних досліджень, аніж його розвиткові в наступне п'ятиріччя. Водночас обом випадкам притаманна зміна динаміки його вивчення в різних «анклавах» українського історіографічного простору. За підрахунками І. Михальського у період з 1921 до 1990 р. в Україні та в діаспорі їх з'явилося відповідно 14 та 23. А з 1991 р. ця пропорція змінилася на прямо протилежну: 42 праці – в Україні і лише одна – в діаспорі [1284, с.16]. Попри умовність обчислень, вони виразно засвідчують тенденцію зростання уваги істориків до самої тематики та перехід ініціативи в її розробці до сучасних вітчизняних науковців.

На початку ХХ ст., за твердженням П. Шморгуна, на території України діяло понад 20 національних політичних партій і течій, що висували широкий спектр програмних завдань [2095, с.24]. При їх висвітленні виразно проявилось вже згадуване явище «наддніпряноцентризму»: заявивши у назві чи предметі дослідження про вивчення певного зрізу національно-політичних процесів «в Україні», автори часто обмежуються їх розглядом у Наддніпрянщині, при цьому навіть не зазначають, чому обходять увагою

Галичину. Ця колізія пояснюється, вважаємо, насамперед суб'єктивним чинником – спрямуванням інтелектуально-організаційного потенціалу на вивчення «наддніпрянської» проблематики.

Таке становище ілюструє джерелознавча праця М. Щербака, який вивчав суспільно-політичну історію України кінця ХІХ ст. – 1917 р. за матеріалами жандармсько-поліцейських і судових органів російського самодержавства [2103]. Ця тематика приваблює багатьох сучасних науковців, які, спираючись на значний масив документів, виправляють численні перекручення радянського часу. Так, дисертаційне дослідження Л. Стромелюка про боротьбу таємної поліції Російської імперії проти українських політичних партій в 1900–1914 рр. доводить, що загальні умови діяльності останніх в Наддніпрянщині були значно складнішими, ніж у Галичині [1809]. А. Сініцький, висвітлюючи антиукраїнську політику російського самодержавства зазначеного періоду, наголошує, що навіть визнання відмінностей українців від росіян великодержавні чинники сприймали вороже, а галицькі українці не стикалися з такими виявами шовінізму [1714].

Осібнo стоять дослідження М. Кармазіної, яка запропонувала комплексне політологічне, історіософське осмислення феномену формування ідеї української державності на тлі складних, суперечливих процесів становлення нації кінця ХІХ – початку ХХ ст. [777].

Цікавими для порівняння є дві роботи історіографічного характеру. Вивчаючи українське національне відродження в Наддніпрянщині в 1905–1914 рр., В. Меша виявив властиву науковому доробку своїх попередників тенденцію у висвітленні радикалізації українського національного руху. Вона виразно проявилася в показі науковцями ідеології та діяльності українських партій, яким відводили ключову роль у «дозріванні» передумов відновлення української державності [1261]. Н. Винник показала схожі тенденції в дослідженнях про український суспільно-політичний рух кінця ХІХ – початку ХХ ст. в Галичині [256]. Обидва згадані науковці замкнулися на територіальних межах своїх досліджень, тож їхні результати актуалізують потребу підготовки компаративістських праць, які б виявили стан і рівень відображення в українській історичній науці розгортання українського національного руху в Австро-Угорській і Російській імперіях та окреслили перспективи його вивчення як цілісного феномену.

В орбіту нашого дослідження вписується група історіографічних джерел про діяльність політичних партій та організацій в Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Це стосується, насамперед, вже згадуваної роботи А. Павка, в якій чи не вперше комплексно висвітлюється становлення партійно-політичних систем в Наддніпрянщині й Галичині зазначеного періоду. Здійснивши комплексний аналіз функціонування неукраїнських партій, автор доходить висновку: серед українського населення Галичини національні партії мали значно більший вплив, аніж польські, а на Наддніпрянщині, на думку вченого, простежуються майже зворотні тенденції стосовно впливів українських та російських партій. Однак в обох випадках партії відігравали ключову роль у самоутвердженні українців, довершували процеси політичної емансипації [1421].

Науковий доробок О. Бриндака, В. Ковальчука, С. Телешуна [157; 857; 1837] засвідчує тенденцію сучасної вітчизняної історіографії до зміщення акцентів на висвітлення націо- й державотворчих функцій політичних партій та доведення того, що саме питання самовизначення було головною складовою їх ідеологічних програм і

практичної діяльності. Так, О. Бриндак коріння поразки визвольних змагань шукає у гаслах романтизму і прагматизму українських політиків. На його думку, в Галичині романтичне гасло самостійності скеровувалося передусім на «внутрішнього» споживача – українство, а прагматичне гасло автономії – «назовні», на урядові (австро-угорські) й міжнародні кола. У Наддніпрянщині склалася протилежна ситуація, внаслідок чого широкі маси залишилися неохопленими партійними впливами, але в революційний час вони швидко здолали рубіж поміркованих вимог, що призвело до анархії, ускладнювало процеси державного будівництва [157].

Окреслені підходи і тенденції вивчення суспільно-політичних процесів у Галичині тією чи іншою мірою проявляються в дослідженнях про діяльність окремих партійних угруповань за воєнно-революційної доби 1914–1919 рр. З-поміж них чи не найповніше в історіографії представлена соціал-демократична течія, яку в організаційному плані репрезентує Українська соціал-демократична партія (УСДП). Характерно, що, за винятком кількох наукових праць, практично відсутні спеціальні розробки з історії УСДП за воєнно-революційної доби 1914–1919 рр. Вирізняється також група праць, в яких розкриваються відносини УСДП з іншими політичними структурами різного спрямування – наддніпрянськими, австрійськими, польськими, міжнародними тощо.

Окрім деяких праць історико-публіцистичного й біографічного характеру, наприклад, Л. Ганкевича (1920), В. Темницького (1932) [320; 1842], до початку 1990-х років практично не здійснювалося спеціальних наукових досліджень з історії соціал-демократії в Галичині. Як для істориків зарубіжжя, так і для радянських авторів проблема українського соціал-демократичного руху видавалася «незручною» темою з ідеологічних міркувань. Останні, зосередившись на вивченні соціал-демократичної течії у Наддніпрянщині, діяльності УСДП в Галичині торкалися побіжно, при порівнянні їх становища та з'ясуванні зв'язків соціал-демократії в обох частинах України (І. Курас [1023; 1026]); в контексті розвитку робітничого руху на Буковині (М. Кукурудзяк [1005]) тощо.

Свого роду «відправною» студією з історії української соціал-демократії Галичини досліджуваного періоду може слугувати дисертаційна робота О. Босака [148]. За часом появи і тематикою вона «перехрещується» з працями О. Жерноклеєва (1995, 2000, 2006) [618; 616], хоча це, безумовно, окремі самостійні оригінальні дослідження. Зокрема, О. Босак показав історичні обставини, в яких зароджувалася і формувалася УСДП, а також розкрив її участь у соціальному і національному рухах Галичини, відносини з українськими, польськими й австрійськими партіями.

Івано–Франківський вчений О. Жерноклеєв чи не найповніше розкрив роль і місце соціал-демократії у суспільних процесах Галичини періоду Першої світової війни. Діяльність УСДП того часу він поділив на два етапи. Зміст першого, що охоплює час російської окупації краю, становить діяльність її лідерів в українських репрезентаційних структурах (ГУР, ЗУР) за межами краю. При цьому розкривається роль соціал-демократів у формуванні легіону УСС, окреслюється їх ідейно-політична доктрина. Особливістю, на думку вченого, було те, що заклики ідентичних європейських угруповань до боротьби за мир не знаходили підтримки серед представників цієї течії в Галичині. Також показано, що галицька УСДП, на відміну від наддніпрянських соціал-демократів, солідаризувалася з СБУ та захищала його від нападів емігрантських соціал-демократичних груп. Другий період: 1917 – листопад 1918 рр. О. Жерноклеєв

характеризує відновленням партійно-політичного життя та участю УСДП в підготовці до революційних подій у краї, з'ясовує таке маловивчене явище, як виникнення внутрішнього опозиційного угруповання під назвою «Інтернаціональна революційна соціал-демократія». Автор наголошує, що до кінця літа 1918 р. УСДП поділяла ідею автономії українських держави в межах імперії, але водночас була єдиною політичною силою Галичини, яка виступала за возз'єднання всіх українських земель [618, с.123–137].

Інший «хронологічний вектор» історії УСДП зазвичай охоплює 1918–1939 рр., тобто період ЗУНР розглядається в єдиній сюжетній лінії з міжвоєнним періодом перебування Галичини у складі польської держави. Такий підхід представлений у працях І. Райківського, який показав роль і місце партії в здійсненні Листопадової 1918 р. революції в Галичині, в державотворчих процесах ЗУНР. Історик розкрив особливості її ідеологічної еволюції. Вона, на його думку, полягає в тому, що, виступила за незалежну Українську державу, хоч і посіла опозиційне становище щодо УНРади. У праці докладно висвітлено процес зближення галицької та наддніпрянської соціал-демократії, який залишився незавершеним [1577; 1578].

Спеціальні публікації присвячені окремим аспектам історії УСДП, зокрема створеному під її патронатом Селянсько-робітничому союзу. Так, П. Арсенич (1968) та І. Райківський (2001) доводять, що провідна роль соціал-демократів в опозиційному до уряду ЗУНР Союзі сприяла утвердженню її демократичних засад та розвитку мирних парламентських форм боротьби [46; 1578, с.220–225].

Вивчалися й інші полінаціональні соціал-демократичні угруповання Галичини цього періоду. Їх діяльність висвітлюється в окремому розділі монографії О. Жерноклеєва. Досліджуючи участь українських, польських, єврейських соціал-демократичних організацій у своїх національних представницьких інституціях 1914–1916 рр. та у революційних процесах 1917–1918 рр., автор доводить, що в їхній ідеологічній доктрині тоді остаточно переважив примат національного над інтернаціональним і соціально-класовим. Проводиться думка, що українська соціал-демократія стала кузнею кадрів для перших національних урядів і парламентів держави, яка постала на уламках ворогуючих імперій [616, с.458–504].

Ще в 1991 р. Я. Грицак помітив: у західній історіографії узвичаєно вважати, що соціалістичний рух, як послідовна інтернаціональна сила, був суперником національного руху, тому перемога одного з них автоматично означала поразку другого. Перемогу національної над соціалістичною ідеологіями переконливо довів вибух війни 1914 р. та тріумф національного принципу в державній системі Європі. Науковець вказав, що цей погляд потребує уточнень, оскільки в певні періоди класовий і національний підходи успішно суміщалися, позаяк між ними не було чіткої розмежувальної лінії [442, с.107].

Ця теза актуальна, оскільки окреслена вченим парадигма західної науки виразно проявляється у сучасній національно зорієнтованій вітчизняній історіографії, зокрема при висвітленні місця і ролі національно-демократичної течії. Ще у середині 1950-х років, М. Стахів навів одну цікаву ситуацію. В наявній на той час історіографії істотно переважали праці з історії лівих, меншою мірою – правих партій, тоді як на маргінесі наукових інтересів залишався ліберально-центристський спектр, який на Заході України представляли національно-демократичні організації [1784, с.5–6].

Не підлягає сумніву, що націонал-демократи володіли достатнім інтелектуальним потенціалом для створення своєї «партійної історіографії», тож таке становище зумовлювалося іншими обставинами. У добу визвольних змагань та міжвоєнний період він спрямовувався на підготовку узагальнюючих різножанрових праць, які засвідчували провідну роль цієї політичної сили в українському русі. Таким прикладом слугує праця К. Левицького [1067], яка, представляючи його «націонал-демократичну візію» та будучи найцитованішою, істотно вплинула на наукову історіографію цієї проблеми. Поряд з нею за ідейною спрямованістю поставимо менш відому публікацію С. Барана [66].

У середовищі національно зорієнтованого українського зарубіжжя проблематика центристських партій не викликала ентузіазму, тим більше, коли йшлося про Українську націонал-демократичну партію (УНДП) (з березня 1919 р. – Українська народно-трудова партія (УНТП), та їх наступника УНДО (Українське національно-демократичне об'єднання). Це виразно засвідчила мемуарна праця націонал-демократа, І. Кедрина, яку можна назвати радше «вибачальною». Автор, схоже, повсякчас прагнув щось «підправити», довести, виправдати дії своїх партійних соратників [818].

Заслужують на увагу дещо несподівані зауваження М. Кугутяка стосовно труднощів й особливостей вивчення націонал-демократичної течії, притаманних наступним етапам історіографічного процесу. Ідеться про схожість її оціночних характеристик як в українській зарубіжній, так і в радянській літературі. В обох випадках вони відзначаються побіжно-фрагментарним характером, переважанням негативно-критичних оцінок, зумовлених належністю авторів до різних політичних таборів. Така ситуація визначалася й певними об'єктивними чинниками, що ускладнювали процес наукового пізнання, не вписувалися в традиційні типології політичних партій. Останні здебільшого ідентифікуються за певними ідеологіями та соціальними групами, тоді як національно-демократичні партійні структури Галичини проголошувалися такими, що мали надкласовий, загальнонаціональний характер [997].

Ідейно-організаційну еволюцію УНДП до постановня ЗУНР спеціально вивчав В. Расевич [1581; 1583], а М. Кугутяк з'ясовував це питання в ракурсі «причинкових» подій [998]. В. Расевич, зокрема, послідовно проводить думку: праця УНДП забезпечила глибоку інституціоналізацію громадського життя, що й зумовило її політичне лідерство. Науковець визначив два напрями націонал-демократичного руху воєнної доби: «орієнтаційний» – з оглядом на Відень, та «самостійницький», що активно розбудовував український національний військовий потенціал, про який можна говорити лише стосовно періоду 1917–1918 рр. Такі висновки слід враховувати в працях узагальнюючого характеру, де українська націонал-демократія Галичини воєнного часу представляється як «єдиноцільна» сила.

В історіографії достатньо глибоко висвітлено вплив УНДП на піднесення національно-визвольного руху, зокрема підготовку до Листопадового 1918 р. перевороту у Львові, а також посилення її ролі й місця в державотворчих процесах ЗУНР. Йдеться передусім про роботи О. Красівського, М. Кугутяка, Т. Панфілової, В. Расевича [953, с. 25–32; 998; 1456; 1586], які, попри тематичну схожість, відзначаються оригінальними підходами до висвітлення окресленого кола питань.

Найдетальніше, використовуючи весь потенціал позитивістської методології, цю тему висвітлив М. Кугутяк, спираючись на широке коло різноманітних джерел.

Характерно, що назва відповідного розділу його монографії: «ЗУНР і українська націонал-демократія (1918–1919)» [998, с.61–140] адекватно відображає зміст і спрямованість викладу матеріалу. Розвиток самої націонал-демократичної партії розкривається на тлі відповідних суспільно-політичних процесів – спочатку Листопадової 1918 р. революції в Галичині, відтак державотворення ЗУНР. Таким чином, наголос зроблено на показі ролі, місця, значення націонал-демократів у доленосних історичних подіях та вирішенні важливих питань розбудови української державності в Галичині. Віддамо належне авторові і за сумлінний аналіз емпіричного матеріалу, що дозволило виявити чимало фактологічних помилок, неточностей, які «кочували» з одних історичних праць до інших.

Деякий інший підхід бачимо у працях В. Расевича. Для автора сама УНДП є вихідним і головним предметом дослідження, так що безліч інших подій і процесів становлять для нього інтерес настільки, наскільки забезпечують з'ясування головної сюжетної лінії. Науковець детально розкриває суть внутрішніх суперечностей та розколів, які істотно позначалися на діяльності партії. Однак, вірогідно, потребує уточнення принципове твердження щодо ведення партією «подвійної гри», коли одночасно розроблялися варіанти «орієнтації на перебудову федерації» та «готувалися підвалини власної державності» [1586, с.270]. Зрештою, націонал-демократам важко закинути «нещире австрофільство», остаточно відмова від якого прийшла лише з остаточною крахом імперії Габсбургів.

Дослідники націонал-демократичної течії закономірно доводять її провідну роль у розгортанні українського національно-визвольного й державотворчого руху, і одночасно постійно узгоджують його етапність і поступ з відповідними процесами в Наддніпрянщині. Характерно, що у спеціальних працях із цієї теми вони не завжди виправдано «абстрагуються» від з'ясування відносин з іншими партійно-політичними структурами. Це породжує тенденційне явище, яке можна було б умовно назвати «націонал-демократичним нарцисизмом». Ідеться, насамперед, про те, що різні процеси і явища суспільного життя українців Галичини розглядаються й оцінюються переважно крізь призму ідеології та діяльності УНДП. Такі підходи виразно простежуються в дослідженні Т. Панфілової, яка, наприклад, засуджує «демагогію» ліворадикальних сил лише за те, що вони не погоджувалися з політикою націонал-демократів, чим буцімто розпалювали соціальні суперечності серед українців Галичини та послаблювали їх здатність захищатися від іноземних інтервентів. Дослідниці варто віддати належне за детальне висвітлення березневої 1919 р. «трансформації» УНДП в УНТП та з'ясування її ідеологічної еволюції і державотворчої діяльності в наступний піврічний період [1457].

Історіографія Української радикальної партії (УРП) (з 1926 р. – Українська соціалістично-радикальна партія (УСРП), зокрема її діяльності за воєнно-революційної доби, не є обширною, однак відзначається своїми специфічними рисами. На відміну від двох попередніх партій, УРП не має «прямих спадкоємців» у сучасному політичному спектрі України, однак зусиллями її лідерів за міжвоєнного періоду в Галичині, згодом у діаспорі був створений яскравий зразок «партійної історіографії», що справляє помітний вплив на сучасні історико-політологічні дослідження про громадсько-політичний рух у Галичині. Ідеться передусім про праці знаних радикальних діячів й інтелектуалів М. Стахів і К. Коберського [843; 1774; 17821775], які, попри науково-популярний та пропагандистсько-публіцистичний характер, витворюють цілісний образ витоків та

ідейно-організаційного становлення радикальної течії. Праці радикальних діячів загалом відзначаються прямою і наполегливістю доведення, що саме вони найпослідовніше обстоювали соціальні і національно-політичні інтереси та соборність українського народу, всіма силами захищаючи його державність.

На окреме відзначення заслуговує мемуарна робота чільного радикального діяча і парламентарія І. Макуха «На народній службі» (видана посмертно 1958 р.) [1200]. Характер і системність викладу подій, рівень аналітики виводять її далеко за межі мемуарного жанру. Від макроісторії – показу ситуації у Східній Європі й Україні в 1914–1918 рр. – автор переміщується на мікрорівень, з'ясовуючи тогочасне суспільне становище рідної Товмаччини й Галичини. По суті, І. Макух запропонував комплексний виклад історії державного будівництва та суспільно-політичного життя ЗУНР крізь призму ідеологічних постулатів радикальної течії, показуючи участь її діячів та роль всієї партії у тих подіях.

У сучасній вітчизняній історіографії існує небагато спеціальних публікацій, присвячених проблемі зародження і початкового етапу розгортання радикального руху в Галичині (Я. Грицак, О. Сухий [442; 1824]) та його розвитку в другій половині 1920–1930-х рр. (О. Кондратюк [904]). За таких обставин зростає інтерес до історико-політологічного дослідження М. Міщук (Пікуляк) про ідеологічно-організаційний розвиток та суспільну діяльність УРП-УСРП в 1918–1939 рр. Ретроспективно окресливши її становлення на початку ХХ ст., зокрема й за доби війни, дослідниця проаналізувала внутріпартійне життя УРП та основні напрями її діяльності. Прикметно, що за оціночний критерій їх характеристики бралися погляди самих партійних лідерів, тож слідом за ними, з одного боку, засуджувалися різні внутрішні опозиційні рухи (наприклад, створення К. Трильовським Селянсько-радикальної партії тощо), а з іншого – перебільшувалися, ідеалізувалися впливи і роль радикалів у законодавчих, урядових, адміністративних органах влади. Це ж стосується і досить глибокого висвітлення їх діяльності у соціально-економічній та культурно-освітній сферах [1299].

З вибухом Першої світової війни українська партійно-політична система Галичини зазнала якісних трансформацій, головний зміст яких полягав у згортанні діяльності крайових партійних структур та виникненні міжпартійних об'єднань. Вивчення цієї проблеми розпочалося за «гарячими слідами», а за міжвоєнного періоду у вигляді документально-мемуарних праць була закладена її емпірична база, що стала розширюватися вітчизняними істориками лише з середини 1990-х років. Зокрема, вже у статтях мемуарного й історико-політологічного характеру М. Лозинського, В. Темницького, вміщених у віденській «Пам'ятковій книжці Союзу Визволення України і Календарі на 1917 рік», про яку йтиметься далі, зроблено перший системний виклад виникнення та діяльності Головної української ради (ГУР) у Львові [1138] та Загальної української ради (ЗУР) у Відні [1841]. Оминаючи гострі кути партійно-політичних суперечностей, автори подали стислу ретроспективу процесу створення та різнобічної праці цих інституцій, їх партійно-особовий склад тощо. Так була закладена домінуюча й до сьогодні традиція щодо визначення суті, характеру діяльності, значення ГУР і ЗУР на основі ними ж виданих програмових документів – маніфестів, звернень, заяв тощо.

Такі підходи притаманні й першій, умовно кажучи, «комплексній» публікації С. Барана (1916) про організаційно-ідеологічне становлення та діяльність громадсько-політичних організацій українців у Відні під час російської окупації Галичини

1914–1915 років [65]. Виходячи з позицій націонал-демократів, автор у проблемно-хронологічному порядку розкрив виникнення і діяльність ГУР, ЗУР, СВУ, відносини з ними Народного комітету УНДП, Української парламентської репрезентації (УПР), Української бойової управи (УБР), а також економічних і культурницьких товариств, об'єднань інтелігенції тощо, схарактеризував особовий і партійний склад, здобутки їх діяльності у різних сферах. Цим самим окреслювалася загальна палітра громадсько-політичного руху українців Галичини без занурення у складні відносини між її елементами.

Не уникнув цього і К. Левицький у згадуваній «Історії визвольних змагань» [1067]. Вплив цієї праці на українську історіографію важко переоцінити, тож стверджуємо: якби з багатьох узагальнюючих праць з політичної історії, що з'явилися у другій половині 1990-х років, не говорячи вже про суто компілятивні роботи попередніх періодів, відсепарувати матеріал, викладений у книзі К. Левицького, то в їх змісті мало що залишилося б. Масштабну і складну панораму розгортання національно-політичного руху галицьких українців автор відтворює на тлі кардинальних зрушень в Європі в час Першої світової війни. Попри недосконалість і дискусійність запропонованої ним періодизації, слід визнати її науково-теоретичну цінність. Вона полягає, насамперед, у визначенні пріоритетів і динаміки національно-політичного поступу українства, який з «орієнтаційної і оборонної» діяльності в другій половині 1914 р. змінюється на «організаційну і пропагандистську» у 1915 р. При цьому орієнтація на зовнішню допомогу – Відень – ніколи не ставилася під сумнів.

Розкриваючи своє «націонал-демократичне» бачення інституціоналізації українського політичного руху, К. Левицький мимоволі чи свідомо показав його беззастережний зв'язок (чи то пак залежність) від урядових австрійських чинників. Втім, такий погляд зовсім не суперечить національній зорієнтованості автора, який щиро вірить у правильність обраного шляху здобуття прав і можливостей самостійного розвитку українства. Написаний у дусі позитивізму, його твір містить тексти численних оригінальних документів, що робить їх доступнішими ширшому колу дослідників.

Історики міжвоєнного періоду, вважаємо, не просунулися далі К. Левицького у висвітленні зазначеної проблематики. В окремих науково-популярних публікаціях та в «причинкових» студіях вони зверталися до неї переважно з проекцією на сучасні нагальні питання суспільно-політичного становища краю. Показовим тут є навіть «Велика історія України», де, згадавши про факт виникнення ГУР як представниці всіх українських партій і угруповань, М. Голубець зосередив увагу на відносинах між нею та урядовими чинниками з приводу поділу Галичини [201], чим явно спростив складну палітру суспільно-політичних завдань і діяльності цієї інституції.

Не виявило особливого ентузіазму у вивченні цієї проблематики і українське зарубіжжя. Заслуговують на увагу написані у схожому структурно-змістовому відношенні стаття «Українське представництво в Австрії» та «причинковий» розділ «Галицькі українці в світовій війні», що належать М. Лозинському і з'явилися у 1921 й 1922 рр. [1139; 1136]. Зазначені в назвах питання автор (до речі, одним з перших) аналізує через порівняння з визвольними перспективами різних народів Австрії. Дійшовши висновку про «найгірше положення» галицьких українців, він обстоює думку, що їх «австрофільсько-германофільська» орієнтація була вимушеною, але за тих умов єдино правильною. Автор зумів детермінувати й показати взаємозалежність між діями

галицьких національно-політичних угруповань (ГУР, ЗУР, УПР, СВУ та ін.), змінами у міжнародній ситуації (Брестський договір, політика Антанти і Троїстого союзу) та розгортанням державно-політичних процесів у Наддніпрянщині (Центральна Рада, гетьманат П. Скоропадського). При цьому залишилися «непоміченими» політичні уподобання націонал-демократа М. Лозинського.

Особливе зацікавлення в плані порівняння історіографічних джерел викликають синтези історії України та спеціальні узагальнюючі дослідження про національні суспільно-політичні рухи і політичні партії ХХ ст., що з'явилися в українському зарубіжжі після Другої світової війни та в Україні з 1990-х років.

Так, відомі репрезентаційні праці Д. Дорошенка, Т. Гунчака, І. Нагаєвського, В. Вериги, П. Феденка та ін. [560; 471; 235; 1335; 1959], попри відмінності, пов'язані з хронологічними межами, змістовим аналізом подій й іншими аспектами, мають чимало спільного у висвітленні окресленого кола питань. Виникнення і діяльність ГУР, ЗУР, УПР подаються ними не як вузлові, визначальні аспекти суспільного розвитку галицького українства в роки Першої світової війни, а радше як чинники, покликані сприяти розв'язанню «більш значущих» проблем: формування Легіону УСС, поділ Галичини, регулювання відносин з урядовими колами тощо. Таким чином, партійно-політичні процеси відходять на «другий план» і часто лише «вкраплюються» в загальне полотно висвітлення воєнної епопеї. Характеристика інституціональних структур національно-політичного руху зводиться до формальної фіксації часу їх виникнення, особового складу, ідейної платформи тощо. Це призводить до неадекватно спрощеного трактування окремих аспектів національно-політичного руху (типово: «ЗУР виникла внаслідок розширення ГУР»).

Новочасна література рельєфніше відображає еволюцію наукового осмислення суспільно-політичного руху в Україні за доби Першої світової війни. Аналіз помітніших здобутків з цієї доволі обширної групи праць [1665; 1381; 443; 735] спонукає до таких висновків. По-перше, все більше посилюється увага до тогочасних національно-політичних процесів, їхні інституціональні та ідеологічні аспекти стають предметом окремого спеціального дослідження і вже не розглядаються як «другорядні сюжети». По-друге, поглиблюється тенденція щодо комплексного, паралельного, а відтак – порівняльного висвітлення динаміки розгортання національного руху у Східній («підросійській») та Західній («підавстрійській») частинах України.

За вихідний критерій аналізу й градації часто береться орієнтаційний принцип – підтримка «своїх» імперій у війні. Він дозволяє визначати магістральні напрями розвитку, однак часто призводить до абсолютизації відмінностей, навіть протиставлення українського громадсько-політичного життя в Галичині та в Наддніпрянщині. В такому ключі можна ставити питання про виправданість назви підрозділу «Розкол національно свідомого українства» в репрезентативному академічному виданні, яке у концентрованій формі відображає його національно-політичне становище в часи Великої війни [1665, с. 298–302]. Вияв прагнення до уніфікації «підімперських» умов розвитку українських політичних партій породжує необґрунтовані твердження, нібито вони діяли «в умовах заборони й переслідування з боку центральних властей і місцевої адміністрації» як в австро-угорській, так і в російській частинах України тощо [1381, с.132–133].

У сучасній історіографії залишається дискусійним концептуально важливе питання про впливи та наслідки Першої світової війни для розгортання українського

національного руху. Одна група вчених в історичних синтезах, монографія, статтях проводить думку, що він «однозначно втрачав від світової війни», бо проти нього посилювали репресії обидві ворогуючі коаліції. В такому ключі доводиться, що війна не лише призупинила просування українців до норм європейського життя та створення власної держави, а й відкинула їх далеко назад [735; 1085]. (Таку позицію свого часу обстоював В. Липинський). Інша група науковців доводить, що за несприятливих воєнних умов український рух зростав і гартувався, перетворюючись на реальний фактор європейської політики, з яким мали рахуватися різні державні суб'єкти [1607, с. 27]. Вони вважають, що війна стала найвагомим чинником розгортання російської революції, відтак й українських визвольних змагань – одного з ключових етапів формування і кристалізації української нації [1847, с.144–145]. Подані тут полярні думки не можуть відобразити всієї складності, багатогранності, суперечності цієї проблеми, яка потребує спеціального вивчення.

Виокремлюємо доволі численну групу колективних та індивідуальних досліджень у вигляді історичних нарисів, монографій, навчальних посібників, присвячених розвитку національного суспільного руху в ХІХ – ХХ ст. в Україні [901; 1355], зокрема й у Галичині [996; 196]. З одного боку, такі історіографічні джерела, порівняно з попередньою групою, чіткіше, рельєфніше засвідчують роль і місце суспільного руху галицьких українців за воєнно-революційної доби в політичній історії України ХХ ст., у концентрованому вигляді передають його вузлові змістові характеристики. З іншого боку, розгляд інституціонального та ідеологічного становлення різних політичних структур за проблемно-хронологічним принципом часто витісняє аналітику, надаючи таким працям «довідниково-узагальнюючого» характеру, що подекуди виправдано для книг дидактичного спрямування.

У такому розрізі проступають ще два явища, які більш чи менш виразно проглядаються на різних етапах сучасного історіографічного процесу. Перше стосується публікацій, наукових за формою і стилем викладу, але описових за змістом. Вони частіше зустрічаються у спеціалізовано-тематичних збірниках та матеріалах конференцій. Їх автори зазвичай спираються на творчий здобуток попередників з актуальних проблем суспільно-політичного розвитку досліджуваної теми, що не може не позначатися на формулюванні новаторських положень і висновків [158; 932; 1215]. Важко однозначно оцінити і друге явище, пов'язане з висвітленням військовими істориками взаємозалежності суспільно-політичних процесів у Галичині з бойовими діями в Україні за Першої світової війни [289]. Типовим у цьому відношенні є, наприклад, пояснення мотивів створення і завдань українських політичних структур у Галичині (ГУР, СВУ, ЗУР) головно потребою захисту національних інтересів українського народу в умовах війни [289, с.41], хоча насправді ця проблема значно складніша, багатогранніша.

У сучасній історіографії фактично немає послідовників висвітлення цієї тематики в руслі таких полярних течій, як радянська чи націоналістична. Радянські автори часто відступали від норм наукового стилю, послуговуючись арсеналом емоційно зниженої лексики на кшталт «буржуазні націоналісти», «агенти (шпигуни) іноземних розвідок», «мародери», «злочинці» і т. ін. [1406, с.136–145; 893, с.187–195]. Політичні партії галицьких українців, як і їх національні репрезентації – ГУР, ЗУР, звинувачувалися за «австрофільство», але трактувалися в різних тонах: від відверто ворожих, агресивних, як

-от «прислужники австро-німецького імперіалізму», «запроданці інтересів народу» і т. ін . [893, с.187–195], до стриманіших, поміркованіших – як «угодовські» тощо [1869, с. 295–303]. Разом з тим слід визнати, що такі провідні радянські фахівці з історії Галичини , як В. Осечинський, І. Компанієць і чимало інших, мали достатньо глибокі уявлення про суспільно-політичну ситуацію в краї за воєнно-революційного періоду 1914–1919 рр., тож у цьому сенсі немає підстав закидати їм «необізнаність», як це роблять деякі сучасні автори.

Націоналістичній течії історіографії, яку в українському зарубіжжі виразно представляє П. Мірчук, притаманне скептичне ставлення до різних зовнішніх орієнтацій та визнання за єдино правильні лише державотворчі процеси, що спиралися на «власні сили», зокрема УСС. Таким чином, хоча й не відкрито, але фактично засуджувався «шлях легалізму» діячів із середовища ГУР, СВУ та подекуди ЗУНР загалом [1296, с. 271–319].

Нині маємо відносно небагато спеціальних наукових публікацій, присвячених вивченню феноменів національних політичних об'єднань українців Галичини періоду Першої світової війни. Однак, зважаючи на їхню ґрунтовну джерельну базу, досить високий рівень теоретичних узагальнень та, зрештою, комплексний характер студій, можемо стверджувати, що порушена проблема достатньо розроблена в сучасній вітчизняній історіографії. Це підтверджують здобутки В. Ковальчука, І. Михальського, П. Лепісевича, І. Патера, В. Расевича, У. Уської та інших науковців, які активно ретранслявали творчий доробок своїх попередників. Така оцінка не означає відсутності вузьких місць і перспектив подальшого вивчення вказаних національно-політичних процесів, що зумовлюється і присутністю двох різних – інтеграційної та дезінтеграційної – магістральних ліній їх висвітлення.

Своєрідне місце в історіографії партійно-політичного життя українців Галичини зазначеного періоду посідають праці середини 1990-х років. Вони відображають трансформації її пострадянського становлення, коли відмова від старих ідеологем супроводжувалася ідеалізацією і глорифікацією історії українських політичних чинників з наголосом на їхній боротьбі за національно-державну незалежність. Вироблені за міжвоєнного періоду в Галичині та в еміграції підходи і схеми їх вивчення намагалися наповнити і вдосконалити завдяки залученню нових джерельних (архівних) матеріалів.

З таких позицій В. Ковальчук (1996) розглядав процес формування української партійної системи в Галичині в 1890–1916 рр. з однією центристською (УНДП) та двома опозиційними до неї (РУРП, УСДП) партіями. Вчений, зокрема, розкрив їх організаційні структури, політичні програми, соціальну базу, арсенал форм і методів боротьби тощо. Водночас важко погодитися з визначенням верхньої межі хронологічних рамок роботи революційними подіями 1917 р., хоча це змушувало автора відстежувати політичні трансформаційні зміни, яких зазнало українство Галичини на початковому етапі війни [857].

Праця І. Михальського (1995) може претендувати на одне з перших спеціальних досліджень з історії українських політичних партій і рухів у роки війни (до лютого 1917 р.) у межах Російської та Австро-Угорської імперій. Дослідження відзначається наполегливою гіперболізацією національної зорієнтованості їх праці задля доведення її спрямованості виключно на створення української державності. З таких позицій розглядалася і діяльність ГУР, ЗУР, СВУ тощо [1283].

I. Патер – один з перших сучасних науковців, який, виокремивши Загальну українську раду (ЗУР) із всього спектра суспільного-політичного життя, вважаємо, найбільш цілісно показав її виникнення, ідейно-організаційну еволюцію, узагальнив головні напрями діяльності і здобутки [1472]. До цієї проблеми дослідник звертався і в контексті відносин між ЗУР і СВУ [1474], про що йтиметься далі. В обох випадках проводиться думка, що ЗУР репрезентувала національні змагання галицьких українців у період Першої світової війни та рішуче відстоювала державницькі й соборницькі устремління українського народу. Однак зовнішні перешкоди та внутрішня опозиція завадили втіленню у життя цих намірів, що й призвело до її кризи, а потім і самоліквідації.

Схожа концептуальна лінія проводиться в дисертаційній роботі П. Лепісевича, що відображає її назва: «Загальна Українська Рада: проблема консолідації національно-демократичних сил (1914–1916 рр.)». Автор детально в проблемно-хронологічному порядку розкрив комплекс питань щодо ідеології, організаційного становлення та діяльності ГУР і ЗУР, а також пов'язані з цим внутрішні суперечності. Однак головні мотиви й характеристики цих процесів виводяться передусім із проголошуваних ними програмних документів, а не із суперечливих реалій політичного життя.

Принагідно зазначимо, що з огляду на предмет дослідження не зовсім виправданим, на наш погляд, є винесення вченим в окремий підрозділ проблеми діяльності СВУ, що дублюється з уже наявними спеціальними роботами про цю інституцію. Вважаємо, що П. Лепісевичеві варто було б переконливіше пояснити ряд принципових моментів, як, наприклад, зв'язок генези ГУР з першими загальними виборами до австрійського парламенту 1907 р. Дискусійним виглядає і визначення історичного значення ГУР як «першого кроку» до консолідації національно-демократичних сил, що спонукає до думки про «заздалегідь передбачуване» її перетворення на ЗУР «зادля реалізації ідеї соборності», хоча насправді всі трансформаційні політичні процеси були пов'язані насамперед із внутрішніми партійними суперечностями. Поставивши питання про діяльність ЗУР з вирішення української проблеми у загальноєвропейському контексті, автор, по суті, звів її до справи утворення коронного краю в Галичині [1077, с.32–52, 77–114, 144–166].

Важко дати однозначну оцінку праці В. Расевича [1582]. Цілковитого схвалення заслуговує розкриття ним відносин між українськими політичними інституціями під час перебування в еміграції у Відні. На відміну від більшості праць описового характеру, автор запропонував глибокий аналіз суперечливих відносин між головними суб'єктами українського політичного процесу. Науково-методологічне значення мають висновки автора про негативний вплив такої внутрішньої боротьби на стабільність і реалізацію політичного курсу українських національних сил. З іншого боку, назва праці («Діяльність українських політичних організацій у Відні під час Першої світової війни») не зовсім відповідає змісту, адже насправді автор фактично оминув їх увагою. Для порівняння згадаймо публікації В. Темницького [1841] і К. Левицького [1067], яким властива інша крайність: акцент на показі прагнень і здобутків діяльності майже «витіснених» з'ясування внутрішніх суперечностей.

Невід'ємною складовою національного розвитку українців Галичини і Буковини на початку ХХ ст. є міжпартійна структура – Клуб українських парламентських та сеймових діячів, який у листопаді 1916 р. трансформувався в Українську парламентську

репрезентацію (УПР). В історичній літературі докладніше вивчена діяльність цієї інституції наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. [44; 2038], тоді як за періоду Першої світової війни вона розглядається переважно в загальному спектрі політичних процесів.

Такі підходи не завжди дають чіткі уявлення про цей феномен, тож особливий інтерес викликає спеціальна публікація О. Добржанського [529], в якій простежуються ідейно-організаційні метаморфози об'єднання українських парламентарів Галичини і Буковини в 1914–1918 рр., динаміка зростання й падіння їх впливів, всебічна суспільна діяльність тощо. При з'ясуванні суперечностей в українському політичному таборі вчений наголошує на міжособистісних стосунках та напружених взаєминах між галицькими і буковинськими провідниками. Головна причина того, що депутатський корпус не зміг виконати своєї місії в переломний час історії, вбачається автором у його надмірному австрофільстві.

Необхідність поглибленого вивчення досліджуваної проблеми засвідчує і праця В. Дмитрушко, присвячена історіографії розвитку парламентаризму в Україні в другій половині ХІХ ст. – 1920 р. [525]. Дослідниця зосередилася на аналізі програмних документах різних партій (хоч поза його межами залишилися інші важливі історіографічні джерела), з одного боку, та національній політиці Відня стосовно українців – з іншого. Загалом погоджуємося з висновком автора про потребу спеціального вивчення еволюції українського парламентаризму в Галичині за воєнно-революційної доби, зауважуючи, що стосовно періоду ЗУНР ця проблема доволі добре досліджена.

Інший «вектор» історії українських міжпартійних та політичних інституцій у Галичині представлений у праці О. Кураєва, який показав їх місце і значення в політиці Берліна й Відня в роки Першої світової війни [1019]. Дослідник простежує основні напрями діяльності Зовнішнього відомства Німеччини восени 1915 – на початку 1916 рр. щодо забезпечення міжнародної підтримки планів українського державотворення, які висувалися ЗУР, УПР, СБУ. В такому контексті особливий інтерес викликає докладне з'ясування маловідомих, але важливих сторінок історії міжнародних відносин (місія П. Рорбаха до Стокгольма; стосунки з впливовими політичними колами Великобританії тощо), які могли істотно вплинути на позитивне вирішення «українського питання» політичними чинниками Європи.

Напрацювання О. Кураєва доводять, що стосунки українського політикуму Галичини з різними міжнародними чинниками – невід'ємна складова українського визвольного руху періоду Першої світової війни, тому пов'язаний з нею комплекс питань повинен урахуватися при дослідженні цієї теми. Це дозволить, по-перше, позбутися стереотипу, буцімто український рух «маринувався у власному соку». По-друге, виявлення і врахування справжньої ролі європейських політичних сил у його розвитку відкриває якісно нові перспективи вивчення цього явища.

Свою історіографічну традицію має проблема ставлення російських громадських, політичних, владних чинників до українського національного руху в Наддніпрянщині та Галичині. На сучасному етапі вона рельєфніше проглядається у вивченні політики конституційно-демократичної партії та Державної думи Росії щодо українського питання. Так, дослідження Л. Щербін і М. Якупова [2105; 2104; 2134] відтворили дискусію, що точилася під час війни в середовищі кадетів з приводу доцільності включати до думських дебатів про утиски української культури в Росії ще й питання переслідування мешканців Галичини. Науковці доводять, що кадети визнали і засудили

таку практику. Водночас вирішення національного питання вони зводили лише до визнання права на національно-культурне самовизначення українців, рішуче відкидали їхні політичні вимоги. Узагальнивши здобутки попередників, О. Білокінь розкрив ставлення до «українського питання» IV Думи: єднання на початку війни думської опозиції з правими колами на основі російського державного патріотизму визначило зміни в її діяльності, що відповідним чином позначилося на характері російського окупаційного режиму в Галичині [115]. Гадаємо, звернення до такої проблематики повинно стати невід'ємною складовою вивчення українського суспільно-політичного життя в краї, позаяк це виявляє нові чинники впливу на його становище і розвиток.

Універсальний всеохоплюючий характер в історіографії досліджуваної теми має проблема політичних орієнтацій українців у Першій світовій війні. Автори як синтетичних, так і багатьох спеціальних праць звертаються до неї як «відправної», тож визначивши, «хто на чиєму боці виступав», приступають до вирішення своїх безпосередніх дослідницьких завдань. З першого погляду видається, що це питання вирішується «досить просто», але насправді, крім суто наукових моментів, пов'язаних зі з'ясуванням генези й складних, суперечливих моментів «українського національно-політичного орієнтаційного феномена», воно несе у собі ще й морально-етичну оціночну складову.

В історичній літературі поняття «політичні орієнтації» вживається передусім для позначення вектора пошуків можливих варіантів або чинників, які істотно впливали на вирішення «українського питання». Формально таких орієнтацій могло бути дві, а то й три, які умовно можна визначити як «зовнішні», «опори на власні (загальноукраїнські) сили», «внутрішньогалицькі». Однак в історіографії переважив підхід, згідно з яким «політичні орієнтації» майже автоматично асоціюються з зовнішньополітичними, позаукраїнськими чинниками. З огляду на це в більшості публікацій орієнтаційна дилема вирішується за простою формальною логікою на підставі кількох хрестоматійно відомих фактів. З одного боку, надрукована С. Петлюрою стаття-маніфест у московському журналі «Війна і мир» символізується як «рішуча підтримка» надніпрянськими українцями політики царської Росії щодо ведення війни до переможного кінця. З іншого боку, з покликанням на маніфест Головної української ради від 5 серпня 1914 р. доводиться, що західне українство безоглядно виступило на боці Австро-Угорщини.

Таке розв'язання проблеми політичних орієнтацій українства має глибоку історіографічну традицію. Про це виразно свідчать праці В. Дорошенка, М. Лозинського, М. Возняка, І. Крип'якевича та інших знаних істориків й інтелектуалів, свідків тих подій [551; 282; 1134; 703]. Спираючись на столітню традицію української суспільно-політичної думки, вони так визначали дилему і шляхи визвольної боротьби: Росія – головний ворог українського народу, тому лише її поразка відкриває перспективи національного визволення, а досягнути цього можна тільки за допомогою Австро-Угорської монархії. Такого підходу притримувалися й історики-мемуаристи міжвоєнного періоду, які ще доводили «єдиноправильність» дій політичних сил, репрезентантами яких були. Цю позицію виразно представили А. Жук, К. Левицький [620; 1067].

У сучасній історіографії простежуємо цікаву ситуацію: незважаючи на важливість і згадувану «універсальність», проблемі політичних орієнтацій присвячено зовсім

небагато спеціальних наукових публікацій. Однак наявні праці відзначаються оригінальними думками, спонукають до полеміки.

З'ясовуючи питання зовнішньополітичних орієнтацій австрійських українців крізь хроніку подій 1912–1918 рр., В. Расевич доводить, що «орієнтаційний принцип» посідав центральне місце в їх політиці, а утвердження австрофільства зумовлювалося як його внутрішніми засадами – лоялізм, легітимізм, прагматизм, так і зовнішніми чинниками, зокрема міжнародними кризами 1908–1909 і 1912 рр. Саме тоді, на думку автора, зросло переконання, що збудувати державу на українських етнічних землях у складі Росії можна лише через загальноєвропейський збройний конфлікт чи соціальну революцію, але в обох випадках сторонньою опорою виключно залишалася Австро-Угорщина. Такий орієнтир зміцнився і залишався непорушним до її повного краху, хоча поряд із цим існувала орієнтація на Німеччину (СВУ), а інші орієнтаційні напрями в українській політиці не розроблялися [1583].

Загалом В. Расевич артикулює бачення суті орієнтаційної проблеми, яке найвиразніше репрезентували представники так би мовити, «галицького історичного середовища» – М. Лозинський, В. Кучабський [1134; 1139; 1034] та ін. Сучасні київські вчені мають інші погляди на австрофільську зорієнтованість українців Галичини, причому до її аналізу вони часто підходять за аналогією з ситуацією, що склалася в Наддніпрянській Україні з вибухом Першої світової війни. Так, Ю. Горбань і В. Шпаченко доводять, що за умов війни з її непередбачуваними наслідками український політичний вибір не міг бути стратегічно планованим, тому його слід розглядати як ситуативно зумовлений. Науковці скептично ставляться до можливості для галицьких українців одержати в майбутньому крайову автономію у складі Австро-Угорщину, тож оголошують таку мету заздалегідь нездійсненною. З висоти часу ними стверджується, що безоглядна орієнтація на Німеччину та Австро-Угорщину, які не були переможцями у війні, стала очевидною помилкою українського сепаратизму з трагічними наслідками для української державності [393].

Гадаємо, до вивчення політичних орієнтацій українців Галичини в період Першої світової війни треба підходити у широкому історичному контексті та з урахуванням комплексу суспільно-політичних процесів. Так, свою тяглість має точка зору, згідно з якою їх «проавстрійський вибір» зумовлювався великою мірою «внутрішніми» галицькими міжнаціональними відносинами, передусім з поляками. Зокрема М. Мудрий, проаналізувавши еволюцію національно-політичних орієнтацій галицьких українців у ХІХ – на початку ХХ ст. (австрофільство, полонофільство, русофільство, українофільство), дійшов висновку, що перспектива залишитися віч-на-віч з поляками викликала почуття тривоги, яке й стимулювало тяжіння до Наддніпрянської України [1324].

Частина вчених цілком правомірно, хоча й у різних ракурсах, вказує на деформації політичних орієнтацій та симпатій галицьких українців, спричинені руйнівними військовими та складними державно-політичними процесами. Так, А. Круглашов стверджує, що репресивні заходи проти москвофілів були необхідні австрійській владі для підризу позицій прихильників проросійських орієнтацій серед галицьких українців, що, однак, не забезпечило викорінення цієї течії у 1914–1918 рр. Розбіжності у середовищі українських національно-патріотичних сил хоч і створювали умови для ерозії австрофільських настроїв, все ж були домінуючими до самого розвалу монархії [

979].

Популярною серед багатьох київських дослідників, які вивчають національні політичні орієнтації в контексті української соборності, є точка зору, яку виразно артикулює В. Яремчук [2145, с.93–94]. Вона полягає в наступному: після Лютневої 1917 р. революції в Росії галицький політикун переконався в марності надій на монархію і почав проводити власний державницький курс. Його прискоренню сприяли революційні й державотворчі події в Наддніпрянщині.

Очевидно, що питання трансформації «проавстрійської» та «проукраїнської» орієнтацій потребує спеціального детального вивчення. При цьому доцільно звернути увагу на наукові розробки С. Телешуна, який показав, як у роки Першої світової війни відбувалася поступова переорієнтація політичної думки з концепції територіальної автономії обох частин України на концепцію незалежної української держави на уламках зруйнованої Російської імперії та створення автономії Галичини в складі Австро-Угорщини [1837, с.107].

В останні роки помітно згасла властива українській історіографії середини 1990-х років тенденція, коли на хвилі квапливої ліквідації «білих плям» та глорифікації історії наростали намагання показати, що саме ідея національної державної незалежності безальтернативно панувала в планах і діях українського національно-політичного руху, так що іншим ідейним доктринам у ньому просто не було місця. Така лінія проходить через згадуване дослідження В. Ковальчука [857].

З галицьким москвофільством безальтернативно пов'язується проросійський орієнтаційний вектор. Зауважимо, що діяльність москвофільського руху в 1914–1919 рр. фактично не стала предметом спеціального наукового вивчення, тоді як довоєнний (С. Макарчук, М. Мудрий, О. Сухий та ін.) та міжвоєнний (О. Киричук, Л. Матюшко) періоди розвитку висвітлені досить повно.

Самі його адепти розвій своєї ідейно-політичної течії за воєнно-революційної доби показували здебільшого крізь призму мученицького образу Галергофа, тож розкол серед галицьких українців пояснювався з позицій панславізму – офіційної великодержавної російської ідеології. Квінтесенцію москвофільської історичної парадигми окреслив В. Ваврик, доводячи, що «галицький народ» «розбився» на два табори: перший – «галицко-руський» – стояв «непорушно на слов'янській (проросійській – В.В.) основі». Другий – табір «галицької інтелігенції», виплеканий «віденською нянькою», – відкинув цю ідею, ставши «улюбленцем Австрії» [184].

Крізь призму з'ясування орієнтацій та планів українського політикуму щодо майбутнього державного устрою в історичній літературі, як правило, порушується питання про запровадження в Україні гетьманату на чолі з австрійським ерцгерцогом Вільгельмом Габсбургом, який за своє українофільство став відомим як Василь Вишиваний. Оскільки ця проблема висвітлюється в історіографії суперечливо і тенденційно, зупинимося на основних типових підходах та інтерпретаціях, що відображають її суть.

До з'ясування проблеми гетьманату з відповідних ідейних позицій підходили представники різних течій: соціал- і націонал-демократичної (І. Мазепа, М. Шлемкевич та ін. [1168; 2086]), консервативно-державницької (Д. Донцов, Д. Дорошенко, Л. Цегельський [559; 542; 2004], також і сучасні науковці Ю. Терещенко, Т. Осташко та ін. [1848]), військові історики, які трактували її в контексті діяльності УСС (Н. Гірняк, О.

Думін, Б. Гнатевич та ін. [365; 352; 584]). Полеміка між ними охоплює доволі широке коло питань, які передусім зводяться до характеру стосунків між УСС і Василем Вишиваним; з'ясування ініціаторів задуму обрання ерцгерцога Вільгельма гетьманом України; ставлення до цієї справи різних українських політиків, а також австрійських і німецьких політичних, урядових, військових кіл тощо.

Вивчення сукупності історіографічних джерел дає можливість окреслити головну канву цієї справи, але ще не дозволяє розставити всі крапки над «і».

Ряд авторів (Н. Гірняк, Ю. Терещенко, Т. Осташко) скептично ставляться до існування в австрійських правлячих колах планів висунення ерцгерцога на очільника української держави. Натомість, О. Кураєв, спираючись на документи Державного архіву Австрії, показав зміну ставлення командування австро-німецького експедиційного корпусу в Україні до взаємодії з монархічно-консервативними колами, опозиційними до Центральної Ради. Аналізуючи в такому контексті справу відрядження до Наддніпрянської України наприкінці березня 1918 р. спеціальної групи військ на чолі з ерцгерцогом Вільгельмом, автор доводить, що вже в травні виношувалися плани щодо підтримки його кандидатури на гетьманство, від яких остаточно відмовилися лише на початку осені [1017]. Гадаємо, що лише спеціальне вивчення цього питання з залученням усього корпусу джерел дозволить позбутися різних інсинуацій та з'ясувати його справжню сутність.

Партійно-політичне життя ЗУНР в історіографії розглядається переважно в різних тематичних контекстах, зокрема у зв'язку з формуванням органів влади, в ракурсі військової політики чи вирішення інших питань державного будівництва. Це питання розглядалося нами в окремій розвідці [207]. Тут лише зазначимо, що і в сучасній історіографії ряд авторів підходять до визначенні ролі різних політичних течій в ЗУНР із задалегідь заданими установками і скепсисом. Таким прикладом слугує монографія В. Кременя, Д. Табачника, В. Ткаченка (1996). Автори, з'ясувавши партійний склад Президії УНРади, де переважали націонал-демократи і радикали над соціал-демократами та соціальний склад західноукраїнського регіону, де 95% населення становили селяни і робітники, новоутворений уряд ЗУНР назвали «виключно буржуазним». Можливо, через це ними не було вказано на жодне з його досягнень, натомість мусувалися кліше радянської літератури про «хабарництво» К. Левицького та «корупцію і протекцію», які «стали чи не найхарактернішими рисами функціонування механізму нового режиму [ЗУНР]» [961, с.5,226–227].

В цьому плані заслуговує на увагу запропонований М. Кугутяком комплексний аналіз функціонування партійно-політичної системи ЗУНР, що складалася з угруповань ліберально-центристського (УНДП), лівого (УРП, УСДП), правоконсервативного (Українська християнсько-суспільна партія) спрямування та москвофільського руху. Її прикметними рисами стали засади парламентаризму і демократизму, а в еволюційному поступі вирізняються два етапи, зміст яких становила державотворча діяльність (до лютого 1919 р.) та подальше загострення суспільних відносин [1002; 998; 993].

Загалом у сучасній історіографії утверджується погляд, згідно з яким політичні партії творили міцний національно-політичний фундамент розбудови суверенної демократичної західноукраїнської держави, гуртували сили й узгоджували дії на засадах політичного консенсусу і примату національних інтересів. Вважаємо таке трактування партійно-політичної системи ЗУНР занадто оптимістично-ідеалізованим. Адже при

цьому з поля зору дослідників часто «випадатимуть» негативні явища, що супроводжували функціонування цієї держави. Останнє, зокрема, стосується і проблеми виникнення та діяльності Комуністичної партії Східної Галичини (КПСГ), до історії якої здебільшого зверталися науковці старшої генерації [667, с.209–210; 196].

Між тим, вивчення КПСГ має свою окрему історіографічну традицію, яка, щоправда, не виходила за межі радянської науки. Ця історична проблема розглядалася у двох тематичних зрізах. Перший проявляється у партіологічних працях з історії Комуністичної партії Західної України, в яких постанови КПСГ розглядалося як її предтеча і попередниця (Є. Галушко, М. Панчук, Ю. Сливка та ін. [315; 1461; 1736]). В цьому плані становить інтерес підготовлена О. Карпенком (1957) одна з небагатьох спеціальних статейних публікацій, де докладно показано обставини виникнення та ідейно-організаційного оформлення КПСГ, її виступи проти ЗУНР [792]. До речі, ці погляди автора вже у «перебудовчому дусі» знайшли розвиток через три десятки років [796]. Другий тематичний зріз стосується головної концептуальної лінії радянської історіографії про боротьбу трудящих мас Галичини за возз'єднання з радянською Україною. Він виразно представлений як у спеціальних, так і в узагальнюючих працях з історії України, революційного руху на її території в 1917–1920 рр. [1733; 1734; 313; 314; 892; 1819; 741].

Згадавши головні репрезентаційні роботи з зазначеної проблеми, не вважаємо за доцільне розширювати цей список чи окремо їх аналізувати. Не виходячи за рамки офіційної компартійної доктрини, їхні автори (хіба що з різним ступенем деталізації) чітко витримували головну концептуальну лінію, згідно з якою створення КПСГ в лютому 1919 р. у Станіславі зображалося як «закономірний» факт піднесення революційного руху на західноукраїнських землях. Водночас, ще раз підкреслимо: сучасна генерація українських істориків, зосередивши увагу на дослідженні національних небільшовицьких угруповань, недооцінює потребу спеціального дослідження історії комуністичних організацій, які посідали своє помітне місце у суспільно-політичній палітрі Галичини, зокрема й за революційної доби 1918–1919 рр., з нових науково-методологічних позицій.

Насамкінець слід окреслити перспективи вивчення суспільно-політичних процесів за доби Першої світової війни на рівні історії повсякденності та мікроісторії, психоісторії. Як свідчать розробки, що стосуються Наддніпрянщини, в них розкриваються нові, часто несподівані національні, політичні, морально-психологічні аспекти життєдіяльності різних соціальних верств українства [1295; 1372; 274]. Стосовно Галичини такого роду спеціальні наукові напрацювання поки що відсутні. Однак навіть принагідні спроби у вигляді історико-біографічних публікацій показати психологічну атмосферу та особливості побуту української еміграції на прикладі перебування Б. Лепкого у Відні [285] або ж розкрити складну атмосферу галицької провінції на прикладі А. Чайковського [1672] доводять, що застосування методології названих наукових напрямів сприятиме якісно новому рівню осмислення багатьох аспектів історії Галичини, зокрема й за досліджуваного періоду.

Таким чином, існує значний науковий доробок з історії розвитку партійно-політичної системи в Галичині за воєнно-революційної доби 1914–1919 рр. На його загальному рівні та змістовій характеристиці окремих компонентів відбилися риси, притаманні тематичному жанру політичної історії, з одного боку, та особливості

українського історіографічного процесу – з іншого. Про наступність і тяглість у вивченні зазначеної проблеми можна говорити лише умовно, особливо в порівнянні, наприклад, із військовою історією досліджуваного періоду.

Важливе підґрунтя для дослідження цієї теми заклала «партійна історіографія» 1916/19–1930-х років. Її автори залишили унікальні фактологічні свідчення і документальні матеріали та запропонували цікаві, глибокі, а zarazom подекуди і суперечливі оцінки та погляди на складні національно-політичні трансформації в українському суспільстві Галичини з огляду на цілком зрозумілий, зумовлений партійною належністю суб'єктивізм. Зважаючи на це та ступінь аналітики, зміст і рівень напрацювань частини авторів цієї групи (К. Левицький, О. Назарук, М. Стахів та ін.) виходять далеко за межі історико-мемуарних праць.

Порівняно з ними дослідники з українського зарубіжжя другої половини ХХ ст. майже не просунулися в науковому висвітленні цієї теми, виявляючи при цьому ще більшу партійно-політичну заангажованість. Оригінальність і новизну їхнього здобутку можна пов'язувати хіба що з її осмисленням крізь призму різних ідеологічних течій – консервативної, соціал-демократичної, націоналістичної, католицької, що, однак, не наближає до виваженого трактування суті і наслідків суспільно-політичних процесів. Реальний внесок в їх вивчення пов'язаний з історіософським дискурсом І. Лисяка-Рудницького та синтезом політичної історії Т. Гунчака, які показали роль і місце тих подій в українській історії ХХ ст.

Через крайню ідеологічну заангажованість важко шукати раціональні зерна в радянських історієписаннях із цієї теми, хоча вони реально вплинули на її новочасні дослідження.

Сучасна історіографія, вбираючи і критично опрацьовуючи доробок попередників, представила якісно новий рівень досліджень про суспільно-політичні трансформації в Галичині 1914–1919 років. Це зумовлювалося формуванням наукових осередків, що спеціалізуються на вивченні цієї теми, залученням до наукового обігу масиву джерел, використанням нової дослідницької методології, тематичною пріоритетністю вивчення політичної історії тощо. Таким чином, з одного боку, маємо деталізовану розробку локальних проблем, що, зокрема, стосуються діяльності певних партійних структур, міжпартійних відносин, політичних орієнтацій, різного роду конкретно-історичних питань. Цікаві, хоча й небеззаперечні її узагальнення й осмислення пропонують дослідження, здійснювані на перетині різних наукових дисциплін, передусім історико-політологічного спрямування. Такі публікації відображають загальний поступ української пострадянської історіографії, а також зберігають не завжди продуктивні впливи попереднього здобутку (наприклад, «п'ємонтизація» Галичини тощо).

3.2. Консолідація наддніпрянської еміграції та діяльність Союзу визволення України

Окремою проблемою української історіографії є суспільно-політична діяльність наддніпрянської еміграції в Галичині, яка за доби Першої світової війни в організаційному відношенні асоціюється з Союзом визволення України. Існує небагато аналогів (зокрема, Кирило-Мефодіївське товариство), коли нечисленній за складом недержавній громадсько-політичній організації, яка, до того ж, існувала відносно

короткий час, була б присвячена така величезна кількість різножанрової літератури. Це пояснюється як науковими інтересами, так і її масштабною різноплановою діяльністю, що забезпечила особливе місце в українському національно-визвольному русі.

Осмилення цього феномену розпочалося в період Першої світової війни й відразу набуло гострого полемічного характеру. Це зумовлювалося як характером праці СВУ, так і причетністю до нього плеяди знаних інтелектуалів, які мали свої погляди на роль і значення Союзу в історії визвольних змагань. На характері цього процесу позначалося й те, що першими літописцями СВУ виступали переважно його очільники, які, з одного боку, обстоювали своє бачення цієї проблеми, а з іншого – розглядали СВУ в різних ракурсах історії міжнародних відносин та боротьби за українську державність.

Ці та інші тенденції проявилися у першій колективній історико-мемуарній праці «Пам'яткова книжка Союзу Визволення України і Календар на 1917 рік» (Відень, 1917) [1451], де його виникнення і становлення представляються на тлі широкої історичної ретроспективи (зокрема як продовження розгортання українського руху в Російській та Австро-Угорській імперіях XVIII ст.) та міжнародної ситуації в Європі напередодні й на початку Першої світової війни. Поряд із вміщеними у збірнику статтями В. Темницького, Л. Цегельського, В. Сімовича, які започаткували історієписання СВУ [1841; 2009; 1713], потрібно відзначити публікацію А. Жука [623], що стала продовженням його попереднього виступу у «Вістнику Союзу Визволення України» (1915) [622]. Окресливши обставини виникнення, мету, основні віхи його діяльності, цей знаний інтелектуал став одним з авторитетних дослідників Союзу, бо саме його праці чи не найбільше вплинули на науково-історичні дослідження організації.

Зосередження у Відні відомих інтелектуалів і політичних діячів, з-поміж них знаних істориків, визначило два підходи до осмилення феномену СВУ в історико-публіцистичних працях. Так, з одного боку, М. Возняк, М. Лозинський, О. Скоропис-Йолтуховський та інші автори [282; 1135; 1726] розглядали його діяльність у контексті актуалізації української проблеми в міжнародній політиці європейських держав за передвоєнного та початкового етапу світової війни. Попри пропагандистську спрямованість, їх праці містили елементи аналітики щодо визначення ролі України в геополітичному просторі Європи та окреслювали боротьбу СВУ за відновлення української державності як стабілізуючого міжнародного чинника.

З іншого боку, активно висвітлювалися роль і місце СВУ в розвитку українського партійно-політичного життя та національного руху Галичини й Наддніпрянщини. Крім указаних праць, про це виразно свідчать роботи М. Залізняка [655] і В. Левинського [1064]. Потреба в узагальненні історичної ретроспективи виникнення і діяльності СВУ зростала у зв'язку з розгортанням національно-просвітницької роботи в таборах військовополонених (О. Скоропис-Йолтуховський, О. Терлецький [1728; 1850] та ін.), на Волині, Холмщині, Підляшші, Поліссі (М. Кордуба, М. Шаповал [2061; 912; 913] та ін.). Не лише джерельну, а й історіографічну цінність мають перші полемічні праці про діяльність СВУ (В. Дорошенко, М. Меленевський, О. Скоропис-Йолтуховський [554; 1254]), що фактично започаткували дискусію навколо проблеми його «колабораціонізму», яка щоразу поживається, коли мова заходить про фінансування та залежність Союзу від різних закордонних чинників.

Особливе місце серед праць зазначеного періоду посідає брошура Ю. Липи вже хоча б тим, що побачила світ в Одесі (1917) [1082]. Попри пропагандистські завдання –

поінформувати громадськість Півдня України про існування СВУ – публіцист запропонував оригінальне осмислення діяльності та значення Союзу як самобутнього явища національної історії, що ввібрало у себе традиційний дух українського соборництва і прагнення опертися на «чужі сили» задля здобуття національної незалежності.

Можливо, жодна з проблем національної історії періоду Першої світової війни, крім хіба що українського січового стрілецтва, не одержала такого потужного імпульсу для подальшого вивчення, як феномен СВУ. Вже в роки свого існування він став предметом всебічного історико-аналітичного осмислення, яке супроводжувалося контрверсійністю трактувань значення та різних напрямів діяльності організації. Тоді ж розпочалося традиційне «територіально-історіографічне роздвоєння» у вивчення цієї проблеми, особливістю якого став той факт, що еміграція-діаспора здійснила на порядок більший внесок у цю справу, ніж дослідники, які працювали на українських етнічних теренах. Щоправда, стосовно міжвоєнного періоду такий поділ має більш умовний характер. Автори, які перебували в еміграції та в Галичині, здійснювали відому «пертурбацію» свого наукового здобутку. Це проявлялося у взаємному обміні публікаціями, які з'являлися, з одного боку, в закордонних виданнях, а з іншого – у львівських часописах.

Аналіз праць західноукраїнських істориків та вчених з української діаспори міжвоєнного періоду і після Другої світової війни з зазначеної проблеми здійснений нами в окремому дослідженні [222]. Тут пропонуємо лише загальні висновки.

По–перше, з точки зору вивчення СВУ важко переоцінити джерельну й аналітичну цінність документально-мемуарної студії А. Жука [624]. За обсягом інформативного навантаження з творчим здобутком А. Жука можуть конкурувати хіба що вже згадана праця О. Скорописа-Йолтуховського [1727], а також М. Залізняка [655; 656], які дають унікальний фактичний матеріал та характеристики відносин СВУ з політичними, військовими, урядовими чинниками Німеччини й Австро-Угорщини тощо.

По–друге. Спеціальні публікації, що з'явилися в українському зарубіжжі після Другої світової війни, засвідчили доволі помітну схильність пов'язування діяльності СВУ з культурно-просвітницькою працею у таборах полонених [581].

По–третє. В історієписаннях про СВУ, що з'явилися в українському зарубіжжі за півсторічний період після закінчення Великої війни, простежується намагання відійти від з'ясування важких суперечливих питань, пов'язаних з його діяльністю, натомість наголошується та ідеалізується його історична роль у тих доленосних подіях. При цьому в узагальнюючих синтезах подаються скупі інформативні відомості про цю організацію та її діяльність [201, с.64–67], а в спеціальних роботах вчених еміграції-діаспори вона розкрита досить предметно, з різним рівнем узагальнень, визначено місце Союзу в українському політичному спектрі [560, с.31–39; 1136, с.16–25; 1335, с.51–52; 471, с. 64–67; 237, с.235–237; 1959, с.96–100].

В радянській історіографії СВУ трактувався як «найреакційніша» націоналістична організація, що служила австро-німецьким імперіалістам і провадила агентурну, розвідувальну, шпигунську діяльність задля придушення визвольної боротьби українського народу, а також готувала полонених українців для знищення рідних братів [82; 893; 1008; 1406]. Не можна обійти увагою і той факт, що навіть в академічних радянських виданнях було чимало відвертих нісенітниць про СВУ, що давало привід для справедливої критики з боку вчених українського зарубіжжя. Так, В. Кубійович і В.

Маркусь справедливо закидали укладачам «Української радянської енциклопедії» те, що вони представляли М. Грушевського «ідейним натхненником» СВУ, а також стверджували, буцімто Союз був створений на початку війни генеральними штабами німецьких і австро-угорських армій «зі шпигунсько-пропагандистськими цілями» [991, с. 46–47].

Динаміка розгортання сучасних досліджень з історії СВУ, як і діяльності наддніпрянської політичної еміграції в Галичині в передвоєнні і воєнні роки загалом, відображає характерні еволюції пострадянської вітчизняної історіографії. У хронологічно-змістовому відношенні наростання якісних зрушень засвідчує низка спеціальних та узагальнюючих досліджень з партійно-політичної тематики. Дисертаційна робота І. Михальського (1995) [1283] визначала місце і роль СВУ в українському національно-політичному спектрі періоду Першої світової війни та продемонструвала прагнення науковців до переосмислення цієї складної тематики на нових ідейно-теоретичних засадах. Ці та інші тенденції притаманні спеціальним науковим розробкам І. Корольова й І. Михальського, Ю. Лаврова, С. Трояна, В. Головченка [380; 923; 1046; 1047; 1891] та ін. Поряд з цим вирізняється група історіографічних джерел, в яких висвітлюються окремі напрями діяльності СВУ або ж діяльність Союзу розглядається в розрізі певних сфер суспільно-політичного розвитку (І. Срібняк, О. Сидоренко, П. Лепісевич, Д. Веденєєв і Д. Будков [1762; 1695; 1077] та ін.).

Львівського вченого І. Патера, зважаючи на значний науковий доробок, можна вважати одним з провідних спеціалістів з вивчення СВУ. Ідеться передовсім про працю (2000) [1474], в якій дослідник розкрив панораму діяльності та відносин Союзу визволення України з різними українськими та іноземними політичними, урядовими, військовими чинниками. Поряд з цим свою «нішу» в історіографії аналізованої проблеми займає монографія С. Адамовича (2003), зміст якої розширює низка статейних публікацій. Порівняно з І. Патером, С. Адамович більш комплексно розкрив роль наддніпрянських політемігрантів у суспільно-політичному житті Західної України у 1914–1918 рр. [9]. Наукові інтереси цих двох авторів подекуди тематично перетинаються

Звернемо увагу на змістову схожість окремих розділів досліджень Л. Качмар (2002) та І. Патера: у першому проблема політичної діяльності наддніпрянських емігрантів у Галичині на початку ХХ ст. становить головний зміст роботи [811], у другому вона розглядається як передумова для створення СВУ [1474, с. 36–73]. Водночас варто визнати й новизну праці Л. Качмар, адже порушена проблема в історіографії ще не розглядалася так глибоко і комплексно, як у монографії дослідниці.

Прикметною рисою історіографії СВУ є посиленна увага до його витоків та передумов виникнення, що зумовлюється складом членів і характером діяльності організації. Виокремлюємо два вектори пошуку його генези. Перший типово репрезентує Ю. Лавров (1996), який пов'язує цю проблему зі становищем Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП): її переслідування царською владою спричинило відтік партійних функціонерів до Галичини, серед яких зародилися проекти створення нового центру самостійницького руху, реалізовані в Союзі визволення України [1047].

У такому ж ключі частина дослідників виводить генезу СВУ з різних зовнішньополітичних орієнтацій українських політичних кіл Наддніпрянщини. Їхню

позицію виразно артикулюють І. Курас і В. Солдатенко, які також пов'язують витoki СВУ з розколом УСДРП: одна частина пройнялася «оборонськими» настроями і визначила своїм рупором журнал «Украинская жизнь», що виходив у Москві за редакцією С. Петлюри, а друга – на чолі з А. Жуком і Д. Дорошенком – обрала «пронімецьку орієнтацію» та заснувала СВУ, який виступив у війні за перемогу кайзерівської Німеччини [1024, с.75–76]. Цей вектор пошуку має раціональне зерно, однак він недостатньо враховує процеси ідейно-організаційного становлення наддніпрянської політеміграції в Галичині на початку ХХ ст., з кола якої, власне, і вийшов Союз.

Більшість авторів витoki СВУ правомірно пов'язують зі створеною 1900 року Революційною українською партією (РУП). Її численні розколи структурували українську партійно-політичну систему, тож УСДРП, що оформилася у 1905 р., стала однією з таких складових. Цю традицію бачення генези СВУ заклали автори брошури «Самостійна Україна Р.У.П.» (1917). У ній безапеляційно стверджується: Союз став «безпосереднім продовженням політичної діяльності нашої справжньої політичної партії – РУП» [1662, с.29]. Таку ж позицію поділяють історики-мемуаристи – чільні діячі РУП, багато з яких згодом виступили фундаторами СВУ, – В. Дорошенко, А. Жук, М. Меленевський [547; 552; 553; 620; 1254], а також Ю. Коллард [880, с.82–87] та ін.

Нагромадився величезний обсяг різножанрових історіографічних джерел, що розкривають процес самоорганізації та різнобічної діяльності наддніпрянської політеміграції в Галичині на початку ХХ ст. У проблемно-хронологічному сенсі їх поява та змістово-тематична спрямованість виглядають наступним чином. Перші узагальнюючі нариси, підготовлені А. Жуком (1923), І. Німчуком (1923), Д. Дорошенком (1936) [620; 1378; 1379; 559], значною мірою визначили канву подальших історико-аналітичних досліджень. Поряд із цими емігрантськими виданнями в радянській Україні з'явилася чи не єдина варта уваги праця О. Гермайзе, колишнього члена УСДРП, що засвідчує цікаві епізоди продуктивної співпраці наддніпрянських і галицьких соціал-демократів [342].

Досить ґрунтовно й загалом у схожому ракурсі генеза СВУ осмислювалася сучасними науковцями С. Адамовичем, В. Головченком, Л. Качмар, І. Патером та ін. Дослідники роблять різні акценти при з'ясуванні окремих аспектів цієї проблеми. Зокрема, В. Головченко доводить, що саме українська соціал-демократія, витримавши всі удари реакції в 1907–1914 рр., виступила найдієвішою національною політичною силою під час війни [377; 380]. Л. Качмар визначила етапи організаційного становлення, форми і методи просвітницької і видавничої діяльності наддніпрянської політеміграції в Галичині, яка постійно відчувала на собі впливи східно- та західноукраїнського політичного середовища [811, с.25–67]. І. Патер акцентував увагу на ролі студентських громадсько-політичних об'єднань у консолідації наддніпрянських емігрантів [1474, с. 38–51]. С. Адамович показав цей процес на загальному тлі національно-політичного становища в Галичині на початку ХХ ст. порівнюючи його з потенційними можливостями розвитку українського руху в Російській імперії. Він проводить думку, що впродовж 1908–1914 рр. наддніпрянська еміграція пройшла складну ідейно-теоретичну еволюцію від захоплення соціально-еволюційними ідеями та критики націоналізму до самостійницької державницької ідеології, яка й визначила сутність її політичної позиції [9, с.19–30].

Організаційний процес створення СВУ висвітлюється в історичній літературі доволі однотипно, що має свої причини. Дослідники одноставні в тому, що вирішальну роль у тих підготовчих заходах відіграли березневі 1911 р. наради провідних діячів наддніпрянських політемігрантів у Львові, перебіг яких подається трафаретно. Погоджуємося з Ю. Лавровим, який, пояснюючи це явище, стверджує: ніяких записів на них офіційно не велося, тому головним інформативним джерелом про цей початковий етап діяльності слугують залишені А. Жуком «для власного вжитку деякі нотатки»; інших документів про ті події немає [1047, с.81]. Щоправда, крім вказаної Ю. Лавровим публікації А. Жука у віденському часописі «Визволення» [620], при з'ясуванні цієї проблеми дослідники активно використовують й інші його праці, хоча вони не вносять принципової новизни в головну канву історичних подій.

Отже, проблема виникнення та ідейно-організаційного становлення Союзу визволення України – одна з найскладніших в історіографії суспільно-політичного життя Галичини 1914–1919 рр. Це явище зумовлюється не лише суб'єктивними особливостями процесу науково-історичного пізнання, а й об'єктивними суспільно-політичними реаліями, в яких діяв Союз. Порівняно з багатьма українськими політичними організаціями він найбільше залежав, з одного боку, від впливів, численних зовнішніх – австрійських, німецьких й інших іноземних військових, урядових, дипломатичних чинників, а з іншого – від внутрішніх сил в особі різних національних партійно-політичних угруповань Галичини й Наддніпрянщини. До цього додавалися особисті амбіції та симпатії й антипатії самих членів СВУ.

За таких обставин важко визначити навіть якийсь більш-менш усталений «історіографічний алгоритм» висвітлення історії СВУ, адже після констатації факту його створення 4 серпня 1914 р. у Львові та коментарів щодо ідейної платформи автори як спеціальних, так і узагальнюючих праць «пускаються врозтіч» у подальшому висвітленні різних аспектів організаційного розвитку та напрямів діяльності Союзу.

З покликанням на програмні документи СВУ, передусім «Нашу платформу» (яку нерідко чомусь називають «статутом»), в історичній літературі утвердилося його трактування як «безпартійної», «загальнонаціональної», «самостійницько-державницької», «проавстрійської» організації. Ці епітети, вочевидь, слід розуміти не стільки як дану реальність, скільки як «декларацію намірів», які, правда, почасти підтверджувалися практичною діяльністю. Особливо дискусійним видається трактування СВУ як «проавстрійської», чи навіть «австрофільської», організації, що наполегливо доводили Б. Корольов, І. Михальський [923, с.26] й чимало інших авторів. Воно потребує уточнення в тому сенсі, що, по-перше, Союз був зорієнтованим не лише на Австро-Угорщину, а й на інші центральні держави, передусім Німеччину. По-друге, важко погодитися з побутуючою в літературі позицією, нібито діячі СВУ таким чином «перекрутили» гасло лівих про поразку російського царату в імперіалістичній війні через її перетворення в громадянську, а замість цього виступили на підтримку його ворогуючої сторони. Артикулюючи думки різних авторів, таку позицію окреслив С. Адамович [9, с.35–36]. Однак більше прихильників збирає погляд, згідно з яким така орієнтація пояснюється реальними оцінками міжнародної ситуації та пролонгуванням власної концепції розв'язання національного питання в європейській політиці. Вона предметно обґрунтовується І. Патером [1474, с.86] та, вочевидь, є раціональнішою.

І досі дискусійною є проблема партійного складу СВУ та декларованих ним планів щодо майбутнього політичного устрою України. Сучасні дослідники, як правило, не беруться самотійно її вирішити, а здебільшого покликаються на авторитетні думки попередників – лідерів СВУ, які, своєю чергою, не вважали його «позапартійним», хоча й висловлювали різні думки з цього приводу. Зокрема, Д. Дорошенко не віддавав переваги жодній з політичних сил, а повсякчас зазначав, що СВУ об'єднував діячів різних ідейно-політичних переконань – від поміркованих націонал-демократів до соціал-демократів – колишніх членів РУП [559, с.42].

Однак більшість, зокрема й сучасних, авторів стверджують, що у Союзі переважали члени лівих партій, здебільшого колишні соціал-демократи, хоча разом з тим іноді визнається збереження в ньому «політичного плюралізму» [9, с.36]. Виходячи з цього шукаються пояснення прихильності СВУ до конституційної монархії як форми політичного устрою майбутньої України. З'ясування численних думок із цього приводу показує, що такий вибір зумовлювався орієнтаціями на відповідні зовнішні сили, проте автори розходяться щодо його мотивів – були вони «щирими» чи «кон'юнктурними». Так, В. Дорошенко схилився до першої позиції, пояснюючи її тим, що головні союзники СВУ, за винятком Туреччини, були прибічниками конституційно-демократичної монархії [553]. Втім, починаючи з А. Жука й В. Сімовича [622; 624] та закінчуючи сучасними дослідниками (Б. Корольов і І. Михальський, С. Адамович, І. Патер [923, с. 11–129, с.36; 1712, с.52;] та ін.), помітно переважає точка зору, згідно з якою керівництво СВУ прийняло ідею конституційної монархії вимушено, під тиском обставин. Серед науковців домінує погляд, що в ньому були «реальні політики», які хотіли таким чином зберегти свою організацію як самотійну національну силу перед центральними державами.

Не менш дискусійною в історіографії виглядає ще одна проблема: СВУ і українська соборність, причому в такому ракурсі з'ясовуються не лише питання єдності українських етнічних земель, а й можливі варіанти альянсів України з різними державами. Зважаючи на розмаїття підходів і поглядів, їх можна умовно поділити на дві головні групи – «оптимістів» і «скептиків». Представники першої акцентують на взаємозалежності між соборницькими та зовнішньополітичними орієнтаціями СВУ. При цьому одні з них вважають членів СВУ федералістами та прихильниками спілки України з Австро-Угорщиною. До такої позиції схилиється М. Кармазіна [777, с.246]. Інші намагаються довести: СВУ став утіленням самотійницько-соборницьких ідей, висунутих українською політичною думкою на межі ХІХ–ХХ ст., що, однак, не суперечило його орієнтації на центральні держави, бо він реально оцінював міжнародну ситуацію і мав свою концепцію стосовно ролі «українського питання» в міжнародній політиці (І. Патер [1474, с.86] та ін.).

З-поміж дослідників першої з названих груп заслуговує на увагу позиція С. Адамовича. Він представляє Союз як «всеукраїнське об'єднання», яке, відстоюючи ідеї соборності й державності, відіграло важливу роль у зближенні політичних еліт Наддніпряни і Галичини. Вважаючи, що СВУ виступав проти безоглядної орієнтації на зовнішню допомогу, науковець доводить, що перспективи об'єднання українських земель з Австро-Угорщиною розглядалися ним не як кінцева мета, а лише як один з можливих варіантів розвитку подій. Зрештою, він показав, що СВУ закликав відмовитися від боротьби за політичні здобутки в межах Австрії і Росії, з одного боку, та

«провінційного патріотизму» – з іншого, а натомість домагався здійснення так званої української політики задля об'єднання зусиль усіх українців, що проживали в межах різних імперій [9, с.38–40; 8].

Позицію другої групи – «скептиків» – найвиразніше представив І. Хміль, який вважає, що СБУ взагалі не ставив питання про возз'єднання українських земель, бо припускав можливість відторгнення від Росії їх певної частини на користь Австро-Угорщини для утворення на цій основі автономного краю [1983]. Такі відмінні, подекуди суперечливі, думки і погляди на зазначену проблему зумовлюються різним трактуванням та вибіркоким аналізом програмних засад СБУ і праць його діячів. Це також стосується вивчення практичної, передусім інформативно-пропагандистської діяльності Союзу, зміст якої важко назвати цілісним і послідовним, адже вона часто змінювалася в кон'юнктурних цілях відповідно до міжнародної і внутрішньої ситуації.

Навіть спеціальним працям притаманне еkleктичне висвітлення історії СБУ. Розгляд в єдиному контексті організаційного становлення, формування ідейних засад та практичної діяльності часто не дає чітких уявлень про кожну із цих складових. Залишається недостатньо з'ясованою етапність ідейно-організаційного становлення СБУ: при явних акцентах на його виникненні та початковій стадії функціонування з виокремленням «львівського» і «віденського» періодів діяльності з історичних праць часто випадають питання, пов'язані з завершальним етапом та припиненням існування Союзу. У зв'язку з цим вкотре відзначимо працю І. Патера, де вони знайшли чи не найдокладніше висвітлення. Автор показав складну трансформацію СБУ із закордонної політичної репрезентації наддніпрянських українців у культурно-просвітницьку організацію для полонених і виселенців. Відстеживши процеси згорання його праці та саморозпуск у серпні 1918 р., науковець робить висновок, що СБУ виконав свою історичну місію, а чимало його діячів продовжили роботу в державних структурах УНР і ЗУНР [1474, с.306–310].

Через більшість праць з історії СБУ наскрізно проходить проблема його фінансування, причому вона переважно розглядається не як об'єктивна підстава його діяльності, а як аргумент для доведення «залежності» від австро-німецьких чинників та джерел внутрішніх суперечностей навколо організації. Цей момент, зокрема, був головним у критиці СБУ радянськими авторами.

У такому сенсі важко переоцінити значення мемуарно-публіцистичної праці чільного діяча СБУ О. Скорописа-Йолтуховського «Мої «злочини» (1921). Цією промовистою назвою він відкидає звинувачення з боку українських політичних кіл у його «запроданстві». З'ясувавши умови, за якими керівництво Союзу одержувало кошти від австрійських і німецьких офіційних кіл та їх розміри (за 1915–1917 рр. – 742 тис. марок), автор показав, що вони використовувалися виключно для проведення інформативно-пропагандистської праці серед зарубіжних кіл та культурно-просвітньої праці в таборах. Відкидаючи звинувачення у зловживаннях, він доводив виправданість і користь такої політики для української національної справи [1727].

При з'ясуванні цього питання сучасні науковці, покликаючись головно на згадувані праці О. Скорописа-Йолтуховського, Р. Роздольського і деякі документи, оперують великою кількістю цифр про суми надходжень і витрат за певні проміжки часу. Аналіз показує їх суцільний різнобій, що зумовлює потребу спеціального вивчення проблеми. З іншого боку, на місце звинувачувальних приходять виважені оцінки цього аспекту

історії СВУ, що впливали з тодішніх реалій. Історики усвідомлюють, що допомога німецького уряду була «звичайною практикою», адже вона надавалася й іншим опозиційним і визвольним рухам, зокрема у Фінляндії, Росії тощо.

Друга складна, заплутана проблема історії СВУ стосується його стосунків з різними політичними чинниками – західноукраїнськими, східноукраїнськими, емігрантськими, російськими, австро-угорськими. Зважаючи на розмаїття поглядів, окреслимо головні підходи до її висвітлення.

В літературі зустрічаємо спрощене трактування взаємин між СВУ та галицьким політикумом, коли напруженість між ними зводиться до особистих непорозумінь чи інших другорядних моментів. Насправді ж вона вимагає комплексного підходу, оскільки фокусує у собі широкий спектр складних відносин в українському національно-політичному русі Галичини й Наддніпрянщини та вимагає врахування характеру контактів із зовнішньополітичними, передусім австро-німецькими, чинниками тощо. Такий підхід характерний для монографічних праць І. Патера, особливо С. Адамовича, які значною мірою підсумовують доробок попередників. Зокрема, І. Патар обґрунтовував мотиви приязних стосунків Союзу з опозиційними колами українського політикуму в особі радикалів і соціал-демократів. Визначивши позицію СВУ у політичному спектрі Галичини як «центристську», вчений проводить думку, що, попри притаманні діяльності ГУР, ЗУР, УПР внутрішні колотнечі й розколи, Союз послідовно обстоював «всеукраїнську позицію», намагаючись зберегти єдність усіх національних чинників [1474, с.156–171].

С. Адамович у розділі «Стосунки СВУ з Головною Українською Радою (серпень 1914 – квітень 1915 р.)» своєї книги [9, с.52–69] розглядає цю проблему крізь призму еволюції українського політичного життя Галичини. Комплексний підхід до неї засвідчує з'ясування таких головних проблемних блоків: стосунки СВУ і ГУР та їх вплив на відносини СВУ з австрійськими й німецькими колами; зв'язки СВУ з опозиційними до ГУР силами; роль Союзу у вирішенні важливих суспільних проблем українського населення та його участь в реорганізації національного політичного життя краю. На його думку, важливою передумовою для налагодження співпраці СВУ з галицьким і буковинським політикумом була відсутність серйозних ідеологічних розбіжностей. Однак особисті непорозуміння між їхніми лідерами та небажання галицьких діячів втратити монопольні впливи в політичному житті краю призвели до поглиблення конфлікту між обома сторонами, спричинили виїзд членів Союзу за межі Австро-Угорщини.

Аналіз наукового доробку про взаємини між СВУ та галицьким політикумом спонукає зробити два важливих, на нашу думку, для сучасної історіографії висновки. По-перше, є підстави говорити лише про «намагання» політиків мислити всеукраїнськими категоріями, тому їхні «прагнення» реалізувати ідеї національної соборності ще не можна вважати «доконаними» фактами. По-друге, при з'ясуванні цих відносин слід належним чином враховувати впливи зовнішньополітичного чинника. Цю обставину, до речі, свого часу докладно з'ясував Р. Смаль-Стоцький (1967), показавши, що конфлікт між галичанами та СВУ корінився прихованою конкуренцією між Австрією та Німеччиною за вплив на сході Європи [1739].

Новий, побудований переважно на зарубіжних джерелах рівень дослідження цієї проблеми представлений у монографії О. Кураєва. З'ясувавши відмінності у ставленні

німецьких та австрійських діячів до питання про співпрацю з українськими політичними силами, автор показав процес згортання співпраці австрійського уряду з СВУ та перехоплення ініціативи в цьому питанні Німеччиною. У першій половині 1915 р. вона перебрала на себе контроль над діяльністю Союзу, розраховуючи використати його в розгортанні диверсійної війни в тилу російських військ. Дослідник розкрив причини відновлення інтересу Берліна до українського чинника після Лютневої революції в Росії, коли Зовнішнє відомство Німеччини схвалило пропозицію СВУ щодо налагодження взаємодії вищого німецького керівництва з лідерами українського руху Наддніпрянщини. Однак реалізувати цей намір не вдалося через відмову київських політиків співпрацювати з Німеччиною.

Ще складнішим для аналізу є питання багатовекторних стосунків СВУ з «наддніпрянським», «російським», «емігрантським» чинниками. Проблему стосунків Союзу з емігрантськими колами комплексно дослідив І. Патер. При цьому він показав ставлення до СВУ з боку закордонних націонал-демократичних сил (принагідно з'ясовуючи, як їх внутрішня боротьба позначилася на цих взаєминах); української еміграції Америки і Канади, що виступила за консолідацію національних сил у краї; російської соціал-демократії, окремі складові якої по-різному ставилися до Союзу; ліберальних кадетських кіл, які відкрито чи приховано виступали проти ідеї української незалежності; реакційних російських шовіністичних сил, що прагнули знищити український політичний рух; галицьких москвофілів, які публікували у Росії компрометуючі матеріали на СВУ, тощо [1474, с.150–183].

Також І. Патер з'ясовує стосунки між СВУ та наддніпрянським політикумом у 1917–1918 рр. Однак ставлення до політики Центральної Ради та гетьманату П. Скоропадського переповідається ним переважно на основі виступів членів Союзу в їхніх друкованих органах [1474, с.247–267], а не через показ реалій політичного життя. При цьому постійно наголошується на стриманому ставленні наддніпрянців в особі М. Грушевського та різних партійних угруповань до СВУ, з одного боку, та наполегливому прагненні Союзу налагодити співпрацю з ними – з іншого. Таким чином, лише на перших перекладається провина за такого роду непорозуміння.

Таке бачення зазначеної проблеми загалом відповідає усталеним в історіографії підходам до її висвітлення. Спостерігається тенденція, коли акценти на позиції М. Грушевського, який, за словами І. Лисяка-Рудницького, «рішуче і недвозначно» відмежувався від акції СВУ [1092, с.185], слугують «підставою», «аргументом» її екстраполяції на весь наддніпрянський політикум. За такого становища більш дискусійним виглядає з'ясування справжнього рівня зв'язків і впливів СВУ серед різних політичних угруповань Наддніпрянщини, що значною мірою зумовлюється характером джерельної бази та підходами до її критичного аналізу.

Залежно від вирішення цього питання істориків, як і при дослідженні проблеми «соборницького характеру» діяльності СВУ, можна умовно поділити на «скептиків» та «оптимістів». Перші не схильні перебільшувати розмах діяльності та впливів СВУ в Наддніпрянській Україні. Зокрема, Ю. Лавров ставить під сумнів звіти діячів Союзу про успіхи в поширенні організаційної структури та діяльності на підросійській Україні, а також його вплив на місцеві групи УСДРП [1046, с.10–14]. Цей науковець, а також Л. Качмар, доводять сфальсифікованість даних жандармських управлінь про зв'язки СВУ з російською частиною України та масовий приїзд пропагандистів з Галичини до Києва [

811, с.24–26]. Зі свого боку С. Адамович вказав, що результати проведених російською поліцією слідчих дій не підтвердили донесення губернських жандармських управлінь про існування мережі СВУ ні в Наддніпрянщині, ні в Галичині [9, с.36–37]. Вважаємо, що така обґрунтована постановка питання повинна спонукати і до уточнення існуючих версій про існування розгалуженої мережі підпілля СВУ на території Галичини і Буковини за часів російської окупації. Одну з них у розгорнутому вигляді представив Ю. Лавров на основі донесень жандармської контррозвідки Мезенцева [1046, с.30–31].

«Оптимісти» наполегливо шукають існування зв'язків та впливів СВУ в Наддніпрянщині, хоча й по-різному оцінюють їхній характер і масштаби. Таку позицію виразно артикулює І. Патер. На основі окремих фактів він зробив висновок, що активні самостійницькі елементи Наддніпрянщини «стали під прапори Союзу» [1474, с.233]. Вивчаючи той же масив документів, що й попередні дослідники, вчений припускає, що їх «не можна вважати цілком достовірними», однак на основі інших джерел все ж стверджує, що найвпливовіші катеринославська, київська, полтавська, харківська організації УСДРП контактували з СВУ та «перебували під його ідейним впливом» [1474, с.235–244]. Б. Корольов та І. Михальський категорично стверджують про існування мережі студентських організацій СВУ в Наддніпрянщині, вказують на його впливи серед місцевих українських соціалістів-революціонерів [923, с.20].

З огляду на контрверсійність поглядів ця проблема потребує детального вивчення на основі критичного прочитання всього комплексу джерел. Гадаємо, рівень зв'язків і впливів СВУ в Наддніпрянщині не варто перебільшувати, тож дослідникам слід уважніше поглянути на свідчення таких обізнаних у цій справі осіб, як В. Дорошенко, М. Ковалевський [553; 849, с.170–171] й інші. Вони фіксували окремі намагання Союзу налагоджувати такого роду стосунки, однак оцінювали їх як безуспішні через упереджене ставлення «східняків».

Зазначимо, що різнопланові напрямки діяльності СВУ не завжди чітко ідентифікуються. Це передусім стосується інформаційно-пропагандистської діяльності Союзу, до якої подекуди зводиться вся його суспільна праця [165; 246]. Також спостерігаємо ситуацію, коли одні історики обмежують її пропагандистсько-видавничою роботою в країнах Європи, а інші, крім того, включають до неї ще й діяльність СВУ на окупованих австро-німецькими військами територіях та в таборах полонених.

Інформаційно-пропагандистську (дипломатичну) діяльність СВУ най докладніше дослідив І. Патер в окремому розділі монографії, де вона, щоправда, розглядається в контексті його ідейно-організаційного становлення [1474, с.73–112]. Показавши її зміст та етапність розвитку, вчений запропонував низку важливих, подекуди дискусійних висновків. Зокрема, видані у Відні відозви СВУ до «нейтральних» народів він визначає як «перші акти української закордонної політики від часів мазепинської еміграції» та «пролог до [подальшої] інформаційно-дипломатичної акції». З неприхованим оптимізмом І. Патер стверджує, що завдяки СВУ українська справа «набирала все більшої ваги на політичній арені Європи», ставала у центрі велетенської боротьби проти «російської небезпеки», висувалася на рівень однієї з найважливіших проблем світової політики тощо. Вважаємо, що ряд таких гіперболізованих оцінок ґрунтуються на твердженнях самих діячів СВУ, схильних перебільшувати значущість своєї праці. Так само з застереженнями сприймаємо й оцінку ефективності цієї роботи як

«дипломатичної».

У схожому змістовому ключі пропагандистська діяльність СВУ за кордоном та його організаційне становлення розглядаються українськими зарубіжними та сучасними дослідниками, хоча стримані оцінки перших щодо її «скромних результатів» [1817, с.299] подекуди викликають критику з боку других [923, с.27]. У зв'язку з цим було б на часі вивчення реакції міжнародної громадськості на пропагандистські виступи СВУ.

Нові зрізи історії СВУ розкривають праці джерелознавчого характеру. Це передусім стосується згаданого дослідження І. Михальського, в якому на основі аналізу мемуарної літератури показується фінансова діяльність СВУ за 1915-1917 рр. й доводиться, що одержувані ним кошти використовувалися за призначенням. Вивчаючи програмні документи Союзу, автор наголошує на загальній інформативній значущості цього виду джерел. На прикладі праць Д. Донцова, А. Жука, М. Лозинського, М. Залізняка підтверджується джерельна цінність публіцистичних творів, яким притаманні войовнича непримиримість до політичних опонентів, суб'єктивізм та унікальна пізнавальна значущість [1284, с.97,174–181,199–214].

Останнім часом з'явилося кілька змістовних публікацій про роль преси як джерела з вивчення різних аспектів історії СВУ [1763, с.29–36; 1468, с.187–200; 1476; 988]. Серед них виокремимо доробок О. Кураєва, який поряд із публікаціями діячів СВУ та німецьких експертів проаналізував малодосліджені матеріали німецького часопису «Osteuropische Zukunft» за 1916–1918 рр., що дозволяють повніше розкрити характер політики Німеччини стосовно України [1016, с.93–103]. Опрацювання цієї групи публікацій спонукає до висновку, що навіть наявний комплекс джерел вимагає не лише нового прочитання на рівні позитивістської методології, а й аналізу з використанням інших підходів.

Важливим напрямом діяльності СВУ стала військово-політична сфера. Пов'язаний з нею комплекс питань розглядається в літературі не стільки в розрізі «історії СВУ», скільки в площині окремих наукових проблем, головним чином пов'язаних з УСС, формуванням українсько-турецького експедиційного корпусу, творенням таборів військовополонених та організацією з них військових частин.

На утвердження в історіографії тези про «нерозривну цілісність» СВУ та УСС істотно вплинув Р. Смаль-Стоцький. Цей чільний діяч Союзу не без пафосу доводив, що саме вони спільними зусиллями висунули «українську проблему» на порядок денний під час Першої світової війни та справили величезний вплив на кристалізацію ідеології національного визвольного руху, зокрема й на революційні події в Росії [1739]. Дослідники стрілецького руху з українського зарубіжжя, зокрема С. Ріпецький [1614, с. 140–141], підкреслювали спільність ідеології названих політичної та військової організацій, що ґрунтувалася на засадах боротьби за самостійну соборну державу. Сучасні історики УСС не надають такого виняткового значення цим стосункам, тож вони вивчаються переважно в контексті історії СВУ, що нерідко призводить до їх гіперболізації. Зокрема, І. Патер у своїй науковій монографії стверджує, що ГУР, СВУ і УСС були «триєдиними чинниками», які виступили на боці центральних держав, захищаючи інтереси нації, та були «однією цілісністю і дією», що кинули виклик Росії [1474, с.272].

До таких тверджень науковців спонукають матеріали листування між УСС і СВУ та різні вияви їх співпраці. Спираючись на комплекс джерельних матеріалів, досить

детально це питання висвітлив С. Адамович у підрозділі «Участь СВУ у розбудові Українського Січового Стрілецтва» [9, с.92–102] своєї книги. Автор наголошує на участі СВУ у формуванні та діяльності стрілецтва, хоча чи не єдиним постійним каналом такого впливу була участь його представника А. Жука в діяльності ГУР. Реальнішою виглядає ідеологічна підтримка стрілецтва шляхом публікації матеріалів про нього у «Вістнику СВУ» та надання йому різного роду літератури.

Питання українсько-турецької експедиції на Північний Кавказ, яке також фігурує в літературі як «константинопольська справа СВУ», – відносно «молоде» і слабо репрезентоване в українській історіографії явище порівняно з іншими сторінками воєнно-революційної доби 1914–1919 рр. Про нього фактично відсутні відомості в історико-мемуарних працях чільників СВУ, зокрема й таких поінформованих діячів, як А. Жук, Д. Дорошенко та ін. Щоправда, не слід уявляти справу як суцільну «інформаційну лакуну», адже фрагментарні відомості про неї все ж давали деякі мемуаристи, зокрема у зв'язку з призначенням на посаду командира експедиційного корпусу С. Шептицького – брата галицького митрополита греко-католицької церкви [656; 318, с.192–194].

Ці події історики українського зарубіжжя почали вивчати лише після Другої світової війни, отримавши доступ до розсекреченого архіву політичного відділу Міністерства внутрішніх справ Австро-Угорщини, вивезеного до США. Одним з перших його опрацював уже згадуваний Р. Роздольський. Його резонансну публікацію «До історії Союзу Визволення України» (1969), надруковану в мюнхенському часописі «Український самостійник» [1623], часто використовували як радянські історики для «розвінчування буржуазного націоналізму» [2021], так і сучасні науковці, які спираються на неї як на історичне джерело [1046, с.5–10]. До речі, в такій якості використовується і праця В. Чередниченка, при цьому автори часто не наважуються на власну оцінку тих подій, трактуючи їх лише як складову «дипломатичної» діяльності СВУ [923].

Р. Роздольський докладно розкрив підготовчі плани й організаційні заходи з підготовки українсько-турецької акції, в центрі якої перебували провідні діячі СВУ, котрі також виконували роль посередників між турецькими та австрійськими офіційними колами. При цьому повсякчас акцентувалося на одержуваних ними коштах. Автор зайняв «викривальну позицію», тож не без задоволення писав про її провал, негативні наслідки для самого Союзу, посилення напруженості у його стосунках з офіційними австрійськими колами [1623].

Розробляючи власні інтерпретації «константинопольської справи СВУ», сучасні історики висвітлюють її в розрізі політики центральних держав в «українському питанні». На відміну від позиції Р. Роздольського та Ю. Лаврова [1046, с.5–10], І. Патер доводить, що це не була «авантюра», заздалегідь приречена на невдачу, що для українського народу акція була «не національно-турецькою, чужою, а політично доцільною», бо популяризувала на міжнародному рівні ідею створення самостійної України як фактора політичних інтересів Німеччини, Австро-Угорщини, Туреччини [1474, с.117–121]. Розробляючи свою версію цієї проблеми на основі мемуарної літератури та матеріалів вітчизняних архівів, С. Адамович розглядає її в контексті відносин між СВУ та УСС [9, с.94–100]. На наш погляд, ця подія має бути ширше представлена в синтезах історії України ХХ ст., тому актуальним завданням залишається вироблення оптимальної науково-теоретичної моделі, яка б адекватно відображала її

зміст і сутність.

Свою традицію має вивчення становища полонених та інтернованих вояків-українців у таборах європейських країн у 1914–1924 рр. та формування з них дивізій Сірожупанників і Синьожупанників. У сучасній науці ця тема є окремою дослідною проблемою, тому обмежимося аналізом історіографії ролі і значення СВУ у вказаних подіях.

Першим ґрунтовним присвяченим їй дослідженням стала книга знаного історика О. Терлецького (1919) [1850]. Згідно з творчим задумом автора, який так і не вдалося втілити, вона мала стати першою частиною трилогії. Праця написана на унікальному джерельному матеріалі: близько 8 тис. документів з архіву СВУ, з-поміж яких – рідкісні фотодокументи. О. Терлецький спирався також на власні спогади, подав цікаві додатки, що відображають зміст освітньої роботи. З'ясовуючи функціонування табірної життєвої історії, історик показав роль і місце в ньому Централі СВУ у Берліні, яка тісно співпрацювала з німецьким військовим відомством та різними громадськими товариствами. Ця книга до сьогодні не втратила науково-пізнавальної цінності, адже на рівні «мікроісторії» (олюднений побут, психологізація буденності) відтворено етапи розвитку організаційної та культурницької роботи української громади у Раштаті, яка в загальних рисах дає уявлення про різнопланову діяльність СВУ в інших таборах.

Менш відомою в історіографічному просторі є історико-мемуарна праця О. Скорописа-Йолтуховського «Табори полонених українців» (Одеса, 1918. – 113 с.), яка, попри певну тенденційність і суб'єктивність, представляє більш синтезоване бачення ролі СВУ в їхньому функціонуванні.

Після О. Терлецького українське зарубіжжя фактично не запропонувало ґрунтовнішої студії із зазначеної проблеми, однак воно залишило вагомий творчий доробок, який істотно позначився на її вивченні. За тематично-видовою ознакою в ньому виділяються публікації історико-мемуарного, синтетично-узагальнюючого та спеціального (з історії СВУ) характеру, які фрагментарно передають фактологічні й теоретичні знання про діяльність Союзу в таборах військовополонених.

Найчисленнішою є історико-мемуарна група праць, серед авторів якої переважали високоосвічені фахові військовики, що пройшли табори полонених на території Австро-Угорщини й Німеччини, брали участь у формуванні Синьо- і Сірожупанної дивізій. Чимало з них у вигляді статейних публікацій представлено в серійному збірнику «За державність», про який ітиметься далі, чи в окремих книжкових виданнях. Головна їх цінність полягає в тому, що вони, знову ж таки, на рівні історії повсякденності та психоісторії відтворюють атмосферу життєдіяльності полонених та організаційну і просвітницьку роботу серед них СВУ й інших урядових, військових, громадських структур.

Нами зафіксовано близько двох десятків найпомітніших публікацій. З-поміж них відзначимо мемуарно-документальні статті П. Дубрівного та генерал-хорунжого Армії УНР Й. Мандзенка, які на прикладі таборів Фрайштадт та Йозефштадт показали протистояння між російськими шовіністичними колами та СВУ, представників якого спочатку вважали «австріяками». Але поступово завдяки їх наполегливій роботі зростала національна свідомість полонених українців, що вливалися у лави новосформованих дивізій. Цінність цих студій зростає завдяки публікації численних документальних матеріалів [580; 1222]. Цікавими деталями їх доповнює стаття сотника

Армії УНР М. Бутовича про формування дивізії Сірожупанників [178]. На окреме відзначення заслуговує книга О. Кобця (Олексій Варава), яка за своїм інформативно-аналітичним навантаженням далеко виходить за межі мемуарного джерела. На це вказав професор М. Лоза, який у передмові до неї звернув увагу на величезний обсяг історичного матеріалу й подробиць, яких не знайдемо навіть у підручниках з історії. Будучи учасником просвітницької роботи у Фрайштадті, О. Кобець розкрив панораму праці СВУ серед полонених [844].

Вказані раніше синтети історії України ХХ ст. та узагальнюючі праці з історії визвольної боротьби 1914–1923 рр. В. Вериги, П. Феденка, Т. Гунчака, І. Нагаєвського й інших авторів з українського зарубіжжя цікаві головним чином тим, що засвідчують роль СВУ у функціонуванні таборів військовополонених як складової суспільно-політичних процесів зазначеного періоду. В такому ключі з-поміж цієї групи праць слід виокремити книгу Д. Дорошенка, який на чільне місце в цих подіях вивів постать О. Скорописа-Йолтуховського. Історик також показав, що пропагандистсько-просвітницька робота серед полонених українців позначалася гострим протистоянням між войовничим націоналізмом та соціалістично-революційними ідеями [560, с.36–39]. Втім, національно зорієнтовані автори здебільшого обходять увагою цей принциповий момент, тому така діяльність часто зводиться лише до «освідомлення» в українському національному дусі.

Головні здобутки сучасної вітчизняної історіографії в дослідженні теми «СВУ і табори військовополонених» репрезентують дві монографії. До її вивчення автори підійшли з різних ракурсів: І. Срібняк – у контексті життєдіяльності вояків-українців у таборах полонених та інтернованих на території Австро-Угорщини і Німеччини [1765]; І. Патер – у розрізі історії СВУ [1474]. Крім з'ясування рівня і повноти проаналізованих науковцями процесів і явищ, спробуємо порівняти їхні підходи, трактування і загальний внесок у розробку вказаної проблематики.

В окремому розділі книги І. Срібняка за проблемно-хронологічним принципом розкривається діяльність Союзу Визволення України серед полонених українців царської армії в Австро-Угорщині і Німеччині. Автор доводить, що саме СВУ за допомогою національних та неукраїнських офіційних і громадських чинників сформував середовище свідомих українських патріотів, на основі якого створювалися національні військові з'єднання [1765, с.20–41]. В низці публікацій І. Срібняка показано цю діяльність в окремих таборах [1762; 1767; 1768]. До цієї проблеми він підходить з «патріотично-ідеалізованих» позицій, тому полемізує з авторами, котрі вказували на хиби й прорахунки в діяльності СВУ, яка через відсутність критичних оцінок постає винятково в позитивному світлі.

У праці І. Патера означена проблема розглядається у розділі «СВУ і формування національних частин». Вірогідно, авторові слід було б докладніше прояснити позицію, згідно з якою лідери СВУ розглядали військовополонених українців російської армії як можливий «резерв» поповнення УСС [1474, с.274,285], адже в літературі це питання залишається фактично нез'ясованим. Зосередження уваги на «таборовій праці» СВУ дозволило абстрагуватися від інших аспектів його розвитку, детально висвітлити стосунки Союзу з іноземними військовими та урядовими чинниками і допомогу в її здійсненні з боку української громадськості Галичини. Відтак І. Патер формулює ще оптимістичніший, аніж І. Срібняк, висновок про те, що завдяки просвітницькій праці

СВУ полонені перетворилися з «сірої маси» на свідомих українців. Цілком новаторським видається його твердження, що діяльність СВУ серед полонених стала «частиною визвольного руху українського народу» [1474, с.294], яке, ймовірно, потребує деталізації.

Окремі аспекти розвитку історіографії зазначеної проблеми засвідчують розробки, здійснені в розрізі головних наукових зацікавлень дослідників. Так, вивчаючи історію ГУР, П. Лепісевич показав її спільну з СВУ діяльність у таборах полонених [1077, с. 117–144]. У праці Й. Саєвича про вишкіл та організацію побуту військовополонених українців у таборах Австро-Угорщини і Німеччини в період Першої світової війни розкриваються роль і місце СВУ у цих сферах життєдіяльності [1658].

З кінця 1990-х років посилюється цілеспрямоване вивчення видавничої діяльності у таборах полонених українців. Це виразно простежується в узагальнюючих працях з історії СВУ [1474, с.280–285] і таборів військовополонених [1765]. З-поміж студій історико-журналістського спрямування варті особливої уваги спеціальні публікації, зокрема й джерелознавчого характеру, І. Срібняка [1760; 1763; 1764; 1766] та низка історико-бібліографічних праць [1634; 1695; 1696; 1697]. У дослідницькому полі науковців перебувало понад десять часописів, що виходили за допомогою СВУ, серійні видання, періодика іноземними мовами та різна книжкова література. Констатуємо достатньо глибоку, деталізовану розробку питань, які стосуються організації видавничої справи у таборах (фінансування, персоналії редакторів і співробітників, змістові характеристики продукції) та поширення літератури і її ролі в національному просвітництві українських полонених тощо. До речі, дослідники української таборової періодики ХХ ст. доходять висновку про високий поліграфічний рівень друкованої продукції СВУ саме завдяки фінансовій підтримці з боку різних державних структур [1696, с.9].

Важливий різноплановий зріз історіографії досліджуваної теми пов'язаний з проблемою персоналій, що пояснюється складом наддніпрянської політичної еміграції, яка репрезентувала знаних інтелектуалів і громадсько-політичних діячів. Це питання займає одне з головних місць в історико-мемуарній літературі, узагальнюючих працях, йому присвячені спеціальні публікації, зокрема біографічного та джерелознавчого характеру.

В літературі відстежуються зміни у СВУ керівництві та циркулюють імена діячів, які обіймали чільні посади чи відповідали за окремі напрями роботи, тож вони передусім і персоналізують Союз. Фахівці з історії СВУ більш-менш одноставно визначили партійну і «територіальну» належність його членів, які перебували у Відні: 16 наддніпрянців та близько 40 членів і співробітників, вихідців з Галичини і Буковини [1046, с.28–30; 1474, с.76–77; 9, с.35–36; 923, с.7–8]. Таким чином, виходячи з формальної ознаки членства, по-перше, СВУ, важко назвати «наддніпрянською» організацією; по-друге, потребує ясності поширене в літературі твердження, що Союз за весь час існування налічував у своїх рядах 250 членів, співробітників та активу з числа військовополонених, яке не дає уявлення про статус цих категорій осіб.

Масив різноманітної літератури детально персоналізує процеси, що передували заснуванню та зумовлювали діяльність СВУ. Він дозволяє простежити, як змінювався склад хвилеподібного напливу наддніпрянських політемігрантів до Галичини у 1900–1905 й 1907–1914 рр., виявити складні внутрішні процеси консолідації і

дезінтеграції (розколи, суперечності) в їх середовищі, які завжди були пов'язані з конкретними діячами. Особливий інтерес в такому ключі становлять праці І. Німчука (1923), який дав одну з перших характеристик персонального складу наддніпрянської політеміграції 1907–1914 рр. за партійною належністю, псевдонімами, місцем праці в галицьких установах тощо [1378; 1379]. Її доповнюють й уточнюють публікації І. Патера, який також розповідає про переслідування майбутніх діячів СВУ з боку властей, участь галичан у діяльності Союзу та національно-культурну, громадсько-політичну діяльність наддніпрянців у Галичині [1469; 1473; 1474, с.36–112].

В історичній літературі різних періодів простежуються відмінності й певні суперечності у персоналізації провідників та ідеологів СВУ, у ставленні до нього авторитетних громадсько-культурних і політичних діячів.

Це стосується, зокрема, проблеми «СВУ і Д. Донцов», яка широко й на різний кшталт висвітлюється як у синтетичних, так і спеціальних працях. За міжвоєнного періоду в Галичині зародилася традиція уособлювати Союз із цією знаковою постаттю української політичної думки, що можна пояснити популярністю ідей інтегрального націоналізму. Таку позицію виразно представляє «Велика історія України» (1935): М. Голубець, не назвавши жодного прізвища з наддніпрянців, які створили СВУ, подав справу так, що ця організація виникла задля реалізації ідеологічної доктрини Д. Донцова [201, Т.2. – с.317–318].

До утвердження подібних поглядів спричинилося українське зарубіжжя. Так, відомий біограф Д. Донцова М. Сосновський безапеляційно стверджує, що саме за «його ініціативи» українці східних земель заснували СВУ. Правда, дослідник не поділяє іншої міфологеми, згідно з якою викладена Д. Донцовим на студентському з'їзді 1913 р. політична програма стала «ідеологічною платформою» СВУ, а лише вказує на їх схожість. При з'ясуванні конфлікту між Д. Донцовим та М.Залізнякам, висвітлення якого наскрізно проходить через історико-мемуарну й наукову літературу, М. Сосновський покликався на відомий лист Д. Донцова «До моїх політичних однодумців», в якому той називає діячів СВУ «купкою самозванців» і «авантюристів» та виправдовує свій вихід з організації [1754, с.128–133]. Однак таку позицію важко визнати «обґрунтованою» хоча б тому, що її творцем був сам Д. Донцов.

З іншого боку, мемуаристи й дослідники з діаспори [2018; 1727, с.204–205; 1959, с. 97–98] так і не змогли позбутися «партійних окулярів» і особистих образ, тому наполегливо доводили, що Д. Донцов пішов «окремим шляхом», «став на службу» Австрії та Німеччини. Підстави для таких трактувань давала діяльність очолюваного ним інформаційного бюро в Берліні, яке патрунувало австрійське МЗС, хоча, не слід забувати, що воно було створене за ініціативою Української парламентської репрезентації. З подачі М. Сосновського та П. Млиновецького побутує і протилежна позиція, відповідно до якої Д. Донцов вийшов з СВУ через незгоду з його фінансовою діяльністю та намагання залучити організацію до агентурно-розвідувальної роботи на користь австро-німецького блоку [1754, с.55].

В історичних синтезах вітчизняні історики часто приймають позиції того чи іншого діаспорного автора, мемуариста, нав'язуючи тим самим їхні ідеологеми сучасній історіографії. У зв'язку з цим зростає значущість історико-біографічних праць про Д. Донцова та спеціальних публікацій із цієї проблеми. Зокрема, його сучасні біографи (М. Горелов, С. Квіт, Г. Касьянов, М. Чугуєнко, І. Шліхта та ін.) проводять загалом схожу

думку, згідно з якою Перша світова війна, що стала важливою добою політичної і творчої діяльності Д. Донцова, сприяла подальшому утворенню його націоналістичних переконань [2046, с.10–11; 2090, с.1012]. При цьому постійно наголошується на суперечностях Д. Донцова з іншими членами СВУ, коріння яких здебільшого шукаються в різному ставленні до австро-німецького блоку [399; 401, с.66]. Правомірно доводиться, що намагання Д. Донцова опертися на центральні держави відповідало його державницькому світогляду консервативного спрямування та прагненню використати будь-яку силу задля здобуття української держави.

У джерелознавчих публікаціях Г. Сварник зібрано археографічні матеріали про життєдіяльність Д. Донцова та результати його публіцистичної праці за воєнного періоду (особисті документи, епістолярний спадок, меморіали тощо) [1667; 1668].

Цікаво, що автори спеціальних публікацій при з'ясуванні комплексу стосунків між СВУ і Д. Донцовим також доходять різних висновків. Одні з них вважають, що цей конфлікт показав усю аморфність і нестабільність Союзу, що після подій 1917–1921 рр. поглибило розчарування Д. Донцова у можливостях українського визвольного руху й спонукало його до розробки теорії «чинного націоналізму» (С. Адамович, С. Дерев'янка [6]). Інші, навпаки, «стають на бік» Союзу, закидаючи Д. Донцову його дискредитацію, що поглиблювало розкол українського руху (Я. Малик, І. Патер, І. Корольов, І. Михальський [1214; 923]).

Виокремимо ще одну змістовну й відносно численну групу публікацій історико-мемуарного та науково-біографічного характеру, присвячену взаєминам і співпраці з СВУ таких знаних громадсько-політичних і культурних діячів, як М. Грушевський, А. Жук, І. Франко та ін. Деякі з них з'являлися за міжвоєнного періоду чи в українському зарубіжжі, але переважна більшість належить сучасним авторам [422; 550; 548; 621; 1467; 1470; 1176].

Їх аналіз показує, що в історіографії утвердилися певні підходи й оцінки таких взаємин. Це передусім стосується негативного ставлення М. Грушевського до СВУ, що відповідним чином позначалося на відносинах Союзу з політичними угрупованнями Наддніпряни. З'ясування цієї проблеми, насамперед з подачі Д. Дорошенка [561, с. 28–32], екстраполюється на правомірність виступів СВУ від імені «всієї України», за що його критикувало ТУП. При цьому слід було б докладніше з'ясувати погляди А. Жука, який обґрунтовано показав, що СВУ був такою ж «самочинною» організацією, як і ТУП, тож жодна з них не мала права монополювати інтереси українського народу [625, с.151–153].

Попри різні акценти, в історичній літературі загалом переважила позиція, відповідно до якої саме А. Жук визнається головним ініціатором й фактичним керівником СВУ. Простежується, щоправда, не завжди переконливо й аргументовано, прагнення довести, що завдяки йому організація провадила «власну національно-політичну лінію», незважаючи на фінансування з боку іноземних структур. Заслужують на увагу статті джерелознавчого та історико-бібліографічного характеру, присвячені життєдіяльності А. Жука. Узагальнений О. Ясем здобуток сучасних істориків засвідчує значний інтерес і високий ступінь наукової розробки питання про його національно-політичну працю напередодні та в роки Першої світової війни, пов'язану з СВУ [2155]. В публікаціях І. Гирича, М. Палієнко, І. Срібняка з'ясовуються доля та зміст архіву А. Жука, який у 1980-х роках перемістився з Відня до Оттави, обґрунтовується потреба видання його

документів [348; 349; 1450]. Нові грані суспільно-політичної діяльності А. Жука розкривають й інші публікації, зокрема спеціального випуску часопису «Молода нація» (2002. – № 3), що черговий раз засвідчує перспективність таких проектів для вивчення значущих подій і персоналій української історії.

Нарешті, існує група історико-біографічних праць, в яких розкривається суспільно-політичної діяльності знаних діячів, які належали до СВУ або активно з ним співпрацювали. З-поміж них відзначимо найбільш репрезентативні студії, присвячені О. Скоропису-Йолтуховському, О. Назарукові, В. Сімовичу, В. Левинському, М. Меленському, Л. Юркевичу та іншим діячам [168; 378; 379; 846; 869; 1347; 1206; 1348;]. Вони значною мірою доповнюють попередній науковий доробок новими джерельними матеріалами і теоретичними висновками, які стосуються вказаної проблеми. Усе це дає уявлення про те, як у воєнно-революційну добу СВУ зміг мобілізувати потужний інтелектуальний та організаційний потенціал задля вирішення нагальних і життєво важливих національно-політичних завдань.

Отже, у синтезах історії України та спеціальних узагальнюючих працях з історії Першої світової війни й Української революції 1917-1920 рр. проглядаються певні деформації у висвітленні суспільно-політичного розвитку Галичини за воєнно-революційної доби. Ідеться про випадки, коли цю проблему оминають увагою, коли її висвітлюють неадекватно стосовно відповідних подій в інших регіонах України або ж загалом оцінюють крізь призму партійно-політичного становища Наддніпрянщини тощо. Істотною хибою сучасних досліджень є практика аналізу різних аспектів розвитку політичних структур на основі декларованих в їхніх програмних документах прагнень і намірів, а також поглядів і тверджень очільників-літописців, що в обох випадках не відповідає реаліям і практиці політичного життя.

Науковий здобуток з історії Союзу визволення України становить окреме унікальне явище української історіографії, що зумовлюється як суспільним феноменом цієї інституції, так і особливостями її осмислення представниками різних наукових та ідеологічних течій і напрямів. Це відобразилося у різнотипних наукових працях – узагальнюючих дослідженнях з історії Союзу та публікаціях про окремі напрями й аспекти його діяльності тощо.

Для історичної, зокрема й сучасної, наукової літератури про СВУ характерне явище, коли основні оціночні характеристики його діяльності та відносин з іншими політичними угрупованнями, що діяли в Галичині за доби Першої світової війни, ґрунтуються на основі програмних декларацій про «завдання» і «наміри», а також на твердженнях і поглядах очільників Союзу. В обох випадках вони часто неадекватно відображають суспільні реалії, нав'язуючи суб'єктивні погляди й оцінки тощо. Попри величезний масив літератури, зокрема й монографічного характеру, історики безпосередньо ще не поставили крапки в питанні про «колабораціонізм» СВУ. Автори спеціальних досліджень вирішують його з національно-патріотичних позицій: попри іноземне фінансування, діяльність Союзу була корисною для визвольної боротьби українського народу, мала державницький, соборницький характер. Відтак і наукові пошуки зводяться до аргументації цього постулату.

Складнішою, суперечливішою виглядає справа висвітлення СВУ в синтезах з історії України та спеціальних узагальнюючих працях з політичної історії ХХ ст. чи Першої

світової війни. У даному випадку важче протегувати «державницьку парадигму», зважаючи на геополітичне становище українства та нуртуючі в ньому внутрішні суперечності, відмінні як зовнішньополітичні, так й ідеологічні орієнтації тощо. За таких обставин автори не прагнуть віднайти оптимальної моделі показу складних і суперечливих місця та ролі Союзу в національно-політичному розвитку України. Вони беруть як вихідний якийсь один постулат (приміром, ставлення М. Грушевського до СВУ), будуючи на цій основі однобічний виклад подій. Зберігаються диспропорції у висвітленні окремих етапів історії СВУ: після детального з'ясування його витоків і початкового періоду діяльності Союз непомітно «розчиняється» у вирі воєнно-революційного лихоліття. Отже, історія організації виглядає незавершеною, а кінцевий етап і припинення діяльності СВУ фіксуються лише в окремих спеціальних публікаціях.

Головний внесок в історіографію Союзу пов'язаний з історико-мемуарними працями його очільників (А. Жук, В. Дорошенко, О. Скоропис-Йолтуховський та ін.), дослідженнями авторів українського зарубіжжя (Р. Роздольський) та сучасних науковців (І. Патер, Ю. Лавров, І. Михальський, С. Адамович та ін.). Вони ілюструють наступність, тяглість, а разом і консервативність осмислення цього суспільного феномену. Це проявилось як у трактуваннях й оціночних характеристиках його історії загалом, так і в її зведенні до окремих напрямів діяльності: інформативно-пропагандистської роботи, культурно-просвітницької праці у таборах військовополонених тощо. Багатоплановість еволюції СВУ зумовила другу характерну рису його історіографії, що полягає в її висвітленні в розрізі інших дослідницьких проблем, зокрема пов'язаних з історією полонених українців в Австро-Угорщині та Німеччині (І. Срібняк), «українською проблемою» у політиці Берліна й Відня в 1914–1918 рр. (О. Кураєв) та ін. Важливі зрізи історії Союзу розкриваються у масиві публікацій історико-біографічного, джерелознавчого та іншого тематичного спрямування.

Нагромаджена література з історії Союзу визволення України типово й виразно відображає загальну еволюцію історіографії інституціонально-політичного розвитку України ХХ ст. Вона засвідчує істотний вплив на осмислення цієї проблеми різних ідеологічних течій та політичних уподобань окремих авторів, з одного боку, та слабкість застосування науково-методологічного інструментарію вивчення політичної історії – з іншого.

РОЗДІЛ IV.

ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОЦЕСУ СТВОРЕННЯ І РОЗБУДОВИ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ У КРАЇ В 1914–1919 рр.

Стрижневою проблемою воєнно-політичної історії Галичини 1914–1919 років є вивчення питань, пов'язаних з участю українців в імперській армії Австро-Угорщини, виникненням та діяльністю двох визначних військових формацій – Українських січових стрільців і Галицької армії – збройних сил ЗУНР. Вивчення цих процесів загалом вписується в історіографічну канву суспільно-політичного руху зазначеного періоду, однак має і свої особливості. По-перше, вагому роль у стимулюванні та координації вивчення цієї проблеми відіграли спеціальні громадсько-наукові структури, чого фактично не бачимо стосовно інших аспектів досліджуваної теми. По-друге, саме з військової тематики маємо найбільшу мемуарну спадщину, що істотно вплинуло на її історико-аналітичне осмислення. По-третє, специфічною є динаміка розвитку досліджень у цій сфері: а) її підвалини закладалися за міжвоєнного періоду емігрантськими і західноукраїнськими істориками; б) спираючись на них, автори українського зарубіжжя у 50–80-х роках видали низку фундаментальних праць з військової історії періоду Першої світової війни і ЗУНР; в) на цей доробок спиралися вітчизняні дослідники до середини 90-х рр., тож лише в останнє десятиріччя окреслилися якісні зрушення в його переосмисленні.

Названі обставини змушують звернутися до витоків інституціонального становлення української військової науки. Її підґрунтя заклали громадські дослідницькі структури, що діяли на західноукраїнських землях та в еміграції у міжвоєнний період. Їх основною інтелектуально-організаційною силою виступили понад 6 тис. офіцерів українських армій, які, за словами Л. Шанковського, «створили нам українську воєнно-історичну науку», зібравши, опублікувавши величезний масив першоджерел та воєнно-історичних студій [2054]. Особовий склад військовиків зумовлював спрямованість і тематику дослідницької роботи, в якій також чітко простежується «наддніпрянський» та «галицький» історіографічні струмені.

Наддніпряньська військова еміграція, що відзначалася високим фаховим й освітнім рівнем, гуртувалася навколо діючих у Каліші та Варшаві Воєнно-наукового видавництва, Українського воєнно-історичного товариства та Українського наукового інституту, які, крім книжкової продукції історико-мемуарного характеру, публікували чимало періодичних видань. Найвідоміші з них – воєнно-літературний журнал «Табор» (1923–1939) та збірник «За державність» (1929–1939) – висвітлювали історію військового будівництва та бойових дій у Наддніпрянщині у 1917–1921 рр. На відповідні процеси на західноукраїнських землях зверталася незначна увага: крім публікацій спогадів, про Галицьку армію згадувалося хіба що в контексті спільного походу на Київ армій УНР і ЗУНР. Ці наукові центри співпрацювали з еміграцією Армії УНР у Франції, Бельгії, Чехословаччині.

Своєрідний, так би мовити, «зустрічний вектор» досліджень здійснювала військова еміграція ЗУНР, зосереджена у таборах інтернованих Чехословаччини (Німецьке Яблонне, Ліберець, Йозефів та ін.). Перетворенню Праги у важливий український науковий центр поза межами радянської України сприяла політика чеського уряду, зокрема з надання освіти колишнім воякам УГА. З їхнього середовища вийшло чимало літописців національно-визвольних змагань. Однак, на відміну від військової еміграції УНР у Польщі, тут не знайшлося фахових сил та ентузіастів, які б забезпечили збереження величезного масиву археографічних джерел. Внаслідок цього значна частина унікальних матеріалів з празького Музею визвольної боротьби України (архіви армій УНР і ЗУНР, СВУ, таборів полонених у Німеччині та Австро-Угорщині тощо) була втрачена назавжди [1089]. Поряд з виданням історико-мемуарної літератури вагомим здобутком цього осередку військової еміграції став часопис «Український скиталець» (1921–1923 рр.; 46 чисел), який заклав підвалини вивчення історії Галицької армії.

Третім центром української воєнно-історичної науки став Львів, до здобутків якого вагомо спричинилися як високопрофесійні вихованці школи М. Грушевського (І. Крип'якевич, І. Карпинець, І. Кривецький, М. Голубець), так і нефахові історики – колишні військові діячі ЗУНР – Б. Гнатевич, О. Думін, (А. Крезуб), О. Кузьма, З. Стефанів та ін.). Творенню обширної історико-мемуарної спадщини також сприяли

колишні старшини УСС та УГА, які згуртувалися навколо воєнно-історичного товариства «Червона Калина». Поряд з його спеціалізованою книжковою продукцією та періодикою у популяризації історії національно-визвольних змагань 1914–1920 рр. істотну роль відіграли часописи і календарі-альманахи суспільно-політичного («Діло», «Новий час»), культурно-освітнього («Життя і знання») та різнопрофільного («Дніпро», «Запорожець», «Український інвалід» тощо) спрямування.

Ще одним важливим осередком розвитку української військової науки став Берлін, де плідну працю проводив Союз українських старшин в Німеччині зі своїм органом «Військовий вісник». З ним пов'язана діяльність визначного військового історика В.Кучабського, доробок якого популяризували і львівські видавництва.

Якщо у 20–30-х рр. заокеанська еміграція майже не виявила поступу в царині воєнно-історичних студій, то в повоєнний період вона займає провідні позиції у їхньому розвитку. Продовженням організаційно-пошукової і дослідницької діяльності «Українського скитальця» стало п'ятитомне видання «Українська Галицька Армія» (1958–1976), в якому представлено матеріали історико-мемуарного, археографічного, біографічного характеру [1919]. Головна заслуга в його появі належить старшині УСС Д. Микитюку, який здійснив величезну роботу зі згуртування фахово-інтелектуального потенціалу, збирання джерельних матеріалів у європейських країнах, а також коштів на видання тощо [1263]. П'ятитомнику бракувало аналітично-узагальнюючих досліджень, що істотно компенсували монографії Л. Шанковського [2055–2056]. Вони стали найбільшим здобутком українського зарубіжжя з військової історії ЗУНР. Їхня підготовка також пов'язана з діяльністю видавничого осередку Д.Микитюка.

За радянського періоду українську військово-політичну історію воєнно-революційної доби 1914–1920 рр. не вивчали навіть з позицій комуністичної ідеології, фактично майже не публікували й мемуарної літератури. На відміну від партійно-політичної тематики її не фальсифікували, а радше замовчували, щоб не живити народну пам'ять згадками про героїку національної боротьби, не збуджувати «сепаратистсько-патріотичні» настрої. За таких обставин у непростій ситуації опинилися історики України в першій половині 90-х років, коли почали продукувати свої праці майже виключно на основі здобутків нерадянської літератури. Завдяки залученню нових

джерел у наступному п'ятиріччі розгорнувся новий етап становлення військово-історичної науки України, яка в теоретико-методологічному відношенні не виходила за межі позитивізму. Зауваження М. Литвина (1998), що вона перебуває у «зародковому стані», а вивчення українських воєнно-політичних процесів революційної доби «тільки починалося» [1115], актуальне, вважаємо, і до сьогодні.

До одного з феноменальних явищ української історіографії можна віднести публікації з історії Українського січового стрілецтва. Ця проблема ширше представлена в деяких інших наших працях [216; 229], тому обмежимося з'ясуванням її головних аспектів. Його унікальність зумовлена тим, що, сама по собі нечисленна, малопомітна на загальному тлі Першої світової війни, де на фронтах виступали багатомільйонні армії, військова формація викликала зливу різножанрової літератури – мемуарної, історико-мемуарної, публіцистичної, наукової. Якщо одна з перших бібліографій історії УСС І. Калиновича (1917) мала 65 позицій [754], то збірка П. Зленка (1935) – 988 джерел [687], а після її доповнення С. Ріпецьким (1965) – вже 1330 назв [102]. Останнє видання відображає здобуток української військової науки в Галичині в 20–30-х роках та в українському зарубіжжі до середини 60-х років. В одному з найґрунтовніших на даний час монографічному дослідженні М. Лазаровича зафіксовано понад 900 праць з історії УСС [1048, с.540–547].

Хоча вищеназвані й інші публікації не пропонують повної бібліографії стрілецтва, для нас важливо те, що лише 5–7% зафіксованих у них праць мають суто науковий, а інші – здебільшого мемуарний, історико-публіцистичний та історико-популярний характер. Відтак із загальної маси літератури виокремимо три-чотири десятки праць, які найбільш виразно засвідчують загальну еволюцію, головні тенденції, здобутки та вузькі місця й дискусійні аспекти дослідження Українського січового стрілецтва. Історіографічний процес його осмислення характеризують виразна тяглість і змістовно-тематична наступність, що певною мірою гальмували віднайдення поліваріантних підходів до вивчення та пошуку нових неординарних ідей і оцінок цього явища. Можемо стверджувати, що в сучасній суспільній думці в головних рисах продовжують домінувати ті ж характеристики феномену стрілецтва, які дали його ідеологи та

літописці ще в роки Першої світової війни, а також за міжвоєнного періоду з орієнтацією на перспективи розгортання визвольної боротьби.

Однією з перших і свого роду «відправних» праць з історії стрілецтва стала брошура чільного діяча української соціал-демократичної партії, члена Головної української ради та Української бойової управи В.Темницького, що вийшла 1915 р. у Відні [1843].

У 1916–1918 рр. у періодиці й окремими виданнями з'являються історико-мемуарні праці перших відомих літописців УСС – О.Назарука [1343; 1345] та В. Дзиковського [518–519]. Підготовлені на документальних матеріалах, вони фактично започаткували системне вивчення генези та бойового шляху усусусів, чим помітно вплинули на їх подальшу глорифікацію в історичній та суспільно-політичній думці.

Етапними подіями в розвитку історіографії УСС стали праці М. Угриня-Безгрішного (1923) [1897], перше узагальнююче дослідження О. Думіна (1936) і колективна робота відомих військових істориків І. Крип'якевича, Б.Гнатевича, З. Стефаніва (1935) [583; 737; 748]. «Вибух» стрілецького літописання в міжвоєнній Галичині зумовлювався як широким суспільним інтересом до військової історії, що особливо посилювався у зв'язку з відзначенням 10-ї й 20-ї річниць стрілецького чину, так і нагромадженням документальних матеріалів із означеної теми. Тогочасні праці сприяли утвердженню певного «алгоритму» у висвітленні зародження, становлення та бойової діяльності УСС. Під їхнім впливом укорінювався стереотип, що «головним ворогом» військово-патріотичного руху галицького українства виступали саме поляки, які вели проти нього постійну відкриту чи приховану боротьбу, тоді як офіційним австрійським й іншим чинникам у цій справі відводиться непропорційно мала роль.

Українське зарубіжжя збагатило історіографію УСС не лише в кількісному, а й у якісному відношеннях. Однією з зарубіжних подій у її розвитку стала поява книги С. Ріпецького (1956) [1614], якого по праву вважають одним з найвизначніших дослідників цієї національної військової формації. Відмовляючись від її глорифікації та суб'єктивного трактування, науковець підсумував і творчо узагальнив надбання своїх попередників. Таким чином, він здійснив комплексне дослідження історії стрілецтва, показавши його витоки, ідейне й організаційне становлення напередодні і в роки Першої

світової війни, бойовий шлях на теренах Галичини й Наддніпрянщини, а також внесок у розвиток національної культури та політичної думки. С. Ріпецький (чи не одним з-поміж перших) використав праці англомовних авторів з цієї тематики, а також критично підійшов до свідчень українських мемуаристів. При цьому повсякчас у традиційному дусі наголошувалося на державницькому, соборницькому характері УСС, які, ставши прямими спадкоємцями козацтва, збагатили національну визвольну традицію, зміцнили її стрижневий постулат опори на власні сили.

В історіографічних дослідженнях, а також оглядах у дисертаційних і монографічних працях часто зустрічаємо спрощений, поверховий огляд висвітлення «стрілецької проблематики» радянською літературою. Втім, зовсім не виправдано вважати авторів цих текстів повними «невігласами». Вони були непогано обізнаними із цією історичною проблемою, однак свої положення і висновки вимушено формулювали, виходячи виключно з нав'язаних їм ідеологічних постулатів. Відома «хрущовська відлига» майже не принесла позитивних зрушень в переосмислення історії й діяльності стрілецтва. Тому, як у літературі, що з'явилася за сталінського режиму («Історія Української РСР» (1953) та ін.), так і в працях кінця 50-х – першої половини 60-х років (В. Беляєв[81], А. Вюник [295], В. Осечинський [1406] та ін.) оцінки УСС залишилися майже незмінними або ж цю військову формацію взагалі оминали увагою. Про це свідчать і репрезентативні монографічні та довідникові видання (напр., «Торжество історичної справедливості» (1968), «Українська радянська енциклопедія» (1963) тощо).

У високопатріотичних, пафосних тонах розпочалося і загалом триває й до нині дослідження феномену УСС у новочасній історичній науці України. До середини 90-х років відбувалося поглиблене вивчення головним чином спадщини західноукраїнських літописців міжвоєнного періоду та українського зарубіжжя. Від них сучасні дослідники перейняли не лише багатий фактологічний матеріал, а й головний «історіографічний алгоритм» висвітлення історії УСС. Якщо національно-патріотичний пафос їхніх праць швидше змінювався виваженішими тонами, то успадковані науково-теоретичні підходи і трактування залишаються домінуючими. Простежується явище, коли думки і погляди діаспорних дослідників і мемуаристів видавалися сучасними авторами за свої власні,

причому йдеться про роботи як публіцистичного, так і наукового характеру. В такому руслі переосмислення історії УСС львівськими, івано-франківськими, тернопільськими, чернівецькими дослідниками випереджало загальний поступ з ліквідації інших «білих плям» історії України. Вже у 1989–1991 рр. (фактично в рамках радянської історіографії) відбувалася відмова від застарілих ідеологем. Про це свідчать праці П. Арсенича [48], В. Гордієнка [397], М. Литвина і К. Науменка [1109], Р. Матейка і Б. Мельничука [1246], Б. Якимовича [2127] та інших авторів [32], які здебільшого мали краєзнавчий чи історико-публіцистичний характер.

Близько чотирьох десятиріч (після появи у 1956 р. праці С. Ріпецького) знадобилося українській історіографії, щоб тематика УСС почала знову наповнюватися свіжими, оригінальними думками. Наростання якісних змін у другій половині 90-х років проявлялося у намаганнях виваженого осмислення «стрілецького феномену» на основі залучення до наукового обігу нових архівних документів та матеріалів преси. Названі та інші зрушення виразніше проявилися у спеціальних роботах А. Каляєва [760–761], М. Лазаровича [1048–1053] та окремих колективних виданнях [1126].

Найґрунтовнішим на сьогоднішній день дослідженням з історії УСС можна вважати монографію М. Лазаровича (2005), який доповнив здобуток своїх попередників значним арсеналом архівних та інших документальних джерел. Це дозволило, досить глибоко відтворити передумови формування легіону УСС, його бойовий шлях та культурно-освітню працю у 1914–1918 рр. При визначенні історичної ролі стрілецтва автор акцентує увагу на його громадсько-просвітницькій праці серед народу, стрижнем якої стала популяризація національно-державницької ідеї. Однак знову ж таки доволі проблематичними виглядають твердження науковця, буцімто без патріотичного і визвольного піднесення, яке викликали усуси в народі, Листопадова національна революція 1918 р. у Галичині взагалі була б неможливою [1048, с.325–326]. Відомо ж бо, що ця подія (яку не можна зводити до «технічного» перебрання влади у Львові) була викликана значно потужнішими і глибшими чинниками.

Центром тяжіння обширної за обсягом «стрілецької історіографії» є кілька головних проблем, пов'язаних з витоками та джерелами формування УСС, їхнім бойовим шляхом, національно-політичною, культурно-освітньою діяльністю тощо.

Червоною ниткою через неї також проходить з'ясування ролі стрілецтва в українському державотворенні й формуванні національної військової традиції. В такому сенсі утвердилося трактування УСС як «першої у новітній історії» української національної військової формації та «зародка» української армії. В усусах, які в боротьбі за волю і незалежність українського народу утверджували ідею опори на власні сили, вбачають прямих спадкоємців бойових традицій козаків, проводять пряму аналогію між ними.

У сучасній історіографії поглиблюється тенденція, започаткована першими літописцями, зокрема згадуваним В.Темницьким, щодо осмислення феномену УСС у площині військово-політичних процесів. При цьому вони вивчаються в різних ракурсах. Слідом за працями, що з'явилися в 20-30-х роках у Галичині та згодом в українському зарубіжжі, становлення УСС, як уже відзначалося, розглядалося через призму протистояння з поляками, а джерело зростання їхньої популярності та впливів убачалося у всенародній підтримці. При цьому на задній план відходив і недооцінювався «австрійський чинник». На його винятковому значенні свого часу наголошував К.Левицький, котрий, як голова Головної української ради, брав участь у перемовинах з Віднем. Говорячи про велике зацікавлення урядових кіл цією справою, історик-мемуарист вказує, що легіону УСС від самих початків відводили особливі «військово-політичні завдання» [1067, с.13–23].

Типовим прикладом докладно з'ясування політика Відня щодо Легіону УСС в сучасній вітчизняній історіографії є дисертаційне (монографічне) дослідження С.Полика. Воно ґрунтується переважно на австрійських джерелах, що, вірогідно, пояснює перегукування поглядів автора з думками того ж В.Темницького й інших дослідників «австрійського періоду». Це стосується визначення мотивів, якими керувався український політичний провід, створюючи УСС: прагнення заявити про українців як реальну силу та зняти з них недовіру й закиди у проросійських симпатіях і настроях тощо. Автор обстоює думку про те, що офіційна австрійська влада була зацікавлена в активізації національно-визвольного руху на українських землях, однак її стратегічна лінія стосовно УСС визначалася ходом військових дій на австро-російському фронті [1541, с.50–57]. Вищезгадані дослідники наголошують на тому, що імперське військове командування вбачало в українських легіонерах передусім розвідників,

диверсантів, перекладачів, тому в складі австро-угорської армії вони не творили цілісного формування, а були поділені на десять сотень, до яких, зважаючи на згадані функції, відбиралися особи за певними критеріями, передусім з високим рівнем освіти, тощо.

Такі ж думки з приводу зародження і становлення УСС залишили і перші історики-мемуаристи, які писали за «гарячими слідами» й були свідками відповідних перемовин з Віднем. Вони також впливають з аналізу німецькомовних джерел (С.Попик та ін.). До речі, подібні підходи побутували і в радянській літературі, однак її автори відверто спотворювали це явище, зображаючи українських легіонерів як «австрійських найманців» і «зрадників» свого народу. Українська національно зорієнтована історіографія (західноукраїнська 20–30-х рр., українського зарубіжжя, сучасна вітчизняна) відсунула «австрійський чинник» на задній план, зосередивши зусилля на доведенні, що генеза УСС має «суто», а то й «виключно» «українське національне коріння», яке стало «закономірним наслідком» довоєнного національного руху. Цей постулат незаперечний, проте він недостатній для цілісного висвітлення проблеми.

Праці О. Думіна [583] і М. Заклинського [652], відтак М. Лазаровича [1049] й інших авторів показують процес перетворення УСС в 1917 – першій половині 1918 рр. на реальну політичну силу, з якою був змушений рахуватися Відень у своїх зносинах з УНР та Гетьманатом П. Скоропадського. На такому тлі в лоні УСС постійно нуртували проекти створення таємних організацій, а також наростали антиавстрійські настрої, відбувалася кристалізація його ідеології.

Найулюбленішою (навіть «модною») темою «стрілецької історіографії» стало висвітлення спадкоємності трьох стрілецьких формацій у вигляді довоєнних молодіжних товариств – «Січі», «Сокола», «Пласту», «Січових стрільців» (1); легіону Українських січових стрільців 1914–1916 рр., що воював у складі австро-угорської армії (2); корпусу Січових стрільців, сформованого в 1917 р. у Києві (3). Така історична парадигма утверджувалася вже у міжвоєнний період зусиллями чільних діячів й ідеологів стрілецтва В. Кучабського [1038], О.Думіна та ін. [583]. Її вкоріненню посприяли й праці авторів українського зарубіжжя, передусім С.Ріпецького, який три названі формації

розглядав у єдиному хронологічному контексті визвольної боротьби 1914–1920 рр. Їхня генетична спадковість обґрунтовувалася спільністю стрілецької ідеї та дійових осіб, що виступали носіями високої національної свідомості, користувалися популярністю серед народу [1614].

Окремої уваги заслуговують погляди знаного військового історика і представника консервативного напрямку української суспільної думки В. Кучабського [1037–1038]. Не перебільшуючи політичної зрілості УСС, як і всього галицького українства, він показав їхню ідейну еволюцію від проавстрійської до національно-державної орієнтації. Історик доводив, що напередодні війни серед них «перемішалися» два протилежні погляди: «самостійно-державницький» та «австрофільсько-лоялістичний». Український військово-стрілецький рух, на його думку, був передовсім «доказом української лояльності»: що «дасть» Австрія, якщо українці виступатимуть в імперському війську. Тому «український національний інтерес» «безнадійно покривався» «австрійським державним інтересом», зміцнюючи вірність українців до Австрії. Коли ж з вибухом війни Українське січове стрілецтво перетворилося на «гарматне м'ясо», його охопили розчарування і зневіра, тому вже з 1915 р. серед українських вояків нарастають антиавстрійські настрої. Відтак лише після російського полону 1917 р. стрілецька формація у вигляді київського корпусу Є. Коновальця виступає як загальноукраїнська державницька сила. Між іншим, й сам Є. Коновалець*, намагаючись у своїх відомих «Причинках» відтворити політично незаангажовану історію січового стрілецтва, виводить його «витоки» з прибуття до Києва звільнених з російського полону галичан, а про попередні стрілецькі формації навіть не згадує [906].

В історіографії побутують різні, почасти полярні погляди на проблему цілісності стрілецької формації, єдності її окремих частин. Зокрема, В.Капелюшний вважає, що трактування історії київських Січових стрільців як окремої самостійної сторінки історії УСС є помилковим, оскільки вона – невід'ємна складова унікального явища української історії, яким є Українське січове стрілецтво початку ХХ ст. [770, с.444]. Поряд з цим не лише в історико-публіцистичній, а й у спеціальній науковій літературі стало нормою

* До речі, Є.Коновалець потрапив до російського полону під час бою під горою Маківка, будучи старшиною 19-го австрійського полку піхоти, а не легіонером УСС, як це нерідко зустрічається в літературі.

вживати поняття «Українські січові стрільці» та «Січові стрільці» як синонімічні, тотожні назви. Прикладом цього слугують і згадувані дисертаційні праці А. Каляєва [760] та М. Лазаровича. Зокрема в монографії останнього окремий розділ називається «Боротьба січових стрільців за реалізацію української національної ідеї» [1048], хоча в ньому ідеться виключно про галицьких УСС, а київські Січові стрільці не досліджуються.

З позицій історизму таке змішування назв слід вважати недоречним. Не заперечуючи певної спадковості розвитку «тричленної» стрілецької формації, слід розуміти, що кожен її складник мав відмінний формально-правовий, військово-політичний та державницький статус. Якщо довоєнне стрілецтво було за характером громадською протовійськовою інституцією, то легіон УСС створювався як складник австро-угорської армії, а корпус Січових стрільців виступив як зовсім інша організаційна сила, яка підпорядковувалася українським державним структурам. Зрештою, як уже йшлося, кожна з цих формацій пройшла свою особливу ідейну та організаційну еволюцію.

Проти довільного використання назв стрілецьких формацій, що викликало плутанину в літературі, виступали й мемуаристи-дослідники з середовища воєнної еміграції. Так, у спеціальних працях Д. Герчанівського [345] та М. Кураха [1028] з'ясовано кардинальну відмінність між «суто стрілецькими формаціями» (УСС – Січові стрільці) та іншими діючими у Наддніпрянщині підрозділами, у назвах яких було слово «стрілецький»: Студентський курінь ім. Українських Січових Стрільців у Києві; Запорізька Січ; 6-а Січова стрілецька дивізія тощо. Автори так само стверджують потребу розмежовувати галицьких УСС від київських Січових стрільців.

Розлогу історіографічну традицію має дослідження ролі довоєнних молодіжних організацій та окремих навчальних закладів у творенні й розвитку стрілецьких військових формацій 1914–1919 рр. За тематикою тут вирізняємо три типи праць, що з'являлися в різні періоди. Перший становляють спеціальні (здебільшого статейні) публікації про участь членів «Січей», «Соколів», «Пласту» в організації та бойовій діяльності стрілецьких формацій у Галичині та Наддніпрянщині (напр., С. Юркевич-Кнігиннецький (1936) [2112], В. Плисюк (2005) [1523] та ін.). Другий репрезентують

загальні роботи з військової історії (О. Думін [583], С. Ріпецький [1614] та ін.), де діяльність названих й інших товариств показується як визначальна організаційно-ідеологічна передумова виникнення і розвою УСС. Третя, найчисленніша група представлена літературою з історії українського молодіжного руху в Галичині кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. Її значний пласт, зокрема у вигляді дисертаційних і монографічних праць, витворили сучасні вітчизняні науковці, причому не лише історики, а й представники інших гуманітарних наук. Серед них – дослідження О. Дем'янюка [506], Б. Трофим'яка [1885] в галузі історії [51], І. Андрухів в галузі педагогіки [33], Я. Боднаря в галузі теорії фізичного виховання і спорту [129] та ін. Ця проблема знайшла ґрунтовне висвітлення в контексті розгортання різних національних суспільних рухів, зокрема пластового (Б. Савчук [1655], В. Окаринський [1387], ін.), гімнастично-спортивного (О. Вацеба [198], Б. Трофим'як [1885] та ін.), січового і сокільського (М. Гуйванюк [468], Б. Якимович [2125] та ін.), студентського (Р. Ковалюк [862; 864], ін.) тощо.

У різних ракурсах в історіографії утверджується парадигма, що за передвоєнних та воєнних років відбулася переорієнтація українського молодіжного руху Галичини з культурно-освітнього та спортивно-патріотичного спрямування на протовійськове (військово-підготовче). Така позиція червоною ниткою проходить через згадувані дослідження О. Дем'янюка [506] і Б. Трофим'яка [1885]. Як у мемуарній, публіцистичній, так і науковій літературі цей процес часто позначається терміном «парамілітарний», який викликає, вважаємо, деякі застереження. По-перше, він відсутній у сучасній українській лексиці. По-друге, головне, термін вживається фактично як синонім понять «воєнізовані», «суто військові», що неадекватно відображає сутність і характер названих молодіжних організацій. Військово-підготовча робота, принаймні формально, не передбачалася статутами сокільських, січових, тим паче пластових і студентських товариств, хоч вони мали спеціальні військово-підготовчі секції, гуртки тощо. Вважаємо, що замість терміна «парамілітарний» доречніше використовувати поняття «протовійськовий», яке зрозуміліше й адекватніше відображає трансформаційні процеси, що відбувалися в діяльності українських молодіжних організацій Галичини напередодні та в період Першої світової війни.

Свою солідну історіографічну базу має історія Галицької армії. Виступивши в ролі державницьких збройних сил ЗУНР, вона пройшла складний суперечливий шлях боротьби. Втім, важко сказати, що їй присвячена більша кількість різножанрової літератури, ніж УСС, що зумовлюється особливим місцем феномену стрілецтва у національній свідомості.

Звернення науковців до історіографії Галицької армії засвідчило різні уявлення про ступінь вивчення її історії. Зокрема, важко погодитися з позицією В.Капелюшного (2003), який слідом за О. Романівим (1999) повторює думку Л. Шанковського (1974), боцімто ця тема «є особливим, вкрай недослідженим і по суті незнаним в сучасній Україні явищем» [770, с.445; 2056, с.2]. Для науковця українського зарубіжжя вона була цілком слухною і таке становище зберігалось до кінця 80-х років. Однак новітня історична наука в Україні зробила значний дослідницький «ривок», концентровану інтелектуальну атаку, нагромадивши низку серйозних праць, що розкривають організаційне становлення та бойову діяльність Галицької армії.

Значний масив праць з її історії породжує в історіографії чимало дискусійних проблем, які пов'язані навіть з виникненням і номінуванням військових сил ЗУНР. Так, В.Капелюшний, виходячи з аналізу праць різних періодів, слушно стверджує про відсутність одностайного визначення дати виникнення Галицької армії. Втім, небеззаперечними виглядають намагання самого дослідника розв'язати цю проблему. Покликаючись на відозву УНРади від 1 листопада 1918 р., де йдеться про перепідпорядкування їй всього українського вояцтва, вчений зазначає, що саме цю дату слід вважати «днем постановня УГА» [770, с.446]. Однак цей документ є лише заклик до громадськості, що не мав прямої юридичної сили. Згідно з чинною державно-правовою практикою дата появи офіційного армійського формування визначається за часом появи (публікації) відповідних законодавчих актів, а не якихось декларативних документів.

У такому ракурсі до цієї проблеми підходять івано-франківські автори колективної монографії (2001), які стверджують, що звернення державних та військових органів від 1, 2, 5 листопада мали не юридичний, а лише «морально імперативний характер», тож на них головним чином відгукувалася патріотично налаштована молодь. Науковці

вказують, що УНРада прийняла історичну ухвалу про визнання легіону УСС за основу майбутньої Галицької армії ще 28 жовтня [667, с.259, 267], тож цей день (і акт) доцільніше вважати її «днем народження». Втім, і ця дата може викликати дискусії, адже головний пакет законодавчих актів про формування Галицької армії (проведення мобілізації, створення військових округів, затвердження присяги тощо) уряд ЗУНР ухвалив лише 13 листопада. Незаперечним залишається те, що історики не повинні автоматично співвідносити дати Листопадового зриву і постанови Галицької армії.

Друга актуальна проблема історіографії пов'язана з номінуванням збройних сил ЗУНР. Її суть полягає в тому, що назва «Українська Галицька армія» – «УГА» вживається для позначення подій, які передували договору з Добровольчою армією Денікіна від 17 листопада 1919 р. – офіційного акту, де вона з'являється вперше. До його укладення збройні сили ЗУНР публічно називалися «Галицька армія». Ця проблема достатньо з'ясована сучасними істориками [1651; 1748], тож вважаємо за доцільне дотримуватися такого порядку вживання назв «Галицька армія» та «Українська Галицька армія» передусім у публікаціях вузькопрофільного й історіографічного характеру. Що ж стосується історичних синтезів, тим паче науково-популярних видань, то в них припустимо використання поняття «УГА» до цієї військової формації і до листопада 1919 року, позаяк в усіх випадках воно стало загальноновживаним та адекватно ідентифікує й ототожнює Галицьку армію – УГА з історичним поступом збройних сил ЗУНР.

Історіографічний процес вивчення Галицької армії має свої особливі динаміку та характерні риси, що зумовлюється комплексом науково-теоретичних і суспільно-політичних чинників. Цей останній фактор зокрема прояснює парадоксальну на перший погляд ситуацію: у 20-30-х роках західноукраїнські автори приділили історії Галицької армії менше уваги, ніж попередній національній військовій формації – легіону УСС. Причину такого становища частково пояснює вже згадуване твердження М.Литвина про те, що історію воєн писали насамперед «переможці», а «переможеним», які мали власний погляд на суть протиборотства та наслідки поразки, залишалося публікувати лише історико-мемуарні розвідки [1112].

В окремій публікації [229] автор докладно проаналізував історіографію міжвоєнного періоду й українського зарубіжжя із зазначеної проблеми, тому в дисертаційній роботі обмежимося їх стислою характеристикою. За міжвоєнної доби були закладені тривкі підвалини вивчення військово-політичних процесів та військового будівництва періоду ЗУНР. Визначені тоді структурно-тематичні контури відчутно вплинули на її подальше дослідження. У такій «історіографічній ніші» вони висвітлювалися в трьох головних ракурсах: як складник загальної української військової історії (1); у контексті військового будівництва і збройної боротьби в Україні у 1917–1920 рр. (2); у вигляді спеціальних воєнно-історичних студій та численної історико-мемуарної літератури (3).

Позитивні результати дало з'ясування місця і ролі Галицької армії в національній військовій історії. Так, представники державницького напрямку національної історіографії І. Крип'якевич та Б. Гнатевич в «Історії українського війська» [737, с.462–468] одні з перших запропонували схему-алгоритм висвітлення історії УГА, що фактично залишається домінуючою в українській історіографії. У територіально-хронологічному відношенні вона поділяється на дві основні частини: діяльність в Галичині (зазвичай вирізняють два-три етапи: бої за Львів; українсько-польська війна; Чортківський контрнаступ); бойовий поступ у Наддніпрянщині, передусім спільно з армією УНР. Організаційне становлення Галицької армії також окреслюється у двох ракурсах: як окрема структурно-змістова проблема або як складник загального процесу державного будівництва, що розгорталося на тлі військово-політичного протиборства. Водночас у названій книзі УГА показується як окрема державницька мілітарна сила, що самостійно бореться за волю і незалежність народу. Таким чином, її ставили в одну площину з військовими формаціями Княжої доби і Козаччини та зі збройними силами УНР й Гетьманату 1917–1919 рр. До речі, у такому ж «синонімічному» ряді своє окреме місце посідає й УСС [737, с.293–356], що пояснюється лише його знаково-символічною значущістю в історії національно-визвольних змагань. Однак стрілецьтво «випадає» з нього з огляду на його формально-правовий державницький статус, адже легіон УСС був складник імперської австро-угорської армії. Такий підхід притаманний і спеціальній військово-історичній студії З. Стефаніва (1934–1935) [1798], де Галицька армія

тракується в контексті воєнно-революційної історії в Україні у 1917–1920 рр. Водночас автор повніше враховує впливи внутрішньо- та зовнішньополітичних чинників на її організацію і бойову діяльність.

Із середовища цієї групи військових істориків вийшли і перші спеціальні ґрунтовні військово-історичні студії, що відображають окремі аспекти й етапи боротьби за збереження ЗУНР та цілісно окреслюють суть цієї проблеми. Праця О. Кузьми (1931) до недавнього часу залишалася неперевершеною за глибиною викладу початків її військового будівництва та висвітлення листопадових 1918 р. боїв у Львові [1004]. Так само важко переоцінити вплив на вивчення українсько-польської війни та становлення Галицької армії у 1918–1919 рр. і книги А. Крезуба (О. Думін) [960]. Здійснивши системний аналіз взаємин державної цивільної влади з військовим командуванням ЗУНР, автор доводить, що саме непорозуміння між ними, як і тертя між УНР і ЗУНР у військово-політичній сфері, стали головними причинами падіння української влади в Галичині. «Несприятливій міжнародній ситуації» при цьому відводиться другорядна роль. З іншого боку, А. Крезуб явно недооцінював організаційні заходи щодо створення Галицької армії і така тенденція простежується у сучасних працях [962]. Вона, безумовно, не позбавлена багатьох хиб і недоліків, однак слід зважати і на реальні успіхи й здобутки у цій сфері.

Окреме місце в українській історіографії досліджуваної проблеми посідає виданий І. Карпинцем у часописі «Літопис Червоної Калини» в 1932–1935 рр. тематичний цикл праць про окремі бойові підрозділи та структури УГА: «Історія 8-ї Галицької бригади», «І курінь 8-ї бригади УГА», «Штаб 8-ї бригади і булавна сотня», «Пролом під Чортковом», «Панцирний поїзд. Ч. 2» [781, с.252–354]. Серед них головне місце посідає перший нарис. Його унікальність визначається характером джерельної бази: широкий комплекс доступних документів, мемуарів і літератури, що відображає позиції обох воюючих сторін, доповнюється спогадами і переживаннями самого автора, який воював у складі названого підрозділу. Поряд з цим через призму його бойового шляху та ситуації у Рудківському повіті розкриваються суспільно-політичні й соціально-економічні процеси та міжнаціональні відносини, притаманні загалом для всієї ЗУНР.

За характером науково-теоретичних підходів та ідейно-політичних орієнтацій згадані військові дослідники цілком «вписуються» у державницький напрям української історіографії, який за міжвоєнного періоду в Галичині репрезентували авторитетні історики І. Крип'якевич, І. Кривецький, М. Голубець, що також досліджували військово-політичні процеси воєнно-революційної доби 1914–1919 рр. Попри відсутність принципових розбіжностей з представниками інших течій української суспільної та історичної думки, останні все-таки мали свої особливі погляди на окреслене коло проблем.

Це стосується творчих надбань знаного представника консервативної течії В.Кучабського, офіцера УСС і Січових стрільців. Він не був схильним перебільшувати військовий потенціал ЗУНР та стримано, навіть дещо песимістично, оцінював діяльність Галицької армії. Ці питання розглядалися на загальному тлі і як невід'ємний складник національно-політичних процесів – Листопадового зриву, державотворення ЗУНР тощо. Таким чином, історик вважав, що галицький політичний провід, створивши необхідну правову базу для будівництва збройних сил, не докладав належних організаційних зусиль у цьому напрямі. Зокрема державні очільники переоцінювали революційний ентузіазм народу, передусім патріотичні настрої українського вояцтва в австро-угорській армії, які насправді були перевтомлені роками воєнного лихоліття. Будучи фаховим військовим та аналітиком, що спирався на широке коло джерел і літератури, В. Кучабський постійно наголошував на слабкості західноукраїнського військового командування. Воно через брак кваліфікованих кадрів вищих рангів не зуміло виробити правильної стратегічної лінії ведення бойових дій, вважаючи головним завдання здобуття Львова, а не перемогу над Польщею. Невдачі на фронтах негативно впливали на моральний дух галицького вояцтва, що й стало однією з причин загальної поразки [1033].

Новий рівень системного дослідження військово-політичних процесів ЗУНР представило українське зарубіжжя. Перебуваючи в тісному генетичному зв'язку із західноукраїнською військовою наукою, воно видало схожий за характером комплекс історіографічних джерел у вигляді загальних і спеціальних праць з військової історії та змістовних історико-мемуарних досліджень. З-поміж узагальнюючих студій помітне

місце посідає книга генерала Армії УНР О. Удовиченка [1898], яку, зважаючи на час і місце появи (Вінніпег, 1954), часто відносять до повоєнної зарубіжної україніки. Насправді ініціатива її написання виходила з емігрантських кіл УНР у Франції, тож рукопис був підготовлений ще 1935 року французькою мовою задля інформування європейської громадськості про визвольну боротьбу українського народу. Втім, книгу видали майже через двадцять років в українському перекладі. Червоною ниткою через неї проходить ідея, що українська армія власними силами за неімовірно важких умов стримувала натиск більшовицької армади, тож якби міжнародні чинники прихильно поставилися до України, то її державність стала б реальністю і від цього виграла б уся Європа.

Найбільшим досягненням зарубіжної української військової науки у цій тематичній ніші стали два монографічні дослідження Л. Шанковського. У першому – «Українська армія в боротьбі за державність» (Мюнхен, 1958) – історія УГА представлена в загальному контексті визвольних змагань 1917–1920 рр., що дозволило порівняти військово-політичні й технічні характеристики збройних сил ЗУНР і УНР [2055]. Донедавна в українській історіографії не було аналога другій аналітичній військово-історичній студії Л.Шанковського «Українська Галицька Армія» (Вінніпег, 1974). Узагальнивши всі доступні документальні джерела, а також напрацювання англо-, германо- і російськомовних авторів, учений за всіма канонами західної методології воєнно-історичної науки показав мілітарний потенціал ЗУНР, заходи щодо його нарощування і труднощі реалізації. Були докладно проаналізовані політична стратегія і воєнне мистецтво УГА, її бойова діяльність тощо. Л. Шанковський, поряд з О. Кузьмою дали перші критичні оцінки літописанням польських мемуаристів й істориків, а також здійснили порівняльну характеристику польської та української армій [2056].

У той же час саме українське зарубіжжя започаткувало висвітлення Галицької армії в контексті історії ЗУНР. Тенденція до її уособлення зі збройним захистом молодій західноукраїнської держави виразно проявляється у відомій історико-мемуарній роботі С. Ярославина (І. Сохоцький). Праця М. Стахіва зі свого боку стимулювала висвітлення збройної боротьби ЗУНР у спільному контексті з її дипломатичною діяльністю [1779; 2152].

Ці та інші підходи помітно позначилися на подальшому розвитку історіографії досліджуваної теми, значною мірою призвели до певного перебільшення впливу «несприятливої міжнародної ситуації», а, з іншого боку – не спонукали до ретельнішого вивчення питання про ефективність використання внутрішнього військово-політичного ресурсу ЗУНР.

Військово-політична проблематика знайшла широке відображення в мемуаристиці. Лише бібліографія до книги М.Литвина, що не претендує на вичерпність, фіксує близько 380 позицій такого роду публікацій [1115], більшість з яких з'явилася в Галичині за міжвоєнного періоду та в українському зарубіжжі. У масиві літератури, що становить інтерес як історіографічне джерело, вирізняються меморіальні дослідницько-аналітичні студії чільних організаторів і командирів УСС й УГА – М. Омеляновича-Павленка, С. Шухевича, А. Кравса [937; 1398; 2102]. Твердження і висновки знаних військово-політичних діячів, які були глибоко обізнані з проблемами життєдіяльності армії та спиралися у своїх працях на широкі документальні матеріали, справили помітний вплив на наукові дослідження українських військових формацій.

Так, у роботі М. Омеляновича-Павленка «Українсько-польська війна» (Прага, 1929), що містить структурований виклад воєнних дій, подано змістовні характеристики морально-політичного і психологічного стану Галицької армії, її військово-мобілізаційного потенціалу тощо. Ці та інші аспекти часто подаються у порівнянні з Армією УНР [1398]. Праця С. Шухевича залишається чи не найбільш цитованою, коли йдеться про військово-політичну ситуацію, пов'язану з Листопадовим зривом, організацією Галицької армії, її кадровим забезпеченням, стратегічним плануванням тощо [2102]. Цих та інших моментів з позицій фахового військовика торкався генерал-чотар УГА А. Кравс, німець за походженням, який відтворив стислий виразний образ її воєнної епопеї в Галичині й Наддніпрянщині [937].

Автори міжвоєнного періоду, які щойно змінили «гвинтівку на перо», у своїх працях виглядають емоційнішими і щирішими порівняно з дослідниками-мемуаристами 50–60-х років, які були стриманішими в оцінках локальних епізодів та пропонували глибокі узагальнюючі аналітичні висновки. Таким прикладом слугують меморіальні праці В. Волицького і О. Станіміра [288], які діяльність своїх бойових підрозділів

відтворили на тлі бурхливої воєнно-революційної епохи. «Пропустивши» через себе значний масив спогадів та спираючись на документальні автентичні джерела, вони полемізують з іншими літописцями, дають аргументовані тлумачення причин поразки українських визвольних змагань. Осмислюючи цю проблему через трьохсотрічну ретроспективу боротьби українського народу за свою незалежність, О. Станімір дійшов низки історіософських висновків, які б додали вартості й зрілим науковим дослідженням. Зокрема автор доводив, що, попри вагомість зовнішніх чинників, основні причини невдач крилися у нескристалізованості визвольної державницької ідеї, що повинна спиратися на власні моральні та фізичні сили, тобто Церкву й Армію [1771].

Мемуарні праці дають не лише цінний джерельний матеріал, а й містять елементи аналізу життєдіяльності українського вояцтва, що відповідають змісту та структурно-методологічним засадам історії повсякденності. Це, приміром, яскраво впливає зі спогадів Н. Іваніни, І. Кедріна, О. Степанів [690, с.33–40; 818, с.20–26; 1792, с.20–22] про перебування в російському полоні; Р.Купчинського про особливості «сільської психіки» українського вояка під час боїв за Львів [1015, с.48–54]; І. Вислоцького, О. Станіміра [258, с.42–46; 1771, с.157–174] та багатьох інших авторів про побут, внутрішні стосунки у середовищі галицького вояцтва тощо. У цьому ракурсі викликає інтерес і виданий 2002 р. збірник спогадів вояків УГА, що розкривають окремі зрізи «історії повсякденності» бойових підрозділів, зокрема вишколу новобранців, функціонування інтендантської та інших внутрішніх служб, тощо [1915].

Змістовні елементи і підходи, властиві методології дослідження історії повсякденності, виразно спостерігаємо у меморіальній праці генерала М. Тарнавського, який показав моральний стан і постійне «промивання мізків» українським воякам у австрійській армії, яких у такий спосіб хотіли перетворити на вірних патріотів імперії. Через «буденне життя» і «психологічну атмосферу» в «конаючій Австрії» та в ЗУНР розриваються такі явища, як відмова «австроукраїнського» вояцтва від австрофільства, кристалізація його національної свідомості та зміна ставлення до УСС і Галицької армії тощо [1446].

Сучасна вітчизняна історіографія, спираючись на попередній науковий здобуток, не лише збагатила дослідження військово-політичних процесів у ЗУНР новими

джерельними матеріалами, а й запропонувала якісно новий рівень осмислення цієї проблеми та її окремих аспектів. Вона, як уже відзначалося, посідає одне із чільних місць в узагальнюючих працях з історії ЗУНР та польсько-української війни в Галичині. Діяльність УГА в Наддніпрянщині хронологічно виходить за межі нашого дослідження, тому обмежимося констатацією, що у працях з цієї теми також стисло з'ясовуються її витoki та початки діяльності в Галичині з перспективою на подальший історичний поступ. Такий показ життєдіяльності УГА важливий для цілісного розуміння і комплексного відтворення її історії. Прикладом цього слугують монографічні й дисертаційні роботи Б. Савчука і В. Солдатенка, О. Завальнюка і С. Олійника, Л. Скорича, М. Яцюка [1723; 1748; 2163] та інших авторів, які пропонують цікаві узагальнення щодо її генези та поступу на різних фазах визвольної боротьби.

Динаміка нагромадження знань та осмислення воєнно-політичних процесів ЗУНР збігається з загальними тенденціями розвитку пострадянської історіографії, хоча й має свої особливості. Зміст і характер цього процесу засвідчують наукові, науково-популярні та історико-краєзнавчі розробки переважно львівських, івано-франківських, тернопільських авторів. Так, у монографії В.Гордієнка, зроблена спроба відновлення системного вивчення історії УСС та Галицької армії, на основі творчих здобутки попередників та мемуарної літератури [396]. Висвітлення О. Шишкою вузлових моментів початкового етапу організації армії ЗУНР та її збройного протистояння з Польщею [2077] у структурно-змістовому відношенні також помітно перегукувалося зі згадуваною працею О. Кузьми тощо.

Етапними явищами розвитку сучасної військової історіографії ЗУНР стали три монографічні праці знаних львівських істориків [1109; 1115; 1194]. Вони рельєфно відображають її загальні тенденції щодо залучення та систематизації джерельного масиву, передусім архівних документів. Це ж стосується і використання надбань польських науковців та мемуаристів, що має не стільки інформативне значення, скільки слугує підставою для наукових дискусій. Зрештою, вони засвідчили вироблення власного «історіографічного образу» зазначеної теми, який має свій стереотипізований «алгоритм» дослідження. Його квінтесенцією є доведення, що українці вели справедливу війну проти Польщі та інших ворогів, захищаючи своє природне право на власну

державу. Втім, внутрішні прорахунки та несприятлива міжнародна ситуація завадили їм реалізувати законні національні інтереси.

Впадає у вічі той факт, що М. Литвин і К. Науменко (1995) показали історію ЗУНР фактично через призму військово-політичних процесів у Галичині в 1918–1919 рр. Таким чином, проблема формування збройних сил відтіснила на задній план висвітлення інших процесів державного будівництва, що позиціонуються передусім як тло, передумова для забезпечення ресурсами боротьби проти зовнішньої агресії [1109]. В такому структурно-змістовому відношенні від цієї книги відрізняється колективна монографія івано-франківських учених, де питання військової політики і будівництва розглядається як одне зі складників історії ЗУНР [667].

Акцент на військово-політичній проблематиці притаманний і праці С. Макарчука, яку вирізняє прагнення критично оцінити різні аспекти державотворення в ЗУНР. Спираючись на різноманітні історичні й історіографічні джерела українського та польського походження, автор показує помилки і прорахунки у сфері військового будівництва, переосмислює, уточнює численні факти і події військово-технічного й оперативного характеру, що становлять зміст та відображають динаміку розвитку українсько-польського протистояння [1194].

Третя з черги праця, що належить М. Литвину (1998) [1115], є, на нашу думку, найгрунтовнішим на даний час дослідженням про військово-політичне становище ЗУНР, яке розкривається через призму українсько-польського збройного протистояння в Галичині в 1918–1919 рр. Спираючись на значний джерельний та історіографічний масив, автор відтворює два взаємопов'язані процеси: наростання, розширення військового конфлікту висвітлюється паралельно з організацією і розбудовою Галицької армії. Характер систематизації та викладу величезного обсягу емпіричного матеріалу, як і практика розміщення у текстовій частині документальних джерел, наближає працю до позитивістської методології дослідження. Зосередження уваги на військово-технічних та воєнно-оперативних питаннях помітно витіснило висвітлення проблем суспільно-політичного характеру.

Названі праці й інші публікації засвідчують «український варіант» відходу від етноцентризму. Зосередження на «українському військовому факторі» цілком зрозуміле

передусім для досліджень з історії ЗУНР [667; 1109; 1856], які покликані розкрити комплекс проблем, пов'язаних із захистом національної державності. Однак ця тенденція загалом притаманна і студіям з військової історії, зокрема про українсько-польську війну [1115]. В них «польський військовий фактор» вивчається не як окремий самостійний феномен, а в основному через призму його впливів на тогочасні події, у порівнянні з діями і прагненнями «головної» – української сторони.

Цікавим, навіть повчальним, видається історіографічний досвід західноукраїнських авторів міжвоєнного періоду. Вони приділяли досить пильну увагу «польській стороні», що зумовлювалося відомими суспільно-політичними обставинами. Разом з тим остання все ж розглядалась як окреме, самостійне явище, а її дії оцінювалися через «українські національні окуляри». Типовий приклад такого підходу подає І. Карпинець, який розкриває особливості польського стрілецького руху у передвоєнний і воєнний час та його внутрішні суперечності, зумовлені діями партійно-політичних структур, тощо [785, с.43–52]. До речі, радянська історіографія з відповідних ідейних позицій також звертала увагу на іншонаціональні чинники, тож до посилення «націоцентризму» чи не найбільше спричинилися власне дослідники українського зарубіжжя, що відповідним чином позначилося на сучасній вітчизняній історіографії.

Такі побутуючі в ній тенденції простежуються і в працях історіографічного характеру та рецензіях на роботи закордонних авторів. Аналіз репрезентативних публікацій Л. Зашкільняка, М. Литвина, С. Макарчука [674; 1104; 1193] та інших сучасних істориків спонукає до наступних висновків. Українські вчені з повагою, принциповістю ставляться до наукових надбань своїх іноземних колег, серед яких найбільше польських науковців. Позитивно сприймаються їхні прагнення відмовитися від застарілих міфів і стереотипів та переосмислити складні суперечливі процеси і явища в українському середовищі, що зазнавали перекручувань і фальсифікацій. Тому і критичні зауваження стосуються передусім висвітлення зарубіжними вченими різних питань української визвольної боротьби, а не, скажімо, польського руху чи якихось загальнотеоретичних проблем тощо. Демонструючи компетентність й обізнаність з предметом дослідження визвольних рухів у Галичині, українські вчені спонукають до дискусій стосовно життєдіяльності української, а не польської чи інших

етнонаціональних суспільностей Галичини. У конкретно-фактологічній площині сказане, наприклад, проявлялося в оцінках планів і прагнень польської сторони, з'ясуванні гуманного характеру бойових дій польських та українських легіонерів тощо.

Звертаємо увагу на існуючу в історіографії ще одну диспропорцію у відображенні військово-політичних процесів у Галичині в 1914–1920 рр. Ця проблема часто висвітлюється слабо або й зовсім «випадає» з історичних синтезів чи узагальнюючих військово-історичних розробок про зазначену добу, коли їхніми авторами виступають фахівці, які спеціалізуються на історії Центральної і Східної України. Зворотне явище простежується у студіях науковців, що спеціалізуються на «галицькій проблематиці». Для прикладу, в нарисі про українські збройні сили Б.Якимовича (Львів, 1996) висвітленню діяльності УСС (11 стор.) та УГА (25 стор.) приділено удвічі більше уваги, ніж питанням військового будівництва Центральної Ради (7 стор.), Гетьманату (5 стор.) і Директорії (5 стор.), хоча вони незрівнянно масштабніші [2126]. Таке явище не наближає до адекватного сприйняття і правильного розуміння військово-політичних реалій.

Панування в українській історіографії державницької парадигми та її національно-патріотична зорієнтованість призвели до такої істотної диспропорції, коли через зосередженість уваги на національних військових формаціях – УСС і УГА – залишається майже не розробленою проблема участі українців в імперській австро-угорській армії. Між тим її суспільно-політична значущість не викликає сумніву, адже йдеться про вояцьку масу, яка кількісно багаторазово перевищувала особовий склад двох названих українських мілітарних організацій. Таким чином, при висвітленні цієї теми історики змушені покликатися на іноземні, переважно австрійські, праці або ж на одну з перших спеціальних публікацій Л. Шанковського (1939), який визначив відсоток українських вояків у близько півсотні полків, дивізій, бригад Австро-Угорської армії (Червона Калина. – 1939. – Ч. 6). Навіть у дослідженнях про політику австрійського уряду в «українському питанні» науковці обходили увагою це питання, зосереджуючись на легіоні УСС [1541].

Спостерігається деяке поживавлення інтересу сучасних істориків до цієї проблеми. Зокрема вони починають розглядати українських вояків як один із чинників, що реально

впливав на військовий потенціал австро-угорської армії [1310] та в контексті бойових дій на фронтах Першої світової війни [289]. Уточнюючи побутуючі в літературі числові дані, О.Мазур вказує, що в ній служило 250–300 тис. українців [1180]. Зважаючи на інші факти, зокрема й те, що з 640 діючих в австро-угорському війську піхотних батальйонів 14% мали українську більшість, ця цифра, вірогідно, корегуватиметься. Загалом констатуємо, що до проблеми служби українців в імперських арміях учені звертаються головним чином під кутом українізації військових формацій та поповнення колишніми фронтовиками збройних сил УНР і ЗУНР.

Окремий розлогий зріз історіографії досліджуваної теми пов'язаний з військовою символікою, що характеризується у різноманітних методологічних, тематичних, джерелознавчих ракурсах: як складник військової історії; як один з елементів української державної символіки; через призму військових студій; у розрізі окремих спеціальних історичних дисциплін (фалеристики, однострійознавства, вексилології, емблематики) тощо. У вивченні цієї проблеми українська історична наука пройшла значний шлях: від перших популярно-описових – до ґрунтовних вузькопрофільних досліджень, підготовлених на основі спеціальних методів дослідження та особливої джерельної бази. Його характер і важливі віхи ознаменувалися появою спеціальних видань, а також численними конференціями, виставками, презентаціями видань і т. ін.

Ця проблема ґрунтовніше і глибше висвітлена в нашій спеціальній публікації [204], тому лише стисло зупинимося на її окремих аспектах. Перші згадки про національні військові символи зустрічаємо у працях з історії українського війська О. Думіна та Б. Гнатевича й І. Крип'якевича [737]. Сучасні вітчизняні науковці, з одного боку, активно осмислюють і творчо використовують здобуток своїх попередників, а з іншого – залучаючи нові джерельні матеріали, пропонують оригінальні дослідження як про військову символіку періоду визвольних змагань, так і про її окремі елементи – нагороди, однострої, прапори тощо. Окреслилася тенденція вивчення військової символіки передусім у контексті військового однострійознавства і прапорництва.

Питання про символіку УГА порушувалося у спеціальних дослідженнях (К. Анісімов, К. Гломозда, М. Чмир [38; 361; 2032–2034], ін.) та в працях, присвячених

різним аспектам організації і бойової діяльності збройних сил ЗУНР (М.Литвин, Л. Шанковський, В. Футулуйчук [1115; 1973; 2056], ін.).

Найпродуктивніше в українській історіографії національної символіки представлені дослідження в галузі фалеристики. Їхні початки заклали перші, писані за «гарячими слідами» праці, які фіксували факт існування чи проекти запровадження національних відзнак та знаків пошани у формаціях УСС і Галицької армії [517]. Важливе фактологічне й науково-теоретичне підґрунтя для вивчення військової нагородної справи в Галичині у 1914–1919 рр. заклали дослідники українського зарубіжжя (О. Климкевич, М. Битинський, М. Дем'янчук, Я. Самотюк [98; 100; 505; 834; 836; 1675]). Їхні праці викликали гарячу полеміку в заокеанській діаспорі навколо проблеми українських військових нагород та спонукають ламати списи сучасних дослідників з приводу багатьох висловлених ними положень і тверджень.

Сучасна вітчизняна історіографія представлена двома узагальнюючими фалеристичними дослідженнями [1338; 1932], які, хоча й вважаються окремими виданнями [1932, с.8–24], однак історію військових нагород доби визвольних змагань 1914–1920 рр., зокрема й УСС та УГА, висвітлюють майже ідентично. Новий рівень фалеристичних досліджень представляють критико-аналітичні праці, автори яких, з'ясовуючи численні суперечливі дані історичних й історіографічних джерел, намагаються встановити дійсний стан справ у військовій нагородній системі періоду визвольної боротьби за українську державність (М. Чмир [1052; 1675; 2032–2035] та ін.).

Проблемі одностроїв у загальних працях з військової історії приділялося менше уваги порівняно з іншими символами українських збройних формацій, тож вона більш ґрунтовно висвітлена в дослідженнях з однострійознавства, які розвивалися спільно зі спорідненими спеціальними історичними дисциплінами – фалеристикою, зброєзнавством, геральдиком, вексилологією. Вивчення одностроїв, як і прапорів та знаків українських бойових формацій доби визвольних змагань 1914–1920 рр., зокрема й УСС та Галицької армії, розпочалося у міжвоєнний період (Л. Лепкий, М. Битинський, О. Думін, І. Боберський [98; 123; 584; 1078] та ін.). З-поміж відносно незначного наукового здобутку сучасних авторів у галузі однострійознавства (В. Кравцевич, В. Бузало, Я. Тинченко та ін.) привертає увагу дисертаційне дослідження К. Анісімова,

присвячене одностроям збройних сил України 1917–1920 рр. [38]. Авторіві загалом удалося показати регіональні особливості еволюції військового однострою, що проявилися в переході Галицької армії від австро-угорського (легіон УСС) до власного фасону, що вже поєднував традиції австрійського та українського воєнного костюма.

Важливий зріз військово-політичного розвитку Галичини у 1914–1919 рр. розкривають історико-біографічні дослідження, що досить чітко групуються за видами життєдіяльності та професійною (військовою) спрямованістю. Стислий виклад цієї проблеми також уможлиблює її ширше висвітлення в наших статтях [206; 228]. Їхній історіографічний аналіз, з одного боку, полегшує та обставина, що йдеться про біографії людей певної конкретно-історичної доби, тобто передусім про вояків УСС та УГА. З іншого боку, їхній життєвий шлях і суспільна діяльність часто виходять за її межі, що вимагає вивчення ширшого кола літератури, передусім з історії Галичини міжвоєнного періоду та української діаспори повоєнних часів. Прикметною рисою історико-біографічних видань є їхня «демократичність», адже вони присвячені не лише відомим, знаковим постатям, а й простим воякам, тож мотивами й метою реконструкції їхньої життєдіяльності здебільшого стають бойовий шлях особи, обставини її можливої загибелі тощо.

Історико-біографічні дослідження про військовиків УСС і УГА розпочалися «за гарячими слідами». Важливу роль у їхньому розвитку відіграли часописи й календарі «Червоної Калини», на сторінках яких зустрічаємо два головних типи біографічного зображення. Перший – історико-літературний життєпис – цілком відповідав побутуючій тоді тенденції щодо глорифікації визвольної боротьби за незалежність і державність України, тому окремі постаті подавалися в ідеалізованому вигляді як знакові символи епохи. Характерним прикладом такого підходу слугують публікації М. Заклинського (1936) та Р. Горака (1992) [390; 651], присвячені провідникові галицького стрілецтва і військового відомства ЗУНР Д.Вітовському. Другий – історико-біографічна оповідь – представляла чільних діячів УСС та командний склад Галицької армії як репрезентативний образ воєнно-революційної доби. Типовий приклад цього засобу біографічного зображення дають статті О. Ключенка (псевдонім) про бойовий шлях і фаховий потенціал генералітету УГА [839–840].

Зафіксовані спроби поєднання історико-біографічного та історико-мемуарного жанрів, коли дослідники відтворювали життєдіяльність своїх бойових побратимів не лише на основі історико-біографічних фактів, а й власних спогадів, що ґрунтувалися на особистих контактах і співпраці чи навіть навалися споминами про сприйняття військових командирів у вояцькому середовищі тощо [306; 2118; 2161].

Особливості українського історіографічного процесу зумовили брак ґрунтовних наукових історико-біографічних досліджень про військових діячів визвольних змагань 1914–1919 рр. у Галичині, що певною мірою компенсується значним масивом науково-популярних, історико-мемуарних і публіцистичних життєписів із цієї тематики. Радянська історіографія вбачала в них політичних супротивників, тому змальовувала їх темними фарбами та, навішуючи ярлики «ворогів народу» і «буржуазних націоналістів», допускала лише епізодичні згадки, та й то здебільшого як про осіб, котрі з різних причин у 20-х роках опинилися в УРСР. Автори українського зарубіжжя, навпаки, всіляко ідеалізували військово-політичних діячів, а їхні історико-біографічні дослідження обмежувалися досить вузьким колом осіб.

Названі риси й підходи ілюструє складена С. Ріпецьким (1965) біобібліографія праць Д. Вітовського, що налічує 50 позицій [102], хоча й не претендує на повноту. Біографістика цього чільного військово-політичного діяча почала створюватися відразу після його загибелі в 1919 р. Помітним внеском у її розвиток є праці О. Думіна (1936), М. Заклинського (1936; 1966), І. Сохоцького (1961) [585; 650; 1755] та ін. Після виходу у світ доволі тенденційних мемуарів Л.Цегельського на шпальтах заокеанської діаспорної преси спалахнула дискусія, в центрі якої з-поміж інших стала постать Д. Вітовського. На оцінки, що дав йому Л.Цегельський, безумовно, накладалися партійно-політична кон'юнктура та особиста антипатія. Це достатньо аргументовано показав С.Ріпецький, який зі свого боку намагався всіма силами «реабілітувати» Д. Вітовського [1613]. Подібний лейтмотив характерний і для праць сучасних авторів (В. Великочий, Б. Гаврилів, Р. Горак, І. Ходак [205; 390; 1985] та ін.), які водночас намагалися об'єктивно, на широкому джерельному матеріалі висвітлити діяльність цієї непересічної особи в останні роки його життя. Насправді, до оцінки Д. Вітовського, як і будь-якої іншої історичної персоналії, слід підходити, зважаючи на складні, суперечливі реалії, які

зумовлювали їхні вчинки. Вочевидь, при цьому не можна скидати з терезів і психологічні якості та моральні риси особи. Такий шлях вважаємо найоптимальнішим при з'ясуванні всієї величі й трагізму кожної небуденної постаті історії.

Наші спостереження виявили ще одну особливість історико-біографічних досліджень з порушеної проблеми. Попри те, що бурхливі хвилі переломної воєнно-революційної доби винесли на поверхню сотні, тисячі осіб, які помітно вплинули на тогочасні процеси, лівова частка біографічних праць присвячена фактично двом десяткам знакових постатей вояків і командирів УСС і Галицької армії, які символізують боротьбу за волю і незалежність українського народу. Дослідницький інтерес до них нерідко підігрівався їхньою пізнішою суспільною діяльністю, як приміром, біографістика про визначну діячку визвольних змагань О. Степанів, представлена в різних видах досліджень історико-біографічного жанру. Це значною мірою завдячується трьом спалахам інтересу до цієї постаті: в 1914–1916 рр. у Галичині; у середині 60-х років в українському зарубіжжі; у 90-х роках в Україні. Таким чином, маємо унікальні автобіографічні нариси самої О. Степанів [1791]; публіцистичні й некрологічні нариси про неї званої дослідниці українського жіночого руху І. Книш (Книш І. Життя і легенда Олени Степанів, 1967); історико-біографічні нариси сина, відомого сучасного українського історика Я. Дашкевича [488]; комплексні дослідження, що відображають різні етапи життєвого шляху та військової і професійної діяльності героїні (наприклад, Олена Степанів. Наукові праці. Есе. Спогади, Львів, 2003).

Така ж багата різножанрова історико-біографічна література присвячена життєдіяльності «батька» українського спорту, визначного організатора галицького стрільцтва І. Боберського та деяких інших діячів досліджуваного періоду.

Сучасна українська історіографія поступово поповнюється ґрунтовними історико-біографічними працями. Підсумовуючи творчий здобуток попередників, їхні автори представляють своїх персонажів на загальному тлі українського національного руху, зокрема й бурхливої воєнно-історичної доби 1914–1919 рр. у Галичині. Увагу багатьох істориків привертає помітна у військовій історії України другої половини ХХ ст. постать Д. Палііва. Проаналізувавши її відображення в загальних і спеціальних біографічних працях (С. Волинець, М. Лагодинський, М. Шлемкевич, І. Кедрин та ін.), О. Медвідь у

дисертаційній роботі показала діяльність Д. Палієва як старшини УСС та Галицької армії, одного з організаторів Листопадового перевороту 1918 р. у Львові, чільного громадсько-політичного діяча міжвоєнних років, військового організатора за Другої світової війни та, врешті, охарактеризувала Д. Палієва як видавця й військового мемуариста [1253]. Такого ж роду цікаве дослідження про першого команданта легіону УСС, відомого громадсько-політичного діяча Галичини міжвоєнного періоду М. Галушинського здійснив А. Прокіп [1560].

Симптоматично, що в названих та інших історико-біографічних працях науковці зіштовхуються з чи не найбільшими труднощами при реконструкції життєдіяльності особи у випадках, коли йдеться про партійно-політичні перипетії. Вони нерідко призводять до нелогічних оцінок, суперечливих висновків: приховуючи помилки і прорахунки, дослідники намагаються «виправдати» і виставити історичні персоналії у якнайвигоднішому світлі.

Глибокі традиції й чималі напрацювання існують в галузі розробки довідниково-допоміжних видів біографічної літератури різних періодів. Її підготовка розпочалася за «гарячими слідами» і знайшла гідне продовження в українському зарубіжжі. Для прикладу, вже 1922 р. з'явилися два перші випуски «Жалібної Книги», де містилися короткі біографічні дані про загиблих офіцерів і вояків УГА. Розширений варіант цього видання з близько 3 тис. прізвищ із зазначенням джерел, звідки бралися біографічні дані, був уміщений у четвертому томі матеріалів до історії УГА [1803]. А в п'ятому томі цієї ж серії опубліковано понад півсотні біограм офіцерів і вояків Галицької армії, у частині з них – уміщено ще й спогади про їхню участь у національно-визвольній боротьбі [677]. Опубліковані у збірнику «За волю України» (1967) близько 500 нових біограм усусів [641], згідно з думкою самих укладачів, мало започаткувати систематизацію й цілеспрямоване вивчення життєписів представників цієї визначної військової формації.

Різний змістовний формат мають «списки» учасників визвольної боротьби 1914–1919 рр., опубліковані у численних виданнях міжвоєнних років, українського зарубіжжя та сучасного періоду. Вони можуть обмежуватися короткими даними про особу [1757] чи нести ширшу інформацію, яка також відображає їхній бойовий шлях [48]. В останнє десятиліття в Україні набрала розмаху підготовка регіональних видань історико-

біографічно-краєзнавчого характеру, які становлять незаперечну цінність для ідентифікації особового складу бойових підрозділів та вивчення різних військово-політичних процесів.

Отже, впродовж понад дев'яти десятиріч нагромаджено велику кількість літератури з історії Українського січового стрілецтва та Галицької армії. Її аналіз дозволяє стверджувати глибоку детальну розробку питань, пов'язаних з їхнім виникненням і організаційним становленням, участю у бойових діях, різноманітною суспільною діяльністю тощо. Кожен історіографічний етап відзначається своїми особливостями осмислення військово-політичних процесів в Галичині у 1914–1919 рр. Попри значний науковий рівень вони мають певні прогалини і залишають чималі перспективи для подальшого вивчення.

Зважаючи на реалії суспільно-політичного життя, вчені повинні адекватно враховувати внутрішні та зовнішні чинники – «австрійський», «польський», «український», які зумовлювали зародження і становлення УСС. Відчуваючи впливи певних ідейно-політичних факторів та спираючись на різні науково-теоретичні підходи, кожна генерація істориків робила свій внесок у вивчення Українського січового стрілецтва, зберігаючи при цьому тяглість і наступність осмислення цього явища. В українській історіографії утвердився символістський підхід до розуміння історичного значення і трактування феномену УСС як «першої у новітній історії України національної військової формації», що «відродила національну військову традицію». При цьому спостерігається зміщення акцентів на осмислення національно-політичного та національно-культурного значення УСС як уособлення складного шляху кристалізації української державницької ідеї та символу жертвовної боротьби за волю і незалежність народу. Тому навіть в академічних наукових публікаціях при висвітленні проблеми українського стрілецтва авторам важко утримуватися від національно-патріотичного пафосу, що, однак, не повинно перешкоджати прагненню до виважених оцінок і характеристик цього небуденного явища національної історії.

Поступ збройних сил ЗУНР у листопаді 1918 р. – липні 1919 р. також відображає значна кількість наукової й іншої різножанрової літератури. Основи їх наукового

вивчення заклали автори міжвоєнного періоду в Галичині та українського зарубіжжя у 50-70-х роках. Вагомий внесок в осмислення комплексу військово-політичних проблем, пов'язаних з діяльністю Галицької армії, дають історико-мемуарні праці, що відзначаються змістовною аналітикою, яка істотно вплинула і на сучасну історіографію цієї теми. Перспективи її подальшого дослідження вбачаємо у застосуванні нових науково-теоретичних засад розробки військової історії, у використанні методології історії повсякденності, а також у застосуванні принципу поєднання «україноцентризму» з широким європейським контекстом тощо. Вітчизняні історики повинні, вважаємо, перейти до адекватного і пропорційного вивчення українських та польських військово-політичних процесів у Галичині в 1914–1919 рр. Залишається чимало дискусійних проблем, пов'язаних з часом виникнення і характером трансформацій стрілецьких військових формацій та Галицької армії на різних етапах боротьби.

Аналіз репрезентативних досліджень у галузі військової символіки та біографістики УСС та УГА дозволяє достатньою мірою окреслити головні історіографічні контури проблеми. Автори міжвоєнного періоду – здебільшого колишні ветерани цих військових формацій – нагромадили цінний фактологічний матеріал для їхнього осмислення у вигляді праць історико-популярного, історико-мемуарного, публіцистичного характеру. Наступний етап досліджень в українському зарубіжжі характеризується як полемікою навколо складних суперечливих питань національної військової символіки, так і появою ґрунтовних досліджень, що спиралися на засади західної методології. Головним здобутком сучасної історичної науки стала поява спеціальних комплексних праць, присвячених військовій символіці й визначним діячам воєнно-революційної доби Галичини, а також деяких узагальнюючих праць із цієї тематики. Її подальша розробка вимагає критичнішого аналізу історичних й історіографічних джерел, унеможливлення поширення тенденції, коли сумнівні чи помилкові факти і висновки переходять з одних праць до інших. Слід також посилити науково-теоретичне забезпечення їхнього вивчення, що відкриє перспективи для узагальнення і нового прочитання великого масиву емпіричного матеріалу.

РОЗДІЛ V.

УКРАЇНСЬКЕ СОБОРНИЦТВО 1914–1919 рр. ЯК ФЕНОМЕН НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

5.1. Наукове осмислення національно-консолідаційного процесу між українством Наддніпрянщини і Галичини

Зазначений у назві розділу феномен полягає передусім у тому, що в період новітньої державної незалежності тема українського соборництва стала одним з пріоритетних напрямів дослідження різних суспільних наук. Це явище, з одного боку, зумовлюється і стимулюється об'єктивними національно-політичними чинниками, зокрема соборницько-патріотичними волевиявленнями широких кіл громадськості та їх підтримкою лідерами держави («живий ланцюг Злуки» 1990 р., президентський указ 1999 р. про встановлення 22 січня Дня соборності України тощо). З іншого боку, питання національно-територіальної єдності постійно мусується різними політичними силами у своїх вузькокланових інтересах (виборчі кампанії, особливо 2004 р., загострення «конфлікту еліт» на загальнодержавному та регіональному рівнях тощо). Така політизація проблеми соборності України, яка завжди розглядалася через призму взаємин між її окремими регіонами, не могла не позначитися на її власне науково-історичному осмисленні.

Вивчення українського соборництва у 1914–1919 рр. загалом збігається з характером і головними тенденціями історіографічного осмислення суспільно-політичного руху цієї доби, але водночас має свої особливості. Зокрема воно розглядається у широкій «діахронній» площині, де головні віхи національно-консолідаційного поступу українства становлять періоди Києворуської державності, Козаччини, існування Карпатської України, події 1939 року на Західній Україні та ін. У цьому хронологічному ланцюгу одне з чільних місць відводиться добі Української революції, коли соборницька ідея здобула перший досвід практичної реалізації. У «синхронній» площині досліджуються різні територіальні вектори соборницького процесу самої революційної доби, що охоплюють Наддніпрянщину, Кубань, Донецько-

Криворізьку республіку, Галичину та інші західноукраїнські землі тощо. За такого підходу головна тематична лінія вивчення цієї проблеми проектується на відносини між Наддніпрянщиною-УНР та Галичиною-ЗУНР, а апогеєм соборницьких прагнень визнається Акт злуки 22 січня 1919 р. Названі та інші тенденції викликали прагнення, до певної міри й моду, на численні історичні паралелі й порівняння, які відкривають нові перспективи дослідження українського соборництва у розрізі компаративістських студій.

Свою специфіку має і динаміка історіографічного процесу. Його основи заклали історико-мемуарні праці діячів Української революції 1917–1920 рр., погляди й оцінки яких, як побачимо далі, часто у латентному вигляді виразно простежуються в сучасній науковій літературі. Українське зарубіжжя створило значну документальну базу дослідження цієї теми (мемуари, законодавчі акти), причому її осмислення супроводжувала гостра полеміка, спричинена не стільки відмінними науковими поглядами, скільки політичними мотивами та ідейними розбіжностями.

Радянська історіографія або взагалі оминала увагою події і явища, що відображали український національно-консолідаційний рух, або ж гостро критикувала «буржуазних націоналістів» за намагання злучити різні етнічні землі в єдину Українську державу, оскільки згідно з пануючими ідеологемами визнавалася «історична закономірність і справедливість» лише одного радянського – імперського за природою – шляху вирішення цього питання.

Наростаючий лавиноподібний потік публікацій з проблем української соборності у період новітньої державності України знаменували окремі рубіжні праці, що засвідчували якісні зрушення у її вивченні. Окрім загальних тенденцій, властивих пострадянській історичній науці, цей процес стимулювало відзначення відповідних ювілейних дат. Умовно в ньому можна визначити кілька етапів. Спочатку осмислення проблеми української соборності відбувалося на основі історико-мемуарної спадщини українського зарубіжжя, а з середини 90-х років з'являються праці, підготовлені на нових джерельних матеріалах з вітчизняних та зарубіжних архівосховищ. Відтак на зміну публікаціям, що ввібрали в себе національно-патріотичний пафос, підходи, трактування, притаманні літописанням українського зарубіжжя, історики України

почали пропонувати свої бачення, а також оцінки соборницького процесу воєнно-революційної доби. Поряд з цим ставало помітнішим критичне, почасти скептичне, сприйняття соборницького процесу.

Окреслену динаміку наукового поступу виразно відображають результати представницьких наукових зібрань та реалізація спеціальних наукових проектів. Помітною подією культурного життя України став проведений 24 січня 1994 р. з нагоди 75-річчя Злуки УНР і ЗУНР Інститутом національних відносин і політології НАН України «круглий стіл», в якому взяли участь провідні вітчизняні науковці І. Гошуляк, Т. Бевз, С. Макарчук, Н. Миронець, Р. Пиріг, В. Ткаченко, В. Панібудьласка, В. Юрчук, Я. Калакура, Л. Нагорна, М. Панчук, О. Піскун та ін. [416]. Опублікований за його результатами збірник «Проблеми соборності України у ХХ ст.» з виступами понад двадцяти учених [1556] помітно вплинув на історіографічне осмислення процесу соборності 1917–1920 рр. Це ж стосується і матеріалів наукової конференції в Івано-Франківську, приуроченої ювілею проголошення ЗУНР (1993) [1293].

Черговий сплеск колективної уваги науковців до цієї проблеми спричинило відзначення 80-річних ювілеїв проголошення ЗУНР та Акту Злуки УНР і ЗУНР. Збірники статей, видані за підсумками наукових конференцій, присвячених цим пам'ятним датам, засвідчили солідний рівень джерельної бази та розширення тематичного діапазону досліджень [666; 1930]. Водночас з'являються спеціальні тематичні збірники, що відображають прагнення вчених до комплексного вивчення проблеми соборності та її осмислення в розрізі своїх творчих зацікавлень [1742].

На початку ХХІ ст. простежується зміщення зусиль учених від нагромадження фактологічних знань до осмислення феномену українського соборництва на теоретико-методологічному синтетичному рівні. Поряд з істориками активнішу участь у цьому процесі стали брати політологи, юристи, філософи, психологи та представники інших суспільних наук. Це виразно проявилось у серії конференцій, проведених у рамках реалізації унікального в національній історіографії проекту «Україна соборна: Галичина – Наддніпрянщина – Донбас – духовна вісь України». Випущені за їхніми результатами у 2004 і 2005 роках чотири випуски наукових збірників [1907–1910] засвідчили активні

наукові пошукування в напрямі розробки концептуальних засад історіософії українського соборництва ХХ ст.

Ще одним симптоматичним явищем стало активне прилучення до розробки цієї теми представників різних вікових генерацій істориків з усіх регіонів України. До такого висновку спонукають виступи на представницьких наукових форумах, зокрема на Міжнародній конференції «Революції в Україні у ХХ–ХХІ століттях: співчуття епох» (Одеса, 18–19 листопада 2005 р.) [1592]. Порівняння творчого доробку з проблеми української соборності науковців зі Східної та Південної України, з одного боку, та істориків Києва і наукових осередків західного регіону – з іншого, показує, що останні просунулися далі в нагромадженні джерельних матеріалів та їхньому теоретико-методологічному осмисленні. Разом з тим загальне зростання уваги вчених до осмислення феномену соборності розширює і збагачує історіографію проблеми новими цікавими підходами й оригінальними напрацюваннями.

Допоки передчасно говорити про появу історичних шкіл з вивчення соборності України, хоча окреслюються певні контури їхнього становлення. Підстави для таких тверджень дає діяльність наукових центрів, які за певними програмами розробляють зазначену тематику, залучаючи до цього науковців з різних регіонів. У цьому відношенні провідне місце належить Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України ім. І.Ф. Кураса, де зосередився потужний науковий потенціал (Т. Бевз, І. Гошуляк, І. Курас, В. Кучер, В. Кривошея, Ю. Левенець, Л. Нагорна, М. Панчук, А. Пономарьов, В. Солдатенко, Ю. Шаповал, Л. Шкляр, В. Яремчук та ін.), який представив значні надбання із цієї тематики [107]. Згадані науково-організаційні заходи та видана продукція засвідчують цілеспрямовану роботу закладу з розробки широкого комплексу проблем українського «соборнознавства». У цьому ж напрямі плідно працюють вчені Інституту історії України НАН України (О. Лисенко, О. Реєнт та ін.), Київського національного університету ім. Тараса Шевченка (Я. Калакура, В. Пилипів) та інші установи Києва.

З-посеред регіональних центрів історичної науки провідні позиції займає Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, в лоні якого зародився всеукраїнський науково-методологічний проект «Україна Соборна». Поряд зі

згаданими столичними науковими осередками активну участь у його реалізації взяли університети Донецька, Переяслав-Хмельницького, Черкас та ін. В розрізі своїх наукових зацікавлень проблему соборності за воєнно-революційної доби 1914–1919 рр. плідно вивчають вчені Львова, Чернівців, Ужгорода, Тернополя, а також багатьох наукових і навчальних установ Східної та Південної України.

Насамперед, вважаємо за доцільне з'ясувати науково-теоретичні підходи до розуміння самого поняття «соборність». В історичній та іншій суспільній літературі зустрічаємо різні трактування його сутності, що часто призводить до тлумачень і висновків, які неадекватно відображають суспільні реалії. Помітний внесок у теоретико-методологічне осмислення цього питання зробили такі сучасні вчені, як Т. Горбань, І. Гошуляк, І. Дробот, В. Панібудьласка, О. Піскун, Л. Шкляр, В. Юрчук та інші [392; 414; 571; 1452; 1519; 2079; 2113].

Аналіз їхніх надбань засвідчує, що ідея української соборності пройшла складну еволюцію в теорії і практиці національного руху. Ця проблематика зокрема і питання щодо трактування поняття «соборність», на різних етапах розвитку української суспільної думки знайшов ширше відображення в наших статейних публікаціях [226; 227; 230].

Побутуючу в сучасній вітчизняній історіографії думку, буцімто ідея соборності набула сучасного змісту саме за доби національно-визвольних змагань 1914–1920 рр., вважаємо дискусійною Щоб не переносити створені в академічних кабінетах історичні парадигми на тодішні реалії, при вивченні цього питання слід урахувувати такі моменти. По-перше, в документах воєнно-революційної доби саме поняття «соборність» фігурувало рідко, а розуміння соборності української нації та соборності української державності в уявленнях тогочасних діячів часто не збігалося. По-друге, слід розрізняти тлумачення соборності у «вузькому» розумінні, що обмежується Актом злуки 22 січня 1919 р., та в «широкому» – як тяглість процесів державно-політичного, територіального, духовного, культурного єднання. По-третє, як за тієї переломної доби, так і сьогодні існують два рівні розуміння соборності: як єдності всіх українців незалежно від місця їх проживання та (або) як державно-національної єдності «всіх» (населення, народу), хто проживає на українській етнічній території. По-четверте, ідея української соборності

передбачає досягнення як етнотериторіальної єдності в рамках однієї національної держави, так і духовної консолідації всього її населення, незалежно від етнічної приналежності, віросповідання, соціального стану тощо. Отже, процес національного єднання можуть забезпечувати всі згадані та інші найрізноманітніші чинники, однак соборність, окрім того, вимагає існування державності, в межах якої вони можуть реалізовуватися.

Історіографія українського соборницького процесу 1914–1919 рр. почала створюватися, так би мовити, за «гарячими слідами» самими учасниками й діячами тих доленосних подій. Між тим їхні праці потребують ретельного неупередженого аналізу, позаяк саме в них закладені трактування і характеристики головних аспектів цієї проблеми, які взяли на озброєння автори українського зарубіжжя, відтак вони «перекочували» до сучасної історіографії. Ідеться передусім про творчу спадщину таких знаних діячів національного руху та очільників УНР і ЗУНР, як В. Винниченко, К. Левицький, М. Лозинський, І. Мазепа, О. Назарук, М. Шаповал, П. Христюк, Л. Цегельський та ін. При цьому не піддається сумніву важливе інформативне навантаження їхніх історико-мемуарних та публіцистичних робіт. Викладені в них оціночно-аналітичні міркування (нехай навіть упереджені й суб'єктивні, що зумовлюється ідейними уподобаннями, людськими переживаннями) перетворюють їх на унікальне історичне та історіографічне джерело вивчення українського соборництва.

У літописі Української революції статус класичних здобули праці В. Винниченка, І. Мазепа, М. Шаповала, а також П. Христюка, О. Доценка та інших діячів УНР, тож їхні думки і погляди стали найбільш авторитетними, цитованими в науковій історичній літературі. Попри певні відмінності в оцінках і характеристиках окремих аспектів соборницького процесу вони відображають, щодо цього питання, так би мовити, «офіційну» позицію провідників УНР, які в ідейному відношенні зазвичай стояли на соціалістичній платформі. На основі їхньої спадщини почав формуватися певний «напрямок» української історіографії, який умовно можна назвати «проуєнерівським».

Ставлення В. Винниченка до процесів і явищ, що становлять головний зміст українського соборництва 1918–1919 рр., як і до його дійових осіб із «протилежно-братнього» табору, випромінюють скепсис, подекуди відвертий сарказм. Іноді

видається, що він заздалегідь знав про приреченість соборницьких планів, тому про їхній провал не висловлює жодного смутку. З неприхованою упередженістю очільник Директорії ставиться до лідерів ЗУНР, які, за його словами, не були щирими у прагненнях щодо об'єднання з УНР, тож ішли на такий крок лише через невпевненість у власних силах та під тиском широких верств населення, які щиро прагнули до повного з'єднання з революційною Наддніпряниною. З усього видно: В. Винниченко без ентузіазму ставився до такої злуки, зокрема через побоювання, що Директорія таким чином отримає ще одного ворога – Польщу [257].

Сам Акт злуки В. Винниченко коментує не з акцентами на його політичній значущості, а з наголосом на його зовнішній недоречній урочистості, помпезності: «свято поєднання» відбулося «розуміється, на Софійській площі, з дзвонами, молебнем, парадом і Головним Отаманом». Зрештою, і заголовок підрозділу «Свято поєднання й «Мертвонароджений», в якому переповідаються ці події, звучить відвертим дисонансом оптимістичній назві його книги: «Відродження нації». А «мертвонародженим» В. Винниченко називає всеукраїнський Трудовий конгрес, де ратифікували щойно проголошений Акт злуки за дієвої участі делегації з Галичини.

Схожі з В. Винниченко, але ще критичніші думки, гостріші оцінки стосовно відомих подій і процесів висловив член його уряду, згодом лідер есерів та очільник українського громадського життя в Чехословаччині М. Шаповал. Крім спільних ідейних (соціалістичних) поглядів, його відверте «антигаличанство» мотивувалося ще й особистою образою, адже уряд ЗУНР вислав М. Шаповала за межі республіки за «більшовицьку» агітацію (той виступав за ухвалення закону, що передбачав соціалізацію землі). Від перебування в Галичині навесні 1919 р. у нього залишилися найнеприємніші враження. Тому, з одного боку, він заперечував сам факт революції в Галичині, де, на його думку відбулася лише «політична хуртовина», з іншого боку, повсякчас наголошував на негативному ставленні галицького політикуму до наддніпрянських українців, яких, будімо, вважали «руїнниками», «анархістами», а їхню соціальну програму назвали «нісенітницею» [2057].

Микита Шаповал мав непересічний талант публіциста, так що чимало сформульованих ним яскравих виразних думок, поглядів, оцінок перетворилися на

«історіографічні кліше» чи «хрестоматійно відомі аксіоми», які кочують з одного дослідження в інше або ж повторюються в них у видозміненому вигляді без покликань на першоджерело. Початком і основною передумовою боротьби за соборну Україну він вважав проголошення УНР, звідси випливали паралелі між двома «листопадовими революціями» – однією в Галичині (1918), другою – в Наддніпрянщині (антигетьманське повстання Директорії 1919 р.). Визнання «морально-політичного» значення злуки між УНР і ЗУНР майже знецінювали постійні запевнення, що вона була більше «теоретично-юридичною», ніж «фактичною», що «злука була фіктивною, а розлука реальною» і т. ін. З-поміж головних причин розриву соборницького фронту та поразки національних змагань називали галицький «сепаратизм» і «хуторянщину». У встановленні «двовладдя» – найголовнішого ворога єдності – звинувачували обидва українські уряди, що проводили недалекоглядну політику. Водночас доводилося, що саме галицькі націонал-демократи як «сепаратисти-регіоналісти» хотіли понад усе зберегти свої впливи, а Директорія, на жаль, пішла їм на поступки [2057–2058; 2060].

Урешті, М. Шаповал один з перших окреслив два аспекти «фатальної двоїстості», що стала джерелом постійного протистояння між провідникам УНР і ЗУНР. Перший полягав у відмінних зовнішньополітичних орієнтаціях, які зумовлювали пошук союзів з різними зовнішніми силами. Другий визначався тезою про співвідношення «соціального» і «національного» в Українській революції: в Наддніпрянщині революція була «соціальною», що ставила за мету «соціалізм», а в Галичині – «національно-політичною», яка мала впроваджувати капіталізм. Звідси постійне протиставлення «революційної» влади на Великій Україні «реакційній» галицько-української політиці [2057].

Погляди міністра та прем'єра уряду УНР І. Мазепи, який ширше, ґрунтовніше описує епопею соборницьких змагань, порівняно з двома вищезгаданими соратниками по уряду, виглядають більш виваженими і менш упередженими. З усього видно, що він щиро вболівав за національну справу, тож попри свої ідейні вподобання не намагався перекласти провину за невдачі на одну зі сторін. Чи не найпоширенішими, «хрестоматійними» в історіографії стали його оцінки проголошеної на Софіївському майдані української соборності як «великого історичного акту» в житті українського

народу, що, однак, мав лише «декларативне значіння». Злука, за словами І.Мазепи, була «недовершеною», бо обидві українські республіки залишалися зі своїми законодавчими й адміністративно-виконавчими органами [1168].

Вплив історико-мемуарних праць В. Винниченка, І. Мазепи, М. Шаповала на наукову історіографію соборницького процесу доби Української революції, передусім Акту злуки 22 січня 1919 р., проявляється в таких головних аспектах. По-перше, його історична роль визнавалася, але з такими застереженнями, які фактично зводили нанівець суспільну значущість події, надаючи їй символічного, формального характеру. Вони в унісон вказували, що його остаточна ратифікація переносилася до всеукраїнських Установчих зборів, що, як відомо, не відбулися, тому й реального єднання не сталося. По-друге, головна провина за невдачі соборницьких змагань перекладалася на галичан, а УНР виставлялася у вигляді «покривдженої» чи «занадто довірливої» сторони. По-третє, лише в Директорії вбачався головний чинник, генератор, що започаткував і реалізовував соборницькі прагнення, а про дії і заходи в цьому напрямі Центральної Ради та Гетьманату не згадувалося.

Майже не вносять новизни у погляди своїх колег й О. Доценко, головний ад'ютант С. Петлюри [568], та П. Христюк, який про національно-об'єднавчий процес, зокрема й Акт злуки, взагалі згадує лише у примітках своєї праці у зв'язку з проведенням Трудового конгресу. При цьому він менторським тоном зазначає, що «треба було не святкувати, а шукати порятунку від катастрофи, що наближалася» [1995].

Інша група істориків-мемуаристів, що вийшли з табору ЗУНР, по-різному передає зміст соборницького процесу за воєнно-революційної доби. Серед них найбільш авторитетними і цитованими стали праці М. Лозинського, О. Назарука, Л. Цегельського та інших громадсько-політичних діячів Галичини, які опинилися на вістрі подій, що визначали зовнішні зносини молодій західноукраїнській державі. Вони заклали підвалини другого – «прозунрівського струменя» історіографії досліджуваної проблеми.

Колишній член уряду ЗУНР М. Лозинський зацентрував увагу на формально-правових аспектах соборницького процесу. Його «початок» він так само виводив від «скинення австрійсько-польського ярма» в Галичині та постанови Директорії, які «викликали могутню хвилю одушевлення для ідеї з'єднання всіх українських земель в

одну державу». Аналізуючи тексти поданих документів, М. Лозинський доводив «незавершеність» злуки між УНР і ЗУНР, які «не утворили нової, з'єднаної» української держави, а лише «проголошували» та «намічали шлях» до її постання. Визнаючи «велике політичне значення» таких дій, що виражали волю всього народу, автор відразу запевняє, що на практиці УНР і ЗУНР залишалися «окремими державами» [1136].

Чи не найбільш суперечливе ставлення, порівняно з названими історико-мемуарними працями, викликає книга Л. Цегельського. З одного боку, вона вирізняється інформативною насиченістю, адже автор, як секретар зовнішніх справ ЗУНР, брав безпосередню участь у переговорному процесі між Директорією та ЗУНР щодо укладення угоди про злуку. З іншого боку, суб'єктивність і тенденційність мемуарів, про що свідчить і сама претензійна назва «Від легенд до правди» [2004], викликали полеміку серед заокеанської діаспорної громади. З їхньою гострою критикою виступили соратник з державно-політичного табору: І. Кедрин, відомий дослідник історії УСС С.Ріпецький та інші знані діячі [816; 1613].

Лонгин Цегельський виявився гідним опонентом своїх колег із табору УНР, яких, однак, помітно перевершував в егоцентризмі – вивищуванні ролі власної персони в описуваних подіях. Свої передбачення щодо приреченості соборницького фронту він обґрунтовував, покликаючись на історичні відмінності між Галичиною та Наддніпрянщиною у вигляді різних зовнішніх впливів (західноєвропейських – проросійських), партійно-політичних орієнтацій (націонал-демократи – соціалісти), церковно-конфесійних умов тощо. Л. Цегельський доводив, що, наголошуючи на цих відмінностях, саме він відразу зумів переконати В. Винниченка, згодом С.Петлюру та інших членів Директорії надати Галичині автономію [2004].

Характер соборницького процесу Л. Цегельський подає у «дзеркально-протилежних» оцінках, аніж історики-мемуаристи з табору УНР. Зокрема Трудовому конгресу, на відміну від В.Винниченка, надається важливе історичне значення, причому завдяки «вирішальній» ролі в ньому галицької делегації. Ніби у відповідь М. Шаповалові він виказує неприхильність і зверхність до пануючих у Наддніпрянщині «порядків» та членів Директорії, яким постійно «свербіли долоні» прибрати Галичину до своїх рук та загнати її у спільне русло своєї «божевільної «революції». На них

перекладалася і відповідальність за розрив соборницького фронту. Сам Акт злуки він вважав «приснопам'ятною» подією, прив'язуючи до неї низку історичних паралелей – хрещення Русі, битви під Калкою та Полтавою тощо. Визнаючи «декларативність» цієї події, Л. Цегельський відзначав її значення як джерела натхнення для наступних поколінь [2004].

Історіографія українського зарубіжжя у висвітленні соборницького процесу майже не відзначилася оригінальністю трактувань, тож попри політичні уподобання старшої або ідейно незаангажованої молодшої генерації істориків вони коливаються в діапазоні викладу подій та оцінок В. Винниченка, І. Мазепи, М. Шаповала та М. Лозинського і Л. Цегельського. Така тенденція простежується в працях дослідників, що представляли різні науково-історичні центри, – Н. Полонської-Василенко, С. Ярославина, П. Феденка, М. Стахіва, І. Мірчука, І. Нагаєвського, Т. Гунчака, В. Вериги та ін.

І все ж вони по-різному уявляли генезу та наслідки соборницького процесу, відводячи йому неоднакову роль і значення у визвольних змаганнях 1914–1919 рр. та в українській історії загалом. Фаховий історик Н. Полонська-Василенко у своїй «Історії України» згадала про нього лише кількома рядками: відзначивши факт проголошення Злуки, відразу констатувала, що фактичного об'єднання не відбулося [1535]. Натомість представник католицької історіографії І. Нагаєвський, показавши головні організаційні заходи в цьому напрямі, не без пафосу відзначав, що маніфестація 22 січня 1919 р. «почала нову добу в історії» українського народу, тож відтоді жодному ворогові не вдасться відновити штучні «фізичний і духовний» кордони між його вітками [1335].

Низку новаційних проблем, які в сучасному дискурсі ще не знайшли належного розв'язання, висунув С. Ярославин. З'ясовуючи питання, чому щойно утворена УНРада відразу, тобто ще 18 жовтня 1918 р., не проголосила злуку з державою над Дніпром, а почала розбудову окремої держави на українських землях, що входили до складу Австро-Угорщини, автор спростовує звинувачення її президента Є. Петрушевича у відсутності соборницьких прагнень, а, добираючи численні аргументи, доводить, що він займав позицію «відповідального й передбачливого мужа», який побоювався, що революційний безлад у Наддніпрянщині негативно позначиться на становищі Галичини [2152]. Таким чином, автор обстоює позицію «галицького п'ємонтизму». До речі,

вперше ці думки він виклав відразу після завершення Другої світової війни під впливом нових сподівань на відновлення української соборної держави [2153].

Відомі історики М. Стахів та І. Мірчук одні з перших намагалися детально реконструювати соборницький процес 1918–1919 рр., спираючись на доступні документальні джерела. Таким чином, показано загальне тло та головні чинники, що впливали на його перебіг. З усього видно, що їхнім «стрижнем» дослідники вважали партійно-політичні та особисті суперечності між урядами УНР і ЗУНР, які за несприятливого міжнародного становища й зумовили невдачу національного єднання [1296].

Уявлення і сентенції західної діаспори щодо соборницьких змагань у періоди перших визвольних змагань яскраво віддзеркалює історична публіцистика кінця 1950 – середини 70-х років І. Кедрин [819; 821–824]. Як майстер історичних аналогій, він порівнював Акт злуки 22 січня 1919 р. з іншими доленосними явищами – творчістю Шевченка, діяльністю Головної руської ради 1848 р., проголошенням IV Універсалу, Листопадовим зривом 1918 р., трагедіями під Крутами і Базаром, вереснем 1939 р. тощо. Як учасник революційних подій 1918–1919 рр., І. Кедрин прагнув надати їм якнайбільшої суспільної значущості та водночас постійно «хитався» між глорифікацією та реальними оцінками. Намагаючись позбутися стереотипів, притаманних згадуваним історикам-мемуаристам, автор переконував, що галицькі українці остаточно перетворилися з «автономістів у самостійників» саме під впливом революції у Наддніпрянщини, що саме «22 січня» як 1918, так 1919 років стали символом українського політичного «Вірую», яке вміщується у словах «Соборна і Суверенна» [823]. В такому ключі І. Кедрин один із перших висловив низку, за його ж словами, «неупереджених» оцінок літописань учасників Української революції, причому як наддніпрянців, так і галичан.

Такі ж прагнення і думки переповнювали представника «інтелектуальної» історіографії І. Лисяка-Рудницького. Взаємини між Східною і Західною Україною історик, з одного боку, називає «однією дуже небезпечною проблемою», яка в нашому суспільстві «обросла силою силенною різних забобонів, образ і претензій» [1091]. З іншого боку, намагаючись «вжитися в епоху», він закликав дослідників відмовитися від

звинувачень проводу, а враховувати «тодішній стан речей». З таких позицій причини «недовершеності соборності» за доби визвольних змагань вбачалися в «об'єктивних перешкодах», головні з яких полягали не стільки у «внутрішньому хаосі», скільки у зовнішній загрозі, від якої обидва уряди були змушені самостійно шукати порятунку [1097].

З відмовою від односторонніх звинувачень лідерів УНР і ЗУНР усталювалася теза, що вони несуть однакову відповідальність за розрив соборницького фронту. Паралельно зростали закиди в бік міжнародних чинників за неприхильне ставлення до «української справи». Така тенденція виразніше простежується у працях П. Феденка [1959]. Навіть «прозунрівськи» налаштовані автори, зважаючи на позиції обох сторін, починали сходитися в думці, що як наддніпрянський, так і галицький політикум не виявили належної волі і бажань, тому соборницькі змагання, увінчані Актом злуки, стали тільки «увертюрою» до «політичної опери», яка залишилася невиконаною (С. Шевчук [2072]).

Українське зарубіжжя сприяло вкоріненню певних стереотипів сприйняття соборницького процесу за воєнно-революційної доби, що певним чином позначилося на історіографічному осмисленні цієї проблеми. По-перше, його часові рамки окреслювалися подіями від «листопадових переворотів 1918 р.» у Галичині та Наддніпрянщині й до серпня 1919 р., коли об'єднані українські армії здійснили похід на Київ. Цей період, увінчаний Актом злуки, трактувався як «апогей» злету соборницького фронту. Однак від нього «відсікали» не лише добу існування Центральної Ради і Гетьманату, а й національно-консолідаційні процеси періоду Першої світової війни. По-друге, визначилися головні підходи, послідовність і вектори реконструкції соборницького процесу, а також набір «об'єктивних» і «суб'єктивних» факторів, що зумовили невдачу державно-соборницьких змагань. По-третє, укорінювалася теза про їхню «незавершеність», що компенсувалося трактуванням Акту злуки 22 січня 1919 р. як «епохальної», «вихідної» точки подальшої еволюції ідеї соборності, що стала складником ідеологічних програм усіх політичних партій та генератором плекання національної єдності українства. По-четверте, притаманні діаспорній літературі полемичність і публіцистичність сприяли розширенню палітри думок і поглядів на феномен української соборності, що починала розглядатися в

широкому історичному контексті та осмислюватися через ретроспективну призму історичних аналогій. По-п'яте, відбулося остаточне оформлення «проуєнерівського» та «прозунрівського» «історіографічних струменів», причому на працях, що виходили з відповідних середовищ, позначалася не лише приналежність авторів до відповідних державницьких таборів, але й до різних ідеологічних течій та партійно-політичних угруповань.

Аналіз західноукраїнської історіографії зазначеної проблеми міжвоєнного періоду дає підстави стверджувати, що галицькі історики через відомі наукові і національно-політичні обставини у 20-30-х роках не виявили помітного поступу в безпосередньому вивченні національно-об'єднувачих процесів, хоча й висвітлювали їх в контексті дослідження національного руху воєнно-революційної доби. Водночас, відбувалося збагачення історико-мемуарної спадщини, яка поповнювалася працями Г. Микитея, Д. Палієва, Л. Бачинського, П. Шекерика-Донківа, М. Чубатого та багатьох інших менш і більш відомих діячів [77; 1262; 1332; 1447; 2073]. За своїм характером вони наближаються до жанру меморіальної біографії. Пов'язані з соборницьким процесом події не лише переповідаються на загальному тлі розгортання визвольної боротьби, а й доповнюються, співставляються, аналізуються на основі залучення різних документальних матеріалів. Їхні праці здебільшого позбавлені «полемічно-звинувачувального» тону, а в національно-патріотичному дусі акцентують на доленосній значущості тих подій, які попри невдачі й поразки стали джерелом наснаги для продовження боротьби.

Радянська історіографія підходила до цієї проблеми з цілком відмінних позицій. Відкидаючи або оминаючи увагою будь-які вияви українського державно-об'єднувачого процесу, вона визнавала лише єдність трудящих на соціальній основі, яка протиставлялася «антинародним», «контрреволюційним» діям буржуазії. Суспільний рух у Галичині в 1914–1919 рр. розглядався тільки в контексті «історичних зв'язків західноукраїнських земель з Росією». Лейтмотивом перших праць 20–30-х років, написаних переважно в жанрі історичної публіцистики, була боротьба західноукраїнських трудящих за владу Рад та їх пролетарська солідарність з трудящими Країни Рад [1374]. Згодом під впливом «золотого вересня» 1939 р. та утвердження

ідеологічної доктрини про зміцнення інтернаціональної єдності радянського народу в повоєнний період, у розряд центральних висунули тезу про «вирішальний вплив» Жовтневої революції на боротьбу західноукраїнських трудящих. Тепер проблематика національного єднання стала досліджуватися як складник доктрини про закономірність воз'єднання всіх українських земель у радянській державі. З таких ідеологічних позицій «торжество історичної справедливості» доводилося в репрезентативних академічних виданнях та в працях І. Богодиста, Б. Дудикевича, В. Осечинського, І. Коломийця, М. Супруненка та ін. [126; 741; 1406].

Сучасна історична наука, переосмислюючи на нових науково-методологічних засадах творчі надбання учасників Української революції й українського зарубіжжя та спираючись на значну джерельну базу, вийшла на новий рівень осмислення українського соборницького процесу за воєнно-революційної доби 1914–1919 рр. Разом з тим, в ній фактично зберігаються вже згадувані «проуєнерівський» та «прозунрівський» «струмені» й підходи до вивчення порушеної проблеми. Така «однобічність», «однолінійність» зумовлюються тематичною спрямованістю наукових праць, коли, досліджуючи суспільно-політичні процеси у Наддніпрянщині або в Галичині, автори зосереджуються на вивченні історіографічних й історичних джерел відповідного спрямування. Таким чином, вони починають мислити у «відповідному» «проуєнерівському» чи «прозунрівському» ключі, що, з одного боку, нерідко призводить до ідеалізація одних (власне досліджуваних) процесів і явищ та упередженого висвітлення подій, які відбувалися в іншому – «протилежному» – таборі.

Ця тенденція тією чи іншою мірою властива більшості сучасних праць з історії УНР та ЗУНР. Граничні межі такого «історіографічного маятника» часто сягають полярних точок, коливаючись від категоричного виправдання дій очільників наддніпрянських державницьких формацій – до абсолютизації правильності дій західноукраїнських політичних провідників. Ця однобічність оцінок виразніше простежуються у спеціальних дослідженнях з історії цих двох регіонів, тоді як у працях узагальнюючого характеру, де їхній розвиток висвітлюється паралельно, полярність трактувань дещо згасає.

Водночас у середині як «проуенерівського», так і «прозунрівського» «історіографічних струменів» при оцінках соборницького процесу 1914–1919 рр. проглядається поділ дослідників на «песимістів» і «оптимістів», який також не варто абсолютизувати. Характерно, що коли йдеться про пов'язані з ним передумови і потенційні можливості, то переважає оптимістичний погляд, в чому не останню роль відіграють і національно-патріотичні почування та суспільно-політична актуальність проблеми. Коли ж мова заходить про реалізацію соборницьких прагнень, оптимізм помітно згасає, натомість розширюється поліваріантність поглядів і оцінок. Можна також стверджувати, що «оптимістів» більше з-поміж дослідників ЗУНР, які національно-консолідаційний рух висвітлюють у «позитивніших» («світліших») тонах, аніж їхні колеги, які спеціалізуються на вивченні воєнно-революційних подій у Наддніпрянщині.

У сучасній вітчизняній історіографії знайшла подальший розвиток тенденція щодо розгляду українського соборництва в широкій історичній ретроспективі. При цьому Акт злуки 22 січня 1919 р. подається як один з «головних етапів», «апогей» чи як «перша практична спроба» реалізації соборницької ідеї. При висвітленні цієї теми науковці, особливо історики старшої генерації, нерідко вдаються до високопатетичних висловлювань (кліше) з лексику, який використовувався при висвітленні теми «воз'єднання» України і Росії (наприклад: «збулась віковична мрія», «вікопомна подія» тощо).

Чимало прихильників збирає підхід, згідно з яким ідея соборності подається як така, що «апріорі», на кровно-генетичному рівні притаманна українському народу, який, будучи розділений державними кордонами, повсякчас прагнув до єдності. Це історіографічне явище доволі поліваріантне, а його типовий підхід зустрічаємо у колективній монографії «Соборність України: Від зародження ідеї до першої спроби реалізації» (Кн., 1. – К, 2000). Втілюючи в життя цей цікавий науковий задум, автори послідовно проводили таку центральну думку: попри несприятливі історичні умови українство на всіх етапах свого розвитку наполегливо прагнуло звільнитися від іноземного гніту та відновити свою етнічну і національну цілісність. Після втрати першої державності – Київської Русі – прагнення до волі і єдності повсякчас

реалізувалося в практиці національно-визвольної боротьби, водночас – поглиблювалося науково-теоретичне осмислення ідеї української соборності, до чого спричинилися найвизначніші інтелектуали нації. При цьому подіям Першої світової війни та особливо Української революції 1917–1920 рр. відводилась вирішальна роль у цих процесах [1743].

Виходчи з засад історичного детермінізму, дослідники намагаються з'ясувати потенціал українського соборництва в період, що безпосередньо передував воєнно-революційним подіям. Його оцінка з такої «близької» ретроспективи настільки песимістична, що по суті передрікала невдачу національно-консолідаційного руху 1914–1919 рр. Неостанню роль у цьому відіграв авторитет М. Грушевського, який з'ясував проблему взаємин між Галичиною та Україною у низці історико-публіцистичних праць, написаних невдовзі по тому. Підходячи до неї у ширшому історичному контексті, вчений вказував на посилення після російської революції 1905–1906 рр. антигалицького напрямку в національному русі підросійських українців, так що вони намагалися вирішувати «малоруське питання» виключно на російському ґрунті [451].

Водночас, дослідники правомірно стверджують, що ідея соборності не була пріоритетною і для галицької політичної еліти. Їхня «проавстрійська позиція» також була контропродуктивною з погляду на ідею української соборності, оскільки в плани Австро-Угорщини не входило об'єднання українських земель під своїм протекторатом, ні, тим більше, протегування української державності (Т. Горбань [392]). На тлі таких категоричних теоретичних висновків «бліднуть» емпіричні узагальнення авторів численних праць про зв'язки між українською інтелігенцією кінця XIX – початку XX ст. (напр., В. Бурдуланюк [172]), про участь наддніпрянської еміграції в політичному житті Галичини (напр., Л. Качмар [811] та ін.) тощо. Гадаємо, історики повинні погодитися з тим, що попри такі «окремі» вияви «національного єднання» напередодні доленосних історичних подій як галицьке, так і наддніпрянське українство було зорієнтовано передусім на «свої» імперські державно-політичні утворення і саме з їхніми внутрішніми перетвореннями пов'язували поліпшення власної долі. А державно-соборницькі настрої і прагнення стали наростати пізніше під впливом національно-

консолідаційних та державницьких процесів інших європейських народів, коли українська еліта почала усвідомлювати нову національно-історичну перспективу.

Розглядаючи соборницький процес революційної доби в широкій суспільній ретроспективі, сучасні дослідники помітно перевершили своїх попередників щодо історичних паралелей, які проектуються не лише на минуле, а й на сучасне і майбутнє України. Втім, вони не завжди продуктивні, як, приміром, спроби знайти аналоги між «австрофільством» УНРади – законодавчим органом ЗУНР 1918 р. та Головною руською радою – першою політичною організацією галицьких українців, що репрезентувала їхні інтереси за доби «Весни народів» 1848 р. в Австрійській імперії. Деякі паралелі тут насправді можливі, але, зважаючи на сучасний історіографічний рівень досліджень, твердження про «контрреволюційність» Головної руської ради виглядає відвертим анахронізмом*.

У сучасній історіографії з'явилося чимало компаративістських досліджень, присвячених розгортанню українського національного руху в Галичині та Наддніпрянщині. Не занурюючись у дискусії навколо цієї проблеми, звернемо увагу на думку М. Кугутяка і О. Рафальського, які, узагальнивши здобутки української суспільної думки та історіографії з цього питання, показали, що українці обох регіонів жили і збагачували одне одного, формуючи як те «загальне», що становило основу для єднання, так і те «відмінне», що гальмувало і перешкоджало його досягненню [1012].

Важливий зріз історіографії українського соборництва воєнно-революційної доби репрезентують праці, автори яких зверталися до цієї проблематики в розрізі своїх наукових зацікавлень. При цьому, з одного боку, подекуди спостерігаємо «штучну» прив'язку «свого» предмета дослідження до соборознавчої тематики, що засвідчують деякі публікації в наукових збірниках, виданих у рамках реалізації проекту «Україна соборна». З іншого боку, національно-політична та науково-теоретична актуалізація теми української соборності стимулює розробку нових продуктивних ідей. Останнє,

* Від побутуючої в радянській історіографії тези про «контрреволюційність» Головної руської ради відмовляються дослідники українського зарубіжжя та сучасні автори. Її австрофільство трактується як одна з орієнтацій галицьких українців, поява якої зумовлювалася об'єктивними реаліями та особливостями їх суспільного розвитку і стала одним зі струменів українського національного руху (М. Мудрий [1325] та ін.). Однак деякі сучасні автори твердження, що «галицькі українці приєдналися до центристського табору і виступили на боці контрреволюції проти революційно-ліберальних рухів поляків і угорців» (В. Яремчук [2145]), використовують для показу мало не «споконвічної» залежності галицького політикуму від Віденського двору. Зрештою, така «тверда прив'язка» не враховує і багатьох інших зовнішніх та внутрішніх факторів, які зумовлювали його політику в 1848 та 1918 рр.

наприклад, проявилось при вивченні діяльності українських університетів 1917–1920 рр. Найпомітнішими тут є праці О. Завальнюка, який розкрив підготовчі плани та практичну участь галицьких учених у функціонуванні університетів Києва і Кам'янця-Подільського та показав їхню роль в освіті студентів з Галичини, Волині, Буковини [636–637]. У схожому розрізі цю проблему порушують й інші науковці [884; 1402].

Новаторськими підходами відзначаються праці, в яких з'ясовується ставлення до ідеї і практики українського соборництва представників інших народів та етнічних груп. Зокрема ставлення до цієї справи єврейської громади Галичини вивчав М. Гон [386–387]. У працях О.Калакури показується «синдром ворожості» польської спільноти, який вона перенесла із українсько-польського збройного конфлікту на Акт злуки між ЗУНР і УНР, котрий, додаючи сил і снаги національним змаганням галицьких українців, ускладнював реалізацію планів щодо їхньої інкорпорації до складу Польської держави [748]. Зважаючи на характер національно-політичних відносин у Галичині ця проблема потребує глибшої розробки, що дозволило б виявити впливи міжетнічних стосунків у краї на загальноукраїнський державно-соборницький процес.

Порівняно новий для української історіографії методологічний підхід до вивчення феномену соборності за воєнно-революційної доби представляє його висвітлення на рівні історії повсякденності. Нові грані осмислення контактів на «побутовому» рівні віднаходимо в історико-мемуарних працях, зокрема між галичанами, що опинилися в російському полоні, й місцевими українцями, з одного боку [690; 1217; 1792], та стосунки українських вояків російської армії з місцевим населенням під час окупації Галичини – з іншого [258; 844]. Говорячи про це явище, навіть досвідчений публіцист й історик В. Дорошенко не без пафосу відзначає, що такі контакти викликали «непереможне бажання» західноукраїнської людності злучитися зі східними братами у своїй власній державі [549].

Не без впливу такої літератури відповідні погляди утверджуються і в сучасних наукових дослідженнях. Деталізуючи розгляд «масових контактів» східних і галицьких українців на прикладі численних джерел, зокрема й прозових творів, О. Рубльов у своїй ґрунтовній монографії доводить, що через фронтові чи позафронтові стосунки між ними налагоджувався діалог, так що весь народ плекав надію на соборну Україну [1636]. Такі

твердження потребують більшої аргументації задля доведення, що «соборницькі переконання» сформувалися на рівні масової свідомості вже в період Першої світової війни.

Сучасний науковець С. Шамара порушує питання про сприйняття ідеї соборності на індивідуальному рівні, що відображає настрої широких верств суспільності [2051]. Науковець вказує на поліваріантність бачення ними ідеї національної єдності та практики державотворення в Україні у 1917–1920 рр. Специфіка індивідуального сприйняття революційних проблем пересічними громадянами зумовлювалася тим, що більшість з них не мала політичного досвіду, перебуваючи «в полоні культурницьких домагань». Тому й «опінія єдиної нації та держави» не виходила за межі сприйняття етнічної дійсності, особливо в місцевостях, які люди не полишали ціле життя. Автор вважає, що на індивідуальному рівні пересічний українець підтримував і усвідомлював ідею національного єднання більше, ніж це нав'язували йому офіційні проєкти розбудови української держави [2051].

Такі висновки повинні спонукати істориків до кореляції підходів щодо осмислення змісту українського соборництва, зокрема й у досліджуваній період. Слід ураховувати, що його бачення та оцінки провідними державно-політичними діячами, на які, власне, і спирається історична наука, можуть істотно відрізнятись від того, як сприймали та розуміли пов'язані з ним процеси і явища широкі верстви народу. Це сприятиме відходу від однолінійних, спрощених трактувань національно-об'єднувачих процесів та наповнення їх новим змістом, що відображає розмаїття суспільних реалій.

Перспективними й новаторськими виглядають компаративістські дослідження державотворчих процесів у Наддніпрянщини та в Галичині, які де в чому можна розглядати як продовження і поглиблення порівняльних студій про динаміку і паралельність розгортання в них національного руху та пов'язаних з ними наукових дискурсів. В такому контексті Є. Хлюпін спробував визначити етапи уніфікації політичних систем УНР і ЗУНР. Порівнявши еволюцію їхніх головних складників, автор дійшов висновку, що становлення державних структур ЗУНР хронологічно випереджало формування політичної системи УНР. На його думку, саме відсутність

загальнонаціональної партійно-політичної системи та спільного інституту лідерства стали на заваді об'єднанню двох республік в унітарну державу [1982].

Зі схожих позицій до цього питання підійшов П. Губа, з'ясовуючи поширення і популяризацію ідеї соборності в обох республіках [461]. Здійснений ним джерелознавчий аналіз періодики підтверджує низку положень, що впливають з досліджень, підготовлених на інших документальних матеріалах. Це, скажімо, стосується виокремлення двох етапів соборницького руху в Наддніпрянщині: головний зміст першого (1917) полягав у включенні до української держави всіх етнічних територій, що перебували у складі Росії; на другому (після Брестської угоди) – основною стає проблема з'єднання з «підавстрійськими» землями, які передусім асоціювалися з Галичиною [461]. Викликає інтерес неординарний підхід І. Гошуляка, який, проаналізувавши періодичні видання, що з'явилися на території УНР і ЗУНР у січні 1919 р., відтворив сприйняття населенням ідеї соборності у період найвищого піднесення руху за її реалізацію, який передусім асоціюється із проголошеним Актом злуки [417]. Подібні дослідження, на нашу думку, можуть бути «відправними» для з'ясування подальшої трансформації уявлень про соборницький процес.

Попри різні методологічні підходи до його вивчення названі та інші публікації відповідного спрямування становлять важливий зріз історіографічного осмислення проблеми. Ідеться про те, що ідея об'єднання українських земель в єдину державу набувала підтримки серед широких верств української громадськості, так що ідейні й організаційні суперечності, пов'язані з її реалізацією, асоціюються насамперед з діяльністю лідерів УНР і ЗУНР.

Така постановка питання ще виразніше впливає з досліджень, присвячених розгортанню вічового руху, який також висвітлюється головним чином на матеріалах періодики. Він постає важливим чинником соборницького процесу, хоча подається в різних історичних ракурсах. В одних працях суспільна активність громадськості розглядається як наслідок (похідна) законотворчої і практичної діяльності державно-політичних чинників, спрямованої на об'єднання УНР і ЗУНР. Втім, переважає інший підхід, згідно з яким громадсько-вічовому рухові надається власна активізуюча роль,

тобто він позиціонується як такий, що реально прискорював, примушував передусім очільників ЗУНР до національно-об'єднавчих дій [1430; 1506; 2108].

Подекуди вічовий рух трактується як вирішальний чинник, що призвів до Акту злуки, що у такий спосіб розглядається як результат масового народного волевиявлення. З таких позицій механізм розгортання соборницького процесу окреслюють і такі репрезентативні академічні видання, як «Енциклопедія історії України» (К., 2002. – Т. 1. – С. 56–57), що, напевно, занадто спрощує сутність цього складного, багатогранного явища. Попри численні описи таких «масових актів народного волевиявлення», залишається майже нез'ясованим одне принципове питання: хто, які політичні сили виступили їхніми ініціаторами й організаторами.

Різні аспекти державотворення за доби Української революції вивчаються в рамках спеціальних історичних дисциплін. Зокрема проблема соборності знайшла відображення у фалеристичних дослідженнях львівських науковців (С. Пахолко і О. Мартин), які виявили присутність ідеї єдності і спільності боротьби за національну незалежність в основних державних символах ЗУНР і УНР – зображеннях, відповідно, Галицького Лева та Архангела Михаїла. Вона простежується й у зібраних та описаних ученими близько 30 відзнаках (значках, жетонах, кокардах, медалях, хрестах тощо) [1480]. Втім їхній детальний аналіз та науково-узагальнюючі висновки становлять перспективу подальшої роботи.

Таким чином, на окремих етапах історіографічного процесу відбувалося нерівномірне нарощування знань про український соборницький рух означеного періоду. Базову основу його вивчення заклали історико-мемуарні праці діячів Української революції. Фактологічна наповненість та оціночні характеристики цих видань істотно впливали, подекуди визначали змістовну спрямованість надбань українського зарубіжжя. Вони істотно позначилися і на розробках сучасних вітчизняних істориків, які під впливом новочасного державотворення розгорнули цілеспрямовану дослідницьку роботу в цьому напрямі, що проявилось в реалізації спеціальних наукових проектів, проведенні наукових форумів відповідного спрямування тощо. Спостерігаємо ситуацію, коли сучасні наукові студії наповнюються новим комплексом джерел, але в них продовжують домінувати ті ж самі оціночні характеристики (хіба у дещо

модифікованому вигляді), які свого часу запропонували перші дослідники Української революції. Визначення основної «історіографічної канви» цієї проблеми проявляється в існуванні «проуенерівського» та «прозунрівського» струменів, представники яких висловлюють відмінні, подекуди протилежні погляди на ключові проблеми українського соборництва. Для подолання таких однобічних підходів слід виважено, спираючись на нові науково-методологічні засади, переосмислити весь комплекс мемуарної літератури та інших історичних й історіографічних джерел.

Історики повинні абстрагуватися від «симпатій» до лідерів (заразом і дослідників) як УНР, так і ЗУНР та відмовитися від висвітлення перипетій національно-соборницького процесу через призму заздалегідь готових установок, коли весь дослідницький процес подекуди зводиться до добору джерел для їхнього доведення. Саме поняття «соборність» слід використовувати адекватно, зважаючи на суспільні реалії воєнно-революційної доби та сучасні наукові дефініції. Традиція розглядати соборницький рух у широкій історичній ретроспективі створює сприятливе тло для осмислення характеру і значущості подій, пов'язаних з його піднесенням у 1918–1919 рр., однак необхідно розуміти, що історичні паралелі, до яких при цьому вдаються автори, доволі умовні і далеко не завжди наближають до адекватного розуміння дійсного стану справ. Позбавленню однобічних деформацій висвітлення зазначених проблем сприятиме комплексний підхід, який має враховувати не лише мотиви і прагнення політичних еліт, а й етнодемографічні, міжнародні обставини, впливи різних суспільно-політичних чинників тощо. Важливі підстави для цього дають результати компаративістських, джерелознавчих та досліджень з інших галузей історичних знань.

5.2. Державно-консолідаційний рух в УНР і ЗУНР у висвітленні істориків

Вивченню багатоаспектності соборницької ідеї періоду Української революції притаманні ті ж головні тенденції і особливості наукового осмислення, що характерні для всього історіографічного процесу цієї тематики. Воно цілком закономірно й виправдано знаходиться в національному історіографічному полі. Водночас, найбільш відмінною, специфічною рисою історіографічного аналізу соборницького руху доби

Української революції є потреба дослідження процесу його практичної реалізації, перші спроби якої мали місце в цей час.

Питання української соборності за доби Центральної Ради, починаючи від М. Грушевського та завершуючи представницьким загоном сучасних дослідників [79; 241-242; 391; 417; 459; 1745; 1747] розглядається у двох головних площинах: 1) досягнення територіальної єдності в межах Наддніпрянської України; 2) її стосунки з українцями, що проживали анклавними групами в різних частинах Росії. Пов'язані з цим процеси і явища подаються як етап збирання українських етнічних територій та передумова для переходу до всеукраїнської національно-державницької консолідації, складником якої є стосунки із західноукраїнськими землями.

У низці ґрунтовних за фактологічним навантаженням публікацій І. Гошуляка про відносини Центральної Ради з різними етнічними теренами значна увага приділена і її стосункам з Галичиною. У хронологічній послідовності відтворюється наростання доцентрових тенденцій, які становили головний зміст загальноукраїнського національно-консолідаційного процесу з березня 1917 до листопада 1918 року. Головний виклад подій циркулює навколо питань, пов'язаних з переговорним процесом у Бресті, а безпосередні контакти між обома політичними проводами з'ясовуються побіжно [414; 417].

У літературі «проуенерівського» спрямування також повсякчас стверджується, що «революційна Наддніпрянщина» йшла попереду соборницького руху, ведучи за собою «консервативну» Галичину. Обґрунтовуючи таку позицію, сучасні дослідники висловлюють цікаві, але подекуди дискусійні твердження. Так, В. Яремчук, проводить думку, буцімто, галицькі українці лише під впливом універсалів Центральної Ради ставали на шлях соборництва та дистанціювалися від Відня [2144]. Однак, вважаємо, що радикалізація та перехід українського національного руху Галичини на позиції самостійництва і соборництва до листопада 1918 р. стимулювалися передусім внутрішніми процесами. При їхньому висвітленні дослідники «прозунрівського» струменя не випадково зупиняються спочатку на стосунках з поляками і Віднем, а вже потім – на впливах Центральної Ради.

Ще складнішою виглядає проблема українського соборництва в часи Гетьманату П. Скоропадського, яка попри величезну літературу з історії цього етапу державотворення ще не стала предметом спеціального дослідження. Її висвітлення відзначається більшою контроверсійністю поглядів, що зумовлюється полярністю оцінок самого режиму гетьмана та впливами представників консервативної течії. На такому тлі порушується низка важливих для державно-соборницького процесу питань, що стосуються відправки київських Січових стрільців Є. Коновальця до Галичини, відносин з нею уряду П. Скоропадського та ін. Серед них окреме місце посідають плани запровадження в Україні монархічної форми правління у вигляді гетьманату.

Сучасні дослідники Гетьманату Ю. Павленко, Ю. Храмова, Р. Пиріг, Ф. Проданюк, О. Реєнт та інші доводять [68], що саме цей політичний режим становив «центральный момент», «апогей» державотворчого процесу України 1917–1920 рр. та позитивно, хоча й у різних ракурсах, оцінюють національно-об'єднавчі устремління його очільника. Науковці обстоюють позицію, що ідея соборності була одним з основних напрямів політики П. Скоропадського, який, проголосивши себе «гетьманом всієї України», засвідчив цим прагнення об'єднати всі українські етнографічні території. Вони доводять його прихильність ідеї об'єднання з Галичиною, однак практичне зближення буцімто гальмував її політичний провід, який побоювався перспективи опинитися у складі «єдиної Росії» та водночас сподівався, що українці краю самі зможуть втілити у життя право народів Австро-Угорщини на самовизначення.

Мемуаристи, а з ними й дослідники «прозунрівського струменя» (Г. Микитей, О. Назарук, Л. Цегельський, С. Ярославин, М. Литвин, О. Павлюк, О. Павлишин та ін.) попри численні нюанси загалом погоджуються в тому, що вже за Гетьманату розпочалися офіційні зносини між українськими політичними провідниками Наддніпрянщини та Галичини, причому саме останні виступали ініціаторами та здійснювали конкретні кроки задля зближення з Києвом. Не заперечуючи контактів з опозиційними до П. Скоропадського політичними силами, історики доводять, що галичани прагнули «примирення» обох сторін, тому антигетьманського повстання вони «не підтримували», а то й протидіяли йому.

Отже, незважаючи на відмінні погляди на окремі аспекти взаємин між Гетьманатом і ЗУНР, у вітчизняній історіографії утвердилася думка, що саме ці контакти стали першим «етапом», навіть «передумовою» подальших національно-консолідаційних кроків, які незабаром увінчав Акт злуки.

У низці наших публікацій докладно з'ясовуються погляди мемуаристів та істориків на проблему ролі та місця київських Січових стрільців у відносинах між Галичиною та Наддніпрянщиною. Попри значний обсяг літератури, доводимо, що вона потребує спеціального дослідження [].

Центральне місце в історіографії українського соборництва за воєнно-революційної доби посідають взаємини між Директорією УНР та ЗУНР, тож саме в цьому контексті розглядається широкий комплекс питань щодо укладення Акту злуки 22 січня 1919 р. та його наслідків. При їхньому з'ясуванні потрапляємо, що називається, в «історіографічний калейдоскоп», де на численні ідеологічні й теоретико-методологічні підходи накладається ще й розмаїття тематики досліджень. Свої виразні барви і менш помітні штрихи до нього додає доробок політологів, юристів та представників інших суспільних наук, що впливає на змістовні характеристики історичних праць. Усе це значно ускладнює вироблення «історіографічного образу» зазначеної проблеми.

Переважає тенденція, коли в працях з історії ЗУНР вона посідає більше місця, ніж у публікаціях, присвячених Директорії УНР. Про це свідчать роботи сучасних дослідників західноукраїнської державності 1918–1919 рр. – І. Васюти, О. Вівчаренка і В. Тищика, М. Литвина, К. Науменка, С. Макарчука, О. Красівського, В. Кондратюка, В. Регульського, М. Сеньківа, О. Павлюка, О. Павлишина, колективна монографія за редакцією О. Карпенка та ін. Вони пропонують детальну документальну реконструкцію національно-консолідаційного процесу, а його значення оцінюється у привабливішому світлі, ніж у працях з історії УНР. Головна парадигма соборницького руху подається як двосторонній зустрічний процес, що відображав закономірні прагнення до об'єднання двох українських державно-політичних формацій, але на перешкоді цьому стали численні об'єктивні та суб'єктивні чинники. Такий «інтеграл» висвітлення консолідаційного процесу супроводжується численними контрверсійними підходами і трактуваннями.

У роботах, присвячених Директорії, як і в узагальнюючих працях з історії Української революції, питання про злуку УНР і ЗУНР часто висвітлюється, так би мовити, «принагідно», або ж як «складник» інших «центральных» суспільно-політичних подій, зокрема Трудового конгресу, тощо. Це явище більш чи менш виразно впливає з доробку Б. Андрусишина, В. Верстюка, М. Литвина, О. Копиленка, М. Копиленка, О. Рєєнта, О. Рубльова, В. Семененка, В. Солдатенка, М. Яцюка та ін. Разом з тим дослідженням, присвяченим історії УНР або ЗУНР, притаманна одна показова риса: державотворчі процеси в обох українських республіках розглядаються майже цілком відокремлено одна від одної. Це явище до певної міри відображає реальний стан речей, що, як не парадоксально на перший погляд, значно приземлює, нівелює численні аргументи, якими послуговуються для доведення «закономірного», «природного» характеру національно-консолідаційного процесу.

Проблема об'єднання УНР і ЗУНР посідає чільне місце і в спеціальних монографічних дослідженнях з історії української соборності, що стали новим явищем української історіографії. Найближче до них у тематичному відношенні стоїть книга М. Сеньківа (1999), який, узагальнивши результати опублікованих праць, доповнених спогадами і джерельними матеріалами, детально відтворив розгортання державно-соборницького процесу на західноукраїнських землях у 1918–1919 рр. [1680]. Унікальний у вітчизняній науці проект реалізував авторський колектив Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України (І. Гошуляк, В. Кривошея, В. Солдатенко, В. Яремчук) у вигляді двотомного науково-популярного видання (2000), в якому простежуються зародження та етапи формування соборницької ідеї [1743]. Її конroversійне історіософське осмислення містить монографія І. Кураса та В. Солдатенка (2001) [1025], що аналізуватиметься далі. Здобула визнання і видана В. Сергійчуком добірка документів з історії української соборності (1999), авторські коментарі в якій відображають важливі аспекти її реалізації за доби Української революції 1917–1920 рр. [1686].

Урочисте проголошення Акту злуки 22 січня 1919 р. у суспільній думці та історіографії незмінно подається як «апофеоз українського соборництва». При цьому сам перебіг цієї події реставрується на основі доволі обмеженого кола джерел, зокрема

спогадів самих учасників (Л. Бачинського, Л. Цегельського [77], та ін.), написаних за «гарячими слідами» відгуків відомих діячів (С. Єфремов [604]) та ін. Тут простежуємо несподіване «переосмислення» самої атмосфери цієї події. Учасники розповідали про неї без явного захоплення, а то й у відверто сірих, невиразних барвах, навіюваних роздумами про важке становище та перспективи боротьби. Втім, у сучасній літературі, особливо першої половини 90-х років, під впливом національно-патріотичних почувань мінорний тон змінився на мажорний, так що зібранню на Софіївському майдані стали надавати вигляду урочистої, піднесеної, велелюдної національної маніфестації.

Таким чином, Акт злуки став символічним уособленням українського соборництва воєнно-революційної доби (а значною мірою і всієї новітньої історії України), тому саме з ним пов'язуються головні здобутки, прорахунки й не виправдані сподівання тогочасного національно-об'єднавчого процесу. У зв'язку з цим у сучасній історіографії окреслилася низка дискусійних проблем, що відображають як його окремі змістовні характеристики, так і загальне історичне значення і наслідки цієї події.

В історіографії утвердилася позиція, коли події, що відбувалися «до» Акту злуки 22 січня 1919 р. подають у розрізі наростання доцентрових сил, а ті, що відбулися «після» нього – як відцентрові процеси. Відповідним чином змінюються й акценти у відтворенні динаміки національно-об'єднавчого руху: від показу наростання «соборницьких прагнень» і «зустрічних кроків» до педальовання на відмінностях, суперечностях, «об'єктивних чинниках», які призвели до невдач. За такої парадигми авторам важко витримувати логічну лінію викладу подій, що за умов їхнього трактування з «проуєнерівської» чи «прозунрівської» позицій призводить до виникнення численних контрверсійних поглядів, полярних оцінок і характеристик.

Тому дослідники, особливо «прозунрівського струменя», змушені постійно «узгоджувати» історичні реалії, декларовані прагнення, дійсні кроки очільників УНР і ЗУНР та, врешті, власні соборницькі переконання. Це проявляється, для прикладу, у твердженнях, що уряд ЗУНР ніколи не визнавав влади Директорії за верховну владу на території Східної Галичини, хоча й ніколи не полишав пошуків шляхів і форм створення зальнодержавного організму [1430]. Так само і теза про те, що уряд ЗУНР займав «цілком самостійну позицію» до Директорії, та твердження, що він був «змушений

узгоджувати» з нею найвідповідальніші державні кроки (у стосунках з Радянською Росією та ін.) (С.Макарчук [1194]), не суперечать формально-науковій логіці, а відображають складність і суперечність внутрішнього і міжнародного становища обох республік.

З'ясування причин розриву соборницького фронту – одна з найбільш улюблених тем історіографії Української революції. Попри виразне «загальнонаціональне звучання» зберігається тенденція її висвітлення з «проуенерівських» чи «прозунрівських» позицій, що тягне за собою оціночне розмаїття подій. Тут виявляється одна притаманна їй колізія: якщо вітчизняні історики значно просунулися у нагромадженні фактологічного матеріалу для реконструкції соборницького процесу, то при з'ясуванні причин його невдач і наслідків продовжують побутувати трактування перших літописців Української революції. Вони охоплюють усі аспекти відносин – від соціально-економічних й міжнародних, до партійно-політичних та міжособистісних.

З «подачі» лідерів УНР В. Винниченка і М. Шаповала утвердився мало не аксіоматичний погляд, що на Східній Україні основу державотворчих процесів становив «соціальний» чинник – соціальна революція, а на Західній – «національний» – національна революція, що мали відмінні ідеали. Тому саме ця «українська дилема» фактично передрікала на невдачу всі прагнення і кроки до консолідації. Цей аспект, насправді, не можна заперечувати, як і не слід абсолютизувати, тим більше що всі відмінності нерідко зводяться до різних принципів проведення аграрних перетворень: Директорія виступала за соціалізацію землі, тоді як у Галичині навіть заборонили агітацію за неї під загрозою ув'язнення. При з'ясуванні цього явища вчені подекуди «довільно» трактують характер визвольної боротьби і національних відносини у Галичині. Зокрема, В. Ткаченко дійшов такого висновку: оскільки земля в Галичині належала полякам, то Галицька армія хоробро билася проти польського війська, захищаючи право польських поміщиків на володіння землею. А заборона УНРадою соціалізації землі, на думку автора, зумовлювалася побоюванням, що це не сподобається Антанті [1859].

Насправді ж «національний» та «соціальний» постулати були присутні в програмах і практичних діях політичного проводу як у Наддніпрянщині, так і в

Галичині, тож твердити про перевагу одного з них у державотворчих процесах тієї чи іншої сторони можна лише умовно. За доби революції їхня абсорбція мала партійно-ідеологічне підґрунтя, але від цього має відмовитися сучасна історіографія, позаяк такий підхід спрощує, стереотипізує складні багатопланові події і явища соборницько-об'єднавчого руху.

Його інституціональний аспект розробляється в розрізі історичних, політологічних та соціологічних досліджень. Перші історики-мемуаристи Української революції та автори українського зарубіжжя головними рушійними силами соборницького процесу визначали передусім урядові державні чинники, а партійно-політичним структурам відводили «другорядну», здебільшого «деструктивну» роль. Доходило до того, що наддніпрянські соціалісти та галицькі націонал-демократи розставлялися з різних боків барикад, а кожна зі сторін виставлялася у таких барвах, що будь-які компроміси між ними виглядали справою безнадійною.

Такі стереотипи важко долаються вітчизняною історіографією, хоча політичні партії вже розглядаються як самостійні чинники, що істотно впливали, а подекуди відігравали вирішальну роль у національно-консолідаційному русі. Ці питання досліджуються в контексті становлення української партійно-політичної системи, зокрема Галичини (О. Жерноклеєв, М. Кугутяк, Т. Панфілова, В. Расевич та ін.), або ж як один з напрямів розвитку ідеології і практичної діяльності політичних партій (Т. Бевз, І. Дробот, О. Любовець, О. Павлишин та ін.). Активізуються кроки до і комплексного вивчення проблеми.

При цьому історики не можуть позбутися однієї колізії. З одного боку, відмінності між домінуючими партійно-політичними впливами у Галичині-ЗУНР (націонал-демократи, менше радикали) та Наддніпрянщині-УНР (соціалісти) представляються як одна з головних перешкод та причин, що призвела до розвалу українського національно-об'єднавчого фронту. З іншого боку, коли йдеться про роль окремих партій у боротьбі за українську державність, вона органічно вкладається у соборницьке русло. Це виразно виявляється у працях М. Кугутяка, Т. Панфілової, В. Расевича з історії української націонал-демократії [1002; 1457; 1586]. Таке становище пояснюємо не лише стереотипом «примату партійно-політичних інтересів над

загальнонаціональними», а й принциповим обстоюванням своїх ідейних засад, які, щоправда, декларували і відданість соборницькій ідеї.

Низку оригінальних, хоча й подекуди дискусійних науково-теоретичних узагальнень із цієї проблеми запропонувала О. Любовець [1162]. Дослідниця показала, що за дореволюційного часу ідея соборності не домінувала в програмах партій, однак у процесі розбудови державно-політичних формацій вона набула статусу їхньої офіційної доктрини. Цікавими виглядають і запропоновані нею висновки: а) в 1917–1919 рр. принцип соборності став єдиною універсальною засадою програм усіх політичних партій; б) проголошення Акту злуки знаменувало їхню реалізацію на практиці, тож і відповідальність за неспроможність досягти територіальної соборності, що мала стати головним об'єднуючим чинником у суспільстві, також несуть політичні партії, які не поділяли ідеї внутрішньої громадянської єдності. Щоправда, тут простежуємо іншу крайність: абсолютизація ролі партій у національно-консолідаційному процесі не враховує інших не менш вагомих чинників (військово-політичних, міжнародних тощо), які також впливали на його характер і наслідки. Загалом така постановка питання має сенс і спонукає до з'ясування ролі, значення політичних партій у реалізації соборницької ідеї, причому не як деструктивних, а творчих чинників.

Свою розлогу історіографічну традицію має вивчення української соборності в контексті міжнародних відносин, помітно збагачене працями, в яких її окремі аспекти трактувалися в розрізі такої популярної серед вітчизняних істориків теми, як «українська проблема в міжнародній політиці» за воєнно-революційної доби. В останнє десятиліття помітно активізувалася її розробка і в контексті різних зовнішньополітичних векторів.

Викликає застереження підхід, згідно з яким український національно-об'єднавчий процес розглядається в контексті (як складова) зовнішньої політики ЗУНР або УНР. Він поступово утверджується в сучасній історіографії, типовий, виразний приклад чого дає монографія «Західно-Українська Народна республіка. 1918–1923: Історія» (2001). Проблема української соборності, зокрема й Акт злуки 22 січня 1919 р., у ній з'ясовуються в розрізі зарубіжної дипломатичної діяльності ЗУНР [667]. Вважаємо, що «міжукраїнські» стосунки, зокрема між двома національними державними утвореннями – ЗУНР і УНР, з одного боку, та міждержавні зносини ЗУНР з іноземними

державами, з іншого, мають якісно інший – як формально-правовий, так і національно-політичний характер. Тому важко визнати доцільним і виправданим їхнє вивчення в однаковій науковій і суспільній площинах.

Видається продуктивним вивчення українських консолідаційних процесів у розрізі проблематики міжнародних відносин. Вона вже дещо розглядалася в нашому дослідженні, тож тут можна констатувати посилену увагу істориків (В. Верстюк, О. Копиленко, Р. Симоненко, В. Солдатенко, П. Притуляк та ін. [1565]) до Брестського договору, укладеного 9 лютого 1918 р. між УНР та державами Четверного союзу. Поряд з його традиційним трактуванням як першого міжнародно-правового акту, що надавав Україні формальний статус незалежної нейтральної держави, дослідники розглядають його під кутом націооб'єднавчих процесів. Приводом для цього слугують таємні додатки, згідно з якими Галичина й Буковина мали одержати автономію в складі Австро-Угорщини. Таким чином, в історіографії починає утверджуватися погляд на Брестський договір як реальний вияв соборницьких прагнень українців. Хоча тодішні домовленості залишилися нереалізованими, з ним стали пов'язувати початок обстоювання загальноукраїнських соборницьких інтересів на міжнародній арені.

Якщо «пронімецький вектор» стосунків здебільшого показується як вияв «реальної» політики у вирішенні «українського питання», то орієнтації на Антанту часто трактуються як примарні сподівання українських провідників, що лише посилювали внутрішній розбрат, перешкоджали пошуку прийнятної платформи для внутрішнього єднання. Така тенденція простежується в працях істориків українського зарубіжжя та сучасних науковців (М. Стахів, В. Федорович, Л. Васильківський І. Завада, І. Гошуляк, О. Павлюк, Т. Галицька-Дідух та ін. [189; 310; 419; 1437; 1783; 1964]). Попри різні нюанси у трактуванні окремих аспектів проблеми в історіографії утверджуються такі ключові положення: розрахунок на допомогу Антанти не виправдав сподівань, оскільки відновлення єдиної України не відповідало інтересам Англії, Франції, США, які прагнули досягти політичної рівноваги в Європі через відновлення єдиної і неподільної Росії; політика Антанти посилювала розкол і напруженість у стосунках між УНР та ЗУНР; Акт злуки створював формальне підґрунтя для відстоювання інтересів самостійної соборної Української держави на міжнародній арені, але спільній

зовнішньополітичній діяльності перешкождали внутрішні суперечності. Таким чином, утвердився постулат: різні зовнішньополітичні орієнтації стали однією з найголовніших перешкод на шляху української соборності.

Автори, котрі спеціалізуються на вивченні історії ЗУНР чи УНР, виходячи з ключових позицій своїх досліджень, по-різному висвітлюють впливи окремих зовнішньополітичних чинників на українські консолідаційні процеси. Це найвиразніше проявляється при з'ясуванні ролі та місця в них «польського чинника». Дослідники ЗУНР вважають, що польсько-українська війна на західноукраїнських землях стала потужним каталізатором об'єднавчих процесів. Однак автори праць, присвячених Директорії, майже одностайні в тому, що саме перспектива отримати ще одного ворога в особі Польщі посилювала серед її лідерів застереження щодо злуки з Галичиною. Внаслідок цього їхній ентузіазм згасав, змінювався скепсисом. Водночас представники першої та другої груп науковців одностайні в тому, що лідери ЗУНР і УНР обопільно розраховували на військово-політичну підтримку одна від одної задля вирішення власних проблем державного будівництва.

У сучасній історіографії українська соборність починає розглядатися як вагомий фактор, що впливав на міжнародну діяльність УНР та ЗУНР. Такий підхід виразно представлений у працях О. Павлюка, де національно-об'єднавчий процес укотре розглядається як складник зовнішньополітичної діяльності ЗУНР з листопада 1918 р. до березня 1923 р. Автор послідовно простежив її трансформацію від орієнтації на злуку з Великою Україною до планів федерації з Чехословаччиною, небільшовицькою Росією та, врешті, відстоювання незалежності Галицької держави. Пояснюючи таку непослідовність складним військово-політичним і міжнародним становищем, О.Павлюк доводить, що злука з УНР відповідала прагненням галицького українства, а інші орієнтації зумовлювалися вимушеною реакцією на міжнародну ситуацію і політику сусідніх держав. Принагідно звернемо увагу на еволюцію поглядів самого науковця: притаманні його першим працям критично-саркастичні вислови на кшталт «безпринципна», «кон'юнктурна» політика «верхівки» ЗУНР тощо, поступово змінилися стриманими виваженими трактуваннями [1438; 1440–1441].

Всі причини «провалу» соборницького фронту тією чи іншою мірою фокусуються, а нерідко і зводяться до «конфлікту еліт». Особисті антипатії очільників УНР і ЗУНР одні до одних виразно пронизують їхні праці. Зразком такої відвертої упередженості слугують історико-мемуарні студії Л. Цегельського, М. Шаповала, О. Назарука та ін. Засвідчуючи напруженість стосунків в українському політикумі, вони гіпертрофують їх через призму пізніших переживань, які посилюються пошуком винуватців у невдачах і поразках. І саме в такому «концентрованому» вигляді цю конфронтацію сприймають історики, переносячи їх на сторінки своїх історіописань.

Цікавим прикладом розгляду національно-об'єднувачих процесів через призму міжособистісних стосунків лідерів УНР і ЗУНР слугують наукові розвідки О. Павлишина [1434–1435]. Насичена персоніфікація історичного процесу, з одного боку, є викликом «безіменній» радянській історіографії, а з іншого – показує, яку важливу, подекуди вирішальну роль у полагожденні міждержавних справ та розвитку міжпартійних стосунків відігравали окремі діячі, лідери зі своїми уподобаннями, амбіціями, прагненнями, що зумовлювалися не лише національними, а й особистими інтересами. Так, на тлі революційних потрясінь, що об'єктивно мали б відкривати шлях демократизації суспільства, раз-у-раз виринають намагання отримати надзвичайні повноваження та спроби переворотів, що нестримно поглиблювали кризу об'єднувачого процесу. Історики не завжди виправдано представляють у такому єдиному контексті справу надання диктаторських повноважень Є.Петрушевичу та виступи отаманів В. Оскілка й П. Болбочана, з іншого, адже природа цих двох явищ різна. До їхнього виправдання чи засудження дослідники (а перед ними й мемуаристи) знову ж таки вдаються залежно від приналежності до «проуєнерівського» та «прозунрівського» напрямів.

У мемуарній та історичній літературі мусується теза про причетність Є.Петрушевича до виступів отаманів В. Оскілка та П. Болбочана. Про це відверто говорять чи недвозначно натякають чимало сучасних дослідників, висуваючи в якості доказів різні документи, зокрема телеграми про обіймання Є.Петрушевичем посади очільника об'єднаної України, тощо [2116]. Однак усі вони дозволяють лише

опосередковано судити про причетність лідера ЗУНР до згаданих «антипетлюрівських виступів» і спроб «державних переворотів».

У працях, присвячених соборно-об'єднавчому процесу, проблема історичної персоналістики представляється в двох головних структурно-тематичних зрізах: перший становлять праці узагальнюючого характеру, в яких показуються роль і впливи дійових осіб на розвиток національно-консолідаційного руху; другий – науково-біографічні дослідження, що характеризують їх як громадсько-політичних діячів та літописців Української революції. Драматична епоха створила придатне тло для сміливих оцінок й неординарних характеристик лідерів двох українських республік, а також вивчення їхніх особистих якостей та діянь з позицій компаративізму [267; 412; 415; 829; 1270].

Усталена в історіографії позиція, згідно з якою головною перешкодою об'єднавчого процесу став конфлікт у керівництві, персоніфікується передусім з двома державними очільниками – Є. Петрушевичем та С. Петлюрою. Спершу історики-мемуаристи (І. Мазепа, М. Омелянович-Павленко, ін. [1169; 1397]), за ними автори українського зарубіжжя (С. Ярославин [1755; 2152–2153] та ін.) запропонували розлогі характеристики для доведення відмінностей між цими постатями: виховання, партійна приналежність, ідейні погляди, парламентський досвід, ментальність тощо. Відтак їх подано як аргументи для доведення, що саме «особистий» чинник фатально позначився на розколі соборницького фронту. Існує тенденція, коли такі ж висновки екстраполювалися на політиків й урядовців УНР та ЗУНР.

З іншого боку, кожен з названих діячів без жодних застережень зображається як щирий державник, соборник. Розуміючи, що глорифікація життєдіяльності «своїх героїв», яка загалом властива працям, написаним у жанрі меморіальної біографії, сприйматиметься упереджено опонентами з іншого ідейно-політичного табору, автори часто вдаються до додаткової «превентивної» аргументації своїх міркувань. Так, розуміючи, що постать Є. Петрушевича викликає різні погляди і закиди, С. Ярославин відразу поставив у заголовку одного з підрозділів своєї книги запитання: «Чи соборник?». А відповідаючи на нього, послідовно доводив щирість соборницьких прагнень очільника ЗУНР [2152].

Ще більше суперечливих й полярно протилежних думок збирає така знакова постать історії України, як С. Петлюра. Багато з них викликані з'ясуванням його ставлення до «галицького питання», що в історіографії постає у двох головних аспектах: 1) проблема допомоги Галичині-ЗУНР з боку УНР в особі Головного Отамана; 2) контраверсійність оцінок укладеного ним Варшавського договору. Нагромаджене з цього приводу розмаїття оцінок уже не вписується в схему поділу мемуаристів і дослідників за їхньою приналежністю до «проуенерівського» та «прозунрівського» державно-політичних і наукових середовищ. Зокрема мемуари військових діячів із числа української еміграції (М. Галаган, О. Доценко, М. Омелянович-Павленко, В. Петрів та ін. [308; 568; 1398]), як і перші біографи, що переважно належали до заокеанського осередку УНР (В. Іванис, П. Сагайдачний, М. Степаненко та ін. [692; 1657; 1790]), спричинилися до ідеалізації постаті С. Петлюри як визначного державного діяча й незаперечного соборника. Різким дисонансом таким оцінкам випромінює книга «Відродження нації», в якій В. Винниченко кинув на колишнього соратника всю силу свого таланту критика й особисту неприязнь.

Врешті, в середовищі галицьких мемуаристів та перших дослідників ЗУНР сформувався концепт про «національну зраду» С. Петлюри (Є. Бородієвич, О. Думін (А. Крезуб), Б. Коваль, В. Кучабський, О. Левицький, М. Лозинський, О. Назарук, В. Тимошевський, Л. Цегельський та ін. [140; 850; 1034; 1074; 1344; 1851]). Вони майже одностайні у тому, що саме Головний Отаман «з особистих» мотивів цілеспрямовано перешкоджав наданню Армією УНР військової допомоги Галицькій армії, яка з цієї (мало не головної. – В.В.) причини зазнала поразки. Шквал критики викликає підписаний з Ю. Пілсудським Варшавський договір: «продавши» Галичину поляками, С. Петлюра знехтував національними інтересами українців краю, чим довершив розбиття соборницького фронту. Зі схожих позицій (хоча й більш виважено) до цієї проблеми підходять і сучасні дослідники ЗУНР [1109; 1438].

На зламі ХХ–ХХІ ст. з'явилися публікації, в яких висуваються аргументи для перегляду означених поглядів, а подекуди ідеалізується С. Петлюра як «беззастережний соборник» [412]. Причому їхніми авторами виступають не лише творці «петлюріани», а й дослідники ЗУНР, які також пропонують нове прочитання документальних матеріалів.

Серед них чи не найактивніше за «реабілітацію» С.Петлюри в «галицькому питанні» виступає С. Литвин. У низці публікацій він обстоює думку, що Головний Отаман беззастережно підтримував ідею об'єднання УНР і ЗУНР та всебічно сприяв практичній реалізації цієї ідеї, що підтверджують його підписи під фастівським договором 1 грудня 1918 р. про об'єднання та ін. Доводячи, що С. Петлюра був «справжнім соборником», який керувався загальнонаціональними інтересами, дослідник наводить архівні документи про надання Директорією й Урядом УНР значної матеріальної допомоги Галичині. Всі вони видавалися за підписом Головного Отамана [1118; 1120].

Схожу думку, але спираючись на інший за характером джерельний масив, проводить дослідник ЗУНР О. Павлишин. Проаналізувавши матеріали січневих 1919 р. засідань уряду ЗУНР у Станіславі, в яких брав участь С. Петлюра, історик стверджує, що в той час Головний Отаман виступав за зближення господарської та військової сфер обох частин України, обстоював необхідність прискорення організації спільних центральних установ, але при цьому уникав тиску на керівництво ЗУНР, займав стриману позицію щодо її підпорядкування Директорії. Однак ставлення С.Петлюри до цих питань змінювалося з поглибленням кризи об'єднавчого процесу [1430].

Аналіз значної кількості наукової літератури про Варшавський договір 1920 р. виходить за рамки нашого дослідження, тому обмежимося кількома зауваженнями з цього приводу. В новітній історіографії ця подія вивчається в контексті польсько-українських відносин, про що виразно свідчать публікації львівських істориків, які розробляють цю тему [62; 466; 1104]. В них простежується намагання відійти від критики Головного Отамана за укладання цього акту. Якщо раніше договір трактувався як один з останніх акордів драматичної епопеї українського соборництва воєнно-революційної доби, то тепер мотиви укладання союзних варшавських угод дедалі частіше мотивуються різними «об'єктивними факторами».

Концепт про «зраду С. Петлюри» національним інтересам не витримує наукової критики. Однак, відмова від односторонніх підходів не повинна вести до чергової «ікононізації» Головного Отамана як «беззастережного соборника». Це також навряд чи відповідає історичним реаліям, тож складна дражлива тема «С. Петлюра і Галичина» ще чекає на спеціальне дослідження, яке б відобразило всю складність суспільно-

політичного становища різних частин України та мотиви, якими керувалися її очільники, ухвалюючи доленосні рішення.

У такому контексті згадаємо і про участь західних українців у державному апараті УНР, що стало одним з реальних виявів і досягнень державно-консолідаційного процесу. До цієї проблеми свого часу зверталися мемуаристи й дослідники українського зарубіжжя, а в останні роки вона стала предметом спеціальних досліджень Б. Андрусича, О. Павлича та інших істориків [21; 1428]. Такі напрацювання змушують остаточно переглянути тезу радянської історіографії, згідно з якою протекціонізм, корупція були чи не найхарактернішими рисами урядового механізму ЗУНР, хоча це твердження ще фігурує в окремих сучасних працях [1859].

Започаткований в українському зарубіжжі процес створення біографістики визначних діячів воєнно-революційної доби 1914–1920 рр. в новітній історіографії «вибухнув» появою численних науково-популярних та ґрунтовних, підготовлених на солідній джерельній базі праць. Чи не найбільшу увагу дослідників привертають постаті провідних діячів і лідерів УНР та ЗУНР: В. Винниченка, М. Шаповала, О. Назарука, Ю. Бачинського та багатьох інших [53; 170; 415; 809; 1270; 1745–1746; 2067]. Їхній ґрунтовний історіографічний аналіз може стати предметом окремих досліджень, тож зараз обмежимося деякими міркуваннями щодо висвітлення місця і ролі цих очільників у драматичній епопеї українського соборництва.

Попри зрозумілі, але не завжди виправдані захоплення та ідеалізацію дослідниками своїх «історичних персонажів» у зазначеному ракурсі вони розглядаються в трьох головних іпостасях: як речники й ідеологи українського соборництва; як безпосередні учасники-організатори цього процесу; як його інтерпретатори. Аналіз праць із цієї проблеми спонукає до таких висновків: акумулюючи міжособистісні та міжпартійні стосунки, «внутрішній» фактор відіграв доленосну, іноді вирішальну роль у поступі українського соборництва. Це був той реальний потужний потенціал, яким українство не змогло скористатися, так що постійне апелювання до «несприятливої міжнародної ситуації» (яка, безумовно, такою і була) часто використовується як один з аргументів для самовиправдання «українського розбрату» – явища, що пронизує українську історію упродовж XVII–XXI сторіч.

Чи не найбільш дискусійними залишаються проблеми одностороннього скасування Акту злуки очільниками ЗУНР та його легітимності загалом. В історичній літературі переважає погляд, що галицький провід публічно відмовився від злуки з УНР. Зокрема група авторитетних авторів [414; 1110, с.140; 1115, с.306; 1194, с.69; 1438] обстоюють таку позицію, спираючись на рішення скликаної Є.Петрушевичем наради у Відні. Їхні твердження різняться хіба що датами її проведення (9–17 чи 19 або 20 грудня 1919 р.) та покликаннями на різні джерела.

Однак цю тезу спростовують автори монографії «Західно-Українська Народна республіка 1918–1923: Історія». Покликаючись на офіційний комунікат від 6 січня 1920 р., виданий за підсумками згаданої наради, вони доводять, що на ній була підтверджена державницька концепція ЗУНР щодо підтримки національно-державної єдності. Вчені стверджують, що серед урядових документів ЗУНР не виявлено заяви про те, що її уряд в односторонньому порядку розривав Акт злуки. Таким чином, заперечуються і погляди істориків, які обстоюють зазначену позицію, покликаючись на заяви членів об'єднаної Української дипломатичної місії від ЗУНР у Варшаві [667, с.391].

Наше прочитання офіційного «Комуніканту» від 6 січня 1920 р. про вищезгадану нараду (Український прапор, 1919, 6 січня) також не дає підстав для підтвердження факту одностороннього скасування Акту злуки. Навпаки, члени УНРади тоді продемонстрували готовність продовжувати курс на консолідацію з Придніпрянською Україною. Гадаємо, висновки про одностороннє скасування злуки передусім будувалися на негативній реакції очільників ЗУНР на укладену С.Петлюрою 24 травня 1919 р. угоду з Ю. Пілсудським, що стало «першим відчутним ударом» по курсу на об'єднання двох республік, адже за умовами договору УНР відмовлялася «від усіх своїх прав» на територію, що, згідно з Універсалом Директорії від 22 січня 1919 р., ставала її складником, тобто від Галичини. Врешті, слушну думку в цьому дискурсі висловив Ю. Сливка, який вважає, що Акт злуки не був анульований, позаяк це міг зробити лише спільний законодавчий орган УНР і ЗУНР, який так і не створили [1732, с.8–9].

Ще складнішою виглядає проблема легітимності Акту злуки 22 січня 1919 р., яка проектується на визнання законності і правомірності всього національно-

консолідаційного руху досліджуваного періоду. У зв'язку з цим не можна залишити без коментарів ще один аспект національно-демократичної моделі соборності. Її автор Л. Шкляр підкреслює, що об'єднання УНР і ЗУНР – це історично зумовлений процес легітимації прагнення поділеного колись народу жити в єдиній державі з урахуванням його історичної та регіональної специфіки [2079]. Цей принциповий момент майже обходить увагою сучасна історіографія, адже йдеться про те, що, перебуваючи в складі окремих державно-політичних утворень, різні частини українського народу мали повне право на об'єднання в «єдине національно-державне тіло», що, можливо, й не відповідало якимось формально-правовим актам, але було цілком правомірним з точки зору відновлення історичної справедливості.

В історіографічних джерелах легітимність Акту злуки трактується з двох позицій; перша – формально-юридична, що визначає правові підстави його укладання та реалізації; друга, так би мовити, – «морально-зобов'язуюча», яка охоплює широкий комплекс суспільних (окрім правових) питань щодо втілення злуки в життя.

Під впливом перших літописців Української революції в історіографії утвердився погляд, що Акт злуки мав лише «декларативне значення». У змістовному відношенні така позиція простежується в акцентах на урочисто-формальному проголошенні самого Акту злуки та законодавчих кроках, що йому передували (укладення «передвступного» договору 1 грудня 1918 р. у Фастові; ухвалі УНРади про злуку 3 січня 1919 р. у Станіславі; рішеннях Трудового конгресу 23 січня 1919 р.). Відтак побутує позиція, що оскільки ці три акти не довершували легітимації злуки, а Всеукраїнські установчі збори, що мали її остаточно ратифікувати, не відбулися, то і саме об'єднання УНР і ЗУНР стало радше «декларацією намірів», аніж довершеним правовим актом. Виходячи з аналізу документів про перебіг засідань уряду ЗУНР, таку точку зору обстоює С. Макарчук [1194, с.156–158].

Іншу позицію обстоюють автори, які доводять, що ухвалені юридичні акти творили необхідну правову основу, щоб соборницький процес, увінчаний формальним Актом злуки 22 січня 1919 р., вважати цілком легітимним, тобто таким, що мав зобов'язуючу силу для обох сторін. Покликаючись на вищеназвані ухвали, одним із перших її сформулював М. Стахів, який вважав Акт злуки «вповні зобов'язуючим

правним актом», тож лише військові умови перешкодили його втіленню в життя [1783]. Ю. Сливка також указав, що ухвалений УНРадою – вищим законодавчим органом ЗУНР – закон від 3 січня 1919 р. давав достатню правову основу для визнання легітимності її об'єднання з УНР, тим більше, що його зі свого боку окремим актом схвалила Директорія [1732, с.8–9]. Вагомих аргументів на користь такої позиції додають і дослідження в галузі теорії та історії держави і права. Здійснюючи правову експертизу проблеми злуки УНР і ЗУНР, науковці доходять висновку, що її прямим наслідком став Закон «Про форму влади в Україні» від 23 січня 1919 р. Його фактично слід вважати тимчасовою Конституцією об'єднаної України, хоча з точки зору державного права він був опрацьований дуже слабо [608].

Невизнання легітимності об'єднання УНР і ЗУНР через відсутність належної правової бази висувається як один з аргументів і мотивів для обґрунтування позиції, що і весь соборницький процес, зокрема й Акт злуки, мав лише «формальне значення». Така позиція виразно й безальтернативно представлена у монографії В. Кременя, Д. Табачника, В. Ткаченка, яка, за словами авторів, претендує на об'єктивну критику історичного досвіду [961], а також і в деяких історичних синтезах [735].

Подібні підходи та неупереджений аналіз джерел спонукають до відповідних оцінок наслідків Акту злуки, так що домінуючий тут песимізм легко переростає у скептицизм. Така тенденція проглядається у спеціальних дослідженнях історії ЗУНР двох знаних авторів. Аналізуючи законотворчість УНРади у березні-квітні 1919 р., зокрема проекти законів про скликання і вибори до Сейму – вищого законодавчого органу західноукраїнської республіки, – С.Макарчук дійшов висновку, що на ній зовсім не позначилися прийняті раніше ухвали про об'єднання з УНР [1194, с.69]. Тобто виходить, що в перспективі Західноукраїнська Народна Республіка бачилась як цілком самостійне державне утворення. Ще категоричнішою є позиція О.Павлюка, який стверджує, що злука «не розв'язала жодного конкретного питання об'єднання», адже не виробили навіть практичного механізму для їхнього вирішення [1442, с.122].

Зважаючи на такі суспільно-політичні реалії, підстави для оптимізму залишає тільки висвітлення самого Акту проголошення злуки, який викликав хвилю щирого патріотичного піднесення та оптимістичних очікувань серед творчої інтелігенції і

широких верств народу. Такі сподівання випромінює написана за гарячими слідами поезія М. Вороного, виступи С. Єфремова та численні статті у пресі, просякнуті щирою вірою в те, що гряде епоха змін. Покликаючись на них, І. Гошуляк послідовно обстоює думку, що Акт злуки 22 січня 1919 р. став «найпрекраснішим моментом нашої історії», «вершиною досягнень» українства революційної доби [414; 420]. Важко не погодитися з оцінками дослідника про значення Акту злуки для історичної перспективи українського соборництва. Вони співзвучні з уже згадуваними думками авторів українського зарубіжжя (Л. Цегельський, С. Ярославин, І. Кедрин та ін.), які стверджували величезний вплив цієї події на подальше розгортання визвольної боротьби, зростання національної свідомості та консолідацію нації.

Акценти на «формальності» злуки, заперечення її реальних наслідків для державотворчих процесів відтісняють на задній план показ взаємин і співпраці між урядами УНР і ЗУНР у різних сферах суспільного життя. Можемо стверджувати, що в науковій та особливо в навчальній літературі вони висвітлені не виправдано погано. Ця прогалина поступово заповнюється новочасною історіографією. Так, М. Литвин і К. Науменко чи не першими прямо поставили питання: «Що реально дала січнева злука?». Відповідь на нього була запропонована на основі вибірки матеріалів з «Вісника державних законів для всіх земель Української Народної Республіки» про надання урядом УНР допомоги ЗУНР для модернізації залізниць та оснащення її збройних сил тощо [1110, с.123–150]. Монографічні і дисертаційні роботи Б. Савчука і В. Солдатенка, Л. Скорича, О. Щусь, В. Футулуйчука та інших авторів свідчать про ґрунтовне вивчення взаємин між УНР і ЗУНР у військово-політичній сфері [1723; 1748; 1973; 2108].

Зважаючи на рівень наукової розробки цього питання, особливо позитивно сприймаються комплексні підходи до її вивчення. Це зокрема стосується праці О. Павлишина, який висвітлює співпрацю УНР і ЗУНР у торгівельній, господарській, фінансовій галузях. Однак, шукаючи її прояви у сфері законотворчості, автор (до речі, як і дослідники-правознавці) визнає, що тут консолідаційні зусилля фактично обмежилися законом УНРади про громадянство [1430, с.330–331, 340–342]. Між іншим, спираючись на різні історіографічні чи історичні джерела, науковці активно оперують макропоказниками про багатомільйонну допомогу наддніпрянців, утім, як нам

видається, досі ніхто не спромігся визначити її реальну вартість за умов гіперінфляції воєнного часу. Зрештою, песимістичні прогнози щодо перспектив вивчення цього питання зробив С.Литвин. З'ясувавши наявний масив джерел, учений стверджує, що повних підрахунків розмірів матеріальної допомоги, наданої з боку УНР, ще не було зроблено і, мабуть, через втрату архівних документів у час воєнного лихоліття цього вже ніколи не вдасться зробити [1118, с.102–103].

Новий зріз напружених стосунків між обома урядами на основі маловідомих документальних матеріалів розкрив С.Макарчук. Вони стосуються такого явища, як втеча на територію ЗУНР опозиційних до С.Петлюри політиків і військовиків. Причому Рада державних Секретарів займала до них «нейтральну» позицію, не поспішала видавати опальних діячів на вимогу уряду УНР [1194, с.155–158].

Слід згадати дослідження І.Вівсяної про національно-культурну співпрацю українців Галичини й Наддніпрянщини впродовж 1917–1920 рр. в царині освіти, науки, преси, книговидання, мистецтва; у справі збереження культурних цінностей тощо [268]. Глибина їхнього вивчення заслуговує схвалення, хоча важко погодитися з підходом автора, коли питання співробітництва наддніпрянців і галичан у галузі народної освіти, вищої школи, науково-дослідницької роботи тощо висвітлюються як складники «ідеологічної сфери», адже вони все ж мають іншу природу й характер.

За останнє десятиріччя вітчизняна історіографія збагатилася спеціальними джерелознавчими дослідженнями з історії українського соборництва зазначеного періоду. В такому ракурсі до вивчення цієї теми підійшов В.Пилипів, який у дисертаційній роботі визначив тенденції формування, структуру та інформаційні можливості джерельного комплексу з історії взаємин УНР і ЗУНР як невід'ємного складника розвитку Української революції 1917–1920 рр. Він указав на недоліки досліджень з окресленої проблеми, які пов'язані з тим, що їхні автори спираються переважно на копії документів чи їхні фрагменти, а також на обмежену джерельну базу [1507]. Ці висновки залишаються актуальними для розвитку історичної науки, тож їхнє врахування сприятиме кращому розумінню й об'єктивному відображенню взаємин обох українських держав у різних суспільних сферах. Активно вивчаються інформативні

можливості преси як історичного джерела, про що, крім згаданої праці, засвідчують публікації П. Губи, І. Гошуляка [418; 460-461] та інших науковців.

Говорячи про дисертаційні роботи, присвячені зв'язкам між Наддніпрянщиною-УНР та Галичиною-ЗУНР в роки революції, слід звернути увагу на те, що їхні автори, на наш погляд, занадто захоплюються висвітленням загальних «причинкових» питань, які виходять за межі визначених предмета і завдань дослідження [268; 1722]. Вони займають 25–30% авторського тексту, хоча вже достатньо висвітлювалися в інших спеціальних публікаціях.

У новітній українській історіографії та суспільно-політичній думці окреслився відносно новий перспективний напрям вивчення українського державотворення під кутом таких двох взаємопов'язаних і взаємопроникаючих явищ, як соборність і регіоналізм. Науково-теоретичні напрацювання із цієї проблеми, зокрема їхнє обговорення на спеціальних наукових форумах [1593] та в окремих дослідженнях, свідчать, що вона порушується в таких головних ракурсах: відносини між Наддніпрянщиною і Галичиною (УНР – ЗУНР); об'єднання різних (всіх) українських етнічних територій; консолідація західноукраїнських земель; вияви загальнонаціональної єдності на рівні окремих історико-етнографічних регіонів тощо.

Свої погляди на перший і другий аспекти виклали знані вчені у двох ґрунтовних працях [961; 1024]. Попри різну глибину їх осмислення видається, що до з'ясування регіональних аспектів української соборності у 1918–1919 рр. вони підійшли із заздалегідь готовими висновками, які пропонуються без урахування інших альтернативних наукових поглядів.

Автори першої вже згаданої праці – В. Кремень, Д. Табачник, В. Ткаченко – у розділі з промовистою назвою «Отаманщина» в єдиному історичному руслі дають характеристику діяльності «трьох українських держав»: Директорії УНР, ЗУНР, Кубанщини. Про оцінки стосунків між двома першими республіками засвідчують емоційні, властиві публіцистиці, фрази: «Ось тобі й акт Злуки!», «Нечуване зухвальство!» і т. ін. Ставлення галицького політикуму до проблем соборності, зокрема об'єднання з Наддніпрянщиною, розглядається переважно через призму його партійного складу: націонал-демократи і радикали через УНРаду виступали «проти» приєднання до

України, а соціал-демократи разом зі студентством та «січовиками» виступали «за». Відтак без усіляких застережень стверджується безрезультатність об'єднавчого процесу, оскільки галичани будь-якою ціною прагнули мати окрему область для свого суверенного керівництва [961, с.226–230]. Такі однозначні, однолінійні оцінки спрощують складні, суперечливі реалії національно-консолідаційного руху, що не наближає до його неупередженого осмислення.

Цікаве історіософське осмислення зазначеної проблеми запропонували у своєму монографічному дослідженні І. Курас та В. Солдатенко. Вчені поставили завдання розкрити сутність доцентрових і відцентрових тенденцій у розвитку українства 1917–1920 рр., адже його вирішення наближає до розуміння заплутаної логіки внутрішнього конфлікту між соборництвом і регіоналізмом, які за тієї доби переплелися в тугий клубок й зумовили складність протікання всіх національно-суспільних процесів. З'ясувавши причини дистанціювання кубанської гілки українців від національного середовища України, автори зосередили увагу на конфлікті між соборницькими прагненнями українців та регіональними орієнтаціями лідерів ЗУНР і УНР, що призвели до руйнації єдиного національного фронту. В розрізі проблеми «соборність – регіоналізм» учені розкрили обставини й мотиви, якими, на їхню думку, керувалися очільники двох республік при вирішенні питань щодо його створення. Вони дійшли висновку, що досягненню соборницького єднання «рівною мірою» перешкодили як вкрай несприятлива зовнішньополітична ситуація, так і «абсолютизація регіонального начала», бо розрахунки державників обох таборів «базувались на незмінному приматі регіональних, егоїстичних інтересів над загальнонаціональними завданнями». Науковці вважають, що практичні кроки і формальні рішення про злуку здійснювалися головним чином під тиском широкої громадськості, що ставить під сумнів щирість політичних дій самих провідників ЗУНР [961, с.65–200].

Віддаючи належне авторам книги «Соборність і регіоналізм в українському державотворенні» за змістовний оригінальний аналіз окресленої у назві теми, звернемо увагу на те, що він ґрунтується передусім на історико-мемуарних працях діячів УНР (В. Винниченка, М. Шаповала, П. Христюка, І. Мазепи), а також сучасних дослідників революційних подій у Наддніпрянщині. Важко повністю погодитися з запевненнями

вчених стосовно вираженості оцінок цих перших літописців Української революції, які, буцімто, «просто називали речі своїми іменами» [961, с.6, 107, 109]. Вірогідно, що оцінки дій галицького політикуму були б вираженішими, якби при цьому враховувалися твердження не лише їхніх політичних опонентів з табору УНР, а й позиція мемуаристів і дослідників ЗУНР.

Тематично різнопланові праці репрезентують історіографічний зріз вивчення національно-консолідаційних процесів у межах західноукраїнських земель. Доцентрові і відцентрові тенденції в них висвітлюються передусім внаслідок приналежності істориків до певних територіальних наукових осередків. Таким чином, вирізняємо два головні підходи: київські науковці розглядають соборницький процес з позицій визнання Директорії УНР-Наддніпрянської України центром тяжіння окремих регіонів; історики Буковини, Галичини, Закарпаття висвітлюють прагнення «своїх теренів» до національного єднання з Києвом або переключають увагу на взаємини між названими історико-географічними областями, в яких головною притягальною силою виступає Львів.

Проблему української соборності цілеспрямовано вивчають учені Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича. Результати їх творчих зусиль відображає низка наукових праць (В. Ботушанського, О. Добржанського, Ю. Макара, І. Піддубного та ін.) та колективні монографії [166], в яких питання єдності та соборності етнічних земель розглядаються передусім у розрізі зовнішньої політики України 1917–1918 рр. За такої постановки проблеми роль і місце Галичини та Буковини в зовнішній та військово-політичній діяльності Центральної Ради і Директорії висвітлюються з акцентом на достатньо відомих процесах і явищах (діяльність Д. Дорошенка на посаді крайового комісара, створення корпусу Січових стрільців, перемовини у Брест-Литовському тощо). При цьому «червоною ниткою» проводиться теза, що наддніпрянський політикум скрізь і завжди захищав інтереси галицьких та буковинських українців, намагаючись приєднати населені ними землі до України [166, с.361–391].

У контексті загальних державотворчих процесів чернівецькі вчені розглядають і стосунки між Галичиною та Буковиною. Про обопільне національно-політичне тяжіння

цих країв свідчать акти масового народного волевиявлення, участь буковинців в урядовому апараті ЗУНР та, врешті, її законодавчі акти тощо. Однак при цьому науковці стверджують, що Буковина входила до складу ЗУНР лише формально, а не фактично. Причини головних «труднощів» і «невдач» соборницького процесу вони традиційно вбачають у несприятливій міжнародній обстановці.

Вивченню взаємозв'язків між Галичиною-ЗУНР та Закарпаттям за воєнно-революційної доби багато уваги присвятили ужгородські вчені (М. Вегеш [199], І. Гранчак та ін.). Чи не вперше це питання знайшло ґрунтовне висвітлення в колективному дослідженні «Нариси історії Закарпаття» (1995). Для історіографічного аналізу ця праця цікава ще й тим, що відображає перші трансформаційні підходи до вивчення зазначеної проблеми у пострадянській історичній науці. Показуючи розгортання «буржуазно-демократичної революції» на Закарпатті, автори нарисів наголошують на солідарності «спільноти», «населення», врешті «русинів» краю з «угорським народом». З іншого боку, виходячи зі специфічного національно-політичного становища та альтернативності історичного процесу, окреслюються можливі шляхи реалізації соборно-державницьких прагнень українців краю: збереження в складі Угорської держави, приєднання до України чи до Галичини тощо [1356. – Т.ІІ. – С.38–74].

На відміну від дослідників інших регіонів України, які часто «виключають» Закарпаття із соборницького процесу або ж принагідно торкаються цього питання, ужгородські вчені підходять до нього з урахування специфіки внутрішньої національно-політичної ситуації краю. Вони доводять, що в його західній частині (Мукачівщина) ідея єднання з Галичиною не набула популярності, на відміну від східних районів краю, де поширилися впливи створеної на початку 1919 р. Гуцульської республіки з центром у м. Ясіня. Ця подія трактується як визначна віха національної консолідації українства. Приєднання Гуцульської республіки до ЗУНР кваліфікується як важливий етап розвитку державно-політичного життя не лише Закарпаття, а й усього західноукраїнського регіону та України загалом [1356. – Т.ІІ. – С.38–74].

У руслі етноісторичних досліджень в івано-франківському науковому середовищі народжуються праці, в яких проблеми української соборності та регіоналізму

вивчаються, так би мовити, на «мікрорівні». Попри деяку «штучність» самої постановки проблеми загалом цікавими і продуктивними видаються спроби показати утвердження ідеї соборності в окремих історико-етнографічних регіонах – Гуцульщині [928], Лемківщині [1166], Покутті [1307] – та з'ясування їхньої ролі і місця в загальнонаціональних інтеграційних процесах. Таким публікаціям властиві схожа послідовність викладу подій, аргументація, висновки. Названі терени розвивались у фарватері різних неукраїнських державно-політичних систем, мали відмінний етнічний склад населення та свою культурно-етнографічну специфіку. Це зумовило особливості сприйняття і підтримки ідеї національної єдності та її практичної реалізації, хоча при цьому постулат українського соборництва залишався невід'ємною складовою національної свідомості гуцулів, лемків, покутян.

На окреме з'ясування заслуговує концепт галицького «п'ємонтизму», який у суспільній літературі подається в найрізноманітніших суспільних площинах – регіонально-соборницькій, міжнародній, партійно-політичній тощо. Попри такий «універсалізм» він завжди відображає принциповий момент, пов'язаний з винятковою роллю Галичини в загальноукраїнському національному русі. З таких позицій автори українського зарубіжжя обґрунтовували своє бачення її значення і місця в державно-соборницьких змаганнях українського народу за воєнно-революційної доби. Відтак ідеї «п'ємонтизму» в різних інтерпретаціях знайшли своїх послідовників і критиків у національній історіографії.

Помітний вплив на її утвердження справив С. Рудницький – енциклопедист, географ, історик, який був радником при уряді ЗУНР, згодом репрезентував Український вільний університет. Попри незначний етнотериторіальний потенціал Галичини вчений надавав їй вирішального значення у боротьбі за відновлення національної державності завдяки вигідному геополітичному і міжнародному становищу, високому рівню національної свідомості місцевих українців тощо. Зважаючи на ці та інші чинники, припускалися великі шанси Галичини на здобуття окремої державності, адже в такому випадку вона зробила б значно більше для втілення в життя ідеї Соборної України, аніж втрата незалежності її обома частинами. Укладення Акту злуки С. Рудницький вважав «передчасним», бо, поєднавши справу «австрійської спадщини» зі «справами Східної

Європи» (тобто Галичини і Наддніпрянщини), великі держави отримали «твердий горіх», тому й вирішили «українську справу» на користь Польщі [1642, с.373–383].

З дещо відмінних позицій ідею галицького «п'ємонтизму» обстоював С. Ярославин (І. Сохоцький). Він поставив руба питання, над яким й досі ламають списи історики: що для галицького політикуму було сильнішим (важливішим): інстинкт самозбереження чи соборність? С. Ярославин дав чітку відповідь: якби Україну заповнили більшовицькі орди, а Австро-Угорщина зберегла існування, то Галичина могла б увійти до її складу (федерації) як окремий коронний край і таким чином відіграти у майбутньому роль українського «П'ємонту» та бази для відновлення національної державності. Цим він пояснював цілком виправдане збереження автономії ЗУНР-Галичини після злуки з УНР, що диктувалося тогочасними реаліями [2152–2153].

Ідеї галицького «п'ємонтизму», зокрема в інтерпретаціях С. Рудницького та С. Ярославина, простежуються в сучасній історіографії. Для дослідників «проуєнерівського» наряду вони дають привід для критики галицького «сепаратизму», що став чи не головною причиною розриву соборницького фронту. Представники «прозунрівського» наряду намагання зберегти «окремність» Галичини пояснюють різними «об'єктивними обставинами». Щоправда, питання про перспективу, тим більше доцільність збереження в краї окремої державної формації вже практично не ставиться навіть з позицій «альтернативності історичного процесу», позаяк воно навіює «сепаратистські тенденції», які не відповідають національно-патріотичним почуванням.

Насамкінець звернемо увагу на «емігрантський вектор» національного соборництва, що окреслюється проблемою зв'язків Галичини з українцями, які проживали поза межами етнічної території. Першими до неї звернулися учасники національно-визвольних змагань, які опинилися в емігрантських осередках Європи (А. Драган, С. Витвицький, М. Лозинський, О. Назарук та ін.). Цілеспрямовано це питання почали вивчати зарубіжні дослідники у контексті висвітлення національної самоорганізації української еміграції-діаспори (М. Марунчак, Л. Мишуга, С. Наріжний, П. Понятишин та ін. [1229; 1358; 1538]). Головна сюжетна лінія їхніх праць стосувалася контактів між українцями Галичини та заокеанською і європейською еміграцією з наголосом на ролі останньої у підтримці національно-визвольної боротьби в «старому

краї». На відміну від них радянські історики гостро критикували діючі за кордоном, зокрема в США [2089], українські громадсько-політичні організації як «соціалістично-робітничого», так і «націоналістичного» спрямування за їхню лояльність до місцевих «буржуазних» урядів та надання допомоги «рідному краю» за воєнно-революційної доби 1914–1920 рр.

Окремих аспектів зазначеної теми торкаються сучасні науковці здебільшого в працях з історії української еміграції-діаспори [662; 807; 1888]. Спеціальне дослідження П. Гуцала присвячене діяльності північноамериканських емігрантських структур різного спрямування з надання матеріальної, морально-політичної, дипломатичної допомоги українським визвольним змаганням у Галичині та ЗУНР в 1914–1919 рр. Розкривши форми і методи спільної політико-дипломатичної діяльності провідників краю та еміграції, автор також показав вплив національної боротьби у «старому краї» на піднесення національно-патріотичних настроїв серед американських українців. Ця проблема справедливо розглядається як один з виявів боротьби за соборність України [476], втім, гадаємо, автор помітно перебільшує роль і впливи на неї української еміграції США і Канади.

Отже, з проблеми національно-консолідаційного руху українства 1914–1919 рр. нагромадився величезний масив літератури. Вона містить значне розмаїття оцінок і суперечливі трактування, що зумовлюється не стільки складними тогочасними суспільно-політичними реаліями, скільки відмінними ідейно-політичними та світоглядними поглядами і переконаннями дослідників.

Дослідження державно-консолідаційного руху періоду Української революції 1917–1919 рр. повсякчас циркулює навколо з'ясування його доцентрових і відцентрових тенденцій. Важливі зрізи осмислення цієї теми проявляються в різних «територіально-регіональних» ракурсах, зокрема таких, як відносини між Наддніпрянщиною-УНР та Галичиною-ЗУНР; об'єднання різних (всіх) українських етнічних територій; консолідація західноукраїнських земель; вияви загальнонаціонального єднання на рівні окремих історико-етнографічних регіонів тощо. Хоча зосередження уваги дослідників на відносинах між УНР і ЗУНР цілком закономірне, тут залишається найбільше

невирішених, дискусійних питань. До їхнього розв'язання слід наближатися шляхом адекватного аналізу всього комплексу джерельних матеріалів та врахування наукових напрацювань, що висвітлюють суспільно-політичні процеси в обох республіках. Продуктивним видається підхід до цієї проблеми з позицій історичної альтернативності, який сприятиме відмові від спрощеного однолінійного трактування різних аспектів національно-об'єднавчого поступу. Водночас, при його висвітленні у працях узагальнюючого характеру слід повніше враховувати особливості відцентрових і доцентрових виявів в окремих регіонах – невід'ємного складника загальноукраїнського соборництва.

Історіографічна парадигма його осмислення за доби Української революції 1917–1920 рр. та в ширшому загальноісторичному контексті незмінно фокусується на Акті злуки між УНР і ЗУНР. Попри всю «формальність» цієї події вона як у суспільній свідомості, так і науково-історичних уявленнях залишається головним символічним уособленням усього складного, суперечливого, багатогранного комплексу процесів і явищ, що відображають реалії національно-консолідаційного руху в Україні. В наукових оцінках і характеристиках подекуди домінують підходи, які спрощують його значення і наслідки, тому теза про «формальність» і «декларативність» Акту злуки як символічної маніфестації 22 січня 1919 р. на Софіївському майдані у Києві автоматично («однолінійно») переноситься на весь національно-об'єднавчий рух, який не повинен асоціюватися лише з постійними внутрішніми колотнечами та розбратом. Він ніс у собі і величезний творчий потенціал, мав реальні здобутки, які, хоча й не призвели до створення єдиної унітарної держави, однак стали джерелом наснаги подальших державно-соборницьких змагань українського народу.

Історики повинні відійти від повної негації та глорифікації соборницького руху революційної доби. Його слід оцінювати насамперед з тогочасних складних реалій. Тоді стануть зрозумілішими і мотиви дій державних очільників, і рішення партійних лідерів, і, врешті, ставлення міжнародних чинників, що вирішували долю повоєнної Європи. Лише виважений, неупереджений аналіз такої багатовимірної теми, як українська соборність, зможе прояснити всю велич і трагізм боротьби нації за свою єдність, незалежність, державність за переломної історичної доби.

РОЗДІЛ 6. НАУКОВІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ ВІДНОСИН У ГАЛИЦЬКОМУ СОЦІУМІ

6.1. Українсько-польське протистояння на переломному етапі боротьби за національну незалежність і державність

Тема українсько-польських стосунків в українській історіографії має свою глибоку традицію та особливості, що визначаються багатьма науковими і національно-політичними чинниками. З-посеред найбільш гострих дискусійних питань, які характеризують стосунки між обома народами впродовж тисячорічної історії та найбільше приковують увагу вчених обох національностей (Люблінська унія 1569 р.; визвольні війни XVII ст.; аграрні конфлікти на Правобережжі XIX ст.; репресії проти полонії в Україні 30–50-х років; протиборство між Армією крайовою та ОУН-УПА; репресії проти українців у Польщі в 1944–1947 рр. та ін.), завжди фігурує українсько-польський збройний конфлікт 1918–1919 рр. у Галичині. Він, безумовно, не вичерпує змісту міжетнічних відносин у краї за воєнно-революційної доби 1914–1919 рр., специфіка яких чи не найбільше порівняно з іншими періодами розвитку, зумовлювалася впливами «зовнішніх» – як іноземного, так і східноукраїнського чинників.

Окрім спеціальних праць, значний масив знань із цієї проблеми містять узагальнюючі дослідження українсько-польських відносин, з яких більший інтерес становлять ретроспективні студії з їхньої історії XIX – початку XX ст. Вони дають ключ не лише для розуміння генези відносин між обома народами за досліджуваного періоду, але й пропонують важливі теоретико-методологічні підходи до їхнього вивчення. Сказане стосується доробку як західноукраїнських авторів міжвоєнного періоду, так і українських зарубіжних дослідників та сучасних вітчизняних істориків.

Помітний вплив на українську історіографію польсько-українських відносин відіграла класична праця І. Лисяка-Рудницького «Польсько-українські стосунки: тягар історії», яка вперше з'явилася в канадському збірнику 1977 р., а стала відомою серед широких наукових кіл за публікацією 1994 р. [1096, с.83–110]. Розглядаючи їх у широкій історичній ретроспективі, вчений наголошував на виключному значенні цього протистояння для боротьби за національну самостійність України і Польщі, але основну відповідальність за нього покладав на останню – сильнішу сторону. Серед головних віх українсько-польських відносин особливого значення надавалося 1917–1921 рр., які поділялися на три «епізоди»: автономія польської меншості в Україні 1917 р.; польсько-українська війна 1918–1919 рр. за Галичину; союз Пілсудського-Петлюри 1920 р. До другого «епізоду» І.Лисяк-Рудницький підходив з позиції «галицького П'ємонтизму»: на його думку, Галичина була «ядром» української нації, тому польська агресія проти неї означала набагато більше, ніж утрату провінції, – знищення самих підвалів, на яких могла будуватися самостійна українська держава за повоєнного часу.

Такі погляди загалом поділяв речник українського консерватизму В. Кучабський, який ще на початку 30-х років визначив «територіальні» ракурси польсько-українських стосунків: 1) між Польщею та українськими етнічними теренами (передусім Галичиною. – В.В.); 2) між українцями та поляками, які мешкали на українській території [1035]. Я.

Дашкевич, вирізняючи в історії міжнаціональних відносин два дослідні аспекти: внутрішні (всередині української етнічної території) та зовнішні (із суміжними з нею державами і націями), особливо наголошував на їхній взаємозумовленості та взаємозалежності [492, с.32]. Ці етнотериторіальні зрізи вивчення польсько-українських стосунків зі всією виразністю проявилися на історичному переломі 1914–1919 рр. у Галичині, де вони відбувалися на двох рівнях: 1) етносоціальному – між пригнічуваною українською більшістю (титульний етнос) та домінуючою польською меншістю (етнічна група); 2) так би мовити, «державно – регіональному»: Польща – [українська] Галичина.

Науковий здобуток названих авторитетних учених, що представляє різні етапи і напрями розвитку української історіографії, відображає два важливих концепти українсько-польських відносин, які повною мірою притаманні і досліджуваній проблемі. Перший з них стосується перекладання провини за непорозуміння між обома народами на поляків, як на сильнішу сторону, та зображення українців, як пригнобленої, й навіть незаслужено покривдженої нації, що веде справедливу боротьбу за незалежність. Другий відображає скептичне ставлення щодо можливих альтернатив полагодження цього протистояння через обопільне небажання вести конструктивний діалог.

В українській нерадянській історіографії присутні дві головні парадигми висвітлення історії українсько-польських стосунків, які окреслюють і підходи до висвітлення нашої дослідницької теми. Їхню суть і зміст у дещо своєрідній формі показала Н. Яковенко [2132]. Говорячи про наукові оцінки українсько-польських стосунків, дослідниця проводить таку думку: у войовничо антипольській українській історіографії немає і натяку на те, що сусідні етноси, які перебували під одним «державним дахом», мусять мати й чимало спільного. Тому в ній утвердилися два «агресивні стереотипи» зумовлені тягарем застарілих історіографічних і світоглядних штампів: перший стверджує, що поляки – це окупанти, які провадять планомірну політику підкорення й денационалізації українців; другий нав'язує синдром «ворожої країни», згідно з якими Польща і Україна – це засадничо окремі, нічим, окрім ворожості, не пов'язані політичні, соціальні, культурні організми. Натомість пропонується концепція «відкритої історії», яка пропагує толерантність з наголосом на тому, що несхожі сусідні «історично ворожі» культури постійно перебували в стані діалогу та взаємопроникнення. Шлях до її реалізації убачається в переході до «інтегрованої» національної історії, в якій кожна новітня нація постає як витвір численних іноетнічних впливів. До речі, такі думки мають важливе методологічне значення і для вивчення життєдіяльності проживаючих у Галичині етноменшин, про що йтиметься у наступному підрозділі.

Вірогідно, між обидвома парадигмами української історіографії, які умовно назвемо «традиційно-антипольською» та «модерністсько-поліцентричною», немає чіткої межі, тим більше якоїсь прірви, оскільки історики різних періодів і течій завжди зважали на «законні прагнення», «природні інтереси» не лише української, а й польської сторін. Властиві для них «перехідні» елементи зауважуємо у працях Т. Гунчака, М. Демковича-Добрянського, І. Лисяка-Рудницького, М. Стахіва та інших дослідників українсько-польських стосунків зарубіжжя [502; 1096; 1776–1779; 2175]. Не відходячи від постулатів «наїзник-поляк» та «покривджений-українець», вони прагнули показати історично зумовлені мотиви і діяння обох народів, які обстоювали свої законні, з їхньої точки зору, права й інтереси, відчуваючи за собою власну історичну справедливість.

Науково-теоретичні обставини, що спричинили утвердження «традиційно-антипольської» парадигми української історіографії та її психостереотипні вияви, окреслено в працях вітчизняних учених Л. Зашкільняка, О. Реєнта, В. Литвина, М. Литвина, Н. Яковенко та інших [668; 675; 1099; 1106; 1609; 2132]. Вони засвідчують, що, з одного боку, в сучасній літературі зберігаються (переважають) схеми, розроблені давньою українською, російською, радянською історіографіями, згідно з якими український народ завжди прагнув до незалежності. Така методологічна установка апріорі передбачає, що її ворогами були сусіди, передусім Польща та поляки, які незалежно від епохи перешкоджали незалежності українців. З іншого боку, утвердженню цих наукових і суспільних установок сприяла історична практика конфронтаційних відносин між українцями та поляками, зокрема і під час Першої світової війни та збройного протистояння 1918–1919 рр. Так укорінювався експансіоністський образ «недоброго» сусіда, що прагне поневолити українські землі, який, до речі, був чи не найбільше притаманним міжвоєнній західноукраїнській та радянській історіографіям.

«Модерністсько-поліцентрична» парадигма вивчення українсько-польських стосунків виразнішого вигляду набирає в працях сучасних українських істориків Л. Баженова, Т. Возняка, Я. Грицака, Б. Гудя, Д. Дашкевича, Л. Зашкільняка, О. Красівського, В. Литвина, М. Литвина, С. Макарчука, О. Реєнта, Н. Яковенко та інших [58; 283; 439; 441; 467; 488; 493; 668; 675; 954; 1099; 1106; 1190; 1192; 1195; 1609; 2132]. Вони відзначаються прагненням відмовитися від «тягаря історії», неупереджено з'ясувати стосунки між українцями і поляками, щоб позбутися перекладання однобічної провини на останніх.

Такі орієнтири і прагнення зумовлюються унікальною, хоча й дещо суперечливою ситуацією в сучасній історіографії українсько-польських відносин, яка склалася під впливом як теоретико-пізнавальних, так і державно-політичних чинників. Курс на євроінтеграцію і поглиблення добросусідських відносин між Україною та Польщею виводять цю проблему за межі суто наукових зацікавлень, надаючи їй актуального суспільного звучання. Це стимулює налагодження діалогу між польськими та українськими істориками, що проявилось у проведенні десятків міжнародних і регіональних науково-теоретичних чи громадських конференцій, симпозіумів, круглих столів, реалізації довготривалих наукових проектів тощо [58; 672]. Їхнім результатом стала поява численних збірників опублікованих матеріалів та серійних видань, окремі з яких стосуються і нашої теми [1948]. Паралельно з цим наростав потік публікацій, автори яких також претендували на те, щоб «спокійно розібратись» та «віднайти консенсус» у вивченні складних взаємин між українським та польським народами.

Все це створювало сприятливе підґрунтя для відмови від націоцентризму у висвітленні українсько-польських відносин у ХХ ст., однак інертність мислення, національно-патріотичні почування та, зрештою, брак нових теоретико-методологічних орієнтирів помітно пригальмовують цей процес. До речі, схожа ситуація, хіба у дещо інших вимірах, склалася і серед польських істориків. Тому, з одного боку, українські вчені обґрунтовано закидають своїм польським колегам небажання відмовлятися від стереотипно-ностальгічних кліше, пов'язаних із трактуванням українських земель, пак України, як «східних кресів», із міфом про польську «цивілізаторську роль» тощо [58]. З іншого боку, визнається, що багато сучасних українських істориків продовжують

дивитися на Польщу та поляків через призму міжнаціональних, як правило, конфронтаційних за характером стосунків. Прагнення (обов'язок) обстоювати «виняткову рацію української сторони» в минулому часто відсувають на задній план наукові засади історичного дослідження. Образи Польщі та поляків вимальовуються ще «розмитішими» в працях, присвячених конкретним проблемам їхніх стосунків з українцями. У її зображенні як «історичного антагоніста» України не останню роль відіграє застаріла термінологія, що не узгоджується із сучасними науковими підходами [668; 673; 675].

Окреслені історіографічні явища, підходи, тенденції повною мірою стосуються і висвітлення українсько-польських відносин у Галичині за воєнно-революційної доби 1914–1919 рр

«Традиційно-антипольська» історіографічна парадигма щодо висвітлення українсько-польських стосунків у 1914–1919 рр. сформувалася зусиллями істориків Західної України міжвоєнного періоду та українського зарубіжжя 20–80-х рр. Багато з них були вихідцями з Галичини, тобто мали можливість безпосередньо спостерігати й пережити всі перипетії стосунків із «найближчим сусідом», що посідав панівне суспільне становище, зокрема і як державницька нація. Ця обставина зумовила особливу увагу (навіть гіперболізацію) контактів між обома народами, що позначалися упередженим ставленням до польської сторони, в якій убачали мало не головну перешкоду визвольним прагненням українців. Звідси окреслюються дві основні взаємопов'язані концептуальні лінії висвітлення трирічного національно-політичного поступу галицького українства, що призвів до відновлення їхньої державності в листопаді 1918 р. Згідно з першою головною канвою цього процесу показується через призму українсько-польського протистояння; згідно з другою акценти зміщуються на відносинах з Віднем, який постає визначальною запорукою або перешкодою на шляху до усамостійнення української спільноти.

У спрощеному вигляді такий підхід визначає трикутник відносин: українці – поляки – Відень. Однак при їхньому з'ясуванні історики потрапляють у складне плетиво стосунків, де виринають, перехрещуються безліч явних і латентних інтересів і прагнень, причому не лише їхніх безпосередніх суб'єктів, а й «сторонні» (іноземних) чинників, які у цій складній поліфонії відігравали далеко не останню скрипку, а нерідко ставали її головними диригентами. Починаючи з досліджень М. Лозинського і Д. Дорошенка [560, с.4–39; 1136, с.14–40] в літературі утверджувався постулат, згідно з яким Відень показується як посередник в українсько-польському протистоянні. Австрійсько-польський альянс зумовлювався обопільними очікуваннями на взаємну підтримку в перемозі над Росією та відновлення державної самостійності Польщі. При такому розкладі українці зображались як «розмінна карта» в реалізації інтересів обох сторін.

Порівняно з високим рівнем дослідженості українсько-польських стосунків у Галичині кінця XIX – початку XX ст. та в часи збройного зіткнення 1918–1919 рр. вивчення їхньої еволюції під час Першої світової війни представляє справжню «історіографічну лагуну». В літературі різних періодів і течій утвердився наступний підхід: впливаючи на віденські урядові кола (а не безпосередньо), поляки продовжували перешкоджати розвитку українського національно-політичного руху. З таких позицій пояснюються мало не всі труднощі й невдачі, пов'язані з його розгортанням – починаючи від обмеження чисельності легіону УСС й закінчуючи представленням

польської сторони як «союзника», «натхненника» необґрунтованих австрійських репресій проти українців тощо. До речі, намагання окремих сучасних авторів підійти до цієї проблеми в руслі етнополітики чи психоісторії [15] не відзначаються новизною й оригінальністю, позаяк спираються на старі підходи, трактування, зрештою й фактологічний матеріал.

Історики Західної України міжвоєнного періоду та українського зарубіжжя М. Лозинський, М. Голубець, Д. Долинський, І. Карпинець, В. Верига, Я. Ярославин, С. Ріпецький, І. Нагаєвський та інші [234, с.24–29; 539, с.124–127; 783, с.67–69; 1136, с.144–147; 2152, с.120–123; 1615; 1335, с.58–63] не відзначалися оригінальністю у кардинальних підходах до висвітлення змісту і спрямованості відносин між галицькими українцями і поляками, тож їхні праці вирізняються одна від іншої хіба що за характером й гостротою критики «ненависного» польського чинника. Саме в ньому вбачалася мало не головна перешкода національного розвитку галицьких українців «за сприятливих умов» австрійського конституціоналізму.

Світоглядні стереотипи й зайва емоційність заважали історикам зберігати виважені підходи, неупереджені трактування. Їхній україноцентризм чи не найвиразніше проявляється у ставленні до маніфесту австро-угорського і німецького монархів від 5 листопада 1916 р. про відновлення в майбутньому Польської держави, яке кардинально ламало десятиріччями усталену систему відносин. Оголошуючи такий крок «ударом в груди українцям» [539, с.124–127], «холодним цебром води на голову українського суспільства» [560, с.28–29], українські історики, по-перше, показують таким чином своє ставлення до відновлення польської державності (що, водночас, не заважає їм гостро критикувати адекватну ворожість поляків до української державності). По-друге, частина з них поспішає оголосити, буцімто з цього часу галицько-український політикум позбувся свого австрофільства, а українсько-польські стосунки переходять зі сфери посередництва Відня у площину прямих контактів між обома народами. Також слід погодитися з існуючою в літературі лінією, яку проводять І. Нагаєвський [1335, с.58–63] й інші автори, доводячи, що перспектива входження галицьких українців до складу Польської держави істотно стимулювала розгортання їхнього національно-політичного руху.

З подачі згаданих дослідників в історіографії вкорінився постулат про підтримку поляками москвофілів («українських»). Не останню роль в його утвердженні відіграв С. Рудницький. Кинувши тезу: «не Австрія, а поляки гнобили український нарід», він доводив, що найгіршим наслідком гніту поляків було москвофільство, яке підтримувалося ними для поборювання українства [1642, с.68–69]. Не відзначаються оригінальністю у цьому відношенні і сучасні науковці, які проводять думку про подвійну гру поляків з центральною владою з залученням москвофілів як засобу ефективної боротьби з українцями, щоб у такий спосіб домагтися ще більших пільг [895, с.224; 1883, с.26–27]. Впадає у вічі абстрактність таких закидів, що, як правило, не підкріплюються конкретними фактами. До речі, недостатньо дослідженою в українській історіографії залишається проблема «польського москвофільства» в Галичині, тому феномен «галицького москвофільства», вважаємо, невиправдано ототожнюється з «українським».

З-поміж названих історіографічних джерел на окрему увагу заслуговує праця В. Кучабського «Отверта відповідь польському консерваторові» (1932) [1036]. Напевно, це

одна з перших синтетичних і водночас полемічних праць, що узагальнює півтисячорічний досвід українсько-польських стосунків, тому її не випадково ставлять в один ряд з «Листами до братів-хліборобів» В. Липинського. Її зміст і значущість виходять за межі порушеної проблеми, оскільки відображають державницький світогляд української консервативної течії. Критикуючи польські консервативні та націоналістичні доктрини щодо історичної долі і перспектив розвитку польського й українського народів, В. Кучабський з'ясовує важку спадщину стосунків між ними і на цій основі заперечує меншовартість галицького українства, його нездатність до самостійного державотворення, приреченість існувати у фарватері Польщі.

В інших працях В. Кучабський одним з перших українських істориків розкрив політичні процеси у відновленій Польській державі 1916–1919 рр., дійшовши висновку, що її внутрішня стабілізація негативно позначилася на становищі західних українців, стимулювала військові дії супроти них [1033]. Такий підхід залишається актуальним для сучасної національно зорієнтованої української історіографії, оскільки спонукає враховувати не лише загальний військово-політичний потенціал Польщі, а й її внутрішню загалом «сприятливу» національно-політичну ситуацію. Шлях до поліпшення українсько-польських стосунків В.Кучабський убачав у їхній перебудові на ідеологічних засадах консерватизму, що базуються на загальних людських цінностях і забезпечують вільний демократичний розвиток кожного народу.

Отже, існує глибока історіографічна традиція, згідно з якою визрівання та утвердження української державності на західноукраїнських землях розглядаються через національно-політичне, а згодом і військово протистояння з поляками. У конкретно-теоретичному плані вона реалізується через взаємозумовлювання їх національно-державницького поступу: дії і заходи українців подаються дзеркально, як «адекватна відповідь» на кроки і прагнення поляків. Ця тенденція простежується як у показі інституціоналізації національних рухів обох народів (Польська регенційна рада у Варшаві – виникнення УНРади у Львові тощо), так і різних політичних акцій тощо. Зрештою, і листопадовий 1918 р. виступ українців трактується як превентивний акт, що «випереджав» «незаконне» перебрання влади польською Ліквідаційною комісією. В загальних рисах така парадигма присутня у синтетичних і спеціальних дослідженнях істориків державницького напрямку – Д. Дорошенка, М. Голубця, Я. Ярославина, Т. Гунчака та ін.

Сучасні науковці, вважаємо, вже достатньо висвітлили властивий радянській історіографії примат «соціально-класового» над «національним». З таких позицій ставлення і дії польського та українського «буржуазного» політикуму до австрійського і російського режимів у Галичині розглядалися як незалежні один від одного чинники або ж з проєкцією на посередницьку роль між ними віденської влади. Прагнення обох сторін до відновлення власної національної державності зображалося як протистояння (конкуренція) між «двома контрреволюційними змовами» буржуазних політичних і військових кіл. Доводилося, що українські та польські «трудолюбиві маси» не мали з ними «нічого спільного», бо проводили свою «окрему революційну боротьбу» за соціальне і національне визволення [741, с.360–369; 893, с.308–314].

У сучасній вітчизняній історіографії виокремлюємо три групи праць. Перші продовжують ґрунтуватися на відомій «традиційно-антипольській» парадигмі. Другі представляють «перехідний етап» відмови від старих стереотипів і намагання

виваженіше підходити до вивчення українсько-польських стосунків. Треті наближаються до згадуваної концепції «відкритої історії», що передбачає відмову від використання агресивних стереотипів у показі стосунків між обома народами. Умовність такого поділу очевидна, оскільки їхні змістовні характеристики, як правило, не представлені у «чистому вигляді». Однак він у загальних рисах відображає суперечливі трансформаційні процеси вивчення проблематики українсько-польських відносин. При цьому частина істориків фактично не просунулася далі здобутку нерадянських авторів 20–60-х років [799]. Впадає у вічі присутність як у спеціальних працях, так і навчальних виданнях властивих радянському лексикону штампів на кшталт «польські шовіністи», «польська правляча верхівка» і т. ін. [895, с.224]. Вони автоматично налаштовують на негативне сприйняття образу поляків, навіть якщо й супроводжуються визнанням «славної історії єднання двох братніх слов'янських народів» [789].

Утім дедалі посилюється тенденція до більш зважених оцінок і підходів, визнання інтересів і прагнень як українців, так і поляків в краї, які боролися за свої політичні й національні права. Її утвердженню сприяє типологія українсько-польської війни 1918–1919 рр. в Галичині як міжнаціонального конфлікту, що відрізняє її від українсько-російських воєн 1917–1918 рр., в основі яких лежав соціальний фактор [1101]. При визначенні моделей польсько-українського співіснування упродовж тисячолітньої ретроспективи дослідники вказують, що саме в 1917–1920 рр. між Польщею та УНР і ЗУНР уперше утвердилися зразки модерних міждержавних стосунків зі всіма атрибутами відносно рівноправних суб'єктів міжнародного права [283]

У працях М.Литвина, зокрема написаних й у співавторстві з К. Науменком [1110; 1114; 1115], знайшли відображення еволюція пострадянської історіографії, ґрунтовно розкривається панорама українсько-польського протистояння 1918–1919 рр. у Галичині передусім у військовій площині. Виводячи його коріння з польсько-козацьких війн і національно-релігійних конфронтацій XVII ст., несумісності політичних програм, задекларованих під час «Весни народів» 1848 р. та безрезультативності всіх наступних спроб до порозуміння, автор фактично не бачить можливостей досягнення компромісів між обома народами і на черговому переломному етапі їхньої історії. Отже, відхід від україноцентризму зводиться до показу в дзеркальному відображенні військово-політичних процесів як в українському, так і польському таборах.

Спираючись на засади західної методології (історії повсякденності, психоісторії тощо), Я. Грицак відходить від властивого вітчизняній науці погляду на міжнаціональні стосунки в Галичині «лише із середини», а дивиться на них через призму загальноєвропейської ситуації та порівняння зі становищем інших народів. (На схожій парадигмі, до речі, будується «Історія України» П. Магочого [1174]). Зміст польсько-українського конфлікту вчений розкриває, покликаючись на типологізовані оцінки національних історіографій обох народів. Боротьбу за Львів він називає «останньою романтичною війною старої доби», коли після денних сутичок українські і польські солдати разом грілися біля вогнищ, нерідко під звуки музики і взаємних тостів; під час перемир'я звичайним явищем були братання і спільне позування до фотографій тощо. Цей романтизм зникає наприкінці 1918 р., коли дії військовиків проти цивільного населення стали набирати характеру «етнічних чисток». Українцями, за думкою автора, ця війна сприймалася як боротьба за власну свободу проти національного поневолення, а поляками – як продовження гайдамаччини XVII–XVIII ст., адже вони відчували себе

історичною державною нацією, якій належить право на Галичину [443, с.105–107]. Такі підходи Я. Грицака сприймаються в руслі закликів Н.Яковенко перенести акценти з історії воєн і соціальних конфліктів на «культуру миру» – повсякденне життя людини [2132].

Згідно з іншою лінією української історіографії розгортання національно-державницьких процесів серед українців Галичини будується на з'ясуванні їхніх відцентрових і доцентрових стосунків з австрійськими офіційними структурами. При цьому польський чинник розглядається як «другорядний», тож він переважно вкраплюється в загальну історичну канву, хоча іноді визнається його вирішальний вплив на перебіг подій. На утвердження такого підходу висвітлення подій помітно вплинули праці К. Левицького, М. Лозинського та інших авторів міжвоєнного періоду. У меморіальній «Історії визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914–1918» розгортання українського руху висвітлюється з прив'язкою до австрійської влади, хоча при цьому визнається і вагомість польського чинника. Таким чином, суть і наслідки польської «легенди про руську зраду» її автор списує на «нерозум і невдяку австрійської армії». При цьому, визнається, що саме поляки довели до повного відокремлення Галичини від центрального управління, а зміна намісника оцінюється як важлива перемога українців [1067, с.20, 50–51, 147].

Під впливом цих авторів частина сучасних істориків продовжує «відтягувати» факт «остаточного розриву» з Віднем до часу проголошення незалежної об'єднаної Польщі, а то й до кінця жовтня 1918 р., після чого саме українсько-польські стосунки стають головним детонатором розгортання самостійницького поступу галицького українства. «Галичаноцентризм» М. Лозинського не заважав йому показувати пов'язані з цим події на тлі загальних зрушень у Європі. В руслі позитивістського романтизму він відобразив дві взаємозалежні тенденції: відставання від державницьких прагнень інших народів Дунайської монархії через прив'язаність українців до Відня та посилення серед них радикальних відцентрових прагнень під впливом приготувань поляків до перебрання влади у краї [1136, с.35–56].

У сучасній літературі типовим прикладом висвітлення подій у вказаному ключі слугує монографія «Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Історія» (2001). У ній послідовно проводиться лінія, що визначальною умовою здобуття державної самостійності українцями Галичини було відсепарування від Відня. Звідси – категоричне, безапеляційне доведення того, що війна не залишила їм політичної альтернативи, тож поразка центральних держав означала повну втрату їхніх національно-політичних і культурних здобутків, а перемога відкривала шлях до здобуття соборності і незалежності [667, с.61–89].

«Польська» чи «австрійська» лінії української історіографії не існують у «чистому» вигляді, а вказують на пріоритетні напрями впливів і значущість певних стосунків для розвитку українського національного руху. Це виразно проявляється при з'ясуванні окремих аспектів співіснування української та польської спільнот. З-поміж них чи не найбільше уваги приділено питанню поділу Галичини на західну (польську) та східну (українську) частини, що також фігурує як проблема «коронного краю», «відновлення Королівства Галичини» тощо. Її вивчення має свою глибоку традицію, основи якої заклали історико-документальні студії І.Кревецького (1910) [959].

На різних етапах історіографічного процесу проблема поділу Галичини в 1914–1918 рр. спеціально майже не вивчалася, так що автори зверталися до неї принагідно у розрізі основної тематики своїх досліджень. Однак з'ясування їхнього здобутку втрачає сенс, зважаючи на те, що він майже не виходить за межі меморіальної праці К. Левицького, який розв'язання цієї справи подає як найпекучішу для визвольних змагань галицьких українців [1067, с.107–277]. У висвітленні автора – переконаного австрофіла – запровадження автономного устрою української частини краю мало здійснюватися лише за допомогою Відня: в часі війни через призначення нового намісника Галичини, а потім шляхом реформ.

Зважаючи на новизну й оригінальність підходів до висвітлення проблеми поділу Галичини, заслуговують на увагу праці двох сучасних учених, написані у дещо схожому тематичному ракурсі. У цілісному вигляді вона представлена в монографії С. Попика, який здійснив комплексний аналіз австрійських планів зі створення українського коронного краю [1541, с.99–115, 125–160]. Автор показав проекти і боротьбу навколо їх втілення, пов'язані з діями урядових, політичних, військових, наукових кіл Австро-Угорщини і Німеччини, інших зарубіжних країн – з одного боку, та українського політикуму – з іншого. Спираючись на австрійські документи, науковець доводить існування реальної перспективи надання галицьким українцям автономії в межах повоєнної австрійської держави, однак їхній реалізації перешкодило проголошення в жовтні 1916 р. вже згадуваного австро-угорсько-німецького маніфесту про майбутнє відновлення Польської держави.

З'ясовуючи спричинені цією подією радикалізацію виступів українців Галичини та посилення їхнього тяжіння до Наддніпряни, С. Попик розкрив важливі деталі таємної угоди (додатку) до Брестського договору про створення коронного краю. Слідом за дослідником М. Несуком [1370] з'ясовуються обставини знищення її українського примірника, що поклало кінець сподіванням на вирішення цієї справи, хоча переговори в даному напрямі тривали до повного розпаду імперії Габсбургів.

У дослідженнях О. Кураєва справа поділу Галичини також розглядається як важливий складник «української проблеми» періоду Першої світової війни, але автор розкриває її нові зрізи в контексті загальної кризи і розпаду європейських імперій. У праці проводиться думка, що Дунайська монархія здійснювала політику балансування між вимогами українських і польських національно-політичних сил, намагаючись зберегти контроль над етнічними землями обох народів. Проаналізувавши заключний етап перебування українських земель в її складі, вчений показав неспроможність Відня реалізувати принцип національної федералізації монархії стосовно їх населення, що, своєю чергою, посилювало українсько-польське протистояння. На відміну від С. Попика він вважає, що в період війни австрійська влада взагалі не підтримувала ідею поділу Галичини на польську та українську частини за винятком Брестських домовленостей з УНР, які також не були реалізовані [1020, с.9–10].

Менше уваги українські історики приділили з'ясуванню ролі поляків у справі поділу Галичини, а також угорського й інших іноземних чинників, які мали в цій справі свої інтереси, реально впливали на її перебіг.

Наступна спеціальна дослідна проблема стосується з'ясування концепцій і поглядів польських політичних чинників щодо українського національного руху в Галичині. В такому ж ключі досліджується етнополітика Польської держави 1918–1920

рр. стосовно української та інших нацменшин краю. В українській історіографії існує тенденція до висвітлення у взаємному зв'язку різних етнополітичних доктрин Польщі з проблемою їхньої реалізації у міжнародній діяльності. Визнаючи формальну і наукову логіку такого підходу, аналіз цих питань здійснюємо відповідно до змістового характеру праць істориків певних періодів.

Західноукраїнські автори міжвоєнного періоду підходили до їхнього висвітлення з позицій сучасного становища і завдань національного руху. Типовим прикладом цього слугують праці І. Карпинця, який, окрім іншого, показав становище в польському політикумі у 1914–1918 рр., який проводив самостійну лінію, яка розчарувала Відень спричиняла переслідування українського населення [783, с.67–69; 785, с.77–81].

Національно зорієнтована історіографія українського зарубіжжя 30–60-х років займалася вивченням становища іншоетнічного, зокрема польського чинника, хіба що в ракурсі порівняння, чи то пак протиставлення, українській суспільності. Характерною в цьому відношенні є позиція П. Феденка, В. Вериги, М. Стахіва, які повсякчас наголошують на «іншому», «кращому» ставленні до «польської людності» з боку російської адміністрації, на її приязних стосунках з польськими націонал-демократами, що, зрештою, призвело до відновлення російсько-польського альянсу, який мав виразну антиукраїнську спрямованість, призвів до посилення польських впливів у період окупації Галичини [234; 1776–1779; 1959, с.92–95].

Українські радянські історики представили якісно інший рівень системного вивчення польських етнополітичних концепцій і поглядів та їхньої реалізації у практиці міжнародних відносин воєнно-революційної доби. Попри ідеологічну зашореність цей здобуток зберігає раціональні зерна для історіографії. Зокрема у працях львівських учених, які за «інерцією» «хрущовської відлиги» з'явилися у середині 60-х років, «реакційна буржуазія» за традиційною схемою протиставлялася «демократичному рухові трудящих». Однак при цьому фактично обстоювалася позиція національної окремішності українського народу та його законних прав на свободу і незалежність. Вона обґрунтовувалася через критику «польських буржуазних концепцій», австрійських політичних доктрин та «офіційної російської історіографії», які на різний кшталт виставляли Україну лише в якості географічного поняття, а українців – як «етнографічну масу», нездатну до національної консолідації [704].

Праці О. Карпенка, Р. Симоненка, Ю. Сливки, В. Ілька, М. Кравця та інших українських радянських істориків [704; 795, с.140–181; 1698, с.33–54; 1734], побудовані на значному документальному матеріалі, запропонували «нарративний інтеграл» висвітлення змісту і шляхів реалізації польських етнополітичних доктрин, окремі складові якого, попри зміни ідеологічних та методологічних підходів, зберігаються і в сучасній історіографії. Ідеться про з'ясування форм, шляхів, засобів практичної реалізації польських політичних програм. При цьому поряд з ендеками-«інкорпораціоністами» і пілсудчиками-«федералістами» існували ще й комуністи-«інтернаціоналісти», які сповідували гасла дружби і співпраці між вільними народами. Концептуальна лінія висвітлення історичних подій будувалася на показі прагнень реалізувати дві перші доктрини через альянс-«зговір» між Польщею та Антантою, яка буцімто вже наприкінці 1918 р. вирішила передати Галичину під владу польських поміщиків і буржуазії. Всі заходи «буржуазних кіл» з врегулювання ситуації оголошувалися «обманом трудящих», «грою в демократію» тощо.

Вкажемо ще на кілька прикметних рис української радянської історіографії, що стосуються окресленої проблеми. По-перше, за рівнем залучених до наукового обігу джерел вона на кілька порядків перевищує доробок зарубіжних українських істориків. Українські історики радянської доби все ж мали доступ і до вітчизняних, і до іноземних документів з історії міжнародних відносин періоду Першої світової війни та повоєнного устрою Європи. Прикладом цього слугують праці О. Карпенка та Р. Симоненка середини 60-х років, в яких, окрім матеріалів архівних установ Києва, Львова, Москви, Варшави, залучено до наукового обігу масив англійських, французьких, американських документів. У цьому відношенні їм, на жаль, поступається і чимало сучасних дослідників. По-друге, їхньою ознакою є високий ступінь персоніфікації польського політикуму, тоді як у сучасній історіографії спостерігаємо зворотне явище: персоналізується головно український, а не польський політичні рухи. По-третє, дотримуючись «антипольської» та «проукраїнської» ліній, радянські автори подекуди «ненавмисно» відходили від марксистських постулатів про співвідношення соціально-класових і національних сил, згідно з якими «трудящі» обох національностей мали «спільно» боротися проти буржуазії. Це, для прикладу, проявлялося тоді, коли при розвінчуванні доктрин пілсудчиків, ендеків та «міжнародного імперіалізму» обстоювалася ідея «створення суверенної української держави» [795, с.149–151], хоча в цитованих документах ішлося не про «пролетарську», а про національну українську державність.

У пострадянській історіографії один з перших до цієї теми звернувся С.Макарчук. Низка його праць, що з'явилися у середині 90-х років [1190, с.53–56; 1192, с.63–74; 1195, с.132–134;], засвідчує характер і спрямованість переосмислення цієї проблеми на основі нових методологічних засад і джерельних матеріалів. З'ясовуючи погляди польських інтелектуальних і державно-політичних чинників на становище й перспективи розвитку українського національного руху, автор традиційно зосереджує увагу на діях соціалістичного табору. Таким чином, він дійшов двох корисних для зазначеного етапу розвитку історичної науки висновків: 1) право галицьких українців на національну державність ніхто з польського політикуму беззастережно не визнавав, тож лише соціалісти шукали компромісу в цьому питанні; 2) військова поразка ЗУНР не означала усунення української проблеми зі шляху польських прагнень у Галичині, яка навпаки ставала серйознішим і сильнішим противником польських домагань, ніж до війни.

Публікації львівських, івано-франківських, київських дослідників – З. Баран, М. Геника, О. Жерноклеєва, О. Красівського, М. Литвина, О. Павлюка й інших авторів [63; 330; 333; 616; 947; 951; 1114; 1437], що з'являлися з другої половини 90-х років, засвідчують намагання розширити спектр вивчення проблеми ставлення польських політичних угруповань до українського національного руху. Таким чином, відштовхуючись від ретроспективного огляду польських етнодержавних концепцій кінця ХІХ ст., з'ясовувалися їхні трансформації у вирішенні українського питання в 1918–1919 рр., що призвели до появи двох теоретичних конструктів: федералістського (пілсудчиків) та інкорпоративного (ендеків). Розкриваючи зміст, особливості, спроби реалізації концепцій східної політики провідних польських політичних сил, учені загалом погоджуються в тому, що попри всі відмінності, вони збігалися у прагненні утворити сильну Польську державу та включити до її складу Східну Галичину.

При з'ясуванні польсько-українських стосунків за воєнно-революційної доби українські історики також висвітлюють орієнтації польського політикуму на ворогуючі воєнно-політичні блоки – Росію (Антанту) та Німеччину, Австро-Угорщину (Четверний союз). У низці розробок розкривається «збіг» зовнішньополітичних орієнтацій із відповідним партійно-політичним поділом поляків. На цій основі побудовані праці М. Литвина, який також проаналізував становлення соціалістичної самостійницько зорієнтованої військово-політичної сили, лідером якої став Ю. Пілсудський. З'ясовуючи вплив неослов'янїзму на стосунки галицьких українських і польських політичних кіл, автор наголосив, що, хоча вони й не набули з-поміж них такого поширення, як серед інших слов'янських народів, однак окремі прояви цієї ідейної течії негативно позначалися на перспективах співпраці обох народів через заперечення національної окремішності українців [1114].

Зазначені проблеми вітчизняні автори переважно розглядають, виходячи зі становища в українському політичному таборі або ж через призму українсько-польських стосунків. На відміну від них М. Генік досліджує ставлення польських партійно-політичних угруповань до українського питання в 1918–1920 рр. як одну зі складових їхньої діяльності, розкриваючи при цьому їх ідеологію, організаційну структуру тощо. Такий підхід дозволяє відстежувати трансформації, що відбуваються в ідейних доктринах правоцентристських партій у зв'язку з вибухом світової війни, проголошенням Польської держави у 1916 р., виникненням УНР, ЗУНР, а також показати розбіжності між «радикальною» та «поміркованою» течіями польського правоцентристського руху та їхній вплив на формування державної етнополітики Польщі [333]. В такому ж ключі досліджувалася еволюція ставлення польського соціалістичного табору до українського руху [330].

Аналіз наукового доробку про ставлення польських партійно-політичних угруповань та ідеологічних течій до українського самостійницького руху в Галичині дозволяє визначити такі характерні для сучасної вітчизняної історіографії підходи, здобутки та перспективи подальшого вивчення. По-перше, утверджується позитивна і така, що заслуговує на розвиток, тенденція щодо паралельного (хотілося б і порівняльного) вивчення позицій однотипних польських і українських політичних сил (найчастіше соціалістичних, меншою мірою – національно-демократичних) до розв'язання різних проблем суспільного розвитку. По-друге, констатується відсутність як в українському, так і польському політичних таборах доброї волі та «позитивних» програм, які б спрямовували на примирення, співпрацю обох народів. При цьому мало уваги звертається на виявлення практичних кроків і реальних перспектив порозуміння. По-третє, при вивченні зазначених проблем українські історики залюбки ретранслюють думки своїх польських колег, однак дуже слабо використовують документальні матеріали про розвиток польської суспільно-політичної думки та діяльність партійних угруповань. По-четверте, при їхньому дослідженні слід активніше «виходити за межі краю», з'ясовуючи, порівнюючи спільне та відмінне у розвитку міжнародних відносин на рівні: Галичина – Австро-Угорщина – Європа тощо. Адже добре відомі відмінності між національно-політичними рухами у метрополіях, де вони мали переважно соціальний характер, та периферією, де пріоритет надавався національно-демократичним вимогам.

Сучасна історіографія розширює уявлення про впливи та шляхи реалізації польських етнополітичних доктрин стосовно Східної Галичини у міжнародних відносинах воєнно-революційної доби, передусім періоду існування ЗУНР. Характерно, що це питання ставиться і розглядається авторами в різних ракурсах, зокрема в розрізі дипломатичної боротьби Польщі за вирішення галицького питання [947; 1041] або ролі та місця ЗУНР у формуванні міжнародних відносин у повоєнній Центрально-Східній Європі [1437; 1440], в контексті польсько-української війни в Галичині та творення поляками своєї мілітарної сили [1115; 1643] тощо.

В узагальнюючому вигляді цю проблему як складний суперечливий багатофакторний процес розкриває О.Красівський у спеціальному розділі монографії [947; с.140–163]. На основі проблемно-хронологічного підходу автор послідовно з'ясовує інтереси Великобританії, Франції, США щодо Польщі та Східної Галичини, показує їхню еволюцію, спричинену тиском міжнародного капіталу, змінами в міжнародній ситуації, діяльністю польських дипломатичних, урядових, політичних чинників тощо. Обґрунтовуючи тезу, згідно з якою Галичина розглядалася великими державами не як «внутрішньопольське», а міжнародне, пов'язане з комплексом геополітичних і міжнаціональних відносин питання, автор не відходить від україноцентричної оцінки цих подій. Доводячи у традиційному дусі, що вони не враховували волевиявлення українців, О. Красівський повсякчас засуджує подвійну, антидемократичну політику польського уряду, який використовував підступні засоби для реалізації своїх цілей.

Дискусійним в історіографії залишається з'ясування впливів і наслідків різновекторних зовнішньополітичних орієнтирів поляків на їхню боротьбу за домінування у Східній Галичині, зокрема і в міжнаціональних стосунках у краї. При розв'язанні цієї проблеми більш чи менш виразно простежуються три позиції. Першу, яку умовно назвемо «компромісною», обґрунтовує О. Павлюк, доводячи, що існуючий у зовнішній політиці Польщі політичний і організаційний дуалізм не зашкодив, а навпаки сприяв досягненню її домагань щодо Галичини, бо як федералісти, так й інкорпораціоністи усвідомлювали вирішальну роль війська у розв'язанні східногалицького питання. Отже, опанування Варшавою значної частини краю та її політика «доконаних фактів» й непримиренна позиція галицьких поляків відіграли вирішальну роль у перемозі над ЗУНР [1440].

Друга стосується оцінок політики Російської і Габсбурзької монархій щодо Польщі та її впливів на вирішення східногалицького питання, які також різняться. Одні автори вважають, що Росія в цьому відношенні діяла активніше і, демонструючи схильність до позитивного, компромісного розв'язання української й польської проблем, прагнула здобути симпатії обох сторін. Натомість Австро-Угорщина обіцяла поступки лише полякам, що проявилось у проекті вирішення австро-польської проблеми шляхом передачі Галичини Польщі та створення української державності в Наддніпрянщині [1883]. Інші історики ставлять під сумнів щирість заходів Росії з залучення польського чинника, що, зокрема, проявилось в діяльності її адміністрації в Галичині. Більш зацікавленими в його використанні вони вважають Австро-Угорщину і Німеччину, які поставили питання у практичній площині, проголосивши утворення Польської держави та відмовляючись від поділу Галичини на дві окремі національні частини [872].

Розлогим і водночас скристалізованим уявляється, так би мовити, «міжнародно-політичний зріз» історіографії польсько-українських відносин у Галичині в 1914–1919 рр

. Виокремлюється три тематичні ракурси вивчення цієї проблеми: перший репрезентують праці, присвячені з'ясуванню впливів міжнародних чинників на українсько-польські стосунки в краї у зазначений період; другий – публікації, які висвітлюють міжнародну політику Польщі щодо вирішення питання Галичини; третій – розкриває її роль і місце у стосунках між державно-політичними режимами України та Польщі. Визнаємо умовність такого поділу, оскільки у тематичному відношенні вказані групи праць часто «накладаються» одні на одну. Сучасний зовнішньополітичний курс України на євроінтеграцію спонукає істориків актуалізувати проблему її ролі та місця в міжнародній політиці воєнно-революційної доби. Однак при цьому слід зважати на обґрунтування історіографами думки, згідно з якою окремого «українського питання» в політиці Антанти взагалі не існувало, зокрема Східна Галичина розглядалася нею лише як частина австро-угорської спадщини [533].

Підґрунтя вивчення цієї проблеми заклали історики міжвоєнного періоду, які служили в українських дипломатичних відомствах та перебували у вирі військово-політичної боротьби за національну державність. Особливий інтерес у цьому відношенні становить позиція М. Лозинського, колишнього заступника секретаря закордонних справ ЗУНР, учасника переговорів у справі українсько-польського перемир'я, члена делегації на Паризькій мирній конференції. Вона справила істотний вплив на історіографію зазначеної проблеми, зокрема сприяла оформленню парадигми, відповідно до якої поляки зображалися у найвигіднішому становищі, бо вони робили ставку на «воєнні карти обох воюючих сторін»: Австро-Угорщину, яка за підтримку у війні з Росією обіцяла відновити державну самостійність; та Росію, яка зі свого боку запевняла, що визволятиме польські землі з-під впливу Австрії та Німеччини. На відновлену Польщу робила ставку й Антанта. А галицькі українці позбавлялися цих переваг, тому на зовнішньополітичній арені їхніми інтересами постійно жертвували на користь поляків [1136, с.14-40]. У схожому ключі до цього питання підходив В. Кучабський, розкриваючи прагнення польської дипломатії щодо вирішення східногалицького питання в першій половині 1919 р. [2190].

У сучасній історіографії відповідно до поділу європейських держав на ворогуючі військово-політичні блоки окреслилися два вектори вивчення їхньої політики щодо України та українсько-польських стосунків у Галичині. Серед розробок про політику країн Антанти і США щодо української державності відзначимо праці Н. Городньої та І. Дерев'янка [405; 511], які розкривають ставлення цих країн до державницьких формацій Наддніпрянщини, а проблему західноукраїнських земель розглядають побіжно, як «другорядний» чинник, що тією чи іншою мірою впливав на стосунки між Польщею і державницькими формаціями Східної України. Такі підходи йдуть у розріз з концептами «галицького П'ємонту», недооцінюють значущості стосунків між Польщею та ЗУНР у комплексі українсько-польських відносин воєнно-революційної доби.

Поряд з цим вирізняємо групу праць, безпосередньо присвячених вивченню політики держав Антанти і Четверного союзу щодо Галичини, зокрема і їхнього впливу на внутрішні міжнаціональні стосунки в краї. В такому контексті розглядається традиційний комплекс проблем, пов'язаних з Брестським мирним договором, рішеннями Паризької мирної конференції тощо. Цей чималий доробок може стати предметом окремого історіографічного дослідження, тож зараз зупинимось на деяких підходах, що розкривають проблему в контексті українсько-польських відносин.

За останнє десятиріччя з'явилася низка публікацій В. Ададунова, Ю. Довгана, О. Павлюка та інших авторів про політику Великобританії, Франції, США щодо українсько-польських відносин у Галичині в 1914–1919 рр. [4; 532; 534; 1440]. Сучасні дослідники, як і їхні попередники, продовжують акцентувати на з'ясуванні мотивів діянь, прагнень тієї чи іншої країни у розв'язанні українсько-польського конфлікту, однак вони фактично відмовляються від концепту про «суцільно несприятливу» для української сторони міжнародну ситуацію, намагаючись диференційовано підходити до проблеми. Таким чином, відстежуються метаморфози у ставленні до національних домагань українців Галичини з боку країн Антанти та США. Зокрема імponує комплексний підхід О.Павлюка, який послідовно, крок за кроком відстежує еволюцію у ставленні великих держав до проблеми Східної Галичини, головною змістовною сутністю якої було українсько-польське протистояння [1440].

З іншого боку, маємо групу праць, де з'ясовується вплив держав Четверного союзу на національно-політичні відносини в Галичині. Ця проблема вже була предметом історіографічного аналізу [967], зокрема і в нашій роботі, тому зараз зосередимо увагу на праці О.Кураєва, який, узагальнивши доробок попередників, здійснив її оригінальний комплексний аналіз. Спираючись на німецькомовні джерела і літературу, автор відстежив еволюцію політики Берліна та Відня щодо українців і поляків Галичини на тлі змін воєнно-політичної і міжнародної ситуації у період Першої світової війни. Таким чином, відтворюється динаміка її метаморфоз і трансформацій: на початковому етапі війни Німеччина була єдиною воюючою державою, що, утримуючись від демонстративних кроків назустріч полякам, виявляла прагматичне зацікавлення українською проблемою. Однак після успішної наступальної операції на Західному фронті вона втрачає інтерес до українського чинника, тож наприкінці літа 1916 р. Берлін і Відень уже роблять ставку на польський чинник, що призвело до проголошення обопільного документу про відновлення польської державності. В такому контексті з'ясовуються відмінності у ставленні вищого керівництва обох монархій до польсько-українського протистояння в Галичині, зокрема розкриваються маловідомі сторінки, пов'язані з намаганням Берліна використати українські вимоги для обмеження польських впливів [1019]. Результати цього і деяких інших сучасних досліджень вносять істотні корективи у традиційні історіографічні уявлення про порушене коло проблем, спонукаючи, як й у випадку з державами Антанти, відмовитися від прямолінійних однозначних висновків і тверджень щодо ставлення Відня й Берліна до українців і поляків Галичини.

Насамкінець виокремимо групу історіографічних джерел, що розкривають різні аспекти українсько-польських відносин у розрізі джерелознавчих і компаративістських студій. Поряд із працями, які пропонують спеціальний комплексний аналіз документальних матеріалів із зазначеної проблеми [216], особливий інтерес, зважаючи на сучасний рівень знань, пов'язаний з публікаціями, присвяченими спадщині зарубіжної україніки. Так, у розвідці А.Крохмаль ідеться про зосередження в збірках полоністичних інституцій Польщі та інших країн Європи і Північної Америки значних маловідомих пластів документів й архівних фондів з історії українсько-польських стосунків 1918–1919 рр. та попереднього чотирирічного періоду [978]. Принагідно відзначимо і вже перелічені праці О. Кураєва, О. Семотюка, О. Павлюка, С. Попика та інших дослідників, в яких проаналізовано значний обсяг запроваджених в науковий обіг

зарубіжних документальних матеріалів.

У національно зорієнтованій українській історіографії проглядаються спроби здебільшого у вигляді «причинкових» студій показати розвиток суспільних рухів та міжетнічних відносин на тлі загальних зрушень в Європі або у порівнянні з її «державними» та «бездержавними» спільнотами. В такому контексті заслуговує на увагу спеціальне компаративістське дослідження Т. Винарчук, де український національний рух кінця ХІХ ст. – 1920 р. розглядається у контексті аналогічних рухів поляків, чехів, фінів, латишів, литовців, естонців та інших народів Центрально-Східної Європи. Абстрагуючись від багатьох дискусійних моментів, слід визнати, що його результати відкривають чимало нових несподіваних граней історії українського руху зазначеного періоду. Це стосується і питань, які вважаються достатньо дослідженими, зокрема щодо його соціальної бази, асиміляційної політики імперських урядів тощо [255]. Вважаємо, що такі студії мають спонукати до підготовки узагальнюючих порівняльних праць про український та польський рухи також і за воєнно-революційної доби 1914–1919 рр. у Галичині.

Отже, здобутки і перспективи розвитку української історіографії українсько-польських стосунків у Галичині за переломної воєнно-революційної доби 1914–1919 рр. зумовлювалися численними науковими і позанауковими чинниками. З певною мірою умовності виокремлюємо три чинні в ній підходи до висвітлення вказаної проблематики, характерні для дослідників різних періодів, течій і напрямів. Перший – «традиційно націоцентричний» – з різним ступенем гостроти й антипольської спрямованості панував у літературі Західної України 20-30-х років, у студіях українського зарубіжжя і домінує в працях сучасних вітчизняних істориків. Таким історіописанням притаманне протиставлення українців і поляків, що виставляються у ролі «покривджених» і «кривдників», хоча їхні оціночні характеристики можуть істотно відрізнятись через визнання і протиставлення істориками прав і претензій обох сторін на володіння Галичиною, з'ясування можливих компромісів та альтернатив налагодження діалогу між ними тощо. Такі постулати відповідали українцентричній парадигмі державницького напрямку історіографії та не заперечувалися, а подекуди загострювалися представниками різних ідейних течій – від консервативної до націоналістичної.

Другий, властивий радянській історіографії, підхід будувався на приматі «соціально-класового» над «національним», тож не залишав жодного простору для творчості. Тракткування національно-політичних та міжетнічних стосунків через призму «спільної боротьби трудящих обох національностей» проти їхнього «спільного ворога» «буржуазії», зовсім не відповідало історичним реаліям, адже як польський, так і український суспільний рухи в Галичині відзначалися національною солідарністю, що й слугувала основою для міжнаціонального протистояння.

Прихильники третього – «модерністсько-поліцентричного» – підходу в особі представників молодшої англomовної генерації українського зарубіжжя та частини сучасних вітчизняних істориків України спираються на методологічні конструкції західної науки, а також підходять до цієї проблематики в руслі новочасних геополітичних реалій. Імовірно, він найперспективніший, тож збиратиме дедалі більше прихильників. Однак властиве його прибічникам прагнення позбутися «тягаря історії», тобто перекладання провини на польську чи українську сторони, не повинно призводити до іншої крайності – нівелювання, згладжування реально існуючих міжнаціональних

антагонізмів.

Такі підходи і постулати характерні для вивчення тисячолітньої історії українсько-польських стосунків, тож вони закономірно екстраполюються і на воєнно-революційну добу 1914–1919 рр. у Галичині. Аналіз наукових надбань цього періоду виявляє одну істотну деформацію: українсько-польські відносини як дослідна проблема вивчаються переважно у площині військового протистояння 1918–1919 рр. в Галичині, тоді як стосунки між обома спільнотами в краї в роки Першої світової війни спеціально і комплексно фактично не досліджувалися.

З іншого боку, більшою чи меншою мірою розроблялися окремі конкретно-історичні питання, що в різних ракурсах стосуються і міжнародних процесів у краї. Ідеться про проблеми, пов'язані з поділом Галичини; про стосунки у трикутнику українці – поляки – Відень; про польські етнополітичні концепції і ставлення польських партійно-політичних угруповань до вирішення «українського питання» та українського самостійницького руху; про орієнтацію Польщі на різні державно-політичні блоки та її діяльність на міжнародній арені у справі вирішення «справи Галичини» тощо. Вони піднімалися як у спеціальних публікаціях, так і в ширших тематичних студіях про суспільно- та військово-політичні відносини в краї. Слід також констатувати, що серед українських науковців зростає число тих, які намагаються виважено, неупереджено, виходячи з прагнень й інтересів обох етнічних спільнот, висвітлювати нескінченно складну і драматичну тему історії – польсько-українські стосунки 1914–1919 рр.

6.2. Етнічні меншини краю в контексті військово-революційних подій 1914–1919 рр.

Історіографія життєдіяльності національних меншин Галичини за воєнно-революційної доби 1914–1919 рр. виглядає не менш складною, суперечливою, делікатною, ніж польсько-українські відносини. Вона також має свої особливості, зумовлені як суспільними реаліями, так і обставинами науково-пізнавального характеру, які важливі і для нашого дослідження, тож потребують принаймні стислого розгляду.

На вивчення етнічних меншин великою мірою впливають існування окремої наукової інституціональної бази та спеціальної методології. З 1991 р. в Україні постали профільні академічні установи, університетські кафедри, громадсько-наукові центри, що вивчають феномен етнічності. Правовий статус та етнополітичний й етнокультурний розвиток етнічних суспільностей України, поряд з уже названими установами системи НАНУ, цілеспрямовано досліджують науковці Інституту держави і права ім. В.М. Корецького, Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського, Центру етносоціологічних та етнологічних досліджень, Інституту соціології НАН України, Інституту народознавства НАН України та ін. При Інституті політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса існують відділ національних меншин та відділ єврейської історії і культури. Активну наукову роботу проводять кафедри етнологічного профілю Київського, Львівського, Прикарпатського, Чернівецького та інших університетів країни. Окрім того, активно розвиваються наукові громадські інституції, що тісно співпрацюють із закордонними структурами, а також центри україноодайки в нашій державі.

Україна – поліетнічна держава, тож вагомий стимул до наукової розробки цієї проблематики дає її суспільно-політична актуалізація: покликаючись на закон «Про національні меншини України» (1992), науковці повсякчас наголошують на значущості етнонаціонального чинника як невід’ємного складника розбудови демократичного громадянського суспільства.

Спостерігаємо тенденцію щодо поглибленого осмислення історії етнічних меншин України на перетині різних наукових напрямів і в розрізі суміжних дисциплін (етноісторія, етнодержавознавство, етнодемографія тощо). Це призвело до активного використання терміна «історико-етнологічна наука», зміст і предмет якого, щоправда, чітко не з’ясовані. Цікавою виглядає спроба О. Рафальського екстраполювати традиційне розуміння історіографії стосовно етнічних менших України. Це дозволило вченому визначити її статус як галузі історичних, етнологічних, народознавчих наук, що досліджує нагромадження знань про етнонаціональний розвиток українського суспільства, міжнаціональні відносини, розвиток окремих національних груп, їхній правовий статус та форми і засоби задоволення культурних і соціальних потреб [1589, с. 4].

Таке визначення (з певними застереженнями) прийнятне для вивчення історії національних меншин України у ХХ ст. Головний предмет нашого дослідження вимагає аналізу праць про життєдіяльність єврейської, німецької, а також польської (абстрагуючись від польсько-українських стосунків) та інших етноменшин Галичини за доби Першої світової війни та ЗУНР. Втім, зважаючи на особливе геополітичне становище краю на початку ХХ ст., сучасна наука ще недостатньо прояснила їхній дещо суперечливий етносоціальний статус. При вирішенні цього питання, яке потребує спеціального етнополітичного вивчення, виходимо з того, що стосовно українців – титульного етносу – їх слід вважати етнічними меншинами*, адже вони проживали на українській етнічній території, залишаючись до жовтня 1918 р. громадянами Австро-Угорської держави, а відтак – Західноукраїнської Народної Республіки.

Важливі уявлення про рівень науково-теоретичної розробки й осмислення проблеми розвитку етноменшин в Україні, зокрема й Галичині, дають репрезентативні довідникові видання українознавчого та історичного характеру [425; 939, с.2215–2228; 1201; 1620–1621]. Реальне нарощування якісних і кількісних знань з історії етноменшин України відображають бібліографії і тематичні збірники наукових праць [107], колективні й індивідуальні монографії [272; 1363; 1589] та, зрештою, факт захисту в 90-х роках трьох докторських і понад 25 кандидатських дисертацій з порушеної проблематики [1589, с.37], причому така тенденція зберігається і надалі.

Аналіз тематики і змісту цього масиву історіографічних джерел, які закладають фундамент розвитку етноісторичних й етнополітичних студій в Україні, спонукає до наступного висновку, що стосується нашої дослідницької теми. Науковці приділили значну увагу вивченню різних аспектів історії нацменшин за доби Української революції 1917–1920 рр., меншою мірою – періоду Першої світової війни. Однак в обох випадках спостерігається тенденція, коли попри формальну фіксацію у назвах досліджень того, що вони стосуються всієї «України», насправді майже дві третини авторів обмежуються лише її Східною, іноді ще й Південною, частинами, тож без жодних додаткових пояснень обходять увагою західноукраїнський регіон. Коли ж про нього все-таки згадується, то в багатьох випадках його роль і значущість у загальноукраїнській

етноісторії висвітлюється неадекватно слабо. Такий типовий приклад дає фундаментальне видання «Національні меншини України у ХХ столітті» (2000), в якому йдеться лише про нацменшин на українських землях у складі Австро-Угорщини [1363, с. 41–55], а в об'ємному розділі про Українську революцію [1363, с.56–114] проблемі нацменшин в ЗУНР фактично не знайшлося місця. Таке «випадання» західноукраїнських земель, зокрема й Галичини, з загальноукраїнського дослідницького поля зовсім не наближає до глибокого комплексного вивчення цієї фундаментальної проблеми.

Динаміка нагромадження знань з історії етноменшин Галичини за воєнно-революційної доби 1914–1919 рр. на різних етапах історіографічного процесу та особливості внутрішньої структури й змістовні характеристики праць з порушеної проблеми диктують таку логіку і послідовність їхнього аналізу. Наукових розробок, що відображають комплекс цих проблем на «макрорівні», тобто в контексті імперської національної політики Австро-Угорщини, відносно небагато. Вони зазвичай стосуються хронологічних меж кінця ХІХ – початку ХХ ст., тож лише зрідка захоплюють роки Першої світової війни й існування ЗУНР. Тому головний масив праць відображає міжетнічний розвиток на «мікрорівні», який, своєю чергою, представлений двома тематичними зрізами. Перший стосується «внутрішньої» життєдіяльності тієї чи іншої етноменшини, тобто охоплює національно-політичні, соціально-економічні, культурні, релігійні та інші аспекти їхнього становища за воєнно-революційної доби. Другий зріз пов'язаний з «зовнішніми» двосторонніми стосунками, що включають, як їхні стосунки між собою, так і з офіційними державними чинниками й українською етноспільнотою. Розглянувши праці про життєдіяльність етнічних меншин у Галичині в досліджуваний період, зокрема й етнодемографічну ситуацію в краї, вважаємо за доцільне комплексно проаналізувати історіографічні джерела про становище кожної з них, зокрема євреїв, поляків, німців та інших груп. Вирішення цього завдання ускладнюється тим, що більшість публікацій, які стосуються окресленого кола проблем, мають узагальнюючий характер, тобто висвітлюють її в широкій історичній ретроспективі.

При вивченні не тільки міжетнічних, а й ширшого кола суспільно-політичних процесів та соціально-економічних відносин на одне з перших місць виходить просторове вивчення етнічного складу населення. Ця проблема перебуває на перетині різних наукових напрямів (етноісторія, історична географія, етнодемографія, етногеографія тощо), що закономірно вимагає застосування широкого кола, зокрема й спеціальних методів дослідження (статистичних, картографічних, історико-географічних зрізів, синхронного і діахронного аналізу та ін.). Зумовлена часовою тяглістю (тривалістю), специфіка етнодемографічних явищ потребує їхнього розгляду в широких хронологічних межах, тож стосовно воєнно-революційних періодів можна говорити хіба що про різкі зміни – втрати, деформації – в етнічній структурі суспільства. В такому контексті піднімається ширше коло питань, які стосуються соціально-професійної зайнятості та еміграції населення, його релігійно-віросповідної, культурно-освітньої та інших характеристик.

У спеціальних працях з історії Першої світової війни в Галичині та ЗУНР етнодемографічні проблеми з'ясовуються науковцями зазвичай як «причинкові», при цьому автори здебільшого спираються на результати спеціальних досліджень своїх попередників. Утім, в останніх етнодемографічний розвиток Галичини в 1914–1919 рр.

переважно становить «прогалину», зумовлену як об'єктивними (науковими), так і суб'єктивними обставинами. Здебільшого він визначається початком війни та встановленням польського режиму або ж, відповідно, 1910 та 1921 рр., коли в Австро-Угорщині та Польщі проводилися офіційні переписи населення. З-поміж чималої кількості праць із цього питання зазначені підходи виразно представлені у спеціальних, зокрема й презентабельних дослідженнях учених різних періодів: С. Рудницького (Берлін, 1923), В. Кубійовича (1963), С. Макарчука (1983, 1998), Я. Дашкевича (1990, 1994), С. Копчака, В. Мойсеєнко, М. Романюка (1996), М. Вівчарика, С. Падалка (1999), С. Попика, О. Жерноклеєва (1999), Р. Лозинського (2000) та багатьох інших [272; 493–494; 615; 911; 990, с.247–265; 1141; 1182; 1195; 1541; 1642, с.210–271].

Під впливом цих та інших праць в історіографії формується стереотипний «етносоціальний образ» Галичини, що задає «відправний алгоритм» для характеристики як міжетнічних відносин, так і різних суспільних сфер. Таким чином, українцям Галичини, які мали «неповну соціальну» структуру (близько 95% займалися землеробством), протиставляються інші етнічні спільноти, передусім поляки, євреї, подекуди німці, які мали значно вищу питому вагу майнової еліти (поміщики, великі промислові підприємці) та представники «вільних професій» (юристи, лікарі, інженери) і державні посадовці тощо. З огляду на це стверджується теза про слабкий потенціал національного руху українців, що ілюструвалося відповідними «диспропорціями» представництва у вищих законодавчих і виконавчих органах влади, у місцевій адміністрації, в офіцерському кадровому корпусі тощо.

Отже, маємо історичний парадокс, який заслуговує на спеціальне вивчення: через низький соціальний статус і розмиті структурованість українська спільнота опинилася на власній етнічній території у становищі «національної меншини», що істотно стримувало її політичний, соціально-економічний, культурний поступ, ускладнювало стосунки з сусідніми етнічними групами.

У багатьох наскрізних етнодемографічних дослідженнях, що охоплюють ХІХ – ХХ ст., зміни, спричинені Першою світовою війною, ігноруються [911] або ж з'ясовуються окремі викликані нею етнодемографічні деформації, зокрема зумовлені політикою австрійського чи російського режимів (репресії, мобілізація, фронтові втрати, депортації, біженство, евакуації тощо) та соціальними наслідками війни (голод, хвороби, пошесті та ін.) [1182, с.57–65]. Така ж ситуація простежується і в студіях про Галичину періоду Першої світової війни [1039; 1178–1179], де людські втрати, як правило, подаються спільно з матеріальними. При цьому поряд з характеристикою українського населення подекуди виокремлюються відповідні аспекти про становище інших спільнот, яке докладно висвітлюється у спеціальних працях з історії польської, єврейської, німецької етнотеншин. Подекуди зустрічаємо ситуацію, коли при визначенні прямих і непрямих утрат від воєнно-революційного лихоліття 1914–1919 рр. вказується, що їх зазнало «українське населення» Галичини, хоча зі всього зрозуміло, що йдеться про людність краю загалом.

Зважаючи на таку особливість етносоціального розвитку Галичини, звернемо увагу на праці з історії міст і сіл, які розкривають її на рівні окремих відносно замкнених етносередовищ. За останні роки з'явилася значна кількість такої літератури різного гатунку, яка здебільшого має краєзнавчий характер. Найвиразніше це явище ілюструє приклад Львова – унікального поліетнічного мегаполісу, де сторіччями співіснували,

взаємозбагачуючи один одного, представники різних національностей, передусім українці, поляки, євреї. Це знайшло відображення у величезній кількості різноманітної літератури різних періодів – науковій, науково-популярній, довідниковій, історико-мемуарній тощо [725; 1158–1161; 1365]. Новий теоретико-методологічний рівень осмислення цього феномену представила серія міжнародних конференцій «Багатокультурне історичне середовище Львова в ХІХ-ХХ ст.», що проводяться зусиллями Львівського та Жешувського університетів. Це ж стосується і започаткованого у 1992 р. спільного проекту львівських і краківських науковців «Львів: місто, суспільство, культура», результатом чого стала поява кількох томів праць з однойменною назвою [671].

У написаній в дусі науково-символістського конструювання публікації Я.Грицака на прикладі Львова показано, як у назвах вулиць відобразилася його національно-історична ретроспектива, у чому не останню роль відіграла і воєнно-революційна доба. На думку вченого, у міжвоєнний період відбулося інтенсивне творення польського образу міста, адже кількість їхніх польських назв, зокрема і пов'язаних з визвольними змаганнями поляків у 1914–1919 рр., зростає зі 120 до 1000. З іншого боку, євреї, як друга за чисельністю етнічна група Львова, у назвах вулиць були представлені дуже слабо, та й то з акцентом на їхню колонізацію. У цьому відношенні вони значно поступалися українській етногрупі, що відображало її високий мобілізаційний потенціал та здатність чинити тиск на владу [441]. Такі розробки істотно збагачують сучасну історіографію, надаючи їй привабливості не лише в науково-теоретичному, а й в історико-популярному сенсі.

У вивченні життєдіяльності етноменшин, зокрема й Галичини 1914–1919 рр., зростає роль етнополітичних та етнологічних (історико-етнологічних) студій, які закономірно розглядаються і в просторі історичної науки. У зв'язку з цим важливим видається погляд О.Рафальського, згідно з яким проблема історіографії національних меншин України у ХХ ст. є невід'ємним складником етнополітичної історії всього українського суспільства, а її віддзеркалення в історичній та історико-етнологічній літературі відбиває як загальні закономірності їхнього розвитку, так і специфіку суспільних умов різних державних режимів, під впливом яких вони еволюціонували [1589, с.11–16].

Проблематика розвитку етноменшин Галичини за воєнно-революційної доби 1914–1919 рр. знайшла відображення в узагальнюючих працях, зокрема підготовлених у розрізі суміжних наукових дисциплін, що пропонують оригінальне історіософське осмислення цього феномену. Серед масиву літератури, де він розглядається в руслі державознавства слід віддати належне авторам «Малої енциклопедії етнодержавознавства» (1996), в якій, на відміну від традиційних довідникових видань, більшість матеріалів мають аналітико-оціночну спрямованість. Зокрема статті про міжетнічні стосунки на українських землях Австро-Угорщини та національну політику і становище нацменшин в ЗУНР [1267–1268] цікаві тим, що, розкриваючи головні змістовні характеристики цих проблем, визначають їхнє місце, уроки, значущість у контексті тисячолітньої традиції українського державотворення.

Оригінальне осмислення міжетнічних стосунків на західноукраїнських землях в контексті етнополітики модерної доби на основі західних та новітніх вітчизняних концептів етнополітології, етносоціології, етнології, етноісторії, запропонував івано-

франківський історик І. Монолатій (2007). У такий спосіб показано регіональний – власне «галицький» – вимір етноповедінки німців і євреїв на імперському просторі Австро-Угорщини кінця XIX – у перші десятиліття XX ст., з'ясовано особливості їхніх етнотрупових інтересів у політиці ЗУНР, осмислено індивідуальний рівень міжетнічної взаємодії тощо [1311].

Такі творчі пошуки відкривають нові грані науково-теоретичного осмислення досліджуваних феноменів. Однак при цьому застосування новітніх методологій і технологій дослідження доречно супроводжувати й оновленням емпіричної бази досліджень, адже у фактологічному відношенні автор спирається передусім на матеріали своїх попередніх публікацій.

Одним з пріоритетних напрямів сучасної науки стало вивчення політико-правового становища національних меншин України у XX ст., зокрема й західноукраїнських земель за воєнно-революційної доби, які виправдано розглядаються у контексті національно-політичних відносин усієї Європи. З цього приводу автори одного з названих репрезентативних видань сформулювали низку концептуально важливих положень, які в сукупності зводяться до того, що попри формальну рівноправність усіх національностей Габсбурзької монархії нацменшини фактично домінували в політичному, економічному, культурному житті регіону. Панування іншонаціональних елітних груп у містах, політичній владі, місцевому самоврядуванні ускладнювало їхні стосунки з корінним українським населенням, яке на власній землі було штучно поставлене у становище нацменшини [1363, с.41–49].

У науковій літературі переважає позиція, згідно з якою «підтримка» або ж «нейтральність» нацменшин стала сприятливим фактором воєнно-революційної боротьби українських політичних сил Наддніпрянщини й Галичини за здобуття національної державності. При цьому наводяться докази того, що представники різних етнічних груп були зацікавлені у поваленні монархій, очікуючи визнання свого культурно-правового статусу від урядів УНР і ЗУНР. Порівнюючи науковий доробок про національну політику, передусім у законодавчій сфері [391; 667, с.228–255; 1110, с.102–109; 1194, с. 59–75; 1589, с.79–102; 1433; 1750; 1769], вважаємо (і поділяємо відповідну позицію істориків), що, на відміну від Центральної Ради, УНРада не зволікала з ухваленням актів про персональну автономію для нацменшин. (До речі, цікаві такого роду розробки, незважаючи на їхню пафосність, запропонували автори діаспори [1989]). У літературі повсякчас наголошується на демократичності вирішення національного питання ЗУНР (призначення держсекретарів для польських, єврейських, німецьких справ; визначення квот для участі нацменшин у представницьких і місцевих органах управління; надання гарантій вільного використання їхніх мов та задоволення національно-культурних потреб тощо). При цьому здебільшого обходиться увагою проблема практичної реалізації етнополітики ЗУНР або ж проводиться думка, що невдачі у цій сфері були пов'язані виключно з зовнішніми, передусім польськими перешкодами, хоча, вірогідно, слід ураховувати і суб'єктивний фактор, а не «списувати» невдачі у цій царині на «складні воєнні умови».

Дисонансом сучасній історіографії про життєдіяльність етнічних меншин у Галичині лунає голос Я. Дашкевича. Вчений взагалі заперечує «наукові та публіцистичні стереотипи», що Галичина, зокрема й у 1918 р., була «багатонаціональною територією», бо чотири етнічні спільноти, що перебували на ній, не дають для цього підстав [493, с.

80–81]. З такою позицією важко погодитися, тим більше, якщо зважати не лише на кількісні показники етнічної ситуації в краю, а й на суспільну роль і значущість неукраїнських етногруп у його розвитку.

В історіографії про становище окремих етнічних менших Галичини в період 1914–1919 рр. чи не найбільше місце посідає проблема євреїв та українсько-єврейських стосунків. Хоча з нею пов'язано чимало стереотипів, зумовлених різного роду ідейними та морально-психологічними стереотипами, вона має виразний «алгоритм» показу життєдіяльності євреїв на різних етапах розвитку України, зокрема й у вказаний час. Поряд з єврейською (ізраїльською) історіографією, це явище зумовлюється помітним впливом надбань публіцистів й ідеологів сіоністського руху (В. Жаботинський та ін.). Таким чином, узагальнюючі праці з історії євреїв в Україні [591; 598; 743; 1570] відрізняються від спеціальних, присвячених досліджуваній темі [386; 1526; 1981], хіба що обсягами залучення емпіричного матеріалу, але не оригінальністю трактувань. Це стосується і видань довідникового характеру [425, с.72-88; 1620, с.670–680].

Українська історіографія еміграції-діаспори 20–60-х років, як, до речі, і західноукраїнська 20-30-х років, фактично не залишила доробку, який би давав підґрунтя для подальших наукових пошуків. З цього приводу П. Потічний справедливо зауважував її односторонній характер, коли історики українського єврейства тяжіли до того, щоб «не чіпати існування українців», так як й історики України «забували» про єврейське населення [1546] (що, до речі, стосується й інших етноменшин).

Та все ж, ситуацію не варто драматизувати. На окреме відзначення заслуговують праці М. Стахіва та О. Брика, в яких висвітлюється становище євреїв у ЗУНР в контексті історії Української революції 1917–1920 рр. [1778, с.120–124] та широкої ретроспективи українсько-єврейських стосунків [156, с.240–242, 253–260; 1778, с.120–124]. З одного боку, автори всіляко наголошували на прихильності ЗУНР до єврейської меншини, з іншого (до речі, на відміну від більшості сучасних істориків), вони не ідеалізували «нейтральність» євреїв, які відмовилися «лояльно виконувати» громадянський обов'язок щодо української влади, чим об'єктивно допомагали полякам. Попри «плюралізм» у стосунках між українською державою та єврейською громадою постійно наголошувалося, що УНР і ЗУНР, на відміну від Польської держави, забезпечили демократичне вирішення національного питання.

Висвітлення проблеми «євреї і ЗУНР» у цих двох працях показове ще й у тому сенсі, що їхній фактаж і деякі підходи виразно «перегукуються» з працею єврейського історика Р. Фана (Львів, 1933) [1956], подекуди повторюють її. Це явище стосується і сучасних вітчизняних авторів. Таким чином, М. Стахів та О. Брик дали зелене світло впливу єврейських історіописань на українську історіографію, хоча історики діаспори в багатьох оціночних характеристиках і твердженнях залишалися самостійнішими, відвертішими, ніж сучасні українські дослідники.

Західноукраїнські історики міжвоєнного періоду майже не спричинилися до вивчення єврейської проблематики, віддавши прерогативу її розробки своїм колегам – представникам єврейської національності. До речі, саме тоді у Львові як важливому центрі сіоністського руху, формувалася школа української юдаїки, представники якої також вивчали проблему становища і участі євреїв в українських визвольних державотворчих змаганнях 1914–1919 рр. (Р. Гехтар, Р. Фан [347; 1956]). До цієї проблеми фактично не зверталися її представники в радянській Україні, які, однак,

заклали наріжні засади становлення україноюдаїки з акцентом на багатовіковій історії євреїв в Україні, пов'язуванні їхньої долі з долею українського народу, наголошування на ролі євреїв в економічному і культурному розвитку українських земель [1527]. Ці постулати відроджуються сучасною українською юдаїкою, їх можна розцінювати як «причинкові» (засадничі) підходи до висвітлення нашої теми дослідження.

З відомих причин у «делікатному» становищі стосовно «єврейської проблематики» опинилися українські радянські історики, які спеціально не займалися нею або ж висвітлювали в руслі марксистської соціально-класової доктрини, «заховуючи» євреїв у безликій масі «трудящих» або ж згадуючи про них лише в якості жертв соціального і національного гноблення. У такому типовому дусі «єврейське питання» в Галичині у період Першої світової війни розкрив І.Компанієць. З одного боку він засудив антисемітизм російської адміністрації, доводячи безпідставність звинувачень єврейського населення у допомозі та шпигунстві на користь австро-німецьких властей. З іншого боку, дісталось «єврейській буржуазії» за визискування «єврейської бідноти», яка, перебуваючи у вкрай важкому становищі, буцімто нічого не одержувала від своїх релігійних громад [893, с.227–232], хоча відомо, що єврейська громада саме і виживала завдяки високому рівневі взаємодопомоги.

Своєрідним явищем у пострадянській історіографії першої половини 90-х років стала низка публікацій Я. Дашкевича з історії українсько-єврейських відносин кінця ХІХ – перших десятиріч ХХ ст. [487; 494], які значною мірою підсумовували попередній етап та вплинули на подальше вивчення цієї теми, особливо в науково-методологічному сенсі. Автор, по суті, обстоює ідею «безконфліктності» українсько-єврейських стосунків: з 360 років їхнього розвитку (до 1914 р.) лише три-чотири роки (Хмельниччина, Гайдамаччина) були зоною кривавих міжетнічних конфліктів, однак саме на них і зосереджена головна увага істориків. «Урівноваженість» цих стосунків, на думку вченого, і зумовила зосередження в Україні третини світового єврейства. Розвінчуючи стереотипи єврейської та української історіографій про відвічний антисемітизм українців, про те, що євреї в Україні ніколи не були суб'єктом, а лише об'єктом історії та «козлами-відбувайлами» при розв'язанні міжетнічних конфліктів, Я.Дашкевич переніс увагу на воєнно-революційну добу. Показуючи участь євреїв в УСС, Галицькій армії, їхню «лояльність» до ЗУНР, історик проводить думку, що взаємини між обома народами були завжди нормальними доти, доки в них не втручалася якась третя сила, яка однаково їх ненавиділа й використовувала у своїх цілях.

Українська історіографія приділила достатньо уваги становищу євреїв Галичини в період Першої світової війни, хоча її окремі тематичні і видові джерела подають цю проблему по-різному. В працях з історії війни вона зазвичай розглядається в загальному контексті відповідних суспільних процесів, тому тут маємо лише окремі пов'язані з євреями «фактологічні вкраплення», коли, скажімо, йдеться про характер австрійського чи російського політичних режимів у краї, проблему біженців, табори інтернованих тощо. У даному випадку історія галицьких євреїв виступає малопомітною складовою «україноцентричної» історії України.

В узагальнюючих працях з історії євреїв України [591, с.23–35; 743, с.45–47; 865; 1570, с.63–68], зокрема й публікаціях довідникового характеру [425], їхнє становище змальовується в характерних для «трагічних сторінок» україноюдаїки тонах і фарбах. Це проявляється в акцентуванні уваги на тому, що євреї становили значний відсоток у

загальній масі біженців і депортованих, а також на руйнуванні традиційного способу життя, посиленні антисемітизму й асиміляційних процесів тощо. Простежується тенденція щодо «паралелізації» показу «однаково трагічної долі» українців і євреїв: обопільна підтримка патріотичних гасел «своїх» урядів на початку війни та розчарування її наслідками; безпідставне звинувачування у шпигунстві і зрадництві, через що зазнали переслідувань і репресій. Такий підхід створює благодатне підґрунтя для утвердження тези про «спільну долю» обох народів, ідеалізації їхніх стосунків та, врешті, підносить статус євреїв як етнічної групи до статусу українців як представників титульної спільноти Галичини.

У спеціальних працях зазвичай у проблемно-хронологічному порядку розкривається комплекс питань про життєдіяльність євреїв краю упродовж 1914–1919 рр. [1311, с.60–64]. У цьому випадку «улюбленою» і «відправною» темою для істориків стало висвітлення політики Російської та Австро-Угорської імперій у «єврейському питанні». Її часто з'ясовують через порівняння з національною політикою ЗУНР, що стає «містком» для ідеалізації останньої.

Порівняно високим рівнем дослідженості відзначається проблема становища євреїв та українсько-єврейських стосунків за доби ЗУНР. Однак тут переважають односторонні – «одновекторні» погляди, які відображають, умовно кажучи, «прозунрівську» або «проєврейську» позиції.

Досить повно в історіографії висвітлена участь євреїв у Галицькій армії, зокрема діяльність окремого «І Жидівського куреня». Тезу про «масове зголошення» євреїв до українського війська історики використовують як аргумент для доведення їхньої «загальної лояльності» до ЗУНР, а подекуди пояснюють цей феномен висуненням проєктів щодо запровадження на її території Жидівської Народної Республіки на правах національно-персональної автономії [1854].

Значна група історіографічних джерел відображає порушену проблему під кутом «ставлення євреїв до ЗУНР», з'ясовуючи її з позицій їхніх етнополітичних інтересів та національних прагнень. Такий підхід виразно репрезентують М. Гон і Я. Хонігсман, які чи не найбільше спричинилися до наукової розробки та популяризації цієї теми, значною мірою узагальнивши напрацювання попередників. Червоною ниткою через їхній доробок та праці інших авторів (П. Берко, І. Монолатій, О. Павлишин, Я. Хонігсман, Ю. Опельбаум [89; 1305; 1425; 1990; 1992]) проходить ідея консолідації єврейства, яке, відсунувши на задній план партійні розбіжності, продемонструвало національно-політичну єдність та виявило високий рівень самоорганізації задля свого соціального самозахисту і самозбереження. Характерно, що, коментуючи ставлення різних крайових (галицьких) та закордонних (міжнародних сіоністських) чинників до позиції «нейтралітету» єврейської спільноти до ЗУНР, історики уникають її критичних оцінок або всіяко виправдовують. У такому контексті висвітлюється і загострення внутрішніх суперечностей у середовищі єврейської еліти, що зумовлювалися різними орієнтаціями на зовнішні чинники. Хоча амплітуда оцінок щодо рівня прихильності та співпраці євреїв і ЗУНР може коливатися доволі істотно, українські історики фактично одностайні в тому, що ситуація в Галичині суттєво відрізнялася від Наддніпрянщини, де єврейство відверто бойкотувало українські державницькі змагання.

За останнє десятиріччя спостерігаємо зміщення акцентів у висвітленні історії галицького єврейства в зазначеному часі з «макрорівня» (з'ясування становища у

загальнокрайових вимірах: етнодемографічні аспекти, характер політики державних режимів тощо) до «мікрорівня», тобто його становища в окремих повітах, містечках (В. Хіттерер [1981] та ін.). Чи не найбільшим здобутком у цьому відношенні стала публікація О. Павлишина, який на основі значного фактологічного матеріалу показав соціальне становище, економічну й культурно-освітню діяльність та громадсько-політичну самоорганізацію євреїв на провінції в період ЗУНР, їхню участь у місцевих органах влади та співпрацю з ними у вирішенні різних суспільних питань [1425].

Однією з найскладніших, контраверсійніших в українській історіографії постає проблема українсько-єврейських та польсько-єврейських стосунків. Тут утвердилася, вважаємо, загалом правильна парадигма, згідної з якою посилення репресій і погромів євреїв з боку поляків підштовхувало (примушувало) їх до співпраці з українцями. Однак вона дещо спрощує складне плетиво цього трикутника відносин, тому правильну позицію займають автори, які не абсолютизують жоден з його векторів. Українсько-єврейські відносини не можна ідеалізувати, бо, по-перше, до них неоднозначно ставилися політичні лідери обох спільнот, які мали свої, причому не завжди оптимістичні, погляди на перспективи їхнього розвитку. По-друге, з такої співпраці, наприклад, у фінансово-торгівельній сфері, найбільше скористали корумповані українські урядовці, тоді як населення до неї ставилося здебільшого негативно (див.: Павлишин О. [1425]), тощо.

Таким чином, досить помітно оформилася історіографічна тенденція щодо ідеалізації українсько-єврейських стосунків, але при критичнішому прочитанні праць вона має істотні прогалини. Зокрема теза про неутручання євреїв у польсько-український конфлікт супроводжується усіляким засудженням пропольських настроїв серед євреїв, які також не можна заперечувати. З поля зору дослідників випадає посилення обопільної напруги у стосунках між єврейською громадою та ЗУНР, що зумовлювалась накладанням контрибуцій, примусовими мобілізаціями, свавіллям української військової і цивільної влади, зростання антиєврейських настроїв на місцях тощо. Тому слушними видаються концепти тих дослідників, які намагаються охопити, узгодити, пояснити всі суперечності цього складного клубка взаємин [1425; 1526]. До речі, попри окремі вкраплення [1570, с.62–67] майже не висвітленими залишаються єврейсько-австрійські стосунки та взаємини між українськими євреями Галичини і Наддніпрянщини за воєнно-революційної доби.

Державно-політичні, етнонаціональні та соціально-економічні аспекти міжетнічних стосунків та становища єврейства тією чи іншою мірою фокусує проблема погромів. Хоча її неупередженому з'ясуванню заважає тягар стереотипів, пов'язаних з існуванням цього явища в багатьох європейських країнах й Україні зокрема, мусимо визнати, що історики загалом змогли розкрити його суть у Галичині за досліджуваного періоду. Важливе підґрунтя для цього дали перехід від з'ясування проблеми на основі мемуарної літератури (роль найавторитетнішого видання відігравали свідчення відомого письменника й етнографа Ан-ського (С. Раппопорта)) до її осмислення на основі комплексу джерел, з одного боку, та незаангажованість наукової думки, що, звільняючись від пошуку винуватців, наближалася до виваженого неупередженого з'ясування цієї делікатної теми, – з іншого.

Попри відсутність спеціальних досліджень про єврейські погроми в Галичині у 1914–1919 рр. відзначаємо достатній рівень дослідженості окремих аспектів цього явища

. Їхній спалах під час Першої світової війни пов'язується з російською окупаційною політикою в краї. Зокрема, аналізуючи єврейські погроми в ракурсі їхнього територіально-просторового поширення, В.Хатерер визначив дві категорії постраждалих місць: 1) «розгромлені»; 2) «зовсім знищені», а також показав їхні форми, методи, наслідки [1981]. Говорячи про єврейські погроми за доби ЗУНР, українські автори не відзначаються оригінальністю, «списуючи» такі факти на поляків, а то й зводячи їх до найбільшого погрому в листопаді 1918 р. у Львові [1571].

Про єврейські погроми в Україні у 1914–1920 рр. існує чимало літератури. Щоправда, автори, які належали до українського (В.Кедровський) та переважно єврейського зарубіжжя (Н. Штиф І. Черковер), головну увагу зосереджували на подіях у Східній Україні, лише епізодично згадуючи про її західну частину. Їхню позицію ретранслює львівський дослідник П. Берко (1992), який генезу погромів в Україні пов'язує не лише з російським антисемітизмом, а й загальною воєнною розрухою. У традиційному дусі автор не визнає причетність українського проводу до погромів, хоча закидає йому інертність заходів щодо їхнього попередження [89]. В історико-документальній публікації В.Сергійчука коментується значний масив джерел, які розкривають морально-психологічне підґрунтя єврейських погромів, влаштованих російськими солдатами у Галичині [1685, с.54–61]. Ця книга актуалізує потребу вивчення цього явища з позицій психоісторії.

Життєдіяльність німецької спільноти Галичини в період 1914–1919 рр., якщо виходити не з етнодемографічних характеристик (німці становили 1,2% від загальної чисельності населення), а з їхньої суспільної ваги у розвитку краю, в українській історіографії висвітлена неадекватно слабо. Водночас, попри відсутність спеціальних праць з цієї проблеми, констатуємо наявність окремих наукових розробок, появи яких завдячуємо обмеженому колу насамперед львівських та івано-франківських науковців (І. Монолатій, П. Сіреджук, В. Полєк, Я. Якимович та ін.). Київські й дослідники інших регіонів (В. Васильчук, І. Кулинич, Н. Кривець, В. Перепада та ін. [191; 1007; 1377; 1496]) при постановці питання «німці в Україні» часто оминали увагою Галичину, хоча результати їхніх напрацювань мають науково-теоретичну значущість для нашої теми. Посиленню уваги до неї сприяли і вузькопрофільні наукові конференції [1377].

У наукових дослідженнях зазначена проблема з'ясовується передусім у двох структурно-тематичних ракурсах: як окремий «епізод» етноісторії німців Галичини кінця XVIII – першої половини XX ст., а також як складник історії військово-політичних процесів та культури. В розрізі міжетнічних (на кшталт українсько- чи польсько-німецьких стосунків) вона розглядається рідко. На відміну від польської та єврейської етноменшин, які дисперсно (розпорошено) проживали в галицькому етносередовищі, важливою специфічною рисою досліджень з історії німців краю є їхня етнореальна зумовленість, що полягає у зміщенні акцентів на вивчення німецьких колоній. «Відправними» при цьому висвітленні є етнодемографічні дослідження українських учених різних періодів [1642, с.210–270].

Відома «історіографічна україноцентричність» зумовила прогалину у висвітленні життєдіяльності галицьких німців у роки Першої світової війни. Її певною мірою заповнює доробок І.Монолатія, який прагнув комплексно підійти до теми, при цьому активно ретранслював надбання німецької історіографії. На тлі військово-політичних змін автор показав долю німецьких колоністів, які після масової втечі поверталися до

старих місць, піднімали з руїн поселення, а відтак знову їх залишали, рятуючись від чергової небезпеки. У відповідному руслі висвітлюються їхні стосунки з поляками, небезпека зіткнення з російськими військами, а також громадсько-культурне життя та налагодження системи соціального самозахисту тощо [1309; 1303, с.103–116]. Коли ж ідеться про галицьких німців за доби ЗУНР, І. Монолатій зміщує акценти з соціальної історії на політичну та значно розширює територіально-політичні рамки «мікроісторії». З'ясовуючи їхнє становище у трикутнику відносин і політичних планів Німеччини - Австрії – ЗУНР, автор показує ставлення німецької етноменшини до українських державотворчих процесів та участь у них. Прикметним є намагання порівняти її в такому ключі з поляками і євреями [1303, с.117–140; 1311; 1313].

Прикметною рисою історіографії про становище німців Галичини за воєнно-революційної доби 1914–1919 рр. стала поява праць, підготовлених на перетині біографістики (просопографії), краєзнавства, військової та етнічної історії. Вона притаманна головно сучасній літературі (Б. Якимович, П. Сіреджук, М. Кравчук, І. Монолатій, В. Полек, Б. Ступарик та ін.), оскільки нерадянські автори 20–60-х рр. (А. Кравс, В. Кучабський [937; 2180] та ін.) обмежувалися лише «вкрапленням» цього явища в основну канву своїх історіописань. У конкретно-історичному відношенні в них ідеться про участь німців-галичан у військових формаціях УСС та УГА, хоча за стереотипними схемами це питання часто ставиться як їхня участь «в українських визвольних змаганнях» або ж розглядається через традиційну призму «німецько-українських стосунків». Оцінюючи це явище з проукраїнських, навіть національно-патріотичних позицій, сучасні автори наводять біограми німців – учасників УСС та вояків УГА, наголошуючи, що вони чесно воювали за українську землю, яку вважали своєю батьківщиною, та були не меншими патріотами, ніж українці. Таким чином німецькі вояки та громадські діячі вписували свої імена в літопис дружби двох народів [945, с.182–184; 1303; 1533; 1717; 2129].

Зважаючи на обсяги наукової літератури, присвяченої українсько-польським стосункам, з одного боку, та становищу єврейської і німецької етноменшин, – з іншого, доволі парадоксальною в українській історіографії виглядає прогалина щодо висвітлення життєдіяльності поляків у Галичині за воєнно-революційної доби. Ідеться не про різні вектори національно-політичних чи міжетнічних стосунків, а про комплексне вивчення суспільного буття політично домінуючої в краї спільноти. З іншого боку, ця «шпарина» стає особливо відчутною на тлі ґрунтовних досліджень про полонію Правобережної України у 1863–1914 рр. та Наддніпрянщини у наступні історичні епохи [114; 749]. Навіть у вже згаданих узагальнюючих дослідженнях з історії Галичини в роки Першої світової війни та ЗУНР становище поляків висвітлюється епізодично і зазвичай украй тенденційно, з «полонофобських» позицій.

Зазначена проблема надзвичайно складна, суперечлива, багатовекторна. Це засвідчує чи не єдина спеціальна ґрунтовна наукова розвідка О. Павлишина [1433], яка вдало поєднує мікро- і соціальну історію. З'ясовуючи становище польської суспільності Галичини під владою ЗУНР, автор розкрив її ставлення до української адміністрації та участь у галузевих інституціях й органах української держави, а також національно-політичну, зокрема й підпільну, антиукраїнську діяльність. У такому контексті зроблена спроба оцінити державотворчі процеси ЗУНР через призму соціальних інтересів різних верств галицької полонії. Отже, у цьому випадку традиційне питання про «політику

Польщі щодо українців» дослідник ставить у зворотному порядку, доводячи, що центральна влада ЗУНР намагалася демонструвати лояльне ставлення до польського населення, в чому не останню роль відіграло прагнення до її міжнародного визнання.

Чи не вперше в українській історіографії О.Павлишин предметно поставив проблему інтернування поляків та існування концтаборів на території ЗУНР, показавши реальність цього явища [1433]. Вона не втрачає актуальності і потребує спеціального вивчення. Деякі автори українського зарубіжжя побіжно зверталися до неї [1876]. Сучасні ж авторитетні репрезентативні видання продовжують стверджувати, що на території ЗУНР не було жодного випадку репресій проти цивільного польського населення та антиєврейських погромів [1637, с.300–301] і доводять безпідставність звинувачень польської преси у насильстві проти поляків на території ЗУНР [667, с.173].

Проводячи аналогії з українсько-російськими взаєминами в Наддніпрянщині, О. Павлишин стверджує, що й українсько-польські стосунки в Галичині в загальному контексті Української революції 1917–1920 рр. також мали характер конфлікту між селом і містом. Попри трагічні наслідки українсько-польської війни науковець загалом позитивно оцінює реалії міжнаціональних контактів між обома народами, окремі вияви яких відзначаються унікальністю в революційній практиці тогочасної Східної Європи [1433]. Зважаючи на таку постановку і вирішення проблеми, можна стверджувати, що ця праця загалом вписується в русло згадуваної концепції «відкритої історії» Н. Яковенко, яка, ще раз наголосимо, пропонувала перенести акценти з історії воєн і соціальних конфліктів на «культуру миру», тобто повсякденне життя людини [2132].

Отже, українська історіографія нагромадила помітний доробок про історію українсько-польських відносин, життєдіяльність етнічних менших Галичини за доби воєнно-революційних потрясінь 1914–1919 рр. В розрізі першого аспекту проблеми виокремимо в ній три основні підходи, струмені, характерні для дослідників різних періодів, течій і напрямів. До першого, домінуючого й на сьогодні – «традиційно-націоцентричного» – віднесемо праці істориків Західної України 20–30-х рр., студії українського зарубіжжя та сучасних вітчизняних вчених. Цьому підходу характерне протиставлення поляків і українців в краї, що відповідає україноцентричній парадигмі державницького напрямку вітчизняної історіографії й не заперечувалося представниками інших ідейних течій.

До другого струменя віднесемо праці, які базуються на приматі «соціально-класового» над «національним» і представляють зазвичай радянську історіографію. Такий підхід не витримує критики з точки зору того, що й український, і польський суспільні рухи в Галичині відзначалися насамперед національною солідарністю, прагнення збереження й реалізації якої значною мірою й призводило до міжнаціонального протистояння.

Третій струмінь – «модерністсько-поліцентричний» – формують праці представників молодшої англійської генерації українського зарубіжжя й частини сучасних вітчизняних істориків, побудовані на методологічних конструктах західної науки. Він видається найбільш перспективним, при тому, що не нівелюватиме реально існуючих в той час міжнаціональних антагонізмів.

Водночас такий поділ, як і будь-яка класифікація, є достатньо умовним, оскільки автори праць, які належать до історіографічного поля проблеми, часто послуговуються різноманітним методологічним інструментарієм.

Розгортання досліджень у напрямі вивчення міжнаціональних і міжетнічних відносин в краї значною мірою зумовлювалося і стимулювалося поліетнічністю України, існуванням спеціальної інституціональної бази наукових і громадських установ, етнічною самоідентифікацією авторів та багатьма іншими об'єктивними і суб'єктивними чинниками. Важливі наукові розробки велися на перетині різних наукових напрямів, зокрема етнодемографії, етнодержавознавства, розвитку історико-етнологічних, політико-правових студій тощо.

Архітектоніка досліджень про етноменшини Галичини розкривається у трьох головних ракурсах: як один з аспектів суспільної історії краю за воєнно-революційної доби 1914–1919 рр.; як складник етнічної історії народів, що перебували на території України; як спеціальна науково-дослідницька тема. Гадаємо, що нагромаджений масив наукової літератури з означеної проблематики дає підстави для перегляду побутуючої в українській історіографії тези про «периферійність» і «малодослідженість» розвитку етноменшин України, принаймні стосовно Галичини вказаного періоду. Про достатньо широку суспільну і наукову репрезентативність цієї проблеми свідчать відомі довідникові видання, статті в яких мають не лише інформативний, а й оціночно-аналітичний характер.

Водночас не варто перебільшувати здобутки і загальний рівень наукової розробки цієї теми, оскільки поряд із прогалинами у вивченні різних конкретно-історичних проблем потребує перегляду, уточнення й чимало усталених підходів і положень, що визначають сутність становища і розвитку різних етнічних спільнот краю.

На західноукраїнських землях міжвоєнного періоду та в українському зарубіжжі у 20–60-х роках з'явилася невелика кількість праць про окремі етнічні групи Галичини 1914–1919 рр., а в узагальнюючій літературі вони були хіба що окремими «вкрапленнями» при з'ясуванні «головних» суспільних проблем. Однак «україноцентризм», зокрема й сучасної історіографії, найвиразніше проявляється у синтезах історії України, де вони нерідко зовсім випадають із загальної канви подій, так що парадигма історичної моноетнічності залишається домінуючою. Вона дещо суперечить побутуючому в узагальнюючих працях з етнічної історії України та з історії Галичини воєнно-революційної доби положенню, згідно з яким українці через свій низький соціально-політичний статус опинилися у становищі меншини на власній етнічній території, де політично й економічно домінуючу роль відігравали поляки та євреї.

Нарощування знань у сучасній історіографії окремих етнічних меншин Галичини засвідчують спеціальні дослідження, передусім про становище євреїв в ЗУНР та участь німців в українських визвольних змаганнях. Таким науковим розробкам важко дати однозначну оцінку, зокрема критичного переосмислення потребують питання про взаємини між єврейською спільнотою та західноукраїнською республікою, а також з'ясування того, як її національна політика реалізовувалася на практиці. Водночас бачимо позитивну тенденцію до зміщення акцентів вивчення історії етноменшин з «макрорівня» (правові акти, етнодемографічні зміни, політика державних режимів тощо) на «мікрорівень», тобто вивчення змін в їхньому укладі життя, ментальності тощо.

Зроблено лише перші кроки в дослідженні життєдіяльності поляків, оскільки в українській історіографії вони фігурують переважно через призму міжнаціональних взаємин з українцями.

Для нашої дослідницької теми залишається актуальним зауваження вчених про необхідність системного підходу до вивчення міжнаціональних відносин як невід'ємної складової суспільного розвитку України та про доцільність їхнього дослідження в розрізі історії повсякденності, що дозволяє виявляти не лише автостереотипи, а й екзостереотипи, тобто образ певної національної спільноти в очах її сусідів на спільній території [1607], тим більше, що достатньо матеріалу про це дають преса, мемуарна література, інші документальні джерела. Історія нацменшин – невід'ємний складник етнічної історії України – тісно пов'язана з державотворчими, суспільно-політичними, правовими, демографічними, соціально-економічними, культурними та іншими чинниками. Лише такий комплексний підхід створює необхідні передумови для її всебічного вивчення.

РОЗДІЛ 7. ДОСЛІДЖЕННЯ ДУХОВНОГО І КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ ГАЛИЦЬКОЇ СПІЛЬНОТИ ВОЄННО-РЕВОЛЮЦІЙНОГО ПЕРІОДУ

7.1. Церковно-релігійні процеси як об'єкт історичної науки

Історіографія церковно-релігійного життя Галичини воєнно-революційної доби 1914–1919 рр. – складне різнопланове наукове явище, адже його градацію можна визначати за науково-теоретичними, ідейними, суспільно-політичними, церковно-релігійними, світоглядними та іншими критеріями. Її поділ за відомим проблемно-хронологічним принципом (західноукраїнська 20–30-х рр.; українського зарубіжжя, радянська, сучасна вітчизняна) доволі умовно відображає контури зазначеної проблеми. Більшій прозорості додає поділ цих груп дослідників (окрім радянських) на «світських» та «церковних», яких, у свою чергу, слід розрізняти за конфесійною приналежністю. З іншого боку, не менш складними за характером і структурою виглядають різного роду наукові, історико-мемуарні, історико-публіцистичні дослідження, що прямо чи опосередковано стосуються вказаної теми. Врешті, вона повинна розглядатися в широкому історичному контексті. В часовому вимірі ретроспектива, що дозволяє виявити коріння виникнення багатьох церковно-релігійних проблем, переходить у перспективу, яка відображає їхнє розв'язання на наступних етапах суспільного розвитку. В територіальному відношенні її вивчення виходить за межі Галичини, охоплюючи стосунки не лише з політичними і церковними колами Наддніпрянської України та Росії, а й Апостольською Столицею в Римі, Константинопольською патріархією тощо.

Церковно-релігійне життя Галичини періоду Першої світової війни не стало предметом спеціального комплексного дослідження, однак його вивчення має свою історіографічну традицію. Її підвалини заклали перші написані за «гарячими слідами» праці, які й до сьогодні залишаються чи не найбільш цитованими сучасними авторами. Йдеться про згадану роботу І. Крип'якевича, де переважно на основі матеріалів преси показано становище Української греко-католицької церкви в Галичині під час російської окупації [693]. Поряд з історико-документальними та історико-мемуарними працями Д. Дорошенка, Л. Цегельського й інших національно зорієнтованих авторів Галичини та еміграції міжвоєнного періоду з відмінних ідейних позицій до висвітлення церковних процесів у краї підходили автори з москвофільського табору (В. Ваврик, А. Хиляк та ін.).

Ґрунтовне комплексне вивчення зазначеної теми започаткувало українське зарубіжжя після Другої світової війни. Помітним внеском у її розробку стали історико-документальні й історико-мемуарні праці згуртованих навколо Українського вільного університету у Мюнхені знаних (переважно світських) істориків – С. Барана, П. Ісаєва, М. Чубатого, о. І. Гриньоха та інших діячів, що зазвичай були учасниками описуваних подій. Чимало спільних рис мають погляди зарубіжних та вітчизняних українських авторів, наближених до католицьких кіл, зокрема до римського престолу, — Б. Боцюрківа, А. Великого, О. Кравченюка, Г. Лужницького, С. Мудрого, І. Нагаєвського, І. Хоми та ін. Їхнім працям властиві такі риси: ототожнення понять «Українська греко-католицька церква» та «Українська католицька церква», антиправославна спрямованість висвітлення подій, глорифікація і певне перебільшення ролі УГКЦ у національно-визвольному русі 1914–1918 рр. «Православна історіографія», у свою чергу, поділяється

за приналежністю авторів до української та російської церков, одні з них при з'ясуванні зазначеної теми зберігають толерантність і виваженість, як, наприклад, І.Власовський, інші займають апологетичну позицію щодо своєї конфесії.

Окреслені тенденції тією чи іншою мірою притаманні сучасній вітчизняній історіографії, яка підтверджує факт, що навіть світські автори при вивченні церковно-релігійної тематики не залишаються вільними від впливів приналежності до певної конфесії. Крім того, на характері їхніх праць позначається і традиційна «захопленість» істориків проблематикою «власних» досліджень. Так, «з позицій греко-католицизму» до висвітлення становища УГКЦ в Галичині в роки Першої світової війни підходять Л. Гентош, Г. Цвенгрош, Г. Гладка, Я. Заборовський, О. Красівський, В. Марчук, І. Пилипів та ін. З іншого боку, ця проблема та пов'язана з нею «унійна тематика» знайшли належне місце в узагальнюючих працях з історії Церкви в Україні, зокрема й періоду визвольної боротьби 1917–1920 рр., Б. Андрусишина, М. Горячої, Т. Євсєєвої, А. Зінченка, О. Ігнатуші, О. Лисенка, О. Реєнта, А. Стародуба, В. Ульяновського та ін.

За відсутності комплексного дослідження про церковно-релігійні процеси в Галичині воєнно-революційного періоду 1914–1919 рр. ця тема висвітлювалась як у спеціальних публікаціях, що розкривають окремі її аспекти, так і в узагальнюючих працях, де вона розглядається в контексті політики російської адміністрації в краї (О. Мазур, І. Кучера та ін.). Це явище притаманне і дослідженням з історії ЗУНР: навіть у виданнях, що охоплюють комплекс державотворчих процесів, церковно-релігійна проблематика фактично не розглядається окремо, а висвітлюються лише деякі її аспекти.

Осібне місце в історіографічному осмисленні церковно-релігійного життя Галичини доби воєнного лихоліття посідає радянська література. В ній годі шукати продуктивних напрацювань із означеної проблеми, адже на загальну ідеологічну тенденційність нашаровувався ще й войовничий антиклерикалізм, так що історичні праці незмінно набирали вигляду публіцистичних памфлетів, просякнутих ненавистю до церкви і релігії, що найгостріше проявилось у ставленні до УГКЦ. Нехтуючи принципами історизму і формальної логіки, радянські автори вдавалися до довільного трактування й відвертого перекичування фактів. З таких позицій вони використовували значний масив джерел (періодики, мемуари, архівні документи), залишаючись упевненими, що їхні твори не піддаватимуться науковій, а лише ідеологічній експертизі. Незважаючи на це, виникали і певні труднощі, «неув'язки», зумовлені необхідністю протиставлення двох церковних інституцій. Вони долалися через трактування УГКЦ як «найбільш реакційної», а Російської православної церкви (РПЦ) як такої, що скомпрометувала себе в очах народу, як вірна союзниця самодержавства, чорносотенної реакції, мракобісся. Окреслені підходи і трактування властиві як узагальнюючим історичним дослідженням з історії Галичини «періоду імперіалізму» (І. Компанієць, В. Осечинський та ін.), так і спеціальним працям з «унійної тематики» (С. Даниленко, К. Дмитрук (Гальський), В. Добрич та ін.).

Церковно-релігійне життя в Галичині у 1914–1919 рр. – складний, багатовимірний, суперечливий феномен. Крім того, що воно розвивалося за трьох державно-політичних режимів, які створювали різні умови для існування УГКЦ, великий вплив на її становище накладали стосунки з Ватиканом, Константинопольським патріархом, Російською православною церквою, державно-політичними та православними колами в Україні тощо.

За цих обставин головна увага істориків зосереджується на дослідженні таких ключових проблем: 1) репресії проти греко-католиків з боку російських, австро-угорських, польських властей; 2) насаджування православ'я в краї; 3) роль українського духовенства у державотворчих процесах ЗУНР і творенні національних військових формацій; 4) розгортання унійно-екуменістичної акції тощо. Хоча ці процеси і явища мають відмінний суспільний характер, при їхньому висвітленні спостерігаємо одну спільну тенденцію: в епіцентрі всіх подій (і досліджень) виступає митрополит А. Шептицький — найвпливовіша, найколеритніша постать західноукраїнської історії першої половини ХХ ст., яка сфокусувала у собі всю велич і трагізм своєї Церкви.

Відображенню життєдіяльності митрополита А. Шептицького за 1914–1919 рр. в українській історіографії присвячена наша спеціальна публікація [223], тому в дисертаційній роботі стисліше окреслимо контури цієї проблеми. Вивчення життєдіяльності глави УГКЦ А.Шептицького за воєнно-революційної доби 1914–1919 рр. розгорталося за гарячими слідами, що зумовлювалося не стільки науковим інтересом, скільки знаковим потенціалом його постаті для національно-політичного та церковно-релігійного розвитку Галичини та всієї України. Це яскраво засвідчила перша історико-документальна праця «Царський в'язень» (1918), яка відтворює хроніку подій, пов'язаних з арештом митрополита російською владою, його перебуванням у Росії та поверненням до Галичини [1997]. Наступним помітним внеском у висвітлення окресленого кола проблем стали історико-мемуарні публікації Д. Дорошенка [556; 563], які, крім особистих вражень автора від зустрічі з А. Шептицьким, ґрунтуються на унікальних документальних матеріалах з його особистого архіву, про що йтиметься далі.

Названі та деякі інші праці, що з'явилися за міжвоєнного періоду в Галичині й еміграції, помітно вплинули на висвітлення зазначеної теми авторами українського зарубіжжя, приналежними до різних наукових і церковно-релігійних центрів. З-поміж них поважне місце в шептицькознавстві належить роботам переважно світських істориків, знаних громадських діячів – С. Барана, П. Ісаїва, М. Чубатого, о.І. Гриньоха та інших. Щоправда, вони помітно відрізняються за науково-фаховим рівнем і тематичною спрямованістю.

Чи не найбільш цитованою залишається книга чільного діяча націонал-демократії та українського національного руху С. Барана (1947) [67].

Написаний у пафосному тоні біографічний твір професора теології УВУ о. Івана [Всеволода] Гриньоха [435] слугує прикладом звеличення постаті А. Шептицького, засвідчує її велич і знаковість на тлі доленосних трагічних подій української історії 1914–1919 рр. На відміну від нього праці П. Ісаїва, почесного професора історії Українського католицького університету ім. св. Климента в Римі [712], та знаного історика Церкви М. Чубатого [2045] підготовлені на основі широкого кола іноземних джерел, мають науково-аналітичний характер та присвячені окремим важливим аспектам діяльності митрополита.

Потужним стимулом для її вивчення став беатифікаційний процес над життям А. Шептицького, що розпочався в грудні 1958 р., так що більшість біографічних праць 60-х років з'являлися в рамках його т. зв. інформаційної фази. З-поміж них своєю змістовністю і структурованістю вигідно вирізняється студія О. Кравченюка (1963), підготовлена головним чином на основі іноземних джерел. Викладаючи події в хронологічній послідовності, автор простежує переміщення митрополита А.

Шептицького в російському засланні паралельно з утисками проти його Церкви у Галичині. При цьому він пояснює пов'язані з цим моменти як в історичній ретроспективі, так і з проекцією на пізніші події, що визначили долю УГКЦ. Спираючись на італійські, німецькі, французькі, англійські праці й документальні матеріали, О. Кравченко показав реакцію міжнародної спільноти та заокеанської еміграції на події, пов'язані з арештом А. Шептицького та переслідуванням його Церкви у 1914–1918 рр. [942, с.45–53].

Одним з останніх вагомих здобутків зарубіжного шептицькознавства став збірник статей за редакцією П. Магочого (Едмонтон, 1989) [2189]. Поряд зі статтями авторів, які мають українське етнічне коріння (І. Музичка, М. Гринишин та ін.), значний інтерес представляють праці іноземних учених, які пропонують неординарні, побудовані на методології західної біографістики погляди на життєдіяльність галицького митрополита, зокрема й за досліджуваного періоду (наприклад, публікація В. Байхла про його стосунки з віденським урядом [2164] та ін.).

У сучасній історіографії утверджується теза про гостре ідейно-політичне протистояння між радянськими та зарубіжними українськими науковцями, що проявилось у різних, часом діаметрально протилежних поглядах та оцінках історичних явищ, подій, осіб, пов'язаних із церковно-релігійним життям Галичини за доби Першої світової війни та Української революції. Впадає у вічі усталений «набір» ярликів-епітетів, навішаних радянськими авторами на УГКЦ та її першоієрарха. Так, зі всього видно, що, з'ясовуючи це питання, І. Компанієць [893, с.187–190] не пішов далі В. Осечинського [1406; 1408], який, хоча й засвідчив свою поінформованість при його висвітленні, але за відсутності наукового апарату можна лише здогадуватися про походження джерел, якими він користувався. Так само не претендували на оригінальність й інші радянські автори, що займалися «унійною тематикою», – С. Даниленко, К. Дмитрук (Гальський), В. Добрич та інші [483; 524; 530]. До речі, у своїх працях вони активно покликалися на збірник документів «Правда про унію» [16], який, попри тенденційні коментарі, містить цінні матеріали з досліджуваної теми, що вперше з'явилися в Україні.

Неупереджене вивчення життєдіяльності А. Шептицького в Україні розпочалося на межі 80–90-х років на тлі посилення загальної уваги до трагічної історії УГКЦ першої половини ХХ ст. Еволюція наукових прагнень дослідників від показу («реабілітації») самої постаті митрополита до глибшого з'ясування його ролі в національно-політичному й унійному рухах, зокрема досліджуваного періоду, простежується за матеріалами наукових конференцій, присвячених постаті А. Шептицького (Львів, 1990; Івано-Франківськ, 1995; ін.) та загальним проблемам історичного розвитку УГКЦ в Україні. В такому ж ключі розгорталася публікація документальних матеріалів, наростав потік публікацій біографічного і церковно-історичного характеру, що докладніше проаналізовано у праці Л. Гентош [937].

У полі нашого аналізу перебувало понад два десятки найпомітніших історико-біографічних праць, присвячених А. Шептицькому. Вони належать представникам різних історіографічних напрямів, тож діяльність самого митрополита, як і становище його Церкви за воєнно-революційної доби, в них висвітлюються по-різному. Порівняно з науково-популярними працями, наприклад Л. Цегельського (Львів, 1937), В. Лаби (Люблін, 1990), В. Ленцика (Львів, 2001) [1042; 1076; 2008], ці проблеми ґрунтовніше представлені у біографічних роботах Я. Заборовського (Івано-Франківськ, 1995), Г. Цвенгроша (Львів, 1995) [633; 1999] та ін. Останнє стосується і дисертаційних

досліджень Я. Біласа та Г. Гладкої [112; 356], де в окремих розділах у схожому ракурсі розкривається суспільно-політична діяльність митрополита в зазначений період. Важливі аспекти цієї проблеми висвітлили О. Красівський і В. Расевич [949; 1585].

У життєдіяльності митрополита А. Шептицького та розвитку його Церкви в 1914–1919 рр. вирізняється кілька «знакових», «хрестоматійних» проблем, дослідження яких відбувається у контраверсійному дусі, супроводжується науковою полемікою.

Одна з них стосується серпневого 1914 р. меморандуму А. Шептицького до урядів Центральних держав, в якому викладено проект державного устрою України. Появу цієї цінної пам'ятки національної суспільної думки дослідники подають як знакову подію переломної доби української історії, що не виключає її різних оцінок і тлумачень. Передусім звернемо увагу на деякі формальні аспекти проблеми, пов'язані з назвою та публікацією цього документа, його текстологічним аналізом тощо. Впадає у вічі той факт, що в науковій літературі та публікаціях документів він фігурує як «меморандум», «меморіал» чи «записка», «маніфест», «послання», «заява» і т. ін. Таке «різночитання» подекуди набирає принципового значення, оскільки в міжнародно-правовій практиці існують усталені норми номінування міжнародних заяв та публічних документів, назва яких повинна відповідати їхнім цілям і характеру.

У зв'язку з цим привертає увагу спеціальна ґрунтовна розвідка П. Ісаїва [712], який, дослідивши меморандум митрополита А. Шептицького на основі величезного обсягу джерел та західної (німецької, італійської, голландської), української, російської літератури, підняв авторитетний голос у науковій полеміці навколо цього документа. Порівнявши свій власний переклад з німецької мови з чинними російським та українськими, автор вказав на різниці між ними, які могли викликати різночитання окремих положень. До речі, у П. Ісаїва та в новіших публікаціях джерельних матеріалів [1274, с.609–612] цей документ фігурує як «меморандум», що відповідає його змісту і формальному статусу.

Сучасні світські дослідники наголошують на винятковому значенні меморандуму А. Шептицького для розгортання суспільно-політичного життя українців. Типовою і виразною у цьому відношенні є позиція В.Расевича, який вважає, що в цьому документі в концентрованій формі представлено основні вимоги національного руху, тоді як жодна українська політична партія не мала конкретного плану державного будівництва, та й саму ідею самостійництва відклала на далеку перспективу. Це був єдиний реальний план досягнення українським національно-політичним проводом своєї найвищої мети і саме його намагалися реалізувати в період Першої світової війни [1585, с.219–220]. Інші, приналежні до цієї групи автори (Я. Білас, Г. Гладка, М. Кугутяк) в різних ракурсах також доводять, що меморандум відобразив основну тенденцію розвитку української суспільно-політичної думки періоду Першої світової війни. При цьому часто стверджується, буцімто він, поєднавши плани військової, правової, релігійної розбудови держави, відображав прагнення як галицьких, так і наддніпрянських політичних кіл. Однак, зважаючи на національно-політичні реалії, вважаємо їх занадто оптимістичними. З іншого боку, має сенс точка зору П. Ісаїва, який підкреслював, що цей документ становив лише «проект на перехідний воєнний час», адже пропонувані А.Шептицьким перетворення мали б частково «випередити» ухвали наступних міжнародних конференцій в «українському питанні» [712, с.43]. Такі зауваження слід брати до уваги при з'ясуванні значення цього документа.

До знакових подій української історії також належать факти, пов'язані з арештом А.Шептицького російською владою у вересні 1914 р. та його перебуванням у російському полоні до березня 1917 р. Важко погодитися з істориками, які надають їм суто символічного значення, бо насправді ці події концентрують у собі важливий зріз реалізації політичної доктрини Російської імперії у Галичині. Арешт глави УГКЦ був історично вмотивований та істотно вплинув на церковно-релігійні та національно-політичні відносини в усій Україні. Тому з'ясування причин, суті та наслідків арешту «царського в'язня» обросло численними версіями, що відображають різні погляди на широке коло церковних і політичних питань.

В історіографії утвердилася позиція, згідно з якою виголошена митрополитом А. Шептицьким 6 вересня 1914 р. в Успенській церкві Львова проповідь стала не «причиною», а лише «приводом» для його арешту. Втім, немає єдності у визначенні причин, що призвели до цього акту. При цьому різняться оцінки самого характеру проповіді: з твердженнями, що вона була «в цілому лояльною щодо окупантів» (Я. Заборовський [633, с.27]) не можемо погодитися, тож схилиємося до точки зору істориків, які вбачають в її змісті «відвертий антиросійський виступ» (В. Марчук [1240, с.154] та ін.), що й дало формальний привід для арешту.

Слідом за першими працями про дві російські окупації Галичини 1914–1916 рр. в історичній літературі закружляла «москвофільська версія» арешту А. Шептицького. Зокрема, І. Крип'якевич, виходячи з аналізу преси, одним з перших указав на провокаційну роль, яку відіграли москвофіли в ролі інформаторів, радників, агітаторів у розгортанні репресій проти УГКЦ, хоча історик і не вважав їх головним чинником наступу на Церкву [693]. Відтак простежується лінія, коли одні автори наголошували, що саме «наклепи» москвофілів підготували ґрунт і визначили долю митрополита (К. Левицький [1067, с.58–61]), інші обстоюють тезу, що галицькі москвофіли розпочали спільно з російськими православними колами нагінку на митрополита ще в 1900 р., так що з вибухом війни вони лише довели цю справу до кінця (Г. Лужницький [1148, с.683]).

Частина українських авторів, посилаючись на польських істориків і мемуаристів, паралельно розвивали «польську версію». Вона зводиться до того, що саме польські чинники тривалий час проводили провокаційну діяльність, підбурюючи, з одного боку, москвофільсько-російські кола, а з іншого – пустили «блуд» у німецьку пресу, яка закидала митрополитові «схизму» і «русофільство». З цією версією пов'язана справа «вірнопідданського» листа митрополита, про який ітиметься далі.

Згідно з третьою («австрійською») версією арешт митрополита А.Шептицького могли спричинити його таємні перемовини з австрійським престолонаслідником Францом Фердинандом. Її аргументовано спростував С.Баран, який був особисто втаємничений у цю справу [67, с.64–67]. Водночас, переповідаючи маловідомий епізод про переговори щодо обміну А. Шептицького, автор, гадаємо, перебільшував можливість звільнити митрополита з заслання подібним шляхом [67, с.37].

У сучасній історіографії починає цілком виправдано переважати позиція, яку одним з перших обґрунтував Д. Дорошенко. У своїх мемуарних та історичних працях він доводить, що причиною арешту А. Шептицького стала його тривала національно-патріотична діяльність, про яку російський уряд був добре поінформований, тож, приступаючи до реалізації своїх планів, він просто не міг залишити митрополита в Галичині. До такого висновку Д. Дорошенко дійшов, вивчаючи жандармські протоколи

з архіву галицького генерал-губернаторства, які становили основу таємного «діла графа Шептицького» [556; 561, с.33–35; 563]. Нині в повнішому вигляді цю точку зору представив А. Стародуб [1773]. За другу рівноцінну причину арешту А.Шептицького дослідник подає прагнення митрополита поширити унію в Росії, на що свого часу звертали увагу К. Левицький [1067, с.58–61] та чимало інших авторів. Таким чином, на задній план відходять побутуючі в літературі 90-х років твердження, що впливали з посилення на офіційні пояснення російського уряду, мовляв, акт арешту здійснено не з якихось церковно-релігійних мотивів, а через «антиросійську агітацію», «фінансування війська» тощо.

В українській історіографії склалася традиція, згідно з якою широкий комплекс проблем суспільно-політичного та церковно-релігійного розвитку Галичини в 1914–1917 рр. розглядається в одному контексті з темою перебування А. Шептицького у російському засланні. Побутування митрополита в Курську, Суздалі, Ярославлі, як і обставини його звільнення з російського заслання та триумфальне повернення до Львова, детально показано багатьма авторами різних періодів. Рівень представлення цих подій у сучасній навчальній та науково-популярній літературі дозволяє говорити, що вони накладають свій відбиток на формування історичної свідомості широкої громадськості.

Вже йшлося про те, що постать А. Шептицького викликає неабиякий інтерес у сучасній польській та російській історіографії. Попри відмінні наукові підходи і ментальність, польські автори виявляють толерантне ставлення до українського митрополита. Серед російських науковців існують більш полярні погляди на це питання, що також пояснюється інертністю мислення представників старшої генерації. Останнє стосується знаного дослідника історії Церкви М. Одинцова, який при висвітленні зазначеного кола питань спирається передусім на надбання радянської науки [1385]. Навіть у заголовки своїх праць він воліє ставити слова з записки департаменту поліції про діяльність А. Шептицького: «Вся его [А. Шептицького] работа проникнута крайней враждой по отношению к [Православию и] России» [1385, с.106]. Відверто упереджене ставлення до галицького митрополита призводить до порушення простої формальної логіки викладу історичних подій. З одного боку, при засудженні місії діяльності А. Шептицького в Росії наголошується, що він був підданим Австрії, послом її парламенту, керівником політичної партії, яка також негативно ставилася до Росії. З іншого боку, всі ці речі «забуваються», коли йдеться про стосунки митрополита з Віднем, зокрема листування з австрійськими монаршими особами й урядовцями. Тому такі контакти знову ж таки всіляко засуджуються [1385, с.104–105], хоча, зважаючи на статус митрополита, вони були цілком зрозумілим явищем.

Представники молодшої генерації російських учених в особі А. Бахтуріної [73] та інших авторів виваженіше підходять до оцінки діяльності А. Шептицького та церковно-релігійної ситуації в Галичині періоду Першої світової війни загалом. Гадаємо, українським історикам слід уважніше поставитися до домінуючої в російській історіографії тези, що російські владні кола дивилися на А. Шептицького винятково як на «політичного діяча», тому вся його церковно-релігійна діяльність сприймалася як «суто політична» [75, с.173–179; 1385, с.103–105]. Зрештою, слід погодитися і з переважаючим у ній поглядом, що ні москвофіли, ні місцева адміністрація, ні тим більше А. Брусилів чи будь-який інший посадовець не могли відіграти якоїсь «вирішальної ролі» в арешті митрополита, бо російське Міністерство внутрішніх справ

уже давно за ним стежило, особливо за його унійною акцією в Росії, тож доля А. Шептицького на випадок окупації Галичини була вирішена заздалегідь.

Не можна обійти увагою той факт, що як українська, так і російська історіографії обопільно якщо не ігнорують, то, принаймні, вкрай недостатньо використовують наукові здобутки одна одної, хоча їхні напрацювання з цієї теми дають можливість для взаємозбагачення та привід для наукових дискусій.

Видається, що дослідники вже дійшли згоди стосовно долі відомого архіву А. Шептицького, тож у поглядах на це питання не бачимо принципів розбіжностей навіть між представниками української католицької (їхню версію озвучив О. Кравченко [942, с.40–43]) та сучасної російської (А. Бахтуріна [73, с.174–176]) історіографій. Після майже детективної історії про вилучення жандармерією документів з підвалу будинку митрополита у Львові їх вивезли до Петрограда. Після лютневих 1917 р. подій одну його частину – особистий архів А. Шептицького – повернули власникові, а другу – діловодство митрополичого управління – залишили в Росії, тож нині воно зберігається в Російському державному історичному архіві С.-Петербурга. Вірогідно, саме з цими документами знайомився Д. Дорошенко, що й засвідчив у своїх спогадах [556]. Однак фонди цього архіву залишаються доволі слабо опрацьованими українськими дослідниками, тоді як їхні російські колеги активно залучають їх до наукового обігу [556; 561, с.33–35; 563], зокрема й у спеціальних джерелознавчих публікаціях [1385].

У літературі точилася дискусія щодо «політичного» чи «церковно-релігійного» характеру документів з архіву А. Шептицького, оскільки припускалося, що вони могли бути однією з причин його арешту. Однак така полеміка втрачає сенс, коли зважати на те, що за тодішньої ситуації розділити ці дві сфери суспільного життя можна лише умовно.

На тлі такого розмаїття оцінок постаті А.Шептицького та його ролі у доленосних для українського народу подіях видаються зрозумілими й відмінності у з'ясуванні обставин, що уможливили звільнення митрополита. Світські як українські, так і особливо російські дослідники ці події пов'язують з курсом Тимчасового уряду на лібералізацію релігійної політики (особисту ініціативу в цій справі приписують його главі О. Керенському) та протестами прогресивних російських діячів – В. Короленка та ін. Однак католицькі історики, позицію яких виразно обстоював А. Великий [202, с.107], при висвітленні цієї справи наголошують на «заступництві» Апостольського престолу, іспанського і німецького урядів та європейських монарших родин, що і відіграло вирішальну роль у визволенні «царського в'язня» з неволі.

Комплекс питань про становище УГКЦ, репресії проти духовенства та навернення греко-католицьких вірян на православ'я в загальних історичних працях подається як складник «Галицької Руїни»; висвітлення цих проблем на емпіричному рівні не викликає труднощів. Однак автори спеціальних праць, намагаючись глибше з'ясувати їхні причинно-наслідкові зв'язки, потрапляють у складний лабіринт хитросплетень і суперечностей, зумовлених власною ідейною і конфесійною заангажованістю, характером джерельної бази й іншими обставинами.

Маючи за собою величезний масив найрізноманітніших джерел, сучасні вітчизняні історики лише почали виявляти перші намагання комплексно глибоко осмислити зазначену тему. Таким прикладом слугує розвідка А. Стародуба, в якій становище УГКЦ під час Першої світової війни традиційно, і загалом виправдано,

розкривається з позиції російської церковної політики в краї, яку дослідник (до речі, слідом за католицькими авторами українського зарубіжжя) називає експансією «воєнного православ'я» [1773]. Ця тенденція побутує і в працях з історії Галичини доби Великої війни, де церковно-релігійне питання переважно розглядається як складник політики російської адміністрації в культурно-релігійній сфері [1039; 1180].

Сучасні історики ще не запропонували якісно нових узагальнень і підходів до вивчення зазначеної проблеми на емпіричному та методологічному рівнях, тому при з'ясуванні становища і втрат УГКЦ у період «Галицької Руїни» вони, як правило, продовжуються опиратися на здобуток своїх попередників [693], зокрема авторів українського зарубіжжя. Таким чином, приміром, вони фактично не просунулися далі Г. Лужницького (1954), який уклав чи не найповніший мартиролог арештованих, вивезених, страчених (повішаних, розстріляних) греко-католицьких, православних священиків з Галичини і Буковини із зазначенням місця їхнього перебування та подальшої долі у таборах інтернованих [1148, с.537–542, 681–684].

Більш критичного й виваженого ставлення потребують і різні за характером історіографічні й історичні джерела. Так, великою популярністю серед дослідників користуються матеріали Талергофських альманахів, в яких зібрано багатий матеріал про знущання, переслідування австро-угорською владою греко-католицьких та православних священиків і селян [1831]. Однак не слід забувати, що їхніми укладачами й авторами були москвофіли, які обходили увагою репресивну церковну політику Росії, перекладаючи всі злодіяння щодо УГКЦ лише на ворогуючу сторону – Австро-Угорщину. З іншого боку, маловідомою в історіографії залишається документальна праця греко-католицького священика Ю. Дзеровича (1916), в якій вміщено один з перших мартирологів переслідувань українського духовенства та віруючих Галичини у 1914–1915 рр., а також передається тогочасна психологічна атмосфера, що панувала з-поміж українців краю [516].

У студіях із зазначеної теми чи не найскладнішим виглядає питання «оправославлення» греко-католиків Галичини. Крім ідейних та інших суб'єктивних чинників, на її висвітленні вкотре чи не найбільше позначалася приналежність авторів до різних конфесій. Це виразно проявилось у визначенні ініціаторів наступу на УГКЦ, причин переходу її вірян на православ'я, кількості «навернених» та в тлумаченнях багатьох інших аспектів цієї справи.

У літературі «проправославного» (як українській, так і російській) спрямування, з одного боку, та «прокатолицького», з іншого, зустрічаємо різнобій статистичних даних, що відображають процес та наслідки політики «навернення уніатів». Урешті, тут маємо той випадок, коли історики, спираючись на одні й ті ж джерела (матеріали архівів, періодики, мемуари тощо), вдаються до різних тлумачень, роблячи подекуди протилежні висновки. Все це нерідко призводить до спотворення реалій церковно-релігійного життя. Для прикладу, автори різних напрямів одностайно вказують, що близько 200 парафій у Галичині одержали православних священиків (І. Власовський; Д. Дорошенко [278, с.247; 560, с.8] та ін.). Однак це не може означати, що «дві сотні греко-католицьких парафій перейшли на православ'я», бо вони могли «спорожніти» з інших причин – внаслідок переходу греко-католицьких священиків на православ'я, через репресії проти них тощо.

Показники кількості парафій, що «перейшли на православ'я», переважно коливаються від 50 до 100, а «оправославлених уніатів» – від 30 до 50 тис. Проте за будь

-якого випадку важко сказати, наскільки адекватно вони відображають дійсний стан речей. Оскільки ця справа набрала суто політичного характеру, то за критерії, які б мали засвідчити факт «переходу на православ'я», бралися не лише церковно-релігійні чи навіть обрядові обставини, але й прості формальні випадковості. Дослідники, які при вивченні цих питань посилаються на офіційні звіти російських світських чи церковних структур, повинні зважати, що їхні представники часто зараховували до «православних» і українських «уніатів», які сповідалися і причащалися у православних храмах чи навіть просто їх відвідували. Ці та інші подібні дії, безумовно, не можуть означати відмови греко-католиків від своєї Церкви.

Дані про священників, які перейшли на православ'я, здавалося б, могли бути більш конкретними і точнішими. В історичних працях вони переважно коливаються від 86 до 113 осіб, хоча подекуди зустрічаємо і більш «різкі» відхилення в той чи інший бік. Зокрема, автори, близькі до українських католицьких кіл (Б.Боцюрків, Г.Лужницький та ін. [152, с.14–15; 1148, с.537, 683–684]), вказують, що лише 29 «священників-колаборантів» змінили «батьківську віру», не рахуючи 77 осіб, яких російські війська насильно (отже, вони не відступили «добровільно») забрали як заручників. «Навернення на православ'я» зумовлюється не стільки церковними, скільки політичними мотивами, адже, захопивши Галичину, російська адміністрація не арештувала жодного римо-католицького чи вірмено-католицького священника. При цьому не скидаються з важелів і впливи русофільської пропаганди.

В українській історіографії, починаючи від І. Крип'якевича, Д. Дорошенка та закінчуючи авторами радянського періоду, українського зарубіжжя (А. Великий, О. Кравченко, Т. Коструба та ін.) й сучасними дослідниками, вкорінився стереотип, згідно з яким антиукраїнська церковна політика російського самодержавства у Галичині асоціюється з Волинським єпископом Євлогієм, якого сам цар призначив опікуватися церковними справами в краї. Відтак через його постать розкриваються причетність та впливи на цю сферу російських православних ієрархів, генерал-губернаторства, москвофілів, військових властей, Священного Синоду й навіть самої верхівки Російської імперії. Таку позицію, до речі, поділяє більшість істориків греко-католицької, римо-католицької та української й навіть російської православних церков.

Не останню роль у такому висвітленні подій відіграв комплекс використовуваних джерельних матеріалів, зокрема найбільш цитовані мемуари греко-католицького єкзараха в Росії диякона Василя, який постійно наголошував на «виключній», «головній» ролі владики Євлогія в реалізації церковної політики Росії в Галичині. Вагомим аргументів на користь такої позиції додавала і діяльність самого Євлогія, передусім його груднева 1914 р. проповідь у Преображенському соборі у Львові. Зроблена тоді владикою сумнозвісна заява, що «народ галицький усвідомлює себе православним», а «спільна мати» Росія розкриває перед ним свої обійми, викликала гострий протест з боку греко-католицького духовенства. В літературі ця подія часто зображається як своєрідний «символ» і «апогей» нагінки проти УГКЦ.

Разом з тим при висвітленні цих подій сучасні українські та російські дослідники майже сходяться у багатьох принципово важливих моментах. По-перше, вони одноставні в тому, що російські церковні та світські чинники розпочали тривалу продуману політику щодо насадження в Галичині православ'я вже за передвоєнного періоду, так що окупація краю стала її органічним продовженням. По-друге,

стверджується, що ні віденський уряд, ні ієрархи УГКЦ не виробили контрзаходів, які б перешкодили цьому курсу, зрештою, вони взагалі й не співдіяли в цьому напрямі. По-третє, визнається факт провалу акції «возз'єднання» через заполітизованість православних місіонерів, неадекватні уявлення про бажання греко-католиків зректися унії, дискредитацію адміністративного апарату, частиною якого «уніати» вважали православну церкву.

Слід також визнати, що сучасні світські історики швидше звільняються від різних «моноцентризмів» (національного, релігійного, політичного) у вивченні зазначеної проблеми, намагаючись висвітлювати її з позицій історизму і релігійної толерантності. Обопільна упередженість важче долається авторами, наближеними як до католицьких (греко-католицьких), так і православних кіл. Ще в 50–70-х роках утверджувалася тенденція, коли історики, що працювали під опікою Ватикану (А. Великий, Г. Лужницький, І. Нагаєвський та ін.), за головного ініціатора й організатора наступу на греко-католиків уважали передусім російське «воєнне православ'я» (у проникненні такого вислову в історіографію не останню роль відіграв А. Великий [202, с.108–109]), що прагнуло використати доленосні події світової війни для реалізації своїх давніх мрій про знищення унії в Галичині. У цьому відношенні важко помітити зміни в працях приналежних до цієї групи сучасних авторів [1326].

Сучасним історикам, які говорять про необхідність подальшого вивчення масштабів і наслідків репресій проти УГКЦ у 1914–1917 рр., на нашу думку, вартувало б активніше використовувати методи кліометричного аналізу, який передбачає збирання якнайбільшого і детальнішого обсягу статистичних даних про досліджуваний об'єкт, щоб шляхом узагальнюючого порівняльного аналізу визначити загальні або ж усередковані величини, які відображають якісні зміни його розвитку. Робота в такому напрямі вже ведеться. Для прикладу, Р. Делятинський на основі копітких обрахунків значного джерельного масиву показав масштаби збитків (знищення близько 60 церков тощо), яких зазнала Станіславська єпархія за доби воєнного лихоліття [499].

Попри постійне наголошування на значних втратах та важливій ролі греко-католицького духовенства в національно-політичному та церковному житті за доби воєнного лихоліття, поки що відсутні спеціальні праці, які б висвітлювали його життєдіяльність на рівні мікроісторії. Перспективність такого напрямку досліджень засвідчує публікація Г. Степаненко, яка показала суспільне життя і побут православного парафіяльного духовенства українських єпархій у роки Першої світової війни та його жертвне пастирське служіння своєму народові в умовах лихоліття [1789].

У різних площинах суспільного розвитку галицьких українців – національно-політичній, внутрішньоцерковній тощо – історики розглядають справу запровадження в 1916 р. григоріанського календаря. Типові приклади її висвітлення авторами зі світського та церковного середовищ подають відповідно К. Левицький, який один з перших з'ясував наслідки цієї реформи для українського національного руху [1067, с. 321–323], та о.Р.Лободич, котрий акцентує на її церковно-обрядовому аспекті. Підсумовуючи напрацювання попередників та спираючись на дещо відмінні джерела, це питання ґрунтовно, хоча і в різних площинах, дослідили два сучасні науковці: О. Павлишин – як завершальний акорд чотирьохсотрічної історії впровадження григоріанського календаря в церковне життя українців [1426]; О. Єгрешій – в контексті формування світогляду і суспільно-політичної діяльності Г. Хомишина [601]. Таким

чином, з'ясовано обставини, що спонукали до проведення календарної реформи, її зміст, ставлення до неї різних національно-політичних сил (українців, поляків, австрійської влади), протиборство навколо цієї справи тощо.

Дослідивши комплекс цих питань, О. Павлишин дійшов висновку, що за пануючих тоді історичних обставин календарна реформа мала «ситуативний характер», тому вона не стала суто церковною справою, а набула виразного політичного забарвлення та, зважаючи на загальний опір, була приречена на невдачу [1426, с.57]. Науковець зазначив, що йому не вдалося віднайти документальних матеріалів, які б прояснили ставлення А. Шептицького до зміни календаря, тож він лише обмежується припущенням: «вірогідно, що воно було негативним» [1426, с.56]. Це важливо враховувати, оскільки в історіографії побутує тенденція трактувати цю подію як таку, що поклала початок чи навіть значно поглибила суперечності між митрополитом і станіславським єпископом, що позначалося на розвитку всього національного культурно-освітнього і церковно-релігійного руху галицьких українців. Потребує прояснення і питання про роль австрійської влади у цій справі. Твердження, буцімто Відень «ухилився від формулювання своєї позиції», але прихильно сприйняв календарні нововведення (О. Павлишин [1426, с.52]), вочевидь, не є достатньо обґрунтованими. Мають рацію дослідники, які вважають, що перехід на григоріанський календар та латинізація обряду прямо «ініціювалися» й підтримувалися австрійськими військовими та політичними колами (К. Левицький, А. Стародуб, ін.), що цілком виправдано розглядається як реакція на «оправославлення» уніатів краю російською владою. Зрештою, без протекції Відня за відсутності глави УГКЦ А.Шептицького Г. Хомишин навряд чи сам наважився б на такий відповідальний крок.

Вищезгадані та інші (П. Шкраб'юк [2090]) національно зорієнтовані дослідники здебільшого негативно оцінюють наслідки календарної реформи, вважаючи, що вона могла перешкодити поглибленню національної єдності українців. З іншого боку, частина авторів, близьких до католицьких кіл, будучи прихильниками окциденталізму (політики латинізації), позитивно оцінюють акцію Г. Хомишина, що, на їхню думку, сприяла обмеженню впливів Російської православної церкви в Галичині та прилученню українців краю до західноєвропейського життя і культури. В сучасних «світських» дослідженнях (П. Кам'янський [766] та ін.) такі погляди часто пробиваються під впливом польської історіографії.

Національно-церковним стосункам за доби ЗУНР історики приділили значно менше уваги, ніж вивченню їхнього розвитку в попередні роки воєнного лихоліття. Це пояснюється як об'єктивними умовами – зняттям напруги у церковно-релігійній сфері, так і суб'єктивними обставинами – зосередженням уваги на політичних питаннях, що вирішували долю західноукраїнської держави. В узагальнюючих працях її релігійна політика розглядається побіжно, в контексті різних суспільних проблем і часто оминається увагою. Утім, церковно-релігійна проблематика отримала ширше відображення у спеціальних роботах відповідного спрямування. До найбільш розроблених можна віднести три проблеми: участь греко-католицького духовенства у Листопадовому зриві 1918 р. та державотворчих процесах ЗУНР; роль духовенства у функціонуванні українських військових формацій; міжнародна діяльність ієрархів УГКЦ, передусім митрополита А. Шептицького, щодо захисту української державності.

Найавторитетнішою і свого роду «відправною» працею про участь духовенства в організації та функціонуванні центральних і місцевих органів влади ЗУНР залишається історика-мемуарна робота о. І. Лебедовича. Завдяки підтримці зарубіжного українства та копіткому аналізу доступних джерел він зібрав й узагальнив величезний фактологічний матеріал із зазначеного питання [1057]. Приналежні до церковно-католицьких кіл автори небезпідставно наголошують на вагомій, подекуди вирішальній ролі духовенства в розбудові адміністративного апарату та утвердженні ЗУНР на місцях, адже, за словами Г. Лужницького, не було жодної повітової УНРади, в якій його представники не посіли б «чільного місця» [1148, с.537–543]. Властива цій групі авторів тенденція до істотного перебільшення ролі духовно-церковного чинника виразно проглядається в працях А. Великого [202, с.103–108], що призводить до недооцінювання ролі світських політиків й інституцій, яка, безсумнівно, була провідною в державно-управлінських процесах.

У сучасній вітчизняній історіографії (Г. Гладка, Р. Делятинський, О. Красівський, В. Марчук, О. Павлишин та ін.) простежуються намагання показати вплив УГКЦ на державотворчі процеси через участь духовенства в адміністративному апараті та інших сферах суспільного життя. Головними аргументами для доведення тези про «повну підтримку» церквою визвольних змагань слугує діяльність церковних очільників, яка предметно демонструється на основі пастирських листів, ухвал церковних зібрань, прийнятих спільно з політичним проводом відозв тощо. В такому історіографічному руслі доводиться, що греко-католицизм як теорія і практика національно-релігійного життя органічно влився в загальнонаціональний державно-соборницький рух українства [1240, с.162]. Така постановка питання спонукає до глибшого осмислення проблеми співвідношення і взаємопроникнення церковно-релігійного і державотворчого чинників за військово-революційної доби 1914–1919 рр. Це ж стосується і висновків про особливе суспільно-політичне становище УГКЦ, яка за складної воєнно-революційної доби зуміла поєднати з першого погляду несумісні речі: проукраїнську орієнтацію, австрофільство та вірність римському Апостольському престолу (Р. Делятинський [499]).

Церковно-релігійні процеси в Галичині в досліджуваній період виходили за межі краю: їхній розвиток був тісно пов'язаний з церковним і політичним становищем в Україні (Центральна Рада, Гетьманат, Директорія) та Росії (Тимчасовий уряд), а також залежав від позиції Апостольської столиці в Римі та вселенського патріарха в Константинополі. В такому ракурсі в історіографії порушується питання про єдність українських греко-католицької та православної церков, складниками якого є проблеми поширення греко-католицизму в Україні й Росії, запровадження українського патріархату та ін.

Усі вони тією чи іншою мірою фокусуються на питанні канонічності, яке церковні та й світські історики висвітлюють з позицій своїх віросповідань – греко-католицизму (католицизму) та православ'я. Автори, приналежні до першого з них, починаючи з І. Крип'якевича (1915) [693, с.79–80], обстоюють позицію перебування Галичини під юрисдикцією вселенського константинопольського патріарха, тому протеговане російським урядом православне місіонерство було втручанням у чужу церковну область. При цьому католицькі історики, погляди яких виразно акумулює І. Музичка [1327], доводять, що діяльність А.Шептицького на території Російської імперії мала канонічні підстави завдяки одержаним від римського папи повноваженням.

Автори, які вийшли з лона православних російських кіл, щодо проблеми канонічності обстоюють полярно протилежну позицію, зосереджуючи гостроту критики на особі митрополита як «головного ворога православ'я і Росії». За таких обставин звернемо увагу на виведену Ю. Аввакумовим «формулу» «діалектичної двоєдності» ставлення А. Шептицького до Росії в 1914–1917 рр. Вона проявлялася у тенденціях «відштовхування» і «притягання»: відчуваючи постійну загрозу з боку Москви, митрополит намагався всіляко протидіяти політичним впливам Росії на свою Церкву і державу, однак він ніколи не був ворогом російського народу і Православної церкви, вважаючи, що у світі є лише одна істинна Церква Христова. Попри вороже ставлення до «імперської частини» Російської православної церкви, А.Шептицький мав чимало прихильників серед її духовенства та російських діячів культури [2].

Екуменістично-унійна акція у «широкому» розумінні охоплює комплекс взаємин між українськими церквами за воєнно-революційної доби, однак при її висвітленні увага зосереджується на з'ясуванні стосунків між главою УГКЦ та політичним керівництвом Наддніпрянської України. Простежуючи її відображення в історіографічних джерелах, маємо той випадок, коли через різні ідейні переконання автори у відмінних ракурсах, на якісно інших рівнях представляють важливі події духовного і політичного життя України за воєнно- революційної доби. Причому це стосується не «малозначущих», а «знакових» історичних подій, пов'язаних з поверненням митрополита УГКЦ із заслання та його відвідинами російської та української столиць навесні-влітку 1917 р.

Біографи А. Шептицького з католицького середовища приділяють їм украй мало уваги. Зокрема О. Кравченко докладно описує його перебування в Петрограді, а про мешкання у Києві говорить лише кількома рядками, подаючи справу як приватний візит [942, с.59–62]. Цю останню подію С.Баран у своїй меморіальній праці фактично взагалі обійшов увагою, чомусь «відправивши» митрополита з Петрограду відразу до Швеції [67, с.72–73]. Причина такої ситуації, яку зустрічаємо і в інших біографічних роботах, вірогідно, криється не стільки у «відсутності інформації» (І. Музичка [1327, с.4–5]), скільки в «не зовсім прихильному» ставленні до глави УГКЦ очільників Центральної Ради. Про це свідчить писана за «гарячими слідами» праця-хроніка «Царський в'язень» (1918) [1997, с.49–54], а також з неприхованою гіркотою зазначає знаний історик Церкви М. Чубатий [2045, с.52–53]. З іншого боку, автори названої групи, зокрема й сучасні дослідники УГКЦ [409, с.336–337; 1950, с.85–89], трактують ті події в руслі реалізації курсу на об'єднання українських церков (заснування греко-католицьких парафій у містах України, створення генерального вікаріату, висвячення священників тощо), а про «прохолодні» стосунки з Центральною Радою говорять неохоче, щоб не «образити» ту чи іншу сторону, не применшити значення самого факту перебування глави УГКЦ у столиці України.

Чільне місце «унійна тематика» посідає в історіографії історії Церкви періоду боротьби за державність у Наддніпрянській Україні в 1917–1920 рр., що переважно вивчається дослідниками Української православної церкви. На її характері і спрямованості помітно позначаються спогади чільних діячів Української революції, що брали участь у полеміці навколо цього питання. За лакмусовий папірець їхнього ставлення до унійної акції може слугувати відношення до особи митрополита А. Шептицького, яке коливалося від щирої приязні з боку І.Скоропадського до відкритої чи прихованої упередженості представників «соціалістичного табору» В.Винниченка, М.

Грушевського, О. Андрієвського, В. Щербаківського та ін. З-поміж них вирізняється виважений тон автокефаліста, міністра віросповідань уряду Директорії О. Лотоцького, який, щоправда, не виказав жодного оптимізму з приводу унійної акції, але підкреслював лояльність до неї з боку урядових кіл [1147, с.375–380].

Позицію цієї групи істориків виразніше представив В.Ульяновський, який при висвітленні унійної акції спирався на стенограми засідань Центральної Ради. У спокійному тоні, але й не обходячи «гострих кутів», автор показав взаємини між УГКЦ в особі А. Шептицького та діячами Центральної Ради, а також їхнє ставлення до унійної акції. Оцінюючи значення візиту А.Шептицького до Києва, вчений зазначив, що, з одного боку, він маніфестував національну (українську) позицію УГКЦ й актуалізував її існування в УНР, а з іншого – виявив відсутність чіткої позиції Центральної Ради до цієї проблеми [1950, с.85–89].

Сучасні історики предметніше висвітлюють «холмський напрям» унійної акції, який часто показується у спільному контексті з Брестським мирним договором [499; 2000]. При цьому зосереджується увага на ставленні до цієї події різних церковних кіл. Греко-католицький єпископат, який часто порівнював Брестський договір 1918 р. з Берестейською унією 1596 р., сподівався, що зближення УНР з Апостольською столицею сприятиме поширенню унії на Холмщині та Наддніпрянщині. Ватикан не поділяв такого оптимізму, вважаючи, що соціалістичний уряд УНР обмежуватиме релігійну свободу. Православні ієрархи негативно поставилися до зазначених перспектив. Про це свідчить опублікований А. Стародубом лист митрополита київського А. Храповицького в справі канонічного статусу Православної церкви у Галичині від 5 вересня 1918 р. У ньому, зокрема, висловлювалося прохання до віденського уряду посприяти поширенню влади митрополита Київського та Галицького на терени краю з огляду на «прагнення віруючих» [1772]. До речі, А. Стародуб обґрунтовує думку, згідно з якою місійні плани Шептицького були його приватною ініціативою, узгодженою лише з Ватиканом. Допоки не віднайдено документів, які б засвідчували їхню підтримку Віднем. Водночас відомо про православні місіонерські дії в Галичині, що координувалися як УПЦ, так і російським урядом [1773, с.4].

Доба Української революції 1917–1920 рр. знову актуалізувала проблему запровадження українського патріархату. Це одна зі складних, делікатних тем історії української Церкви, тож зупинимось на історіографічних аспектах, пов'язаних з діяльністю А. Шептицького та церковною політикою Гетьманату і Директорії УНР. Католицькі автори та сучасні дослідники УГКЦ повсякчас наголошують, що сам митрополит проблему унії та патріархату розглядав в одному ключі. Зокрема С.Баран стверджував, посилаючись на особисту розмову з А. Шептицьким, що той ототожнював унію в Україні з українським патріархатом у Києві за умов визнання протекторату папи та збереження старих обрядів і звичаїв [67, с.121].

Дослідники Гетьманату у висвітленні проблеми українського патріархату не відзначаються оригінальністю, позаяк повсякчас опираються на спогади самого П. Скоропадського, який захоплювався митрополитом А. Шептицьким, але його ставлення до греко-католицизму було іншим [1725, с.53, 198–199, 208–209]. Відтак проводиться думка про неоднозначне ставлення гетьманського уряду до унії: визнаючи її успіхи і перспективність, застереження викликали уніатські священники, які посилювали ненависть до всього російського [1335, с.129–145, 373–378; 1950, с.3–54].

У спеціальних працях з історії Церкви проблема унії та патріархату за доби Гетьманату розглядається передусім у контексті протистояння з Російською православною церквою. Історики різних ідейних напрямів пропонують схожу сюжетну лінію її розгляду, коли проукраїнському галицькому митрополитові А. Шептицькому протиставляється проросійський митрополит харківський Антоній (Храповицький). Однак після розплутування складного клубка публічних заходів та закулісних перемовин гетьманського уряду щодо унійного руху та запровадження автокефалії в Україні робляться відмінні висновки. Католицькі автори вважають, що все це спонукало Гетьмана схилитися до унії та реалізації планів обрання А. Шептицького патріархом усієї України [1335, с.371–377]. Однак, гадаємо, реалістичніше оцінюють ситуацію сучасні історики, які стверджують, що, по-перше, не виявлено жодних документів про прихильність до ідеї унії з боку гетьманських урядових кіл. По-друге, ідея патріархату на чолі з А. Шептицьким популяризувалася лише в неофіційних та світських колах столиці та на провінції, тож вона не мала реального підґрунтя і жодних шансів для втілення в життя [1950, с.212, 218–220].

Мають сенс дослідники, які вважають, що уряд Директорії, продовжуючи політику гетьманату у цій сфері, діяв радикальніше, без урахування релігійних настроїв і церковних канонів, що проявилось у проголошенні 1 січня 1919 р. закону про автокефалію, згідно з яким Українська православна церква вилучалася з-під юрисдикції Московського патріархату [24, с.39–48]. Певний вплив на таку позицію справили спогади Л. Цегельського, який, перебуваючи на посаді міністра зовнішніх справ ЗУНР, у грудні 1919 р. буцімто обговорював з В. Винниченком «серйозний план» проголошення А. Шептицького патріархом усієї України. Цим кроком голова Директорії нібито хотів «порозумітися з Римом» та «відгородитися муром Унії від Москви раз і назавжди» [2008, с.139; 2004, с.181–186]. Оптимізму в оцінці шансів на об'єднання українських Церков на чолі з А.Шептицьким додає історикам й Акт злуки УНР і ЗУНР. Однак усі ці питання можна розглядати лише з позицій історичної альтернативи, адже Галичина та Наддніпрянщина перебували у вирі жорстокого воєнно-політичного протиборства, що відсунуло на задній план церковно-релігійне питання, яке через втрату державності незабаром взагалі вийшло з розряду актуальних.

Слідом за авторами українського зарубіжжя сучасні історики помітно активізували вивчення стосунків УГКЦ з Апостольським престолом, що в 90-х роках стимулювалося можливістю залучати до наукового обігу джерела з архівів Ватикану і Польщі. У хронологічному і територіальному відношеннях ця проблема виходить за рамки досліджуваного періоду, а також територіальних меж Галичини, адже, крім міжнародного статусу краю та польсько-української війни 1918–1919 рр., вона охоплює ще й відносини УНР з Апостольською столицею та її контакти з галицьким церковним проводом у період польської окупації. Ці сюжети часто розглядаються в одному ключі.

Відправними для вивчення зазначеної теми стали історико-мемуарні студії діячів, які брали безпосередню участь у дипломатичних місіях української держави, та авторів, приналежних до католицьких кіл, зокрема й Ватикану [779; 1150; 1400]. В одному з перших узагальнюючих досліджень І. Хоми (Рим, 1987) підсумовуються надбання попередників, які повсякчас акцентували на діяльності апостольських візитаторів у Польщі і Галичині та ролі першого українського посла у Ватикані графа М.Тишкевича в налагодженні дипломатичних контактів УНР з Апостольським престолом і пропаганді

«української справи» серед міжнародної спільноти [1987, с.5–19].

З'ясовуючи напрацювання сучасних вітчизняних науковців, відзначаємо те цікаве явище, коли дослідження з однієї теми, побудовані на різній джерельній базі, пропонують відмінне бачення подій та різні висновки. Зокрема, Г.Цвенгрош, зосередивши увагу на ролі політичних і церковних очільників Галичини (Є. Петрушевича, А. Шептицького) у взаєминах між Апостольським престолом та урядами ЗУНР і УНР (дипломатична місія М. Тишкевича), у такому ракурсі з'ясовує проблему етнонаціональної ідентифікації українців європейською громадськістю та її ставлення до справи української державності загалом. Незаперечною цінністю є опубліковане ним листування між галицьким митрополитом та речниками Римської курії [2000–2001].

Л.Гентош зосередилася на з'ясуванні позиції Ватикану щодо вирішення східногалицького питання, зокрема визначення державно-правового статусу Галичини. На основі ватиканських архівних збірок розкриваються зносини УГКЦ зі святим престолом, передусім його заходи із урегулювання польсько-українського збройного конфлікту 1918–1919 рр. Дослідниця показала, що попри звернення Риму, ієрархи Римо-Католицької та Греко-Католицької церков у цьому протистоянні займали принципову позицію, відстоюючи національні інтереси своїх народів. Розкриваючи важливі грані місійної діяльності А. Шептицького, Л. Гентош полемізує з Г. Цвенгрошем, підправляючи і доповнюючи його доробок [334; 338].

Спираючись на матеріали польських архівів, проблему українсько-польських відносин 1918–1923 рр. у контекстах церковно-релігійного та воєнно-політичного протистояння дослідив О.Красівський [949]. Наукове осмислення цих подій також доповнюється публікацією документів. Помітний вплив на позицію автора справило використання виключно польських історичних та історіографічних джерел, що зумовило некритичне ретранслявання поглядів польських колег в українській історіографічній простір. Це, наприклад, стосується праці Р. Торжецького, який стверджує, що польські кола сподівалися на розвиток А. Шептицьким русофільського, а не українського національно-визвольного руху, тому він утрачав симпатію польського суспільства внаслідок прихильнішого ставлення до українства [949]. Така позиція польських істориків дещо спотворює дійсні прагнення першої ієрарха УГКЦ, які переконливо показали його українські біографи.

Третю групу представляють автори, що обмежуються використанням україномовних джерел. Це дозволяє деталізувати посередницьку діяльність УГКЦ у врегулюванні українсько-польського протиборства у Галичині в 1918–1919 р., зокрема заходи її владик зі звільнення українських священників з польського полону однак майже не вносять новизни у висвітлення стосунків Церкви з зарубіжними чинниками [112; 356]. Принагідно відзначимо і спроби сучасних істориків з'ясувати ставлення єпископату латинського і вірменського обрядів до державотворчих прагнень українців краю [694; 1236]. Такі епізодичні екскурси засвідчують наукову значущість цієї проблеми та спонукають до спеціального вивчення становища різних релігійних конфесій у краї за воєнно-революційної доби.

Отже, при вивченні цієї багатопланової теми зусилля українських істориків зосередилися на таких ключових проблемах: 1) репресії проти греко-католиків з боку російських, австро-угорських, польських властей; 2) насаджування православ'я в Галичині; 3) роль українського духовенства в державотворчих процесах ЗУНР; 4)

розгортання унійно-екуменістичної акції тощо.

В епіцентрі цих досліджень – найвпливовіша постать західноукраїнської історії першої половини ХХ ст. митрополит А. Шептицький. При вивченні діяльності УГКЦ та її митрополита дослідники акцентують увагу на проблемах, пов'язаних із серпневим меморандумом 1914 р. А. Шептицького та його арештом, перебуванням у російському полоні і звільненні з нього. Актуальним є компаративістський підхід до висвітлення цих й інших питань у російській, польській та українській історіографіях.

Церковно-релігійний розвиток Галичини за досліджуваного періоду тісно пов'язаний із церковними й політичними процесами в Україні (Центральна Рада, Гетьманат, Директорія) і Росії (Тимчасовий уряд) та залежав від позиції Апостольської столиці у Римі й уселенського патріарха в Константинополі. В такому ракурсі відбувається дослідження проблеми єдності українських греко-католицької і православної церков, важливими аспектами якої є поширення греко-католицизму в Україні й Росії, запровадження українського патріархату.

7.2. Особливості відображення явищ культурного життя у науковій літературі

Авторитетні історіографи стверджують, що проблемі культури і духовності як невід'ємному складнику державницьких процесів періоду визвольних змагань 1917–1920 р. присвячено велику кількість літератури [770, с.272]. Втім, її вивчення показує, що це твердження справедливе в основному для Наддніпрянської України: різні аспекти культурно-національного відродження у зазначений період насправді отримали ґрунтовне висвітлення в наукових дослідженнях, тоді як праці, в яких ідеться про ідентичні процеси в ЗУНР, у загальному масиві історіографічних джерел із цієї тематики посідають мізерну частку [770, с.272–292] (близько 5–7%). Ще менш дослідженим є культурне становище Галичини та України загалом за доби Першої світової війни.

Така ситуація зумовлена як об'єктивними конкретно-історичними, так і суб'єктивними науково-пізнавальними обставинами, хоча загалом її не слід драматизувати. Воєнне лихоліття спричинило руйнацію культурного поступу та відсунуло на задній план його відновлення, тому й дослідники цілком логічно зосередили увагу на суспільно-політичній та військовій проблематиці. Ситуація змінилася за доби національної державності, коли українські уряди й очільники поспішно розгорнули діяльність з відновлення й налагодження культурно-освітнього життя. Сказане стосується всієї України, а в Галичині ці процеси мали свою специфіку: ЗУНР існувала короткий час, перебуваючи у постійному стані війни, тому національно-культурні зрушення і реформи не могли набрати значних масштабів, залишилися незавершеними. За таких обставин вони опинилися на «маргінесі» наукових інтересів істориків, для яких військово-політична тематика залишилася «важливішою», «перспективнішою». При цьому культурні явища висвітлювалися в загальному контексті розгортання визвольного руху і державотворчих процесів, у спільному ракурсі з їх окремими складниками (військовими, політичними тощо), а також у спеціальних вузько тематичних публікаціях. Закономірним стало звернення до неї фахівців з інших гуманітарних наук, передусім у галузі історії педагогіки і культурознавства, доробок яких розглядаємо в загальному історіографічному просторі.

Зміст і особливості архітекτονіки історіографії культурного життя Галичини за воєнно-революційної доби 1914–1919 рр. визначаються, по-перше, працями про його окремі сфери – освіту, мистецтво тощо; по-друге, характером їхнього відображення у різновидових публікаціях; по-третє, самотутністю культурної царини, яка, взаємопереплітаючись з іншими суспільними сферами, часто набирає неординарних несподіваних виявів; по-четверте, специфікою історичних реалій, коли, скажімо, не лише державні чи політичні, а щонайбільше військові чинники підтримували культурний розвій, зумовлюючи унікальність його форм і тенденцій тощо. Ці та інші обставини значною мірою зумовили характер і послідовність нашого аналізу наукового здобутку з означеної тематики.

Названі риси в концентрованому вигляді проявилися у підходах до висвітлення культурно-освітніх зрушень на Волині, Холмщині, Підляшші, Поліссі, що відбулися зусиллями галицьких громадсько-політичних інституцій у період австро-німецької окупації цих теренів. Тут маємо те рідкісне в українській історіографії явище, коли «маргінальна» за багатьма, зокрема геополітичними, ознаками суспільна та наукова проблема висвітлювалася в найрізноманітніших дослідницьких ракурсах, а також ставала предметом окремого спеціального вивчення.

Насамперед згадаємо про видані ще в роки Першої світової війни історико-документальні, етнографічні праці М. Кордуби, який, обґрунтовуючи український етнічний характер вказаного регіону, доводив необхідність розгортання національно-освідомлюючої роботи серед місцевого населення [912–913]. Історико-мемуарні публікації з організації культурної праці на Підляшші, Холмщині, Поліссі у 1917 р. його соратника Д. Оляльчина [1395] залишаються «відправними» при осмисленні їхнього культурно-освітнього розвою, зокрема наведені дослідником статистичні дані про його здобутки і наслідки досі не переглядалися. Таким чином, як студіям з регіональної історії авторів українського зарубіжжя (П. Олійник, Є. Пастернак та ін. [1394; 1465]), так і сучасним історико-етнографічним дослідженням (Г. Купріянович [1014] та ін.) властивий схожий підхід до висвітлення цієї проблеми: головні зрушення у розвитку шкільництва, видавництва та інших культурних сферах пов'язуються з діяльністю українських військовополонених та місцевої української інтелігенції. Попри деякі фактологічні розбіжності, такі напрацювання пропонують інформативну деталізацію процесу розбудови навчальних закладів та ведення «освідомлюючої» праці в певних місцевостях, що розширює уявлення про ці явища на рівні «мікроісторії» [1465, с. 141–145].

На окрему увагу заслуговують творчі розробки І. Крип'якевича, який з серпня 1915 р. очолював Бюро культурної помочі, що налагоджувало національно-освітнє життя на захоплених австро-німецькими військами Волині і Холмщині. Ставши, за висловом Я. Дашкевича, «істориком сучасного дня», І. Крип'якевич цілеспрямовано збирав документальні матеріали задля їх подальшої публікації, готував підручники з історії тощо [484, с. 9–10; 631]. Низка його публікацій краєзнавчого та історико-публіцистичного характеру в періодичній пресі [703; 971–972] в системному вигляді відображає процес організації шкільництва на зазначених територіях, показує роль галицьких громадсько-політичних інституцій у його піднесенні. До речі, вдруге звертаючись до цих подій у 30-х роках, історик змістив акценти на роль УСС, зокрема сотника Д. Вітовського, в розгортанні національно-культурної праці на Волині і Холмщині [973–974], що можна пояснити її висвітленням у ракурсі військової історії.

Вагомі здобутки у вивченні зазначеної проблеми пов'язані з публікаціями про культурно-освітню працю на Волині, Холмщині, Підляшші, Поліссі як складника діяльності СВУ. Найбільш ґрунтовно і комплексно вона представлена в окремих розділах монографічних досліджень І. Патера та С. Адамовича [9, с.102–114; 1474, с. 187–224], які попри змістовні характеристики побудовані на відмінній джерельній базі, позначені оригінальними поглядами і висновками. Це «культурницьке» за своєю суттю явище вивчається як складне багатомірне питання: з'ясовуються особливості етнополітичного становища названих теренів в період війни; розкривається багатогранна праця СВУ, ЗУР, УСС та різних спеціальних громадських інституцій («Бюро культурної помочі», «Учительська громада» тощо.) зі створення і функціонування навчальних закладів та проведення масово-просвітницької роботи; показується їхнє протистояння з австро-німецькими та польськими чинниками щодо впливів на населення; аналізується комплекс проблем церковно-релігійного характеру тощо. У схожому оптимістичному ключі науковці визначають наслідки такої роботи, що увінчалася створенням мережі культурно-освітніх закладів та зростанням національної свідомості місцевої української людності.

Елементи новизни у висвітлення культурно-освітнього розвитку на північно-західних українських землях привносить праця П. Лепісевича, де це питання висвітлюється через призму спільних дій Союзу визволення України та Головної української ради [1077, с.117–144].

Виокремлюється група публікацій про національно-культурну співпрацю галицьких і волинських українців у роки Першої світової війни. Зокрема О. Каліщук, вивчаючи роль інтелігенції Галичини в національно-культурному відродженні Волині у 1914–1918 рр., проводить думку, що попри певні відмінності в позиціях, український політикум з обох боків австро-російського кордону розглядав її як невід'ємний складник загальноукраїнського руху. В такому контексті доводиться, що УСС, ЗУР, СВУ прагнули використати сприятливі умови перебування Холмщини, Підляшшя, Волині під владою Центральних держав для формування національно-патріотичних почувань та підвищення освітнього рівня їхньої людності [757].

Спільним для більшості згаданих дослідників було те, що вони спеціалізувалися на вивченні Галичини, тож з відповідних позицій висвітлювали національно-культурну працю «галицьких» інституцій на Волині, яку подекуди оцінювали мало не як «месіанську», «прометеївську». Зі свого боку дещо інші акценти розставляють дослідники Волині: розглядаючи її як складник загальнонаціонального руху, вони доводять, що ні «проавстрійськи налаштовані галичани», ні «проросійсько зорієнтовані наддніпрянці» не мали чітких уявлень про майбуття краю, тож не проводили тут активної національно-освідомлюючої праці, що негативно позначилося на розгортанні визвольного руху [90]. Таке спостереження має важливе науково-теоретичне значення для вивчення цього питання. Воно свідчить, що, володіючи фактично однаковою емпіричною базою, «галицькі» та «волинські» погляди істориків на ідентичні процеси і явища суспільного, зокрема й культурного життя, можуть істотно відрізнитися.

Проблема культурного розвитку Галичини в 1914–1919 рр. здебільшого «випадає» з історичних синтезів, що зумовлюється як традиційно недостатньою увагою до «культурницької тематики», так і цілком зрозумілим акцентуванням на «головних» подіях військово-політичного характеру. Втім, схожу картину зустрічаємо і в

узагальнюючих працях з історії української культури, про що свідчать відомі репрезентативні видання «Історія української культури» (1937) за редакцією І. Крип'якевича (перевидавалася за кордоном і в Україні у 1990, 1992 рр.) [740], «Тисяча років української культури» М. Семчишина (1985) [1676] та сучасні нариси історико-культурознавчого спрямування [263] тощо. В останньому випадку спостерігається «випадання» воєнно-революційної доби, яка до певної міри виправдано представляється як «вимушена перерва», «повний застій» у розвитку різних видів мистецтва, літератури, видавництва тощо.

Вкоріненню таких уявлень сприяють і стереотипні порівняння кількісних і якісних показників культурного розвитку у довоєнний та післявоєнний період. Вони зрозумілі й виправдані особливо тоді, коли йдеться про знакові культурні явища і процеси, що відображають головні віхи та зрушення культурного поступу. Втім, воєнно-революційний період 1914–1919 рр. все ж не варто представляти як «повну культурну порожнину», що часто ілюструється (доводиться) картиною «суцільної руїни» культурних установ, «винищенням усього українського» та репресіями проти національної інтелігенції під час російської окупації Галичини. Якщо стосовно мистецького життя таку ситуацію ще можна зрозуміти, то відносно освітньої сфери вона не завжди виправдана. Таким чином, важко мотивувати з наукової точки зору той факт, що у фундаментальній «Історії освіти в Україні» оминається увагою її становище у Галичині не лише за часів Першої світової війни, а й за доби ЗУНР, хоча її автор С. Сірополко як товариш міністра народної освіти УНР був добре знайомий з цією проблемою, тим більше, що він глибоко показав освітню політику Центральної Ради, Гетьманату, Директорії у 1917–1919 рр. [1718, с.426–608].

У масиві різножанрової літератури історичного, історико-культурологічного (мистецтвознавчого, освітнього) спрямування виокремлюємо кілька тематичних блоків праць, які найвиразніше репрезентують культурні процеси в Галичині за воєнно-революційної доби 1914–1919 рр. Ідеться передусім про феномен субкультури Українського січового стрілецтва, про освітню політику і театральне життя ЗУНР тощо. Наскрізно у різних тематичних ракурсах піднімаються питання ролі і значення української інтелігенції та різного роду громадських інституцій у тогочасному національно-визвольному русі, а також проблеми, пов'язані з культурними втратами через воєнне лихоліття, збереженням національної пам'яті про загиблих героїв тощо.

Вже йшлося про те, що культурно-просвітницька діяльність стрілецтва має глибоку історіографічну традицію; вона відзначається пафосом і шляхетністю, тому повсякчас притягує науковців різних галузей знань – істориків, мистецтвознавців, літераторів, педагогів тощо. Вивчення масиву такої літератури різних періодів показує, що в ній залишається дедалі менше місця для нових неординарних думок, оцінок, характеристик. Це супроводжується тенденцією, коли дослідники замість того, щоб звертатися до оригінальних витворів стрілецтва, воліли спиратися на надбання своїх попередників. Вона простежується від перших студій періоду Першої світової війни [1345; 1808; 1853] через репрезентативні праці з історії стрілецтва, що з'являлися за міжвоєнного періоду в Галичині і згодом в українському зарубіжжі (О. Назарук, О. Думін, М. Угрин-Безгрішний, Н. Гірняк, С. Ріпецький), до новочасних публікацій.

Систематизувавши й доповнивши різножанрові напрацювання новими документальними матеріалами, деталізовану картину культурно-просвітницької праці

УСС у низці ґрунтовних студій представив М. Лазарович [1048; 1051; 1053]. У нестримно наростаючому з 90-х років потоці літератури про феномен галицького стрілецтва частка публікацій з культурологічної тематики істотно переважила обсяг напрацювань про його військово-політичну діяльність. На тлі десятків, сотень науково-популярних брошур та статей, уміщених у різнофахових (історичних, мистецтвознавчих, педагогічних, етнографічних тощо) наукових виданнях, цю тенденцію виразно засвідчила Всеукраїнська наукова конференція з історії Українського січового стрілецтва, на якій близько 2/3 виступів стосувалося питань його духовного життя та ролі і місця стрілецької традиції в національній культурі України [1126].

Висвітлення окресленого кола питань відбувається через персоналізацію культурних процесів і явищ. Так постає плеяда як менш знаних, так і широковідомих діячів української культури, чії імена стали символами національного духовного піднесення героїчної доби визвольних змагань – Р. Купчинський, О. Курилас, О. Сорохтей, Л. Лепкий, І. Іванець, М. Гайворонський, М. Опока, М. Голубець, Ю. Шкрумеляк, А. Лотоцький, А. Баб'юк та ін. Щоправда, творчі надбання і масово-просвітницька праця стрілецтва фактично не піддавалися критичному аналізу, навіть з позицій мистецтвознавства. Натомість дослідники повсякчас наголошують на її національно-патріотичній державно-соборницькій спрямованості та наполегливо доводять, подекуди явно гіпертрофуюючи, роль і значення УСС у розвитку національної свідомості та культури українства ХХ ст.

Окремо відзначаємо обширну групу публікацій про стрілецький пісенну і музичну творчість. Їм притаманні як жанрове розмаїття історичного, фольклорного, мистецтвознавчого спрямування, так і різновидові характеристики – статті в історичних збірниках і різнофахових наукових виданнях, науково-популярні брошури, монографії тощо [260; 653; 1080; 2022, с.230–235]. Це зумовлює позиційні підходи й оціночні характеристики творів стрілецької спадщини. Не можна не помітити тенденцію, коли фахівці з різних галузей знань, ставлячи питання про вивчення української пісні часів ЗУНР, насправді зосереджували увагу і зводили його до стрілецької музичної творчості [831; 1835].

Водночас особливий інтерес становлять публікації, в яких з'ясовується відображення в українських співанках-хроніках трагічних подій Першої світової війни чи, скажімо, присутність «ідеального» і «реального» в стрілецьких піснях [266; 1551]. Такі розробки на рівні історії повсякденності та психоісторії («олюднений побут», психологізм, індивідуальні і групові уявлення, переживання тощо) виявляють нові, часто несподівані, грані життєдіяльності української людності, зокрема й стрілецтва, в період воєнних потрясінь. Однак вони здебільшого належать перові мистецтвознавців, що, у свою чергу, має спонукати істориків до активнішого використання пісенної творчості як джерела дослідження суспільних процесів за переломних періодів національної історії.

Розвиток освіти і шкільництва за воєнно-революційної доби, передусім у ЗУНР, становить другу культурологічну проблему, яка знайшла достатнє відображення в науковій літературі, хоча значна частка присвячених їй публікацій належить історикам педагогіки. Науковий інтерес до неї повсякчас підігрівається національно-патріотичними почуваннями, що стимулюють прагнення порівняти, протиставити становище у цій сфері за попередніх «імперських» періодів «вагомим» зрушенням і здобуткам доби української державності. Поряд з тим за роки новітньої незалежності

з'явилося чимало (нами було розглянуто понад двадцять) монографічних і дисертаційних досліджень, в яких висвітлено різні аспекти становища шкільництва і політику в галузі освіти за революційно-державного періоду 1917–1920 рр. в Україні. Однак деякі автори без жодних пояснень оминають ЗУНР; у багатьох випадках згадують про неї принагідно, обмежуючись фрагментарним показом становища національної школи в Галичині, який через свою стислість позбавляється аналітично-оціночних характеристик [10; 128; 1545; 1840]. Схожа ситуація простежується і в репрезентативних узагальнюючих працях з історії українського шкільництва академічного та дидактичного спрямування [1357].

За таких обставин головний здобуток у вивченні цієї теми належить дослідникам історії ЗУНР та історії розвитку освіти на західноукраїнських землях. При цьому «відправним» питанням залишається законодавство ЗУНР у галузі освіти, до висвітлення якого долучилися фахівці з історії, педагогіки, правознавства [873; 1816; 2010; 2041]. Попри різну глибину викладу матеріалу (який часто зводиться до коментування положень відповідних актів) їм важко бути оригінальними, тим більше, що короткий час існування західноукраїнської державності не дає змоги для ширших узагальнень наслідків і результатів такої політики. Констатуючи демократизм, національну спрямованість, значущість освітніх законодавчих актів, зрушення у сфері шкільництва показуються стандартно через обмеженість фактологічного (джерельного) матеріалу.

Аналогічну ситуацію простежуємо і в згадуваних працях з історії ЗУНР. Порівняно з ними узагальнюючі праці про розвиток освіти в Галичині у ХХ ст. [69; 1151; 1813; 1815] вносять деякі елементи новизни. Їхніми авторами переважно були історики педагогіки, які зосереджувалися на аналізі модернізації педагогічної думки за доби ЗУНР, тож вони істотно долучилися до вивчення й узагальнення теоретичних засад розбудови національної школи і виховання, що розроблялися в тогочасних працях знаних освітян і громадських діячів.

Становище і розвиток освіти та шкільництва в роки Першої світової війни і ЗУНР у різнофаховій літературі загалом показано доволі стереотипно – як суцільний занепад. З поля зору дослідників випадають заходи російської адміністрації зі створення нової системи навчальних закладів, позаяк уся увага зосереджується на її дії зі знищення українських установ. Через використання обмеженого кола ідентичних джерел науковцям важко претендувати на оригінальність у відтворенні зрушень в освітній сфері в роки існування ЗУНР. Щоправда, окремі публікації виявляють симптоми подолання таких застійних явищ. Так, Р. Делятинський, висвітлюючи ставлення греко-католицького духовенства до освітніх реформ ЗУНР, не обмежується традиційною констатацією їхньої «співпраці» та ухвалення «важливих рішень» на учительських з'їздах, що відбулися навесні 1919 р., а розкриває зміст публічних дискусій, що точилися навколо питань відділення церкви від держави тощо. Таким чином, показується, що реалізація освітньої реформи ЗУНР супроводжувалася гострою полемікою між різними політичними та громадсько-педагогічними чинниками, яка відображала зміст і спрямованість усієї гуманітарної політики західноукраїнської республіки [500].

У такому контексті слід відзначити і монографічні дослідження історика педагогіки І. Курляк [1029–1030]. З чотирьох періодів розвитку в 1864–1918 рр. галицьких українських гімназій дослідниця виокремила і розкрила їхнє становище в

роки Першої світової війни. При вивченні історико-педагогічного аспекту становлення класичної освіти на західноукраїнських землях у XIX – першій половині XX ст., вона показала здобутки, проблеми, перспективи її перебудови за часів ЗУНР. У таких тематичних ракурсах проводиться думка, що гімназійна й університетська освіта визначала майбутнє української інтелігенції, забезпечуючи тим самим збереження української культури. Українізація й одержавлення навчальних закладів та якісне оновлення теоретичних засад навчально-виховного процесу розглядаються як важливий інтегральний складник державної політики ЗУНР.

Третє з черги після феномену стрілецької субкультури та освіти в ЗУНР конкретно-культурне явище, яке, репрезентуючи культурницькі процеси воєнно-революційної доби в Галичині, одержало широке відображення в літературі, стосується театральномистецького життя. Воно представлене кількома мистецькими інституціями, які в різножанрових працях подаються у двох відмінних тематичних аспектах: перший стосується театральної трупи «Руської (Української) бесіди», що розглядається здебільшого у виданнях мистецтвознавчого характеру; другий — театр в ЗУНР, що висвітлюється головню в контексті національно-духовних та військових процесів цієї державницької формації.

Нарощування знань про функціонування театру «Української бесіди», який за воєнних часів діяв під назвою «Стрілецький театр», простежується в літературі різних періодів. У широко відомих дослідникам історії української культури нарисах С. Чарнецького подається перший системний виклад розвою театрального руху в 1914–1919 рр. у Галичині, де поряд з «Бесідою», що діяла в різних організаційних формах, у містах краю, особливо за доби ЗУНР, наче «метелик-одноденки» з'являлися й інші театральні трупи, керовані відомими українськими режисерами та артистами [2017].

Свій внесок у розширення і систематизацію уявлень із цієї проблеми зробили автори українського зарубіжжя. Він значною мірою завдячується репрезентативному двотомному виданню «Наш театр», де в системному вигляді подається розвій українського національного театрального руху в XX ст. [1366]. Щоправда, стосовно нашої теми значна частина вміщених у ньому мемуарно-театралознавчих публікацій колишніх артистів «Української бесіди» була передруками з інших культурологічних видань діаспори, а подекуди і публікацій 30-х років у Галичині [432]. У сукупності вони дають виразний образ театрального життя в краї за доби Першої світової війни: поряд з артистичними колективами «Бесіди» – «Стрілецького театру» – показується його розвій у провінції, де однією з найвідоміших стала діюча в 1915–1917 рр. трупа під назвою «Тернопільські театральні вечори» [121; 286; 433] тощо.

Прикметною особливістю розвитку українського театрального життя в Галичині у 1914–1919 рр. є його тісний взаємозв'язок із національними військовими формаціями, тому цілком слушно ця проблема вивчається у контексті історії Українського січового стрілецтва та Галицької армії. Крім згадуваних праць про культурно-мистецьке життя стрілецтва, сценічному мистецтву присвячувалися й окремі публікації різних періодів [432; 830]. Узалежнення функціонування театральних інституцій від керівних органів УГА (Начальної команди) та інших державних і суспільних інституцій визначало їхній «військовий», «громадський», «державний» статус. Традиція акцентувати увагу на цих моментах утвердилася в мемуарно-публіцистичних працях 20–30-х років, автори яких

крок за кроком відстежували етапи становлення і зміну назв театральних колективів, їхній склад, репертуар тощо [504; 837]. Окремо слід сказати про історико-документальний нарис знаного дослідника української церкви і культури Г.

Лужницького, який, розкриваючи зародження та діяльність різних артистичних колективів у Галичині в 1918–1919 рр., окреслив їхній вплив на розвиток театального руху в Західній Україні після визвольних змагань [1149].

Авторами цих публікацій були здебільшого його безпосередні учасники – професійні актори і режисери, аматори тощо. Це зіграло не останню роль у тому, що, не відзначаючись оригінальністю, вони викладали матеріал за схожою схемою: акцентування на загальноорганізаційних процесах театального життя; диференціація його етапності за місцем перебування труп чи часом керівництва окремих діячів; докладні описи репертуару, що супроводжувалися характеристиками мистецького рівня вистав, режисури, гри акторів та ін.

Радянські дослідження з історії української культури, зокрема й у галузі театралознавства, перебували під таким же ідеологічним пресом, як й інші гуманітарні науки. Тому як в узагальнюючих, так і в спеціальних працях з історії українського театру його розвій у Галичині у 1914–1919 рр. часто замовчувався або ж про нього згадували епізодично в якості існування якоїсь абстрактної театальної інституції, як от, «Української бесіди», що не залишила жодного «культурного сліду» [1627, с.220–233]. З іншого боку, радянська література також давала певні, щоправда переважно фрагментарні, відірвані від суспільних реалій відомості про театр «Української бесіди», зокрема й за доби Першої світової війни. У найбільш системному вигляді вони представлені в академічному виданні «Український драматичний театр» (1967). Неухильно додержуючись засад соцреалізму, їхні автори не могли дотримуватися внутрішньої логіки викладу подій. Таким чином, при зверненні до діяльності у 1914–1918 рр. «Руської бесіди» й інших театральних колективів повсякчас наголошувалося, що їхні переборювання труднощів та розвиток «по шляху сценічного реалізму» і пропаганди «демократичних, а то й революційних ідей» відбувалися всупереч «безплідній опіці» «буржуазно-націоналістичного народо-вського правління» товариства й незважаючи на цензурні утиски, переслідування австрійської влади [1934, с.430–433].

За відсутності спеціальних досліджень про тогочасний театральний рух можемо констатувати появу ґрунтовних узагальнюючих праць, які претендують на глибоке висвітлення зазначеної проблеми. Ідеться про монографію О. Боньковської, в окремих розділах якої докладно показано діяльність театального товариства «Українська бесіда» часів Першої світової війни (Стрілецький театр) та організаційні форми його функціонування за доби ЗУНР. Спираючись на традиції національного історичного театрознавства, дослідниця послідовно проводить думку про «Українську бесіду» як своєрідне самодостатнє явище національного сценічного мистецтва. Доповнюючи надбання попередників маловідомими джерелами, вона розкрила зміст окремих етапів розвитку театру, провела копітку роботу з диференціації та персоналізації різних акторських колективів, здійснила естетико-театрознавчий аналіз їхньої діяльності тощо [137]. На увагу фахових істориків також заслуговує книга сучасних львівських науковців В. Проскуракова і Ю. Ямаша, що відтворили картину модерного архітектурно-стильового оточення, в якому працював театр «Української бесіди» [1563]. Такий підхід

істотно розширює, доповнює уявлення про це культурне явище і він заслуговує на ширше використання істориками, зокрема й при вивченні інших сфер суспільного розвитку.

Сучасні науковці продовжують вивчати театральне життя ЗУНР в руслі військово-історичних студій [1649]. При цьому вони наслідують змістовні характеристики митців-літописців та військових істориків Галичини міжвоєнного періоду й українського зарубіжжя. Це актуалізує потребу комплексного осмислення цього культурного явища у спеціальному дослідженні.

Принагідно слід зазначити, що і розвиток образотворчого мистецтва в Галичині у 1914–1919 рр. фактично не представлений в окремих розробках, тож образотворче мистецтво розкривається переважно як складник стрілецької субкультури, у контексті історичної перспективи розвитку українського мистецтва у міжвоєнні роки, а також у публікаціях біографічного і публіцистичного характеру тощо [1701; 2119; 2130]. Таке становище частково пояснюється реаліями мистецького життя за воєнно-революційного періоду та характером і тяглістю загальних культурницьких процесів, що, однак, не знімає потреби спеціальної розробки цієї проблеми, яка становить своєрідний епізод історії українського мистецтва.

Представники різних галузей гуманітарних знань, переважно історики і мистецтвознавці, здебільшого в контексті своїх наукових студій, а подекуди і в спеціальних публікаціях порушують питання про знищення культурних цінностей під час воєнних лихоліть та панування на українських землях чужоземних режимів. Стосовно становища Галичини в цей час ця проблема піднімається переважно у зв'язку з долею церковних дзвонів та корони Данила Галицького. Долю галицьких дзвонів вивчав Е. Лозовий, який показав, що спершу їх по-варварськи конфісковувала відступаюча російська армія, а в 1916–1917 рр. цю акцію вже у «цивілізований» спосіб (публічні звернення, створення комісій тощо) продовжили австрійські власті. Реквізиції в умовах військового часу не обходилися без зловживань, тож попри офіційні застереження з-поміж вивезених з краю 2333 дзвонів було й чимало унікальних історичних пам'яток [144–145]. Гадаємо, це питання заслуговує ширшого вивчення, яке дозволило б показати реакцію української суспільності на конфіскацію реліквій, їхню подальшу долю тощо.

Не одне покоління дослідників переймалося долею корони Данила Галицького, що повсякчас фокусувалося на подіях Першої світової війни та обросло численними версіями. Вони ґрунтовно проаналізовані в нашому монографічному дослідженні [].

Таким чином маємо ще одну цікаву нагоду відстежити погляди авторів різних напрямів і течій на конкретно-історичну проблему, адже, крім формально-наукової логіки, на її розв'язання істотно впливали патріотичні почування, національні образи, інші суб'єктивні й об'єктивні чинники. Попри нагромадження великого пласту документальної й аналітичної літератури до сьогодні залишаються різночитання у трактуваннях окремих подієвих фактів, наприклад, хто і як конфісковував корону (російські вояки чи представники Російської академії наук тощо); де і в якому стані зберігалася реліквія в роки Першої світової війни і т. ін. Ще дискусійнішим залишається питання про її подальшу долю, на вирішення якого претендують, умовно кажучи, «ватиканська», «польська», «московська» версії. Численні наукові розслідування цієї справи додають певних аргументів на користь кожної з них, але жодна поки що не дозволяє розставити всі крапки над «і».

В українській історіографії та інших наукових дисциплінах усталилася традиція розглядати чинні в Галичині наприкінці XIX – у 30-х роках XX ст. громадські організації як складник національно-культурного руху. Такий підхід виправданий лише частково, позаяк насправді вони виконували широкі та подекуди специфічні суспільні функції, відрізняючись одна від одної за складом членів й багатьма іншими параметрами. Щоправда, «культурницький складник» можна вважати тим спільним стрижнем, який був присутнім у праці культурно-освітніх («Просвіта», Українське педагогічне товариство та ін.), молодіжних («Сокіл», «Січ», «Пласт»), жіночих і студентських товариств, об'єднань інтелігенції тощо. За доби державної незалежності ця тематика викликала велике зацікавлення серед представників різних галузей знань, що знайшло прояв у захисті десятків дисертаційних робіт та появі численних монографічних досліджень, автори яких доповнюють надбання попередників новими джерельними матеріалами й аналітичними узагальненнями.

Попри різний предмет дослідження, такі праці мають чимало спільних рис. У структурному відношенні більшість з них будується за проблемно-хронологічним принципом, коли організаційно-ідеологічний розвиток громадських об'єднань відтворюється за періодами їх перебування при різних державно-політичних режимах чи відповідно до характеру внутрішньої еволюції. При цьому суспільна праця розкривається або паралельно з етапами їхнього організаційного становлення, або через виокремлення її головних форм і напрямів. Такі підходи притаманні узагальнюючим працям, що охоплюють увесь історичний поступ громадських товариств, тож вони відповідним чином відображають і їхню діяльність у 1914–1919 рр. Однак цей період випадає з праць, написаних у руслі хронологічного поділу на «довоєнний» і «міжвоєнний» періоди. Отже, у першому випадку воєнно-революційна доба розглядається хіба що в ракурсі «наслідків» і «впливів» нагромадженого громадськими організаціями потенціалу на визвольні змагання українського народу, а в другому – у вигляді «причинкових» процесів, що трактуються як «занепад» їхнього розвитку за воєнного лихоліття.

Окреслені підходи притаманні монографічним працям І. Андрухів, Б. Савчука, О. Вацеби, Б. Трофим'яка, В. Окаринського, Р. Ковалюка та інших дослідників історії українських молодіжних [182], зокрема й студентських [35; 198; 864, с.169–186, 186–207; 1655, с.76–90; 1387, с.46–51, 142–158; 1884, с.533–590], організацій Галичини кінця XIX – 30-х років XX ст. Їм властиві дві головні сюжетні лінії. З одного боку, науковці детально виписують участь членів довоєнних сокільських, січових, пластових, студентських товариств у формуванні та бойових діях Легіону УСС, Корпусу Січових стрільців, Галицької армії, а також у підготовці Листопадового 1918 р. Чину у Львові й на провінції, у державотворчих процесах ЗУНР тощо. З іншого боку, увага акцентується на заходах з відновлення та конкретних виявах діяльності цих інституцій за воєнно-революційної доби. Їхня персоналізація супроводжується поданням біографічних даних про десятки, сотні молодих патріотів, сам виклад подій подекуди наближає до жанру просопографії. Притаманний цій групі праць національно-патріотичний пафос проявляється в наголошуванні дослідниками на визначній ролі товариств «Сокіл», «Січ», «Пласт» у визвольних змаганнях, зокрема й у намаганнях з'ясувати число їх членів, котрі брали участь у різних військових формаціях. Однак при цьому майже не бачимо спроб синтезувати роль і значущість генерації вихованців молодіжних організацій у

переломних подіях воєнно-революційної доби.

Не одне покоління істориків хвилювала тема участі жіноцтва в українських визвольних змаганнях 1914–1919 рр. Нагромаджений із цієї проблеми за міжвоєнного періоду пласт мемуарно-публіцистичної та науково-популярної літератури був творчо переосмислений сучасними діаспорними і вітчизняними вченими, які, спираючись на широкий обсяг нових джерел, запропонували низку аналітичних студій із порушеної проблеми. Найавторитетніша з-поміж дослідників М. Богачевська-Хом'як до її осмислення підходить з позицій західної методології гендерних студій, у яких більш чи менш виразно пробиваються ідеї фемінізму. В підрозділі з промовистою назвою «У заграві воєн і революцій» своєї монографії дослідниця в єдиному ключі розкриває суспільну діяльність українок Наддніпрянщини і Галичини, наголошуючи, що за тієї доби вони відсунули на задній план проблему «жіночого визволення», оскільки найважливішим вважали справу національного визволення. У порівнянні з іншими студіями про український громадський рух М. Богачевська-Хом'як намагалася більшою мірою розглядати його у спільному контексті з відповідними процесами і явищами різних іншоетнічних середовищ, передусім російського і польського [125, с.172–195].

Науковці України при висвітленні цієї теми непорушно дотримуються методології позитивізму та виступають з позицій україноцентризму, тож вони якщо і звертаються до діяльності іншонаціональних громадських чинників, то задля порівняння і протиставлення українському, а не в якості об'єкта дослідження. Типово і виразно це явище проявляється в монографії Б. Савчука, який, опрацювавши значний обсяг емпіричного матеріалу, в окремому розділі глибокого розкрив участь українських жінок в УСС і УГА, показав їхню харитативну працю і соціальне становище під час Першої світової війни, а також участь у Листопадовому зриві 1918 р. і в державотворчих процесах ЗУНР тощо. Також детально з'ясовано різнопланову внутрішню та міжнародну діяльність українських жіночих об'єднань Галичини, зокрема процес створення 1917 р. найвизначнішої з них – «Союзу українок» [1652, с.72–97, 219–237].

Вивчаючи ідеологію і суспільну практику жіночого руху на західноукраїнських землях, О.Рибак наголошує на радикальних змінах у правовому становищі жінки, спричинених Першою світовою війною. Дослідниця розкрила значущість проголошених ЗУНР рівних політичних прав для чоловіків і жінок, що за тих умов означало визнання однієї з головних засад демократичного та ліберального права [1205].

Поряд з великою кількістю різножанрової літератури різних періодів з історії «Просвіти» новітню українську історіографію поповнили з десятків дисертаційних робіт про це найвизначніше українське товариство. Однак майже всі вони окреслюються хронологічними рамками «до» чи «після» воєнно-революційної доби 1914–1920 рр. За таких обставин не втрачає пізнавального значення узагальнююча праця С. Шаха (1932), який показав погром «Просвіти» російськими військами, відновлення та її суспільну працю у Відні тощо. Відтак сучасні дослідники майже не просунулися вперед у висвітленні становища товариства у 1914–1919 рр., крім хіба що деяких узагальнень про його видавничу справу тощо [1694, с.42–47]. Отже, ця проблема не втрачає наукової актуальності, тим більше, що в архівних установах, насамперед Центральному державному архіві України у Львові, зберігається значний масив документів (фонд 348), які стосуються тогочасного становища керівних структур та місцевих філій і читалень.

З-поміж інших діючих у Галичині українських громадських організацій більш-менш повно представлена діяльність у 1914–1919 рр. «Сільського господаря» та Українського педагогічного товариства [110; 1591, с.80–87]. Функціонування у цей час різних інтелігентських, зокрема учительських об'єднань висвітлювалося фрагментарно у спеціальних працях міжвоєнного періоду та в сучасних студіях історико-педагогічного спрямування. Концентрований показ становища Наукового товариства імені Шевченка у Львові за воєнно-революційної доби здійснив В. Гнатюк [369, с.81-83], так що його наступні праці лише деталізували деякі фрагменти цієї проблеми.

Окремі спроби комплексного вивчення обговорюваної наукової проблеми цікаві тим, що дають узагальнюючий образ громадського життя українців Галичини, які в переломну історичну добу за будь-яку ціну намагалися зберегти й за першої можливості відновити свої національні інституції [1656, с.13–14]. Завдяки жертвній праці невеликого кола діячів вони спрямовували зусилля на розв'язання нагальних суспільних проблем, що стояли перед українством краю. Все це актуалізує потребу спеціального дослідження трансформаційних змін у його громадській самоорганізації, що спонукатиме до адекватного представлення цієї проблеми в узагальнюючих працях з історії Галичини під час Першої світової війни, а також ЗУНР, де про національні добровільні інституції згадується фрагментарно в контексті функціонування системи освіти та полагождення інших справ державного будівництва [667, с.228–255]. Гадаємо, що у комплексному висвітленні складних процесів становлення громадянського суспільства галицьких українців своє належне місце посядуть і москвофільські інституції, тим паче, що про деякі з них, як-от про Ставропігійський інститут, уже здійснено наукові дослідження, які детально розкривають усі аспекти функціонування цієї установи в 1914–1919 рр. [827].

Тема, пов'язана з роллю національної інтелігенції та еліти в суспільному розвитку України ХХ ст., наскрізно пронизує українську історіографію. Між тим її аналіз викликає певні додаткові труднощі. По-перше, важко погодитися з побутуючою практикою змішування понять «інтелігенція» та «еліта», які часто вживаються як синонімічні. По-друге, ця дослідницька проблема порушується в найрізноманітніших конкретно-історичних та науково-теоретичних ракурсах, що ускладнює аналіз наявного творчого доробку. Типовим прикладом такого становища є окремий підрозділ монографії В. Капелюшного, в якому через призму історіографічного доробку з'ясовується роль української еліти в моделюванні національної державності у 1917–1920 рр. При вирішенні цього завдання вчений акцентує увагу на розгляді історико-біографічних публікацій про діяльність «національної еліти» та «лідерів визвольного руху», фактично ототожнюючи перших і других. Відтак, повсякчас наголошуючи на малодослідженості проблеми (попри значний масив публікацій. – В.В.), вчений поділяє точку зору про моральну й інтелектуальну неготовність українства до важких випробувань доленосної доби [770, с.82–95].

Поряд із цими моментами важливе значення для нашого дослідження має науково-теоретичне осмислення ролі інтелігенції та еліти в історії України. Проведена за останні роки низка спеціальних науково-теоретичних конференцій з цієї проблеми [657; 1361; 1919] засвідчує тематичну розмаїтість та водночас розмитість уявлень про її зміст, так що увага істориків і фахівців з інших галузей знань повсякчас фокусується на діяльності визначних політичних і державних діячів, які «автоматично» ототожнюються з

національною елітою. Крім того, маємо оригінальне осмислення досвіду відображення еліти в українській історіографії XIX – початку XX ст. [403]. У ґрунтовному дослідженні Г. Касьянова про соціальне і політичне становище української інтелігенції на рубежі XIX – XX ст. [804; 1271] виразно, переконливо виписується галерея індивідуальних і колективних портретів її представників, що становить вагомий внесок у вивчення інтелектуальної історії. При вивченні ролі еліт в історії України XX ст. проводиться слушна думка про те, що науковці посилювали увагу до їхньої діяльності саме за переломних періодів суспільного розвитку [321] та обґрунтовується ключова, визначальна роль еліти у розгортанні національно-визвольного руху і державотворчих процесів [1608].

За такого розмаїття підходів до проблеми важливі підстави для її аналізу в розрізі культурологічних процесів дає визначення І.Лисяком-Рудницьким інтелігента як людини, якій належить суспільна функція «творення і зберігання духовних цінностей» [1090, с.361]. Згідно з твердженням С. Шамари в сучасних українознавчих студіях про інтелігенцію України її розуміння найпродуктивніше представляється у вигляді історичного, зумовленого місцем, людьми й часом дискурсу. Таким чином, інтелігент постає як освічена людина, яка відповідно до своїх професійних обов'язків виконує розумову роботу та займає активну громадську позицію [2060]. Отже, це поняття не включає всіх дипломованих спеціалістів і лише частково ототожнюється з елітою.

Обширний доробок про діячів національно-політичного руху Галичини за воєнно-революційної доби 1914–1919 рр. уже розглядався в окремих розділах нашого дослідження, тож публікацій, які б безпосередньо стосувалися їхньої культурницької чи наукової праці в зазначений період, зовсім не багато, що певною мірою зумовлюється характером самої доби. За такого становища особливий інтерес становлять спеціальні розвідки, як, наприклад, про науково-організаційну та громадську діяльність І. Крип'якевича під час Першої світової війни [905]. У цьому контексті заслуговує на увагу представницька група спеціалізованих біографічно-довідникових видань, у тому числі кілька репрезентативних тематичних праць про діячів української науки і культури, мистецтва, педагогіки [522; 1530; 1278]. Аналіз такого здобутку показує, що суспільна праця їхніх представників у Галичині в першій третині XX ст. (які, до речі, належним чином представлені у загальній когорті українських діячів XX ст.) здебільшого не переривалася і за доби визвольних змагань. Чимало з них зазнали російських репресій, а більшість взяла активну участь у розбудові державного життя ЗУНР.

Приклад, пов'язаний з вивченням творчості В. Короленка (з 600 його публіцистичних праць 250 стосуються «українського питання», зокрема й національно-політичних процесів у Галичині періоду Першої світової війни), яскраво засвідчує, як дослідники певних наукових напрямів і течій пропонують різні, подекуди протилежні думки й висновки у поглядах на одну й ту ж подію чи постать. Зокрема автори міжвоєнного періоду в Галичині та дослідники з українського зарубіжжя називали В. Короленка «речником покривджених», маючи на увазі його заступництво за греко-католиків краю, та доводили історико-джерелознавчу цінність праць цього представника «української школи в російській літературі» [1330; 2116]. Радянські автори в такому ж сенсі зображували його як «захисника інтересів трудящих», однак не могли дати ради з оцінками і ставленням «російського письменника-демократа» до суспільних подій періоду Першої світової війни. Тому, з одного боку, всіляко доводилося, що В.

Короленко, як і все «прогресивне російське суспільство», підтримував «національний характер» галицьких українців та «свободу совісті» загалом. З іншого боку, його критикували за ототожнення «українців уніатів» з «уніатською церквою», а особливо за підтримку Шептицького, який разом з «буржуазними націоналістами» прагнув не допустити об'єднання західноукраїнських земель з Росією [1207–1208]. Врешті, сучасні автори наголошують на гуманістичних засадах творчості В. Короленка, який, будучи вдумливим спостерігачем, дав глибокі оцінки різним подіям воєнної драми – від доленосних міжнародних і суспільно-політичних до «простих житейських» справ [1894].

Найбільший науковий доробок нагромадився з проблеми взаємозв'язків між українською інтелігенцією різних частин України за доби Першої світової війни. Це засвідчують різноманітні публікації. Починаючи від істориків-мемуаристів міжвоєнного періоду, плекається традиція вивчення участі інтелігенції Наддніпрянщини в розбудові національно-культурного і суспільно-політичного життя Галичини, а особливо ролі галичан у громадських і державницьких процесах Наддніпрянщини [436; 547; 561, с. 26–84; 566; 885–886]. У такому ракурсі наукова думка повсякчас циркулює навколо діяльності Союзу визволення України, про що вже йшлося. Своєрідним виявом цієї тенденції стали публікації, в яких деталізується участь знаних представників наддніпрянського культурного й політичного середовища в розбудові відповідних сфер суспільного життя Галичини [385; 1473].

Так, в окремому розділі монографічної роботи О. Рубльова обґрунтовується особлива роль освіченої верстви у взаємопізнанні та взаємопроникненні Сходу і Заходу України напередодні та в роки Першої світової війни і Української революції. На численних фактах послідовно проводиться думка про «національну інтервенцію» галичан у Наддніпрянську Україну, котрі як військовополонені, виселенці, заручники, біженці істотно прилучилися до формування національно свідомості місцевої людності та виступили потужним державотворчим потенціалом [1636].

У площину історіографічного аналізу наукового здобутку про культурне і духовне життя Галичини за воєнно-революційної доби вписується і група праць з проблеми увічнення пам'яті загиблих вояків, до якої активно звертаються і фахівці в галузі військової історії. В методологічному відношенні сучасні вчені погоджуються з доцільністю розглядати проблему історичної пам'яті як один з аспектів «культури війни» [1607]. Умотивовуючи її науково-теоретичну значущість та національно-політичну актуальність, В. Горбик і Г. Денисенко стверджують, що, на жаль, не лише в науці, а й у суспільній свідомості наших співвітчизників пам'ять про війну майже повністю стерлася [394].

Таке становище зумовлюється характером розвитку української історичної науки та суспільно-політичної думки. Західноукраїнські автори міжвоєнного періоду та дослідники українського зарубіжжя зверталися до неї переважно як до джерела патріотичного виховання молоді. Радянські історики фактично оминали увагою некрополі Першої світової війни, хоча активно вивчали пам'ятки загиблих у Другій світовій, так що пов'язана з ними героїка стала одним зі стрижневих постулатів усієї ідеологічної доктрини. Позитивні зрушення у цій царині окреслилися лише у 90-х роках, коли зусиллями громадських національно-патріотичних організацій та краєзнавців почала розгортатися конкретна пошуково-дослідницька робота, що стала складником створення монументального літопису України.

Суспільно-політичні обставини та науково-пізнавальні інтереси зумовили формування окремої групи різновидових публікацій про військові поховання галицького вояцтва. Присвячені цій проблемі розвідки, що з'являлися у 30-х роках у Галичині, згодом в українському зарубіжжі та в Україні в першій половині 90-х років, стосуються військових кладовищ у Галичині [118] та в різних країнах Європи, зокрема Польщі [744; 1800]. Ці науково-популярні публікації подекуди наближаються до жанру просопографії та сприяють встановленню імен загиблих вояків. Це питання повсякчас порушується в студіях з військової історії, зокрема присвячених діяльності бойових підрозділів УСС та Галицької армії. Прикладом зразкового вирішення окресленого кола завдань слугує книга знаного історика О.Колянчука, що представляє українську військову науку в Польщі. Спираючись на велику джерельну базу, він на рівні мікроісторії здійснив докладну наукову реконструкцію місць військових поховань у цій країні, визначив імена героїв, які загинули на чужині [888].

Розгортання дослідницької роботи у цьому напрямі стримується необізнаністю зі спеціальними науково-методологічними підходами, зокрема й з напрацюваннями західної науки. Одним з небагатьох прикладів таких аналітичних розробок слугує публікація Б. Черкеса, де порушується питання про необхідність встановлення чисельності австрійських військових поховань у Галичині. Це, на думку автора, внесе істотні корективи в уявлення про характер і масштаби військових операцій в краї [2023]. З іншого боку, ця проблема активно висвітлювалася на рівні мікроісторії. В галицьких календарях і літописах «Чернової Калини» та «Українського інваліда» 30-х років, у діаспорних регіональних історико-мемуарних збірниках та інших працях, зокрема й сучасних виданнях, віднаходимо численні історико-краєзнавчі публікації з питання збереження пам'яті про борців за українську державність 1914–1919 рр. З-поміж них особливо привабливають студії, що містять докладні описи військових цвинтарів, де ховали вояків української, австрійської, мадярської, польської, російської армій, які загинули на українській землі в роки Першої світової війни [2020].

Насамкінець звернемося до відносно нечисленної, але змістовної і в багатьох відношеннях корисної для осмислення національно-культурних процесів у Галичині за воєнно-революційної доби 1914–1919 рр. групи праць пресознавчого характеру, які можна розглядати як у розрізі історії журналістики, так і джерелознавства [475]. Аналізуючи інформативні можливості тогочасних періодичних видань, науковці прагнули розглядати їх як об'єкт і водночас як суб'єкт культури: в якості її своєрідного складника, газети і часописи відзначаються багатомірністю відображення всього розмаїття суспільних, у тому числі й культурних, явищ. У такого роду публікаціях преса постає як конкретна форма культури і частина історії культури, яка не лише зумовлювалася реальною дійсністю, а й істотно впливала на неї, сприяючи зростанню національної свідомості, духовності. Такі погляди, оцінки випливають з аналізованих дослідниками культурологічних та суспільно-політичних й інших часописів. Особливий інтерес становлять розвідки, в яких на рівні мікроісторії показується розвиток видавничої справи в окремих місцевостях, як, наприклад, на Коломийщині, що в цій площині має такі багаті традиції, якими можуть пишатися небагато провінційних міст України [192].

Українська історіографія культурного життя Галичини за воєнно-революційної доби 1914–1919 рр. наскрізь етноцентрична. Тому актуальним залишається зауваження

О. Оглобліна (1971) про те, що проблема культурного розвитку України ХІХ – ХХ ст. в історичній науці розв'язується за канонізованою схемою, до якої включаються лише українські етнічні процеси, а здобутки представників інших національностей вважаються «неукраїнським» й віддаються «чужій культурі», переважно російській чи польській. На думку вченого, це «збіднює» «український культурний капітал», бо все, що створено на українській землі культурними діячами та установами незалежно від їх етнічної приналежності, має належати Україні [1382].

За останні роки окреслилися шляхи до виправлення такого становища. Ідеться не лише про традиційне висвітлення змісту державної національно-культурної політики серед національних меншин за доби Української революції [667, с.227–229; 1769], що, до речі, подекуди зводиться до показу відповідних законодавчих актів, а не з'ясування реального становища в цій сфері. Вітчизняні науковці почали предметніше підходити до вивчення культурних явищ у польському та єврейському середовищах, хоча через вузькість хронологічних меж зазначеного періоду він здебільшого розглядається як окремий фрагмент ширших культурницьких процесів. Виразним прикладом цього слугують наукові розвідки про діяльність польських істориків у Львові, зокрема публікації про їхні міжнародні зв'язки та про «краківське коло» історичного товариства, зміст яких визначається хронологічними межами «до» і «після» 1918 року [1044; 1838].

Вони розкривають цікаві епізоди інституціоналізації і становлення історичної науки в Галичині, однак не зі всіма висновками їхніх авторів можна погодитися. Зокрема, В. Тельвак оцінює розширення регіональної структури і діяльності у 1913–1918 рр. «краківського кола» історичного товариства у Львові як «історичний» прецедент, що позитивно вплинув і на діяльність інших наукових і громадських структур міжвоєнного періоду [1838]. Вірогідно, не останню роль у таких оптимістичних висновках відіграв той факт, що історик виконував працю за підтримкою Фонду королеви Ядвіги Ягеллонського університету (Краків), тож, говорячи про цей «позитивний досвід» слід ураховувати, як така «інтелектуальна експансія» позначилася на становищі української історичної науки у міжвоєнній Польщі.

Деякі контури посилення уваги вітчизняних науковців до безпосереднього вивчення культурницьких процесів серед тогочасних неукраїнських спільнот Галичини окреслюють уже згадувані публікації про становище польського населення під владою ЗУНР, де вони фрагментарно «вкраплюються» у загальну канву подій [143]. Це ж стосується і серії наукових конференцій, присвячених культурі євреїв в Україні. Їхні матеріали та інші публікації засвідчують тенденцію, коли українські автори «охочіше» звертаються до єврейських культурних феноменів, коли вони взаємопов'язані з розвитком українського національного руху. Переконає в цьому низка публікацій про Я. Оренштайна, чия видавнича діяльність у першій третині ХХ ст. помітно вплинула на поширення українського друкованого слова в Галичині [1316; 1567; 1911]. Можна лише вітати прагнення осмислити полікультурність Галичини в контексті культурного плюралізму й етнокультурної багатобарвності всієї Габсбурзької імперії, тим більше, що воєнна доба 1914–1918 рр. стала свого роду «завершальним акордом» цього феноменального процесу, розпочатого 1772 року [708].

Отже, тема церковно-релігійного життя Галичини за воєнно-революційної доби 1918–1919 рр. знайшла достатнє відображення в історичній літературі різних періодів.

Приналежність авторів до певних наукових течій і церковно-релігійних центрів зумовила відмінності у підходах до вивчення проблеми і трактуваннях її окремих аспектів. У структурно-тематичному відношенні історики приділили неоднакову увагу їхньому висвітленню. Визначальною рисою історіографії цієї теми є перебування в центрі уваги постаті митрополита А.Шептицького, через призму життєдіяльності якого осмислюється основний комплекс питань церковно-релігійного розвитку краю.

Культурне становище українців Галичини за воєнно-революційної доби 1914–1919 рр. знайшло своєрідне відображення в українській історіографії. Попри окремі статейні публікації, що відображають намагання комплексно підійти до цієї проблеми (наприклад, показати культурно-освітнє і мистецьке життя в часи ЗУНР [2133]), загалом вона фрагментарно висвітлювалася в наукових працях різної тематичної спрямованості. Таке становище пояснюється об'єктивними й суб'єктивними обставинами: «історичне обличчя» тієї доби визначали передусім події воєнно-політичного характеру, а культурницьким процесам відводилася «другорядна» роль. Їхня «маргінальність» поглиблювалася тим, що в українській історичній науці ХХ ст. вони ніколи не мали пріоритетного значення.

Зважаючи на недостатню увагу до культурних процесів і явищ в узагальнюючих дослідженнях з історії Галичини 1914–1919 рр., головне інформативне навантаження несуть праці з військової історії, де вона порушується як її невід'ємний складник (субкультура та просвітницька праця УСС; освіта і театри ЗУНР тощо), а також спеціальні публікації, безпосередньо присвячені окремим, часто унікальним явищам культурного життя, зокрема пов'язані з втратами культурних цінностей, долею реліквій тощо. Це дозволяє визначити одну важливу рису історіографії досліджуваної теми: чимало культурних феноменів ставали предметом вивчення не як окремі самодостатні цінності, а передусім як компонент діяльності різних політичних, військових, державних структур та громадських інституцій. Виразним прикладом цього слугує відображення в літературі різних періодів їх національно-культурної праці на північно-західних українських землях тощо.

Попри відсутність спеціальних комплексних розробок про становище громадських організацій галицьких українців за воєнно-революційної доби, ця проблема в площині «окремого етапу» їхнього розвитку знайшла досить глибоке відображення у сукупності узагальнюючих досліджень з відповідної тематики. Наукова пріоритетність проблематики, що стосується вивчення ролі «еліт» та «інтелігенції» в національній історії, не знімає потреби її подальшої теоретико-методологічної розробки. Стосовно нашої теми вагомим вислідом її вивчення стало нагромадження значного масиву біографічних студій, в яких здебільшого комплексно показано суспільну працю окремих персоналій; з-поміж них вирізняється і група праць про діячів культури. Фахівці з різних гуманітарних наук доклали значних зусиль до відтворення «культурного образу» досліджуваної епохи, однак він залишатиметься неповним, доки в ньому не знайде свого місця культурний здобуток представників неукраїнських спільнот.

ВИСНОВКИ

Комплексний аналіз української історіографії суспільно-політичних процесів у Галичині у 1914–1919 рр. показав, що вона представлена значним масивом історичної та іншої різножанрової літератури, яка відзначається різною науковою вартістю та глибиною і об'єктивністю відображення конкретно-історичних подій, процесів, явищ. Результати проведеного дослідження дають підстави для таких висновків та узагальнень.

Суперечливий шлях становлення української історіографії у ХХ сторіччі відповідним чином позначався на характері й здобутках вивчення суспільно-політичних процесів у Галичині у 1914–1919 рр. Динаміку і прикметні особливості нагромадження знань з цієї теми зумовлювали фактори науково-теоретичного та ідейно-політичного порядку. Запропонована періодизація історіографічного процесу частково збігається з регіональним поділом істориків на відповідні групи (історіографія західноукраїнська міжвоєнного періоду, українського зарубіжжя 1920–1990-х років, радянська 1920–1980-х років, сучасна вітчизняна) та відображає змістові особливості кожного з названих концептуально-хронологічних блоків, які також не мали внутрішньої цілісності, а зазнавали складної внутрішньої еволюції. Це виразно проявилось у державницькому напрямі історіографії, представники якого з позиції консервативної, націоналістичної та інших ідейних течій трактували суспільно-політичний розвиток краю та оцінювали його роль і місце в українській історії.

Характер і спрямованість розвитку історіографії досліджуваної теми відповідним чином визначалися її інституціональною складовою частиною, яку в структурному відношенні репрезентували численні наукові та громадські установи різного профілю і підпорядкування. Поряд з професійними істориками до її осмислення долучилися учасники тих подій, які описували й аналізували їх у своїх мемуарах, та представники інших суміжних з історією галузей знань. Ці та інші обставини зумовили таке прикметне явище, коли визначальний вплив на характер історіографічних джерел справляли не стільки теоретико-методологічні (переважно

позитивістські) концепти, скільки ідейно-політичні чинники, які спонукали до дискурсу навколо різних наукових проблем. Полеміка щодо «методологічної кризи» сучасної вітчизняної історичної науки також стимулювала пошук нових шляхів і перспектив вивчення комплексу конкретно-історичних проблем, які стосуються нашої дослідницької теми, примушуючи спиратися на власні історіографічні традиції та реагувати на зарубіжні постмодерністські виклики.

Аналіз наявних досліджень про функціонування австро-угорського та російського політичних режимів у Галичині в роки Першої світової війни показує, що у своїй сукупності вони витворюють окремий тематичний напрям історіографії. Констатуючи традиційно високий рівень розробки проблематики, пов'язаної з планами ворогуючих державно-політичних блоків стосовно України в цілому й Галичини зокрема, слід звернути увагу на сучасну тенденцію посилення уваги до вивчення відповідних проектів і дій країн Антанти, передусім Росії. При цьому українські історики подекуди некритично, спрощено сприймають і намагаються адаптувати надбання російських колег у вітчизняний історіографічний простір. Продуктивнішим вважаємо науковий дискурс навколо проблеми впливу війни на розгортання українського національного руху, а також з'ясування його ролі не лише як об'єкта чужих імперських інтересів, а й як самостійного суб'єкта історії.

Кожен етап нарощування знань про політику російського та австро-угорського режимів у Галичині відзначається поступальністю і специфічною змістовою наповненістю. Диспропорції й однобічність висвітлення її суті та наслідків зумовлюються приналежністю істориків до різних наукових напрямів, ідейних течій, їхніми індивідуальними уподобаннями, тому подальше вивчення цієї теми потребує адекватного врахування комплексу факторів, що визначали політику панівних державних еліт та життєві стратегії галицького соціуму за переломної історичної доби. Відмова від показу цих іноземних режимів як суцільно «деструктивних» і «репресивних» має супроводжуватися посиленням уваги до планів і заходів імперських чинників з налагодження функціонування різних сфер суспільного життя. Досить високий ступінь дослідженості проблем, пов'язаних з біженцями, діяльністю іноземних спецслужб у краї, функціонуванням

благодійницьких інституцій з допомоги жертвам війни та інших, значною мірою пов'язаний з тим, що вони становлять інтегративні складові інших самостійних дослідницьких тем.

В українській історіографії сформувався окремий дослідницький напрям – «зунрознавство», представлений масивом наукової та іншої літератури. Його наріжною парадигмою є трактування історії ЗУНР як невід'ємної органічної складової українських визвольних змагань ХХ ст. та Української революції 1917–1920 рр. Процес її осмислення відзначається тяглістю, подекуди інертністю: викладені за міжвоєнного періоду учасниками тих подій погляди й оціночні характеристики продовжують домінувати в сучасній історіографії, яка не завжди зважає на їх ідейну заангажованість та суб'єктивізм. Це також проявляється у збереженні в ній «прозунрівського» та «проуенерівського» струменів, які пропонують відмінні оціночні характеристики не лише окремих «другорядних», але й принципових концептуальних проблем історії ЗУНР, що знаходить відображення у регіональних студіях, у спеціальних узагальнюючих дослідженнях з історії Української революції та історичних синтезах.

Контроверсійність та різний ступінь наукової розробки притаманні окремим аспектам історіографії ЗУНР. Зберігається становище, коли дослідники детально розкривають зовнішню, формальну сторону процесів державотворення тоді, як реальним механізмам і наслідкам їх функціонування приділяється значно менша увага. Спираючись на нові методологічні засади, вчені помітно просунулися у висвітленні функціонування вищої і середньої ланок керівних органів ЗУНР, тож у тривалій полеміці про її людський ресурс починає переважати позиція, згідно з якою це державне утворення мало достатній інтелектуально-організаційний потенціал, тому не було вагомих внутрішніх причин для поразки західноукраїнської республіки. Позитивними явищами стали наукові дискусії та реалізація спільних проектів польських і українських істориків, які спонукають до пошуків нових напрямів досліджень та сприйняття науково-методологічних новацій.

Характер і рівень дослідженості суспільно-політичних трансформаційних процесів у Галичині за воєнно-революційної доби 1914–1919 рр. зумовлюються

рисами, притаманними як українському історіографічному процесу, так і жанру політичної історії. Про наступність, тяглість висвітлення цієї проблеми порівняно з іншою тематикою нашого дослідження можна говорити лише умовно. Важливе підґрунтя для її вивчення заклала «партійна історіографія» 1916/19 – 1930-х рр., яка, попри суб'єктивізм та ідейну заангажованість, представила низку глибоких аналітичних і документальних праць, що за своєю змістовою наповненістю виходять далеко за межі історичної мемуаристики. Деяку оригінальність, новизну здобутку українського зарубіжжя пов'язуємо з осмисленням суспільно-політичних процесів крізь призму консервативної, соціал-демократичної, націоналістичної, католицької течій, що, однак, здебільшого не наближало до їх виваженого трактування. Позитивні зрушення у вивченні цієї теми демонструють окремі історіософські дискурси та синтези політичної історії (І. Лисяк-Рудницький, Т. Гунчак та ін.), що відображають її роль і місце в українській історії ХХ ст.

Помітний поступ сучасної вітчизняної історіографії у вивченні цієї теми проявляється у детальній розробці діяльності окремих партійних структур, міжпартійних відносин, політичних орієнтацій та інших конкретно-історичних проблем. Позитивний внесок у їх вивчення пропонують історико-політологічні студії. Зберігається тенденція, коли акценти і спрямованість висвітлення суспільно-політичної тематики зумовлювалися науковими інтересами вчених: фахівці з історії Галичини часто продовжують виступати з позицій її «п'ємонтизації»; київські та автори з інших регіонів у синтезах історії України та узагальнюючих працях з історії Першої світової війни й Української революції нерідко оминають увагою суспільно-політичний рух у Галичині або ж висвітлюють його поверхово, не заглиблюючись у його специфіку, оцінюють життєдіяльність галицьких українців крізь призму національно-політичних процесів Наддніпрянщини.

Своєрідне місце в українській історіографії займає науковий доробок з історії СВУ. Це зумовлюється як суспільним феноменом самої інституції, так й особливостями його осмислення представниками різних наукових напрямів та ідеологічних течій. При цьому відправними, визначальними залишаються історико-мемуарні праці очільників Союзу, так що автори українського зарубіжжя, за деяким

винятком (Р. Роздольський), майже не відзначалися новизною, а позитивний поступ сучасних науковців проявляється передусім у намаганнях комплексно, з залученням нових джерел підійти до цієї теми. При цьому, як і стосовно інших партійних і політичних структур, зберігаються стереотипи оцінювання їх діяльності та значущості на основі декларованих у програмних документах намірів і тверджень їх очільників-літописців, що далеко не завжди відображає практичні реалії політичного життя. У наявній (зокрема й монографічній) літературі історики безпосередньо ще не порушували питання про «колабораціонізм» СВУ. Тому він трактується виключно з національно-патріотичних позицій, які зводяться до доведення того, що, незважаючи на підтримку і фінансування Союзу іноземними чинниками (фактично не зацікавленими у відновленні української державності), його діяльність була корисною для визвольної боротьби українського народу, мала державницький, соборницький характер.

Допоки не запропонована оптимальна модель показу ролі і місця СВУ в синтезах з історії України та узагальнюючих працях з політичної історії ХХ ст. чи Першої світової війни, акцентування уваги на окремих аспектах його діяльності призводить до однобічних трактувань і висновків. У таких публікаціях увага фокусується на витоках і початковій стадії праці Союзу, який невдовзі якимось непомітно зникає з поля зору дослідників. З іншого боку, багатоплановість діяльності СВУ зумовила його висвітлення в контексті інших дослідницьких проблем, зокрема історії полонених українців в Австро-Угорщині та Німеччині, політики Берліна й Відня в «українському питанні», української інформативно-пропагандистської діяльності за воєнно-революційної доби тощо. Важливі зрізи історії СВУ розкривають біографічні, джерелознавчі та публікації іншого спрямування.

Наявна література про існуючі у Галичині в 1914–1919 рр. українські військові формації засвідчує глибоку, детальну розробку питань, пов'язаних з їх організаційним становленням та бойовою і суспільно-політичною діяльністю. В історіографії утвердився символістський підхід до трактування феномену УСС як уособлення жертвовної боротьби за волю і незалежність народу. Такий національно-

патріотичний пафос простежується і в академічних наукових виданнях, стримуючи виважені характеристики цього небуденного явища національної історії. Поряд з цим, у спеціальних працях посилюється тенденція щодо зміщення уваги дослідників із суспільно-політичної діяльності стрілецтва на показ його національно-культурної ролі та значущості в історії України ХХ ст.

Своєрідною контрастністю відзначається дослідження суспільно-політичних процесів, що супроводжували становлення і діяльність Галицької армії. Основи її наукового вивчення заклали автори міжвоєнного періоду та українського зарубіжжя, які разом з глибокою аналітикою істориків-мемуаристів істотно вплинули, а подекуди визначили контури сучасної історіографії цієї теми. Склалася ситуація, коли поряд з деталізованим викладом комплексу проблем, що розкривають історичний поступ УГА, залишаються дискусійними чимало принципово важливих питань, пов'язаних з часом виникнення і характером трансформаційних процесів цієї армійської формації на різних етапах боротьби, що, до речі, стосується і військових структур, які мали назву «стрілецькі». Нагромадження різножанрової літератури у галузі військової символіки і біографістики УСС та УГА підносить їх до рівня окремих наукових проблем, розв'язання яких супроводжується полемікою на різних етапах історіографічного процесу.

Серед конкретно-історичних проблем, що піддавалися історіографічному аналізу, чи не найбільшим розмаїттям оцінок і суперечливістю трактувань позначений масив літератури про національно-консолідаційний рух українства в 1914–1919 рр. Це зумовлювалося не стільки складними суспільними реаліями, скільки відмінними ідейними і світоглядними установками авторів. Базову основу його вивчення заклали перші історики-мемуаристи. Їх праці за рівнем викладу й аналізу фактичного матеріалу виходять за межі так званих «чистих спогадів» чи партійно-полемічної літератури, а є спробою оцінки недавнього минулого, позначеною суб'єктивізмом і, водночас, глибоким переживанням за долю України. Разом з тим, викладені в них думки й оціночні характеристики продовжують домінувати в розробках сучасних істориків, які з різних – «прозунрівських» чи «проуенерівських» – позицій висловлюють відмінні, подекуди протилежні погляди

на ключові аспекти зазначеної проблеми. Побутуюча традиція розглядати її в широкій історичній ретроспективі сприяє осмисленню значущості соборницького руху 1918–1919 років, однак пропоновані при цьому історичні паралелі далеко не завжди наближають до його адекватного розуміння.

Вивчення державно-консолідаційних процесів зазначеного періоду циркулює навколо з'ясування їх доцентрових і відцентрових тенденцій. Це проявляється у різнопланових публікаціях, де висвітлюються відносини між Наддніпрянщиною-УНР та Галичиною-ЗУНР, об'єднавчі процеси на рівнях окремих етноукраїнських територій, західноукраїнського та різних історико-етнографічних регіонів тощо. При цьому найдискусійнішою залишається проблема відносин між УНР і ЗУНР, яка, зважаючи на характер нагромадженої літератури, повинна висвітлюватися з позицій історичної альтернативності, що забезпечило б відмову від її спрощеного однолінійного трактування. Зосередження уваги в такому контексті на Акті злуки 22 січня 1919 р. засвідчує, що саме ця подія як у науково-історичних уявленнях, так і в масовій суспільній свідомості залишається головним символічним маркером усіх національно-об'єднавчих перипетій. Відмові від численних деформацій у висвітленні окресленого кола проблем сприятиме комплексний підхід, який має відображати не лише мотиви і прагнення політичних еліт, а й вплив демографічних і міжнародних чинників та інші реалії суспільно-політичного життя. При цьому слід активніше враховувати результати компаративістських, джерелознавчих та досліджень з інших галузей історичних знань.

Складним, специфічним шляхом нагромаджувався доробок про етнонаціональні відносини в Галичині під час воєнно-революційної доби 1914–1919 рр. Закономірне зосередження уваги на вивченні українсько-польських відносин проявлялося у трьох головних підходах, характерних для дослідників різних періодів, течій і напрямів. Першому, домінуючому, «традиційно націєцентричному» підходу властиве радикальне протиставлення українців та поляків як непримиренних ворогів і опонентів у боротьбі за Галичину, так, що можливості налагодження діалогу між ними здебільшого не розглядалися і серйозно не аналізувалися. Другий, притаманний радянській історіографії, підхід будувався на приматі «соціально-класового» над

«національним», так, що трактування міжетнічних відносин крізь призму «співпраці трудящих усіх національностей» у боротьбі проти «спільного ворога» – буржуазії не залишав жодного простору для творчості, тим більше, що фактично не відповідав реаліям. Прибічники «модерністсько-поліцентричного» підходу, спираючись на західні методологічні конструкти, закликають відмовитися від перекладання однобічної провини на польську чи української сторони та враховувати їхні природні національні вимоги. Однак це не повинно призводити до нівелювання реально існуючих міжнаціональних антагонізмів. З таких позицій висвітлювалися як центральна проблема військово-політичного протистояння між українцями та поляками, так й інші конкретно-історичні питання, пов'язані з поділом Галичини, польськими етнополітичними концепціями та діями польських політичних і державних чинників щодо вирішення «українського питання» в краї тощо.

Низка об'єктивних і суб'єктивних чинників (з-поміж них – самоідентифікація авторів та здобутки суміжних наукових дисциплін) визначала архітектуру досліджень про етноменшини Галичини. У структурно-тематичному відношенні вони вивчалися як один з аспектів суспільного розвитку краю за воєнно-революційної доби 1914–1919 рр.; як складова етнічної історії народів України та як окрема спеціальна науково-дослідницька проблема. Нагромаджений масив літератури спонукає до перегляду побутуючої в українській історіографії думки про «периферійність» цієї науково-дослідницької теми, підстави для чого дає стан досліджень про становище етноменшин у Галичині зазначеного періоду. З іншого боку, не варто перебільшувати рівень наукової розробки цієї проблеми через існуючі прогалини та необхідність переосмислення багатьох конкретно-історичних проблем.

В історіографії зберігається алогічна ситуація, коли, з одного боку, етноменшини випадають із загальної канви висвітлення суспільно-політичних процесів у Галичині за воєнно-революційної доби, а з іншого – у середовищі істориків утвердилося розуміння того, що через низький соціально-політичний статус українці перебували у становищі меншини на своїй етнічній території, де політично й економічно домінували представники інших етнічних груп, передусім

поляки, євреї. Спеціальним дослідженням про їх становище в ЗУНР важко дати однозначну оцінку, зокрема потребують переосмислення питання про взаємини між єврейською спільнотою та українською державою, про реальні (а не декларовані) наслідки національної політики тощо. Перспективними виглядають перші кроки у вивченні становища етнічних груп на рівні мікроісторії, тим більше, що для цього є достатньо документальних матеріалів. Загалом слід відмовитися від парадигми історичної моноетнічності, тож нацменшини повинні посісти своє належне місце при висвітленні державотворчих, суспільно-політичних, соціально-економічних, культурних процесів України, зокрема й Галичини, за переломної історичної епохи.

Незважаючи на брак спеціальних публікацій, у різновидових працях певних періодів знайшло достатнє відображення церковно-релігійне життя Галичини за воєнно-революційної доби 1914–1919 рр. Відмінності у підходах до його вивчення зумовлювалися ідейною заангажованістю дослідників, а передусім їх належністю до різних конфесій та наукових світських і церковно-релігійних осередків. У структурно-тематичному відношенні найкраще розробленими є проблеми церковно-релігійного становища Галичини в період російської окупації та участі греко-католицького духовенства у державотворчих процесах ЗУНР. Відтак низький рівень вивчення внутрішньоцерковних відносин зумовлюється схильністю деяких істориків розглядати УГКЦ передусім як впливовий чинник національного життя, а вже відтак як власне церковно-релігійну інституцію.

Важливу рису історіографії цієї теми становить її осмислення крізь призму суспільної і церковної діяльності А. Шептицького. Основні контури її вивчення окреслили наближені до католицьких кіл автори українського зарубіжжя та науковці УВУ. Їхній доробок поглиблюють сучасні біографи А. Шептицького та дослідники історії УГКЦ, які, попри деякі відмінності в оцінках, загалом підходять до цієї проблеми з національно-патріотичних позицій, тому жоден з аспектів життєдіяльності митрополита фактично ще не став предметом критичного аналізу.

Своєрідне відображення в історіографії знайшли тогочасні національно-культурні процеси в Галичині. Їх здебільшого фрагментарне висвітлення в наукових працях різної тематичної спрямованості пояснюється об'єктивними і суб'єктивними

обставинами, адже головний зміст доби визначали події воєнно-політичного характеру, тож з'ясування культурницької проблематики закономірно відсувалося на задній план. Така ситуація пояснюється її загальною маргінальністю в українській історичній науці ХХ ст. Це зумовило визначальну історіографічну тенденцію, коли чимало культурних феноменів досліджуються не як окрема самодостатня цінність, а як складова військових, національно-політичних процесів та різних інституціональних структур тощо. Важливе інформативне навантаження про культурно-освітні процеси досліджуваного періоду несуть наукові розробки, які розкривають роль еліт й інтелігенції в національній історії та публікації біографічного характеру, з-поміж яких вирізняється окрема група праць про діячів культури. До відтворення «культурного образу» епохи вагомо прилучилися мистецтвознавці, культурологи, історики педагогіки та представники інших гуманітарних наук. Однак він залишається, за незначним винятком, наскрізь «моноукраїнським» і «україноцентричним». У ньому фактично не знаходили місця духовне життя і культурний здобуток представників інших етнічних спільнот краю.

Результати нашого історіографічного дослідження дозволяють окреслити кілька концептуальних проблем та визначити перспективи подальшого вивчення важливих питань конкретно-історичного характеру.

Суспільно-політичні процеси у Галичині у 1914-1919 рр. загалом знайшли достатньо повне відображення в українській історіографії, однак рівень і глибина дослідженості окремих процесів і явищ, що становлять їх зміст, не завжди відповідають потребам і викликам сучасної вітчизняної і західної науки. Причини цього вбачаємо в інертності творчої діяльності істориків та їх недостатній обізнаності із сучасними теоретико-методологічними розробками, новаціями. Українська історіографія, зокрема й досліджуваної теми, залишається наскрізь позитивістською, тому, розробляючи конкретну наукову проблему, історик убачає своїм першочерговим завданням зібрати якнайбільше нових джерел, маловідомих фактів, які за традицією викладаються у проблемно-хронологічному порядку. За таких обставин уся аналітика часто обмежується прикінцевими висновками. Україноцентризм і національно-патріотична глорифікація минувшини залишаються

визначальними принципами оцінювання і характеристики суспільних процесів і явищ. Аналізуючи літературу, присвячену окремим аспектам нашої дослідницької теми, повсякчас зустрічаємо явище, коли науковці не пропонують нових – власних, одержаних на основі ними ж проаналізованого емпіричного матеріалу, – оціночних характеристик суті, значущості, ролі, впливів, наслідків певних історичних подій, явищ, персоналій тощо, а воліють покликатися на думки і погляди попередників, передусім істориків-мемуаристів, які з відомих причин відзначаються суб'єктивізмом, а нерідко й суперечать засадам історизму.

Цікаві сюжети та подекуди якісно новий рівень історичних знань й уявлень про різні аспекти суспільно-політичних процесів у Галичині пропонують дослідники, висвітлюючи їх з позицій мікроісторії, історії повсякденності, психоісторії та інших «нетрадиційних» для вітчизняної історіографії методологічних підходів, які активно використовуються західною наукою. Поряд з цим, чимало потенційних можливостей несе використання її науково-теоретичних розробок у галузях військової, соціальної, економічної, політичної (інституціональної) історії тощо. Комплексне, глибоке осмислення зазначеної, як і багатьох інших фундаментальних проблем історії України та її окремих регіонів, неможливе без з'ясування їх поліетнічної сутності. Це ж стосується і розуміння альтернативності історичного процесу, що вимагає від дослідників урахування як усієї сукупності факторів, що зумовлювали ті чи інші вияви суспільного життя, так і різних (відмінних, полярних) думок і поглядів самих дослідників – мемуаристів, професійних істориків тощо.

Досягнутий рівень знань зумовлює потребу і перспективність спеціальної комплексної розробки таких наукових проблем історії Галичини воєнно-революційного періоду 1914–1919 рр.:

- всеохоплююче вивчення партійно-політичних трансформацій сприятиме розширенню уявлень про становище, діяльність, видозміни всіх (а не лише окремих) діючих у краї партійних угруповань та різного роду політичних і громадських інституцій;

- спеціальне дослідження соціально-економічного становища краю стимулюватиме формування цілісних уявлень про цю визначальну сферу

історичного розвитку, чого не можна досягнути, розглядаючи її як «складову» чи «наслідок» певних національно-політичних та інших суспільних процесів;

– на окреме вивчення та компаративістський аналіз заслуговує життєдіяльність всіх етнічних спільнот краю за переломної історичної доби;

– слід визнати доцільним висвітлення сукупності всіх складових культурно-освітнього і мистецького становища і розвитку Галичини зазначеного періоду, що сприятиме з'ясуванню його місця і значення в історії культури України;

– вивчення церковно-релігійного розвитку Галичини зазначеного періоду як самостійної дослідницької проблеми має відтворити всю унікальність цього визначного явища в історії духовного життя України та всієї Європи.

Про суспільно-політичний рух у Галичині за буремної доби 1914–1919 років нагромаджено величезний масив історичної та іншої різножанрової літератури. Втім, ця наукова тема загалом та її окремі конкретно-історичні сюжети зокрема потребують подальшого фундаментального вивчення передусім на основі врахування поліетнічності краю, застосування теоретико-методологічних новацій та творчого використання всього досвіду української історичної і суспільно-політичної думки. Просування таким шляхом, вважаємо, спроможне забезпечити відтворення минувшини відповідно до потреб і викликів вітчизняної й зарубіжної науки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Аввакумов Ю. Митрополит Андрей (Шептицький) і проблеми церковної єдності Росії / Ю. Аввакумов // Ковчег. – 2003. – Ч. 4. – С. 101–114.
2. Аввакумов Ю. Тема Росії в діяльності та богословській думці «Святоюрського велетня». Вступ до матеріалів збірника. / Ю. Аввакумов // Митрополит Андрей Шептицький і греко-католики в Росії : док. і м-ли, 1899–1917. Кн. 1 / упоряд. Ю. Аввакумов, О. Гайова. – Львів : Вид-во Українського католицького ун-ту, 2004. – С. IX–XLIX.
3. Австро-Венгрия : Опыт многонационального государства : сборник статей. – М. : Наука, 1995. – 231 с.
4. Ададуров В. Політика Франції стосовно українсько-польського конфлікту за Східну Галичину в період з листопада 1918 по березень 1919 рр. / В. Ададуров // Україна в минулому. – К. ; Львів, 1995. – Вип. 7. – С. 18–32.
5. Адамович С. Марки ЗУНР як історичне джерело до вивчення історії / С. Адамович, В. Великочий // Нова політика. – 1998. – № 5. – С. 13–17.
6. Адамович С. Союз визволення України і Дмитро Донцов / С. Адамович, С. Дерев'яно // Українознавчі студії. – 2000. – Ч. 2. – С. 241–247.
7. Адамович С. Діяльність «Львівського комітету Союзу визволення України для помочи полоненим-українцям в Галичині» у роки Першої світової війни / С. Адамович // Над Дніпром і Віслою : Україна і Польща в європейському вимірі – минуле і сучасність. Серія «Історія. Міжнародні системи та глобальний розвиток». – 2003–2004. – № 2/3. – К. : Торунь, 2003–2004. – С. 80–82.
8. Адамович С. Ідея соборності України в діяльності Союзу визволення України / С. Адамович // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 120–123.
9. Адамович С. Наддніпрянська політична еміграція в суспільно-політичному житті західноукраїнських земель (1914–1918 рр.) / С. Адамович. – Івано-Франківськ, 2003. – 148 с.
10. Агафонова Н. В. Становлення національної системи освіти в Україні. 1917–1920 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук / Н. В. Агафонова. – Одеса, 1996. – 16 с.
11. Альманах Станиславівської землі : зб. м-лів до історії Станиславова і Станиславівщини / ред.-упоряд. Б. Кравців. – Нью-Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1975. – 959 с.
12. Альманах Станиславівської землі : зб. м-лів до історії Станиславова і Станиславівщини / ред.-упоряд. М. Климишин. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1985. – Т. 2. – 900 с.
13. Андрей Митрополит [А. Шептицький]. Воля і надії : як війна звільнила мене з царської в'язниці // Діло. – 1937. – 7 березня.
14. Андрієвський А. М. Український націоналізм 1917–1919 рр. : основні елементи правосвідомості українського народу / А. М. Андрієвський. – Чернівці, 1935. – 30 с.
15. Андрієвський В. В десяту річницю 22.01.1918 – 22.01.1928 / В. Андрієвський. – Каліш, 1928. – 82 с.

16. Андрієвський В. До характеристики українських правих партій / В. Андрієвський. – Берлін, 1921. – 24 с.
17. Андрієвський В. З минулого : 1917 рік на Полтавщині : у 2 ч. / В. Андрієвський. – Берлін : Накладом «Українського слова», 1921. – Ч. 1. – 1921. – 157 с. ; Ч. 2. – 1923. – 211 с.
18. Андрієвський В. Український націоналізм 1917–1919 рр. / В. Андрієвський // Самостійна думка. – Чернівці, 1935. – Кн. 1. – С. 43–56.
19. Андріішин С. Молодь Коломийщини у національно-визвольних змаганнях / С. Андріішин // Лицарі рідного краю : січово-стрілецька традиція в історії, культурі та мистецтві України ХХ століття : м-ли Всеукр. наук.-теор. конф., присвяченої пам'яті організатора січово-стрілецького руху в Галичині, генерального отамана Українського січового союзу, голови Української Боевої Управи Кирила Трильовського, 17 травня 2007 р. / упоряд., ред. І. Монолатія. – Коломия : Вік, 2007. – С. 108–114.
20. Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження : у 3 т. / гол. ред. кол. Б. З. Якимович. – Львів, 2002. – Т. 1. – 2002. – 514 с.; Т. 3. – 2002. – 576 с.
21. Андрусишин Б. Західні українці у державному апараті УНР / Б. Андрусишин // Наукові записки НАН України. – К., 2000. – Вип. 10. – С. 3–10.
22. Андрусишин Б. І. Робітнича політика українських урядів (1917–1920 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук / Б. Андрусишин. – К., 1997. – 44 с.
23. Андрусишин Б. Україна в роки Першої світової війни / Б. Андрусишин // Перша світова війна і слов'янські народи : м-лиміжн. наук. конф., 14–15 травня 1998. – К., 1998. – С. 17–24.
24. Андрусишин Б. Церква в Українській Державі 1917–1920 рр. (доба Директорії) : навч. посіб. / Б. Андрусишин. – К. : Либідь, 1997. – 176 с.
25. Андрусак М. Австрійський період (1772–1918) / М. Андрусак // Яворівщина і Краковеччина : регіональний істор.-мемуар. зб. / за ред. В. Лева, В. Барагура. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1984. – Т. XXXVII. – С. 92–117. – Український архів.
26. Андрусак М. Генеза й характер галицького русофільства / М. Андрусак. – Прага, 1941. – 84 с.
27. Андрусак М. Знамено / М. Андрусак // Енциклопедія українознавства : в 2 т. Загальна частина. – Перевидання в Україні. – К., 1994. – Т. 1. – 1994. – С. 32–33.
28. Андрусак М. Нариси з історії галицького москвофільства (з портретами москвофільських діячів) / М. Андрусак. – Львів : Просвіта, 1935. – 78 с.
29. Андрусак М. Перемишль в історії України до 1918 р. / М. Андрусак // Перемишль – західний бастион України : зб. м-лів до історії Перемишля і Перемиської землі, зладжений редакційною колегією під проводом проф. Б. Загайкевича. – Нью-Йорк ; Філадельфія : Перемиський видавничий комітет, 1961. – С. 25–66.
30. Андрусак М. Часи української державності / М. Андрусак // Яворівщина і Краковеччина : регіональний історико-мемуарний збірник / за ред. В. Лева, В. Барагура. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1984. – Т. XXXVII. – С. 117–124. – Український архів.
31. Андрухів І. Українські правники в національному відродженні Галичини 1848–1939 рр. / І. Андрухів, П. Арсенич. – Івано-Франківськ, 1996. – 123 с.

32. Андрусак М. Як прийшло до Чортківського пролому / М. Андрусак // Літопис Червоної Калини. – 1936. – Ч. 1. – С. 106–109.
33. Андрухів І. О. Виховна діяльність українських молодіжних товариств у Галичині (1894–1939) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / І. О. Андрухів. – Івано-Франківськ, 1997. – 23 с.
34. Андрухів І. Тисмениця / І. Андрухів, С. Гаврилюк. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2002. – 486 с.
35. Андрухів І. Західноукраїнські молодіжні товариства «Сокіл», «Січ», «Пласт», «Луг» / І. Андрухів. – Івано-Франківськ, 1992. – 79 с.
36. Андрухів І. Кость Левицький : сторінки / І. Андрухів. – Івано-Франківськ, 1995. – 78 с.
37. Андрущенко І. Галичина: між Польщею й Австро-Угорщиною / І. Андрущенко // Київська старовина. – 2001. – № 1. – С. 73–81.
38. Анісімов К. В. Однострої збройних сил України періоду національних змагань 1917–1920 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук / К. В. Анісімов. – Донецьк, 2002. – 19 с.
39. Анісімов К. В. Регіональний аспект дослідження відмінностей одностроїв збройних сил України періоду визвольних змагань 1917–1920 рр. Однострої легіону Українських січових стрільців початку демократичної революції в Україні 1917–1918 рр. / К. В. Анісімов // Грані. – 2002. – № 5. – С. 42–50.
40. Антольоґія стрілецької творчості / за ред. Л. Геца та Б. Крижанівського. – Постій Вишколу УСВ, 1918. – 107 с.
41. Антонович Є. Українські січові стрільці та Українська галицька армія в художній творчості / Є. Антонович // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 349–350.
42. Антонюк О. В. Формування етнополітики Української держави : історичні та теоретико-методологічні засади / О. В. Антонюк. – К., 1999. – 268 с.
43. Аркуша О. Русофільство в Галичині в середині ХІХ – на початку ХХ ст. : генеза, етапи розвитку, світогляд / О. Аркуша, М. Мудрий // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1999. – Вип. 34. – С. 231–268.
44. Аркуша О. Українське представництво в галицькому сеймі (1889–1901) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / О. Аркуша. – Львів, 1997. – 28 с.
45. Арсенич П. Гуцульщина у визвольних змаганнях 1914–1920 років / П. Арсенич // Хрестоматія з гуцульствознавства. – Косів : Писаний камінь, 2001 ; Снятин : Прут прінт, 2001. – С. 251–256.
46. Арсенич П. Діяльність Селянсько-робітничого союзу в Станиславові в 1919 р. / П. Арсенич // Архіви України. – 1968. – № 2. – С. 71–76.
47. Арсенич П. Засновник «Січі» К. Трильовський (До 100-річчя створення спортивно-пожежного товариства «Січ» у с. Заваллі) / П. Арсенич. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000. – 76 с.
48. Арсенич П. Січові стрільці / П. Арсенич. – Івано-Франківськ, 1990. – 24 с.
49. Арсенич П. Станіслав – столиця ЗУНР / П. Арсенич. – Івано-Франківськ, 1993. – 56 с.

50. Артющенко Ю. Проблема українських збройних сил / Ю. Артющенко // Самостійна Україна. – Чикаго, 1955. – Ч. 2–3. – С. 16–20.
51. Атлас України и сумежних країв / за заг. ред. Володимира Кубійовича. – Львів : Український видавничий ін-т, 1937. – XLVIII с.
52. Афанасьєва Л. В. Українська дипломатична місія при Апостольському Престолі в 1919–1920 рр. // Україна в ХХ столітті : уроки, проблеми, перспективи / Л. В. Афанасьєва, Я. В. Попенко. – К. : Український центр духовної культури, 2001. – С. 594–603.
53. Бабій В. Левко Бачинський. Життєпис / В. Бабій. – Івано-Франківськ, 2002. – 86 с.
54. Баб'юк Т. Перший Листопад у Станіславові / Т. Баб'юк // Альманах Станіславівської землі : зб. м-лів до історії Станіславова і Станіславівщини / ред.-упоряд. М. Климишин. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1985. – Т. 2. – С. 207–212.
55. Баб'як П. Матеріали архівів до історії українських видавництв і редакцій періодичних видань ХІХ – поч. ХХ ст. / П. Баб'як // Рукописна україніка у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України та проблеми створення інформаційного банку даних : м-ли Міжнар. наук.-практ. конф., 20–21 вересня 1996 р. – Львів, 1996. – С. 95–103.
56. Багатопартійна українська держава на початку ХХ ст. : програмні документи перших українських політичних партій. – К., 1992. – 385 с.
57. Бадяк В. Вінець королівства. Корона Данила Галицького : відома, загадкова, міфічна / В. Бадяк, В. Максимович. – Тернопіль : Лілея, 2003. – 64 с.
58. Баженов Л. В. Важкі питання українсько-польського діалогу істориків (1991–2002) [Електронний ресурс] / Л. В. Баженов. – Режим доступу : kr.km.ua/statti/dialog.htm.
59. Баженов Л. Основні етапи регіональних і краєзнавчих досліджень України істориками західної української діаспори (1921–2000 рр.) / Л. Баженов // Українська історична наука на порозі ХХІ століття. – Чернівці : Рута, 2001. – Т. 1. – С. 161–165.
60. Баженов Л. Поділля в працях дослідників і краєзнавців ХІХ–ХХ ст. : історіографія, бібліографія, матеріали / Л. Баженов. – Кам'янець-Подільський, 1993. – 480 с.
61. Базилевич А. Введення у твори митроп. Андрея Шептицького / А. Базилевич // Пастирські листи слуги Божого Митрополита Андрея Шептицького. – Торонто, 1965. – Т. 1. – С. В-7–В-237.
62. Баран З. Східна Галичина і союз Пілсудський – Петлюра / З. Баран // Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa. – Torun, 1997. – S. 177–190.
63. Баран З. Українське питання в політиці польських партій міжвоєнного періоду / З. Баран // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів : Світ, 1993. – Вип. 29. – С. 62–68.
64. Баран М. Збірка спогадів про УГА / М. Баран // Рукописна україніка у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України та проблеми створення інформаційного банку даних : м-ли Міжнар. наук.-практ. конф., 20–21 вересня 1996 р. – Львів, 1996. – С. 175–180.

65. Баран С. Австрійські українці на війсьній еміграції у Відні в рр. 1914/5 / С. Баран // Ілюстрований народний календар товариства «Просвіта» з терміном на переступний рік 1916. – Річник. – XXXIX. – Відень, 1916. – С. 164–175.
66. Баран С. До історії повстання ЗУНР / С. Баран // Діло. – 1923. – 6 січня.
67. Баран С. Митрополит Андрей Шептицький : життя і діяльність / С. Баран. – Мюнхен : Вернигора, 1947. – 151 с.
68. Барвінський Б. Коротка історія українського народу / Б. Барвінський. – Львів : Накладом книгарні А. Бархада, 1922. – 126 с.
69. Барна М. М. Еволюція педагогічної освіти та державотворчі процеси у Східній Галичині 1772–1939 рр. / М. М. Барна, О. І. Гірний // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 2. – С. 159–166.
70. Батюк В. С. Дрогобицьке збройне повстання / В. С. Батюк, М. С. Савчин // 50 років возз'єднання західної України з Українською Радянською Соціалістичною Республікою у складі Союзу РСР : тези доп. і повід. Респ. наук. конф. (Львів, 27–28 вересня 1989 р.). – Львів, 1989. – Ч. 1. – С. 74–76.
71. Батюк Т. Шкільництво Дрогобиччини в роки Західноукраїнської Народної Республіки / Т. Батюк // Дрогобицький красназничий збірник – Дрогобич, 1997. – Вип. 2. – С. 27–31.
72. Бахталовський Р. Апостол з'єднання наших часів : спогади / Р. Бахталовський. – Львів : Добра книжка, 2001. – 224 с.
73. Бахтурина А. Ю. Окраины Российской империи: государственное управление и национальная политика в годы Первой мировой войны (1914–1917 гг.) / А. Ю. Бахтурина. – М., 2004. – 392 с.
74. Бахтурина А. Ю. Политика Российской империи в Восточной Галиции в годы Первой мировой войны / А. Ю. Бахтурина. – М. : АИРОХХ, 2000. – 264 с.
75. Бачинський В. Преса ЗУНР / В. Бачинський // Над Сяном: м-ли до історії Української Галицької Армії: . – Вінніпег : Вид-во Д. Микитюка, 1976. – Т. 5. – С. 126–141.
76. Бачинський В. Україна рве кайдани (Двадцятиліття української революції) / В. Бачинський. – Львів : Вид. І. Тиктор, 1937. – 32 с.
77. Бачинський Л. Об'єднання України. 3./Л. – 22./Л. 1919 / Л. Бачинський // Громадський голос. – Львів, 1927. – Ч. 1–2 (7 січня). – С. 2.
78. Бачинський Ю. «Україна irredenta» / передм. В. Дорошенка ; Ю. Бачинський. – Берлін : Вид-во української молоді, 1924. – 237 с.
79. Бевз Т. А. До питання соборності українських земель в добу Центральної Ради / Т. А. Бевз // Проблеми соборності України ХХ ст. – К., 1994. – С. 57–62.
80. Бевз Т. Ідея соборності в програмних документах українських політичних партій / Т. Бевз // Українська соборність : ідея, досвід, проблеми. (До 80-річчя Акта злуки 22 січня 1919 р.) : збірник. – К. : ІПіЕНД, 1999. – С. 94–105.
81. Беляєв В. Разоблачение : документальные очерки и повести / В. Беляєв. – Львов : Книго-журнальное изд-во, 1960. – 293 с.
82. Беляєв В. Під чужими прапорами / В. Беляєв, М. Рудницький. – К., 1956. – 244 с.
83. Бемко В. Бережани – Бережанщина. Жидівська меншість / В. Бемко // Бережанська земля : істор.-мемуар. зб. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто : Комітет

видавництва «Бережани», 1970. – С. 306–311.

84. Бемко В. Державний Секретаріат Військових Справ / В. Бемко // Українська Галицька Армія : матеріали до історії. – Вінніпег, 1958. – С. 61–70.

85. Бемко В. Напад румунів на Покуття / В. Бемко // Українська Галицька Армія : матеріали до історії. – Вінніпег : Вид-во Д. Микитюка, 1958. – С. 429–433.

86. Бензя П. До Х роковин Західно-Української Республіки / П. Бензя // Глобус. – 1928. – № 22. – С. 348–349.

87. Бережанська земля : істор.-мемуар. зб. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто : Комітет вид-ва «Бережани», 1970. – 877 с.

88. Бережинський В. Г. Україна в роки Першої світової війни / В. Г. Бережинський. – К. : НДЦ ГП ЗСУ, 2001. – 89 с.

89. Берко П. Євреї в час будівництва української державності / П. Берко // Науковий збірник Українського вільного університету. – Мюнхен, 1992. – С. 78–82.

90. Бернадський Б. В. Волинь у роки Першої світової війни : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Б. В. Бернадський. – Львів, 1999. – 19 с.

91. Бернадський Б. Володимир-Волинський у роки Першої світової війни / Б. Бернадський // Минуле і сучасне Волині. Олександр Цинкаловський і край : зб. наук. праць ВДУ. – Луцьк : Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки, 1998. – С. 85–87.

92. Беляєв В. Під чужими прапорами / В. Беляєв, М. Рудницький. – К. : Радянський письменник, 1956. – 244 с.

93. Белякевич І. І. Політика польських буржуазно-поміщицьких діячів Східної Галичини (VIII 1914 – VII 1915) / І. І. Белякевич // Вісник Львівського університету. Серія «Історія», 1967. – Вип. 4. – С. 44–52.

94. Бетлій О. В. Українське питання в міжнародних відносинах Центральної Європи, 1919–1923 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / О. В. Бетлій. – К., 2003. – 19 с.

95. Биков О. Конституційно-правовий статус національних меншин в Україні / О. Биков. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – 352 с.

96. Биковський Л. Мемуаристика на сторінках «Українського історика» / Л. Биковський // Український історик. – Нью-Йорк ; Мюнхен, 1974. – Ч. 1–3. – С. 173–175.

97. Биковський Л. Перша документація української економічної літератури / Л. Биковський // Наукові записки. – Мюнхен : Український технічно-господарський ін-т, 1968/1969. – Вип. 18. – С. 83–110.

98. Битинський М. Військові відзнаки Української Національної Армії / М. Битинський // Гуртуймося. – 1932. – Ч. IX. – С. 10–14.

99. Битинський М. Державні інсигнії України : Відбитка з «Записок Українського Науково-дослідного Інституту Родознавства та Знаменознавства» / М. Битинський. – 1949. – Т. 1. – 68 с.

100. Битинський М. Українські військові відзначення / М. Битинський // Вісті комбатанта. – Торонто ; Нью-Йорк, 1968. – Ч. 1: 1968. – С. 18–24 ; Ч. 2: 1968. – С. 26–32; Ч. 3: 1968. – С. 42–48.

101. Бібліографічний список джерел з історії української визвольної боротьби 1914–1921 рр. // Літопис Червоної Калини. – 1936. – Ч. 10, 11, 12, 13 : 1937 ; Ч. 1, 2, 3.

102. Бібліографія джерел до історії Українських Січових Стрільців / упоряд. С. Ріпецький. – Нью-Йорк : Видавнича комісія Братства УСС, 1965. – 115 с.
103. Бібліографія з історії України ХХ ст. // Новітня історія України (1900–2000) : підручник / [О. Г. Слюсаренко, В. І. Гусев, В. М. Литвин та ін.]. – 2-ге вид. – К. : Вища школа, 2002. – С. 688–706.
104. Бібліографія історії України, Росії та українського права, краєзнавства й етнології за 1917–1927 роки. – Харків : Державне вид-во України, 1930. – 295 с.
105. Библиография к «Терезин и Талергоф» В.В. Ваврика / [електронний ресурс] / сост. Р. Д. Миревич. – Режим доступа : <http://ua.mrezha.ru/liter.htm>.
106. Бібліографія основних видань Інституту історії НАН України 1936–2001 / уклад. : І. С. Азарх, Л. Я. Муха ; відп. ред. С. В. Кульчицький. – К., 2002. – 256 с.
107. Бібліографія праць співробітників інституту 1991–2001 рр. / НАН України ; Ін-т політ. і етнонац. досліджень / гол. ред. І. Ф. Курас. – К., 2002. – 144 с.
108. Бібліографія української преси в Польщі (1918–1919) / уклад Є. Місило – Едмонтон : Альберта ; Вид-во КІУС. Альбертський ун-т. 1991. – 200 с.
109. Біограми генералів, окремих офіцерів і діячів УНР і ЗУНР, які померли на території Другої Речі Посполитої // Колянчук О. Увіковічення нескорених. Українські військові меморіали 20–30-х рр. ХХ ст. у Польщі / О. Колянчук. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 95–228.
110. Білавич Г. Товариство «Рідна школа» (1881–1939 рр.) / Г. Білавич, Б. Савчук. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1999. – 208 с.
111. Білас Я. Боротьба Митрополита Андрея Шептицького за утвердження ЗУНР (1918–1923 рр.) / Я. Білас // Українське релігієзнавство. – 2002. – № 22. – С. 107–113.
112. Білас Я. І. Митрополит Андрей Шептицький і проблеми національно-визвольного руху українців : дис. ... канд. іст. наук : спец. 09.00.11 / Я. І. Білас – К., 2003. – 194 с.
113. Білик Б. І. Встановлення кордонів України (1917–1925 роки) / Б. І. Білик, О. П. Дубова // Вісник Київського університету. Історія. – К., 1994. – Вип. 22. – С. 94–102.
114. Білобровець О. М. Суспільно-політичний рух поляків Правобережної України у 1863–1914 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / О. М. Білобровець. – К., 2006. – 17 с.
115. Білокінь О. І. Українське питання в Державній Думі Російської імперії (1916–1917) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / О. І. Білокінь. – Харків, 2001. – 20 с.
116. Білокінь С. Нариси історії української інтелігенції (перша половина ХХ ст.) : у 3 т. / С. Білокінь. – К., 1994. – Т. 1. – 1994. – 320 с.
117. Білокінь С. Про становище історичної науки в Україні / С. Білокінь // Український історик. – 1990. – Ч. 1–4. – С. 138–144.
118. Білоніжка П. Стрільцькі могили у Вишнівчику / П. Білоніжка // Історичні пам'ятки Галичини : м-ли наук. конф., 26 жовтня 2000 р. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка – С. 166–190.
119. Білян П. Я. Історіографія української революції 1917 – початку 1918 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни» / П. Я. Білян. – Львів, 2001. – 18 с.

120. Бірчак В. Дрогобицька епопея / В. Бірчак // Літературно-науковий вісник. – Львів, 1931. – Кн. 9. – С. 751–756.
121. Блавацький В. Театр Василя Коссака. 1919 / В. Блавацький // Наш театр : Книга діячів українського театрального мистецтва 1915–1975. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1975. – Т. 1. – С. 127–147.
122. Боберський І. Українське сокільство. 1894–1939 / І. Боберський. – Львів : Накладом «Сокола-Батька», 1939. – 17 с.
123. Боберський І. Шапка Мазепинка / І. Боберський // Америка. – Філадельфія, 1947. – 14, 17, 21, 24, 27 червня ; 1, 4, 8 липня.
124. Боберський І. Щоденник. 1918–1919 рр. / упоряд. Ю. А. Мицик ; І. Боберський. – К. : Академія, 2003. – 250 с.
125. Богачевська-Хом'як М. Білим по білому. Жінки в громадському житті України. 1884–1939 / М. Богачевська-Хом'як. – К. : Либідь, 1995. – 423 с.
126. Богодист І. Боротьба трудящих Галичини за радянську владу в 1918–1920 рр. / І. Богодист. – Львів, 1952.
127. Богодист І. П. Прозріння : спогади, роздуми, каяття / І. П. Богодист – К. : Україна, 1997. – 110 с.
128. Богуславська В. Г. Народна освіта в Україні в добу національно-демократичної революції 1917–1920 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / В. Г. Богуславська. – Донецьк, 2001. – 20 с.
129. Боднар Я. Б. Теоретичні та методологічні засади фізичного виховання молоді Галичини кінця ХІХ – початку ХХ століть (до 1939 року) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з фіз. вих. і спорту : спец. 24.00.02 / Я. Б. Боднар. – Львів, 2002. – 20 с.
130. Боечко В. Д. Кордони України : історична ретроспектива та сучасний стан / В. Д. Боечко, О. І. Ганжа, Б. І. Захарчук. – К. : Основи, 1994. – 168 с.
131. Бойко М. Бібліографія української бібліографії періоду державності і діаспори 1917–1980 / М. Бойко. – Блумінгтон : Вид. медичного архіву УЛТПА, 1989. – 166 с.
132. Бойко О. Д. Історія України : навч. посіб. / О. Д. Бойко. – Вид. 3-тє, виправл., доп. – К. : Академвидав, 2005. – 688 с.
133. Бойко О. Д. Українська інтелігенція у пошуках шляхів національного самовизначення / О. Д. Бойко // Історичні зошити. – К., 1992. – № 1. – С. 2–18.
134. Бойко О. Д. Утворення єдиного національного фронту українськими політичними силами у 1918 р. / О. Д. Бойко // Український історичний журнал. – 1997. – № 6. – С. 14–23.
135. Боляновський А. Діяльність австрійської контррозвідки в Галичині / А. Боляновський // Україна в минулому : зб. наук. ст. – К. ; Львів, 1996. – Вип. 9. – С. 118–139.
136. Бонківна С. Чет. Андріян Дзерович / С. Бонківна // Літопис Червоної Калини. – 1932. – Ч. 2. – С. 21.
137. Боньковська О. Львівський театр товариства «Українська бесіда». 1915–1924 / О. Боньковська. – Львів : Літопис, 2003. – 342 с.
138. Бородайко В. До 10-річчя Західно-Української Республіки / В. Бородайко // Літопис революції. – 1928. – № 6. – С. 304–311.

139. Бородайко В. Робітничо-селянський союз / В. Бородайко // Західня Україна. – 1929. – № 4. – С. 8–11.
140. Бородієвич Є. В чотирикутнику смерті (причинки до трагедії УГА на Великій Україні) / Є. Бородієвич. – Львів : Нове Життя, 1921. – 86 с.
141. Боротьба за возз'єднання Західної України з Українською РСР. 1917–1939 : зб. докум. і м-лів. – К. : Наукова думка, 1979. – 558 с.
142. Боротьба трудящих Прикарпаття за своє визволення і возз'єднання з Радянською Україною : док. і м-ли (1921–1939). – Станіслав : Станіславське обл. вид-во, 1957. – 319 с.
143. Бортняк Н. Матеріали до бібліографії наукових праць Степана Томашівського / Н. Бортняк // Записки НТШ. – Львів, 1997. – Т. ССXXXIII : Праці Історично-філософської секції. – С. 270–294.
144. Бортняк М. Розвиток української бібліографії в Галичині у 1920–1930-ті роки / М. Бортняк // Записки НТШ. – Львів, 1997. – Т. ССXXXIII : Праці Історично-філософської секції. – С. 257–270.
145. Борщак І. Європа і відродження України (1914–1923) / І. Борщак // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1936. – Ч. 1 : 1936. – С. 5–8; Ч. 11 : 1936. – С. 8–12; Ч. 12 : 1936. – С. 7–12.
146. Борщак І. Митрополит Євлогій про українські справи / І. Борщак // Україна. – 1949. – № 2. – С. 89–92.
147. Босак О. І. Активізація робітничого руху і масова політична діяльність в Галичині на початку ХХ ст. / О. І. Босак // Проблеми гуманітарних наук : спец. наук. записки ДДПУ. – Дрогобич : Вимір, 2000. – Вип. 6. – С. 151–161.
148. Босак О. І. Українська соціал-демократична партія в соціальному і національному рухах Галичини (90-ті рр. ХІХ – 1914 р.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / О. І. Босак. – Львів, 2003. – 19 с.
149. Ботушанський В. Буковина у зовнішній політиці України (1917–1918 рр.) / В. Ботушанський // Україна соборна : зб. наук. статей. – К., 2005. – Вип. 2, Ч. 3. – С. 262–269.
150. Ботушанський В. Буковина в українських національно-визвольних змаганнях / В. Ботушанський, Ю. Макар // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 123–127.
151. Ботушанський В. М. Буковина і Хотинщина в зовнішній політиці європейських держав у роки Першої світової війни і боротьби українців краю за українську державність / В. М. Ботушанський // Буковина в контексті європейських міжнародних відносин (з давніх часів до середини ХХ ст.) : [кол. монографія] / за ред. В. М. Ботушанського. – Чернівці : Рута, 2005. – С. 299–481.
152. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939–1950) / пер. з англ. Н. Кочан ; за ред. О. Турія ; Б. Боцюрків. – Львів : Вид-во Українського Католицького Ун-ту, 2005. – 268 с.
153. Брик В. Велике людовбивство / В. Брик. – Вінніпег, 1959. – 160 с.
154. Брикович І. В окупованому Тернополі після російської революції / І. Брикович // Шляхами золотого Поділля : в 3 т. / НТШ, Український архів. Т. XXXV : Тернопільщина і Скалатщина : регіональний історично-мемуарний зб. / ред. кол. Роман

Миколаєвич. – Філадельфія, 1983. – Т. 3. – С. 98–104.

155. Брик О. С. Тернистий шлях Українського Уряду (1918–1921) / О. С. Брик. – Вінніпег, 1969. – 121 с.

156. Брик О. С. Українсько-єврейські взаємовідносини / О. С. Брик. – Вінніпег, 1961. – 384 с.

157. Бриндак О. Романтизм і прагматизм у державницьких гаслах українських політиків кінця ХІХ – початку ХХ століття / О. Бриндак // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 110–116.

158. Брицький П. Ставлення українських політичних партій до Першої світової війни / П. Брицький // Перша світова війна та історичні долі народів Центральної та Східної Європи : м-ли Міжнар. наук. конф., присвяченої 80-річчю Буковинського народного віча (Чернівці, 22–24 верес. 1998 р.). – Чернівці : Рута, 2000. – С. 128–132.

159. Брицький П. Матвій Стахів – видатний дослідник історії української державності (1917–1920 рр.) / П. Брицький, Є. Юрійчук // Українська наука : минуле, сучасне, майбутнє : щорічник. – Тернопіль, 1999. – С. 15–18.

160. Бруно-Миронів. До історії революційного руху на Західній Україні (з приводу десятиліття Дрогобицького повстання) / Бруно-Миронів // Літопис революції. – 1929. – № 2. – С. 209–225.

161. Бруно-Миронів. До 11-річчя Дрогобицького повстання / Бруно-Миронів // Західня Україна. – 1930. – № 3–4. – С. 35–37.

162. Брусилов А.А. Мои воспоминания / А. А. Брусилов. – М., 1963.

163. Будзиновський В. Ішли діда на муки (Введення в історію України) / В. Будзиновський – Нью-Йорк, 1958. – 385 с.

164. Будков Д. В. Міжнародно-інформаційна діяльність Української держави. 1917–1923 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Д. В. Будков. – Донецьк, 2003. – 20 с.

165. Будков Д. Інформаційно-пропагандистська діяльність українських політичних організацій за кордоном (1914–1918 рр.) / Д. Будков // Київська старовина. – 2002. – № 5. – С. 156–160.

166. Буковина в контексті європейських міжнародних відносин (з давніх часів до середини ХХ ст.) : [кол. монографія] / за ред. В. М. Ботушанського. – Чернівці : Рута, 2005. – 744 с.

167. Буковина : історичний нарис. – Чернівці : Зелена Буковина, 1998. – 416 с.

168. Бурачок Л.В. Громадсько-політична діяльність Осипа Назарука (1883–1940 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Л. В. Бурачок. – Івано-Франківськ, 2006. – 20 с.

169. Бурачок Л. Громадсько-політична діяльність Осипа Назарука / Л. Бурачок // Галичина. – Івано-Франківськ, 2002. – № 8. – С. 209–213.

170. Бурачок Л. Діяльність Осипа Назарука в урядах ЗУНР і УНР / Л. Бурачок // Україна Соборна : зб. наук. статей. – К., 2005. – Вип. 2, Ч. III. – С. 303–309.

171. Бурачок Л. Осип Назарук : державотворча діяльність (1918–1919 рр.) / Л. Бурачок // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ : Плай, 1999. – Вип. 2. – С. 95–101.

172. Бурдуланюк В. М. Культурні зв'язки Галичини з Наддніпрянською Україною в кінці ХІХ ст. – початку ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук :

спец. 07.00.01 «Історія України» / В. М. Бурдуланюк. – Чернівці, 1996. – 24 с.

173. Бурдяк В. Становище галицьких українців на початку Першої світової війни : соціологічний екскурс / В. Бурдяк // Перша світова війна та історичні долі народів Центральної та Східної Європи : м-ли Міжнар. наук. конф., присвяченої 80-річчю Буковинського народного віча (Чернівці, 22–24 верес. 1998 р.). – Чернівці : Рута, 2000. – С. 286–292.

174. Бурім Д. М. Наукова, педагогічна та громадсько-політична діяльність Д. І. Донцова в еміграції (1919–1951 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / Д. М. Бурім. – К., 2007. – 20 с.

175. Буркут І. «А ми тую славу збережемо»: з історії українських збройних сил у ХХ ст. / І. Буркут. – Чернівці : Час, 1992. – 74 с.

176. Бурнатович О. Українська ідеологія революційної доби / О. Бурнатович. – Львів ; Відень, 1922. – 118 с.

177. Бутенко В. І. Історія в особах : М. Лозинський в національно-визвольному русі початку ХХ ст. та в революції 1918–1919 рр. в західноукраїнських землях / В. І. Бутенко, Н. В. Лапчинська // Вісник Харківського університету. Історія. – 1998. – Вип. 30, № 413. – С. 103–113.

178. Бутович М. Формування Сірої дивізії у Володимирі-Волинському / М. Бутович // За державність : м-ли до історії укр. війська. – Торонто : Український воєнно-історичний ін-т, 1966. – Зб. 11. – С. 18–29.

179. Ваврик В. Значение Талергофа : 2-ой Талергофский съезд. Речи, приветствия, отзывы. Талергофская выставка / А. В. Копыстьянский, В. Ваврик. – Львов, 1934. – 50 с.

180. Ваврик В. Р. В водовороті / В. Р. Ваврик. – Львов, 1926. – 76 с.

181. Ваврик В. Справка о русскомъ движеніи въ Галичине съ библиографіей за 1929 годъ / В. Ваврик. – Львовъ : Типография Ставропігіевского Ин-та, 1933. – 48 с.

182. Ваврик В. Талергоф. В 20-ті роковини народної трагедії галицько-руського народа / В. Ваврик. – Львів : Ставропропиг. Ін-т, 1934. – 64 с.

183. Ваврик В. Р. Терезин и Талергоф : к 50-летней годовщине трагедии Галицко-Русского народа / В. Ваврик. – М. : Софт Издат, 2001. – 144 с.

184. Ваврик В. Р. Терезин і Талергоф [Електронний ресурс] / В. Ваврик. – Режим доступу : <http://www.ukrstor.com/talergof/terezin.html>.

185. Вагіна О. М. Освітня діяльність української еміграції в країнах Європи (1918–1939 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / О. М. Вагіна. – Запоріжжя, 1999. – 18 с.

186. Варгатюк П. Л. Політичні сили і соборність України у 1917 році / П. Л. Варгатюк // Проблеми соборності України у ХХ столітті : м-ли круглого столу, присвяченого 75-й річниці Акта Злуки Української Народної Республіки і Західноукраїнської Народної Республіки, 24 січня 1994 р. – К. : Ін-т нац. відносин і політології НАН України, 1994. – 230 с.

187. Варшавчик М. А. Історіографічні джерела / М. А. Варшавчик // Джерелознавство історії України : довідник / за ред. М. Варшавчика, Я. Калакури. – К., 1998. – С. 26–27.

188. Василий, диакон ЧСВВ. Леонид Федоров, жизнь и деятельность / Василий, диакон ЧСВВ. – Рим, 1966. – 228 с.

189. Васильківський Л. Причинки до історії дипломатії в 1917–1921 роках / Л. Васильківський // Сучасність. – 1970. – Кн. 6. – С. 109–123.
190. Васильчук В. М. Німці України: суспільний та національний аспекти ХХ – початок ХХІ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук : спец. 07.00. 01 «Історія України» / В. М. Васильчук. – Донецьк, 2006. – 36 с.
191. Васильчук В. Німці в Україні. Історія і сучасність (друга половина ХVІІІ–ХХІ ст.) / В. Васильчук. – К. : Київ. нац. лінгв. ун-т, 2004. – 340 с.
192. Васильчук М. Видавнича справа в Коломиї в період ЗУНР-УНР / М. Васильчук // Лицарі рідного краю: січово-стрілецька традиція в історії, культурі та мистецтві України ХХ століття : м-ли Всеукр. наук.-теор. конф., присвяченої пам'яті організатора січово-стрілецького руху в Галичині, генерального отамана Українського січового союзу, голови Української Боевої Управи Кирила Трильовського, 17 травня 2007 р. / упоряд., ред. І. Монолатія. – Коломия : Вік, 2007. – С. 115–121.
193. Васковський Р. Ю. Акт соборності України чи крах ідеї національної консолідації? / Р. Ю. Васковський // Революції в Україні у ХХ–ХХІ століттях : співчуття епох : м-ли І Міжнар. конф. (Одеса, 18–19 листоп. 2005 року). – Одеса, 2005. – С. 121–125.
194. Васьків В. П. Зміцнення почуття єдності українського населення Східної Галичини з усім українським і російським народами в роки Першої світової війни / В. П. Васьків, Ю. А. Киричук, О. Я. Мазур // Вісник Львівського університету. Серія історична, 1986. – Львів, 1986. – Вип. 22 : Історичні зв'язки західноукраїнських земель з Росією. – С. 89–96.
195. Васюта І. Західноукраїнська державність 1918–1920 рр. : альтернативні типи становлення і причини падіння / І. Васюта // Третій міжнар. конгрес українців. Історія. 26–29 серп. 1996. – Харків, 1996. – С. 82–87.
196. Васюта І. К. Національно-визвольний рух у західній Україні (1918–1939 рр.) / І. К. Васюта // Український історичний журнал. – 2001. – № 5. – С. 22–42.
197. Васюта І. К. Соціально-економічні відносини на селі Західної України до возз'єднання (1918–1939) / І. К. Васюта. – Львів : Вища школа, 1979. – 191 с.
198. Вацеба О. Нариси з історії спортивного руху в Західній Україні / О. Вацеба. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1997. – 232 с.
199. Вегеш В. М. Громадсько-політичні взаємовідносини Східної Галичини і Закарпаття в 1918–1919 роках / В. М. Вегеш. – Ужгород, 1996. – 62 с.
200. Веденєєв [Веденєєв] Д. Українська історіографія про причини та наслідки розриву Акта злуки (зовнішньополітичний аспект) / Д. Веденєєв // Українська соборність : ідея, досвід, проблеми (До 80річчя Акта злуки 22 січня 1919 р.) : у 2 т. – К., 1999. – С. 243–253.
201. Велика Історія України : у 2 т. / передм. д-ра І.П. Крип'якевича; зладив М. Голубець. – К. : Глобус, 1993. – Т. 2. – 1993. – 400 с.
202. Великий А. Г. З літопису християнської України. / А. Г. Великий. – Рим : Вид-во Василіян, 1977. – Т. 9 : ХХ ст. – 304 с.
203. Великий Жовтень і громадянська війна на Україні : енциклопедичний довідник . – К. : Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1987. – 632 с.
204. Великочий В. Військова символіка УСС як складова формування основ новітньої української національної традиції: до історіографії проблеми / В.Великочий //

Галичина. : краєзнавчий та культурно-просвітній часопис. – Івано-Франківськ, 2008. – № 14. – С. 483–489.

205. Великочий В. Дмитро Вітовський (1887–1919 рр.) : документальний нарис / В. Великочий, Б. Гаврилів. – Коломия : Вік, 1997. – 78 с.

206. Великочий В. Галицька армія (1918–1919 рр.) : актуальні проблеми української історіографії / В. Великочий // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Історія». – Ужгород : Говерла, 2008. – С.209–217.

207. Великочий В. Державно-політична система ЗУНР / В. Великочий // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Історія» / за заг. ред. проф. І. С. Зуляка. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. – Вип. 3. – С. 104–113.

208. Великочий В. Державотворча діяльність галицьких соціал-демократів у період Західно-Української Народної Республіки : досвід, уроки / В. Великочий // Соціал-демократична ідея в українському та європейському політичному просторі : м-ли Міжнар. наук.-практ. конф. // Політологічний вісник. – К. : Політологічний центр при Київ. нац. ун-ті ім. Тараса Шевченка, 2001. – Вип. 8. – С. 69–77.

209. Великочий В. Джерела вивчення Західно-Української Народної Республіки / В. Великочий // Україна : державність, історія, перспективи. – Івано-Франківськ : Плай, 1999. – С. 122–129.

210. Великочий В. Джерела до вивчення державного будівництва в ЗУНР : монографія / Володимир Великочий ; Прикарпатський нац. ун-тет ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ : Плай, 2003. – 278 с.

211. Великочий В. Джерела до вивчення злуки ЗУНР і УНР / В. Великочий // Історія України : маловідомі імена, події, факти : зб. ст. / НАН України, Ін-тут історії України. – К. : Рідний край, 1999. – Вип. 5. – С. 263–267.

212. Великочий В. До загальної характеристики та класифікації джерел з історії Західно-Української Народної Республіки / В. Великочий // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Історія». – 1999. – Вип. 41. – С. 29–31.

213. Великочий В. Професор Олександр Карпенко : Івано-Франківський період життя і творчості / В. Великочий, О. Жерноклеєв, Л. Волосянко // Галичина : краєзнавчий та культурно-просвітній часопис. – Івано-Франківськ, 2001. – № 5–6. – С. 36–50.

214. Великочий В. Механізм законотворення у Західно-Українській Народній Республіці / В. Великочий // Вісник Прикарпатського університету. Серія «Історичні науки». – Івано-Франківськ : Плай, 2000. – Вип. 3. – С.47–57.

215. Великочий В. Національна політика ЗУНР у контексті українсько-польських відносин : джерелознавчий аспект / В. Великочий // Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст. : м-ли міжнар. наук.-практ. конф. (21–22 листопада 1996 р.). – Івано-Франківськ : Плай, 1997. – С. 113–117.

216. Великочий В. Національний феномен українського січового стрілецтва / В. Великочий // Галичина : краєзнавчий та культурно-просвітній часопис. – Івано-Франківськ, 2000. – № 4. – С. 56–61.

217. Великочий В. Національне і соціальне в державотворчій діяльності В. Винниченка періоду Української революції 1917–1920 рр. / В. Великочий // Вісник

Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія «Філософія. Політологія». – К. : Київський університет, 2003. – Вип. 48. – С. 26–29.

218. Великочий В. Проблема консолідації українських політичних сил Галичини за доби Першої світової війни в українській історіографії / В. Великочий // Галичина : краєзнавчий та культурно-просвітній часопис. – Івано-Франківськ, 2009. – №15–16. – С. 558–566.

219. Великочий В. Репрезентативність джерельної бази історії ЗУНР / В. Великочий // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів : Ін-тут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. – Вип. 6. – С. 41 – 44.

220. Великочий В. Українська історіографія про значення і наслідки злуки УНР і ЗУНР 22 січня 1919 року / В. Великочий, Б. Савчук // Історія. Філософія. Релігієзнавство. – 2008. – № 1. – С. 43–48.

221. Великочий В. Соціальний вектор внутрішньої політики ЗУНР : соціал-демократичний чинник / В. Великочий // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія «Філософія. Політологія». – К. : Київський університет, 2004 . – Вип. 63–65. – С. 35–36.

222. Великочий В. Союз Визволення України (1914–1918 рр.) у контраверсійному висвітленні української історіографії / В. Великочий // Історія. Філософія. Релігієзнавство. – 2008. – № 3. – С. 61–68.

223. Великочий В. Українська історіографія про життєдіяльність митрополита Андрея Шептицького за доби визвольних змагань 1914–1919 рр. / В. Великочий // Схід : аналітично-інформаційний журнал. – 2008. – № 5. – С.95–102.

224. Великочий В. Українська історіографія суспільно-політичних процесів у Галичині 1914–1919 рр. : монографія / Володимир Великочий ; Прикарпатський нац. ун-тет ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ Центру інформаційних технологій Прикарпатського нац. ун-ту ім.Василя Стефаника, 2009. – 812 с.

225. Великочий В. Українська історіографія церковно-релігійного життя Галичини в роки Першої світової війни / В. Великочий // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Історія». – Ужгород : Говерла, 2007. – С. 128–134.

226. Великочий В. Українська соборність 1918–1919 рр. : від перших історико-мемуарних праць до сучасних парадигм історіографії / В. Великочий // Мандрівець. – 2008. – № 3 (74). – С. 32–38.

227. Великочий В. Українська соборність 1918–1919 років : парадигми і виклики сучасної вітчизняної історіографії / В. Великочий // Схід : аналітично-інформаційний журнал. – 2008. – № 2. – С. 64–69.

228. Великочий В. Українське січове стрілецтво й Українська Галицька Армія в дослідженнях з біографістики: до історіографії проблеми / В. Великочий // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Історія» : зб. наук. праць (за м-ми Міжнар. наук. конф. «Національна інтелігенція в історії та культурі України», 23–24 жовтня 2008 р.) / за заг. ред. проф. П. С. Григорчука. – Вінниця, 2008. – Вип. 14. – С. 43–47.

229. Великочий В. Українське січове стрілецтво як феномен української історіографії / В. Великочий // Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету / Волинський нац. ун-тет ім. Лесі Українки. – 2008. – Вип.

. 14. – С. 65–74.

230. Великочий В. Феномен соборності і регіоналізму за революційної доби 1917–1919 рр. в інтерпретаціях сучасної української історіографії / В. Великочий // Історична панорама : зб. наук. ст. ЧНУ. Спеціальність «Історія». – Чернівці : Рута, 2008. – Вип. 6. – С. 66–76.

231. Великочий В. Юліан Бачинський і Українська революція 1917–1920 рр. / В. Великочий // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія «Філософія. Політологія». – К. : Київський університет, 2002. – Вип. 47. С.30–34.

232. Величенко С. Перебудова та минуле неросійських народів / С. Величенко // Український історичний журнал. – 1992. – № 1. – С. 96–105.

233. Венгринович С. Зі споминів гарматника / С. Венгринович // Літопис Червоної Калини. – 1932. – Ч. 2. – С. 14–16.

234. Верига В. Визвольні змагання в Україні. 1913–1923 : у 2 т. / В. Верига. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1998. – Т. 1. – 1998. – 523 с.

235. Верига В. Визвольні змагання в Україні. 1913–1923 : у 2 т. / В. Верига. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1998. – Т. 2. – 1998. – 503 с.

236. Верига В. Нариси з історії України (кінець XVIII – початок XX ст.) / В. Верига. – Львів : Світ, 1996. – 447 с.

237. Верига В. Союз визволення України (до 80-ліття створення СВУ) / В. Верига // Вісті комбатанта. – Торонто ; Нью-Йорк, 1994. – № 5/6. – С. 45–46.

238. Верига В. Там, де Дністер круто в'ється : історичний нарис виховно-освітньої політики в Галичині на прикладі учительської семінарії та гімназії в Заліщиках / В. Верига. – Торонто : Срібна сурма, 1974. – 278 с.

239. Верменич Я. В. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні / Я. В. Верменич. – К. : Ін-т історії України НАН України. – 2003. – 516 с.

240. Верниволя В. Наш національний герб і наш національний колір / В. Верниволя // Розвага : ілюстрований календар полонених українців на переступний рік 1916. – Фрайштадт, 1916. – С. 50–53.

241. Верстюк В. Передмова / В. Верстюк // Український національно-визвольний рух. Березень–листопад 1917 року : док. і м-ли / упоряд. В. Верстюк (кер.) та ін. – К., 2003.

242. Верстюк В. Українська революція: доба Центральної Ради / В. Верстюк // Український історичний журнал. – 1995. – № 6. – С. 66–78.

243. Верстюк В. Ф. Концептуальні проблеми вивчення історії Української революції / В. Ф. Верстюк // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя, 2000. – Вип. 11. – С. 15–30.

244. Верстюк В. Чи на війні як на війні? [Електронний ресурс] / В. Верстюк. – Режим доступу : <http://tdcse.iatp.org.ua/Verstiuk4.htm>

245. Верьовкін В. Джерела з історії ЗУНР / В. Верьовкін // Міжнародна наукова конференція, присвячена 75-річчю Західноукраїнської Народної Республіки, 1–3 листопада 1993 : матеріали. – Івано-Франківськ, 1993. – С. 99–100.

246. Веденєєв Д. Інформаційно-пропагандистська діяльність «Союзу Визволення України» за кордоном (1914–1918 рр.) / Д. Веденєєв, Д. Будков // Розбудова держави. – 1996. – № 9. – С. 52–54.

247. Веденєєв Д. З історії міжнародно-інформаційної діяльності ЗУНР – ЗОУНР / Д. Веденєєв // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 6. – Львів, 2000. – С. 274–276.
248. Ветров І. Національні грошові знаки України 1917–1920 рр. / І. Ветров, М. Виготський // Київська старовина. – 1993. – № 1. – С. 88–93.
249. Ветров І. Україна в експансіоністських планах Німеччини під час Першої світової війни / І. Ветров // Історія в школі. – 1998. – № 5/6. – С. 19–23.
250. Вивезене росіянами українське духовенство // Нива (Львів). – 1916. – Ч. 4. – С. 262–264.
251. Вивід прав України / М. Грушевський, І. Франко, М. Костомаров [та ін.]. – Львів : Слово, 1991. – 128 с.
252. Видання «Просвіт» Галичини : книги та аркушева продукція (1868–1939 рр.) : бібліографічний покажчик. – К. : Абрис, 1996. – Вип. 1. – 195 с.
253. Виздрик В. Військово-історіографічна спадщина Л. Шанковського та її внесок у вивчення військової історії України / В. Виздрик // Збірник науково-методичних праць / Військовий ін-т при ун-ті «Львівська Політехніка». – 1998. – Вип. 4. – С. 8–13.
254. Винар Б. Матеріали до історії економічних дослідів на еміграції (1919–1964) / Б. Винар // Українське історичне товариство. – Мюнхен ; Нью-Йорк, 1965. – Ч. I. – 119 с. – (Серія «Монографії»).
255. Винарчук Т. В. Український національний рух в контексті визвольної боротьби народів Центрально-Східної Європи (кін. XIX ст. – 1920 рр.): компаративний аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Т. В. Винарчук. – Запоріжжя, 2003. – 18 с.
256. Винник Н. М. Український суспільно-політичний рух в Галичині в кінці XIX – на початку XX ст. в українській історіографії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спец. іст. дисципліни» / Н. М. Винник. – Львів, 2008. – 20 с.
257. Винниченко В. Відродження нації (Історія української революції [марець 1917 р. – грудень 1919 р.]) / В. Винниченко. – К. ; Відень, 1920. – Ч. 3. – 535 с.
258. Вислоцький І. Спомини розвідника з часів Першої світової війни / упоряд. О. Вислоцька-Третяк ; І. Вислоцький. – Львів : Галицька видавнича спілка, 2007. – 228 с.
259. Витанович І. Історія українського кооперативного руху / І. Витанович. – Нью-Йорк : Товариство української кооперації, 1964. – 624 с.
260. Витвицький В. Стрілецька пісня / В. Витвицький // За волю України : істор. зб. УСС. 1914–1964. – Нью-Йорк, 1967. – С. 356–367.
261. Витвицький С. Галичина в міжнародній політиці в 1914–1923 роках : спогади / С. Витвицький // Український історик. – Нью-Йорк ; Мюнхен, 1995. – № 1/4. – С. 100–118.
262. Витвицький С. Галичина в міжнародній політиці в 1914–1923 роках / С. Витвицький // Український історик. – Нью-Йорк ; Мюнхен, 1995. – Ч. 1–4. – С. 98–107.
263. Виткалов В. Українська культура: сторінки історії XX ст. / В. Виткалов. – Рівне : Ліста, 1997. – 434 с.
264. Вишиваний В. Українські Січові стрільці з весни 1918 р. до перевороту в Австрії / В. Вишиваний // Запорожець : календар на 1912 р. – Відень, 1920. – С. 3–15.

265. Вишиванюк О. Історія Визвольних змагань у працях істориків української діаспори / О. Вишиванюк // Лицарі рідного краю: січово-стрілецька традиція в історії, культурі та мистецтві України ХХ століття : м-ли Всеукр. наук.-теор. конф., присвяченої пам'яті організатора січово-стрілецького руху в Галичині, генерального отамана Українського січового союзу, голови Української Боевої Управи Кирила Трильовського, 17 травня 2007 р. / упоряд., ред. І. Монолатія. – Коломия : Вік, 2007. – С. 248–252.

266. Вишнівська Я. Відображення трагічних подій Першої світової війни в українських співанках-хроніках / Я. Вишнівська // Перша світова війна та історичні долі народів Центральної та Східної Європи : м-ли Міжнар. наук. конф., присвяченої 80-річчю Буковинського народного віча (Чернівці, 22–24 верес. 1998 р.). – Чернівці : Рута, 2000. – С. 281–286.

267. Вівсяна І. А. М. Шаповал та О. Назарук: два погляди на національно-культурне єднання українців / І. А. Вівсяна // Актуальні проблеми вітчизняної і всесвітньої історії : м-ли Всеукр. наук. конф. (Луганськ, 8–9 лют. 2001 р.). – Луганськ : СНУ, 2001. – С. 118–120.

268. Вівсяна І. А. Національно-культурна співпраця українців Галичини і Наддніпрянищини у 1917–1920 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / І. А. Вівсяна. – К., 2003. – 19 с.

269. Вівсяна І. А. Національно-культурне єднання галичан і наддніпрянців у роки Першої світової війни / І. А. Вівсяна // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. – К. : Ін-т історії НАН України, 2002. – Вип. 4. – С. 23–39.

270. Вівсяна І. А. Співпраця наддніпрянської і галицької інтелігенції у період Української Центральної Ради / І. А. Вівсяна // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Історія». – Вінниця, 2004. – Вип. 8. – С. 128–134.

271. Вівсяна І. А. Створення національної школи у 1917–1920 рр. через призму співпраці галичанських та наддніпрянських педагогів / І. А. Вівсяна // Наукові записки НПУ ім. М. Драгоманова. Історичні науки. – К. : НПУ, 2002. – Вип. 47. – С. 194–206.

272. Вівчарик М. М. Україна в етносоціальному вимірі / М. М. Вівчарик, С. С. Падалка. – К. : Ін-т історії України НАН України, 1999. – 135 с.

273. Відродження української державності: проблеми історії та культури : м-ли Міжнар. наук. конф., (м. Одеса, 13–16 травня 1996 р.) / НАН України, Інститут історії України. – Одеса, 1996. – Ч. 1. – 271 с.

274. Вільшанська О. Л. Повсякденне життя населення України під час Першої світової війни / О. Л. Вільшанська // Український історичний журнал. – 2004. – № 4. – С. 56–70.

275. Вітенко М. Д. Польсько-українські відносини в Галичині : соціально-економічний аспект (остання третина ХІХ – початок ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / М. Д. Вітенко. – Чернівці, 2006. – 20 с.

276. Вітик С. До десятиріччя Зах.-Української Народньої Республіки / С. Вітик // Більшовик України. – 1928. – № 20. – С. 63–76.

277. Власова О. Державотворча діяльність Костя Левицького / О. Власова // Галичина. – 2001. – № 5/6. – С. 226–230.

278. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви : в 4 т. / І. Власовський. – Нью-Йорк ; Бавнд-Брук, 1966. – Т. 4, Ч. 1 – 416 с.
279. Воєнні події в Тернополі в 1915–17 роках // Бюлетень земляцького об'єднання «Тернопільщина». – [Б. м.], 1990. – Червень. – Ч. 10. – С. 19–22.
280. Военные преступники Габсбургской монархии. 1914–1917. – М., 1964. – Вып. 4. – 313 с.
281. Возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною / відп. ред. Ю. Ю. Сливка. – К. : Наукова думка, 1989. – 488 с.
282. Возняк М. Українська державність / М. Возняк. – Відень, 1918. – 152 с.
283. Возняк Т. Моделі польсько-українського співіснування: ретроспектива і перспектива [Електронний ресурс] / Т. Возняк. – Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n11teksts/vjzniak.htm>.
284. Волянук М. М. Поширення марксистсько-ленінських ідей на Західній Україні / М. М. Волянук, В. Ю. Маланчук. – Львів, 1960. – 231 с.
285. Волинець Н. Богдан Лепкий у Відні / Н. Волинець // Українсько-австрійські культурні взаємини в другій половині ХІХ – початку ХХ століття. – К. ; Чернівці, 1999. – С. 266–273.
286. Волинець С. Стрілецький театр / Н. Волинець // Наш театр : книга діячів українського театрального мистецтва 1915–1975. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1975. – Т. 1. – С. 95–103.
287. Волинець С. Українські Січові Стрільці / С. Волинець // За державність : м-ли до історії українського війська. – Торонто : Український воєнно-історичний ін-т, 1966. – Зб. 11. – С. 112–127.
288. Волицький В. На Львів і Київ. Воєнні спогади 1918–1920 / В. Волицький. – Торонто : Гомін України, 1963. – 239 с.
289. Волковинський В. М. Бойові дії на українських землях у роки Першої світової війни / В. М. Волковинський // Український історичний журнал. – 2004. – № 4. – С. 38–58.
290. Перша світова війна і Україна / В. М. Волковинський, В. Ф. Солдатенко, О. П. Реєнт, О. В. Сердюк // Український історичний журнал. – 2005. – № 2. – С. 208–210.
291. Волконській А. Историческая правда и украинофильская пропаганда / А. Волконській. – Туринь, 1920. – 207 с.
292. Володимир Старосольський 1878–1942 / ред. У. Старосольська // Записки НТШ. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1991. – Т. 210. – 411 с.
293. В сорокові роковини УПТ (К. Малицька). 1881–1921. – Львів : Українське Педагогічне Товариство, 1921. – 16 с.
294. Історичне краєзнавство і культура : VIII Всеукраїнська наукова конференція : наук. доп. та повідом. – К. ; Харків : Рідний край, 1997. – Ч. 1. – 431 с.
295. Вюник А. Осип Петрович Курилас / А. Вюник. – К., 1963. – 123 с.
296. В'ячеслав Липинський: історико-політологічна спадщина і сучасна Україна : м-ли. Міжнар. наук. конф. (Київ–Луцьк–Кременець, 2–6 червня 1992 р.) / НАН України, Інститут української археографії та ін. ; ред. Я. Пеленський. – К. ; Філадельфія, 1994. – 284 с.
297. Габсбург В. (Василь Вишиваний). Уважаю українців найкращими жовнірами / В. Габсбург // Україна. – 1993. – № 10. – С. 21–25.

298. Габсбург Вільгельм (Василь Вишиваний). Автобіографія / вступ. слово і комент. А. Малика. – Львів, 1996. – 235 с.
299. ЗУНР в пам'ятках історії та культури Прикарпаття / Б. Гаврилів, В. Великочий, С. Дерев'яно, В. Передерко. – Івано-Франківськ : Плай, 1999. – 125 с.
300. Гаген М. Велика війна і штучне підсилення етнічної самосвідомості в Російській імперії / М. Гаген // Россия и Первая мировая война : м-лы Междунар. науч. коллоквиума. – С. Пб., 1999. – С. 385–390.
301. Газетно-журнальна публіцистика 1989–1991 рр. як історичне та історіографічне джерело в проблематиці «білих плям» вітчизняної історії : науково-допоміжний бібліогр.показчик / упоряд. В. В. Тарасов. – Х. : Курсор, 2007. – 274 с.
302. Газін В. П. Німецькі національні меншини у східній політиці Веймарської республіки після Локарно / В.П. Газін // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки : зб. наук. праць. – К., 2000. – Вип. 9. – С. 186–197.
303. Гайдалемівський П. Українські політичні партії, їх розвиток і програми / П. Гайдалемівський. – Зальцведель, 1919. – 43 с.
304. Гайдукевич О. Було колись. Із записника польового духовника УГА / О. Гайдукевич. – Львів, 1937. – 110 с.
305. Гайдучок С. Зв'язки галицьких соколів із Соколів із наддніпрянцями перед війною / С. Гайдучок // Літопис Червоної Калини. – 1937. – Ч. 7–8. – С. 21–24.
306. Гайдучок С. Сотник Петро Газдайка / С. Гайдучок // Літопис Червоної Калини. – 1932. – Ч. 4. – С. 17–18.
307. Гайовський М. Майбутнє України у візії митрополита Андрея Шептицького / М. Гайовський // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність : зб. на пошану проф. Юрія Сливки. – Львів : Ін-т українознавства ім. Крип'якевича, 2000. – Вип. 7. – С. 250–255.
308. Галаган С. З моїх спогадів / С. Галаган. – Львів : Червона Калина, 1930. – Ч. 1. – 202 с.
309. Галан В. Батерія смерті / В. Галан. – Джерсі Сіті, 1968. – 239 с.
310. Галицька-Дідух Т. Зовнішньополітична діяльність урядів УНР і ЗУНР у контексті державно-соборницької ідеї (1919–1920 рр.) / Т. Галицька-Дідух // Україна соборна : зб. наук. статей. – К., 2005. – Вип. 2, ч. 1. – С. 202–217.
311. Галичин Д. Дрогобицьке повстання 1919 р. / Д. Галичин // Український календар, 1969. – Варшава, 1969. – С. 162–163.
312. Галушка І. Спомин про мої переживання. Від 28 жовтня 1918 до середини січня 1921 року / І. Галушка // Вісті. – Мюнхен, 1962, – Ч. 105. – С. 145–151.
313. Галушко Є.М. Боротьба трудящих західноукраїнських земель за соціальне і національне визволення 1917–1920 рр. / Є.М. Галушко // Торжество історичної справедливості. – Львів, 1968. – С. 365–376.
314. Галушко Є. М. Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на розвиток революційного руху у Львові (1918–1920 рр.) / Є. М. Галушко // Нариси історії Львова. – Львів : Книжково-журнальне вид-во, 1956. – С. 211–224.
315. Галушко Є. М. Нариси історії ідеологічної та організаційної діяльності КПЗУ в 1919–1928 рр. / Є. М. Галушко. – Львів : Вид-во Львівського ун-ту, 1965. – 147 с.
316. Галушко К. Ю. Консерватор на тлі доби: В'ячеслав Липинський і суспільна думка європейських «правих» / К. Ю. Галушко. – К. : Темпора, 2002. – 228 с.

317. Галушко М. Українські часописи Станіслава (1879–1944 рр.) : історико-бібліографічне дослідження / наук. ред. М. М. Романюк ; М. Галушко. – Львів, 2001. – 304 с.
318. Галущинський М. З Українськими Січовими Стрільцями. Спомини з рр. 1914–1915 / М. Галущинський. – Львів : Діло, 1934. – 216 с.
319. Гамуляк В. Тернопіль у боротьбі за державність / В. Гамуляк // Шляхами золотого Поділля : в 3 т. / НТШ. Український архів. – Т. XXXV. – Тернопільщина і Скалатщина. Регіональний історично-мемуарний збірник / ред. кол. Роман Миколаєвич. – Філадельфія, 1983. – Т. 3. – С. 80–97.
320. Ганкевич Л. Заприсяження першого уряду ЗУНР у Львові / Л. Ганкевич // Вісті комбатанта. – 1961. – № 4. – С. 9–12.
321. Гарань О. Еліти в історії України ХХ ст. / О. Гарань // Сучасність. – 1993. – № 12. – С. 78–82.
322. Гаркавенко С. Д. Концентрация производства и возникновение монополий в нефтяной промышленности Восточной Галиции при Австро-Венгрии (1892–1918) / С. Д. Гаркавенко // Научные записки Львовского сельскохозяйственного ин-та. – 1959. – Т. 9. – 1959. – С. 325–351.
323. Гаха В. Невідома українська нагорода / В. Гаха // Знак. – 1995. – № 9. – С. 13.
324. Гвань І. Історія Північної Лемківщини до вигнання лемків. Лемківщина / І. Гвань. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1988. – Т. 1. – 247 с.
325. Гей, там нагорі «Січ іде!» : пропам'ятна книга «Січей» / упоряд. П. Трильовський. – Едмонтон, 1965. – 432 с.
326. Гелей С. Д. Василь Кучабський: від національної ідеї до державності (українська консервативна політична думка першої половини ХХ ст. та її вклад в історичну науку) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук : спец. 07.00. 06 «Історіографія, джерелознавство та спец. іст. дисципліни» / С. Д. Гелей. – К., 1999. – 38 с.
327. Гелей С. Василь Кучабський: від національної ідеї до державності / С. Гелей. – Львів, 1998. – 531 с.
328. Гелей С. Василь Кучабський про українське питання в політиці Польщі / С. Гелей // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність : зб. на пошану проф. Юрія Сливки. – Львів : Ін-т українознавства ім. Крип'якевича, 2000. – Вип. 7. – С. 284–299.
329. Гелей С. Західно-Українська Народна Республіка в оцінці Василя Кучабського / С. Гелей // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 30–35.
330. Геник М. Взаємовідносини між польськими й українськими соціалістами в 1918–1923 роках / М. Геник // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 6. – Львів, 2000. – С. 285–291.
331. Геник М. Вітчизняна бібліографія історії Галичини / М. Геник, І. Райківський // Галичина. – Івано-Франківськ, 1997. – № 1. – С. 179–190.
332. Геник М. Історія Галичини на сторінках вітчизняних журналів (1991–1997) / М. Геник, І. Райківський // Галичина. – Івано-Франківськ, 1998. – № 1. – С. 185–199.
333. Геник М. Українське питання в політичних концепціях польських правочентристських партій (1918–1920) / М. Геник // Галичина. – Івано-Франківськ, 1997

. – № 1. – С. 37–44.

334. Гентош Л. Апостольська Столиця і питання державно-політичного статусу Східної Галичини в 1918–1923 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / Л. Гентош. – Львів, 1997. – 23 с.

335. Гентош Л. Дипломатичні контакти Української Народної Республіки з Апостольською столицею в 1919–1920 рр. у контексті східної політики римської курії / Л. Гентош // Україна модерна. – Львів, 2000. – Ч. 4–5. – С. 149–163.

336. Гентош Л. Католицька Церква та становлення української державності (1917–1923 рр.) / Л. Гентош // Другий Міжнародний конгрес українців, 22–28 серпня 1993 р. : доп. і повід. – Ч. 2 : Історія. – Львів, 1994. – С. 19–22.

337. Гентош Л. Постать митрополита Шептицького в українських та польських наукових виданнях останнього десятиріччя / Л. Гентош // Україна модерна. – К. ; Львів, 2003. – Ч. 3. – С. 179–210.

338. Гентош Л. Ставлення римського престолу до виникнення польсько-українського збройного конфлікту в 1918 р. / Л. Гентош // Матеріали засідань Історичної та Археографічної комісії НТШ в Україні. – Львів, 1999. – Вип. 2 : 1995–1997 рр. – С. 30–42.

339. Герасименко М. Боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з Радянською Україною / М. Герасименко, Б. Дудикевич. – К., 1960. – 272 с.

340. Герасименко М. П. Аграрні відносини в Галичині в період кризи панщинного господарства / М. П. Герасименко. – К. : Вид-во Академії наук Української РСР, 1959. – 303 с.

341. Герасименко М. П. До питання про характер подій у Східній Галичині на початку листопада 1918 р. / М. П. Герасименко, М. М. Кравець, Г. І. Ковальчак // Український історичний журнал. – 1959. – № 3. – С. 86–94.

342. Гермайзе О. Нариси з історії революційного руху на Україні / О. Гермайзе. – К. : Книгоспілка, 1926. – Т. 1. – 387 с.

343. Герман О. М. Діяльність товариства «Просвіта» на Поділлі наприкінці ХІХ ст. і в першій половині ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / О. М. Герман. – Чернівці, 1995. – 24 с.

344. Герус О. Перші посланці українського уряду в Канаді / О. Герус // Літопис Червоної Калини. – 1993. – № 10–12. – С. 64–65.

345. Герчанівський Д. Прикметні риси Січових Стрільців (СС) / Д. Герчанівський // Вісті комбатанта. – Торонто ; Нью-Йорк, 1968. – Ч. 3. – С. 16–23.

346. Гетрел П. [Getrell]. Беженцы и проблема пола в России во время Первой мировой войны / П. Гетрел // Россия и Первая мировая война : м-лы Междунар. науч. коллоквиума. – С. Пб., 1999. – С. 112–123.

347. Гехтар Р. Українці та жиди. Кілька заміток про жидівську справу / Р. Гехтар. – Львів, 1937. – 76 с.

348. Гирич І. Архів Андрія Жука як джерело дослідження українського суспільно-політичного життя початку ХХ століття / І. Гирич // До джерел : зб. наук. праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. – К. ; Львів, 2004. – С. 441–454.

349. Гирич І. В тіні В. Липинського (Андрій Жук як політичний мислитель й дослідник історії визвольного руху) / І. Гирич // Молода нація. – 2002. – № 3. – С. 8–45.

350. Гірняк Н. Львів у воєнних роках / Н. Гірняк // Наш Львів : ювілейн. зб. – Нью-Йорк : Червона Калина, 1953. – С. 137–144.
351. Гірняк Н. Організація і духовний ріст Українських Січових Стрільців / Н. Гірняк. – Філадельфія : Америка, 1955. – 84 с.
352. Гірняк Н. Полк. Василь Вишиваний / Н. Гірняк. – Вінніпег : Вид. хор. УСС Дм. Микитюк, 1956. – 70 с.
353. Гірняк Н. 48 днів на чолі Тернопільської військової округи / Н. Гірняк // Шляхами золотого Поділля : в 3 т. / ред. Степан Конрад. – Філадельфія : Вид. комітету «Тернопільщина», 1960. – С. 185–195.
354. Гладка Г. Державотворча концепція митрополита А. Шептицького в період Першої світової війни / Г. Гладка // Нова політика. – 1999. – № 2. – С. 56–59.
355. У боротьбі за церкву, націю й державу / Г. Гладка, М. Кугутяк, М. Москалюк, Б. Хруслов // Галичина. – Івано-Франківськ, 1998. – № 1. – С. 67–92.
356. Гладка Г. Л. Суспільно-політична діяльність митрополита Андрея Шептицького (1899–1939 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Г. Л. Гладка. – Чернівці, 2000. – 169 с.
357. Гладка Г. Проблема релігійної єдності України в унійно-єкуменістичній діяльності митрополита Андрея Шептицького / Г. Гладка // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія «Історія». – Тернопіль, 1999. – Вип. 9. – С. 27–40.
358. Гладка Г. Суспільно-політичні погляди Андрея Шептицького в контексті церковних відносин у Східній Галичині / Г. Гладка // Спадщина митрополита Андрея Шептицького в національному і духовному відродженні України. – Івано-Франківськ : Плай, 2000. – С. 99–102.
359. Глічов І. О. Боротьба західноукраїнських трудящих за перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції / І. О. Глічов, Б. Є. Тиндик // Вісник Львівського університету : Серія історична, 1986. – Вип. 22 : Історичні зав'язки західноукраїнських земель з Росією. – Львів, 1986. – С. 95–99.
360. Гловацький І. Ю. Українські адвокати Галичини (кінець XVIII – 30-ті роки ХХ ст.) / І. Ю. Гловацький, В. І. Гловацький. – Львів, 2004. – 133 с.
361. Гломозда К. Відзнаки Українського війська доби Визвольних Змагань / К. Гломозда // Історія українського війська (1917–1995) / упоряд. Я. Дашкевич. – Львів : Світ, 1996. – С. 810–836.
362. Гломозда К. Українська національна символіка: походження, традиції, доля / К. Гломозда, О. Павловський. – К., 1989. – 33 с.
363. Гломозда К. Українські ідентичності в історіографічних рефлексіях [Електронний ресурс] / К. Гломозда. – Режим доступу : <http://www.kennan.kiev.ua/kkr/Glomozda.htm>.
364. Гломозда К. Ю. Історичні гербові відзнаки та прапорові барви України / К. Ю. Гломозда, Д. Б. Яневський // Український історичний журнал. – 1990. – № 4. – С. 43–55.
365. Гнатевич Б. Українська Галицька Армія / Б. Гнатевич, О. Думін // Історія українського війська : в 2 т. – К., 1993. – Т. 2. – 1993. – С. 462–538.
366. Гнатишак М. Державні гроші України 1917–1920 років : ілюстр. істор.-іконограф. нарис / М. Гнатишак. – Клівленд, 1973. – 356 с.
367. Гнатишак М. Паперові грошові знаки на українських землях. Друкування українських грошей на Галицькій землі / М. Гнатишак // Літопис Червоної Калини. –

Львів, 1931. – Ч. 7–8. – С. 23–24.

368. Гнатишак М. Українські державні гроші / М. Гнатишак // Життя і знання. – Львів, 1932. – Ч. 6. – С. 167–172.

369. Гнатюк В. Наукове товариство імені Шевченка у Львові. (Історичний нарис першого 50-річчя – 1873–1923) / В. Гнатюк. – 2-е вид. – Мюнхен ; Париж, 1984. – 175 с.

370. Гнатюк В. Національне відродження Австро-угорських українців (1772–1880 рр.) / В. Гнатюк. – Відень : Союз Визволення України, 1916. – 65 с.

371. Гойло І. М. Українське питання в політиці європейських держав після Першої світової війни / І. М. Гойло // Питання історії нового та новітнього часу : зб. наук. статей. – Чернівці, 1994. – Вип. 3. – С. 162–178.

372. Голинський П. Богослови у роках визвольної війни / П. Голинський // Полеві духовники Української Галицької Армії : м-ли до історії. – Вінніпег, 1963. – С. 245–256.

373. Голинський П. Рудки. Коротка історія до 1918 р. / П. Голинський // Комарно–Рудки та околиця : зб. істор.-мемуар., географ. і побут. м-лів / гол. ред. В. Лев. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1987. – С. 103–125.

374. Головацький І. Василь Дідушок: полковник, отаман : хроніка життя і діяльності (1889–1937) / І. Головацький. – Львів, 1998. – 85 с.

375. Головінський В. Листопадові дні в Підгайцях / В. Головінський // Підгаєцька земля : істор.-мемуар. зб. / гол. ред. Б. Титла. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней; Торонто, 1908. – С. 225–227.

376. Головчанська У. Документи та матеріали Івано-Франківського краєзнавчого музею з історії ЗУНР / У. Головчанська // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 48.

377. Головченко В. Від «Самостійної України» до Союзу визволення України. Нариси з історії української соціал-демократії початку ХХ ст. / В. Головченко. – Харків : ХДУ, 1999. – 190 с.

378. Головченко В. Між Сцилою і Харибдою: політичний портрет Льва Юркевича / В. Головченко, Т. Воронова // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. – 1998. – Т. 7. – С. 3–19.

379. Головченко В. Політичний портрет Мар'яна Меленського / В. Головченко // Київська старовина. – 2000. – № 4. – С. 96–110.

380. Головченко В. «Росія взагалі не лишила нам свободи вибору...» (до історії української суспільно-політичної думки напередодні Першої світової війни) / В. Головченко // Розбудова держави. – 1995. – № 11. – С. 46–52.

381. Голобуцький П. В. Бібліографія історії України / П. В. Голобуцький, Е. М. Жлудько // Енциклопедія історії України : в 5 т. / редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 2005. – 2005. – Т. 1 : А–В. – С. 258–259.

382. Голубець М. Рік грози і надій 1914 / М. Голубець. – Львів : Накл. І. Тиктора, 1934. – 128 с.

383. Голубко В. Армія Української Народної Республіки. 1917–1918. Утворення і боротьба за державу / В. Голубко. – Львів : Кальварія, 1997. – 288 с.

384. Голубко В. Є. Військове будівництво в Україні періоду Центральної Ради : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / В. Є. Голубко. – Львів, 1998. – 37 с.

385. Гомотюк О. Є. Співпраця української інтелігенції в роки Першої світової війни (1914–1918 рр.) / О. Є. Гомотюк // Військово-науковий вісник. – Львів : Львів. військ. ін-т, 2005. – Вип. 7. – С. 46–56.
386. Гон М. Діалектика державності в українсько-єврейських взаєминах у Галичині 1918–1939 років / М. Гон // Україна модерна. – 2002. – № 7. – С. 103–118.
387. Гон М. Євреї в суспільно-політичних процесах у Східній Галичині / М. Гон // Українська соборність: ідея, досвід, проблеми (до 80-річчя Акта Злуки 22 січня 1919 р.). – К., 1999. – С. 205–212.
388. Гон М. М. Діяльність єврейських політичних партій Західної України в контексті українсько-єврейських взаємин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / М. М. Гон. – К., 1998. – 21 с.
389. Гон М. Особливості міжетнічної взаємодії в контексті політичних процесів на західноукраїнських землях у міжвоєнний період / М. Гон. – Рівне : Волинські обереги, 2006. – 431 с.
390. Горак В. Дмитро Вітовський / В. Горак // Дзвін. – 1992. – № 1–2. – С. 130–140.
391. Горбань Т. Етнополітика Української Центральної Ради / Т. Горбань // Наукові записки ІПіЕНД. – К., 1999. – Вип. 8. – С. 29–37.
392. Горбань Т. Ю. Ідея соборності в українській суспільно-політичній думці першої чверті ХХ ст. / Т. Ю. Горбань // Український історичний журнал. – 2005. – № 6. – С. 95–102.
393. Горбань Ю. Український політичний вибір в контексті Першої світової війни / Ю. Горбань, В. Шпаченко // Перша світова війна і слов'янські народи : м-ли міжнар. наук. конф., 14–15 травня 1998. – К., 1998. – С. 48–51.
394. Горбик В. Воєнна історія України в пам'ятках / В. Горбик, Г. Денисенко. – К., 2003. – 236 с.
395. Гордієнко В. Листопадове сходження на Голгофу: історія УГА / В. Гордієнко // Літопис Червоної Калини. – 1991. – № 1. – С. 2–8 ; № 2. – С. 2–9 ; № 3. – С. 2–9.
396. Гордієнко В. Українська Галицька Армія / В. Гордієнко. – Львів : Меморіал, 1991. – 112 с.
397. Гордієнко В. Українські Січові Стрільці / В. Гордієнко. – Львів, 1990. – 48 с.
398. Горєвалов С. І. Українська військова журналістика: становлення і роль у національно-визвольних змаганнях за утворення незалежної держави (1914–1920 рр.) : курс лекцій / С. І. Горєвалов, І. В. Крупський. – Львів : Львівська Політехніка, 1997. – 217 с.
399. Горєлов М. Є. Дмитро Донцов : штрихи до політичного портрета / М. Є. Горєлов // Український історичний журнал. – 1994. – № 5. – С. 78–86.
400. Горєлов М. Історичні спроби моделювання Української державності в ХХ столітті (націоналістичні концепції) / М. Горєлов // Політична думка. – 1994. – № 4. – С. 98–100.
401. Горєлов М. Передвісники незалежності України: історичні розвідки / М. Горєлов. – К. : Рада, 1996. – 156 с.
402. Горкіна Л. До обґрунтування суспільно-економічних перетворень в Україні в 1917–1920 рр. / Л. Горкіна // Економіка України. – 1993. – № 5. – С. 74–79.
403. Городецький О. О. Еліта як об'єкт дослідження в українській історіографії ХІХ – початку ХХ ст. / О. О. Городецький // Наукові праці Кам'янець-Подільського держ. пед

- . ун-ту. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 2001. – Т. 7. – С. 62–68.
404. Городиський З. Українська Національна Рада: історичний нарис / З. Городиський. – К. : КМ Academia, 1993. – 144 с.
405. Городня Н. Д. Політика країн Антанти та США щодо державності України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / Н. Д. Городня. – К., 1997. – 21 с.
406. Городня Н. Зовнішньополітичні фактори поразки української національної державності / Н. Городня // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2006. – Вип. 85–86. – С. 74–78.
407. Городня Н. Обставини розв'язання Першої світової війни очима сучасників / Н. Городня // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2005. – Вип. 77. – С. 4–7.
408. Горчева Л. Внесок східних і західних українців у становлення соборної Української держави / Л. Горчева // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 233–237.
409. Горяча М. Релігія в політиці українських урядів 1917–1920 рр. (Центральна рада, Гетьманат, Директорія) / М. Горяча // Ковчег. – 2000. – Ч. 3. – С. 334–345.
410. Готра І. Спогад про заслання митр. А. Шептицького в Росію / І. Готра // Мартирологія українських церков. – Торонто : Смолоскип, 1985. – Т. 2 : Українська Католицька Церква : документи, матеріали, християнський самвидав України / упоряд. і ред. О. Зінкевич, Т. Лончина. – С. 377–380.
411. Гоцький В. Маловідоме з історії УСС / В. Гоцький // Вісті комбатанта. – Торонто, 1992. – Ч. 2. – С. 43–46.
412. Гошуляк А. І. Симон Петлюра про соборність України / А. І. Гошуляк // Проблеми соборності України у ХХ столітті. – К., 1994. – С. 110–113.
413. Гошуляк І. Акт Злуки 22 січня 1919 року / А. Гошуляк // Визвольний шлях. – Львів, 2000 (січень). – Кн. 1. – С. 10–13.
414. Гошуляк І. Деякі аспекти проблеми соборності українських земель в 1917–1920 рр. / І. Гошуляк // Проблеми соборності України у ХХ столітті. – К., 1994. – С. 42–51.
415. Гошуляк І. Л. Видатний український самостійник і соборник (Юліян Бачинський) / І. Л. Гошуляк // Українська ідея та її творці (друга половина ХІХ – початок ХХ століття). – К., 1999. – С. 63–84.
416. Гошуляк І. Л. Круглий стіл на тему «Проблеми соборності України в столітті» / І. Л. Гошуляк // Український історичний журнал. – 1994. – С. 151–152.
417. Гошуляк І. Проблема соборності України в контексті її цивілізаційного поступу / І. Гошуляк // Україна соборна : зб. наук. статей. – К., 2005. – Вип. 2, ч. 1. – С. 25–34.
418. Гошуляк І. Проблема соборності України у висвітленні періодичної преси початку 1919 року. (До 80-річчя Акта Злуки з УНР) / І. Гошуляк // Наукові записки : збірник. – К. : ППІЕНД, 1999. – Вип. 7. – С. 37–49.
419. Гошуляк І. Л. Проблема соборності українських земель у добу Центральної Ради / І. Л. Гошуляк // Український історичний журнал. – 1997. – № 3. – С. 26–41.
420. Гошуляк І. Універсал Соборності та його історичне значення / І. Гошуляк // Українська соборність: ідея, досвід, проблеми. (До 80-річчя Акта злуки 22 січня 1919 р.)

- : збірник. – К. : ПіЕНД, 1999. – С. 22–43.
421. Гражданская война на Украине. 1918–1920 : сб. докум. и м-лов : в 3 т. – К. : Наукова думка, 1967. – Т. 1: 1967. – 875 с. ; Т. 2: 1967. – 918 с. ; Т. 3: 1967. – 910 с.
422. Грач Л. Діяльність Андрія Жука у таборах для українських військовополонених періоду Першої світової війни / Л. Грач // Третій Міжнародний конгрес українців. – Харків, 1996. – Ч. 2: Історія. – С. 211–213.
423. Гречило А. До питання про національний прапор / А. Гречило // Пам'ятки України. – 1989. – № 4. – С. 44–48.
424. Гречило А. Становлення українських національно-державних символів у 1917–1920 рр. / А. Гречило // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. – Львів, 2006. – Т. ССЛІІ. – С. 114–142.
425. Гриневич Л. В. Євреї в Україні / Л. В. Гриневич, В. А. Гриневич // Енциклопедія історії України : в 5 т. / редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 2005. – Т. 3 : Е–Й. – С. 72–88.
426. Григоренко В. Т. Українська греко-католицька церква як рушійна сила побудови держави в Галичині (1918–1921 рр.) / В. Т. Григоренко, В. М. Ягніщак // Українська державність: історія і сучасність : м-ли наук. конф. (Січень, 1993 р.) / редкол. : І. Ф. Курас та ін. – К., 1993. – С. 244–246.
427. Григориїв Н. Поляки на Україні. Польсько-українські відносини в історичній перспективі / Н. Григориїв. – Скрантон, 1936. – 95 с.
428. Григор М. Перший прихід царських військ до Городенки та їхнє «адміністрування» / М. Григор // Городенщина : історико-мемуарний збірник / за ред. М. Марунчака. – Нью-Йорк ; Торонто ; Вінніпег : НТШ, Український архів ХХХІІІ, 1978. – С. 212–225.
429. Григорук Н. А. Наукова та громадська діяльність Миколи Чубатого (1889–1975 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Н. А. Григорук. – Львів, 2002. – 20 с.
430. Григорук Н. Микола Чубатий як історик України / Н. Григорук. – Тернопіль : Тернопіль Онлайн, 2003. – 160 с.
431. Гриневич В. Поліетнічність у вітчизняних шкільних підручниках з історії України [Електронний ресурс] / В. Гриневич. – Режим доступу : <http://www.judaica.kiev.ua./Conf16/htm>.
432. Гриневич Я. Стрільці на сцені / Я. Гриневич // Літопис Червоної Калини. – 1936. – Ч. 9. – С. 4–7.
433. Гриневич Я. Стрільці під скриптом Мельпомени / Я. Гриневич // Наш театр. Книга діячів українського театрального мистецтва : в 2 т. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1975. – Т. 1: 1915–1975. – Об'єднання митців української сцени. – С. 589–592.
434. Гринів О. Загострення успадкованих недуг (Андрій Чайковський про уроки державотворення в 1916–1919 роках) / О. Гринів // Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження : у 3 т. / гол. ред. кол. Б. З. Якимович. – Львів, 2002. – Т. 3. – С. 343–350.
435. Гриньох І. [Всеволод]. Слуга Божий Андрей – благовісник єдності / І. Гриньох. – Мюнхен, 1961. – 220 с.
436. Грицак Є. Галицька еміграція в Києві : спомини з рр. 1915–1918 / Є. Грицак // Життєвий шлях проф., д-ра Євгена Грицака. – Кліфтон ; Нью-Джерсі, 1968. – С. 4–23.

437. Грицак Я. Іван Лисяк-Рудницький. (Нарис інтелектуальної біографії) / Я. Грицак // Сучасність. – 1994. – Ч. 11. – С. 73–96.
438. Грицак Я. Інавгураційна доповідь на відкриття Інституту історичних досліджень Львівського державного університету ім. Івана Франка (29 січня 1993 р.) / Я. Грицак // Україна модерна. – Львів, 1996. – С. 9–15.
439. Грицак Я. Історія нації: продовження схеми Грушевського щодо української історії ХІХ–ХХ ст. / Я. Грицак // Михайло Грушевський і українська історична наука : зб. м-лів конф. – Львів, 1999. – С. 98–129.
440. Грицак Я. Й. Формування модерної української нації: історіографія та історіософія проблеми : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спец. іст. дисципліни» / Я. Й. Грицак – К., 1996. – 44 с.
441. Грицак Я. Конструювання національного міста: випадок Львова [Електронний ресурс] / Я. Грицак. – Режим доступу : <http://luh-i-litera/17-18/11.htm>.
442. Грицак Я. «Молоді» радикали в суспільно-політичному житті Галичини / Я. Грицак // Записки НТШ. – Львів, 1991. – Т. ССХІІ. Праці історико-філософської секції. – С. 71–110.
443. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації ХІХ–ХХ століття / Я. Грицак. – К : Генеза, 1996. – 360 с.
444. Грицак Я. Страсті за націоналізмом : історичні есеї / Я. Грицак. – К. : Наукова думка, 343 с.
445. Грицак Я. Українська історіографія. 1991–2001: десятиліття змін / Я. Грицак // Україна модерна. – К. ; Львів : Критика, 2005. – Ч. 9. – С. 43–67.
446. Грицак Я. Українська революція, 1914–1923: нові інтерпретації / Я. Грицак // Матеріали засідань Історичної та Археографічної комісій НТШ в Україні. – Львів, 1999. – Вип. 2: 1995–1997 рр. – С. 117–137.
447. Грицак Я. Українська революція, 1914–1923: нові інтерпретації / Я. Грицак // Україна модерна. – Львів, 1999. – Ч. 2–3. – С. 254–269.
448. Гриценко І. С. Актуальність історіософського осмислення явища української революції 1917–1921 рр. / І. С. Гриценко // Українознавство у технічному вузі: теорія, методологія, перспективи : тези доп. Всеукр. наук.-метод. конф., 12–14 жовт. 1994 р. – К., 1994. – С. 166–168.
449. Гриценко І. С. Українська революція 1917–1921 років : методологічні аспекти історичного дослідження явища / І. С. Гриценко // Вісник Київського університету. Серія «Історія». – 1994. – Вип. 22. – С. 102–109.
450. Гришко В. Шлях до соборності / В. Гришко // Сучасність. – Мюнхен, 1979. – № 1. – С. 49–66.
451. Грушевський М. Галичина і Україна / М. Грушевський // Грушевський М. З біжучої хвилі. Статті і замітки на тему дня. 1905–1906. – К. : Друкарня С. Кульженка, 1907. – С. 117–120.
452. Грушевський М. Звичайна схема «руської» історії й справа раціонального укладу історії східного Слов'янства / М. Грушевський // Вивід прав України. – Львів : Слово, 1991. – С. 7–14.
453. Грушевський М. Ілюстрована історія України / М. Грушевський. – К., 1990. – 524 с. – (Репринтне відтворення видання 1913 року).

454. Грушевський М. На порозі нової України: гадки і мрії / М. Грушевський. – К. : Наук. думка, 1991. – 128 с.
455. Грушевський М. С. Новий період історії України за роки від 1914 до 1919 / упоряд. А. Ф. Трубайчук / М. С. Грушевський. – К. : Либідь, 1992. – 46 с.
456. Грушевский М. С. Очерк истории украинского народа / М. С. Грушевский. – К. : Лыбидь, 1990. – 398 с.
457. Грушевський М. С. Спомини / публ. С. Білоконя ; М. С. Грушевський // Київ. – 1989. – № 9. – С. 46–88.
458. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть / М. Грушевський. – К., 1991. – 240 с.
459. Грушевський М. Чи Україна тільки для українців? / М. Грушевський // На порозі нової України : статті і джерельні м-ли / за ред. Л. Винара. – Нью-Йорк ; Львів ; К. ; Торонто ; Мюнхен, 1992. – С. 138–140.
460. Губа П. І. Відображення в пресі України 1917–1918 рр. ідеї національного державного відродження / П. І. Губа // Історичний журнал. – 2006. – № 2. – С. 85–92.
461. Губа П. І. Відображення в пресі ідеї соборності України (1917–1918 рр.) / П. І. Губа // Схід і Захід України: проблеми єднання. – К. : ІПіЕНД, 2001. – Вип. 13. – С. 129–136.
462. Губа П. І. Періодична преса як джерело дослідження українського державотворчого процесу 1917–1920 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спец. іст. дисципліни» / П. І. Губа. – К., 2007. – 39 с.
463. Губа П. І. Преса як джерело вивчення історії національно-демократичної революції в Україні (1917–1920 рр.) / П. І. Губа // Український історичний журнал. – 1999. – № 4. – С. 29–40.
464. Губа П. І. Українське відродження: спроба джерелознавчої оцінки вітчизняної преси 1917–1920 рр. / П. І. Губа. – Черкаси : ЧДТУ, 2002. – 203 с.
465. Гудь Б. Генеза українсько-польських конфліктів першої половини ХХ століття : реалії і тенденції польської історіографії / Б. Гудь // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність : зб. на пошану проф. Юрія Сливки. – Львів : Ін-т українознавства ім. Крип'якевича, 2000. – Вип. 7. – С. 260–269.
466. Гудь Б. Нелегка дорога до порозуміння. До питання генези українсько-польського військово-політичного співробітництва 1917–1921 рр. / Б. Гудь, В. Голубко. – Львів : Українські технології, 1997. – 67 с.
467. Гудь Б. Українці – поляки: хто винен? У пошуку першопричини українсько-польських конфліктів першої половини ХХ ст. / Б. Гудь. – Львів, 2000.
468. Гуйванюк М. Р. Січковий рух у Галичині й на Буковині (1900–1914 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / М. Р. Гуйванюк. – Чернівці, 2002. – 22 с.
469. Гуйванюк М. Ставлення російської окупаційної влади до січового руху в Галичині та на Буковині під час Першої світової війни / М. Гуйванюк // Перша світова війна та історичні долі народів Центральної та Східної Європи : м-ли. міжнар. наук. конф., присвяченої 80-річчю Буковинського народного віча (Чернівці, 22–24 верес. 1998 р.). – Чернівці : Рута, 2000. – С. 39–41.

470. Гунчак Т. Україна ХХ сторіччя в зарубіжних архівах / Т. Гунчак // Український історичний журнал. – 1991. – № 10. – С. 137–141.
471. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ ст.: нариси політичної історії / Т. Гунчак. – К. : Либідь, 1993. – 288 с.
472. Гурак І. Ф. Українське студентство у суспільно-політичному житті Східної Галичини (60-ті роки ХІХ – початок ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / І. Ф. Гурак. – Івано-Франківськ, 2005. – 20 с.
473. Гусєв В. І. Національні меншини в контексті соборності України / В. І. Гусєв // Проблеми соборності України у ХХ столітті. – К., 1994. – С. 76–82.
474. Гутковський В. В. Українська журналістика на західноукраїнських землях: державотворча функція, тематичні аспекти (1848–1919 рр.) : історико-політичний нарис / В. В. Гутковський, І. В. Крупський, О. М. Олексин. – Львів : Вільна Україна, 2001. – 136 с.
475. Гутковський В. Проблематика висвітлення культурного життя в українській журналістиці періоду національно-визвольних змагань (1917–1920 рр.) / В. Гутковський // Українська періодика: історія і сучасність : доп. та повід. шостої Всеукр. наук.-теорет. конф., 11–13 трав. 2000 р. / за ред. М. М. Романюка. – Львів, 2000. – С. 109–112.
476. Гуцал П. З. Українська еміграція Канади і США та національно-визвольний рух на західноукраїнських землях (1914–1923) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / П. З. Гуцал. – Львів, 2005. – 20 с.
477. Гуцал П. Морально-політична і дипломатична підтримка українців США і Канади Західноукраїнської Народної Республіки (1918–1919 рр.) / П. Гуцал // Наук.ові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія «Історія». – Тернопіль, 2005. – Вип. 1. – С. 267–273.
478. Гуцал П. Сидір Голубович: штрихи до політичного портрета / П. Гуцал // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія «Історія». – Тернопіль, 1999. – Вип. 8. – С. 53–55.
479. Гуцал П. Українська греко-католицька церква під час «Галицької руїни» 1914–1918 років / П. Гуцал // «Берестя–1596» в історичній долі українства : м-ли всеукр. наук.-богослов. конф. – Тернопіль, 1996. – С. 26–29.
480. Гуцал П. Українська діаспора в США та визвольні змагання в Україні під час Першої світової війни / П. Гуцал // Сторінки історії : зб. наук. праць. – К. : Політехніка, 2005. – Вип. 21. – С. 36–50.
481. Гуцуляк М. Перший Листопад 1918 року на Західних Землях України: зі спогадами і життєписами членів комітету виконавців Листопадового Чину / М. Гуцуляк. – Нью-Йорк, 1973. – 407 с.
482. Гуцуляк М. Перший Листопад 1918 року на Західних Землях України / М. Гуцуляк // Перший Листопад 1918 року на Західних Землях України: зі спогадами і життєписами членів комітету виконавців Листопадового Чину / М. Гуцуляк. – Нью-Йорк, 1973. – С. 13–174.
483. Даниленко С. Т. Дорогою ганьби і зради. Історична хроніка / С. Т. Даниленко. – К. : Наукова думка, 1970. – 357 с.
484. Дашкевич Я. Іван Крип'якевич – історик України / Я. Дашкевич // Крип'якевич І.П. Історія України. – Львів, 1990. – С. 5–21.

485. Дашкевич Я. Західно-Українська Народна республіка: негативний і позитивний досвід / Я. Дашкевич // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 355–360.
486. Дашкевич Я. Олена Степанів / Я. Дашкевич // Старожитності. – 1993. – № 11–12. – С. 22–23.
487. Дашкевич Я. Проблематика вивчення єврейсько-українських відносин (XVI – початок XX ст.) / Я. Дашкевич // Сучасність. – 1992. – Ч. 8. – С. 49–54.
488. Дашкевич Я. Даніель Бовуа та вивчення історії польсько-українських відносин / Я. Дашкевич // Бовуа Д. Шляхтич, кріпак, ревізор. Польська шляхта між царизмом та українськими масами (1831–1863). – [Б. м.]. – С. 5–39.
489. Дашкевич Я. Дорогами української Клію. Про становище історичної науки в Україні / Я. Дашкевич // Україна в минулому. – К. ; Львів, 1996. – Вип. 8. – С. 54–61.
490. Дашкевич Я. Перегук віків: три погляди на минуле і сучасне України / Я. Дашкевич // Україна : наука і культура. – К., 1993. – Вип. 26–27. – С. 44–78.
491. Дашкевич Я. Перше листопада і Західноукраїнська народна республіка / Я. Дашкевич // Горнило. – 1990. – Ч. 6 (листопад). – С. 4–5.
492. Дашкевич Я. Стан і напрями джерелознавчих та історіографічних досліджень історії України. (Друга половина XIX–XX ст.) : доповідь про друковані праці, подана на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук / Я. Дашкевич. – К., 1994. – 52 с.
493. Дашкевич Я. Східна Галичина: етнічні відносини, національні міфи та менталітети / Я. Дашкевич // Україна в минулому. – К. ; Львів, 1994. – Вип. 6. – С. 78–93.
494. Дашкевич Я. Р. Взаємовідносини між українським та єврейським населенням у Східній Галичині (кінець XIX – початок XX ст.) / Я. Р. Дашкевич // Український історичний журнал. – 1990. – № 10. – С. 63–73.
495. Дашкевич Я. Р. Галичани-інтернаціоналісти у Радянському Туркестані в світлі новознайдених джерел 1917–1920 рр. / Я. Р. Дашкевич // Історичні джерела та їх використання / Ін-т історії АН УРСР. – К., 1968. – Вип. 3. – С. 91–116.
496. Двадцять років під ярмом польських панів : зб. Львівськ. обл. іст. архіву. – К., 1940. – 204 с.
497. Дедакаєва Л. Закономірності розселення німецьких колоністів у Галичині і зміни у міжвоєнний період 1918–1939 років / Л. Дедакаєва // Німецькі колонії Галичини. Історія. Архітектура. Культура. – Львів : Манускрипт, 1996. – С. 292–296.
498. Дедюк М. Дівчина-хорунжий / М. Дедюк // Старожитності. – 1993. – № 11–12. – С. 20–21.
499. Делятинський Р. До питання про діяльність греко-католицького духовенства Станіславівської єпархії напередодні і в час Листопадової революції 1918 року в Східній Галичині: основні уроки / Р. Делятинський // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія «Історія». – Тернопіль, 2007. – Вип. 1. – С. 81–87.
500. Делятинський Р. Ставлення греко-католицького духовенства до освітньої реформи ЗУНР / Р. Делятинський // Обрії. – 2006. – № 1. – С. 49–52.
501. Делятинський Р. Становище та діяльність духовенства Станіславівської єпархії УГКЦ в 1919–1920 рр. / Р. Делятинський // Вісник Прикарпатського університету. Серія «Історія». – Івано-Франківськ, 2003. – Вип. VII. – С. 69–77.

502. Демкович-Добрянський М. Україна і Польща / М. Демкович-Добрянський // Дзвони. – Львів, 1993. – Ч. 5. – С. 226–231.
503. Демкович-Добрянський М. Україна і Росія. Історичні нариси на теми російського імперіалізму / М. Демкович-Добрянський. – Львів ; Краків ; Париж, 1993. – 326 с.
504. Демчук Т. Військові театри при Галицькій Армії / Т. Демчук // Календар Червоної Калини на 1924 рік. – Львів : Червона Калина, 1923. – С. 32–34.
505. Дем'янчук М. «Орден Оборонців Львова» / М. Дем'янчук // Вісті комбатанта. – Торонто ; Нью-Йорк. – 1967. – Ч. 2. – С. 8–10.
506. Дем'янюк О. Й. Військовопідготовча діяльність українських молодіжних організацій Галичини напередодні та в роки Першої світової війни : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 20.02.22 / Р. Й. Дем'янюк. – Львів, 2004. – 20 с.
507. Дем'янюк О. Й. Набуття галицькими організаціями «Січ» військовопідготовчого спрямування напередодні Першої світової війни / О. Й. Дем'янюк // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – Луцьк : ВДУ, 2003. – № 10. – С. 25–31.
508. Дем'янюк О. Й. Товариство «Сокіл»: трансформація з фізкультурно-спортивних у військовопідготовчі організації галицької молоді / О. Й. Дем'янюк // Військово-науковий вісник. – Львів : Львів. військ. ін-т, 2003. – Вип. 5. – С. 82–83.
509. Дем'янюк О. Й. Формування бойового складу легіону УСС вихованцями молодіжних товариств Галичини / О. Й. Дем'янюк // Військово-науковий вісник. – Львів : Львів. військ. ін-т, 2005. – Вип. 7. – С. 77–88.
510. Денник Начальної Команди Української Галицької Армії. – Нью-Йорк : Червона Калина, 1974. – 325 с.
511. Дерев'яно І. Українсько-польські взаємовідносини у 1918 р. / І. Дерев'яно // Пам'ять століть. – 2002. – № 2. – С. 68–72.
512. Дерев'яно С. М. ЗУНР в українській історіографії / С. М. Дерев'яно, А. М. Панчук // Український історичний журнал. – 1995. – № 2. – С. 28–36.
513. Держалюк М. С. Міжнародне становище України та її визвольна боротьба у 1917–1922 роках / М. С. Держалюк. – К. : Оріяни, 1998. – 240 с.
514. Дещинський Л. Є. Західноукраїнська Народна Республіка та її державотворча робота / Л. Є. Дещинський. – Львів, 1998. – 120 с.
515. Джерелознавство історії України : довідник / за ред. М. Варшавчика, Я. Калакури. – К., 1998. – 326 с.
516. Дзерович Ю. Матеріала до історії мартирології нашої Церкви в часі світової війни / Ю. Дзерович // Нива. – Львів. – 1916. – Т. 12. – С. 92–100, 166–168, 226–243, 262–265, 279–286, 384–400, 437–447, 513–524.
517. Дзіковський В. Герб України / В. Дзіковський. – Львів, 1917. – 32 с.
518. Дзіковський В. Коло Потуртор. 13.VIII. – 30. IX. 1916. – Відбитка з віденського альманаху «Кривавого Року» за рік 1917. – Загальна Українська Рада. – 32 с.
519. Дзіковський В. УСС на Поділлі / В. Дзіковський // Світ. – 1917. – Ч. 2. – С. 31–33 ; Ч. 3. – С. 49–50 ; Ч. 4. – С. 70–71 ; Ч. 5. – С. 79–85 ; Ч. 6. – С. 97–98 ; Ч. 7. – С. 111–116.

520. Диакон Василий [фон Бурманн]. Леонид Федоров. Жизнь и деятельность / Василий Диакон [фон Бурманн]. – Рим, 1966 ; Львів, 1993.
521. Дивнич Ю. Визвольний зрив у Галичині на загальному тлі Української Революції в 1917–1923 роках / Ю. Дивнич // Український Прометей. – Детройт, 1947. – Ч . 82. – С. 2–4.
522. Діячі науки і культури України: нариси життя та діяльності / за ред. А. П. Коцура та Н. В. Терес. – К. : Книга-XXI, 2007. – 467 с.
523. Дмитрієнко М. Паперові грошові знаки місцевих та приватних емісій як історичне джерело 1917–1920 рр. / М. Дмитрієнко // Історико-географічні дослідження в Україні : зб. наук. праць. – К., 2001. – № 5. – С. 162–186.
524. Дмитрук К. Є. Приречені. Буржуазно-націоналістичні та уніатські провокатори на послугах фашизму та імперіалістичної реакції / К. Є. Дмитрук. – Львів : Каменяр, 1981. – 327 с.
525. Дмитрушко В. М. Парламентаризм в Україні другої половини ХІХ ст. – 1920 р. : історіографія : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спец. іст. дисципліни» / В. М. Дмитрушко. – К., 2007. – 20 с.
526. Дністрянський С. Нова Держава / С. Дністрянський. – Відень ; Прага ; Львів, 1923. – 127 с.
527. Добржанський О. В. Російські консульства на західноукраїнських землях та українці Галичини і Буковини у другій половині ХІХ ст. – на початку ХХ ст. / О. В. Добржанський // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ століття. – К., 2003. – Вип . 5. – С. 112–122.
528. Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / О. Добржанський. – Чернівці : Золоті литаври, 1999. – 573 с.
529. Добржанський О. Українські депутати австрійського парламенту та місцевих сеймів у роки Першої світової війни / О. Добржанський // Перша світова війна та історичні долі народів Центральної та Східної Європи : м-ли. міжнар. наук. конф., присвяченої 80-річчю Буковинського народного віча (Чернівці, 22–24 верес. 1998 р.). – Чернівці : Рута, 2000. – С. 42–46.
530. Добрич В. У тіні святого Юра / В. Добрич. – Львів : Каменяр, 1968. – 162 с.
531. Довган Ю. Бойовий одяг Українського легіону в роки Першої світової війни / Ю. Довган // Українські Січові Стрільці – лицарі рідного краю / упоряд. В. Ковтун. – Коломия : Вік, 2007. – С. 49–55.
532. Довган Ю. Британська активність у Східній Галичині під час українсько-польського протистояння / Ю. Довган // Україна соборна : зб. наук. статей. – К., 2005. – Вип. 2, ч. 3. – С. 326–335.
533. Довган Ю. Л. Політика Франції, Великої Британії та США щодо національної державності України 1917–1920 рр. у вітчизняній та українській зарубіжній історіографіях : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спец. іст. дисципліни» / Ю. Л. Довган. – К., 2006. – 18 с.
534. Довган Ю. Політика Великобританії в загальноукраїнському і галицькому питаннях напередодні і під час Першої світової війни / Ю. Довган // Галичина : науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2002. – № 8. – С.

187–195.

535. До історії національних меншин Австро-Угорщини (XIX – поч. XX ст.) / упоряд. і пер. Й. Кобаль ; передм. В. Худанич. – Ужгород : Карпати-Гражда, 2001. – 89 с.

536. Документально-художня проза про Першу світову війну : м-ли і тези доп. та повід. міжнар. наук.-практ. конф. (23–26 жовтня 1994 р.). – Луцьк, 1994. – 191 с.

537. Документи трагічної історії України (1917–1927 рр.). – К., 1999. – 640 с.

538. Документы и материалы по истории советско-польских отношений. – М. : Наука, 1964. – Т. 2. – 719 с. ; 1965. – Т. 3. – 608 с.

539. Долинський Д. Боротьба українського народу за волю і незалежність: огляд подій за рр. 1918, 1919 і 1920 / Д. Долинський. – Вінніпег, 1920. – 246 с.

540. Домбровська Є. Матеріали до історії товариства «Взаємна поміч українського вчительства Галичини» / Є. Домбровська // Рукописна україніка у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України та проблеми створення інформаційного банку даних : ма-ли Міжнар. наук.-практ. конф. (20–21 вересня 1996 р.). – С. 103–117.

541. Донік О. М. Діяльність громадських організацій і товариств у справі допомоги військовим та цивільному населенню в Україні в роки Першої світової війни (1914–1918 рр.) / О. М. Донік // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – К. : Ін-т історії НАН України, 2002. – Вип. 4. – С. 155–182.

542. Донцов Д. Рік 1918, Київ / Д. Донцов. – К. : Темпора, 2002. – 346 с.

543. Дорохіна Т. «Визвольний шлях»: заснування та початковий період діяльності (1948–1953) / Т. Дорохіна // Історичний журнал. – 2005. – № 4. – С. 24–30.

544. Дорохіна Т. Ф. Часопис «Визвольний шлях» в українській історичній та суспільно-політичній думці 1948–1991 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спец. іст. дисципліни» / Т. Ф. Дорохіна. – К., 2006. – 20 с.

545. Дорохова А. Селянський рух на Україні в роки Першої світової війни / А. Дорохова // Український історичний журнал. – 1978. – № 8. – С. 117–118.

546. Дорошенко В. Ватрослав Ягіч про українську мову і про назву «українці» / В. Дорошенко // Записки історично-філологічного відділу Української АН. – К., 1927. – Кн. 10. – С. 264–280.

547. Дорошенко В. Зв'язки й зносини наддніпрянських українців із наддніпрянськими та їх участь у громадському життю Галичини / В. Дорошенко // Календар-альманах «Дніпро». – Львів, 1928. – С. 30–40.

548. Дорошенко В. Іван Франко і більшовики. (З приводу нападу большевицьких писак на Союз визволення України) / В. Дорошенко // Вільна Україна : журнал української визвольної думки / Українська громада в Америці. – 1956. – № 11. – С. 13–18.

549. Дорошенко В. Київ і Львів (Про єдність українських земель та зв'язки і зносини між ними від прадавнини до нашого часу) / В. Дорошенко // Наш Львів : ювілейн. зб. 1252–1952. – Нью-Йорк : Червона Калина, 1953. – С. 16–30.

550. Дорошенко В. Людина чину (слів кілька про Андрія Жука) / В. Дорошенко // Календар-альманах «Дніпро» на рік 1939. – Львів, 1938. – С. 127–130.

551. Дорошенко В. Півтораєст літ української політичної думки (від скасування Гетьманщини до нашого часу) / В. Дорошенко. – Відень, 1914. – 12 с.

552. Дорошенко В. Революційна Українська партія / В. Дорошенко. – Львів, 1921. – 21 с.
553. Дорошенко В. Союз Визволення України / В. Дорошенко // Свобода. – Джерзі Сіті, 1954. – Ч. 149–154.
554. Дорошенко В. У відповідь напасникам : дві статті з приводу різних «ревеляцій» про Союз визволення України / В. Дорошенко. – Відень, 1917. – 30 с.
555. Дорошенко В. Українство в Росії. Новіші часи / В. Дорошенко. – Відень : Накл. Союзу Визволення України, 1916. – 116 с.
556. Дорошенко Д. Арест и ссылка митрополита А. Шептицкого / Д. Дорошенко // На чужой стороне. – Прага, 1925. – Кн. 13. – С. 160–166.
557. Дорошенко Д. Война и революция на Украине / Д. Дорошенко // Революция на Украине: по мемуарам белых. – М. ; Л., 1930. – С. 54–98.
558. Дорошенко Д. Галицька Руїна 1914–1917 рр. (спогади и вражіння) / Д. Дорошенко // Наше минуле. – 1918. – № 3. – С. 17–36.
559. Дорошенко Д. З історії української політичної думки за часів світової війни / Д. Дорошенко. – Прага, 1936. – 99 с.
560. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр. / Д. Дорошенко. – Ужгород, 1932. – Нью-Йорк, 1954. – Т. 1: Доба Центральної Ради. – 437 с.
561. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920) / Д. Дорошенко. – Мюнхен, 1969. – 542 с.
562. Дорошенко Д. Огляд української історіографії. Державна школа: історія, політологія, право / Д. Дорошенко. – К. : Українознавство, 1996. – 257 с.
563. Дорошенко Д. Перебування митрополита Андрея Шептицького в Росії за часів війни / Д. Дорошенко // Мета. – 1931. – 14 черв.
564. Дорошенко Д. Церква і революція на Україні / Д. Дорошенко // Січ. – Чикаго, 1931. – № 1, 4, 7, 8.
565. Дорошенко Д. Тернопіль в часі російської революції / Д. Дорошенко // Шляхами золотого Поділля : в 3 т. / НТШ. Український архів. Т. ХНІ : регіон. зб. – Філадельфія, 1970. – Т. 2. – С. 86–90.
566. Дорошенко Д. Як українці наддніпрянці помагали своїм наддністрянським братам у часі Галицької Руїни / Д. Дорошенко // Календар-альманах «Дніпро» на звичайний рік 1927. – Львів, 1927. – С. 27–34.
567. Доценко О. Заповіт Головного Отамана Симона Петлюри (в 10-ті роковини його трагічної смерті) / О. Доценко // Календар «Дніпро» на 1936 рік. – Львів, 1936. – С. 29–34.
568. Доценко О. Літопис української революції : м-ли й док. до історії української революції. – Т. 2, кн. 5 / О. Доценко. – К. ; Львів, 1924. – 400 с.
569. Дробот І. І. Державно-соборницька ідея в практиці українських суспільно-політичних сил еміграції та на західноукраїнських землях (1920–30-ті рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / І. І. Дробот. – К., 2002. – 39 с.
570. Дробот І. До питання про соборно-державницьку ідею в поглядах українських монархістів / І. Дробот, В. Кучер // Наукові записки : зб. Серія «Політологія і етнологія». – К. : ІНПЕНД, 1999. – Вип. 7. – С. 63–79.

571. Дробот І. Трансформації української державно-соборницької ідеї (1920–1930-ті роки) / І. Дробот. – К. : ФОДО, ЛТД, 2002. – 343 с.
572. Дрогобицьке повстання. – Львів : Вид-во ЦК КПЗУ, 1929. – 94 с.
573. Дрогобицьке повстання 14–15 квітня 1919 року // Наша Правда. – 1929. – Ч. 1–3 (січень–березень). – С. 112–115.
574. Дрогобиччина – земля Івана Франка. НТШ. Український архів. Т. XXV / гол. ред. кол. Лука Луців. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1973. – 856 с.
575. Другий Міжнародний конгрес українців (Львів, 22–28 серпня 1993 р.) : доп. і повід. – Львів, 1994. – Ч. II: Історія. – 288 с.
576. Дружковский В. Современная Галиция / В. Дружковский. – Катеринослав. – 16 с.
577. Дубрава О. П. Західно-Українська Народна Республіка : формування державності і території / О. П. Дубрава, В. О. Котигоренко. – Харків : Олімп, 1995. – 20 с.
578. Дубрак І. УСС у Підгаєччині. (Спомини сучасника) / І. Дубрак // Підгаєцька земля : істор.-мемуар. зб. / гол. ред. Б. Титла. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1908. – С. 215–224.
579. Дубрівний П. Агрокультурне й економічне відродження західноукраїнських земель між двома світовими війнами / П. Дубрівний // Наукові записки. – Мюнхен : Український технічно-господарський інт, 1968/1969. – Вип. 18. – С. 69–82.
580. Дубрівний П. Сіра дивізія і література до неї / П. Дубрівний // Вісті комбатанта. – Торонто ; Нью-Йорк. – 1967. – Ч. 1. – С. 18–23.
581. Дубрівний П. Союз Визволення України в 1914–1918 рр. / П. Дубрівний // Наукові записки. – Мюнхен : Український техн.-госп. ін-т, 1968. – Вип. 15. – С. 76–87.
582. Дуган В. Невідоме джерело періоду Першої світової війни (солдатська книжка В. Дугана-старшого) / В. Дуган // Перша світова війна та історичні долі народів Центральної та Східної Європи : м-ли міжнар. наук. конф., присвяченої 80-річчю Буковинського народного віча (Чернівці, 22–24 верес. 1998 р.). – Чернівці : Рута, 2000. – С. 294–299.
583. Думін О. Історія Легіону Українських Січових Стрільців 1914–1918 / О. Думін. – Львів : Червона Калина, 1936. – 376 с.
584. Думін О. Історія Легіону Українських Січових Стрільців 1914–1918 / О. Думін // Дзвін. – Львів, 1991. – Ч. 9–12 ; 1992. – Ч. 1–12 ; 1993. – Ч. 1–6.
585. Думін О. Полк. Дмитро Вітовський в спогадах (кілька заміток і побажань) / О. Думін // Літопис Червоної Калини. – 1936. – Ч. 11. – С. 4–6.
586. Думін О. Про причини обмеження чисельності легіону УСС / О. Думін // Вістник : місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя. – Т. 3, кн. 7–8. – Львів, 1934. – С. 554–562.
587. Дутчак Г. Державна політика в галузі театрального мистецтва у часи визвольних змагань (1917–1920 рр.) / Г. Дутчак // Українське народознавство: стан і перспективи розвитку на зламі віків : зб. наук. праць. – К., 2002. – С. 504–511.
588. Дутчак І. Проблема українського університету у Галичині напередодні і в період Першої світової війни / І. Дутчак // Перша світова війна та історичні долі народів Центральної та Східної Європи : м-ли міжнар. наук. конф., присвяченої 80-річчю Буковинського народного віча (Чернівці, 22–24 верес. 1998 р.). – Чернівці : Рута, 2000. –

С. 147–150.

589. Дяків Я. Стратегічне положення УГА по переході за Збруч літом 1919 р. / Я. Дяків // Український скиталець. – 1923. – Ч. 6. – С. 13–16.
590. Евлогий (Георгиевский), митр. Путь моей жизни. Воспоминания митр. Евлогия, изложенные по его рассказам Т. Манухиной / Евлогий. – Париж, 1947. – Переизд. – М., 1994. – 385 с.
591. Евреи Украины (краткий очерк истории) / под ред. Ф. Я. Горовского. – К., 1995. – Ч. 2. – 254 с.
592. Енциклопедія історії України : в 5 т. / редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 2005. – Т. 1 : А–В. – 688 с.
593. Енциклопедія українознавства. Загальна частина. – Перевидання в Україні. – Т. 1–3. – К., 1994, 1995. – 1230 с.
594. Енциклопедія українознавства. Словникова частина / гол. ред. проф. д-р В. Кубійович. – Париж ; Нью-Йорк : Молоде життя, 1955–1984. – Т. 1–10. – 4015 с.
595. Ерстенюк М. Прапор / М. Ерстенюк // Довідник з історії України. – К., 2001. – С. 620.
596. Е. О-вич. Українські виселенці у Вольсбергу і Гмінді // Ілюстрований народний календар товариства «Просвіта» з терміном на переступний рік 1916. Річник. XXXIX. – Відень, 1916. – С. 177–178.
597. Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен : Фундація ім. Євгена Коновальця, 1974. – 1009 с.
598. Євреї в Україні: історія, культура, традиції. – К. : Ін-т національних відносин і політології НАН України. – К., 1997. – 278 с.
599. Єврейська історія та культура в Україні : м-ли. конф. (Київ, 8–9 груд. 1994 р.). – К., 1995. – 232 с.
600. Євсєєва Т. М. Екуменістичний аспект міжцерковних стосунків України у 1914–1921 рр. / Т. М. Євсєєва // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – К., 2001. – Вип. II. – С. 264–278.
601. Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин : портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча / О. Єгрешій. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2006. – 168 с.
602. Єгрешій О. І. Суспільно-політична та культурно-просвітницька діяльність єпископа Григорія Хомишина : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / О. І. Єгрешій. – Івано-Франківськ, 2003. – 20 с.
603. Єремійв М. За лаштунками Центральної Ради: сторінки зі спогадів / М. Єремійв // Український історик. – 1968. – № 1–4. – С. 97–107.
604. Єфремов С. Дух віків / С. Єфремов // Україна. – 1919. – 29 січня.
605. Єфремов С. Два проекта / С. Єфремов // Украинская жизнь. – 1915. – № 1. – С. 7–12.
606. Єфремов С. До історії Галицької руїни (Меморіал К. Паньківського) / С. Єфремов // Наше минуле. – 1918. – № 1. – С. 57–65.
607. Єфремов С. До історії «Галицької руїни» 1914–1915 рр. (В жандармському освітленні) / С. Єфремов // Україна. – 1924. – Кн. 4. – С. 127–144.
608. Єфремова Н. В. Розвиток конституційного законодавства в Україні (1917–1920) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Н. В.

Єфремова. – Одеса, 2002. – 20 с.

609. Єфремова Н. В. Формування представницьких органів на території Західно-Української Народної Республіки у 1918–1919 рр. / Н. В. Єфремова // Парламентаризм в Україні: теорія та практика : м-ли міжнар. наук.-прак. конф., 26 червня 2001 року. – 2001. – С. 185–189.

610. Жванко Л. Іноземні біженці Першої світової війни в Україні / Л. Жванко // Київська старовина. – 2005. – Ч. 3. – С. 77–93.

611. Жгуц І. Візія України в нашій еміграційній мемуаристиці / І. Жгуц. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – 148 с.

612. Жерноклеєв О. Володимир Старосольський : політичний портрет (до 125-річчя від дня народження) / О. Жерноклеєв, І. Райківський // Людина і політика. – 2003. – № 5. – С. 135–150.

613. Жерноклеєв О. Лідери західноукраїнської соціал-демократії: політичні портрети / О. Жерноклеєв, І. Райківський. – К. : Основні цінності, 2004. – 283 с.

614. Жерноклеєв О. Микола Ганкевич (1869–1931 рр.): основні віхи життя і громадсько-політичної діяльності / О. Жерноклеєв, І. Райківський // Вісник Прикарпатського університету. Серія «Історія». – Івано-Франківськ, 2003. – Вип. 7. – С. 3–22.

615. Жерноклеєв О. С. Національні меншини на західноукраїнських землях у складі Австро-Угорщини / О. С. Жерноклеєв // Вісник Прикарпатського університету. Серія «Історія». – Вип. 2. – Івано-Франківськ, 1999. – С. 74–84.

616. Жерноклеєв О. С. Національні секції австрійської соціал-демократії в Галичині й на Буковині (1890–1918 рр.) / О. С. Жерноклеєв. – Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2006. – 526 с.

617. Жерноклеєв О. Ставлення національних секцій австрійської соціал-демократії до проблем соборності України (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) / О. Жерноклеєв // Україна соборна : зб. наук. статей. – К., 2005. – Вип. 2, ч. 1. – С. 93–101.

618. Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія в Галичині. Нарис історії (1899–1918) / О. Жерноклеєв. – Вид. 2-ге, доп. – К., 2000. – 168 с.

619. Животко А. Історія української преси / А. Животко. – Мюнхен : Український технічно-господарський ін-т, 1989–1990. – 334 с.

620. Жук А. До історії української політичної думки перед війною / А. Жук // Визволення. – Відень ; Прага, 1923. – № 2. – С. 30–43 ; – № 3. – С. 31–49.

621. Жук А. З останніх літ життя і творчості Івана Франка (1914–1916) / А. Жук // Сучасність. – Мюнхен, 1963. – № 2. – С. 76–84.

622. Жук А. Союз Визволення України / А. Жук // Вістник Союзу Визволення України. – 1915. – Ч. 37–38. – С. 1–3.

623. Жук А. Союз Визволення України / А. Жук // Пам'яткова книжка Союзу Визволення України і Календар на 1917 рік. – Відень, 1917. – С. 366–384.

624. Жук А. Як дійшло до заснування «Союзу Визволення України» / А. Жук // Календар-альманах «Дніпро» на звичайний рік 1935. – Львів, 1935. – С. 103–117.

625. Жук С. Українська громада в Петербурзі і її роль у будівництві Української Держави / С. Жук // Визвольний шлях. – Лондон, 1964. – № 2. – С. 149–156.

626. Жуковський А. Митрополит Андрей Шептицький і Православ'я / А. Жуковський // Науковий збірник Українського вільного університету. – Мюнхен, 1992.

– С. 37–50.

627. Забаревський М. В'ячеслав Липинський і його думки про українську націю і державу / М. Забаревський. – Відень, 1925. – 51 с.

628. Забзалюк Д. Є. Діяльність Преподобництва Державного секретаріату військових справ ЗУНР / Д. Є. Забзалюк // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія «Історія». – Тернопіль, 2006. – Вип. 4. – С. 123–126.

629. Забзалюк Д. Є. Душпастирська служба українських військових формацій першої половини ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 20.02.22 / Д. Є. Забзалюк. – Львів, 2007. – 20 с.

630. Забзалюк Д. Є. Служба капеланства в Галицькій Армії 1918–1919 рр. / Д. Є. Забзалюк // Вісник національного університету «Львівська політехніка». – Львів, 2006. – Вип. 571. Держава і армія. – С. 276–279.

631. Заболотна І. Іван Крип'якевич / І. Заболотна // Історіографічні дослідження в Україні / відп. ред. Ю. А. Пінчук. – К. : НАН України, Ін-т історії України, 2005. – Вип. 15 : Визначні постаті української історіографії ХІХ–ХХ ст. – С. 487–558.

632. Заборовський Я. Андрей Шептицький і екуменістичний рух / Я. Заборовський // Спадщина митрополита Андрея Шептицького в національному і духовному відродженні України. – Івано-Франківськ : Плай, 2000. – С. 31–42.

633. Заборовський Я. Митрополит Андрей Шептицький: нарис про життя і служіння церкві та народові (1865–1944 рр.) / Я. Заборовський. – Івано-Франківськ, 1995. – 62 с.

634. Заброварний Б. Роль Українських Січових Стрільців у культурно-освітньому відродженні на Волині в роки Першої світової війни / Б. Заброварний, Б. Бернадський // Минуле і сучасне Волині. Олександр Цинкаловський і край : зб. наук. праць ВДУ. – Луцьк : Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки, 1998. – С. 212–213.

635. Завада І. Ризький договір і Україна / І. Завада. – К., 2000. – 204 с.

636. Завальнюк О. Ідея соборності в практичній діяльності українських університетів (1917–1920 рр.) / О. Завальнюк // Україна соборна : зб. наук. статей. – К., 2005. – Вип. 2, ч. 2. – С. 282–292.

637. Завальнюк О. Кам'янець-Подільський державний університет і галицькі українці (1918–1920 рр.) / О. Завальнюк // Галичина. – Івано-Франківськ, 2000. – № 4. – С. 177–183.

638. Завальнюк О. М. Українська Галицька Армія на Поділлі / О. М. Завальнюк, С. В. Олійник. – Кам'янець-Подільський, 2001. – 148 с.

639. Завальська Січ : м-ли наук.-теор. конф. 25 березня 1995. – Завалля ; Снятин, 1995. – 127 с.

640. За волю народу : док. і м-ли (1921–1939). – Львів : Книжково-журнальне видавництво, 1964. – 291 с.

641. За волю України : іст. зб. УСС. 1914–1964. – Нью-Йорк, 1967. – 607 с.

642. З австрійсько-української політики у часі світової війни // Український скиталець (Відень). – 1924. – Листопад. – Кн. 1. – С. 88–92.

643. Загребельна Н. І. Громадські гуманітарні організації в Україні у роки Першої світової війни : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Н. І. Загребельна. – К., 2002. – 20 с.

644. Загребельна Н. І. «Велика війна»: українство і благодійність / Н. І. Загребельна, І. А. Коляда. – К., 2006. – 193 с.
645. Зайцева З. Історіографія діяльності українських національно-демократичних урядів у галузі освіти / З. Зайцева, Н. Ротар // Питання історії, історіографії, джерелознавства та архівознавства Центральної та Східної Європи : зб. наук. праць. – К. ; Чернівці, 1997. – Вип. 1. – С. 262–271.
646. Зайцева З. Український національно-культурний дискурс напередодні Першої світової війни / З. Зайцева // Перша світова війна та історичні долі народів Центральної та Східної Європи : м-ли міжнар. наук. конф., присвяченої 80-річчю Буковинського народного віча (Чернівці, 22–24 верес. 1998 р.). – Чернівці : Рута, 2000. – С. 271–274.
647. Зайцев О. Українська народна трудова партія (1919–1925) / О. Зайцев // Україна модерна. – 2002. – № 7. – С. 69–90.
648. Заклинський М. А ми тую стрілецьку славу збережемо: спомини з визвольної війни / М. Заклинський. – Львів : Всесвіт, 1936. – Ч. 1. – 142 с. ; Ч. 2. – 111 с.
649. Заклинський М. Бої у Львові в листопаді 1918 року / М. Заклинський // Українська Галицька Армія : м-ли до історії. – Вінніпег : Вид-во Д. Микитюка, 1958. – С. 370–391.
650. Заклинський М. Дмитро Вітовський – громадянський діяч, стрілецький ідеолог, вождь Листопадового зриву, секретар військових справ ЗОУНР / М. Заклинський. – Нью-Йорк : Червона Калина, 1967. – 128 с.
651. Заклинський М. Дмитро Вітовський – спроба життєпису і характеристики / М. Заклинський. – Львів : Всесвіт, 1936. – 32 с.
652. Заклинський М. З життя УСС в 1917 р. / М. Заклинський // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1934. – Ч. 12. – С. 4–7.
653. Залеський О. До історії пісень Українських Січових Стрільців / О. Залеський // Вісті братства колишніх вояків І УД УНА. – 1954. – Ч. 9–10. – С. 5–11.
654. Залізняк М. Вчора й сьогодні: з нагоди 70-ліття Костя Левицького / М. Залізняк // Нові шляхи. – 1929. – № 7. – С. 120–133.
655. Залізняк М. Російська Україна й її відродження / М. Залізняк. – Відень, 1918. – 72 с.
656. Залізняк М. Українська армія й генерал Станислав Шептицький: з тайн світової війни і нашої політики / М. Залізняк // Неділя. – Львів, 1928. – Ч. 15. – С. 3–5.
657. За матеріалами Міжнародної наукової конференції «Національна інтелігенція в історії та культурі України» 23–24 жовтня 2008 р. // Наукові записки. Серія «Історія». – Вінниця, 2008. – Вип. 14. – 394 с.
658. Заник Л. Д. Українська історіографія «Весни народів» 1848 р. в Галичині : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спец. іст. дисципліни» / Л. Д. Заник. – К., 2007. – 20 с.
659. Заплітний А. Тербовля за Української Влади / А. Заплітний // Тербовлянська земля : іст.-мемуар. зб. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1968. – С. 245–254. – (Український архів ХХ).
660. Заполовський В. Вплив Горлицької операції на активізацію бойових дій на фронтах Східної Галичини та Буковини / В. Заполовський // Перша світова війна та історичні долі народів Центральної та Східної Європи : м-ли міжнар. наук. конф., присвяченої 80-річчю Буковинського народного віча (Чернівці, 22–24 верес. 1998 р.). –

Чернівці : Рута, 2000. – С. 31–39.

661. Заполовський В. Слідами забутої війни 1914–1918 рр. на Буковині (Воєнно-історичний нарис: воєнні могили Першої світової війни в Північній Буковині) / В. Заполовський, С. Осадчук. – Чернівці : Молодий буковинець, 1998. – 47 с.

662. Зарубіжні українці / С. Ю. Лазебник (кер. авт. кол.), Л. О. Лещенко, Ю. І. Макар [та ін.]. – К. : Україна, 1991. – 252 с.

663. Заславський І. Між Сходом і Заходом: нарис з культурно-політичної історії української церкви / І. Заславський. – Львів, 1994. – 385 с.

664. Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923 рр. : док. і м-ли. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2001. – Т. 1 : Листопадова 1918 р. національно-демократична революція. Проголошення ЗУНР / уклад. О. Карпенко, К. Мицан. – 584 с.

665. Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923 рр. : док. і м-ли. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2002. – Т. 2. – 712 с.

666. Західно-Українська Народна республіка: історія і сучасність // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – 374 с.

667. Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: історія / кер. авт. кол. О. Карпенко. – Івано-Франківськ : Сіверсія, 2001. – 628 с.

668. Зашкільняк Л. Канонічна історія стереотипного сусіда [Електронний ресурс] / Л. Зашкільняк. – Режим доступу : <http://krutuka.kiev.ua>.

669. Зашкільняк Л. Історія Польщі: від найдавніших до наших днів / Л. Зашкільняк, М. Крикун. – Львів : Львів. держ. ун-т ім. І. Франка, 2002. – 752 с.

670. Зашкільняк Л. Методологічні аспекти світового історіографічного процесу і сучасна українська історична наука / Л. Зашкільняк // Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми : кол. монографія / за ред. Леоніда Зашкільняка. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2004. – С. 24–56.

671. Зашкільняк Л. О. III Міжнародна наукова конференція «Багатокультурне історичне середовище Львова в ХІХ–ХХ ст.» / Л. О. Зашкільняк, М. М. Кріль // Український історичний журнал. – 2005. – № 2. – С. 228–231.

672. Зашкільняк Л. О. Міжнародна наукова конференція у Львові «Виклики сучасної історіографії : світовий та український контексти» / Л. О. Зашкільняк, Р. Б. Сирота // Український історичний журнал. – 2002. – № 2. – С. 152–153.

673. Зашкільняк Л. О. Україна між Польщею і Росією: історіографія та суспільна свідомість / Л. О. Зашкільняк. – С. 93–113.

674. Зашкільняк Л. Польсько-українська війна 1918–1919 рр. у висвітленні сучасної польської історіографії / Л. Зашкільняк // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 15–21.

675. Зашкільняк Л. Польсько-український спір за Галичину на початку ХХ ст.: між історичною свідомістю і реаліями / Л. Зашкільняк // Історіографічні дослідження в Україні / гол. редкол. В. А. Смолій; відп. ред. Ю. А. Пінчук. – К. : НАН України, 2003. – Вип. 13 : у 2-х ч. – Ч. 1 : Україна – Польща: історія і сучасність : зб. наук. праць і спогадів пам'яті П. М. Калиниченка (1923–1983). – С. 144–154.

676. З галереї підстаршин і стрільців УГА // Українська Галицька Армія : м-ли до історії. – Вінніпег : Видав хорунжий УСС Дмитро Микитюк, 1976. – Т. 5. – С. 177–186.

677. З галереї старшин УГА // Українська Галицька Армія : м-ли до історії. – Вінніпег : Видав хорунжий УСС Дмитро Микитюк, 1976. – Т. V. – С. 156–186.
678. Зелінський В. Синьожупанники / В. Зелінський. – Берлін, 1938. – 76 с.
679. Зибачинський С. Випад галицьких військ на Закарпаття / С. Зибачинський // Літопис Червоної Калини. – 1932. – Ч. 4. – С. 7–8.
680. Зибачинський О. Інтегральна революція / О. Зибачинський. – Мюнхен : Logos, 1960. – 343 с.
681. Зибачинський С. Мараморош-Шігетська кампанія / С. Зибачинський. – Кам'янець-Подільський : Б-ка «Стрільця», 1919. – 16 с.
682. Зиблікевич Є. Зі споминів січовика (1914–1919) / Є. Зиблікевич. – Відень : Вид-во «Українського прапора», 1921. – 16 с.
683. Зінченко А. Благовістя національного духу. Українська церква на Поділлі в першій третині ХХ ст. / А. Зінченко. – К., 1993. – 186 с.
684. З історії західноукраїнських земель. – К. : Вид-во Академії наук Української РСР, 1957. – Вип. 1. – 171 с. ; Вип. 2. – 195 с. ; 1958. – Вип. 3. – 130 с. ; 1960. – Вип. 4. – 154 с. ; 1960. – Вип. 5. – 186 с.
685. З історії революційного руху у Львові: 1917–1939 : док. і м-ли / відп. ред. І. Крип'якевич – Львів : Книж.-журн. вид-во, 1957. – 795 с.
686. Зленко П. Симон Петлюра (матеріали для бібліографічного покажчика) / П. Зленко. – Париж : Вид. укр. б-ки ім. С. Петлюри в Парижі, 1939. – 72 с.
687. Зленко П. Українські Січові Стрільці. (Матеріали для бібліографічного покажчика) / П. Зленко // За державність. – Каліш, 1935. – Вип. 5. – С. 243–273 ; 1936. – Вип. 6. – С. 238–253 ; 1937. – Вип. 7. – С. 231–245.
688. Злупко С. Спогади В. П. Левинського «В брудах світової війни» – цінне джерело з історії української суспільно-економічної думки / С. Злупко // Рукописна україніка у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України та проблеми створення інформаційного банку даних : м-ли Міжнар. наук.-практ. конф., 20–21 вересня 1996 р. – Львів, 1996 – С. 117–125.
689. Іваненко В. В. Очищення правдою: відома і невідома історія України в об'єктиві історії ХХ сторіччя / В. В. Іваненко, А. І. Голуб, О. А. Удод. – К. : Генеза, 1997. – 208 с.
690. Іванина Н. Залізні роки. Спомини 1914–1922 / передм. Є. Яворівського ; Н. Іванина. – Львів : Вид. І. Тиктора, 1937. – 132 с.
691. Іванис В. Канадське Наукове товариство ім. Шевченка та його керівник / В. Іванис // Збірник наукових праць на пошану Євгена Вертиполоха. – Торонто : Канадське наук. т-во ім. Шевченка, 1972. – Т. 12. – С. 7–10.
692. Іванис В. Симон Петлюра – Президент України. 1879–1926 / В. Іванис. – Торонто : Накл. 5-ї станиці Союзу бувших українських вояків, 1952. – 257 с.
693. Петрович І. [Іван Крип'якевич]. Галичина під час російської окупації: серп. 1914 – черв. 1915 / Іван Петрович [Іван Крип'якевич]. – Відень, 1915. – 116 с.
694. Іванців І. Д. Українська Греко-Католицька Церква і Західноукраїнська Народна Республіка / І. Д. Іванців, І. В. Пилипів // Розстріляна і відроджена Церква : м-ли наук.-теор. конф. до 55-ї річниці ліквідації УГКЦ радянським режимом. – Івано-Франківськ, 2001. – С. 5–16.

695. Ігнатієнко В. Бібліографія української преси (1816–1916) / В. Ігнатієнко. – Харків ; К. : Держвидав України, 1930. – 288 с.
696. Ігнатуша О. М. Церква та національне державотворення / О. М. Ігнатуша // Українська революція : 1917 – початок 1918 рр.: проблеми, пошуки, узагальнення : зб. наук. статей. – Запоріжжя : Просвіта, 1998. – С. 189–230.
697. Ігнатюк В. На замкненій свободі / В. Ігнатюк // Краєзнавець Прикарпаття. – 2006. – № 7. – С. 43–44.
698. Ідеї і люди визвольних змагань 1917–1923 // Збірник статей. – Нью-Йорк : Булава, 1968. – 401 с.
699. Ідейно-теоретична спадщина Дмитра Донцова і сучасність : м-ли наук.-теорет. конф. – Запоріжжя, 1998. – 225 с.
700. Ідзьо В. С. Митрополит Андрей Шептицький на шпальтах російської преси та часопису українців Росії «Украинская жизнь» у 1914–1917 роках / В. Ідзьо. – Львів : Сполом, 2007. – 52 с.
701. Ідзьо В. С. Російський цар Микола II в Галичині весною 1915 року. Політичні амбіції царської Росії щодо слов'янських народів у час I світової війни / В. С. Ідзьо // Науковий вісник Українського університету. – М., 2001. – Т. 1. – С. 41–43.
702. І. К. [Іван Крип'якевич]. День 22 січня 1919 р. в Києві / І. К. [Іван Крип'якевич] // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1937. – Ч. 1. – С. 3–4.
703. І. К. [Іван Крип'якевич] Організація шкільництва в зайнятих землях / І. К. [Іван Крип'якевич] // Діло. – 1915. – Ч. 112. – 2 грудня.
704. Ілько В. І. Західна Україна у роки імперіалістичної війни (1914–1917) / В. І. Ілько, М. М. Кравець // Торжество історичної справедливості. – Львів : Вид-во Львівського ун-ту, 1968. – С. 295–310.
705. Ільницька Л. Антинародна діяльність уніатської церкви на Україні : бібліогр. показ. / Л. Ільницька. – Львів, 1976. – 127 с.
706. Інкін В. Ф. Історичні зв'язки західноукраїнських земель з Росією в історіографії / В. Ф. Інкін // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1986. – Вип. 22 : Історичні зав'язки західноукраїнських земель з Росією. – С. 5–14.
707. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича Національної академії наук України. Бібліографія праць наукових співробітників. 1990–2001 / відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів, 2001. – 444 с.
708. Ісаєвич Я. Галичина у Габсбурзькій монархії: національно-політичні рухи і культурний плюралізм / Я. Ісаєвич // Українська література в Австрії, австрійська – в Україні : м-ли міжнар. симпозіуму. – К. : Брама ЛТД. – С. 163–171.
709. Ісаєвич Я. Д. Сторінки історії. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ / Я. Д. Ісаєвич // Український історичний журнал. – 2002. – № 4. – С. 3–25.
710. Ісаєвич Я. Українська історична наука: організаційна структура і міжнародні контакти / Я. Ісаєвич // Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми : [кол. монографія] / [за ред. Леоніда Зашкільняка]. – Львів : Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка, 2004. – С. 7–23.
711. Ісаїв П. Історія міста Станиславова / П. Ісаїв // Альманах Станиславівської землі : зб. м-лів до історії Станиславова і Станиславівщини / ред.-упоряд. Б. Кравців. – Нью-Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1975. – С. 32–103.

712. Ісаїв П. Меморандум митрополита Андрея Шептицького до урядів центральних держав 3–15 серпня 1914 р. / П. Ісаїв // Богословія. – Рим, 1968. – Т. XXXII, кн. 1–4. – 1968. – С. 30–74.
713. Исламов Т. М. Австро-Венгрия в Первой мировой войне. Крах империи / Т. М. Исламов // Новая и новейшая история. – М., 2001. – № 5. – С. 14–46.
714. Історична наука на порозі ХХІ століття : підсумки та перспективи : м-ли Всеукр. наук. конф. (Харків, 15–17 листоп. 1995 р.). – Харків : ХДУ, Ін-т іст. Укр. НАН Укр., 1995. – 356 с.
715. Історична наука : термінологічний і понятійний довідник / В. М. Литвин, В. І. Гусев, А. Г. Слюсаренко [та ін.]. – К. : Вища школа, 2002. – 430 с.
716. Історичне джерелознавство : підручник / Я. С. Калакура, І. Н. Войцеховський, С. Ф. Павленко [та ін.]. – К. : Либідь, 2002. – 488 с.
717. Історичний начерк до Трагедії Галицької України // Трагедія Галицької України / злаг. і упоряд. Осип Мегаляс. – Вінніпег : Канадійський фермер, 1920. – С. 9–37.
718. Історичні постаті Галичини ХІХ–ХХ ст. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто : Б-ка українознавства, 1961. – 247 с.
719. История Первой мировой войны 1914–1918 : в 2 т. – М. : Наука, 1975. – 446 с. ; 608 с.
720. История Украинской ССР : в 10 т. – К. : Наукова думка, 1983. – Т. 4. – 694 с.
721. Історіографічні дослідження в Україні. – К., 2003. – Вип. 13 : у 2 ч. – Ч. 1 : Україна – Польща: історія і сучасність : зб. наук. праць і спогадів пам'яті П. Калениченка (1923–1993). . – 457 с.
722. Історіографічні дослідження в Українській РСР. – К. : Наукова думка, 1968. – Вип. 1. – 274 с.
723. Історіографія, методологія та джерельна база досліджень аграрних відносин України / Українська АІН. – К., 2000. – 120 с.
724. Історія кооперативного руху / С. Г. Бабенко, В. Г. Галюк, С. Д. Гелей [та ін.] ; НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 1995. – 411 с.
725. Історія Львова / АН УРСР, Ін-т сусп. наук ; відп. ред. В. В. Секретарюк. – К. : Наукова думка, 1984. – 414 с.
726. Історія міст і сіл Української РСР: Івано-Франківська область. – К. : Ін-т історії Академії наук УРСР, 1971. – 639 с.
727. Історія міст і сіл Української РСР: Львівська область. – К. : Ін-т історії Академії наук УРСР, 1971. – 979 с.
728. Історія міст і сіл Української РСР: Тернопільська область. – К. : Ін-т історії Академії наук УРСР, 1971.
729. Історія релігії в Україні : у 10 т. – К., 2001. – Т. 4 : Католицизм / за ред. П. Яроцького. – 2001. – 598 с.
730. Історія релігії в Україні : у 10 т. – К., 1999. – Т. 3 : Православ'я / за ред. А. Колодного, В. Климова. – 1999. – 516 с.
731. Історія селянства Української РСР. Т. 1. – К. : Наукова думка. – 551 с.
732. Історія Січових Стрільців. 1917–1919: воєнно-історичний нарис. – К. : Україна, 1992. – 347 с.

733. Історія споживчої кооперації України / А. В. Аліман, С. Г. Бабенко, С. Д. Гелей [та ін.] ; Укоопспілка ; Львівська комерційна академія. – Львів, 1996. – 384 с.
734. Історія суспільних рухів і політичних партій в Україні (XIX ст. – 1920 р.). – Львів, 1993.
735. Історія України: нове бачення : у 2 т. / В. Ф. Верстюк, О. В. Гарань, В. М. Даниленко [та ін.]. ; за ред. В. А. Смоля. – К., 1996. – Т. 2. – 1996. – 546 с.
736. Історія України: нове бачення. – К. : Альтернативи, 2000. – 464 с.
737. Історія українського війська. – Львів : Вид-во І. Тиктора, 1936. – Ч. III : Збройні сили сучасної доби / І. Крип'якевич, Б. Гнатевич та ін. – 568 с.
738. Історія української влади. – Відень, 1930. – 30 с.
739. Історія української дожовтневої журналістики. – Львів, 1983. – 186 с.
740. Історія української культури / за ред. І. Крип'якевича. – Львів : Вид-во І. Тиктора, 1937 ; К. : Либідь, 1994. – 656 с.
741. Історія Української РСР : у 8 т., 10 кн. / АН УРСР, Ін-т історії, Ін-т археології. – К. : Наукова думка, 1978. – Т. 3. – 607 с. ; Т. 4. – 531 с. ; К., 1977. – Т. 5. – 592 с.
742. Історія. – Ч. 2 : XX століття // Четвертий Міжнародний конгрес українців (Одеса, 26–29 серпня 1999 р.) : доповіді та повідомлення. – Одеса ; К. ; Львів, 1999. – 256 с.
743. Кабанчик І. Б. Євреї в Україні : навч.-мет. м-ли / І. Б. Кабанчик. – Львів, 2001. – Ч. 2. – 88 с.
744. Кабарівський Б. З поїздки до Вдовиць / Б. Кабарівський // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1932. – Ч. 1. – С. 14–16.
745. Казанский П. Е. Галицко-русские беженцы в Одессе. 1915–1916 гг. / П. Е. Казанський. – Одесса, 1916. – 50 с.
746. Казанский П. Е. Присоединение Галичины, Буковины и Угорской Руси / П. Е. Казанский. – Изд. 3-е. – Одесса, 1915. – 16 с.
747. Казанский П. Е. Современное положение Червоной Руси. Австро-венгерские зверства. Публичная лекция. / П. Е. Казанский. – Изд. 3-е, доп. – Одесса, 1915. – 42 с.
748. Калакура О. Акт злуки в контексті польсько-українських відносин / О. Калакура // Українська соборність: ідея, досвід, проблеми (до 80-річчя Акта злуки 22 січня 1919 р.) : збірник. – К. : ІПіЕНД, 1999. – С. 264–271.
749. Калакура О.Я. Новітня історіографія української полонії / О. Я. Калакура // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Історія». – 2001. – Вип. 54. – С. 48–51.
750. Калакура Я. Новітня історіографія Злуки УНР та ЗУНР / Я. Калакура, А. Панчук // Українська соборність: ідея, досвід, проблеми (до 80-річчя Акта злуки 22 січня 1919 р.). – К., 1999. – С. 234–242.
751. Калакура Я. С. Українська історіографія : курс лекцій / Я. Калакура. – К. : Генеза, 2004. – 496 с.
752. Калакура Я. С. Українські історики на шляху соборності національної історіографії / Я. С. Калакура // Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. Історія. – К., 2001. – Вип. 54. – С. 10–14.
753. Калина В. Українсько-польська війна / В. Калина // Українська Галицька Армія : м-ли до історії. – Вінніпег : Вид-во Д. Микитюка, 1958. – С. 391–423.

754. Калинович І. Огляд воєнної української бібліографії за час першого року світової війни / І. Калинович // Українське слово. – Львів, 1915. – Ч. 51. – С. 3–4 ; Ч. 53. – С. 2 ; Ч. 54. – С. 2 ; Ч. 55. – С. 3 ; Ч. 56. – С. 2 ; Ч. 57. – С. 2 ; Ч. 58. – С. 2 ; Ч. 59. – С. 2–4 ; Ч. 61. – С. 2 ; Ч. 65. – С. 5–6 ; Ч. 72. – С. 34 ; Ч. 76. – С. 4 ; Ч. 80. – С. 6 ; Ч. 81. – С. 2 ; Ч. 83. – С. 4–5.

755. Калинович І. Українська мемуаристика 1914–1924 : бібліогр. реєстр-довідн. / І. Калинович. – Едмонтон : КІУС, 1991. – № 42. – 32 с.

756. Каліщук О. Культурно-освітня діяльність українських січових стрільців на Волині: археографічні питання / О. Каліщук // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Історичні науки. – Луцьк, 2000. – № 3. – С. 80–83.

757. Каліщук О. М. Роль галицької інтелігенції в національно-культурному відродженні українців Волині (1914–1918 роки) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / О. М. Каліщук. – Львів, 2003. – 18 с.

758. Каліщук О. Представники галицької інтелігенції на Волині в роки Першої світової війни / О. Каліщук // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Історичні науки. – Луцьк, 2000. – № 3. – С. 74–79.

759. Калмакан І. Виникнення та еволюція національної системи в Україні в ХХ столітті : дослідження / І. Калмакан, О. Бриндак. – Одеса, 1997. – 191 с.

760. Каляєв А. О. Українські Січові Стрільці у боротьбі за створення і захист Західноукраїнської Народної Республіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 20.02.22 / А. О. Каляєв. – Львів, 1997. – 20 с.

761. Каляєв А. Українські січові стрільці в авангарді боротьби за ЗУНР в період українсько-польської війни (1918–1919 рр.) / А. Каляєв. – Львів, 1994. – 41 с.

762. Каменецький І. Німецька політика супроти України в 1918-му році та її історична генеза / І. Каменецький // Український історик. – 1968. – № 1–4. – С. 12.

763. Камінський А. Галичина П'ємонт / А. Камінський. – Львів, 1924. – 75 с.

764. Камінський А. За сучасну концепцію української революції / А. Камінський. – Мюнхен : Сучасність, 1970. – 134 с.

765. Камінюк М. До характеристики зовнішньої політики ЗУНР. (З нагоди Х річниці галицьких подій) / М. Камінюк // Більшовик України. – 1928. – № 21–22. – С. 73–80.

766. Кам'янський П. Взаємовідносини між митрополитом Андреем Шептицьким і станіславським єпископом Григорієм Хомишиним (1899–1944 рр.) / П. Кам'янський // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Історія». – Ужгород, 2005. – Вип. 14. – С. 55–60.

767. Канчалаба О. Рукописна спадщина Андрія Чайковського. (З фондів відділу рукописів ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України) / О. Канчалаба // Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження : у 3 т. / гол. ред. кол. Б. З. Якимович. – Львів, 2002. – Т. 3. – С. 316–319.

768. Капелюшний В. Особливості новітньої історіографії українських національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. / В. Капелюшний // Україна соборна : зб. наук. статей. – К., 2005. – Вип. 2, ч. 1. – С. 131–140.

769. Капелюшний В. П. Замасковані імена: псевдоніми і криптоніми та проблема атрибуції авторства в історіографії українських національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. / В. П. Капелюшний. – К., 2001. – 103 с.

770. Капелюшний В. П. Здобута і втрачена незалежність: історіографічний нарис української державності доби національно-визвольних змагань (1917–1921 рр.) / В. П. Капелюшний. – К. : Орлан, 2003. – 608 с.
771. Капелюшний В. П. Українська національна державність доби визвольних змагань (1917–1921) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спец. іст. дисципліни» / В. П. Капелюшний. – К., 2004. – 45 с.
772. Капелюшний В. П. Українська революція і державність (1917–1920 рр.) : науково-бібліографічне видання. // В. П. Капелюшний ; гол. ред. кол. О. С. Онищенко ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського // Український історичний журнал. – 2002. – № 2. – С. 135–140.
773. Каппелер А. Національний рух українців у Росії та Галичині: спроба порівняння / А. Каппелер // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність : міжвідомч. зб. наук. праць. – К. : Наукова думка. – Вип. 1. – С. 104–119.
774. Капустянський М. Похід українських армій на Київ – Одесу в 1919 році (короткий воєнно-історичний огляд) / М. Капустянський. – Львів : Спілка «Діло», 1921. – Ч. 1, 2. – 88 с. ; Ч. 3. – 1922. – 128 с.
775. Карабанов М. М. Геополітичні аспекти історії ЗУНР (1918–1920 рр.) / М. М. Карабанов // Українознавство у технологічному вузі: методологія, методика, перспективи : тези доп. конф. – К. : УДУХТ, 1994. – С. 31–32.
776. Кармазіна М. С. Ідея державності в українській політичній думці (кінець ХІХ – початок ХХ століть) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора політ. наук : спец. 23.00.01 / М. С. Кармазіна. – К., 1999. – 42 с.
777. Кармазіна М. С. Ідея державності в українській політичній думці (кінець ХІХ – початок ХХ століття) / М. С. Кармазіна. – К., 1998. – 352 с.
778. Кармалюк С. П. Діяльність організацій Червоного Хреста в Україні в 1867–1920 рр. : дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / С. П. Кармалюк. – Кам'янець-Подільський, 1998. – 183 с.
779. Карманський П. Наша дипломатична станиця при Св. Престолі в Римі в рр. 1919–1920 / П. Карманський // Літопис Червоної Калини. – 1939. – Ч. 2. – С. 3–4.
780. Карманюк О. Українська політична еміграція (Спроба історичного нарису) / О. Карманюк. – Каліш : Чорномор, 1923. – 42 с.
781. Карпинець І. І. Галичина : Військова історія 1914–1921 років / упоряд.: Стеблій Ф. І., Якимович Б. З. ; І. І. Карпинець. – Львів : Панорама, 2005. – 376 с.
782. Карпинець І. Історія 8-ї галицької бригади (давнішої «групи Рудки» або «групи Гофмана») / І. Карпинець // Карпинець І. І. Галичина: військова історія 1914–1921 років / упоряд.: Стеблій Ф. І., Якимович Б. З. – Львів : Панорама, 2005. – С. 82–252.
783. Карпинець І. Історія західноукраїнських земель в часі Першої світової війни / І. Карпинець // Карпинець І. І. Галичина : військова історія 1914–1921 років / упоряд. : Стеблій Ф. І., Якимович Ю. З. – Львів : Видавничий дім «Панорама», 2005. – С. 11–69.
784. Карпинець І. Панцирний поїзд. Ч. 2 / І. Карпинець // Дзвін. – 1994. – № 6. – С. 132–136.
785. Карпинець І. Український народ Австро-Угорщини в часі Першої світової війни / І. Карпинець // Карпинець І. І. Галичина : військова історія 1914–1921 років / упоряд. : Стеблій Ф. І., Якимович Ю. З. – Львів : Панорама, 2005. – С. 70–81.

786. Карпинець І. Участь бувших учнів Перемиської української гімназії в українській визвольній війні / І. Карпинець // Карпинець І. І. Галичина : військова історія 1914–1921 років / упоряд.: Стеблій Ф.І., Якимович Ю.З. – Львів : Панорама, 2005. – С. 355–370.
787. Карпенко О. З історії Західно-Української Народної Республіки. (До 85-річчя з дня народження професора О. Ю. Карпенка) / за заг. ред. М. Кугутяка ; О. Карпенко. – Івано-Франківськ : Прикарп. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2006. – 494 с.
788. Карпенко О. Листопадова 1918 р. національно-демократична революція. Проголошення Західно-Української Народної Республіки / О. Карпенко // Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: історія / кер. авт. кол. О. Карпенко. – Івано-Франківськ : Сіверсія, 2001. – С. 74–165.
789. Карпенко О. Перші політичні контакти між українцями і поляками в час Листопадової (1918 р.) національно-демократичної революції / О. Карпенко // Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст. : м-ли міжнар. наук.-практ. конф. (21–22 листопада 1996 р.). – Івано-Франківськ : Плай, 1997. – С. 14–17.
790. Карпенко О. Ю. Боротьба робітничого класу Східної Галичини проти влади української буржуазії під час існування ЗУНР / О. Ю. Карпенко // З історії західноукраїнських земель. – К., 1958. – Вип. 3. – С. 69–96.
791. Карпенко О. Ю. Листопадовий зрив : історіографія / О. Ю. Карпенко, Л. Р. Волосянко // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ, 1998. – Вип. 1. – С. 59–72.
792. Карпенко О.Ю. До питання про виникнення і організаційне оформлення КПСГ / О.Ю. Карпенко // З історії західноукраїнських земель. – К. : Вид-во Академії наук Української РСР, 1957. – Вип. 2. – С. 165–169.
793. Карпенко О. Ю. До питання про характер революційного руху в Східній Галичині в 1918 р. / О. Ю. Карпенко // З історії західноукраїнських земель. – К. : Вид-во Академії наук Української РСР, 1957. – Вип. 1. – С. 59–90.
794. Карпенко О. Ю. Злука ЗУНР і УНР – видатна подія в історії українського народу / О. Ю. Карпенко // Соборність і сучасність. – Івано-Франківськ, 1999. – С. 8–21.
795. Карпенко О. Ю. Імперіалістична інтервенція на Україні. 1918–1920 / О. Ю. Карпенко. – Львів : Львів. держ. ун-т, 1964. – 256 с.
796. Карпенко О. Ю. Посилення революційних процесів на західноукраїнських землях у 1917–1920 рр. / О. Ю. Карпенко, В. М. Курило // Український історичний журнал. – 1989. – № 10. – С. 45–55.
797. Карпенко О. Ю. Листопадова 1918 р. національно-демократична революція на західноукраїнських землях / О. Ю. Карпенко // Український історичний журнал. – 1993. – Ч. 1. – С. 18–21.
798. Карпенко О. Ю. Про хронологічні межі існування Західно-Української Народної Республіки / О. Ю. Карпенко // Вісник Прикарпатського університету. Серія «Історія». – Івано-Франківськ : Плай, 2000. – Вип. 3. – С. 57–67.
799. Карпо В. Проблема становлення і розвитку західноукраїнської державності в контексті українсько-польської конфронтації (1917–1921 рр.) / В. Карпо, С. Кобринська // Перша світова війна та історичні долі народів Центральної та Східної Європи : м-ли міжнар. наук. конф., присвяченої 80-річчю Буковинського народного віча (Чернівці, 22–24 верес. 1998 р.). – Чернівці : Рута, 2000. – С. 199–209.

800. Карпо В. До питання історіографії утворення ЗУНР / В. Карпо, А. Коцур // Міжнародна наукова конференція, присвячена 75-річчю Західноукраїнської Народної Республіки, 1–3 листопада 1993 рю : матеріали. – Івано-Франківськ, 1993. – С. 94–95.
801. Карпо В. Методологічні проблеми історіографії утворення ЗУНР / В. Карпо // Питання історії, історіографії, джерелознавства та архівознавства Центральної та Східної Європи : зб. наук. праць. – К. ; Чернівці, 1991. – Вип. 1. – С. 258–261.
802. Касьянов Г. «Націоналізація» історії: нормативна історіографія, канон та їхні суперники (Україна 1990-х) / Г. Касьянов // Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми : [кол. монографія] / [за ред. Леоніда Зашкільняка]. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2004. – С. 57–73.
803. Касьянов Г. Теорії нації і націоналізму / Г. Касьянов. – К. : Либідь, 1999. – 352 с.
804. Касьянов Г. Українська інтелігенція на рубежі ХІХ – ХХ століть: соціально-політичний портрет / Г. Касьянов. – К. : Либідь, 1993. – 176 с.
805. Касьянов Г. Ще не вмерла українська історіографія / Г. Касьянов // Критика. – К., 2002. – Ч. 4. – С. 18–20.
806. Каталог українських державних поштових марок // Пошта і філателія України. – К., 1995. – № 2. – С. 18–19.
807. Качараба С. Еміграція з Західної України (1919–1939) / С. Качараба. – Львів, 2003. – 416 с.
808. Качкан В. Галицькі греко-католицькі священники – носії національної ідеї // Україна соборна : зб. наук. статей / В. Качкан. – К., 2005. – Вип. 2, ч. 2. – С. 89–95.
809. Качкан В. Історико-культурологічні і політичні візії Осипа Назарука / В. Качкан // Збірник праць і матеріалів на пошану Лариси Іванівни Крушельницької. – Львів : Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника, 1998. – С. 169–179.
810. Качмар В. М. Проблема українського університету у Львові в кінці ХІХ – початку ХХ ст.: суспільно-політичний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / В. М. Качмар. – Львів, 1999 – 21 с.
811. Качмар Л. Галичина в політичному житті наддніпрянських емігрантів на початку ХХ ст. / Л. Качмар. – Львів : ЛНУ, 2002. – 154 с.
812. Качор А. Професор Борис Мартос / А. Качор // Ювілейний збірник Української Вільної Академії наук в Канаді. – Вінніпег, 1976. – С. 94–107.
813. Качор А. Українська молочарська кооперація в Західній Україні / А. Качор. – Мюнхен, 1949. – 115 с.
814. Квіт С. Дмитро Донцов. Ідеологічний портрет / С. М. Квіт. – К. : Київ. ун-т ім. Т. Шевченка, 2000. – 260 с.
815. Квіт С. Царські жандарми і цензура про Д. Донцова / С. Квіт // Слово і час. – 1992. – № 9. – С. 70–73.
816. Кедрин І. Викривлена правда: події в Україні у 1918 р. у кривому дзеркалі споминів д-ра Лонгіна Цегельського / І. Кедрин. – Нью-Йорк : Братство УСС, 1963. – 35 с.
817. Кедрин І. Володимир Старосольський (У 100-річчя народин) / І. Кедрин // Володимир Старосольський. 1878–1942. Записки НТШ. Т. 210 : Історично-філософська секція. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1991. – С. 389–392.

818. Кедрин І. Життя – події – люди: спомини і коментарі / І. Кедрин. – Нью-Йорк : Червона Калина, 1976. – 724 с.
819. Кедрин І. Ідея – рушійна сила (З нагоди роковин 22 січня 1918 і 1919 рр. / І. Кедрин // У межах зацікавлення. Бібліотека Українознавства. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто : Наукове товариство ім. Шевченка, 1986. – Т. 53. – С. 68–74.
820. Кедрин І. «Польща впала і нас задавила...» (З нагоди 40-річчя вибуху Другої світової війни) / І. Кедрин // У межах зацікавлення. Бібліотека Українознавства. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто : Наук. т-во ім. Шевченка, 1986. – Т. 53. – С. 95–101.
821. Кедрин І. Рік 1918 в історії української політичної думки / І. Кедрин // У межах зацікавлення. Бібліотека Українознавства. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто : Наук. т-во ім. Шевченка, 1986. – Т. 53. – С. 196–205.
822. Кедрин І. Свято смутку чи радості (Листопадові роковини) / І. Кедрин // У межах зацікавлення. Бібліотека Українознавства. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто : Наук. т-во ім. Шевченка, 1986. – Т. 53. – С. 102–112.
823. Кедрин І. Соборність. (З нагоди 60-річчя Акта 22 Січня 1919 року / І. Кедрин // У межах зацікавлення. Бібліотека Українознавства. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто : Наук. т-во ім. Шевченка, 1986. – Т. 53. – С. 113–120.
824. Кедрин І. У горнилі революції / І. Кедрин // У межах зацікавлення. Бібліотека Українознавства. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто : Наук. т-во ім. Шевченка, 1986. – Т. 53. – С. 135–147.
825. Кедрин І. У горнилі революції / І. Кедрин // У межах зацікавлення. Бібліотека Українознавства. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто : Наук. т-во ім. Шевченка, 1986. – Т. 53. – С. 527 с.
- 826.** Киричук О. Львівський Ставропігійський інститут у громадському житті Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ століття / О. Киричук. – Львів, 2001. – 186 с.
827. Киричук О. Ставропігійський інститут у Львові (1916–1924 рр.) / О. Киричук // Західно-Українська Народна республіка: історія і сучасність // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 335–340.
828. Кислий В. Документи Державного архіву Львівської області з історії Західноукраїнської Народної Республіки / В. Кислий // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 44–47.
829. Кичигіна Н. Р. «Україна, якої я домагався» (В. Винниченко про соборність українських земель) / Н. Р. Кичигіна // Проблеми соборності України у ХХ столітті. – К., 1994. – С. 106–110.
830. Кігінчак А. Львівський театр під прапором УСС-ів в 1916–1918 рр. / А. Кігінчак // Альманах «Провидіння». – Філядельфія, 1968. – С. 186–189.
831. Кіндратюк Б. Українські пісні часів ЗУНР / Б. Кіндратюк // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 350–352.
832. Кірсенко М. Чеські землі в міжнародних відносинах Центральної Європи 1918–1920 років : Політично-дипломатична історія з доби становлення Чехословацької республіки / М. Кірсенко. – К., 1997. – 335 с.
833. Кісіль З. Внесок наддніпрянських воєнних істориків у історіографію національно-визвольних змагань Галичини (1914–1920) / З. Кісіль // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 36–40.

834. Климкевич Р. Найвищі відзнаки Західньо-Української Республіки / Р. Климкевич // Український історик. – Нью-Йорк ; Мюнхен, 1968. – Ч. 3–4. – С. 115–119.
835. Климкевич Р. О. Відзначення УГА / Р. О. Климкевич // Українська Галицька Армія в 1918–1920 рр. : м-ли до історії. – Вінніпег : Вид. Д. Микитюк, 1960. – Т. 2. – С. 261–268.
836. Климкевич Р.О. Крайові і земські прапори Галичини / Р.О. Климкевич // Збірник наукових праць на пошану Євгена Вертиполоха. – Торонто : Канадське наук. т-во ім. Шевченка, 1972. – Т. 12. – С. 212–222.
837. Клим Т. «Новий Львівський Театр» при національній команді Галицької Армії / Т. Клим // Літопис Червоної Калини. – 1931. – № 3. – С. 7–8.
838. Клопова М. Внешняя политика России и проблемы Галиции накануне Первой мировой войны (к постановке вопроса) / М. Клопова // Вестник Московского университета. Серия «История». – 1999. – № 3. – С. 36–47.
839. Ключенко О. Генералітет УГА / О. Ключенко // Літопис Червоної Калини. – 1931. – Ч. 10. – С. 4–7.
840. Ключенко О. Генеральна булава УГА / О. Ключенко // Літопис Червоної Калини. – 1931. – Ч. 4. – С. 5–10.
841. Кметь В. Стан і перспективи розвитку спеціальних історичних дисциплін / В. Кметь, Н. Турмис, Р. Шуст // Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми : [кол. монографія] / [за ред. Леоніда Зашкільняка]. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2004. – С. 229–259.
842. Коберський К. Україна в світовому господарстві / К. Коберський. – Прага : Українська стрілецька громада, 1933. – 79 с.
843. Коберський К. Українське народництво по обох боках Збруча / К. Коберський. – Львів ; Коломия, 1924. – 158 с.
844. Кобець О. [Олексій Варава]. Записки полоненого. Пригоди і враження учасника Першої світової війни / О. Кобець. – Мюнхен, 1959. – 335 с.
845. Кобилецький М. М. Утворення ЗУНР, її державний механізм та діяльність (1918–1923 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / М. М. Кобилецький. – Львів, 1998. – 16 с.
846. Кобута Л. Володимир Левинський: ще раз про ідейно-політичне обличчя забутого діяча / Л. Кобута // Галичина. – Івано-Франківськ, 2002. – № 8. – С. 204–408.
847. Кобута Л. Ідейні чинники творення національної держави у науково-теоретичній спадщині Володимира Левинського / Л. Кобута // Україна соборна : зб. наук. статей. – К., 2005. – Вип. 2, ч. 1. – С. 175–183.
848. Кобута Л. П. Сутність і особливості української соціал-демократії у політичній концепції Володимира Левитського : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.01 / Л. П. Кобута. – К., 2006. – 20 с.
849. Ковалевський М. При джерелах боротьби: спомини, враження, рефлексії / М. Ковалевський. – Інсбрук, 1960. – 587 с.
850. Коваль Б. Симон Петлюра в перспективі історії / Б. Коваль // Ідеї і люди визвольних змагань 1917–1923 : зб. статей. – Нью-Йорк : Булава, 1968. – С. 251–275.
851. Ковальова О. В. Українська революція 1917–1921 рр. (до історіографії проблеми) / О. В. Ковальова, І. В. Гречко // Наукові праці Кам'янець-Подільського держ. пед. ун-ту. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 2001. – Т. 7. – С. 458–461.

852. Коваль П. Хто такі радикали? / П. Коваль. – Львів, 1936. – 32 с.

853. Коваль Т. В. Журнали України 1917–1928 рр. у фонді Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як історико-книгознавче джерело : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спец. іст. дисципліни» / Т. В. Коваль. – К., 1998. – 18 с.

854. Ковальчак Г. І. Економічний розвиток західноукраїнських земель / Г. І. Ковальчак. – К. : Наукова думка, 1988. – 325 с.

855. Ковальчак Г. І. Економічне становище робітничого класу Східної Галичини в період імперіалізму / Г. І. Ковальчак // З історії західноукраїнських земель. – Вип. 5. – К., 1960. – С. 75–112.

856. Ковальчак Г. І. Розвиток фабрично-заводської промисловості Східної Галичини в кінці ХІХ – початку ХХ ст. / Г. І. Ковальчак // З історії західноукраїнських земель. – К., 1960. – Вип. 5. – С. 57–74.

857. Ковальчук В. Б. Ідея державності та національної незалежності у діяльності українських партій Східної Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст. (історико-політологічний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.01 / В. Б. Ковальчук. – Львів, 1996. – 21 с.

858. Ковальчук Н. Російсько-слов'янські товариства та українське питання на початку ХХ ст. / Н. Ковальчук // Вісник Львівського університету. Серія «Історія». – 1998. – Вип. 33. – С. 139–145.

859. Ковалюк Р. «Академічна громада» і проблема українського університету у Львові (1896–1921) / Р. Ковалюк. // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка : зб. наук. праць. – Львів, ЛНУ, 2003. – Вип. 5–6. – С. 159–167.

860. Ковалюк Р. Волинський щоденник Дмитра Вітовського (1916–1917 рр.) / Р. Ковалюк. – Львів : Вид. центр Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2002. – 64 с.

861. Ковалюк Р. Національний рух студентів Львівської політехніки (друга половина ХІХ – перша половина ХХ ст.) / Р. Ковалюк. – Львів : Нац. ун-т «Львівська Політехніка», 2002. – 200 с.

862. Ковалюк Р. Студенти в легіоні Українських січових стрільців / Р. Ковалюк // Вісник Національного університету «Львівська Політехніка». Серія «Держава та армія». – 2001. – № 431. – С. 21–33.

863. Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях ХІХ – ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Р. Ковалюк. – Львів, 2003. – 31 с.

864. Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях ХІХ – ХХ ст. / Р. Ковалюк. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – 420 с.

865. Ковба Ж. Людяність і безодні пекла. Поведінка місцевого населення Східної Галичини в ході «остаточного розв'язання єврейського питання» / Ж. Ковба. – Вид. 2-ге, доп. – К. : Ін-т юдаїки, 2000. – 266 с.

866. Ковба Ж. Преса Західної України як джерело вивчення єврейсько-українських міжетнічних взаємин. (На матеріалах періоду 1918–1920 рр.) / Ж. Ковба // Єврейська історія та культура в Україні : м-ли конф. (Київ, 22–23 листоп. 1993). – К., 1994. – С. 62–67.

867. Ковтун В. Українські Січові Стрільці – лицарі рідного краю / упоряд. В. Ковтун ; В. Ковтун. – Коломия : Вік, 2007. – 216 с.
868. Когут О. Дещо про адміністрацію в українській державі (З.О.У.Н.Р.) / О. Когут // Календар товариства «Просвіта» на звичайний рік 1923. – Львів, 1922. – С. 93–102.
869. Когут Т. М. Педагогічна та просвітницька діяльність Василя Сімовича (1880–1944) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Т. М. Когут. – Івано-Франківськ., 2007. – 20 с.
870. Козак І. Український військовий табір у Ліберці / І. Козак // Вісті комбатанта. – 1963. – Ч. 4. – С. 8–14.
871. Козак О. В. Багатопартійність на Україні (1917–1925 рр.): історіографія проблеми : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спец. іст. дисципліни» / О. В. Козак. – Харків, 1999. – 16 с.
872. Козицький М. Польське питання в роки Першої світової війни: аспект російсько-польських відносин / М. Козицький // Перша світова війна і слов'янські народи : м-ли міжнар. наук. конф. 14–15 травня 1998 р. – К., 1998. – С. 165–170.
873. Козьмук Б. Роль мовного законодавства у соціально-економічній політиці ЗУНР / Б. Козьмук // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2000. – Вип. 35. – С. 105–107.
874. Коковський Ф. Лемківські республіки в 1918–1919 роках / Ф. Коковський // Календар Червоної Калини на 1935. – Львів, 1935. – С. 115–117.
875. Коковський Ф. Лемківські республіки в 1918–1919 роках / Ф. Коковський. – Львів, 1934. – 45 с.
876. Колесник І. Історіографічний дискурс в Україні: реалії та прогнози / І. Колесник // Сучасна українська історіографія: проблеми методології та термінології : м-ли Всеукр. наук.-методолог. семінару (Київ, 17 червня 2004 р.). – К. : Ін-т історії України НАН України, 2005. – С. 22–35.
877. Колесник І. І. Українська історіографія (XVIII – початок XX століття) / І. І. Колесник. – К. : Генеза, 2000. – 256 с.
878. Колесник І. І. Українська культура та історіографія: історія ментальностей / І. І. Колесник // Український історичний журнал. – 2002. – № 1. – С. 26–37.
879. Колесник І. І. Андрій Жук: з історії життя та діяльності в 1900–1918 рр. / І. І. Колесник // Над Дніпром і Віслою: Україна і Польща в європейському вимірі – минуле і сучасність. – Серія «Історія, Міжнародні системи та глобальний розвиток». – К. ; Торунь, 2003–2004. – № 2/3. – С. 227–230.
880. Коллард Ю. Спогади юнацьких днів (1897–1906). Українська студентська громада в Харкові і Революційна Українська партія / Ю. Коллард. – Торонто : Срібна сурма, 1972. – 224 с.
881. Колодзінський М. Українська воєнна доктрина / М. Колодзінський. – Торонто, 1957. – Ч. 1. – 62 с.
882. Коломия і Коломийщина : збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філадельфія : Видання «Комітету коломиян», 1988. – 959 с.
883. Колпакова О. В. Національна вища школа в Україні (1917–1921 рр.) / О. В. Колпакова // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика : зб. статей. – К., 1996. – С. 11–22.

884. Колпакова О. В. Український державний університет у Києві (1917–1920 рр.) / О. В. Колпакова // Український історичний журнал. – 1993. – № 7/8. – С. 30–36.
885. Коляда І. Громадсько-політична активність західноукраїнської інтелігенції в роки Першої світової війни / І. Коляда // Наука. Релігія. Суспільство. – 2004. – № 3. – С. 70–74.
886. Коляда І. А. Громадсько-політична активність західноукраїнської інтелігенції у Російській імперії у роки Першої світової війни [Електронний ресурс] / І. А. Коляда. – Режим доступу : <http://www.iai.donensk.ua/CONF/3 2004>.
887. Колянчук О. Генералітет українських визвольних змагань. Біограми генералів та адміралів українських військових формувань першої половини ХХ ст. / О. Колянчук, М. Литвин, К. Науменко. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1995. – 228 с.
888. Колянчук О. Увіковічення нескорених. Українські військові меморіали 20–30-х рр. ХХ ст. у Польщі / О. Колянчук. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – 246 с.
889. Колянчук О. Українська військова еміграція в Польщі. 1920–1939 / О. Колянчук. – Львів, 2000. – 274 с.
890. Колянчук О. Українці в таборах Перемишля (1918–1921 рр.) / О. Колянчук // Пам'ятки України. – 1995. – С. 112–117.
891. Комаренко О. Ю. Деякі актуальні проблеми революції російського суспільства в роки Першої світової війни (липень 1914 – лютий 1917 рр.) / О. Ю. Комаренко // Питання історії нового та новітнього часу : зб. наук. статей. – Чернівці, 1994. – Вип. 3. – С. 114–121.
892. Компанієць І. І. Революційний рух в Галичині, Буковині та Закарпатській Україні під впливом ідей Великого Жовтня (1917–1920 рр.) / І. І. Компанієць. – 171 с.
893. Компанієць І. І. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини і Закарпаття на початку ХХ ст. (1900–1919 рр.) / І. І. Компанієць. – К. : Вид-во АН УРСР, 1960. – 372 с.
894. Компанієць І. Західноукраїнські землі в роки війни / І. Компанієць, А. Ярошенко // Історія УРСР : у 8 т., 10 кн. – К., 1978. – Т. 4. – 1978. – С. 360–369.
895. Кондратюк В. О. Українська революція : здобутки і втрати в державотворчих змаганнях (1917–1920 рр.) : навч. посіб. для студ. технолог. вищих навч. закладів / В. О. Кондратюк, С. Б. Буравченкова. – К. : Стило, 1998. – 280 с.
896. Кондратюк В. О. ЗУНР: становлення і захист / В. О. Кондратюк, В. Л. Регульський. – Львів : Світ, 1998. – 95 с.
897. Кондратюк К. Дослідження історії української революції 1917 – початку 1918 рр. вченими в еміграції / К. Кондратюк, П. Білян // Вісник Львівського університету . Серія історична. – Львів, 2000. – Вип. 35–36. – С. 261–272.
898. Кондратюк К. Втрати Східної Галичини в роки Першої світової війни / К. Кондратюк // Військово-науковий вісник. – Львів : Львів. військ. ін-т, 2005. – Вип. 7. – С. 77–88.
899. Кондратюк К. Історія України: від половини ХІХ століття до 1917 року / К. Кондратюк. – Тернопіль, 1994. – 176 с.
900. Кондратюк К. Українське національне відродження в Галичині. ХІХ – початок ХХ ст. / К. Кондратюк, В. Мандзяк // Україна : культурна спадщина, національна

свідомість, державність. – Львів, 2001. – Вип. 9. – С. 566–573.

901. Кондратюк К. Нариси історії українського національно-визвольного руху ХІХ століття / К. Кондратюк. – Тернопіль, 1993. – 99 с.

902. Кондратюк К. Новітня історія України 1914–1945 рр. / К. Кондратюк. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2007. – 262 с.

903. Кондратюк К. Українська історіографія ХІХ – початку ХХ століття: основні напрями і концепції / К. Кондратюк. – Львів, 2002. – 242 с.

904. Кондратюк О. Програмні засади та діяльність Української Соціалістично-Радикальної партії (1926–1939) / О. Кондратюк // Вісник Львівського університету. Серія «Історія». – 1995. – Вип. 30. – С. 74–81.

905. Кондрач Я. С. Наукова діяльність Івана Крип'якевича в період Першої світової війни / Я. С. Кондрач // Військово-науковий вісник. – Львів : Львів. військ. ін-т, 2005. – Вип. 7. – С. 88–95.

906. Коновалець Є. Причинки до історії української революції // Історія Січових Стрільців. 1917–1919: воєнно-історичний нарис / Є. Коновалець. – К. : Україна, 1992. – С. 287–346.

907. Коновалець М. До Листопадового чину / М. Коновалець // Гуцуляк М. Перший Листопад 1918 року на Західних Землях України. – Нью-Йорк, 1973. – С. 189–196.

908. Конституційні акти України. 1917–1920: невідомі конституції України / відп. ред. Ю.Д. Прилюк. – К., 1992. – 272 с.

909. Копиленко М. П. Держава і право України 1917–1920 рр. : навч. посіб. / М. П. Копиленко, М. П. Копиленко. – К., 1997. – 416 с.

910. Копыстьянский А. Брестские переговоры и Прикарпатская Русь / В. Копыстьянский // Славия. – 1918. – № 2. – С. 8–10.

911. Копчак С. І. Етнічна структура та міграції населення українського Прикарпаття (статистико-демографічне дослідження) / С. І. Копчак, В. І. Мойсеєнко, М. Д. Романюк. – Львів : Світ, 1996. – 285 с.

912. Кордуба М. Документи до сучасної історії Холмщини / М. Кордуба // Вістник. – Відень, 1916. – Ч. 45. – С. 433–437.

913. Кордуба М. Північно-західна Україна / М. Кордуба. – Відень, 1917. – 92 с.

914. Корнилович М. План «возсоєдіненія галицьких уніатів» в 1914–1915 рр. / М. Корнилович // Україна. – 1925. – Кн. 3. – С. 134–152.

915. Корнійчук Л. Я. Становище трудящого селянства західних областей України під владою Панської Польщі (1920–1939 рр.) / Л. Я. Корнійчук. – К. : Вид-во АН УРСР, 1957. – 71 с.

916. Корновенко С. В. Українська революція : навч. посіб. / С. В. Корновенко, А. Г. Мороз, О. П. Реєнт. – Вінниця : Фоліант, 2004. – 432 с.

917. Корогод Д. І. Донцов про причини поразки українського визвольного руху в 1917–1920 рр. / Д. І. Корогод // Ідейно-теоретична спадщина Дмитра Донцова і сучасність : м-ли наук.-теорет. конф. – Запоріжжя, 1998. – С. 48–51.

918. Короленко В. Г. Вера отцов / В. Г. Короленко // Нива. – Львів, 1929. – Ч. 3. – С. 81–94.

919. Короленко В. Г. Заточение графа Шептицкого / В. Г. Короленко // Нива. – Львів, 1929. – Ч. 3. – С. 83–87.

920. Короленко В. Г. Опыт знакомления с Россией / В. Г. Короленко // Русские записки. – Петроград, 1916. – № 11. – С. 252–263.
921. Короленко В. Г. Случайные заметки. «Вера отцов» / В. Г. Короленко // Русские записки. – 1916. – № 9. – С. 297–303.
922. Короленко В. Г. Уголок в Галиции в Ростове-на-Дону / В. Г. Короленко // Русские записки. – Петроград, 1916. – № 10. – С. 289–296.
923. Корольов Б. І. Союз Визволення України (1914–1918): до історії створення та діяльності / Б. І. Корольов, І. С. Михальський. – Луганськ, 1996. – 44 с.
924. Корпус Січових Стрільців: воєнно-історичний нарис. Ювілейне видання 1917–1967. – Чикаго, 1969. – 663 с.
925. Корчак-Городиський О. Українські військові відзначення / О. Корчак-Городиський // Вісті комбатанта. – Торонто ; Нью-Йорк. – 1971. – Ч. 1. – С. 63–70.
926. Кострицький І. Д. Деякі аспекти становлення системи законодавства УНР і ЗУНР / І. Д. Кострицький // Революції в Україні у ХХ–ХХІ століттях: співчуття епох : м-ли І Міжнар. конф. (Одеса, 18–19 листоп. 2005 р.). – Одеса, 2005. – С. 80–84.
927. Коструба Т. Як Москва нищила українську Церкву / Т. Коструба. – Торонто : Добра кн. – 1961. – 96 с.
928. Костючок П. Національно-визвольні змагання 1917–1920 рр. на Гуцульщині та ідея української соборності / П. Костючок // Україна соборна : зб. наук. статей. – К., 2005. – Вип. 2, ч. 3. – С. 270–278.
929. Котляр Ю. В. Військова історія України : навч. посіб. / Ю. В. Котляр. – Миколаїв ; Одеса : Тетра, 2000. – 1000 с.
930. Кот С. І. Українські культурні цінності в Росії: проблеми повернення в контексті історії та права / С. І. Кот. – К., 1996. – 92 с.
931. Кох Г. У другі роковини смерті полк. Ген. Булави Альфреда Шаманека / Г. Кох // Український Скиталець. – 1922. – Ч. 16. – С. 1–3.
932. Коцур А. Українська ідея в роки Першої світової війни / А. Коцур, Б. Білецький // Перша світова війна та історичні долі народів Центральної та Східної Європи : м-ли міжнар. наук. конф., присвяченої 80-річчю Буковинського народного віча (Чернівці, 22–24 верес. 1998 р.). – Чернівці : Рута, 2000. – С. 110–112.
933. Коцур А. П. Ідея державності в історичній думці та суспільно-політичному житті України кінця ХVІІІ – початку ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спец. іст. дисципліни» / А. П. Коцур. – К., 2001. – 35 с.
934. Коцур В. П. Історіографія історії України / В. П. Коцур, А. П. Коцур. – Чернівці, 1999. – 520 с.
935. Коцур А. П. Українська державність: історія та сучасність / А. П. Коцур. – Чернівці : ЧДУ, 1995. – 94 с.
936. Кошетар У. П. Українська греко-католицька церква в суспільно-політичному житті Галичини (1900–1939 рр.) : навч. посіб. / У. П. Кошетар. – К. : МАУП, 2005. – 128 с.
937. Кравс А. За українську справу. Спомини / А. Кравс. – Львів : Червона Калина, 1937. – 99 с.
938. Кравцевич В. Однострої українського війська / В. Кравцевич // Старожитності. – 1993. – № 11–12. – С. 20–21.

939. Поляки на Україні / Б. Кравців, В. Кубійович, О. Оглоблін, І. Рудницький // Енциклопедія українознавства. Словникова частина. / гол. ред. проф. д-р В. Кубійович. – Львів, 1996. – Т. 6 : Перевидання в Україні. – С. 2215–2228.
940. Кравченко О. Ще про «Українське питання в Англії 50 років тому» / О. Кравченко // Сучасність. – 1963. – № 9. – С. 107–115.
941. Кравченко С. Чи має Україна істориків? / С. Кравченко // Критика. – 2001. – № 4. – С. 18–19.
942. Кравченюк О. Велетень зо Святоюрської гори. Причинки до біографії Слуги Божого Андрія Шептицького на підставі чужомовних джерел / О. Кравченюк. – Йорктон, 1963. – 148 с.
943. Кравченюк О. З нової літератури про Слугу Божого Митрополита Андрія / О. Кравченюк // Християнський Голос. – Мюнхен, 1950. – Ч. 50. – 12 грудня.
944. Кравченюк О. Поляки і митрополит Шептицький / О. Кравченюк // Патріярхат. – 1992. – Ч. 2. – С. 20–22 ; Ч. 4. – С. 18–20.
945. Кравчук М. Правові основи будівництва Національних Збройних Сил України в 1914–1993 рр. / М. Кравчук. – Івано-Франківськ ; Коломия : Світ, 1997. – 292 с.
946. Крайове господарське товариство «Сільський господар» у Львові 1899–1944 / за ред. П. Дубрівного. – Нью-Йорк : Українська вільна академія наук у США, 1970. – 600 с.
947. Красівський О. Галичина у першій чверті ХХ ст. Проблема польсько-українських стосунків / О. Красівський. – Львів, 2000. – 416 с.
948. Красівський О. Греко-католицька церква і боротьба за державну незалежність Східної Галичини (1918–1923 рр.) / О. Красівський // Третій міжнародний конгрес українців. Історія. – Харків, 1996. – С. 193–197.
949. Красівський О. За Українську державу і церкву. Громадська та суспільно-політична діяльність митрополита А. Шептицького в 1918–1923 рр. / О. Красівський. – Львів, 1996. – 84 с.
950. Красівський О. Польсько-українські взаємини в 1917–1923 рр. / О. Красівський. – К., 2008. – 540 с.
951. Красівський О. Польсько-українські стосунки в умовах зародження та розвитку партійно-політичної системи та зміцнення національно-політичного руху (90-ті рр. ХІХ ст. – 1918 р.) / О. Красівський // Студії політичного центру «Генеза». – Львів, 1997. – № 1. – С. 66–75.
952. Красівський О. Проблема Східної Галичини на Паризькій мирній конференції 1919–1920 рр. в контексті польської зовнішньої політики / О. Красівський // Наукові записки Інституту національних відносин і політології. Серія «Політологія і етнологія». – К., 1997. – С. 50–56.
953. Красівський О. Проблеми державної самостійності в діяльності Української народно-трудової партії (1918–1925 рр.) / О. Красівський // Вісник Львівської комерційної академії. Серія «Гуманітарні науки». – Львів, 2000. – Вип. 3. – С. 25–32.
954. Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр.: проблеми взаємовідносин / О. Красівський. – К. : Вид-во ЦДДУ, 1998. – 298 с.
955. Красівський О. Українсько-польські взаємини в 1917–1923 рр. / О. Красівський. – К. : Инт політ. і етнонац. досліджень ім. І. Ф. Кураса, 2008. – 544 с.

956. Красівський О. Я. Президент Західно-Української Народної Республіки (Євген Петрушевич) / О. Я. Красівський, А. М. Панчук // Українська ідея. Постаті на тлі революції. – К., 1994. – С. 156–173.
957. Красівський О. Я. Українсько-польські відносини в Східній Галичині в контексті національної політики Другої Речі Посполитої 1918–1923 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / О. Я. Красівський. – К., 1999. – 36 с.
958. Кревецький І. Доля галицьких королівських інсигній / І. Кревецький // Пам'ятки України. – 1994. – № 1/2. – С. 30–31.
959. Кревецький І. Справа поділу Галичини в рр. 1846–1850 / І. Кревецький // Записки НТШ. – 1910. – Т. ХСІІІ, кн. І. – С. 54–69 ; Т. ХСІV, кн. ІІ. – С. 58–83 ; Т. ХСV, кн. ІІІ. – С. 54–83 ; Т. ХСVІ, кн. ІV. – С. 94–115.
960. Крезуб А. [Осип Думін]. Нарис історії українсько-польської війни. 1918–1919 / А. Крезуб. – Львів : Червона Калина, 1933. – 179 с. ; Друге видання. – Нью-Йорк : Око, 1966. – 179 с.
961. Кремень В. Г. Україна: альтернативи поступу (критика історичного досвіду) / В. Г. Кремень, Д. В. Табачник, В. М. Ткаченко. – К. : ARS-UKRAINE, 1996. – 793 с.
962. Кривизюк Л. П. Вишкіл і виховна робота в українських військах періоду визвольних змагань 1917–1920 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 20.02.22 / Л. П. Кривизюк. – Львів, 2001. – 19 с.
963. Кривизюк Л. П. Проблема формування Галицької армії у листопаді 1918 р. / Л. П. Кривизюк // Військово-науковий вісник. – Львів : Львів. військ. ін-т, 2005. – Вип. 7. – С. 96–103.
964. Кривицька Л. Повість про моє життя. (Спогади артистки) / Л. Кривицька. – К. : Держ. вид-во образотвор. мистецтва і музичної літератури УРСР, 1958. – 102 с.
965. Кривокульський В. Санітарна частина У.Г.А. / В. Кривокульський // Літопис Червоної Калини. – 1938. – Ч. 2. – С. 15–16.
966. Кривошея В. Соборність України: становлення ідейних засад (середина ХVІІ – початок ХХ ст.) / В. Кривошея // Українська соборність: ідея, досвід, проблеми. (До 80-річчя Акта злуки 22 січня 1919 р.) : збірник. – К. : ІПіЕНД, 1999. – С. 50–60.
967. Кривошина Б. М. Україна в Першій світовій війні: вітчизняна історіографія : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06 / Б. М. Кривошина. – Луцьк, 2004. – 235 с.
968. Кривошина Б. Становлення української державності в роки Першої світової війни у Східній Галичині (до історіографії питання) / Б. Кривошина // Збірник навчально-методичних і наукових статей історичного факультету / Волинський державний університет ім. Лесі Українки. – 2000. – Вип. 5. – С. 36–40.
969. Кривошина Б. Український військовий рух та військове будівництво в роки Першої світової війни у сучасній українській історіографії / Б. Кривошина // Збірник навчально-методичних і наукових статей історичного факультету / Волинський державний університет ім. Лесі Українки. – 2001. – Вип. 6. – С. 221–227.
970. Криницький С. ЗУНР і Лемківщина / С. Криницький // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 310–312.
971. Крип'якевич І. Волинські школи / І. Крип'якевич // Кривавого року. Віденській ілюстрований альманах на 1917 р. / за ред. Я. Весоловського. – Відень, 1917. – С. 211–216.

972. Крип'якевич І. Січове військо і українські школи / І. Крип'якевич // Українське слово. – 1916. – № 103.
973. Крип'якевич І. Сотник Дм. Вітовський на Волині / І. Крип'якевич // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1932. – Ч. 2. – С. 7–11.
974. Крип'якевич І. УСС у Володимирі 1916–1917 / І. Крип'якевич // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1932. – Ч. 5. – С. 18–21.
975. Крип'якевич І. Холмщина / І. Крип'якевич. – Відень, 1915. – 32 с.
976. Кривава книга. Українська Галичина під окупацією Польщі в рр. 1919–1920. – Відень, 1921. – 242 с.
977. Кройтор К. Проблема Покуття під час польсько-української війни / В. Кройтор // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 309–310.
978. Крохмаль А. Документи з історії України і польсько-українських відносин у збірках полоністичних інституцій / А. Крохмаль // Архіви України. – 2005. – № 4. – С. 60–75.
979. Круглашов А. М. Проблеми післявоєнного устрою в громадській думці українців Галичини і Буковини (1914–1918 рр.) / А. М. Круглашов // Питання історії Великої війни 1914–1918 рр. : зб. наук. статей. – Чернівці, 1995. – С. 19–24.
980. Круглий стол на тему «Русофільство в Австрійській Галиції: современные исторические исследования и уроки» / сост. А. В. Труханенко. – Львов : Ахилл, 2002. – 87 с.
981. Круковський О. Фалеристичні сліди Синьої та Сірої Дивізії / О. Круковський // Знак. – 2001. – Ч. 23. – С. 10.
982. Крупа Л. Діяльність митрополита Андрея Шептицького у здобутті та розбудові української держави у першій половині ХХ ст. / Л. Крупа // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія «Історія». – Тернопіль, 1999. – Вип. 7. – С. 14–19.
983. Крупницький Б. Історіознавчі проблеми історії України : зб. статей / Б. Крупницький. – Мюнхен : УВУ, 1959. – 228 с.
984. Крупський І. В. Преса Галичини у боротьбі за державність України (1918–1920 рр.) / І. В. Крупський // Українська періодика: історія і сучасність : доп. і пов. другої Всеукр. наук.-теор. конф., 21–22 грудня 1994. – Львів ; Житомир, 1994. – С. 44–46.
985. Крупський І. В. Преса як історичне джерело досліджень національно-визвольних змагань за українську державу (друга половина ХІХ ст. – перша чверть ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спец. іст. дисципліни» / І. В. Крупський. – К., 1996. – 29 с.
986. Крупський І. Національно-патріотична журналістика України (друга половина ХІХ – перша чверть ХХ ст.) / І. Крупський. – Львів : Світ, 1995. – 184 с.
987. Крупський І. Преса ЗУНР: становлення, роль в державотворчих процесах, проблематика газетно-публіцистичних виступів / І. Крупський // Міжнародна наукова конференція, присвячена 75-річчю Західноукраїнської Народної Республіки, 1–3 листопада 1993 р. : матеріали. – Івано-Франківськ, 1993. – С. 100–102.
988. Крупський І. Пресово-пропагандистська діяльність Союзу визволення України / І. Крупський // Українська періодика: історія і сучасність : доп. та повід. дев'ятої

Всеукр. наук.-теорет. конф. (Львів, 28–29 жовт. 2005 р.) / за ред. М. М. Романюка. – Львів, 2005. – С. 128–131.

989. Крупський І. Українська журналістика на західноукраїнських землях: державотворча функція, тематичні аспекти (1848–1919 рр.) : історико-політичний нарис / І. Крупський. – Львів : Вільна Україна, 2001. – 200 с.

990. Кубійович В. Західні українські землі в межах Польщі. (Етногеографічні відношення) / В. Кубійович // Наукові праці / за ред. проф. О. Шаблія. – Париж ; Львів, 1996. – Т. 1. – С. 247–265.

991. Кубійович В. Дві українські енциклопедії / В. Кубійович, В. Маркусь. – Нью-Йорк : Пролог, 1961. – 145 с.

992. Кугутяк М. Андрей Шептицький у національно-визвольних змаганнях українського народу / М. Кугутяк // Спадщина митрополита Андрея Шептицького в національному і духовному відродженні Україні. – Івано-Франківськ : Плай, 2000. – С. 66–76.

993. Кугутяк М. Суспільно-політичні й національно-культурні процеси / М. Кугутяк, В. Великочий // Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: історія / кер. авт. кол. О. Карпенко. – Івано-Франківськ : Сіверсія, 2001. – С. 228–258.

994. Кугутяк М. Він повертає українській історії її справжнє обличчя. До 85-річчя з дня народження професора Олександра Карпенка / М. Кугутяк // Карпенко Олександр. З історії Західно-Української Народної Республіки. (До 85-річчя з дня народження професора О. Ю. Карпенка) / за заг. ред. М. Кугутяка. – Івано-Франківськ : Прикарп. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2006. – С. 5–11.

995. Кугутяк М. В. Радикальна партія в Східній Галичині / М. В. Кугутяк // Український історичний журнал. – 1990. – № 10. – С. 55–62.

996. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії : барис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939) / М. Кугутяк. – Івано-Франківськ, 1993. – 200 с.

997. Кугутяк М. Історіографія українського національно-демократичного руху (1918–1939 рр.) / М. Кугутяк // Галичина. – Івано-Франківськ, 2002. – № 8. – С. 54–70.

998. Кугутяк М. Історія української націонал-демократії (1918–1929) : у 2 т. / М. Кугутяк. – К. ; Івано-Франківськ : Плай, 2002. – Т. 1. – 2002. – 536 с.

999. Кугутяк М. Пам'яті жертв трагічних подій у Перемишлі і Синевідську восени 1914 / М. Кугутяк // Галичина. – 2003. – № 9. – С. 134–144.

1000. Кугутяк М. Проблема українського університету в суспільно-політичному русі Східної Галичини (1848–1919) / М. Кугутяк // Науковий збірник Українського Вільного Університету : м-ли конф. «Український Вільний Університет з минулого в майбутнє: до 70-річчя з часу заснування» (Львів, 13–14 лютого 1992 року). – Мюнхен ; Львів, 1993. – С. 16–20.

1001. Кугутяк М. Основні етапи політичного становлення української нації і проблема соборності / М. Кугутяк, О. Рафальський // Українська соборність: ідея, досвід, проблеми. (До 80-річчя Акта злуки 22 січня 1919 р.) : збірник. – К. : ПІЕНД, 1999. – С. 61–75.

1002. Кугутяк М. Українські політичні партії і ЗУНР / М. Кугутяк // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 163–170.

1003. Кузіна Н. В. Роль «Літературно-наукового вісника» в національному відродженні України (Київський період 1907–1919 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Н. В. Кузіна. – К., 2003. – 18 с.
1004. Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. / О. Кузьма. – Львів : Червона Калина, 1931. – 448 с.
1005. Кукурудзяк М. Г. Робітничий рух на Північній Буковині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. / М. Г. Кукурудзяк. – Львів : Вища школа, 1982. – 128 с.
1006. Кулинич І. М. Роль українських буржуазних націоналістів в планах германського імперіалізму перед Першої мирової війною і в роки війни / І. М. Кулинич // Вопросы германской истории и историографии. – Днепропетровск, 1973. – С. 17–34.
1007. Кулинич І. М. Нариси з історії німецьких колоній в Україні / І. М. Кулинич, Н. В. Крилець. – К. : Ін-т історії України НАН України, 1995. – 272 с.
1008. Кулінич І. М. Україна в загарбницьких планах німецького імперіалізму (1900–1941 рр.) / І. М. Кулінич. – К. : Вид-во АН УРСР, 1963. – 216 с.
1009. Кульчицький В. Виникнення і падіння Західноукраїнської Народної Республіки / В. Кульчицький // Галичина. – Івано-Франківськ, 2001. – № 5/6. – С. 190–194.
1010. Кульчицький В. С. Історія держави і права України / В. С. Кульчицький, Б. Й. Тищик. – К., 2001. – 386 с.
1011. Кульчицький С. В. Україна у Першій світовій війні / В. С. Кульчицький. – К., 1999. – С. 236.
1012. Кульчицький С. Періодизація вітчизняної історії / С. Кульчицький // Студії з архівної справи та документознавства. – 1998. – Т. 3. – С. 53–57.
1013. Кульчицький С. Українська історія як знаряддя легітимізації пострадянського політичного устрою наприкінці 80-х років / С. Кульчицький // Історія та історіографія в Європі. – 2004. – Вип. 3. – С. 101–106.
1014. Купріянович Г. Український етнос на Холмщині і Підляшші в ХІХ – ХХ ст. / Г. Купріянович // Холмщина і Підляшшя: історико-етнографічне дослідження. – К. : Родовід, 1997. – С. 59–76.
1015. Купчинський Р. За рідну землю. (Зі споминів Визвольної війни) / Р. Купчинський // Календар Українського Народного Союзу на 1929 р. – Джерсі-Сіті, 1928. – С. 48–54.
1016. Кураєв О. Австро-українські взаємини першої чверті ХХ століття в австрійській науковій періодиці / О. Кураєв // Пам'ять століть. – 2001. – № 5. – С. 93–103.
1017. Кураєв О. О. Маловідомий комплекс джерел Австрійського державного архіву у Відні про події в Україні 1914–1922 рр. (за публікацією Т. Горникевича) / О. О. Кураєв // Архіви України. – 2000. – № 1–3. – С. 97–102.
1018. Кураєв О. О. Політика Центральних держав щодо українського чинника у Першій світовій війні / О. О. Кураєв // Київська старовина. – 2006. – № 1. – С. 73–87.
1019. Кураєв О. О. «Українська проблема» у політиці Берліна й Відня у Першій світовій війні (1914–1918) / О. О. Кураєв. – К. : Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2006. – 312 с.

1020. Кураєв О. О. Український фактор в політиці Німеччини та Австро-Угорщини періоду Першої світової війни : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук : спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / О. О. Кураєв. – К., 2006. – 26 с.
1021. Кураєв О. Про заходи щодо забезпечення планів експансії центральних держав в Україну (серпень 1915 – березень 1916 рр.) / О. Кураєв // Історичний журнал. – 2005. – № 2. – С. 16–23.
1022. Курас І. Ф. Етнополітика: історія і сучасність : статті, виступи, інтерв'ю 90-х років / І. Ф. Курас. – К., 1999. – 670 с.
1023. Курас І. Ф. Повчальний урок історії. (Ідейно-політичне банкрутство Української соціал-демократичної робітничої партії) / І. Ф. Курас. – К. : Політвидав України, 1986. – 185 с.
1024. Курас І. Ф. Соборництво і регіоналізм в українському державотворенні (1917–1920 рр.) / І. Ф. Курас, В. Ф. Солдатенко. – К., 2001. – 245 с.
1025. Курас І. Ф. Українська революція: новітній стан історіографії проблеми та актуальні завдання дослідження / І. Ф. Курас, В. Ф. Солдатенко // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. – К., 1999. – Вип. 7. – С. 4–21.
1026. Курас І. Ф. Торжество пролетарського інтернаціоналізму і крах мелкобуржуазних партій на Україні / І. Ф. Курас. – К., 1978. – 315 с.
1027. Курас І. Українська гуманітаристика: досягнення і проблеми (до Міжнародного конгресу україністів) / І. Курас // Історичний журнал. – 2005. – № 5. – С. 3–12.
1028. Курах М. Січово-стрілецькі формації в українських арміях / М. Курах // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен : Фондація ім. Євгена Коновальця, 1974. – С. 227–235.
1029. Курляк І. Класична освіта на західноукраїнських землях (XIX – перша половина XX ст.): історико-педагогічний аспект / І. Курляк. – Тернопіль, 2000. – 328 с.
1030. Курляк І. Українська гімназійна освіта у Галичині (1864–1918) / І. Курляк. – Львів, 1997. – 222 с.
1031. Курманович В. Відворот УГА за Збруч / В. Курманович // Діло. – 1934. – Ч. 117.
1032. Кухарчук О. С. Концепції державності в українській суспільно-політичній думці (кінець XIX – початок XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.01 / О. С. Кухарчук. – К., 1997. – 19 с.
1033. Кучабський В. Вага і завдання Західно-Української Держави серед сил Східної Європи на переломі 1918/1919-го року / В. Кучабський // Дзвони. – Львів. – 1932. – Ч. 3. – С. 111–121 ; Ч. 4. – С. 194–203 ; Ч. 5. – С. 353–359 ; Ч. 7–8. – С. 540–553 ; Ч. 11. – С. 723–732 ; Ч. 12. – С. 783–794 ; 1933. – Ч. 1. – С. 33–39.
1034. Кучабський В. Від первопочинів до проскурівського періоду / В. Кучабський // Корпус Січових Стрільців: воєнно-історичний нарис. Ювілейне видання 1917–1967. – Чикаго, 1959. – С. 1–254.
1035. Кучабський В. Ідея «суверенітету народу» Романа Дмовського / В. Кучабський // Мета. – Львів, 1932. – 17 квітня.
1036. Кучабський В. Отверта відповідь польському консерваторові / В. Кучабський. – Львів, 1932. – 228 с.

1037. Кучабський В. Розвиток національно-державницької думки УСС / В. Кучабський // За волю України : іст. зб. УСС. 1914–1964. – Нью-Йорк, 1967. – С. 48–56.
1038. Кучабський В. Січові Стрільці. Їх історія й характер : нарис / В. Кучабський. – Львів, 1920. – 45 с.
1039. Кучера І. В. Політика російської окупаційної адміністрації в Східній Галичині у 1914–1917 рр. : дис. ... канд. іст. наук / І. В. Кучера. – Чернівці, 2005. – 210 с.
1040. Кучера І. Суспільно-політична і культурно-релігійна діяльність російської окупаційної адміністрації в Східній Галичині роки Першої світової війни / І. Кучера // Лицарі рідного краю: січово-стрілецька традиція в історії, культурі та мистецтві України ХХ століття : м-ли Всеукр. наук.-теор. конф., присвяченої пам'яті організатора січово-стрілецького руху в Галичині, генерального отамана Українського січового союзу, голови Української Боевої Управи Кирила Трильовського, 17 травня 2007 р. / упоряд., ред. І. Монолатія. – Коломия : Вік, 2007. – С. 62–68.
1041. Кучменко Е. Польща і питання Галичини в міжнародній політиці (1914–1923 роки) / Е. Кучменко, А. Ліпкан // Перша світова війна і слов'янські народи : м-ли міжнар. наук. конф., 14–15 травня 1998. – К., 1998. – С. 171–177.
1042. Лаба В. О. Митрополит Андрей Шептицький: його життя і заслуги / В. О. Лаба . – Люблін, 1990. – 56 с.
1043. Лаба В. Українські полеві духовники наших пам'ятних днів / В. Лаба // Полеві духовники Української Галицької Армії : м-ли до історії. – Вінніпег : 1963. – С. 71–73.
1044. Лаврецький Р. Міжнародні зв'язки істориків Львівського університету в 1918–1939 роках / Р. Лаврецький // Львів : історична та культурна спадщина (до 750-річчя заснування Львова) : м-ли наук. конф., 14 квіт. 2006. – Львів : ЛДУ БЖД, 2006. – С. 138–143.
1045. Лавров Ю. П. Біля витоків Союзу Визволення України / Ю. П. Лавров // Історія України. – 1996. – № 2. – С. 5–8.
1046. Лавров Ю. П. Початок діяльності Союзу визволення України / Ю. П. Лавров // Український історичний журнал. – 1998. – № 4. – С. 17–32 ; № 5. – С. 3–16.
1047. Лавров Ю. П. Про ідейні й організаційні засади Союзу визволення України / Ю. П. Лавров // УІЖ. – 1996. – № 6. – С. 76–90.
1048. Лазарович М. В. Легіон Українських січових стрільців : формування, ідея, боротьба / М. В. Лазарович. – Тернопіль : Джура, 2005. – 592 с.
1049. Лазарович М. В. Між війною і політикою: легіон Українських Січових Стрільців у 1917 – на початку 1918 р. / М. В. Лазарович // Військово-науковий вісник. – Львів : Львів. військ. ін-т, 2005. – Вип. 7. – С. 128–143.
1050. Лазарович М. В. Українське Січове Стрілецьтво: формування, ідея, чин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / М. В. Лазарович. – Львів, 1996. – 24 с.
1051. Лазарович М. Культурно-просвітницька діяльність Українських Січових Стрільців у роки Першої світової війни / М. Лазарович. – Тернопіль : Тайп, 2003. – 114 с.
1052. Лазарович М. Національні риси в атрибутиці Українських Січових Стрільців / М. Лазарович, Н. Лазарович // Четверта наукова геральдична конференція, Львів, 10–12 листопада 1994 р. : зб. тез повід. і доп. – Львів, 1994. – С. 48–50.
1053. Лазарович М. Українські Січові Стрільці: національно-політична та культурно-просвітницька діяльність / М. Лазарович. – Тернопіль : Економічна думка, 2000. – 202 с.

- 1054.Лазеба Е. 700 років міста Львова : бібліогр. покажч. л-ри / Е. Лазеба, Т. О. Воробйов. – Львів, 1956. – 76 с.
- 1055.Лакота Г. Про вивезення і поворот перемиської митри Данила / Г. Лакота // Нова зоря. – 1928. – Ч. 3, 4, 6, 8, 9.
- 1056.Лебедович І. Духовники УГА / І. Лебедович // Полеві духовники Української Галицької Армії : м-ли до історії. – Вінніпег, 1963. – С. 89–209.
- 1057.Лебедович І. Українське католицьке духовенство у відбудові держави і його участь у Листопадовому зриві в 1918 році / І. Лебедович // Полеві духовники Української Галицької Армії : м-ли до історії. – Вінніпег, 1963. – С. 31–68.
- 1058.Левандовський В. Україна в геополітичних концепціях першої половини ХХ століття / В. Левандовський // Політична думка. – 1994. – № 3. – С. 58–68.
- 1059.Левенець Ю. А. Ліворадикальні партії в Україні напередодні Жовтневого перевороту / Ю. А. Левенець // Український історичний журнал. – 1992. – С. 23–31.
- 1060.Левенець Ю. А. Теоретико-методологічні засади української суспільно-політичної думки: проблеми становлення та розвитку (друга половина ХІХ – початок ХХ століття) / Ю. А. Левенець. – К. : Стилос, 2001. – 585 с.
- 1061.Левенець Ю. Становлення вітчизняної історіографії: пошуки і знахідки / Ю. Левенець // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, 2000. – Вип. 14. – С. 3–21.
- 1062.Левинський В. В брудах світової війни (спогади). – Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України, відділ рукописів. – Ф. 1, спр. 546, арк. 1–39.
- 1063.Левинський В. Наддніпрянська політична еміграція у Львові / В. Левинський // Симон Петлюра в молодості. – Львів, 1936. – С. 52–62.
- 1064.Левинський В. Царська Росія і українська справа / В. Левинський. – Монреаль, 1917. – 32 с.
- 1065.Левинский В. Царская Россия и украинский народ / В. Левинский. – Женева, 1917. – 39 с.
- 1066.Левицький К. Великий Зрив / К. Левицький. – Львів : Червона Калина, 1931. – 150 с.
- 1067.Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914–1918 / К. Левицький. – Львів, 1928. – Перша часть ; Львів, 1929. – 288 с ; Друга часть. – 1929. – С. 289–496 ; Третя часть. – 1929. – С. 497–774.
- 1068.Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців. На підставі споминів і документів / К. Левицький. – Львів, 1926. – 736 с.
- 1069.Левицький К. Національно-демократичне сторонництво в 1918 р. / К. Левицький // Республіка. – 1919. – 1 квітня.
- 1070.Левицький К. Перший Державний Секретаріат у Львові / К. Левицький // Український скиталець. – 1923. – 1 червня.
- 1071.Левицький К. Розпад Австрії і українська справа / К. Левицький // Українська Галицька Армія : м-ли до історії. – Вінніпег : Вид-во Д. Микитюка, 1966. – Т. 3. – С. 10–19.
- 1072.Левицький К. Українські політики. Сильветки наших давніх послів і політичних діячів / К. Левицький. – Львів, 1936. – 138 с.
- 1073.Левицький К. Українські політики. Сильветки наших давніх послів і політичних діячів / К. Левицький. – Львів, 1937. – Т. 2. – 112 с.

- 1074.Левицький О. Галицька Армія на Великій Україні (спомини з часу від липня до грудня 1919) / О. Левицький. – Відень, 1921. – 194 с.
- 1075.Леник В. Українська організована молодь. (Молодечі організації від початків до 1914 р.) / В. Леник. – Мюнхен ; Львів, 1994. – 181 с.
- 1076.Ленцик В. Визначні постаті української церкви: Митрополит Андрей Шептицький і патріарх Йосиф Сліпий / ред. А. Ленцик-Павлічко ; В. Ленцик. – Львів : Свічадо, 2001. – 607 с.
- 1077.Лепісевич П. М. Загальна Українська Рада: проблема консолідації національно-демократичних сил (1914–1916 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / П. М. Лепісевич. – Львів, 2005. – 194 с.
- 1078.Лепкий Л. Полк. Д. Вітовський у спогадах / Л. Лепкий // Літопис Червоної Калини. – 1936. – Ч. 11. – С. 4–6.
- 1079.Лепкий Л. Про однострій нашої Армії / Л. Лепкий // Календар Червоної Калини на 1923 р. – Львів, 1922. – С. 133–141.
- 1080.Лехник Л. Пісні Українських Січових Стрільців як внесок у національну культуру / Л. Лехник // Лицарі рідного краю: січово-стрілецька традиція в історії, культурі та мистецтві України ХХ століття : м-ли Всеукр. наук.-теор. конф., присвяченої пам'яті організатора січово-стрілецького руху в Галичині, генерального отамана Українського січового союзу, голови Української Боевої Управи Кирила Трильовського, 17 травня 2007 р. / упоряд., ред. І. Монолатія. – Коломия : Вік, 2007. – С. 146–152.
- 1081.Лилик С. Західноукраїнська Народна Республіка : метод. реком. для вчителів історії і учнів шкіл та профтехучилищ / С. Лилик. – Львів : ЛОІУВ, 1990. – 40 с.
- 1082.Липа Ю. Союз Визволення України / Ю. Липа. – Одеса, 1917. – 25 с.
- 1083.Липинський В. Листи до братів-хліборобів: про ідею і організацію українського монархізму. – Писані 1919–1926 р. – [б/д.]. – 580 с.
- 1084.Липківський В. Відродження Церкви в Україні 1917–1930 / В. Липківський. – Торонто : Добра книжка, 1959. – Вип. 160. – 335 с.
- 1085.Лисенко О. Вплив Першої світової на хід модернізації української нації / О. Лисенко // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. : зб. наук. праць відділу історії України ХІХ – початку ХХ ст. / Ін-т історії України НАН України. – К., 2002. – С. 12–22.
- 1086.Лисенко О. В. «Просвіти» у суспільно-політичному і культурному житті Наддніпрянської України (1905–1916 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / О. В. Лисенко. – К., 1998. – 22 с.
- 1087.Лисенко О. Є. Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика / О. Є. Лисенко, О. П. Реєнт // Український історичний журнал. – 2001. – № 6. – С. 133–138.
- 1088.Лисенко О. Українські церкви в контексті боротьби за національну державність (перша половина ХХ ст.) / О. Лисенко // Десять років незалежності України: минуле та сучасне державотворення. – К., 2001. – С. 19–27.
- 1089.Лисяк К. Музей Визвольної Боротьби України в Празі (його початки й ліквідація) / К. Лисяк // На слідах. – Каліфорнія, 1955. – Ч. 3–6. – С. 11–21.
- 1090.Лисяк-Рудницький І. Виродження та відродження інтелігенції // Історичні есе : в 2 т. / І. Лисяк-Рудницький. – К. : Основи, 1994. – Т. 2. – С. 361–380.

- 1091.Лисяк-Рудницький І. Вклад Галичини в українські визвольні змагання // Історичні есе : в 2 т. / І. Лисяк-Рудницький. – К. : Основи, 1994. – Т. 2. – С. 49–50.
- 1092.Лисяк-Рудницький І. Між історією і політикою : статті до історії та критики української суспільно-політичної думки / І. Лисяк-Рудницький. – Мюнхен : Сучасність, 1973. – 444 с.
- 1093.Лисяк-Рудницький І. Напрями української політичної думки / І. Лисяк-Рудницький // Історичні есе : в 2 т. – К. : Основи, 1994. – Т. 2. – С. 63–93.
- 1094.Лисяк-Рудницький І. Переяслав: історія і міф / І. Лисяк-Рудницький // Історичні есе : в 2 т. – К. : Основи, 1994. – Т. 1. – С. 71–82.
- 1095.Лисяк-Рудницький І. Політичні ідеї Липинського з перспективи нашого часу / І. Лисяк-Рудницький // Історичні есе : в 2 т. – К. : Основи, 1994. – Т. 2. – С. 131–172.
- 1096.Лисяк-Рудницький І. Польсько-українські стосунки: тягар історії / І. Лисяк-Рудницький // Історичні есе : в 2 т. – К. : Основи, 1994. – Т. 1. – С. 83–110.
- 1097.Лисяк-Рудницький І. Українська національна рада й ідея соборності / І. Лисяк-Рудницький // Історичні есе : в 2 т. – К. : Основи, 1994. – Т. 2. – С. 271–283.
- 1098.Лисяк-Рудницький І. Українці в Галичині під австрійським пануванням / І. Лисяк-Рудницький. // Історичні есе : в 2 т. – К. : Основи, 1994. – Т. 1. – С. 413–450.
- 1099.Литвин В. ХХ століття в українсько-польських відносинах / [гол. редкол. В. А. Смолій ; відп. ред. Ю. А. Пінчук] ; В. Литвин. – К. : НАН України, 2003. – Вип. 13 : у 2 ч . : Україна – Польща: історія і сучасність: зб. наук. праць і спогадів пам'яті П. М. Калиниченка (1923–1983). – Ч. 1. – С. 14–76.
- 1100.Литвин В. Історія України : підручник / В. Литвин. – К. : Наукова думка, 2006. – 728 с.
- 1101.Литвин В. Україна : доба війн і революцій (1914–1920) / В. Литвин. – К., 2003.
- 1102.Литвин М. ЗУНР : Досвід демократичного державотворення / М. Литвин // Другий Міжнародний конгрес україністів, 22–28 серпня 1993 р. : доп. і повід. «Історія». – Ч. 2. – Львів, 1994. – С. 12–14.
- 1103.Литвин М. Михайло Грушевський і ЗУНР / М. Литвин // Михайло Грушевський і Західна Україна : доп. і повід. наук. конф. (м. Львів, 26–28 жовтня 1994 р .) : до 100-річчя від початку діяльності М. Грушевського у Львівському університеті. – Львів : Світ, 1995. – С. 292–294.
- 1104.Литвин М. Польсько-український військово-політичний діалог 1918–1920 років: від збройного конфлікту в Галичині до союзних Варшавських угод / М. Литвин // Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa. – Torun, 1997. – S. 248–259.
- 1105.Литвин М. Р. Археографічні перспективи історії ЗУНР / М. Р. Литвин // Міжнародна наукова конференція, присвячена 75-річчю Західноукраїнської Народної Республіки, 1–3 листопада 1993 р. : матеріали. – Івано-Франківськ, 1993. – С. 95–96.
- 1106.Литвин М. Регіональний сепаратизм чи етнополітичне самовираження? (Здобутки і прорахунки польської історіографії) / М. Литвин // Галичина. – Івано-Франківськ, 2001. – Ч. 5–6. – С. 202–210.
- 1107.Литвин М. Р. Західноукраїнське село в період визвольних змагань // Історія українського селянства : нариси : в 2 т. / М. Р. Литвин. – К. : Наукова думка, 2006. – Т. 1. – С. 597–621.
- 1108.Литвин М. Р. Військова еліта Галичини / М. Р. Литвин, К. Є. Науменко. – Львів, 2004. – 376 с.

- 1109.Литвин М. Р. Історія галицького стрілецтва. / М. Р. Литвин, К. Є. Науменко. – Львів : Каменяр, 1991. – Вид. 2. – 200 с.
- 1110.Литвин М. Р. Історія ЗУНР / М. Р. Литвин, К. Є. Науменко. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1995. – 368 с.
- 1111.Литвин М. Р. Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР) / М. Р. Литвин, О. С. Рубльов // Енциклопедія історії України : в 5 т. / редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 2005. – Т. 3 : Е–Й. – С. 298–299.
- 1112.Литвин М. Р. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / М. Р. Литвин. – Львів, 1999. – 36 с.
- 1113.Литвин М. Україна у Першій світовій війні : сучасна російська історіографія / М. Литвин // Військово-науковий вісник. – Львів : Львів. військ. ін-т, 2005. – Вип. 7. – С. 151–160.
- 1114.Литвин М. Український та польський істеблїшмент у період «Великої війни» і соціально-демократичних революцій (1914–1918 рр.) / М. Литвин // Історіографічні дослідження в Україні / [гол. редкол. В. А. Смолій; відп. ред. Ю. А. Пінчук]. – К. : НАН України, 2003. – Вип. 13 : у 2 ч. : Україна – Польща: історія і сучасність : зб. наук. праць і спогадів пам'яті П.М. Калиниченка (1923–1983). – Ч. 1. – С. 155–174.
- 1115.Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. / М. Литвин. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України ; Ін-т Центрально-Східної Європи, 1998. – 488 с.
- 1116.Литвин М. Шляхами Українських Січових Стрільців / М. Литвин // Львівщина : історико-культурні та краєзнавчі нариси / упоряд. та відп. ред. Ю. Бірюльов. – Львів : Центр Європи, 1998. – С. 223–241.
- 1117.Литвин С. Архівні джерела про допомогу С. Петлюри Галичині у 1919 році / С. Литвин // Етнічна історія народів Європи : зб. наук. праць. – К. : УНІСЕРВ, 2000. – Вип. 6. – С. 55–61.
- 1118.Литвин С. Симон Петлюра і Західна область УНР (нові джерела про допомогу Директорії Українській Галицькій Армії) / С. Литвин // Галичина. – Івано-Франківськ, 2000. – № 4. – С. 102–109.
- 1119.Литвин С. Симон Петлюра у 1917–1926 роках: історіографія і джерела / С. Литвин. – К. : Аквілон-Прес, 2000. – 464 с.
- 1120.Литвин С. Соборницький чин Симона Петлюри / С. Литвин // Пам'ять століть. – 1999. – № 3. – С. 51–64.
- 1121.Литвин С. Х. Симон Петлюра у національно-визвольній боротьбі українського народу (1917–1926: історіографічний та джерелознавчий аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спец. іст. дисципліни» / С. Х. Литвин. – К., 2000. – 35 с.
- 1122.Лиханова І. Національна бібліографія України на сучасному етапі / І. Лиханова // Київська старовина. – 2003. – Ч. 3. – С. 84–97.
- 1123.Лиханова І. Національна бібліографія у працях учених української діаспори / І. Лиханова // Київська старовина. – 2003. – Ч. 6. – С. 78–86.
- 1124.Лиханова І. Становлення національної бібліографії в Україні / І. Лиханова // Київська старовина. – 2002. – Ч. 6. – С. 80–92.

- 1125.Лихолат А. В. Разгром националистической контрреволюции на Украине. 1917–22 / А. В. Лихолат. – М. : Госполитиздат, 1954. – 620 с.
- 1126.Лицарі рідного краю : січово-стрілецька традиція в історії, культурі та мистецтві України ХХ століття : м-ли Всеукр. наук.-теор. конф., присвяченої пам'яті організатора січово-стрілецького руху в Галичині, генерального отамана Українського січового союзу, голови Української Боевої Управи Кирила Трильовського, 17 травня 2007 р. / упоряд., ред. І. Монолатія. – Коломия : Вік, 2007. – 312 с.
- 1127.Лісна І. С. Становлення національної державності в Галичині (1918–1923 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / І. С. Лісна. – Львів, 1998. – 15 с.
- 1128.Лісна І. Становлення державності в Галичині в період Австро-Угорщини (економічний аспект) / І. Лісна // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України : зб. статей викладачів факультету. – Івано-Франківськ, 1997. – Вип. 1. – С. 38–42.
- 1129.Лісна І. Становлення української державності в Галичині (1918–1823 рр.) / І. Лісна. – Тернопіль, 2001. – 92 с.
- 1130.Літературно-науковий вісник : покажчик змісту. – К., 2000. – Т. 1–109 (1898–1932). – 527 с.
- 1131.Лозанська Т. І. Німці – виселенці українських губерній у роки Першої світової війни / Т. І. Лозанська // Проблеми історії України ХІХ–ХХ ст. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2002. – Вип. 4. – С. 84–111.
- 1132.Лозенко Л. Українські військові архіви : Відібрана спадщина / Л. Лозенко // Пам'ятки України. – 1994. – № 3–6. – С. 109–115.
- 1133.Лозинський М. В десятиріччя галицької революції : Факти й спроба оцінки / М. Лозинський // Червоний шлях. – Харків, 1928. – № 11. – С. 180–191.
- 1134.Лозинський М. Війна і польська політична думка / М. Лозинський. – Львів, 1916. – 100 с.
- 1135.Лозинський М. Галичина в життю України / М. Лозинський. – Відень : Союз Визволення України, 1916. – 64 с.
- 1136.Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920 / М. Лозинський. – Нью-Йорк : Червона Калина, 1970. – 228 с.
- 1137.Лозинський М. Українство і москвофільство серед українсько-руського народу в Галичині. Репринтне видання / М. Лозинський. – Стрий : Опришки, 1994. – 76 с.
- 1138.Лозинський М. Українська Головна Рада / М. Лозинський // Пам'яткова книжка Союзу Визволення України і Календар на 1917 рік. – Відень, 1917. – С. 175–177.
- 1139.Лозинський М. Українське представництво в Австрії / М. Лозинський // З великого часу : український альманах. – К. ; Відень ; Львів, 1921. – С. 304–324.
- 1140.Лозинський Р. Етнічний склад населення Львова (у контексті суспільного розвитку Галичини) / Р. Лозинський. – Львів : Видавничий центр Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2005. – 355 с.
- 1141.Лозинський Р. М. Етнічний склад міського населення Галичини (історико-географічне дослідження) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. географ. наук : спец. 11.00.02 / Р. М. Лозинський – Львів, 2000. – 17 с.
- 1142.Лозовий В. С. Кам'янецька доба Директорії Української Народної Республіки (червень – листопад 1919 р.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук :

спец. 07.00.01 «Історія України» / В. С. Лозовий. – К., 1998. – 19 с.

1143.Лозовий В. С. Політико-ідеологічна криза в добу Директорії УНР / В. С. Лозовий // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 2001. – Т. 5. – С. 255–260.

1144.Лозовий Е. Доля дзвонів у Галичині в роки I світової війни / Е. Лозовий // Україна : наука і культура. – К., 1994. – Вип. 28. – С. 226–231.

1145.Лозовий Е. Реквізиція дзвонів в церквах і костьолах Східної Галичини в роки I світової війни / Е. Лозовий // Україна в минулому. – К. ; Львів, 1993. – Вип. 4. – С. 64–75.

1146.Лосев І. Російська інтелігенція й українське питання на початку ХХ ст. / І. Лосев // Сучасність. – 1999. – № 11. – С. 120–126.

1147.Лотоцький О. Г. Сторінки минулого : у 4 т. / О. Г. Лотоцький. – Бавнд-Брук, 1994. – Т. 3–4. – 1994. – 565 с.

1148.Лужницький Г. Українська Церква між Сходом і Заходом : Нарис історії Української Церкви / Г. Лужницький. – Філадельфія : Проведіння, 1954. – 723 с.

1149.Лужницький Г. Український театр після визвольних змагань / Г. Лужницький // Наш театр : Книга діячів українського театрального мистецтва 1915–1975 : у 2 т. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1975. – Т. 1. – 1975. – С. 9–95.

1150.Лукасевич Е. Д-р Граф Михайло Тишкевич (в 70-ліття народження) / Е. Лукасевич // Літературно-науковий вісник. – 1927. – Кн. 5. – С. 86–89.

1151.Луків О. Розвиток структури польських і українських освітніх закладів у Східній Галичині (1900–1939 рр.) / О. Луків. – Тернопіль, 1996. – 285 с.

1152.Лупандін О. І. Дмитро Дорошенко – міністр закордонних справ Української держави 1918 р. / О. І. Лупандін // Український історичний журнал. – 1998. – № 2. – С. 127–131.

1153.Луців Л. Дрогобич під час української влади в 1918–1919 роках / Л. Луців // Дрогобиччина – земля Івана Франка / гол. ред. кол. д-р Лука Луців / Наукове товариство ім. Шевченка ; Український архів. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1973. – Т. XXV. – С. 74–84.

1154.Луців Л. Дрогобич під час української влади в 1918–1919 рр. / Л. Луців // Українська Галицька Армія : м-ли до історії. – Вінніпег : Вид-во Д. Микитюка, 1966. – Т. 3. – С. 164–172.

1155.Луців Л. Чи був більшовицький бунт у Дрогобичі? / Л. Луців // Літопис Червоної Калини. – 1994. – № 4–6. – С. 38–41.

1156.Луцький Ю. Чехи на Україні (1917–1933) : Трагедія господаря / Ю. Луцький // Хроніка 2000. – К., 1999. – Ч. 29–30. – С. 119–133.

1157.Львів: історична та культурна спадщина (до 750-річчя заснування Львова) : м-ли наук. конф., 14 квіт. 2006. – Львів : ЛДУ БЖД, 2006. – 264 с.

1158.Львів: історичні нариси. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. – 385 с.

1159.Львів : Історія, населення, культура : українсько-польська наукова конференція : тези доп. і повід., 18–20 травня 1994. – Львів : Ред.-вид. відділ Львів. ун-ту ім. І. Франка, 1994. – 285 с.

1160.Львівщина : Історико-культурні та краєзнавчі нариси / упоряд. та відп. ред. Ю. Бірюльов. – Львів : Центр Європи, 1998. – 392 с.

1161. Львів : місто – суспільство – культура : зб. наук. праць / за ред. М. Мудрого. – Львів, 1999. – 415 с.
1162. Любовець О. М. Ідейно-політичні процеси в українських партіях у контексті альтернатив революційної доби (1917–1920 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / О. М. Любовець. – К., 2000. – 31 с.
1163. Любовець О. Політичні альтернативи 1917–1920 рр. та українські партії / О. Любовець // Історичний журнал. – 2007. – № 7. – С. 3–12.
1164. Любовець О. Принципи соборності та українські політичні партії / О. Любовець // Українська соборність: ідея, досвід, проблеми. (До 80-річчя Акта злуки 22 січня 1919 р.) : збірник. – К. : ІПіЕНД, 1999. – С. 162–170.
1165. Любченко В. Б. Нереалізований проект створення на південному Кавказі «галицького козацтва» як один із способів розв'язання проблеми біженців, породженої весняно-літніми поразками російської армії на Південно-Західному фронті / В. Б. Любченко // Проблеми історії України XIX–XX ст. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2002. – Вип. 4. – С. 45–51.
1166. Любчик І. Лемківщина під час національно-визвольних змагань українського народу у 1918–1919 рр. / І. Любчик // Українознавчі студії. – Івано-Франківськ, 2005–2006. – № 6/7. – С. 368–373.
1167. Ляхович Є. Форми і зміст українських визвольних змагань / Є. Ляхович. – Нью-Йорк, 1960. – 195 с.
1168. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. 1917–1921. – Прометей / І. Мазепа. – Мюнхен, 1950. – Ч. 1 : Центральна Рада – Гетьманщина – Директорія. – 210 с.
1169. Мазепа І. Україна в огні в огні й бурі революції. 1917–1921. – Прометей / І. Мазепа. – Мюнхен, 1951. – Ч. 2 : Кам'янецька Доба – Зимовий похід. – 245 с.
1170. Магміт Б. [Федорців Ф.] На вершинах політичного проводу. Спроба характеристики посла Костя Левицького / Б. Магміт. – К. ; Львів, 1917. – 44 с.
1171. Магміт Б. [Федорців Ф.]. Напівсонний маєстат. Спроба характеристики посла Юліана Романчука / Б. Магміт. – К. ; Львів, 1917. – 43 с.
1172. Магміт Б. [Федорців Ф.]. Сучасні українські політики. На вершинах політичного проводу. Спроба характеристики посла др. Костя Левицького / Б. Магміт // Шляхи. – Львів, 1916. – Падолист–грудень. – С. 758–763.
1173. Магочій [Магочій] П. Українське національне відродження. Нова аналітична структура / П. Магочій // Український історичний журнал. – 1991. – № 3. – С. 97–107.
1174. Магочій Р. П. Історія України / Р. П. Магочій. – К. : Критика, 2007. – 639 с.
1175. Мазур О. Документи російської жандармерії про товариства «Січ» і «Сокіл» у Галичині / О. Мазур // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 55–60.
1176. Мазур О. Іван Франко і Союз визволення України / О. Мазур, І. Патер // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин : м-ли міжнар. наук. конф., 25–27 вересня 1996 р. – Львів, 1998. – С. 68–77.
1177. Мазур О. Львів у роки Першої світової війни / О. Мазур, І. Патер // Львів. Історичні нариси / відп. ред. Я.Д. Ісаєвич. – Львів, 1996. – С. 304–324.
1178. Мазур О. Українське населення Галичини на початку Першої світової війни: репресивні акції австрійської влади / О. Мазур, О. Сухий // Вісник Національного університету «Львівська Політехніка». Держава і армія. – Львів, 2000. – № 408. – С.

73–78.

1179.Мазур О. Я. Наслідки війни для села Східної Галичини / О. Я. Мазур, В. П. Мороховський // Перша світова війна і слов'янські народи : м-ли міжнар. наук. конф., 14–15 травня 1998. – К., 1998. – С. 101–108.

1180.Мазур О. Я. Східна Галичини у роки Першої світової війни (1914–1918) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 20.02.22 / О. Я. Мазур. – Львів, 1997. – 22 с.

1181.Майоров М. З історії революційної боротьби на Україні (1914–1919) / М. Майоров. – К. : Державне вид-во України, 1928. – 80 с.

1182.Макарчук С. А. Этносоциальное развитие и национальные отношения на западно-украинских землях в период империализма / С. А. Макарчук. – Львов : Вища школа, 1983. – 255 с.

1183.Макарчук С. А. Західна Україна 1917–1939 років в радянській історіографії / С. А. Макарчук, Ю. А. Киричук // Вісник Львівського університету. Серія «Історія». – Львів, 1980. – Вип. 19. – С. 10–17.

1184.Макарчук С. Концептуальні аспекти сучасної польської історіографії ЗУНР / С. А. Макарчук // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 9–15.

1185.Макарчук С. Москвофільство: витоки та еволюція (середина ХІХ ст. – 1914 р.) / С. Макарчук // Вісник Львівського університету. Серія «Історія». – 1997. – Вип. 32. – С. 82–89.

1186.Макарчук С. А. Об'єктивні фактори ідеї національної свободи і соборності в історії українського народу / С. А. Макарчук // Проблеми соборності України у ХХ столітті. – К., 1994. – С. 15–24.

1187.Макарчук С. А. Сучасна польська історіографія про національні відносини на західноукраїнських землях в умовах імперіалізму / С. А. Макарчук // Вісник Львівського університету. Серія історична. – 1980. – Вип. 16 : Питання історіографії. – Львів, 1980. – С. 56–65.

1188.Макарчук С. Нелегкий пошук істини / С. Макарчук // Ленінська молодь. – 1989. – 31 жовтня.

1189.Макарчук С. Писемні джерела з історії України : курс лекцій / С. Макарчук. – Львів : Світ, 1999. – 352 с.

1190.Макарчук С. Питання національного характеру Східної Галичини в українсько-польській полеміці кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. / С. Макарчук // Республіканець. – 1995. – № 1/2. – С. 53–56.

1191.Макарчук С. Республіка, що обрала поразку / С. Макарчук // Вільна Україна. – Львів, 1989. – 22, 24 січня.

1192.Макарчук С. Ставлення української громадськості Галичини до Польської держави / С. Макарчук // Вісник Львівського університету. Серія «Історія». – Львів, 1995. – Вип. 30. – С. 63–74.

1193.Макарчук С. Українська і польська історіографія українсько-польської війни / С. Макарчук // Наукові зошити історичного факультету ЛДУ. – Львів, 1999. – Вип. 2. – С. 142–145.

1194.Макарчук С. Українська республіка галичан : нариси про ЗУНР / С. Макарчук. – Львів : Світ, 1997. – 192 с.

- 1195.Макарчук С. Українсько-польські етнополітичні взаємини на західноукраїнських землях в першій третині ХХ ст. / С. Макарчук // Збірник праць і матеріалів на пошану Лариси Іванівни Крушельницької. – Львів : Львівська наук. б-ка ім . В. Стефаника, 1998. – С. 132–144.
- 1196.Макарчук С. Хвилююча тема історіографії / С. Макарчук // Українська республіка галичан : нариси про ЗУНР. – Львів : Світ, 1997. – С. 3–11.
- 1197.Маковський В. Гмінд. Табор українських збігців і виселенців у часі Першої світової війни 1914–1918. Спогади зперед 20-ти літ / В. Маковський. – Львів : Діло, 1935. – 301 с.
- 1198.Маковський В. Талергоф: спогади і документи / В. Маковський. – Львів, 1934. – 260 с.
- 1199.Максимчук Ю. Українські поштові марки : З нагоди випуску першої серії поштових марок Української Національної Ради / Ю. Максимчук // Молоде життя, 1949. – 55 с.
- 1200.Макух І. На народній службі / І. Макух. – Детройт, 1958. – 628 с.
- 1201.Мала енциклопедія етносторонствознавства / [НАН України, Ін-т держави і права ім. М. В. Корецького ; ред. кол. : Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін.]. – К. : Довіра : Генеза, 1996. – 942 с.
- 1202.Мала фотоенциклопедія Українських Січових Стрільців / упоряд. І. Сварник. – Львів, 2004.
- 1203.Маланчук В. Історія однієї зради / В. Маланчук. – Львів : Кн.-журн. вид-во, 1958. – 70 с.
- 1204.Маланчук В. Торжество ленінської національної політики / В. Маланчук. – Львів, 1963. – 696 с.
- 1205.Маланчук-Рибак О. Ідеологія і суспільна практика жіночого руху на західноукраїнських землях ХІХ – першої третини ХХ ст.: типологія та європейський культурно-історичний контекст / О. Маланчук-Рибак. – Чернівці : Книги ХХІ, 2006. – 500 с.
- 1206.Малець Н. Культурно-просвітницька діяльність Я. Остапчука у Фрайштадтському таборі (1915–1917 рр.) / Н. Малець // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія «Історія». – Тернопіль, 2006. – Вип. 2. – С. 127–132.
- 1207.Малий П. Д. В. Г. Короленко й Україна / П. Д. Малий. – Львів, 1958. – 190 с.
- 1208.Малий П. Д. Україна в публіцистиці В. Г. Короленка / П. Д. Малий. – К., 1958. – 116 с.
- 1209.Малик А. О. Мемуари як джерело до історії української революції (березень 1917 – квітень 1918 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спец. іст. дисципліни» / А. О. Малик. – Львів, 1999. – 20 с.
- 1210.Малик А. Питання Української революції 1917–1920 рр. у мемуарах М. Грушевського / А. Малик // Михайло Грушевський і Західна Україна : доп. і повід. наук. конф. (Львів, 26–28 жовтня 1994 р.): оо 100-річчя від початку діяльності М. Грушевського у Львівському університеті. – Львів : Світ, 1995. – С. 299–301.
- 1211.Малик Я. Земельне питання в Україні у 1917–1920 рр. / Я. Малик // Науковий збірник УВУ : м-ли конф. «Народ, нація, держава : українське питання у європейському

вимірі» (Львів, травень 1993 р.). – Мюнхен ; Львів, 1995. – С. 40–46.

1212.Малик Я. Й. Історія української державності / Я. Й. Малик, Б. Д. Вол, В. М. Чуприна. – Львів : Світ, 1995. – 248 с.

1213.Малик Я. Й. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. / Я. Й. Малик, Ю. А. Киричук, М. Р. Литвин // Український історичний журнал. – 1999. – № 4. – С. 135–138.

1214.Малик Я. Дмитро Донцов і Союз Визволення України / Я. Малик, І. Патер // Генеза. – 1995. – № 5. – С. 314–317.

1215.Малик Я. Політичні партії в боротьбі за державність на західноукраїнських землях у 1917–1919 рр. / Я. Малик // Українська державність: історія і сучасність : м-ли наук. конф., січень 1993 р. / редкол. : І. Ф. Курас та ін. – К., 1993. – С. 224–227.

1216.Малицька К. На хвилях світової війни : 1. Львів за рос. окупації / К. Малицька // Діло. – 1937. – 27 берез, ч. 67. – С. 3–4.

1217.Малицька К. На хвилях світової війни : У тюрмі і в дорозі на заслання / К. Малицька // Діло. – 1937. – 28 берез, ч. 68. – С. 7–8.

1218.Малицький О. Жидівська преса в Західноукраїнській Народній Республіці / О. Малицький // Сучасність. – Мюнхен, 1987. – № 5. – С. 67–72.

1219.Малкин В. Первая русская революция и активизация русофильского движения в Галиции / В. Малкин. – Львов : Изд-во Львов. пед. ин-та, 1956. – 17 с.

1220.Малкин В. Русская литература в Галиции / В. Малкин. – Львов, 1957. – 163 с.

1221.Малюта О. В. «Просвіта» у формуванні державницького потенціалу українського народу (друга половина XIX – перша чверть XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / О. В. Малюта. – К., 2005. – 20 с.

1222.Мандзенко Й. Сірожупанники : Табір полонених українських старшин у Йозефштадті, Австро-Угорщина / Й. Мандзенко // За державність : м-ли до історії українського війська. – Торонто : Український воєнно-історичний інститут, 1966. – Зб. 11. – С. 5–17.

1223.Манзяк В. П. Історіографія українського національного руху в Галичині XIX – початку XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спец. іст. дисципліни» / В. П. Манзяк. – К., 2006. – 20 с.

1224.Марков Д. А. Русская и украинская идея в Австрії / Д. А. Марков. – М., 1916. – 116 с.

1225.Марковецька Г. М. Паперові грошові знаки і бони Східної Галичини 1914–1920 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спец. іст. дисципліни» / Г. М. Марковецька. – К., 2003. – 19 с.

1226.Мартинюк М. Українські періодичні видання Західної України, країн Центральної та Західної Європи (1914–1939 рр.) : м-ли до бібліографії / М. Мартинюк. – Львів, 1998. – 295 с.

1227.Мартос Б. Гроші Української Держави / Б. Мартос, Я. Зозуля. – Мюнхен, 1972. – 56 с.

1228.Мартос Б. Українська валюта 1917–1920 років / Б. Мартос // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1992. – Ч. 1. – С. 38–41.

- 1229.Марунчак М.Г. Історія українців Канади / М. Г. Марунчак. – Вінніпег : Українська Вільна Академія наук в Канаді, 1968. – Т. 1 – 464 с.
- 1230.Марунчак М. Студії до історії українців Канади / М. Марунчак. – Вінніпег, 1964–1965. – 255 с.
- 1231.Марунчак М. Студії до історії українців Канади / М. Марунчак. – Вінніпег, 1970–1972. – 310 с.
- 1232.Марунчак М. Студії до історії українців Канади / М. Марунчак. – Вінніпег, 1973–1980. – 299 с.
- 1233.Марунчак М. Г. Митрополит А. Шептицький на Заході 1920–1923 рр. / М. Г. Марунчак. – Вінніпег ; Едмонтон, 1981. – 47 с.
- 1234.Марченко Н. П. Видання для дітей в Україні 1917–1923 років : історіографія, джерела, типологія : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спец. іст. дисципліни» / Н. П. Марченко. – К., 1998. – 16 с.
- 1235.Марчук В. Греко-католицька церква у 1914–1923 рр. / В. Марчук // Український історичний журнал. – 2000. – № 6. – С. 16–29.
- 1236.Марчук В. Українська греко-католицька Церква й Українська держава / В. Марчук, І. Пилипів // Українознавчі студії. – 2000. – Ч. 2. – С. 205–223.
- 1237.Марчук В. Сторінки Великої війни / В. Марчук // Галичина. – Івано-Франківськ, 2004. – № 10. – С. 272–273.
- 1238.Марчук В. Українська революція 1917–1920 рр. і Греко-Католицька Церква / В. Марчук // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 2001. – Т. 5 (7). – С. 324–333.
- 1239.Марчук В. Участь греко-католицького духовенства в державному будівництві ЗУНР / В. Марчук // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 204–207.
- 1240.Марчук В. Церква, духовність, нація. Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. / В. Марчук. – Івано-Франківськ : Плай, 2004. – 464 с.
- 1241.Марчук С. Соціально-психологічні полярності суспільства і війська ЗУНР / С. Марчук // Політологія, етнологія, соціологія : доп. і повідом. III Міжнар. конгресу українців (26–29 серп. 1996 р.). – Харків, 1996. – С. 246–253.
- 1242.Масненко В. Історична думка та націотворення в Україні (кінець ХІХ – перша половина ХХ століття) / В. Масненко. – Київ ; Черкаси : Відлуння-Плюс, 2001. – 440 с.
- 1243.Масюк С. О. Діяльність Товариств «Просвіти» в Україні (березень 1917 – 1920 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / С. О. Масюк. – К., 1997. – 25 с.
- 1244.Матвієнко-Сікар С. Воєнопалонені українці в Італії (кінець Першої світової війни) / С. Матвієнко-Сікар // Визвольний шлях. – 1967. – № 10. – С. 1163–1174.
- 1245.Матейко Р. Галицькі лицарі волі. Українські визвольні змагання на Тернопільщині 1900–1920 років у контексті історії України. / Р. Матейко. – Вид. 2-ге, зі змін. та доп. – Тернопіль, 2003. – 151 с.
- 1246.Матейко Р. Воєнними дорогами синів Галичини. УСС на Тернопільщині / Р. Матейко, Б. Мельничук. – Тернопіль, 1991. – 70 с.
- 1247.Матюшенко Л. І. Галицьке москвофільство міжвоєнного періоду : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Л. І.

Матюшенко. – Львів, 2007. – 18 с.

1248.Матюшко Л. «Образ Талергофа» в західноукраїнській пресі міжвоєнного періоду / Л. Матюшко // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич : Коло, 2004. – Вип. 8. – С. 308–317.

1249.Махінла Ю.Б. Український консерватизм у контексті національної революції 1917–1921 рр. / Ю. Б. Махінла // Революції в Україні у XX–XXI століттях: співчуття епох : м-ли I Міжнар. конф. (Одеса, 18–19 листопада 2005 р.). – Одеса, 2005. – С. 22–225.

1250.Мацько М. Четвертий універсал і правотворчість Національної ради ЗУНР / М. Мацько // Михайло Грушевський і Західна Україна : доп. і повід. наук. конф. (м. Львів, 26–28 жовтня 1994 р.): до 100-річчя від початку діяльності М. Грушевського у Львівському університеті. – Львів : Світ, 1995. – С. 297–301.

1251.Машкін О. Діяльність політичної поліції Російської імперії в Галичині на початковому етапі Першої світової війни (вересень 1914 – серпень 1915 рр.) / О. Машкін // Історія в школі. – 2003. – № 10. – С. 9–13.

1252.Машотас В. В Комуністична партія Західної України. Бібліографічний показчик матеріалів і публікацій за 1919–1967 рр. / В. В. Машотас. – Львів, 1969. – 439 с.

1253.Медвідь О. В. Військово-політична діяльність Дмитра Палієва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 22.02.22 / О. В. Медвідь. – Львів, 2003. – 20 с.

1254.Меленевский М. Что же такое «Союз Освобождения Украины». (Ответ российскому Генеральному штабу на его «извещение» о названном Союзе) / М. Меленевский, А. Скоропис-Йолтуховский. – Стокгольм, 1917. – 27 с.

1255.Мелінішин Т. В. Становлення політичних поглядів Ю. Пілсудського / Т. В. Мелінішин // Україна Соборна : зб. наук. статей. – К., 2006. – Вип. 4, т. 1. – С. 160–165.

1256.Мельник М. Українська держава 1917–1920 років у світлі міжнародного права / М. Мельник // Визвольний шлях. – 1971. – Кн. 6. – С. 617–640 ; Кн. 9. – С. 1005–1024.

1257.Мельник П. «А ми тую славу Україну, гей, гей, розвеселимо» / П. Мельник // Новий шлях. – Вінніпег, 1955. – Ч. 97. – С. 7–8.

1258.Мельничук П. Владика Григорій Хомишин : патріот–місіонер–мученик / П. Мельничук. – Львів, 1997. – 416 с.

1259.Мельничук П. Владика Григорій Хомишин : патріот–місіонер–мученик / П. Мельничук. – Рим ; Філядельфія, 1979. – 366 с.

1260.Мемуари Вільгельма Габсбурга Полковника УСС. Начато писання їх 28-IX–1919 : автобіографія / публ. і комент. Лариси Стрельської // Лицарі рідного краю : січово-стрілецька традиція в історії, культурі та мистецтві України XX століття : м-ли Всеукр. наук.-теор. конф., присвяченої пам'яті організатора січово-стрілецького руху в Галичині, генерального отамана Українського січового союзу, голови Української Боевої Управи Кирила Трильовського, 17 травня 2007 р. / упоряд., ред. І. Монолатія. – Коломия : Вік, 2007. – С. 265–280.

1261.Меша В. Г. Українське національне відродження 1905–1914 рр. (Історіографія проблеми) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України»; 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спец. іст. дисципліни» / В. Г. Меша. – Донецьк, 1995. – 23 с.

1262.Микитей Г. 1 падолиста 1918 р. у Києві / Г. Микитей // Український прапор. – Відень, 1920. – Ч. 55–56. – С. 3–10.

- 1263.Микитюк Д. Як родилася «Історія УГА» / Д. Микитюк // Українська Галицька Армія : Матеріала до історії. – Вінніпег : Вид. Д. Микитюк, 1976. – Т. 5 : Над Сяном. С. 187–190.
- 1264.Микитюк І. Мистецька спадщина УСС (1914–1920 років) / І. Микитюк // Вісник Львів. ін-ту прикл. і декор. мистецтв. – 1993. – Вип. 4. – С. 12–19.
- 1265.Миколаєвич М. Москвофільство, його батьки і діти : історичний нарис / М. Миколаєвич. – Львів : Накладом Громадського голосу, 1936. – 68 с.
- 1266.Милуков П. Н. Воспоминания : в 2 т. / П. Н. Милуков. – М., 1990. – Т. 2. – 1990. – 286 с.
- 1267.Мироненко О. Досягнення державної самостійності етнічними українськими землями Австро-Угорщини / О. Мироненко // Мала енциклопедія етнодержавознавства / [НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького ; редкол.; Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін.]. – К. : Генеза, Довіра, 1996. – С. 295.
- 1268.Мироненко О. Національні меншини у ЗУНР / О. Мироненко // Мала енциклопедія етнодержавознавства / [НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького ; редкол. : Ю.І. Римаренко (відп. ред.) та ін.]. – К. : Генеза, Довіра, 1996. – С. 332.
- 1269.Миронець Н. І. Еволюція поглядів на українську державність Микити Шаповала / Н. І. Миронець // Українська державність : історія і сучасність : м-ли наук. конф., січень 1993 р. / редкол. : І. Ф. Курас [та ін.]. – К., 1993. – С. 215–217.
- 1270.Миронець Н. І. Микита Шаповал про соборність України / Н. І. Миронець // Проблеми соборності України у ХХ столітті. – К., 1994. – С. 114–118.
- 1271.Мисак Н. Ф. Українська інтелігенція Галичини напередодні Першої світової війни (1904–1914 рр.) / Н. Ф. Мисак // Військово-науковий вісник. – Львів : Львів. військ. ін-т, 2005. – Вип. 7. – С. 191–203.
- 1272.Митрополит Андрей Шептицький : Життя і діяльність : докум. і м-ли 1899–1944 / за ред. А. Кравчука. – Львів : Місіонер, 1998. – Т. 1 : Церква і церковна єдність. – 522 с.
- 1273.Митрополит Андрей Шептицький : Життя і діяльність : докум. і м-ли 1899–1944 / за ред. А. Кравчука. – Львів : Місіонер, 1998. – Т. 2 : Пастирське вчення та діяльність ; Кн. 1 : Листування. – 570 с.
- 1274.Митрополит Андрей Шептицький : Життя і діяльність : докум. і м-ли 1899–1944 / за ред. А. Кравчука. – Львів : Місіонер, 1999. – Т. 2 : Церква і суспільне питання ; Кн. 2 : Листування. – С. 571–1096.
- 1275.Митрополит Андрей Шептицький і греко-католики в Росії : док. і м-ли 1899–1917. Кн. 1 / упоряд. Ю. Аввакумов і О. Гайова. – Львів : Вид-во Українського католицького ун-ту, 2004. – 924 с.
- 1276.Митрополит Андрей Шептицький : м-ли та докум. (1865–1944 рр.) / за ред. Заборовського Я. Ю. – Друге доп. вид. – Львів ; Івано-Франківськ : Олір, 1995. – 176 с.
- 1277.Митропольский И. И. В отчине и детине. Русские войска во Львове и Галичине. Историческое прошлое Галиции и современное ее положение. Значение г. Львова / И. И. Митропольский. – М., 1914. – 24 с.
- 1278.Митці України : енциклопедичний довідник / за ред. А. В. Кудрицького. – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1992. – 846 с.

1279. Михайленко М. «Визвольні маніфести» російського уряду в теперішній війні / М. Михайленко. – Відень, 1915. – 31 с.
1280. Михайло Грушевський і Західна Україна : доп. і повід. наук. конф. (Львів, 26–28 жовтня 1994 р.): до 100-річчя від початку діяльності М. Грушевського у Львівському університеті. – Львів : Світ, 1995. – 350 с.
1281. Михайлюк О. В. Про стан сучасної української історіографії революції та громадянської війни / О. В. Михайлюк // Грані. – 2000. – № 3. – С. 38–45.
1282. Михальський І. С. Джерела з історії українських політичних партій кінця ХІХ – початку ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спец. іст. дисципліни» / І. С. Михальський. – К., 2004. – 37 с.
1283. Михальський І. С. Український національно-визвольний рух і розвиток ідеї української державності в роки Першої світової війни (1914 – лютий 1917 рр) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / І. С. Михальський. – К., 1995. – 20 с.
1284. Михальський І. С. Джерела з історії українських політичних партій кінця ХІХ – початку ХХ ст. / І. С. Михальський. – Луганськ : Альма-Матер, 2003. – 344 с.
1285. Михальський І. С. Ідея української державності в роки Першої світової війни (1914–1917) / І. С. Михальський // Політологічний вісник. – К., 1994. – Вип. 3. – С. 62–66.
- 1286.** Михальський І. С. Національно-політичний рух молоді в роки Першої світової війни (1914 – лютий 1917 рр.) / І. С. Михальський. – Луганськ, 1995. – 27 с.
- 1287.** Михальський Ю. Польські політичні партії та українське питання в Галичині на початку ХХ століття (1902–1914) / Ю. Михальський. – Львів : Каменяр, 2002. – 235 с.
1288. Мицик Ю. З історії прапора Українських Січових Стрільців / Ю. Мицик // Знак . – 2002. – Ч. 27. – С. 9.
1289. Мицюк О. Жидівство за доби історичного перелому (1917–1920) / О. Мицюк // Розбудова нації. – Прага, 1932. – Ч. 7–8. – С. 185–196 ; Ч. 9–10. – С. 253–256 ; Ч. 11–12. – С. 290–300 ; 1933. – Ч. 5–6. – С. 130–138.
1290. Мицюк О. Самостійність України та жидівство / О. Мицюк // Розбудова нації. – Прага, 1933. – Ч. 3–4. – С. 75–87.
1291. Мичка В. «Союз визволення України» : погляд з висоти часу / В. Мичка, А. Стецьків // Республіканець. – 1994. – № 1. – С. 36–38.
1292. Мишуга Л. Похід українських військ на Київ (серпень 1919) / Л. Мишуга. – Відень, 1920. – 31 с.
1293. Міжнародна наукова конференція, присвячена 75-річчю Західноукраїнської Народної Республіки, 1–3 листопада 1993 р. : матеріали. – Івано-Франківськ, 1993. – 175 с.
1294. Мій спогад про Еп. Григорія Хомишина // Мельничук П. Владика Григорій Хомишин: патріот–місіонер–мученик. – Рим ; Філядельфія, 1979. – С. 353–363.
1295. Мінгазутдінов О.Ф. Громадсько-політична обстановка в Києві на початку Першої світової війни (на матеріалах періодичної преси) / О.Ф. Мінгазутдінов // Перша світова війна і слов'янські народи : м-ли міжнар. наук. конф., 14–15 травня 1998. – К., 1998. – С. 51–56.
1296. Мірчук П. Українська державність 1917–1920 / П. Мірчук. – Філядельфія, 1967 . – 400 с.

1297. Місило Є. Бібліографія української преси в Польщі (1918–1939) і Західно-Українській Народній Республіці / Є. Місило. – Едмонтон : Вид. КІУС, 1991. – 250 с.
1298. Місюра І. Політика російського окупаційного режиму на західноукраїнських землях у 1914–1915 роках / І. Місюра // Галичина. – Івано-Франківськ, 2001. – Ч. 7. – С. 149–153.
1299. Міщук М. Б. Українська радикальна партія – Українська соціалістично-радикальна партія: ідеологія, організація, політика (1918–1939 рр.) : дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.02 / М. Б. Міщук. – К., 2007. – 223 с.
1300. Млиновецький П. Нариси з історії українських визвольних змагань 1917–1918 рр. (Про що історія мовчить). – 2-ге вид., перегл. і знач. доп. – Чужина, 1973. – Т. 2. – 670 с.
1301. Молчанов В. Всеукраїнський «круглий стіл» на тему «Велика війна 1914–1918 рр. і Україна» (до 90-річчя з початку Першої світової війни) / В. Молчанов // Український історичний журнал. – 2005. – № 1. – С. 217–219.
1302. Момрик М. Українські архівні збірки при Національному архіві Канади / М. Момрик // Архіви України. – 1995. – № 1–3. – С. 12–15.
1303. Монолатій І. Від контактів до співпраці : соціально-економічне становлення та культурний розвиток німців у Галичині (1772–1940). Ч. 1 : австрійський період – Західно-Українська Народна Республіка (1772–1923) / І. Монолатій. – Коломия : Вік, 2002. – 228 с.
1304. Монолатій І. Галичина і галицькі українці у «Спогадах» Павла Скоропадського: ідейні орієнтації та національні пріоритети / І. Монолатій // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич, 2005. – Вип. 9. – С. 346–355.
1305. Монолатій І. Євреї Покуття і будівництво ЗУНР : український погляд / І. Монолатій // Матеріали 3-х Запорозьких єврейських чтень (Запорозьке, 19–20 мая 1999 г.). – Запорозьке, 1999. – С. 63–66.
1306. Монолатій І. Зв'язки німецького населення Галичини з національно-культурними установами Веймарської республіки (1918–1921 рр.) / І. Монолатій // Вісник Прикарпатського університету. Серія «Історія». – Івано-Франківськ, 2003. – Вип. 7. – С. 100–108.
1307. Монолатій І. Коломия в часи Західно-Української Народної Республіки / І. Монолатій. – Коломия, 2000. – 80 с.
1308. Монолатій І. «Не забувайте та пишіть, але багато» (Написи на стрілецьких листівках як джерело до усної історії Визвольних змагань українського народу / І. Монолатій // Лицарі рідного краю : січово-стрілецька традиція в історії, культурі та мистецтві України ХХ століття : м-ли Всеукр. наук.-теор. конф., присвяченої пам'яті організатора січово-стрілецького руху в Галичині, генерального отамана Українського січового союзу, голови Української Боевої Управи Кирила Трильовського, 17 травня 2007 р. / упоряд., ред. І. Монолатія. – Коломия : Вік, 2007. – С. 280–287.
1309. Монолатій І. Німці у Галичині (1772–1923) : координати німецько-українських взаємин / І. Монолатій. – Львів ; Коломия : Вік, 2001. – 56 с.
1310. Монолатій І. Образ власного війська у становленні українського національного руху / І. Монолатій // Лицарі рідного краю : січово-стрілецька традиція в історії, культурі та мистецтві України ХХ століття : м-ли Всеукр. наук.-теор. конф., присвяченої пам'яті організатора січово-стрілецького руху в Галичині, генерального

отамана Українського січового союзу, голови Української Боевої Управи Кирила Трильовського, 17 травня 2007 р. / упоряд., ред. І. Монолатія. – Коломия : Вік, 2007. – С. 9–33.

1311.Монолатій І. Особливості міжетнічних взаємин у західноукраїнському регіоні в Модерну добу / І. Монолатій. – Івано-Франківськ, 2007. – 280 с.

1312.Монолатій І. Покуття у контексті боротьби галицьких українців за державну незалежність та індивідуальне як модель пошуку національно-історичної свідомості / І. Монолатій // Над Дніпром і Віслою : Україна і Польща в європейському вимірі – минуле і сучасність. Серія «Історія, Міжнародні системи та глобальний розвиток». – № 2/3. – К. ; Торунь, 2003–2004. – С. 93–107.

1313.Монолатій І. Політика Західноукраїнської Народної Республіки щодо німецької національної меншини (1918–1919 рр.) / І. Монолатій // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія “Історія, економіка, філософія. – К., 2001. – Вип. 5. – С. 136–147.

1314.Монолатій І. Преса ЗУНР як джерело до історії українського театру на Покутті (1918–1919 рр.) / І. Монолатій // Українська періодика : історія і сучасність : доп. та повід. шостої Всеукр. наук.-теорет. конф., 11–13 трав. 2000 р. / за ред. М. М. Романюка. – Львів, 2000. – С. 112–116.

1315.Монолатій І. С. Соціально-економічне становище та культурний розвиток німців у Галичині (1772–1923 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / І. Монолатій. – К., 2002. – 20 с.

1316.Монолатій І. Яків Оренштайн і видавництво «Галицька накладня» у лихоліттях Першої світової війни : генезис, характер, перебіг і наслідки / І. Монолатій // Доля єврейських громад Центральної та Східної Європи в першій половині ХХ століття (до Другої світової війни) : зб. наук. праць XI Міжнар. наук. конф. «Єврейська історія та культура в країнах Центральної та Східної Європи», 26–28 серпня 2003 р. – К., 2003. – С. 54–70.

1317.Мороз В. Україна в ХХ столітті. До і після пострілу в Сараєво / В. Мороз // Україна. – К., 1992. – № 9. – С. 25–29.

1318.Морозюк В. «Січовий Батько» і його діти / В. Морозюк // Перевал. – 1999. – № 4. – С. 100–111.

1319.Москвофільство : док. і м-ли / вступ. стаття, комент. та добірка документів Сухого О. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – 236 с.

1320.Мудрий В. Боротьба за огнище української культури на західних землях України / В. Мудрий. – Львів : Накладом Української Студентської Ради, 1923. – 130 с.

1321.Мудрий В. Передісторія великого Зриву / В. Мудрий. // Українська Галицька Армія : м-ли до історії. – Вінніпег : Вид-во Д. Микитюка, 1958. – Т. 1 – С. 17–48.

1322.Мудрий М. Австрорусинство в Галичині: спроба окреслення проблеми / М. Мудрий // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2000. – Вип. 35–36. – С. 571–603.

1323.Мудрий М. Галицьке русофільство в сучасній історіографії: стан і перспективи дослідження / М. Мудрий // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2001. – Вип. 9 : Ювілейний зб. на пошану Феодосія Стебля / НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. – С. 256–280.

- 1324.Мудрий М. Ідейні витоки ЗУНР : національні та політичні орієнтації галицьких українців у ХІХ – на початку ХХ ст. / М. Мудрий // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 96–110.
- 1325.Мудрий М. Національно-політичні орієнтації в українському суспільстві Галичини австрійського періоду у висвітленні сучасної історіографії / М. Мудрий // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2002. – С. 465–500.
- 1326.Мудрий С. Нариси історії Церкви в Україні / С. Мудрий. – Львів ; Рим, 1995. – 420 с.
- 1327.Музичка І. Екуменістична діяльність митрополита Андрея Шептицького в Росії в 1914–1917 рр. / І. Музичка // Богословія. – 1983. – Ч. 47. – С. 3–39.
- 1328.Мукомела О. Українська революція : феномен і дослідники / О. Мукомела // Пам'ять століть. – 1999. – № 3. – С. 157–160.
- 1329.Мустеца В. Вплив Першої світової війни на українсько-єврейські відносини 1917–1921 рр. / В. Мустеца // Перша світова війна та історичні долі народів Центральної та Східної Європи : м-ли міжнар. наук. конф., присвяченої 80-річчю Буковинського народного віча (Чернівці, 22–24 верес. 1998 р.). – Чернівці : Рута, 2000. – С. 220–229.
- 1330.Мухин І. С. В. Г. Короленко (1853–1921) / І. С. Мухин // Ювілейний збірник Української Вільної Академії наук в Канаді. – Вінніпег, 1976. – С. 275–324.
- 1331.Мушинка М. Взаємини Гуцульської Республіки із Західноукраїнською Народною Республікою / М. Мушинка // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія «Історія». – Тернопіль, 1999. – Вип. 8. – С. 34–36.
- 1332.М. Ч. [Чубатий]. Десять днів у Києві в січні 1919 р. Спомин з Трудового Конгресу / М. Ч. [Чубатий] // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1935. – Ч. 5. – С. 4–7.
- 1333.Нагаєвський І. Історія римських Вселенських Архиєреїв / І. Нагаєвський. – Рим, 1978. – Т. 3. – 630 с.
- 1334.Нагаєвський І. Меморіали галицьких митрополитів : А. Ангеловича та А. Шептицького до Відня / І. Нагаєвський // Збірник наукових праць на пошану Євгена Вертиполоха. – Торонто : Канадське наук. т-во ім. Шевченка, 1972. – Т. 12. – С. 72–81.
- 1335.Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття / І. Нагаєвський. – К., 1993. – 413 с.
- 1336.Нагірний М. Особисті зв'язки діячів ЗУНР та УНР (на прикладі родини Степана Федака) / М. Нагірний // Україна соборна : зб. наук. статей. – К., 2005. – Вип. 2, ч. 3. – С. 318–325.
- 1337.Нагорна Л. Соборність в ідеалі і на практиці : уроки першої третини століття / Л. Нагорна // Проблеми соборності України у ХХ столітті. – К., 1994. – С. 119–126.
- 1338.Нагороди України : історія, факти, документи : в 3 т. – К. : Українознавство, 1996. – Т. 1. – 247 с.
- 1339.Назарук О. Галичина і Велика Україна / О. Назарук. – Львів, 1936. – 216 с.
- 1340.Назарук О. До історії революційного часу на Україні : Українські політичні партії, їх союзи і теорії / О. Назарук. – Віппіпег, 1924. – 19 с.
- 1341.Назарук О. Значення партій / О. Назарук. – Львів, 1939. – 34 с.
- 1342.Назарук О. Над Золотою Липою. В Таборах Українських Січових Стрільців / О. Назарук. – [Б. м.], 1917. – 104 с.

1343. Назарук О. Мілітарний рух серед української молодіжи середніх шкіл перед війною / О. Назарук // Діло. – 1915. – 16–17 жовтня.
1344. Назарук О. Рік на Великій Україні : Спомини з української революції / О. Назарук. – Відень : Український прапор, 1920. – 342 с.
1345. Назарук О. Слідами Українських Січових Стрільців / О. Назарук. – Львів, 1916 . – 156 с.
1346. Назарук О. Формальні проблеми української державности. Герб, монетна одиниця, військовий однострій і стяги / О. Назарук. – К. : Вернигора, 1918. – 32 с.
1347. Назарук Ю. Громадсько-політична діяльність О. Скорописа-Йолтуховського в Україні у 1918–1920 рр. / Ю. Назарук // Над Дніпром і Віслою : Україна і Польща в європейському вимірі – минуле і сучасність. Серія «Історія, Міжнародні системи та глобальний розвиток». – К. ; Торунь, 2003–2004. – № 2/3. – С. 128–141.
1348. Назарук Ю. Олександр Скоропис-Йолтуховський – чільний діяч гетьманського руху / О. Назарук // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія» : зб. наук. праць кафедри історії України та зарубіжних країн. – К., 2003. – Вип. 7–8. – Ч. 2 : Український консерватизм і гетьманський рух : історія, ідеологія, політика. – С. 272–274.
1349. Найман О. Єврейські партії та об'єднання в Україні / О. Найман. – К., 1998. – 187 с.
1350. Наконечна О. Дмитро Паліїв у Листопадовій національно-демократичній революції 1918 р. / О. Наконечна // Україна соборна : зб. наук. статей. – К., 2005. – Вип. 2 , ч. 3. – С. 309–317.
1351. Наконечний Є. Украдене ім'я : Чому русини стали українцями / Є. Наконечний. – Львів : Піраміда, 2004. – 352 с.
1352. Нариси з історії архівної справи в Україні / заг. ред. І. Матяш та К. Климової. – К. : КМ Академія, 2002. – 612 с.
1353. Нариси з історії суспільних рухів і політичних партій в Україні (XIX–XX ст.) : навч. посіб. / [Малик Я. Й., Вол Б. Д., Гелей С. Д. та ін. ; за заг. ред. Малика Я. Й.]. – Львів : Світ, 2001. – 296 с.
1354. Нариси з історії та культури євреїв в Україні / [відп. ред. Л. Фінберг, В. Любченко, І. Монолатій ; кол. авт. : О. Айбабін, О. Тортика, А. Каустов та ін.]. – К. : Дух і літера, 2005. – 440 с.
1355. Нариси з історії українського національного руху / відп. ред. В. Г. Сарбей. – К., 1994. – 190 с.
1356. Нариси історії Закарпаття. Т. 1 : З найдавніших часів до 1918 року. – Ужгород, 1993. – 436 с. ; Т. II : 1918–1945. – Ужгород : Закарпаття, 1995. – 663 с.
1357. Нариси історії українського шкільництва 1905–1993 : навч. посіб. / за ред. В. О. Сухомлинської. – К. : Заповіт, 1996. – 304 с.
1358. Наріжний С. Українська еміграція : Культурно-освітня праця між двома світовими війнами / С. Наріжний. – Прага, 1942. . – Ч. 1. – 320 с.
1359. Науковий часопис українознавства «Україна» (1907–1932) : покажчик змісту. – К., 1993. – 140 с.
1360. Наукові записки : збірник. – К. : ІІЕНД, 1999. – Вип. 8. – 198 с.
1361. Національна еліта та інтелектуальний потенціал України : тези. доп. Міжнар. наук. конф. (Львів, 18–20 квіт. 1996 р.). – Львів, 1996. – С. 243–244.

1362. Національна періодика Львова у роки воєнного лихоліття та Західно-Української Народної Республіки (1914–1919) // Українські часописи Львова 1848–1939 рр. : історико-бібліографічне дослідження : у 3 т. – Львів : Світ, 2002. – Т. 2 : 1901–1919 рр. – С. 543–659.

1363. Національні меншини України у ХХ столітті: політико-правовий аспект / М. Панчук (кер. авт. кол.), В. Войналович, О. Галенко [та ін.]. – К. : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, 2000. – 356 с.

1364. Національно-державне будівництво : концептуальні підходи, сучасна наукова література / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К. : Полнос, 2000. – 357 с.

1365. Наш Львів : ювілейний збірник 1252–1952. – Нью-Йорк : Червона Калина, 1953. – 213 с.

1366. Наш театр. Книга діячів українського театрального мистецтва . 1915–1975. : в 2 т. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1975. – Т. 1 : Об'єднання митців української сцени. – 647 с. ; Т. 2. – 795 с.

1367. Не героїзм, а трагедія українського народу // Новий шлях. – Вінніпег, 1955. – Ч . 93. – С. 2.

1368. Незалежність України: історичні витоки та перспективи : м-ли наук.-прак. конф., 22 серпня 1996 р. – К., 1997. – 228 с.

1369. Нестор Я. Один з найкращих. Начерк військових заслуг бл. пам. Юліана Головінського / Я. Нестор // Літопис Червоної Калини. – 1932. – Ч. 9. – С. 23–24.

1370. Несук М. Договір спалений в присутності посла. Таємна угода між Українською Народною Республікою і Австро-Угорщиною від 8 лютого 1918 року та її доля / М. Несук // Політика і час. – 1993. – № 7. – С. 51–56.

1371. Нецьорук Я. Політичний устрій та внутрішня політика ЗУНР / Я. Нецьорук // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка : зб. наук. праць. – Львів, ЛНУ, 2001. – Вип. 4. – С. 173–183.

1372. Нечаєва-Юрійчук Н. Вплив Першої світової війни на політичне становище та психологічний стан польського та українського суспільства / Н. Нечаєва-Юрійчук // Перша світова війна і слов'янські народи : м-ли міжнар. наук. конф., 14–15 травня 1998 р . – К., 1998. – С. 178–183.

1373. Нечиталюк М. Цінний документ до біографії Андрія Чайковського / М. Нечиталюк // Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження : у 3 т. / гол. ред. кол. Б. З. Якимович. – Львів, 2002. – Т. 3. – С. 211–236.

1374. Никифоруk Ю. Західна Україна : м-ли до бібліографії. Список літератури, опублікованої на терені УСРР 1917–1929 рр. / Ю. Никифоруk. – Харків ; К., 1932. – 185 с .

1375. Ничка Г. Український незалежний театр у Львові / Г. Ничка // Наш театр : книга діячів українського театрального мистецтва 1915–1975. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1975. – Т. 1. – С. 127–147.

1376. Назарко І. Йосафат Коциловський / І. Назарко – Рим, 1953. – 86 с.

1377. Німецькі колонії Галичини : Історія–Архітектура–Культура. / упоряд., ред. Г. Петришин – Львів : Манускрипт, 1996. – 296 с.

1378. Німчук І. Українська політична еміграція в часі війни / І. Німчук // Визволення. – Відень ; Прага, 1923. – № 2. – С. 24–29.

1379. Німчук І. Українська політична еміграція до світової війни / І. Німчук // Визволення. – Відень ; Прага, 1923. – № 1. – С. 24–28.
1380. Н. Н. Тернопільські театральні вечори // Наш театр : Книга діячів українського театального мистецтва 1915–1975 / Н. Н. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1975. – Т. 1. – С. 103–107.
1381. Новітня історія України (1900–2000) : підручник / О. Г. Слюсаренко, В. І. Гусев, В. М. Литвин [та ін.]. – 2-ге вид. – К. : Вища школа, 2002. – 719 с.
1382. Оглоблин О. Проблема схеми історії України 19–20 століття (до 1917 року) / О. Оглоблин // Український історик. – Нью-Йорк ; Мюнхен, 1971. – Ч. 1–2. – С. 5–16.
1383. Оглоблин О. Українська історіографія. 1917–1956 / О. Оглоблин ; пер. з англ. ; підгот. до друку І. Верба, О. Юркова. – К., 2003. – 237 с.
1384. Оглоблин О. Українська церковна історіографія / О. Оглоблин // Український історик. – Нью-Йорк ; Мюнхен, 1969. – Ч. 4. – С. 12–29.
1385. Одинцов М. И. «Вся его работа проникнута крайней враждой по отношению к России» : документи, письма, свідетельства сучасників об униатском митрополите Галицком Андрее Шептицком, 1914–1917 гг. / М. И. Одинцов // Исторический архив. – 2002. – № 2. – С. 103–128 ; № 3. – С. 41–92.
1386. Одинцов М. И. Греко-католическая (униатская) церковь / М. И. Одинцов // История религий в России. – М., 2000. – Ч. 2. – С. 35–79.
1387. Окаринський В. Український скаутський рух (1911–1944 рр.) / В. Окаринський . – Тернопіль : Рада, 2006. – 264 с.
1388. Олашин М. В. Проблема соціальних рухів в західноукраїнському селі (1917–1918 рр.) у вітчизняній історіографії новітнього часу / М. В. Олашин // Українська національна ідея : історія і сучасність : наук. зб. – Житомир : Журфонд, 1997. – С. 24–27.
1389. Олашин М. В. Проблема становища селянства західноукраїнських земель періоду Першої світової війни в українській історіографії / М. В. Олашин // Всеукраїнська наукова конференція «Історичне краєзнавство і культура» : наук. доп. та повід. – К. ; Харків : Рідний край, 1997. – Ч. I. – С. 215–220.
1390. Олесницький Б. Спадщина 22 січня / Б. Олесницький // Золоті роковини : календар-альманах Українського Народного Союзу на рік 1967. – Нью-Йорк : Свобода. – С. 209–215.
1391. Олієвський О. Діти під час Першої світової війни 1914–1918 рр. / О. Олієвський // Перша світова війна та історичні долі народів Центральної та Східної Європи : м-ли міжнар. наук. конф., присвяченої 80-річчю Буковинського народного віча (Чернівці, 22–24 верес. 1998 р.). – Чернівці : Рута, 2000. – С. 297–299.
1392. Олійник П. День 22 січня 1919 року / П. Олійник. – Прага, 1941. – 23 с.
1393. Олійник П. Листопадовий Зрив : Повстання Української держави на західних землях в листопаді 1918 / П. Олійник. – Прага, 1941. – 24 с.
1394. Олійник П. Шлях культурно-національного розвою Холмщини і Підляшшя в ХІХ–ХХ ст. / П. Олійник. – Прага, 1941. – 44 с.
1395. Оляльчин Д. Спогади про культурно-освітню працю на Підляшшю, Поліссі, Волині в 1917 р. / Д. Оляльчин // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1931. – Ч. 1. – С. 12–15 ; Ч. 2. – С. 15–19.
1396. Омелянович-Павленко М. Початок 1919 року / М. Омелянович-Павленко // Розбудова нації. – 1929. – Ч. 3–4. – С. 113–117.

- 1397.Омелянович-Павленко М. Спомини / М. Омелянович-Павленко. – Тернопіль, 1930. – 64 с.
- 1398.Омелянович-Павленко М. Українсько-польська війна 1918–1919 / М. Омелянович-Павленко. – Прага, 1929. – 72 с.
- 1399.Омельченко О. В. Діяльність Союзу Визволення України і Головної Української Ради в боротьбі за автономію України в роки Першої світової війни / О.В. Омельченко // Українська державність : історія і сучасність : м-ли наук. конф., січень 1993 р. / редкол. : І. Ф. Курас [та ін.]ю – К., 1993. – С. 161–162.
- 1400.Онацький Є. По похилій площині. Записки журналіста і дипломата / Є. Онацький. – Мюнхен, 1969. – Ч. 1–2. – 235 с.
- 1401.Онищук Я. Брідщина в часи Першої світової війни / Я. Онищук // Львівський історичний музей : наук. записки. – Львів, 1994. – Вип. 2–3. – С. 157–172.
- 1402.Онопрієнко В. І. Осередки національного відродження. Українські університети в 1917–1919 рр. / В. І. Онопрієнко // Вісник Академії наук України. – К., 1992. – № 2. – С. 77–87.
- 1403.Ореховський В. О. Діяльність Російського Товариства Червоного Хреста в роки Першої світової війни (1914–1917 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / В. О. Ореховський. – Чернівці, 1997. – 21 с.
- 1404.Орлова Т. Актуальність проблеми соціальної історії / Т. Орлова // Історичний журнал. – 2007. – № 2. – С. 106–114.
- 1405.Орлов И. Современная российская историография: смена научной парадигмы? / И. Орлов // Харківський історіографічний збірник. – К. : Вид-во НУА, 2006. – С. 15–21.
- 1406.Осечинський В. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму / В. Осечинський. – Львів : Книж.-журн. вид-во, 1954. – 185 с.
- 1407.Осечинський В. К. Австрійський військово-поліцейський терор в Галичині під час Першої світової війни / В. К. Осечинський // Наукові записки Львівського університету. Серія «Історія». – 1957. – Т. XLIII, вип. 6. – С. 65–91.
- 1408.Осечинський В. К. Греко-католицька церква на службі у австронімецького імперіалізму фашистських загарбників / В. К. Осечинський // Наукові записки Львівського університету. Серія «Історія». – 1948. – Т. 10, вип. 3. – С. 5–21.
- 1409.Осечинський В. К. До питання історіографії західноукраїнських земель в добу імперіалізму / В. К. Осечинський // Вісник Львівського університету. Серія «Історія». – 1965. – Вип. 2. – С. 3–11.
- 1410.Осечинський В. К. К вопросу об историографии западноукраинских земель в период Первой мировой империалистической войны / В.К. Осечинський // Наукові записки Львівського університету. Серія «Історія». – 1949. – Т. XVII, вип. 47 – С. 23–40.
- 1411.Осечинський В. К. Колоніальне становище Галичини в складі Австро-Угорщини / В. К. Осечинський // Наукові записки Львівського університету. Серія «Історія». – 1955. – Т. XXXVI, вип. 6. – С. 35–65.
- 1412.Осечинський В. К. Революційне піднесення у Львові на початку ХХ ст. (1900–1917) / В. К. Осечинський // Нариси історії Львова. – Львів : Книж.-журн. вид-во, 1956. – С. 152–173.
- 1413.Осечинський В. К. Українські буржуазні націоналісти Галичини на службі австро-німецького імперіалізму в період Першої світової війни / В. К. Осечинський //

- Доп. та повідомлення Львівського університету, 1949. – Вип. 2. – С. 9–12.
1414. Осипов И. На проломе : Очерки 1914–1922 гг. / И. Осипов. – Перемышль ; Нью-Йорк : Современная библиотека, 1922. – 77 с.
1415. Островерха М. Бій за Калинівку / М. Островерха // Літопис Червоної Калини. – 1934. – Ч. 5. – С. 11–12.
1416. Островерха М. Гроза Калини – в Українських Січових Стрільців / М. Островерха. – Нью-Йорк : Накл. автора, 1962. – 132 с.
1417. О. Т. Визвольна боротьба українського народу 1917–1921 р. / О. Т. – 2-ге попр. вид. – Лондон : Об'єднання бувших вояків українців, 1950. – 51 с.
1418. Охримович О. Економічна база існування «Фрайштадтської республіки» (кооператива «Власна поміч») / О. Охримович // Союз Визволення України 1914–1918. – Відень ; Нью-Йорк, 1979. – С. 33–50.
1419. Павко А. І. Повчальний досвід вітчизняної історії : політичні партії і організації у громадському житті України модерної доби : монографія / А. І. Павко. – К. : Плеяди, 2002. – 552 с.
1420. Павко А. І. Політичні партії, організації в Україні: кінець ХІХ – початок ХХ століття : зародження, еволюція, діяльність, історична доля / А. І. Павко. – К. : Іван Федоров, 1999. – 248 с.
1421. Павко А. І. Становлення та діяльність політичних партій і організацій в Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / А. І. Павко. – Донецьк, 2001. – 44 с.
1422. Павко А. І. Теоретико-методологічні засади дослідження діяльності політичних партій та організацій в Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. / А. І. Павко // Український історичний журнал. – 2001. – № 4. – С. 112–125.
1423. Павленко М. І. Біженці та переміщені особи / М. І. Павленко // Енциклопедія історії України : в 5 т. / редкол. : В. А. Смолій (голова) [та ін.]. – К. : Наук. думка, 2005. – Т. 1 : А–В. – 2005. – С. 271.
1424. Павленко Ю. Українська державність у 1917–1918 рр. (історико-генетичний аналіз) / Ю. Павленко, Ю. Храмов. – К. : Манускрипт, 1995. – 264 с.
1425. Павлишин О. Єврейське населення Східної Галичини у 1918–1919 рр.: соціальний аспект / О. Павлишин // Галичина. – Івано-Франківськ, 2007–2008. – Ч. 12–13. – С. 103–117.
1426. Павлишин О. З історії впровадження григоріанського календаря в церковне життя українців : календарна реформа єпископа Григорія Хомишина / О. Павлишин // Україна модерна. – 2002. – № 7. – С. 7–68.
1427. Павлишин О. Історіографія української революції 1917–1921 рр. / О. Павлишин // Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть : здобутки і проблеми : [кол. монографія] / за ред. Леоніда Зашкільняка. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2004. – С. 168–183.
1428. Павлишин О. Й. Формування та діяльність представницьких органів влади ЗУНР-ЗОУНР (жовтень 1918 – червень 1919 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / О. Й. Павлишин. – Львів, 2001. – 20 с.
1429. Павлишин О. Матеріали до історії ЗУНР-ЗОУНР // Рукописна україніка у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України та проблеми

створення інформаційного банку даних : м-ли Міжнар. наук.-практ. конф., 20–21 вересня 1996 р. – С. 125–127.

1430.Павлишин О. Об'єднання УНР і ЗУНР: політико-правовий аспект (кінець 1918 р. – перша половина 1919 р.) / О. Павлишин // Вісник Львівського університету. – Серія історична. – Львів, 2002. – Вип. 37, ч. 1. – С. 327–349.

1431.Павлишин О. Організація цивільної влади ЗУНР у повітах Галичини (листопад–грудень 1918 року) / О. Павлишин // Україна модерна. – Львів, 1997–1998. – Вип. 2–3. – С. 132–193.

1432.Павлишин О. Підготовка аграрної реформи в ЗОУНР / О. Павлишин // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 183.

1433.Павлишин О. Польське населення Східної Галичини під владою Західно-Української Народної Республіки / О. Павлишин // Вісник Львівського університету. Серія «Історія». – 2005. – Вип. 39–40. – С. 203–252.

1434.Павлишин О. Соціально-політичний портрет українського проводу Галичини та Буковини в революції 1918–1919 років / О. Павлишин // Україна модерна. – Львів, 2000. – Вип. 4–5. – С. 187–245.

1435.Павлишин О. Українська Національна Рада ЗУНР-ЗОУНР : реконструкція особового складу (жовтень 1918 р. – червень 1919 р.) / О. Павлишин // Матеріали засідань Історичної та Археографічної комісій НТШ в Україні. – Львів, 1999. – Вип. 2 : 1995–1997 рр. – С. 250–252.

1436.Павлюк О. Архів уряду ЗУНР / О. Павлюк // Архіви України. – 1996. – № 4. – С. 16–19.

1437.Павлюк О. Боротьба України за незалежність і політика США (1917–1923) / О. Павлюк. – К. : КМ Академія, 1996. – 188 с.

1438.Павлюк О. Від злуки до розриву. Взаємини урядів УНР і ЗУНР у 1919 році / О. Павлюк // Наука і суспільство. – 1994. – Ч. 4–6. – С. 7–8.

1439.Павлюк О. В. Радянофільство Є. Петрушевича: переконання чи вимушеність? / О. Павлюк // Український історичний журнал. – 1997. – № 3. – С. 109–118.

1440.Павлюк О. В. Східна Галичина в політиці європейських держав 1918–1919 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 97.00.03 / О. В. Павлюк. – К., 1993. – 21 с.

1441.Павлюк О. Дипломатія Злуки УНР і ЗУНР / О. Павлюк // Всесвіт. – 1992. – Ч. 1–2. – С. 176–178.

1442.Павлюк О. Зовнішня політика ЗУНР / О. Павлюк // Київська старовина. – 1997. – № 3/4. – С. 114–138.

1443.Павлюк О. ЗУНР і політика Угорщини / О. Павлюк // Україна в минулому. – К. ; Львів, 1995. – Вип. 7. – С. 33–44.

1444.Павлюк О. Листи Петра Карманського до Костя Левицького. (Нові матеріали до архіву ЗУНР) / О. Павлюк // Київська старовина. – 1997. – № 3/4. – С. 133–150.

1445.Павлюк О. Три місії до Вашингтона / О. Павлюк // Політика і час. – 1997. – № 1. – С. 65–79.

1446.Паліїв Д. Ген. Мирон Тарнавський. (Спроба характеристики) / Д. Паліїв // Літопис Червоної Калини. – 1938. – Ч. 9. – С. 2–4.

- 1447.Паліїв Д. Листопадова революція. З моїх споминів / Д. Паліїв. – Львів : Новий час, 1929. – 44 с.
- 1448.Паліїв Д. На чисту воду / Д. Паліїв // Літопис Червоної Калини. – 1930. – Ч. 6. – С. 6–8.
- 1449.Палієнко М. Невідомі сторінки історії архіву ЗУНР у Відні / М. Палієнко // Історичний журнал. – 2005. – № 5. – С. 13–23.
- 1450.Палієнко М. Матеріали колекції Андрія Жука Національного архіву Канади як джерело вивчення історії України / М. Палієнко, І. Срібняк // Спеціальні галузі історичної науки : зб. на пошану Марка Акимовича Варшавчика. – К., 1999. – С. 168–175.
- 1451.Пам'яткова книжка Союзу Визволення України і Календар на 1917 рік. – Відень, 1917. – 388 с.
- 1452.Панібудьласка В. Ф. Соборність України (історико-методологічний аспект) / В. Ф. Панібудьласка // Проблеми соборності України у ХХ столітті. – К., 1994. – С. 31–34.
- 1453.Панок О. В. Сутність і основні проблеми політичної концепції Володимира Старосольського : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.01 / О. В. Панок. – К., 1998. – 14 с.
- 1454.Панфілова Т. О. Преса націонал-демократів про державне будівництво в ЗУНР (кінець 1918 – липень 1919 р.) / Т. О. Панфілова // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. – Львів, 2003. – С. 11. – С. 234–245.
- 1455.Панфілова Т. О. Проблема соборності України в діяльності Української Народно-Трудової партії (кінець 1918 – березень 1923 р.) / Т. О. Панфілова // Галичина. – Івано-Франківськ, 2003. – Вип. 3. – С. 122–129.
- 1456.Панфілова Т. О. Ставлення та діяльність Української Народно-Трудової партії (кінець 1918 – перша половина 1919 р.) / Т. О. Панфілова // Збірник навч.-метод. м-лів і наук. статей історичного факультету. – Луцьк, 2002. – Вип. 7. – С. 51–59.
- 1457.Панфілова Т. О. Українська народно-трудова партія : боротьба за державну незалежність і соборність України (1919–1924 роки) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Т. О. Панфілова. – Львів, 2004. – 20 с.
- 1458.Панчук А. М. Внутрішня політика та соціальні проблеми ЗУНР / А. М. Панчук // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – Вип. 54. – С. 60–63.
- 1459.Панчук А. М. Зовнішня політика ЗУНР в історіографії / А. М. Панчук // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ, 2000. – Вип. 3. – С. 189–196.
- 1460.Панчук А. М. Історіографія Західно-Української Народної Республіки (1918 – 2000 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06 / А. М. Панчук. – К., 2000. – 242 с.
- 1461.Панчук М. І. «Білі плями» героїчного літопису : Із історії Комуністичної партії на Західній Україні / М. І. Панчук. – К. : Політвидав, 1989. – 131 с.
- 1462.Панчук М. Акт Злуки УНР і ЗУНР в українській історіографії / М. Панчук, А. Панчук // Проблеми соборності України у ХХ столітті. – К., 1994. – С. 98–105.
- 1463.Паньків І. М. Польська, німецька та вірменська етнічні меншини в соціокультурних процесах на Покутті (друга половина ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.05 / І. М. Паньків. – Івано-Франківськ, 2007. – 20 с.

1464.Папакін А. Г. Формування польських військ в Україні у 1917–1918 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / А. Г. Папакін. – К., 2007. – 16 с.

1465.Пастернак Є. Нарис історії Холмщини і Підляшшя (Новіші часи) / Є. Пастернак. – Вінніпег ; Торонто : Ін-т дослідів Волині, 1968. – Волиніяна XVII. – 466 с.

1466.Пастирські листи слуги Божого Митрополита Андрія Шептицького. – Торонто, 1965. – Т. 1. – 277 с.

1467.Патер І. Андрій Жук : політик, кооператор, публіцист / І. Патер // Вісник Львівської комерційної академії. – Львів, 1998. – С. 132–144.

1468.Патер І. Визначальна ідея СВУ (за матеріалами «Вістника Союзу визволення України») / І. Патер // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 1995. – Вип. 2. – С. 187–200.

1469.Патер І. Галичина і галичани в діяльності Союзу визволення України / І. Патер // Збірник праць і м-ли на пошану Лариси Іванівни Крушельницької. – Львів, 1998. – С. 153–169.

1470.Патер І. Г. М. Грушевський і Союз визволення України / І. Г. Патер // Михайло Грушевський і Західна Україна : доп. і повід. наук. конф. (Львів, 26–28 жовтня 1994 р.): до 100-річчя від початку діяльності М. Грушевського у Львівському університеті. – Львів : Світ, 1995. – С. 280–283.

1471.Патер І. Державницькі засади Союзу Визволення України / І. Патер // Збірник навчально-методичних і наукових статей історичного факультету / Волинський державний університет ім. Лесі Українки. – 2001. – Вип. 6. – С. 64–69.

1472.Патер І. Загальна Українська Рада: проблема консолідації національно-демократичних сил / І. Патер // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність : зб. на пошану професора Юрія Сливки. – Львів : Ін-т українознавства ім. Крип'якевича, 2000. – Вип. 7. – С. 256–259.

1473.Патер І. Консолідація національної еліти навколо Союзу визволення України / І. Патер // «Національна еліта та інтелектуальний потенціал України» : м-ли Міжнар. наук. конф. – Львів, 1996. – С. 72–73.

1474.Патер І. Союз визволення України / І. Патер. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. – 346 с.

1475.Патер І. Перемишль і Перемищина під час російської окупації у березні–червні 1915 року (за матеріалами ЦДІА України у Львові) / І. Патер // Перемишль і Перемиська земля протягом віків. – Перемишль–Львів, 1996. – С. 162–175.

1476.Патер І. Союз визволення України : самостійність і соборність (за матеріалами періодичних видань 1914–1918 рр.) / І. Патер // Українська періодика і сучасність. – Львів, 1995. – С. 157–161.

1477.Патер І. Український рух в роки Першої світової війни / І. Патер, Є. Франчук // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 116–120.

1478.Патрило І. Джерела й бібліографія історії Української Церкви / І. Патрило. – Roma, 1975. – Vol. 1. – 346 p.; 1988. – Vol. 2. – 485 p.

1479.Патриляк І. Нетрадиційні погляди на українсько-польські взаємини / І. Патриляк // Молода нація. – 2001. – № 1. – С. 185–188.

1480. Пахолко С. Зображення у фалеристиці Галицького Лева та св. Михаїла як символів єдності і спільної боротьби за державну незалежність / С. Пахолко, О. Мартин // Шоста наукова геральдична конференція (Львів, 27–29 березня 1997 року) : матеріали. – Львів, 1997. – С. 68–71.

1481. Пачовський В. Виклади про національне освідомлення полонених у таборі Кніттельфельд / В. Пачовський // Союз Визволення України 1914–1918. – Відень ; Нью-Йорк, 1979. – С. 95–98.

1482. Пашаева Н. М. Галиция под властью Австрии в русской и советской исторической литературе: библиография / Н. М. Пашаева // Международные связи Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы и славяно-германские отношения. – М., 1968. – С. 295–324.

1483. Пашаева Н. Очерки истории русского движения в Галичине XIX–XX вв. / Н. Пашаева. – М., 2000. – 201 с.

1484. Пащенко О. Заснування Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету / О. Пащенко // Наша культура. – Львів, 1936. – Кн. 5. – С. 336–340.

1485. Педич В. Сесія Української Національної Ради (січень 1919 р.) у Станіславові на сторінках часопису «Нове життя» / В. Педич, О. Марущенко // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 57–60.

1486. Пекарчук І. Правда про 10. і 11. листопада 1920 р. / І. Пекарчук // Літопис Червоної Калини. – 1933. – Ч. 1. – С. 8–10.

1487. Пеленський Я. Україна в польській опозиційній публіцистиці / Я. Пеленський // Віднова. – Мюнхен, 1985–1986. – № 4. – С. 5–21.

1488. Пендзей І. Окремі аспекти історіографії ЗУНР / І. Пендзей // Галичина. – Івано-Франківськ, 2001. – Ч. 5–6. – С. 210–213.

1489. Передвісники і творці Листопадового зриву : західньо-українські громадські і політичні діячі / ред. Степан Волинець. – Вінніпег : Тризуб, 1965. – 324 с.

1490. Передерко В. Галичина як об'єкт зовнішньої політики Росії на початку XX ст. у публіцистичній творчості сучасників / В. Передерко // Україна соборна : зб. наук. статей. – К., 2005. – Вип. 2, ч. 3 : Історична регіоналістика в контексті соборності України. – С. 227–237.

1491. Передирій В. А. «Літопис Червоної Калини» – воєнно-історичний журнал (1929–1939 рр.) / В. А. Передирій // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики / за ред. М. М. Романюка. – Львів, 1998. – Вип. 5. – С. 223–227.

1492. Передирій В. Питання воєнної історії на сторінках періодичних видань «Червона Калина» / В. Передирій // Українська періодика : Історія і сучасність : доп. та повід. шостої Всеукр. наук.-теорет. конф., 11–13 трав. 2000 р. / за ред. М. М. Романюка. – Львів, 2000. – С. 290–293.

1493. Перейда Ю. Апостол церковного єднання / Ю. Перейда. – Львів : Свічадо, 1994. – 36 с.

1494. Перемишль – західний бастион України : зб. м-лів. до історії Перемишля і Перемиської землі, зладжений редакційною колегією під проводом проф. Б. Загайкевича. – Перемиський видавничий комітет : Нью-Йорк ; Філадельфія, 1961. – 414 с.

1495. Перемишль і Перемиська земля протягом віків : зб. наук. праць і м-лів Міжнар. наук. конф., 24–25 червня 1994 в Перемишлі. – Перемишль ; Львів, 1996. – 397 с.

- 1496.Перепада В. В. Еволюція українсько-німецьких відносин в умовах Першої світової війни та Української революції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / В. В. Перепада. – Запоріжжя, 2005. – 19 с.
- 1497.Періодика Західної України 20–30-ті рр. ХХ ст. : м-ли до бібліографії / за ред. М. М. Романюка. – Львів : Фенікс, 1998. – 319 с.
- 1498.Перша світова війна і слов'янські народи : м-ли міжнар. наук. конф., 14–15 травня 1998. – К., 1998. – 251 с.
- 1499.Перша світова війна та історичні долі народів Центральної та Східної Європи : м-ли міжнар. наук. конф., присвяченої 80-річчю Буковинського народного віча (Чернівці, 22–24 верес. 1998 р.). – Чернівці : Рута, 2000. – 326 с.
- 1500.Петегирич В. М. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України / В. М. Петегирич // Енциклопедія історії України : в 5 т. / редкол. : В. А. Смолій (голова) [та ін.]. – К. : Наук. думка, 2005. – Т. 3 : Е–Й. – С. 500–501.
- 1501.Петришин Г. Р. Проблеми національного самоутвердження в Західній Україні (друга половина ХІХ ст. – 30-ті роки ХХ ст.) : дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.02 / Г. Р. Петришин. – К., 1997. – 185 с.
- 1502.Петрів В. Спомини з часів української революції (1917–1921) : в 4 ч. / В. Петрів. – Львів : Червона Калина, 1927–1931. – Ч. 1 : Гетьманщина і повстання Директорії. – 120 с.
- 1503.Петрій І. Національне питання в політиці російської адміністрації / І. Петрій // Військово-науковий вісник. – Львів : Львів. військ. ін-т, 2005. – Вип. 7 – С. 215–221.
- 1504.Пивовар С. Берестейський мирний договір крізь призму ставлення українського народу до державності / С. Пивовар // Київська старовина. – 1991. – № 1. – С. 31–48.
- 1505.Пижик А. М. Розвиток вітчизняної конституційної думки та практики у 1917–1920 роках : сучасна історіографія проблеми / А. М. Пижик // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2004. – Вип. 71–72. – С. 50–52.
- 1506.Пилипів В. І. Відображення в джерелах взаємодії східно- та західноукраїнських політичних сил у боротьбі за соборність України в 1900–1918 рр. / В. І. Пилипів // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Історія». – 2005. – Ч. 77–79. – С. 127–130.
- 1507.Пилипів В. І. Джерела з історії взаємовідносин Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спец. іст. дисципліни» / В. І. Пилипів. – К., 2003. – 15 с.
- 1508.Пилипів В. І. Джерельне значення підготовчих матеріалів договору та Акта злуки для дослідження історії соборності України / В. І. Пилипів // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – К., 2000. – С. 36–38.
- 1509.Пилипів В. І. Класифікація та інформативні можливості джерел з історії взаємовідносин Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки / В. І. Пилипів // Проблеми архівознавства і джерелознавства : зб. наук. праць. – К., 2001. – Вип. 1. – С. 212–222.
- 1510.Пиріг Р. Політика гетьманської Української Держави щодо інших етнографічно-українських територій / Р. Пиріг // Проблеми соборності України у ХХ столітті. – К., 1994. – С. 83–89.

1511. Питання історії Великої війни 1914–1918 рр. : зб. наук. статей. – Чернівці, 1995 . – 29 с.
1512. Підгаєцький В. В. Основи теорії та методології джерелознавства з історії України ХХ століття : навч. посіб. для істор. ф-тів ун-тів / В. В. Підгаєцький. – Дніпропетровськ, 2001. – 391 с.
1513. Піддубний І. Проблема возз'єднання українських земель в суспільно-політичній думці Буковини (1918–1930 рр.) / І. Піддубний // Українська соборність : ідея, досвід, проблеми. (До 80-річчя Акта злуки 22 січня 1919 р.) : збірник. – К. : ІПІЕНД, 1999 . – С. 271–282.
1514. Під прапором Жовтня : Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на піднесення революційного руху в Західній Україні (1917–1920) : док. і м-ли / ред. О. Карпенко. – Львів : Каменярь, 1957. – Т. 1. – 660 с.
1515. Пікулик Н. Климентій Шептицький. Популярний нарис / Н. Пікулик, Л. Сенік . – Львів : Свічадо, 1997. – 65 с.
1516. Пікуляк М. Національна ідея в політичних програмах та практичній діяльності Української радикальної партії (1918–1939 рр.) / М. Пікуляк // Україна соборна : зб. наук. статей. – К., 2005. – Вип. 2, ч. І. – С. 192–201.
1517. Пікуляк М. Проблема державно-політичного розвитку України в діяльності Української радикальної партії / М. Пікуляк // Галичина. – Івано-Франківськ. – 2004. – № 10. – С. 179–186.
1518. Піпаш В. Гуцульська Республіка – предтеча Карпатської України / В. Піпаш // Розбудова держави. – 1995. – № 7/8. – С. 21–24.
1519. Піскун О. І. Соборність і деякі актуальні проблеми сучасної етнополітики // Проблеми соборності України у ХХ столітті / О. І. Піскун. – К., 1994. – С. 8–14.
1520. Піскун В. М. «Український історик» у правдивому висвітленні історії Української революції (1917–1920) / В. М. Піскун // Український історик. – Нью-Йорк ; Мюнхен, 1994. – № 1–4. – С. 64–67.
1521. Плекан Ю. Вплив польських чинників на українське питання в Галичині 1914–1915 рр. (політичний аспект) / Ю. Плекан // Перша світова війна і слов'янські народи : м-ли міжнар. наук. конф., 14–15 травня 1998 р. – К., 1998. – С. 161–165.
1522. Плекан Ю. Духовне життя в Коші Легіону УСС / Ю. Плекан // Лицарі рідного краю : січово-стрілецька традиція в історії, культурі та мистецтві України ХХ століття : м-ли Всеукр. наук.-теор. конф., присвяченої пам'яті організатора січово-стрілецького руху в Галичині, генерального отамана Українського січового союзу, голови Української Боевої Управи Кирила Трильовського, 17 травня 2007 р. / упоряд., ред. І. Монолатія. – Коломия : Вік, 2007. – С. 83–84.
1523. Плисюк В. Формування легіону Українських січових стрільців напередодні Першої світової війни / В. Плисюк // Військово-науковий вісник. – Львів : Львів. військ. ін-т, 2005. – Вип. 7. – С. 222–229.
1524. Плющ В. Лікарі – політичні та громадські діячі українського національного руху / В. Плющ // Наукові записки. – Мюнхен : Український техн.-госп. ін-т, 1968/1969. – Вип. 18. – С. 188–217.
1525. Погребенник Ф. Левко Бачинський / Ф. Погребенник. – Коломия, 1994. – 32 с.
1526. Погребинська І. Євреї в Західноукраїнській Народній Республіці. (До проблеми українсько-єврейських взаємин) / І. Погребинська, М. Гон. – К., 1997. – 84 с.

1527. Подольський А. Єврейські студії в Україні : розвиток, тенденції, перспективи [Електронний ресурс] / А. Подольський. – Режим доступу : <http://tdcsp.org.ua/Podolsk1.htm>.
1528. Полеві духовники Української Галицької Армії. (Матеріали до історії). – Вінніпег : Вид. о. Іван Лебедович. – 325 с.
1529. Політична наука : словник : категорії, поняття і терміни. – Львів : Кальварія, 2003. – 500 с.
1530. Полек В. Відомі педагоги Прикарпаття : біографічний довідник (до 1939 року) / В. Полек, В. Дзвінчук, Ю. Угорчак. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1997. – Т. 1. – 204 с.
1531. Полек В. Корона і коронація Данила Галицького / В. Полек. – 2-ге вид. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2003. – 47 с.
1532. Полек В. Нарис історії Івано-Франківської греко-католицької єпархії. Шематизм Івано-Франківської єпархії / В. Полек. – Івано-Франківськ, 1995. – С. 99–156.
1533. Полек В. Сторінки українсько-німецьких історико-культурних взаємин / В. Полек, Б. Ступарик. – Івано-Франківськ, 1999. – 89 с.
1534. Політична історія України. ХХ століття : у 6 т. / редкол. : І.Ф. Курас (голова) [та ін.]. – К. : Генеза, 2003. – Т. 2 : Революція в Україні : політико-правові моделі та реалії (1917–1920) / В. Ф. Солдатенко (кер.), В. Ф. Верстюк. – 488 с.
1535. Полонська-Василенко Н. Історія України / Н. Полонська-Василенко. – К. : Либідь, 1992. – Т. 2 : Від середини XVII століття до 1923 року. – 606 с.
1536. Полонська-Василенко Н. Українська історіографія / УВАН ; Н. Полонська-Василенко. – Мюнхен, 1971. – 104 с.
1537. Полонська-Василенко Н. Український Вільний Університет / Н. Полонська-Василенко // Український історик. – Нью-Йорк ; Мюнхен, 1971. – Ч. 1–2. – С. 17–27.
1538. Понятишин П. Українська справа в Америці під час Першої світової війни / П. Понятишин // Золоті роковини : календар-альманах Українського Народного Союзу на рік 1967. – Нью-Йорк : Свобода. – С. 185–196.
1539. Попик С. Дискусії в Австрії навколо етнічних термінів «Ruthenen», «Ukrainern» (1914–1918 рр.) / С. Попик // Питання історії Великої війни 1914–1918 рр. : зб. наук. статей. – Чернівці, 1995. – С. 12–18.
1540. Попик С. Українське питання в політиці Австрії в роки Першої світової війни (1914–1918 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / С. Попик. – Чернівці, 1996. – 24 с.
1541. Попик С. Українці в Австрії 1914–1918. Австрійська політика в українському питанні періоду Великої війни / С. Попик. – К. ; Чернівці : Золоті литаври, 1999. – 236 с.
1542. Попик С. «Ukrainische Kronland». З історії австрійської політики в українському питанні (1914–1918) / С. Попик // Європейська політика : від регіональних конфліктів до Першої світової війни : зб. наук. статей. – Чернівці, 1995. – С. 88–94.
1543. Портнов А. Українська радянська історіографія : до постановки проблеми / А. Портнов // Сучасність. – 2000. – № 6. – С. 112–116.
1544. Пославська Г. Берестейський мир і соборність України / Г. Пославська // Галичина. – Івано-Франківськ, 2001. – № 5/6. – С. 185–189.
1545. Потапова Л. В. Розвиток національної школи в Україні (1917–1933 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Л. В. Потапова. – Луганськ, 1998. – 24 с.

- 1546.Потічний П. Українсько-єврейські відносини : теорія і практика [Електронний ресурс] / П. Потічний. – Режим доступу : <http://www.holocaust.kiev.ua.ua/bulletin/vip11/htm>.
- 1547.Потульницький В. А. Історія української політології. (Концепції державності в українській зарубіжній історико-політичній науці) / В. А. Потульницький. – К. : Либідь, 1992. – 230 с.
- 1548.Потульницький В. Огляд фондів українських архівів і бібліотек Відня / В. Потульницький // Українсько-австрійські культурні взаємини в другій половині XIX – початку XX століття. – К. ; Чернівці, 1999. – С. 60–67.
- 1549.Потульницький В. Проблема регіоналізму в українській політичній та історичній думці XIX – першої половини XX ст. (на прикладі образу Галичини) / В. Потульницький // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2000. – Вип. 35–36. – С. 150–167.
- 1550.Потульницький В.А. Україна і всесвітня історія. Історіографія світової та української історії XVII–XX століть / В.А. Потульницький. – К. : Либідь, 2002. – 480 с.
- 1551.Правдюк О. Січові стрільці в піснях і в реальній дійсності / О. Правдюк // Народна творчість та етнографія. – 1991. – № 3. – С. 3–10.
- 1552.Пресіг О. Василь Вишиваний (Вільгельм Габсбург) – полковник УСС / О. Пресіг // Вісті комбатанта. – 1994. – № 1. – С. 86–93.
- 1553.Приходько В. Повстання Українського державного Університету в Кам'янцю на Поділлі / В. Приходько // Наша Культура. – Варшава, 1935. – Кн. 6. – С. 365.
- 1554.Правда про унію : докум. і м-ли – Львів : Каменяр, 1965. – 376 с.
- 1555.Притуляк П. П. Політика Центральної Ради щодо війни і реалізації Брестського мирного договору (березень 1917 – квітень 1918 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / П. П. Притуляк . – Запоріжжя, 1999. – 19 с.
- 1556.Проблеми соборності України у XX столітті : м-ли круглого столу, присвяченого 75-тій річниці Акта злуки Української Народної Республіки і Західноукраїнської Народної Республіки, 24 січня 1994 р. – К. : Ін-т нац. відносин і політології НАН України, 1994. – 230 с.
- 1557.Проблеми української історіографії : м-ли Всеукр. наук. конф., присвяченої 30-річчю Українського історичного товариства і журналу «Український історик», 2 березня 1996 р. – Мукачеве, 1996. – 285 с.
- 1558.Про Великого Митрополита Андрея / біб-ка Логосу. – Йорктон, 1961. – Т. XXIII. – 116 с.
- 1559.Продаднюк Ф. Питання соборності українських земель в добу гетьманату Павла Скоропадського / Ф. Продаднюк // Українська соборність : ідея, досвід, проблеми. (До 80-річчя Акта злуки 22 січня 1919 р.) : збірник. – К. : ІПіЕНД, 1999. – С. 119–128.
- 1560.Прокіп А. В. Громадська і політична діяльність Михайла Галущинського : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / А. В. Прокіп. – Львів, 2003. – 17 с.
- 1561.Прокопович В. Проблеми соборності і самостійності / В. Прокопович // Шульгин О. Без території. – Париж, 1934. – С. 139–144.
- 1562.Пропам'ятна воєнна відзнака УГА // Українська Галицька Армія : у 40-річчя її участі у визвольних змаганнях в 1918–1920 рр. : м-ли до історії. – Вінніпег, 1958. – Т. 1. –

С. 627–630.

- 1563.Проскураков В. І. Львівські театри. Час і архітектура / В. І. Проскураков, Ю. В. Ямаш. – Львів : Центр Європи, 1997. – 130 с.
- 1564.Прохода В. Вплив «Фрайштадтської республіки» і СВУ на українську чинність у старшинських таборах у Терезіні та Йозефові / В. Прохода // Союз Визволення України 1914–1918. – Відень ; Нью-Йорк, 1979. – С. 51–56.
- 1565.Прохода В. Національно-культурна революція у війську / В. Прохода // Наукові записки. – Мюнхен : Укр. тех.-госп. ін-т, 1968/1969. – Вип. 18. – С. 260–270.
- 1566.Процес генерала Мирона Тарнавського в 1919 р. : матеріали. – Вінніпег, 1976. – 72 с.
- 1567.Пшеничний Є. Яків Оренштайн і його видавнича діяльність / Є. Пшеничний // Єврейська історія та культура в Україні : м-ли конф. (Київ, 8–9 груд. 1994 р.). – К., 1995. – С. 160–164.
- 1568.Пясецький В. Волинські біженці у спогадах галичан / В. Пясецький // Документально-художня проза про Першу світову війну : м-ли і тези доп. та повід. міжнародної наук.-практ. конф., 23–26 жовтня 1994 р. – Луцьк, 1994. – С. 140–141.
- 1569.Рабій Ю. Дрогобицька революція в 1919 р. / Ю. Рабій // Свобода. – 1962. – 18, 19 травня.
- 1570.Рабінович Я. Й. Євреї між століттями надій : політологічне дослідження / Я. Й. Рабінович. – Івано-Франківськ, 1997. – 275 с.
- 1571.Радевич-Винницький Я. До історії українсько-єврейських відносин (згадки про єврейську долю у «Кривавій книзі» екзильного уряду ЗУНР) / Я. Радевич-Винницький // Єврейська історія та культура в Україні : м-ли конф. (Київ, 8–9 груд. 1994 р.). – К., 1995. – С. 170–174.
- 1572.Радевич-Винницький Я. Чи стане минуле історією? / Я. Радевич-Винницький // Кривава книга. Передрук видань 1919 та 1921 років. – Дрогобич : Відродження, 1994. – С. 3–13.
- 1573.Радченко Л. О. Національно-демократичної революції в Україні 1917–1929 років у новітній вітчизняній та зарубіжній літературі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спец. іст. дисципліни» / Л. О. Радченко. – Харків, 1996. – 26 с.
- 1574.Радченко Л. О. Сучасна історіографія національно-демократичної революції в Україні 1917–1929 рр. / Л. О. Радченко. – Харків : Око, 1996. – 120 с.
- 1575.Радько П. Г. Національні традиції державотворення в українській історіографії та політичній літературі ХХ століття : концепції, ідеї, реалії / П. Г. Радько. – К. : Ін-т укр. археографії та державотворення ім. М. С. Грушевського НАН України, 1999. – 388 с.
- 1576.Райківський І. Взаємини українських соціал-демократів Галичини з Польською партією соціалістичною / І. Райківський // Галичина. – Івано-Франківськ, 2002. – № 8. – С. 70–86.
- 1577.Райківський І. Галицька соціал-демократія в Українській революції 1917–1920 рр. / І. Райківський // Галичина. – Івано-Франківськ, 1998. – № 2. – С. 42–55.
- 1578.Райківський І. Діяльність Української соціал-демократичної партії в ЗУНР (листопад 1918 року – липень 1919 року / І. Райківський // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ, 1998. – Вип. І. – С. 110–127.

1579. Райківський І. Селянсько-робітничий союз у Західній Області ЗУНР / І. Райківський // Галичина. – Івано-Франківськ, 2001. – № 5/6. – С. 220–225.
1580. Райківський І. Я. Українська соціал-демократична партія (1918–1939 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / І. Я. Райківський. – Львів, 1996. – 20 с.
1581. Расевич В. В. Українська національно-демократична партія (1899–1918 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / В. В. Расевич. – Львів, 1996, – 22 с.
1582. Расевич В. Діяльність українських політичних організацій у Відні під час Першої світової війни / В. Расевич // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1999. – Вип. 34. – С. 317–330.
1583. Расевич В. Зовнішньополітичні орієнтації австрійських українців (1912–1918 рр.) / В. Расевич // Матеріали засідань Історичної та Археографічної комісії НТШ в Україні. – Львів, 1999. – Вип. 2 (1995–1997 рр.). – С. 253–269.
1584. Расевич В. Меморандум від липня 1915 р. до австрійського уряду про необхідність вживання національної назви «українці» / В. Расевич // Україна в минулому. – К. ; Львів, 1994. – Вип. 5. – С. 172–180.
1585. Расевич М. Митрополит Андрей (Шептицький) і проблема національно-політичної консолідації українців (1900–1918 роки) / М. Расевич // Ковчег. – 2000. – Ч. 2. – С. 212–223.
1586. Расевич В. Роль української національно-демократичної партії в організації українського державного життя / В. Расевич // Матеріали засідань Історичної та Археографічної комісії НТШ в Україні. – Львів, 1999. – Вип. 2 (1995–1997 рр.). – С. 270–278.
1587. Рафальський О. Неукраїнці в українській революції 1917–1920 років (Історіографічний аспект) / О. Рафальський // Галичина. – Івано-Франківськ, 2000. – № 4. – С. 184–190.
1588. Рафальський О. О. Етнонаціональні процеси 20–30-х рр. в Україні в історіографії 90-х рр. / О. О. Рафальський // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2001. – Вип. 53. – С. 52–53.
1589. Рафальський О. О. Національні меншини України у ХХ столітті : історіографічний нарис / О. О. Рафальський. – К. : Плюс, 2000. – 447 с.
1590. Рахманний Р. Українське питання в Англії 50 років тому / Р. Рахманний // Сучасність. – 1963. – № 3. – С. 117–120.
1591. Рева-Родіонова Л. Українське товариство «Сільський господар». 1899–1944 рр. Історія. Досвід / Л. Рева-Родіонова. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2000. – 368 с.
1592. Революції в Україні у ХХ–ХХІ століттях : співчуття епох : м-ли І Міжнар. конф. (Одеса, 18–19 листопада 2005 р.). – Одеса, 2005. – 298 с.
1593. Регіональна політика України : концептуальні засади, історія, перспективи : Міжн. наук.-практ. конф., 10–11 лист. 1994 р. – К., 1995. – 368 с.
1594. Регульський В. Правнича думка у творчій спадщині і діяльності Костя Левицького / В. Регульський / Етнічна історія народів Європи : зб. наук. праць. – К. : УНІСЕРВ, 2001. – Вип. 11. – С. 61–65.
1595. Реєнт О. Ідея соборності України і спроби її реалізації у ХІХ–ХХ ст. / О. Реєнт // Україна соборна : зб. наук. статей. – К., 2005. – Вип. 2. – Ч. 1. – С. 3–11.

- 1596.Реєнт О. Концептуальні проблеми розвитку сучасної історичної науки в Україні / О. Реєнт // Міжнародний науковий конгрес «Українська історична наука на порозі XXI століття» (Чернівці, 16–18 травня 2000 р.) : доп. і повід. / відп. ред. Л. Винар, Ю. Макар. – Чернівці : Рута, 2001. – Т. 1. – С. 34–37.
- 1597.Реєнт О. П. Деякі проблеми історії України XIX – початку XX ст. : стан і перспективи наукової розробки / О. П. Реєнт // Український історичний журнал. – 2000. – № 2. – С. 3–26.
- 1598.Реєнт О. П. Видання Інституту історії України НАНУ / О. П. Реєнт, О. П. Лисенко // Український історичний журнал. – 1998. – № 2. – С. 55–76.
- 1599.Реєнт О. П. Огляд видань Інституту історії НАН України за останнє 10-річчя / О. П. Реєнт, О. П. Лисенко // Історичні зошити. – К., 1997. – 110 с.
- 1600.Реєнт О.П. Українська національна ідея і християнство / О.П. Реєнт, О.П. Лисенко. – К. : Богдана, 1997. – 128 с.
- 1601.Реєнт О. П. Перша світова війна: історико-теоретичні аспекти вивчення проблеми / О. П. Реєнт // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. : зб. наук. праць відділу історії України XIX – початку XX ст. / Інститут історії України НАН України. – К., 2002. – С. 5–11.
- 1602.Реєнт О. Проблеми реалізації української державницької ідеї у часи визвольних змагань 1917–1921 рр. / О. П. Реєнт // Незалежність України : історичні витоки та перспективи : м-ли наук.-прак. конф., 22 серпня 1996 р. – К., 1997. – С. 48–53.
- 1603.Реєнт О. П. Перша світова війна і Україна / О. П. Реєнт, О. В. Сердюк. – К. : Генеза, 2004. – 480 с.
- 1604.Реєнт О. П. Сучасна історична наука в Україні: шляхи поступу / О. П. Реєнт // Український історичний журнал. – 1999. – № 3. – С. 3–22.
- 1605.Реєнт О. Світова війна і загострення суспільної кризи в Україні (1914–1917 рр.) / О. Реєнт // Перша світова війна і слов'янські народи : м-ли міжнар. наук. конф., 14–15 травня 1998. – К., 1998. – С. 7–12.
- 1606.Реєнт О. Україна в імперську добу (XIX – початок XX ст.) / О. Реєнт. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2003. – 340 с.
- 1607.Реєнт О. П. Україна в період Першої світової війни : історіографічний аналіз / О. П. Реєнт, Б. М. Янишин // Український історичний журнал. – 2004. – № 4. – С. 3–37.
- 1608.Реєнт О. Українська еліта 1917–1921 років : реалізація ідеї власної державності / О. Реєнт // Симон Петлюра у контексті українських національно-визвольних змагань : зб. наук. праць. – Фастів : Поліфаст, 1999. – С. 80–84.
- 1609.Реєнт О. Українсько-польські відносини в XIX – на початку XX ст. / О. Реєнт // Історіографічні дослідження в Україні. – К. : НАН України, Ін-т історії України, 2003. – Вип. 13 : у 2 ч : Україна – Польща : історія і сучасність : зб. наук. праць і спогадів пам'яті П. М. Калениченка (1923–1983). – Ч. 1. – С. 90–98.
- 1610.Реєнт О. Україна у Великій війні 1914–1918 рр. : основні дослідницькі напрями в сучасній українській історіографії / О. Реєнт, Б. Янишин // Історичний журнал. – 2005. – № 1. – С. 45–60.
- 1611.Рецензія чи атака? // Вісті комбатанта. – 1963. – Ч. 1. – С. 62–63.
- 1612.Решетило Т. Перша світова війна та Угнів / Т. Решетило // Угнів та Угнівщина : істор.-мемуар. зб. / Український архів. Т. XVI. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1960. – С. 101–114.

- 1613.Ріпецький С. Листопад 1918 року : Листопадовий зрив, Українські Січові Стрільці, полковник Дмитро Вітовський – в кривому дзеркалі споминів Лонгіна Цегельського / С. Ріпецький. – Нью-Йорк ; Детройт : Вид. Братства Українських Січових Стрільців, 1961. – 48 с.
- 1614.Ріпецький С. Українське Січове Стрілецтво. Визвольна ідея і збройний чин / С. Ріпецький. – Нью-Йорк : Червона Калина, 1956 ; Львів, 1995. – 357 с.
- 1615.Ріпецький С. Українсько-польський процес 1918–1923 рр. / С. Ріпецький. – Чикаго ; Нью-Йорк, 1963. – 42 с.
- 1616.Рибак О. З. Ідеологія і суспільна практика жіночого руху на західноукраїнських землях ХІХ – першої третини ХХ ст. : типологія та європейський культурно-історичний контекст : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / О. З. Рибак. – Львів, 2006, – 35 с.
- 1617.Рибалка І. К. Історія Української РСР : дорадянський період / І. К. Рибалка. – К. : Вища школа, 1978. – 575 с.
- 1618.Рибалка К.І. Історія України : дорадянський період / К. І. Рибалка. – К. : Вища школа, 1991. – 573 с.
- 1619.Рибалко О. Корона і митра. Післямова, що наразі не має кінця / О. Рибалко // Пам'ятки України. – 1994. – Ч. 1–2. – С. 31–32, 142.
- 1620.Р. М. Жиди / Р. М. // Енциклопедія українознавства. Словникова частина / гол. ред. проф. д-р В. Кубійович. – Т. 2. – Перевидання в Україні. – Львів, 1993. – С. 670–680.
- 1621.Р. М. Німці на Україні / Р. М. // Енциклопедія українознавства. Словникова частина / гол. ред. проф. д-р В. Кубійович. – Перевидання в Україні. – Львів, 1996. – Т. 5. – С. 1768–1774.
- 1622.Рогатинська земля : історія та сучасність : м-ли першої наук. конф., Рогатин, 24–25 березня 1995 р. – Львів ; Рогатин : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 1995. – 287 с.
- 1623.Роздольський Р. До історії Союзу Визволення України / Р. Роздольський // Український самостійник. – Мюнхен, 1969. – № 1. – С. 31–40 ; № 2. – С. 29–35 ; № 3. – С. 38–42 ; № 4. – С. 32–39 ; № 5. – С. 26–30 ; № 6. – С. 32–38.
- 1624.Розмериця (Лебедева) Ю. О. Державницький погляд Д. Дорошенка на українську історію / Ю. О. Розмериця // Вісник академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2007. – № 1. – С. 227–233.
- 1625.Розовик Д. Ф. Про створення української національно-державної символіки у роки визвольної боротьби (1917–1920 рр.) / Д. Ф. Розовик // Український історичний журнал. – 1999. – № 4. – С. 115–121.
- 1626.Розовик Д. Ф. Українське культурне відродження в роки національно-демократичної революції (1917–1920) / Д. Ф. Розовик. – К. : Київський ун-т, 2002. – 311 с.
- 1627.Романицький Б. Український театр в минулому і тепер / Б. Романицький. – К., 1950. – 285 с.
- 1628.Романюк М. М. Українська преса Львова на зламі століть : від ідеї автономії до державності / М. М. Романюк, М. В. Галушко // Українські часописи Львова 1848–1939 рр. : Історико-бібліографічне дослідження : у 3 т. – Львів : Світ, 2002. – Т. 2 : 1901–1919 рр. – С. 7–102.

1629. Романюк М. М. Українські часописи Коломиї (1865–1994 рр.) : Історико-бібліографічне дослідження / передм. В. Качкана / М. М. Романюк, М. В. Галушко. – Львів, 1996. – 238 с.
1630. Романюк М. Науково-дослідний центр періодики : здобутки, проблеми біографістики і просопографії / М. Романюк // Українська періодика : Історія і сучасність : доп. та повід. дев'ятої Всеукр. наук.-теорет. конф. (Львів, 28–29 жовт. 2005 р.). / за ред. М. М. Романюка. – Львів, 2005. – С. 3–13.
1631. Романюк М. Українська історико-журналістська наука на порозі ХХІ століття / М. Романюк // Українська періодика : Історія і сучасність : доп. та повід. шостої Всеукр. наук.-теорет. конф., 11–13 трав. 2000 р. / за ред. М. М. Романюка. – Львів, 2000. – С. 9–40.
1632. Романюк Т. Архівні матеріали до історії українського шкільництва в Австро-Угорщині / Т. Романюк // Матеріали засідань Історичної та Археографічної комісії НТШ в Україні. – Львів, 1999. – Вип. 2 (1995–1997 рр.). – С. 279–290.
1633. Романюк Т. Документальні матеріали Ярослава Пастернака в архівних збірках Львова / Т. Романюк // Рукописна україніка у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України та проблеми створення інформаційного банку даних : м-ли Міжнар. наук.-практ. конф., 20–21 вересня 1996 р. – С. 213–224.
1634. Романюк Т. До історії становлення української таборової преси (1915–1917 рр.) / Т. Романюк, І. Крупський // Третій Міжнародний конгрес україністів. – Харків, 1996. – Ч. 2. Історія. – С. 213–222.
1635. Россия и Первая мировая война : м-лы междунар. науч. коллоквиума. – С. Пб., 1999. – 563 с.
1636. Рубльов О. С. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних та культурних процесах (1914–1939) / О. С. Рубльов. – К. : Інст історії України НАН України, 2004. – 648 с.
1637. Рубльов О. С. Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. / О. С. Рубльов, О. П. Реєнт. – К. : Альтернативи, 1999. – 320 с.
1638. Рудий Г. Газетна періодика – джерело вивчення проблеми української культури 1917–1920 рр. / Г. Рудий. – К., 2000. – 444 с.
1639. Рудий Г. Я. Розвиток газетної періодики в часи виборювання державності (1917–1920 рр.) / Г. Я. Рудий // VIII Всеукраїнська наукова конференція «Історичне краєзнавство і культура» : наук. доп. та повід. – К. ; Харків : Рідний край, 1997. – Ч. 1. – С. 203–205.
1640. Рудницький М. В наймах у Мельпомени / М. Рудницький. – К. : Мистецтво, 1969. – 343 с.
1641. Рудницький М. Перші революційні подуви / М. Рудницький // Діло. – 1937. – 27 березня. – Ч. 67. – С. 5–6.
1642. Рудницький С. Чому ми хочемо Самостійної України / С. Рудницький. – Львів : Світ, 1994. – 416 с.
1643. Руккас А. О. Польські легіони на фронтах Першої світової війни / А. О. Руккас // Перша світова війна і слов'янські народи : м-ли міжнар. наук. конф., 14–15 травня 1998. – К., 1998. – С. 165–170.
1644. Рукописна україніка у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України та проблеми створення інформаційного банку даних : м-ли Міжнар.

наук.-практ. конф., 20–21 вересня 1996 р. – 653 с.

1645. Русова С. Ф. Культурно-просветительные украинские организации в Галиции / С. Ф. Русова // Украинская жизнь. – 1915. – № 2. – С. 32–43.

1646. Савченко В. Восточная Галиция в 1914–1915 гг. (национально-политическая ситуация и политика российской администрации) / В. Савченко // Отечественная история. – 2002. – № 5. – С. 76–88.

1647. Савченко Г. Майбутнє західноукраїнських земель у поглядах українців російської армії (березень – листопад 1917 року) / В. Савченко // Етнічна історія народів Європи : зб. наук. праць. – К. : УНІСЕРВ, 2001. – Вип. 11. – С. 120–124.

1648. Савченко С. Сучасна українська історіографія : спроба характеристики / С. Савченко // Сучасність. – 1999. – № 11. – С. 127–131.

1649. Савчук Б. Театральне мистецтво ЗУНР / Б. Савчук, Г. Білавич // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6 : Західно-Українська Народна Республіка : історія і традиції. – С. 346–349.

1650. Савчук Б. Вихованці станіславської гімназії в національно-визвольних змаганнях (1914–1939 рр.) / Б. Савчук // Івано-Франківська (Станіславівська) українська державна гімназія : історико-педагогічний нарис / за заг. ред. Б. Ступарика. – Івано-Франківськ, 2000. – С. 112–139.

1651. Савчук Б. Договір Галицької армії з А. Денікіним (листопад–грудень 1919 р.) / Б. Савчук // Галичина. – Івано-Франківськ, 2001. – № 5/6. – С. 214–219.

1652. Савчук Б. Жіноцтво в суспільному житті Західної України (остання третина XIX – 1939 р.) / Б. Савчук. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1998. – 278 с.

1653. Савчук Б. Історія Галичини в англomовних виданнях / Б. Савчук // Галичина. – Івано-Франківськ, 1999. – № 3. – С. 189–193.

1654. Савчук Б. Корчма : алкогольна політика і рух тверезості в Західній Україні у XIX – 30-х роках XX ст. / Б. Савчук. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2001. – 248 с.

1655. Савчук Б. Український Пласт. 1911–1939 / Б. Савчук. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1996. – 264 с.

1656. Савчук Б. П. Українські громадські організації в суспільному житті Галичини (остання третина XIX ст. – кінець 30-х років XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Б. П. Савчук. – Чернівці, 1999. – 36 с.

1657. Сагайдачний П. В його тіні. Симон Петлюра в історії українського народу / П. Сагайдачний. – Нью-Йорк, 1951. – 64 с.

1658. Саєвич Й. Й. Військовополонені українці в таборах Австро-Угорщини і Німеччини в період Першої світової війни : вишкіл та організація побуту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 22.02.22 / Й. Й. Саєвич. – Львів, 2007. – 20 с.

1659. Саєвич Й. Й. Побут і вишкіл військовополонених українців у таборах Австро-Угорщини та Німеччини (1914–1918 рр.) / Й. Й. Саєвич // Військово-науковий вісник. – Львів : Львів. військ. ін-т, 2005. – Вип. 7. – С. 229–242.

1660. Салтовський О. І. Ідея української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора політ. наук : спец. 23.00.01 / О. І. Салтовський. – К., 2003. – 36 с.

- 1661.Салюк А. Питання Холмщини і Підляшшя на Берестейській мирній конференції / А. Салюк // Перша світова війна та історичні долі народів Центральної та Східної Європи : м-ли міжнар. наук. конф., присвяченої 80-річчю Буковинського народного віча (Чернівці, 22–24 верес. 1998 р.). – Чернівці : Рута, 2000. – С. 179–186.
- 1662.Самостійна Україна Р.У.П. – Вецляр : СВУ, 1917. – 44 с.
- 1663.Санцевич А. В. Предмет та об'єкти дослідження історіографії / А. В. Санцевич // Український історичний журнал. – 1989. – № 5. – С. 31–37.
- 1664.Санцевич А. В. Українська радянська історіографія (1945–1982) / А. В. Санцевич. – К. : Вища школа, 1984. – 142 с.
- 1665.Сарбей В. Г. Національне відродження України / В. Г. Сарбей. – К. : Альтернативи, 1999. – 335 с.
- 1666.Сасс С. Усусуи честю і кров'ю вписалися в історію України / С. Сасс // Новий шлях. – Вінніпег, 1955. – Ч. 97. – С. 6–7.
- 1667.Сварник Г. Архівна спадщина Дмитра Донцова / Г. Сварник // До джерел : зб. наук. праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. – К. ; Львів, 2004. – С. 455–477.
- 1668.Сварник Г. Кілька документів до біографії Дмитра Донцова / Г. Сварник // Записки НТШ : праці Історико-Філологічної секції. – Львів, 1994. – Т. ССХХVІІІ. – С. 488–497.
- 1669.Свежинський П. В. Аграрні відносини на Західній Україні в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. / П. В. Свежинський. – Львів : Вид-во Львівського ун-ту, 1966. – 191 с.
- 1670.Свежинський П. В. Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на піднесення аграрного руху в Східній Галичині в 1918 р. / П. В. Свежинський // Український історичний журнал. – 1965. – № 10. – С. 84–89.
- 1671.Седляр О. Андрій Чайковський – повітовий комісар ЗУНР у Самборі / О. Седляр // Науковий вісник Українського Історичного Клубу. – М., 2004. – Т. 9. – С. 196–199.
- 1672.Седляр О. Громадська діяльність Андрія Чайковського в роки Першої світової війни / О. Седляр // Питання історії України : зб. наук. ст. – Чернівці : Зелена Буковина, 2004. – Т. 7. – С. 34–39.
- 1673.Седляр О. В. Громадсько-політична діяльність Андрія Чайковського : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / О. В. Седляр. – Львів, 2005. – 19 с.
- 1674.Семотюк О. Р. Україна в політичному процесі Європи 1914–1921 рр. (за матеріалами німецькомовної літератури) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 / О. Р. Семотюк. – Львів, 1999. – 19 с.
- 1675.Семотюк Я. Українські військові відзнаки : ордени, хрести, медалі та нашивки/ Я. Семотюк. – 2-ге доп. вид. – Торонто : НТШ у Канаді. – 2004. – Т. ХL. – 64 с.
- 1676.Семчишин М. Тисяча років української культури. (Історичний огляд культурного процесу) / М. Семчишин. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто : Наукове товариство ім. Шевченка, 1985. – 550 с.
- 1677.Сенченко Н. М. Історія становлення та розвитку державної бібліографії України (1919–1939 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спец. іст. дисципліни» / Н. М. Сенченко. – К., 1999. – 17 с.

- 1678.Сеньків М. Західноукраїнська Народна Республіка 1918–1919 рр. / М. Сеньків, І. Думинець. – Дрогобич, 1996. – 96 с.
- 1679.Сеньків М. З Історії боротьби за соборність українських земель 1917–1945 рр. / М. Сеньків, І. Думинець. – Дрогобич : Відродження, 1995. – 88 с.
- 1680.Сеньків М. З історії соборності українських земель 1917–1945 рр. / М. Сеньків. – Дрогобич, 1999. – 163 с.
- 1681.Сергійчук В. І. Доля української національної символіки / В. І. Сергійчук. – К. : Знання, 1990. – 48 с.
- 1682.Сергійчук В. Етнічні межі і державний кордон України / В. Сергійчук. – К. : Українська видавнича спілка, 2000. – 432 с.
- 1683.Сергійчук В. І. Національна символіка України / В. Сергійчук. – К. : Веселка, 1992. – 109 с.
- 1684.Сергійчук В. І. Неусвідомлення України. Ставлення світу до української державності : погляд у 1919–1921 роки з аналізом сьогодення / В. І. Сергійчук. – Львів : Свічадо, 2002. – 704 с.
- 1685.Сергійчук В. Погроми в Україні. 1914–1920. Від штучних стереотипів до гіркої правди, приховуваної в радянських архівах / В. Сергійчук. – К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 1998. – 544 с.
- 1686.Сергійчук В. Українська соборність. Відродження українства в 1917–1920 роках / В. Сергійчук. – К., 1999. – 413 с.
- 1687.Сергійчук В. Українські документи у фондах Центрального військового архіву у Варшаві / В. Сергійчук // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 1999. – Т. 4. – С. 184–187.
- 1688.Сергійчук В. Українці в імперії / В. Сергійчук. – К., 1992. – 92 с.
- 1689.Сердюк Н. З історії економічного розвитку України в роки імперіалістичної війни (липень 1914 – липень 1917 рр.) / Н. Сердюк // Перша світова війна і слов'янські народи : м-ли міжнар. наук. конф., 14–15 травня 1998. – К., 1998. – С. 56–61.
- 1690.Сердюк О. В. Біженство в Україні під час Першої світової війни / О. В. Сердюк // Проблеми історії України ХІХ–ХХ ст. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2002. – Вип. 4. – С. 111–133.
- 1691.Середа М. Українське жіноцтво у визвольних змаганнях 1917–1920 рр. / М. Середа // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1937. – Ч. 9. – С. 8–12 ; Ч. 10. – С. 12–14 ; Ч. 11. – С. 14–16.
- 1692.Середницький Я. Український табір військовополонених у Фрайштадті та «Союз визволення України» (рец. на Petra Rappersberger) / Я. Середницький // Над Дніпром і Віслою : Україна і Польща в європейському вимірі – минуле і сучасність. Серія «Історія, Міжнародні системи та глобальний розвиток». – К. ; Торунь, 2003–2004. – № 2/3. – С. 93–107.
- 1693.Середяк А. Краєзнавчі дослідження в Україні (історіографічний аспект) / А. Середяк // Історіографічні дослідження в Україні / відп. ред. Ю. А. Пінчук. – К. : НАН України, Ін-т історії України, 2005. – Вип. 15. – С. 249–272.
- 1694.Середяк А. Товариство «Просвіта» в період Першої світової війни, визвольних змагань українського народу і їх поразки / А. Середяк // Нарис історії «Просвіти». – Львів ; Краків ; Париж : «Просвіта», 1993. – С. 42–52.

1695.Сидоренко Н. Національно-духовне самоствердження : у 3 ч. / Н. Сидоренко. – К. : Дослідницький центр історії української преси, 2000. – Ч. 1 : Українська таборова періодика часів Першої світової війни – 202 с.

1696.Сидоренко О. Українська таборова преса часів Першої світової війни : анотований бібліогр. покажчик / О. Сидоренко. – К., 1995. – 30 с.

1697.Сидоренко О. Українська таборова преса часів Першої світової війни : політично-національні орієнтири / О. Сидоренко // Третій Міжнародний конгрес українців. – Харків, 1996. – Ч. 2 : Історія. – С. 207–211.

1698.Симоненко Р. Г. Імперіалістична політика Антанти і США щодо України у 1919 р. / Р. Г. Симоненко. – К. : Вид-во АН УРСР, 1962. – 440 с.

1699.Симоненко Р. Іван Лисяк-Рудницький / Р. Симоненко // Історіографічні дослідження в Україні / відп. ред. Ю.А. Пінчук. – К. : НАН України, Ін-т історії України, 2005. – Вип. 15 : Визначні постаті української історіографії XIX–XX ст. – С. 572–611.

1700.Симон Петлюра : статті, листи, документи. – Нью-Йорк : УВАН, 1956, 1958. – Т. 1. – 1956. – 479 с. ; Т. 2. – 1958. – 600 с.

1701.Сирота Л. Літературна група «Митуса» (до висвітлення життєвого і творчого шляху її представників) / Л. Сирота // Рукописна українка у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка НАН України та проблеми створення інформаційного банку даних : м-ли Міжнар. наук.-практ. конф., 20–21 вересня 1996 р. – С. 263–275.

1702.Сирота Р. Матеріали до історії ЗУНР у Державному архіві Великобританії / Р. Сирота // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 49–57.

1703.Сислюк Я. М. Грушевський і українська національна символіка / Я. М. Сислюк // Михайло Грушевський і Західна Україна : доп. і повід. наук. конф. (м. Львів, 26–28 жовтня 1994 р.): до 100-річчя від початку діяльності М. Грушевського у Львівському університеті. – Львів : Світ, 1995. – С. 294–296.

1704.Сич О. На зламі двох епох (до питання про зміни в суспільній свідомості після Першої світової війни) / О. Сич // Вісник державної академії керівних кадрів культури і мистецтва. – 2001. – № 4. – С. 62–70.

1705.Сыч А. О некоторых психологических последствиях Первой мировой войны / А. Сыч // Перша світова війна та історичні долі народів Центральної та Східної Європи : м-ли міжнар. наук. конф., присвяченої 80-річчю Буковинського народного віча (Чернівці, 22–24 верес. 1998 р.). – Чернівці : Рута, 2000. – С. 235–240.

1706.Сідак В. С. Діяльність спецслужб Австро-Угорщини й Німеччини на українських землях Російської імперії / В. С. Сідак // Український історичний журнал. – 1997. – № 3. – С. 45–58.

1707.Сідак В. С. Діяльність спецслужб Російської імперії на українських землях Австро-Угорщини (кінець XIX – початок XX ст.) / В. С. Сідак // Український історичний журнал. – 1998. – № 3. – С. 84–92.

1708.Сідак В. С. Національні спецслужби в період Української революції 1917–1921 рр. (невідомі сторінки історії) / В. С. Сідак. – К. : Альтернативи, 1998. – 320 с.

1709.Сідак В. С. З історії української розвідки та контррозвідки : нариси / В. С. Сідак, В. С. Степанков. – К. : Вид-во Ін-ту СБУ, 1994. – 401 с.

1710.Сідак В. С. Українські землі кінця XIX – початку XX ст. – арена таємної боротьби європейських держав : Історико-правовий аналіз діяльності спецслужб / В. С.

Сідак. – К. : Вид-во Ін-ту СБУ, 1997. – 289 с.

1711.Сімович В. Початки національно-просвітньої праці серед полонених українців у таборі Фрайштадт / В. Сімович // Союз Визволення України 1914–1918. – Відень ; Нью-Йорк, 1979. – С. 83–94.

1712.Сімович В. Союз Визволення України (з приводу чверть століття заснови) / В. Сімович // Календар-альманах «Дніпро». – Львів, 1939. – С. 51–59.

1713.Сімович В. Шевченків «Заповіт» : 1914 р. / В. Сімович // Пам'яткова книжка Союзу Визволення України і Календар на 1917 рік. – Відень, 1917. – С. 10–12.

1714.Сініцький А. Антиукраїнська політика російського самодержавства (1900–1914 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / А. Сініцький. – К., 1997. – 22 с.

1715.Сіреджук П. Німецько-українські взаємини у Східній Галичині ХХ ст. / П. Сіреджук // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич : Коло, 2004. – Вип. 8. – С. 282–373.

1716.Сіреджук П. Німці Східної Галичини у ХІV–ХХ ст. : польська історіографія питання / П. Сіреджук // Мандрівець. – 2005. – Ч. 3. – С. 39–46.

1717.Сіреджук П. Участь німців-галичан у визвольних змаганнях українців за соборність України / П. Сіреджук // Україна соборна : зб. наук. статей. – К., 2005. – Вип. 2, ч. 2. – С. 272–282.

1718.Сірополко С. Історія освіти в Україні / С. Сірополко. – К. : Наукова думка, 2001. – 912 с.

1719.Січинський В. Тризуб і прапор / В. Січинський. – Львів : Місіонар. – 1995. – 61 с.

1720.Січинський В. Український тризуб і прапор / В. Січинський. – Вінніпег : Тризуб, 1953. – 71 с.

1721.Сколоздра Р. Стрілецькі прапори / Р. Сколоздра // Шоста наукова геральдична конференція (Львів, 27–29 березня 1997 р.) : матеріали. – Львів, 1997. – С. 81–82.

1722.Скорич Л. Військова співпраця УНР і ЗУНР / Л. Скорич // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія «Історія». – Тернопіль, 2006. – Вип. 11. – С. 28–32.

1723.Скорич Л. В. УНР і ЗУНР: військово-політичне протистояння : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 20.02.22 / Л. В. Скорич. – Львів, 2007. – 19 с.

1724.Скорич Л. Участь наддніпрянських військовиків у розбудові та реорганізації Галицької армії (січень–серпень 1919 р.) / Л. Скорич / Вісник Національного університету «Львівська Політехніка». – Львів, 2006. – № 555 : Держава та армія. – С. 58–64.

1725.Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 / П. Скоропадський. – К. ; Філадельфія, 1995. – 443 с.

1726.Скоропис-Йолтуховський О. Значення самостійної України для європейської рівноваги / О. Скоропис-Йолтуховський. – Відень, 1916. – 312 с.

1727.Скоропис-Йолтуховський О. Мої «злочини» / О. Скоропис-Йолтуховський // Хліборобська Україна : збірник. – Відень, 1920–1921. – Ч. 2, 3, 5. – С. 191–237.

1728.Скоропис-Йолтуховський О. Табори полонених українців / О. Скоропис-Йолтуховський. – Одеса, 1918. – 113 с.

- 1729.Скотинський Т. Герб України / Т. Скотинський // Історичний календар-альманах «Червоної Калини» на 1928 рік. – Львів, 1927. – С. 49–53.
- 1730.Скотинський Т. Український Герб та Прапор / Т. Скотинський. – Львів, 1935. – 41 с.
- 1731.Славінський М. Історія України : курс лекцій / М. Славінський. – Регенсбург ; Берхтесгаден : Укр. тех.-госп. інт, 1947. – 216 с.
- 1732.Сливка Ю. Етапи та головні напрями дослідження ЗУНР в українській історіографії / Ю. Сливка // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 3–9.
- 1733.Сливка Ю. Ю. Боротьба за возз'єднання українських земель в єдиній державі в період перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції та іноземної воєнної інтервенції в Країну Рад (1917–1920 рр.) / Ю. Ю. Сливка // Возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною / відп. ред. Ю. Ю. Сливка. – К. : Наукова думка, 1989. – С. 7–56.
- 1734.Сливка Ю. Ю. Боротьба трудящих Східної Галичини проти іноземного поневолення / Ю. Ю. Сливка. – К. : Наукова думка, 1973. – 254 с.
- 1735.Сливка Ю. Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920–1939) / Ю. Ю. Сливка. – К. : Наукова думка, 1985. – 271 с.
- 1736.Сливка Ю. Ю. Сторінки історії КПЗУ / Ю. Ю. Сливка. – Львів : Каменяр, 1989. – 93 с.
- 1737.Слободич О. Історія Галичини в рр. 1918–19 : нарис історії української революції 1917–1920 / О. Слободич. – Яворів, 1930. – 44 с.
- 1738.Слоньовська М. Пор. Василь Кузьмин, пор. Клим Утриско / М. Слоньовська // Літопис Червоної Калини. – 1930. – Ч. 7–8. – С. 32–33.
- 1739.Смаль-Стоцький Р. Початок віднови Української Державности / Р. Смаль-Стоцький // Золоті роковини : еалендар-альманах Українського Народного Союзу на рік 1967. – Нью-Йорк : Свобода. – С. 88–106.
- 1740.Смолій В. Видатна віха української історії / В. Смолій // Українська соборність : ідея, досвід, проблеми (до 80-річчя Акта злуки 22 січня 1919 р.) : збірник. – К. : ПІЕНД, 1999. – С. 12–22.
- 1741.Смолій В. Вступаючи у XXI століття: деякі теоретично-методологічні аспекти історичних досліджень в Україні / В. Смолій // Українська історична наука на сучасному етапі розвитку : міжнар. наук. конгрес українських істориків (Кам'янець-Подільський, 17–18 вересня 2003 р.) : доп. і повід. – Кам'янець-Подільський ; К. ; Нью-Йорк ; Острог, 2005. – Т. 1. – С. 27–34.
- 1742.Соборність і сучасність. – Івано-Франківськ, 1999. – 127 с.
- 1743.Соборність України : у 2 кн. / І. Л. Гошуляк, І. І. Дробот, В. В. Кривошея, В. Ф. Солдатенко. – К. : Ін-т політолог. і етнонац. досліджень, Бібліотека українця, 2000. – Кн. 1. – 148 с. ; Кн. 2. – 264 с.
- 1744.Сокульський А. Національна символіка України / А. Сокульський. – Запоріжжя : Інтербрук, 1993. – 104 с.
- 1745.Солдатенко В. Соборницький процес 1918–1919 рр. в працях перших істориків української революції / В. Солдатенко // Українська соборність : ідея, досвід, проблеми (до 80-річчя Акта злуки 22 січня 1919 р.). – К., 1999. – С. 129–143.

1746. Солдатенко В. Ф. Володимир Винниченко: на перехресті соціальних і національних прагнень / В. Ф. Солдатенко. – К. : Світогляд, 2005. – 324 с.
1747. Солдатенко В. Ф. Проблема класово- і національно-політичних сил у концепції української революції / В. Ф. Солдатенко // Український історичний журнал. – 1997. – № 5. – С. 3–16.
1748. Солдатенко В. Ф. Галицька армія у Наддніпрянській Україні / В. Ф. Солдатенко, Б. П. Савчук. – К. : Світогляд, 2004. – 213 с.
1749. Солдатенко В. Ф. Стан історіографічної розробки та актуальні проблеми історії української революції / В. Ф. Солдатенко // Український історичний журнал. – 1999. – № 1/2. – С. 68–85.
1750. Солдатенко В. Ф. Українська революція і етнонаціональні відносини: проблеми дослідження / В. Ф. Солдатенко // Наукові записки ІПіЕНД. – К., 1999. – Вип. 8. – С. 3–20.
1751. Солдатенко В. Ф. Українська революція. Історичний нарис / В. Ф. Солдатенко. – К. : Либідь, 1999. – 976 с.
1752. Солдатенко В. Ф. Українська революція : концепція та історіографія / В. Ф. Солдатенко. – К. : Книга Пам'яті України, 1997. – 441 с.
1753. Солдатенко В. Ф. Українська революція : концепція та історіографія (1917–1920 рр.) / В. Ф. Солдатенко. – К. : Книга Пам'яті України, 1999. – 508 с.
1754. Сосновський М. Дмитро Донцов : політичний портрет / М. Сосновський. – Нью-Йорк ; Торонто, 1974. – 420 с.
1755. Сохоцький І. Будівничі новітньої української державності в Галичині / І. Сохоцький // Історичні постаті Галичини ХІХ–ХХ ст. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто : Б-ка українознавства, 1961. – С. 76–247.
1756. Сохоцький І. Станиславів – тимчасова столиця ЗУНР / І. Сохоцький // Альманах Станиславівської землі : зб. м-лів до історії Станиславова і Станиславівщини / ред.-упоряд. Б. Кравців. – Нью-Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1975. – С. 113–118.
1757. Союз Визволення України 1914–1918. – Відень ; Нью-Йорк, 1979. – 197 с.
1758. Спадщина митрополита Андрея Шептицького в національному і духовному відродженні України. – Івано-Франківськ : Плай, 2000. – 158 с.
1759. Список учасників визвольної боротьби між роками 1918–1920 в рядах Української Галицької Армії, що походили зі Станиславщини // Альманах Станиславської землі : зб. м-лів до історії Станиславова і Станиславівщини. Т. 2 / упоряд. К. Климишин. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1985. – С. 246–255.
1760. Срібняк І. Видавнича діяльність полонених українців у Німеччині в 1914–1918 рр. (За матеріалами табірної преси та «Вістника СВУ») / І. Срібняк // Третій Міжнародний конгрес українців, 26–29 серпня 1996 р. Історія. – Харків, 1996. – С. 250–254.
1761. Срібняк І. В. Полонені та інтерновані вояки-українці в Європі (1914–1924 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук : спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / І. В. Срібняк. – К., 2000. – 38 с.
1762. Срібняк І. Діяльність Союзу визволення України серед полонених старшин-українців в таборах Німеччини й Австро-Угорщини (1915–1918 рр.) / І. Срібняк. – К., 1996. – 46 с.

1763.Срібняк І. Матеріали «Вістника Союзу визволення України» (1914–1918) як джерело з історії таборів полонених українців у Німеччині та Австро-Угорщині / І. Срібняк // Українська преса за межами України. – К. : Дослідний центр історії української преси, 1996. – С. 29–36.

1764.Срібняк І. Питання національної самосвідомості на сторінках періодичних видань Союзу Визволення України / І. Срібняк // Національна ідея та національна своєрідність у засобах масової інформації : Асиміляція чи інтеграція в багатонаціональні суспільства Центрально-Східної Європи : м-ли «круглого столу», 22–22 грудня 1997 р. – К., 1997. – С. 88–94.

1765.Срібняк І. Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914–1920 рр.) / І. Срібняк. – К. : Київ. лінгв. ун-тет, 1999. – 296 с.

1766.Срібняк І. Табірні архіви українського вояцтва (1914–1924 рр.) / І. Срібняк // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство : міжвідомч. зб. / ред. кол. Р. Я. Пиріг [та ін.]. – К., 2000. – Вип. 2 : Архівознавчі читання. – С. 63–72.

1767.Срібняк І. Табір полонених українців у Вецлярі (Німеччина) у 1915–1917 рр. / І. Срібняк // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». – К., 1998. – Вип. 2. – С. 38–57.

1768.Срібняк І. Табір полонених українців у Зальцведелі (Німеччина) у 1915–1917 рр. / І. Срібняк // Київська старовина. – 1997. – № 3/4. – С. 139–152.

1769.Ставицька Н. Державна національно-культурна політика серед національних меншин в добу Української революції / Н. Ставицька // Наукові записки ІІІЕНД. – К., 1999. – Вип. 8. – С. 84–91.

1770.Ставничий І. Від повітового міста до столиці ЗУНР / І. Ставничий // Альманах Станиславівської землі : зб. м-лів до історії Станиславова і Станиславівщини / ред.-упоряд. Б. Кравців. – Нью-Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1975. – С. 118–142.

1771.Станімір О. Моя участь у визвольних змаганнях / О. Станімір. – Торонто, 1966. – 192 с.

1772.Стародуб А. Невідомий лист київського митрополита Антонія (Храповицького) в справі канонічного статусу православної церкви у Галичині / А. Стародуб // Ковчег. – 2000. – Ч. 2. – С. 398–402.

1773.Стародуб А. Церковна політика Росії в Галичині під час Першої світової війни : експансія «повоєнного православ'я» [Електронний ресурс] / А. Стародуб // Насилля влади проти свободи сумління : репресивна політика Радянської влади щодо християнських Церков та віруючих (ідейні засади, механізм реалізації, історичні наслідки), Київ, 3–5 березня 2006 р./ А. Стародуб. – Режим доступу : www.ichistori.org/ukrsiti/php.ua.

1774.Стахів М. Влада народу. Розвиток демократії в новіших часах / М. Стахів. – Львів : Накладом «Самоосвіти», 1935. – 35 с.

1775.Стахів М. Демократія, соціалізм та національна справа / М. Стахів. – Львів, 1936. – 42 с.

1776.Стахів М. Західня Україна. Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918–1923 : в 6 т. / М. Стахів. – Скрантон : Український робітничий союз, 1960. – Т. 1. – 272 с.;

1777.Стахів М. Західня Україна. Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918–1923 : в 6 т. / М. Стахів. – Скрантон : Український

робітничий союз, 1960. – Т. 3. – 160 с.

1778. Стахів М. Західня Україна. Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918–1923 : в 6 т. / М. Стахів. – Скрантон : Український робітничий союз, 1962. – Т. 4. – 122 с.

1779. Стахів М. Західня Україна. Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918–1923 : в 6 т. / М. Стахів. – Скрантон : Український робітничий союз, 1962. – Т. 5. – 192 с.

1780. Стахів М. Історія світової війни в рр. 1914–1918. Ч. 1 : Причини світової війни / М. Стахів. – Львів : Народний ун-т самоосвіти, 1931. – 24 с.

1781. Стахів М. На переломі. Коротка історія українського політичного руху в новіших часах / М. Стахів. – Львів, 1938. – 48 с.

1782. Стахів М. Проти хвиль. Історичний розвиток українського соціалістичного руху на західних українських землях / М. Стахів. – Львів : Накладом соймового клубу УСРП, 1934. – 135 с.

1783. Стахів М. Україна в добі Директорії. / М. Стахів. – Скрантон, 1964. – Т. 4 : Директорія і Антанта. – 352 с.

1784. Стахів М. Українські політичні партії у соціологічному висвітленні / М. Стахів . – Нью-Йорк ; Детройт ; Скрантон, 1954. – 104 с.

1785. Стахів М. Як проводилася світова війна? Історія світової війни в рр. 1914–1918 / М. Стахів. – Львів, 1925. – Ч. 2. – 40 с.

1786. Стеблій Ф. Іван Карпинець – історик збройних сил ЗУНР / Ф. Стеблій // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип . 6. – С. 21–26.

1787. Стеблій Ф. Початки державницького напрямку української історіографії : Іван Кревецький / Ф. Стеблій // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність : зб. на пошану проф. Юрія Сливки. – Львів : Ін-т українознавства ім. Крип'якевича, 2000. – Вип. 7. – С. 300–310.

1788. Степень С. Українознавство : матеріали до бібліографії. Публікації, видані на Україні в 1996–1998 / С. Степень. – Перемишль, 1999. – 224 с.

1789. Степаненко Г. В. Православне парафіяльне духовенство на українських землях Російської імперії в роки Першої світової війни (1914 – лютий 1917 рр.) / Г. В. Степаненко // Український історичний журнал. – 2004. – № 5. – С. 45–65.

1790. Степаненко М. Борець за ідею української нації. (Петлюріана) / М. Степаненко . – Вашингтон ; Філадельфія : Україна, 1981. – 60 с.

1791. Степанів О. Напередодні великих подій. Власні переживання і думки. 1912–1914 / О. Степанів. – Львів : Червона Калина, 1930. – 45 с.

1792. Степанів О. Спогади з російського полону / О. Степанів // Україна : наука і культура. – К., 1994. – Вип. 28. – С. 20–22.

1793. Степанович М. Євангелики без маски / О. Степанович. – Коломия, 1936. – 96 с.

1794. Степовенко М. Українські Січові Стрільці на Волині / М. Степовенко // Червона Калина : літератур. зб. Українського Січового Війська / за ред. М. Угриня-Безгрішного, Кіш УСС. – Львів, 1918. – С. 118–126.

1795. Степовий Ю. Свято української зброї чи трагедія? / Ю. Степовий // Український прометей. – Чикаго, 1953. – Ч. 21. – С. 3–4.

1796. Стефанів З. Від Слов'янська до Тухолі. Спомини / З. Стефанів. – Львів : Бувальщина, 1935. – 60 с.
1797. Стефанів З. Під прапорами слави. Історія українського війська. / З. Стефанів. – Львів, 1938. – Ч. 3 – 32 с.
1798. Стефанів З. Українські Збройні Сили 1917–1921 рр. : воєнно-історичний нарис. / З. Стефанів. – Коломия, 1934–1935. – Ч. 1, 2, 3. – 123 с.
1799. Стецюк П. Станіслав Дністрянський як конституціоналіст / П. Стецюк. – Львів, 1999. – 232 с.
1800. Стечишин М. Щипіорнський військовий цвинтар / М. Стечишин // За державність. – Каліш, 1930. – Ч. 2. – С. 155–158.
1801. Стопчак М. Політичні суперечності урядів УНР і ЗУНР (ЗОУНР) у повосній та новітній українській історіографії / М. Стопчак // Історичний журнал. – 2006. – № 4. – С. 55–65.
1802. Стопчак М. Соціально-економічна політика Директорії УНР: до історіографії проблеми / М. Стопчак // Історичний журнал. – 2007. – № 2. – С. 13–22.
1803. Сторінки до «Жалібної Книги» // Українська Галицька Армія : м-ли до історії. – Вінніпег : Вид. хорунжий УСС Дмитро Микитюк, 1968. – Т. 4. – С. 64–288.
1804. Стрельська Л. До життєпису Вільгельма Габсбурга (Василя Вишиваного) / Л. Стрельська // Лицарі рідного краю : січово-стрілецька традиція в історії, культурі та мистецтві України ХХ століття : м-ли Всеукр. наук.-теор. конф., присвяченої пам'яті організатора січово-стрілецького руху в Галичині, генерального отамана Українського січового союзу, голови Української Боевої Управи Кирила Трильовського, 17 травня 2007 р. / упоряд., ред. І. Монолатія. – Коломия : Вік, 2007. – С. 261–264.
1805. Стрельський Г. В. Маловідомі діячі революційного та національно-визвольного руху в Україні / Г. В. Стрельський // Теоретичні проблеми вітчизняної історії, історіографії та джерелознавства / за ред. Ю. М. Алесєєва. – К. : Вища школа, 1993. – С. 159–163.
1806. Стрельський Г. В. Мемуари діячів контрреволюції : оцінки, підходи до вивчення і використання / Г. В. Стрельський // Науково-методичні праці з історії СРСР : зб. наук. статей. – К., 1991. – Вип. 1. – С. 451–459.
1807. Стрийщина : істор.-мемуар. зб. / Український архів. Т. XLIX. – Нью-Йорк ; Торонто ; Париж ; Сідней : Комітет Стрийщини, 1990. – Т. 1. – 634 с. ; Т. 2. – 608 с.
1808. Стрілецький Календар-альманах Артистичної горстки і Пресової Квартири У. С.С. в полі на звичайний рік 1917. – Львів, 1917. – 204 с.
1809. Стромелюк Л. В. Боротьба таємної поліції Російської імперії проти українських політичних партій (1900–1914 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Л. В. Стромелюк. – К., 2007. – 16 с.
1810. Ст. Ст. [Стебельський С.]. Начерк державного устрою Західньої Области Української Народньої Республіки / С. Стебельський // Українець. Календарик на звичайний рік 1919. – Станіславів, 1919. – С. 21–33.
1811. Ступак Ф. Благодійні товариства Києва (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) / Ф. Ступак. – К. : Хрещатик, 1998. – 208 с.
1812. Ступак Ф. Благодійна діяльність на початку ХХ ст. / Ф. Ступак // Перша світова війна та історичні долі народів Центральної та Східної Європи : м-ли міжнар. наук. конф., присвяченої 80-річчю Буковинського народного віча (Чернівці, 22–24 верес.

1998 р.). – Чернівці : Рута, 2000. – С. 148–154.

1813.Ступарик Б. М. Ідея національної школи та національного виховання в педагогічній думці Галичини (1772–1939 рр.) / Б. М. Ступарик, В. Д. Моцюк. – Коломия : Вік, 1995. – 176 с.

1814.Ступарик Б. М. Розвиток шкільництва Галичини (1772–1939 рр.) : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Ступарик Богдан Михайлович. – Івано-Франківськ, 1995. – 494 с.

1815.Ступарик Б. М. Шкільництво Галичини (1772–1939) / Б. М. Ступарик. – Івано-Франківськ : Прикарпатський ун-т ім. В. Стефаника, 1994. – 144 с.

1816.Ступарик Б. Організація шкільництва в Західно-Українській Народній Республіці / Б. Ступарик // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 333–335.

1817.Субтельний О. Україна : Історія / пер. з англ. Ю. І. Шевчука; вступ. ст. С. В. Кульчицького ; О. Субтельний. – К. : Либідь, 1991. – 512 с.

1818.Сулига І. Г. Південно-Західні комітети Всеросійського земського союзу в Україні на початку Першої світової війни / І. Г. Сулига // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – К. : Ін-т історії НАН України, 2001. – Вип. 3. – С. 234–239.

1819.Супруненко М. І. З історії боротьби трудящих західноукраїнських земель за владу Рад (1918–1920 рр.) / М. І. Супруненко // Наукові записки Інституту історії НАН УРСР. – 1952. – Т. 4. – С. 40–52.

1820.Суровцова Н. Спогади / Н. Суровцова. – К. : Видавництво ім. Олени Теліги, 1996. – 428 с.

1821.Сухий О. Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у XIX столітті) / О. Сухий. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2003. – 498 с.

1822.Сухий О. «Галицько-російське благодійне товариство» та головні напрями його діяльності / О. Сухий // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету ім. І. Франка : зб. наук. праць. – 1992. – Вип. 2. – С. 105–109.

1823.Сухий О. М. Галичина між Сходом і Заходом. Нариси історії XIX – початку XX ст. / О. Сухий. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1997. – 204 с.

1824.Сухий О. Еволюція національної програми Русько-української радикальної партії / О. Сухий // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність : зб. на пошану проф. Юрія Сливки. – Львів : Ін-т українознавства ім. Крип'якевича, 2000. – Вип. 7. – С. 243–250.

1825.Сухий О. Історіографічні дослідження / О. Сухий // Українська історіографія на зламі XX і XXI століть : здобутки і проблеми : [кол. монографія] / за ред. Леоніда Зашкільняка. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2004. – С. 95–106.

1826.Сухий О. Михайло Лозинський : Вчений, громадський діяч, політик : наукова розвідка / О. Сухий. – Львів, 1995. – 32 с.

1827.Сухий О. Москвофільство в Галичині : історія проблеми // Москвофільство : док. і м-ли / О. Сухий. – Львів : Видавн. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – С. 3–66.

1828.Сухий О. Проблема української державності в діяльності західноукраїнських політичних партій (друга половина XIX ст. – 1918 р.) / О. Сухий // Республіканець. – К. ; Львів, 1995. – № 1/2. – С. 48–52.

1829. Сучасна українська історіографія: проблеми методології та термінології : м-ли Всеукр. наук.-методол. семінару (Київ, 17 червня 2004 р.). – К. : Ін-т історії України НАН України, 2005. – 107 с.
1830. Схід і Захід України: проблеми єднання // Наукові записки : збірник. – К. : ІПІЕНД, 2000. – Вип. 13 ; К., 2001. – 278 с.
1831. Галергофський альманах : Пропамятная книга австрийских жестокостей, изуверств и насилий над карпато-русским народом во время всемирной войны, 1914–1917 гг. – Львов : Галергоф. ком-тет, 1924. – Вип. 1 : Террор в Галичине в годы Первой мировой войны, 1914–1915 гг. – 204 с.
1832. Галергофський альманах : Пропамятная книга австрийских жестокостей, изуверств и насилий над карпато-русским народом во время всемирной войны, 1914–1917 гг. – Львов : Галергоф. ком-тет. – Вип. 3, ч. 1. – 1930. – 156 с.
1833. Галергофський альманах : Пропамятная книга австрийских жестокостей, изуверств и насилий над карпато-русским народом во время всемирной войны, 1914–1917 гг. – Львов : Галергоф. ком-тет. – Вип. 4, ч. 2. – 1932. – 158 с.
1834. Танчин І. Преса ЗУНР як історичне джерело / І. Танчин // Міжнародна наукова конференція, присвячена 75-річчю Західноукраїнської Народної Республіки, 1–3 листопада 1993 р. : матеріали. – Івано-Франківськ, 1993. – С. 192–194.
1835. Таран І. ЗУНР та стрілецька музична творчість / І. Таран // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 353–354.
1836. Тарасов В. В. Роль публіцистики у вивченні «білих плям» української історії. 1989–1991 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спец. іст. дисципліни» / В. В. Тарасов. – Дніпропетровськ, 2008. – 19 с.
1837. Телешун С.О. Національне питання в програмних документах українських політичних партій в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. / С.О. Телешун. – К., 1996. – 130 с.
1838. Тельвак В. Організація та діяльність краківського кола історичного товариства у Львові (до 1918 року) / В. Тельвак // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич : Коло, 2004. – Вип. 8. – С. 285–293.
1839. Телячий Ю. Актуальність питань дослідження історії реформи української загальноосвітньої школи в роки національно-демократичної революції (1917–1920) / Ю. Телячий // Українська історична наука на порозі ХХІ століття. – Чернівці : Рута, 2001. – Т. 1. – С. 259–270.
1840. Телячий Ю. В. Реформа української загальноосвітньої школи в роки національно-демократичної революції (1917–1920): історичний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Ю. В. Телячий. – Чернівці, 2000. – 23 с.
1841. Темницький В. Загальна Українська Рада / В. Темницький // Пам'яткова книжка Союзу Визволення України і Календар на 1917 рік. – Відень, 1917. – С. 356–364.
1842. Темницький В. Микола Ганкевич / В. Темницький. – Львів, 1932. – 31 с.
1843. Темницький В. Українські Січові Стрільці. (Думки й уваги з приводу українського мілітарного руху) / В. Темницький. – Відень : СВУ, 1915. – 40 с.
1844. Теодорович І. Розробка правительством Германії програми завоеваних на Востоке в 1914–1915 гг. / І. Теодорович // Первая мировая война. 1914–1918. – М., 1968. – С. 108–120.

- 1845.Теребовлянська земля : істор.-мемуар. зб. / ред. кол. Іван Винницький (голова) [та ін.]. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто : НТШ, Український архів, 1968. – 911 с.
- 1846.Терещенко Ю. В'ячеслав Липинський і Вільгельм Габсбург : на політичних перехрестях / Ю. Терещенко // Молода нація : альманах. – 2002. – № 4. – С. 96–110.
- 1847.Терещенко Ю. І. Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ століть / Ю. І. Терещенко, С. Л. Гнатюк // Український історичний журнал. – 2003. – № 4. – С. 140–147
- 1848.Терещенко Ю. І. Український патріот з династії Габсбургів / Ю. І. Терещенко, Т. С. Осташко. – К., 1999. – 165 с.
- 1849.Терлецький О. Історія України від 1917 до найновіших часів / О. Терлецький. – Львів : Просвіта, 1936. – 112 с.
- 1850.Терлецький О. Українці в Німеччині : Історія української громади в Раштаті 1915–1918. / О. Терлецький. – К. ; Ляйпціг : Українська накладня, 1919. – Ч. 1. – 429 с.
- 1851.Тимошевський В. Історія української влади. 1917–1919 рр. / В. Тимошевський. – Відень ; К., 1920. – 32 с.
- 1852.**Тимцюрак. Причинки до життєпису полковника Д. Вітовського, колишній сотник УГА. (Виймки співучасника подій із 1918–1919 років) / Тимцюрак // Вісті комбатанта. – 1972. – № 5/6. – С. 21–32.
- 1853.Тим, що впали : літ.-мист. зб. – Львів, 1917. – Кн. 1 / злож. М. Голубець, украсив І. Іванець. – 98 с.
- 1854.Тинченко Я. Еврейские формирования Западной Украины. Гражданская война / Я. Тинченко // Єгулець. – К., 2003. – № 12. – С. 259–275.
- 1855.Тинченко Я. Українське офіцерство: шляхи скорботи та забуття. 1917–1921 роки / Я. Тинченко. – К. : УРП, 1995. – 258 с.
- 1856.Тищик Б. Й. Західноукраїнська Народна Республіка 1918–1923. (До 75-річчя утворення) / Б. Й. Тищик, О. А. Вівчаренко. – Коломия : Вік, 1993. – 120 с.
- 1857.Тищик Б. Й. Становлення державності в Україні (1917–1922 рр.) / Б. Й. Тищик, О. А. Вівчаренко, Н. О. Лешкович. – Львів ; Івано-Франківськ, Світ, 2000. – 230 с.
- 1858.Тищик Ю. У вогні війни галичани будували державу / Ю. Тищик // Дзвін. – 1994. – № 11. – С. 115–117.
- 1859.Ткаченко В. М. Акт Злуки: уроки історії / В. М. Ткаченко // Проблеми соборності України у ХХ столітті. – К., 1994. – С. 90–98.
- 1860.Ткачук Т. Т. Перша світова війна – горнило випробувань українського етносу / Т. Т. Ткачук // Військово-науковий вісник. – Львів : Львів. військ. ін-т, 2005. – Вип. 7. – С. 266–284.
- 1861.Тобілевич С. Рідні гості. Спогади з побуту Українських Січових Стрільців на Степовій Україні / С. Тобілевич. – Львів ; К. : Червона Калина, 1922. – 38 с.
- 1862.Товариство «Просвіта» у Львові : покажчик видань 1868–1939 / уклад. : О. Г. Бербека, Л. В. Головата. – Львів : Національна Академія наук України, Львівська наук. б-ка ім. В. Стефаника, 1996. – 580 с.
- 1863.Толконюк Р. Теребовля мусить бути здобута / Р. Толконюк // Теребовлянська земля : істор.-мемуар. зб. / Український архів ХХ. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1968. – С. 254–268.
- 1864.Томашівський С. Бісмарк і Україна / С. Томашівський // Літопис політики, письменства і мистецтва. – Берлін, 1924. – Ч. 5, 6, 8, 10.

- 1865.Томашівський С. Галичина. Політично-історичний нарис з приводу світової війни / С. Томашівський. – [Б. м.]. – 1915. – 29 с.
- 1866.Томашівський С. Церковний бік української справи / С. Томашівський. – Відень : Накладом Союзу Визволення України, 1916. – 19 с.
- 1867.Томин Ю. Український інтеграційний рух у національній політиці Румунського Королівства / Ю. Томин, В. Кройтор // Україна соборна : зб. наук. статей. – К., 2005. – Вип. 2, ч. 1. – С. 161–174.
- 1868.Топінка Є. Чехи в історії Західноукраїнської Народної Республіки / Є. Топінка // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 328–329.
- 1869.Торжество історичної справедливості. – Львів : Вид-во Львівського ун-ту, 1968. – 803 с.
- 1870.Тош Дж. Стремление к истине: как овладеть мастерством историка / Дж. Тош. – М. : Весь мир, 2000. – 295 с.
- 1871.Трагедія Галицької України / Злагод. і упоряд. Осип Мегаляс. –Вінніпег : Канадійський фермер, 1920. – 253 с.
- 1872.Трембіцький В. Американські українці в допомозі Українській Державі та її народові 1914–1923 / В. Трембіцький // Альманах Українського народного союзу на рік 1971. – Нью-Йорк, 1971 – С. 49–62.
- 1873.Трембіцький В. За правильне розуміння вартості Української революції (1917–1918) та держави 1918–1924 років. (До 70-ліття суверенності, 1918–1988) / В. Трембіцький // Альманах українського народного союзу на рік 1988. – Нью-Йорк, 1988. – С. 111–126.
- 1874.Трембіцький В. Заходи українських урядів у справі звільнення українських вояків з італійського полону / В. Трембіцький // Вісті комбатанта. – 1973. – Ч. 1. – С. 55–64.
- 1875.Трембіцький В. Український Національний та Державний герб // Золоті роковини : Календар-альманах Українського Народного Союзу на рік 1967 / В. Трембіцький. – Нью-Йорк : Свобода. – С. 168–174.
- 1876.Трембіцький В. Червоно-хресні взаємини з суміжними державами / В. Трембіцький // Вісті комбатанта. – 1973. – Ч. 4. – С. 4–9.
- 1877.Треф'як Я. ЗУНР і становлення державницького етапу національного відродження (1918–1919 роки) / Я. Треф'як // Джерела : наук-метод. вісник. – Івано-Франківськ. – 2004. – № 3/4. – С. 48–53.
- 1878.Трильовський К. З мого життя. (Уривок зі спогадів) / К. Трильовський // «Гей, там нагорі Січ іде!»... Пропам'ятна книга «Січей» / збір. і упоряд. П. Трильовський. – Едмонтон, 1965. – С. 13–77.
- 1879.**Трильовський К. Щоденник. 1918–1919 рр. / К. Трильовський. – К., 2003. – 236 с.
- 1880.Тринадцята наукова геральдична конференція // Знак. Вісник Українського геральдичного товариства. – 2004. – № 34. – С. 1.
- 1881.Тронько П. Т. Краєзнавчий рух в Україні : шляхи подальшого розвитку / П. Т. Тронько // Український історичний журнал. – 2004. – № 2. – С. 82–93.
- 1882.Трофимович В. Західноукраїнський аспект у листі М. Грушевського до канадських українців / В. Трофимович // Михайло Грушевський і Західна Україна : доп. і

повід. наук. конф. (м. Львів, 26–28 жовтня 1994 р.) : до 100-річчя від початку діяльності М. Грушевського у Львівському університеті. – Львів : Світ, 1995. – С. 334–336.

1883. Трофимович В. Українсько-польська проблематика в політиці Австро-Угорщини на початку Першої світової війни / В. Трофимович, Р. Романюк // Перша світова війна і слов'янські народи : м-ли міжнар. наук. конф., 14–15 травня 1998. – К., 1998. – С. 24–30.

1884. Трофим'як Б. Гімнастично-спортивні організації у національно-визвольному русі Галичини (друга пол. XIX ст. – перша пол. XX ст.) / Б. Трофим'як. – Тернопіль : Економічна думка, 2001. – 694 с.

1885. Трофим'як Б. Є. Гімнастично-спортивні організації в національно-визвольному русі Галичини (друга половина XIX ст. – перша половина XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Б. Є. Трофим'як. – Львів, 2003. – 40 с.

1886. Трофим'як Б. Є. Фізичне виховання і спортивний рух у Західній Україні (з початку 30-х років XIX ст. до 1939 р.) / Б. Є. Трофим'як. – К., 1997. – 419 с.

1887. Трофим'як Б. Професор Іван Боберський – творець національної системи виховання елітарної генерації української молоді (1901–1918 рр.) / Б. Трофим'як // Мандрівець. – 2005. – Ч. 1. – С. 27–29.

1888. Трощинський В. П. Українці в світі. Україна крізь віки / В. П. Трощинський, А. А. Шевченко. – К. : Альтернативи, 2000. – Т. 15. – 336 с.

1889. Троян С. Нове бачення Європи: німецькі плани територіального переустрою початку XX ст. / С. Троян // Перша світова війна та історичні долі народів Центральної та Східної Європи : м-ли міжнар. наук. конф., присвяченої 80-річчю Буковинського народного віча (Чернівці, 22–24 верес. 1998 р.). – Чернівці : Рута, 2000. – С. 89–103.

1890. Троян С. Пангерманська концепція «Міттельєвропи» напередодні Першої світової війни / С. Троян // Питання історії Великої війни 1914–1918 рр. : зб. наук. статей. – Чернівці, 1995. – С. 3–12.

1891. Троян С. Про що свідчить історія СВУ / С. Троян // Віче. – 2001. – № 11. – С. 154–179.

1892. Турин І. До розвитку української філателії / І. Турин // Український філателіст. – Відень, 1928. – Ч. 8–9. – С. 1–4.

1893. Тхоржевський Р. Й. Поперові грошові знаки і бони як історико-економічні джерела і об'єкт боністики (1917–1925 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спец. іст. дисципліни» / Р. Й. Тхоржевський. – К., 1995. – 48 с.

1894. Удалов В. Л. Перша світова війна і В. Г. Короленко / В. Л. Удалов, Н. Д. Удалова // Документально-художня проза про Першу світову війну : м-ли і тези доп. та повід. міжнар. наук.-практ. конф., 23–26 жовтня 1994 р. – Луцьк, 1994. – С. 73–76.

1895. Угрин-Безгріший М. «Етапна гімназія» УСС / М. Угрин-Безгріший. – Рогатин : Журавлі, 1928. – 128 с.

1896. Угрин-Безгріший М. Нарис історії Українських Січових Стрільців / М. Угрин-Безгріший. – Рогатин ; Львів ; К. : Журавлі, 1923. – Ч. 1 – 128 с.

1897. Угрин-Безгріший М. Українські Січові Стрільці / М. Угрин-Безгріший // Календар Червоної Калини на 1924 рік. – Львів ; К., 1923. – С. 36–51.

- 1898.Удовиченко О. Україна у війні за державність. Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917–1921 / О. Удовиченко. – Вінніпег, 1954 ; К. : Україна, 1995. – 206 с.
- 1899.Удод О. А. Дискусія 1920–30-х рр. про характер української революції / О. А. Удод // Історія та культури Подніпров'я. – Дніпропетровськ, 1998. – С. 84–90.
- 1900.Украинский сепаратизм в России : идеология национального раскола. – М., 1998. – 268 с.
- 1901.Україна в ХХ столітті : зб. докум. і м-лів (1900–1930). – К. : ІЗМН, 1997. – 448 с.
- 1902.Україна в роки Першої світової війни (1914–1918 рр.) // Новітня історія України (1900–2000) : підручник / О. Г. Слюсаренко, В. І. Гусєв, В. М. Литвин [та ін.]. – 2-ге вид. – К. : Вища школа, 2002. – С. 126–173.
- 1903.Україна в 1900–1916 рр. : історіографія // Новітня історія України (1900–2000) : підручник / О. Г. Слюсаренко, В. І. Гусєв, В. М. Литвин [та ін.]. – 2-ге вид. – К. : Вища школа, 2002. – С. 159–173.
- 1904.Україна в 1917–1920 рр. : історіографія // Новітня історія України (1900–2000) : підручник / О. Г. Слюсаренко, В. І. Гусєв, В. М. Литвин та ін. – 2-ге вид. – К. : Вища школа, 2002. – С. 242–248.
- 1905.Україна і Польща : історична спадщина і суспільна свідомість : м-ли міжнар. наук. конф. (Кам'янець-Подільський, 29–31 травня 1992 р.). – К. : Либідь, 1993. – 321 с.
- 1906.Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність : зб. на пошану проф. Юрія Сливки. – Львів : НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 2000. – Вип. 7. – 602 с.
- 1907.Україна соборна : зб. наук. статей. – К., 2004. – Вип. 1. – 379 с.
- 1908.Україна соборна : зб. наук. статей. – К., 2005. – Вип. 2, ч. 1 : Історико-політологічні та правові засади соборності й державотворення в Україні. – 415 с.
- 1909.Україна соборна : зб. наук. статей. – К., 2005. – Вип. 2, ч. 2 : Соціокультурні, етноконфесійні та демографічні проблеми формування української нації. – 483 с.
- 1910.Україна соборна : зб. наук. статей. – К., 2005. – Вип. 2, ч. 3 : Історична регіоналістика в контексті української соборності. – 468 с.
- 1911.Україна у поштовій листівці видавництва Якова Оренштайна / кол. авт. : В. Ковтун, Г. Полегенький. – Коломия : Вік, 2003. – 207 с.
- 1912.Україна 1917–1992 : довідник. – К. : Знання, 1988. – 128 с.
- 1913.Україна : хроніка ХХ століття. Рік 1918 : довідкове видання / [С. В. Кульчицький, О. Ф. Андрощук, О. К. Бажан та ін.; В. А. Смолій (гол. ред. кол.)] ; Національна академія наук України, Ін-т історії України. – К., 2005. – 402 с.
- 1914.Україніка в збірках Австрії. Бібліотеки, архіви, музеї : попередній довідник / уклад П. Ричков – К., 1993. – 480 с.
- 1915.Українська Галицька Армія : збірка спогадів / уклад. М. Баран. – Львів, 2002. – 122 с.
- 1916.Українська Галицька Армія : м-ли до історії. – Вінніпег : Вид-во Д. Микитюка, 1958–1968. – Т. 1. – 1958. – 680 с. ; Т. 2. – 1960. – 384 с. ; Т. 3. – 1966. – 232 с. ; Т. 4. – 1968. – 322 с.
- 1917.Українська державність : історія і сучасність : м-ли наук. конф., січень 1993 р. / редкол. : І. Ф. Курас [та ін.]. – К., 1993. – 408 с.

1918. Українська державність у ХХ столітті : Історико-політологічний аналіз / кер. авт. кол. О. Дергачов. – К. : Політична думка, 1996. – 223 с.
1919. Українська еліта : минуле, сучасне, майбутнє : м-ли міжрегіон. наук. конф., 12–13 грудня 1996 року. – Тернопіль, 1996. – 293 с.
1920. Українська ідея. Постаті на тлі революції / НАН України? Інститут національних відносин і політології [та ін.] \$ ред. кол. І. Ф. Курас, Ю. В. Сиволюб, В. Ф. Солдатенко [та ін.]. – К., 1994. – 256 с.
1921. Українська історична дидактика : Міжнародний діалог (фахівці різних країн про сучасні українські підручники з історії). – К. : Генеза, 2000. – 368 с.
1922. Українська історична наука на сучасному етапі розвитку : міжнар. наук. конгрес українських істориків (Кам'янець-Подільський, 17–18 вересня 2003 р.) : доп. і повід. – Кам'янець-Подільський ; К. ; Нью-Йорк ; Острог, 2005. – Т. 1. – 480 с.
1923. Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть : здобутки і проблеми : [колективна монографія] / за ред. Л. Зашкільняка. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2004. – 406 с.
1924. Українська мемуаристика 1914–1924 : бібліографічний реєстр / збір. І. В. Калинович // Стара Україна. – Львів, 1924. – № 9/10. – С. 145–150.
1925. Українська періодика : Історія і сучасність : доп. та повід. дев'ятої Всеукр. наук.-теорет. конф. (Львів, 28–29 жовт. 2005 р.) / за ред. М. М. Романюка. – Львів, 2005. – 676 с.
1926. Українська періодика : Історія і сучасність : доп. та повід. шостої Всеукр. наук.-теорет. конф., 11–13 трав. 2000 р. / за ред. М. М. Романюка. – Львів, 2000. – 562 с.
1927. Українська революція і державність (1917–1920 рр.) : науково-бібліографічне видання / НАН України, Національна бібліотека ім. В. І. Вернадського ; гол. ред. кол. О. С. Онищенко. – К., 2001. – 816 с.
1928. Українська революція і державність (1917–1920 рр.) / Т. А. Бевз, Д. В. Веденєєв, І. Л. Гошуляк [та ін.]. – К. : Парламентське вид-во, 1998. – 247 с.
1929. Українська РСР в період громадянської війни. 1917–1920 рр. : в 3 т. – К. : Політвидав України, 1968–1970. – Т. 2. – 1968–1970. – 432 с. ; Т. 3. – 1968–1970. – 463 с.
1930. Українська соборність : ідея, досвід, проблеми. (До 80-річчя Акта злуки 22 січня 1919 р.) : збірник. – К. : ІПіЕНД, 1999. – 407 с.
1931. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті : док. і м-ли : в 3 т. / упоряд. Т. Гунчак і Р. Сольчаник. – Сучасність, 1983. – Т. 1. – 1983. – 510 с. ; Т. 2. – 1983. – 526 с.
1932. Українська фалеристика : З історії нагородної спадщини : у 2 кн. / Д. Табачник, В. Бузало, В. Воронін [та ін.]. – К. : Либідь, 2004. – Кн. 1. – 2004. – 480 с.
1933. Українське питання в Російській імперії (кінець ХІХ ст. – початок ХХ століття) : у 3 ч. – К., 1995. – Ч. 3. – 276 с.
1934. Український драматичний театр : нариси історії в двох томах. – К., 1967. – Т. 1 : Дожовтневий період. – 519 с.
1935. Український історик : журнал українського історичного товариства. Т. XXXVI : покажчик змісту за роки 1963–1997 / за ред. Л. Винара. – Нью-Йорк ; Торонто ; К. ; Львів ; Мюнхен, 1999. – 174 с.
1936. Український історичний журнал (1957–1966) : систематичний покажчик. – К. : Наукова думка, 1968. – 232 с.

- 1937.Український історичний журнал (1967–1976) : систематичний покажчик. – К. : Наукова думка, 1982. – 315 с.
- 1938.Украинский сепаратизм в России : идеология национального раскола. – М., 1998. – 268 с.
- 1939.Українські визвольні змагання 1914–1921 рр. // Жовківщина : історичний нарис / кол. авторів, відп. ред. М. Литвин. – Жовква ; Львів ; Батимор, 1994. . – Т. 1 – С. 81–127.
- 1940.Українські політичні партії кінця ХІХ – початку ХХ ст. : програмові і довідкові м-ли / упоряд. В. Ф. Шевченко. – К. : Консалтинг, Фенікс, 1993. – 336 с.
- 1941.Українські символи. – К. : Ред. часопису «Народознавство», 1994. – 140 с.
- 1942.Українські Січові Стрільці – лицарі рідного краю / упоряд. В. Ковтун. – Коломия : Вік, 2007. – 216 с.
- 1943.Українські Січові Стрільці 1914–1920 / за ред. Б. Гнаткевича. – Репринт. відтворення з видання 1935 р. – Львів : Слово, 1991. – 160 с.
- 1944.Українські Січові Стрільці 1914–1920. – Третій наклад. – Львів : Вид-во Ігоря Федіва, 1955. – 208 с.
- 1945.Українські часописи Львова 1848–1939 рр. : істор.-бібліогр. дослідження : у 3 т . – Львів : Світ, 2002. – Т. 2 : 1901–1919–2002. – 692 с.
- 1946.Українсько-австрійський семінар : Історія Галичини в період Австро-Угорської монархії. – Львів, 1997. – 326 с.
- 1947.Українсько-австрійські культурні взаємини в другій половині ХІХ – початку ХХ століття. – К. ; Чернівці, 1999. – 301 с.
- 1948.Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст. : м-ли міжнар. наук.-практ. конф., 21–22 листопада 1996 р. – Івано-Франківськ : Плай, 1997. – 451 с.
- 1949.Ульяновський В. Церква в Українській Державі 1917–1920 рр. (доба Гетьманату Павла Скоропадського) : навч. посібн. / В. Ульяновський. – К. : Либідь, 1997. – 320 с.
- 1950.Ульяновський В. Церква в Українській Державі 1917–1920 рр. (доба Української Центральної Ради) : навч. посібн. / В. Ульяновський. – К. : Либідь, 1997. – 200 с.
- 1951.Усусуси і С. Петлюра. (З нагоди 40-ліття виступу Українських Січових Стрільців) // Бюлетень Українського Національного Державного Союзу в ЗДА. – Нью-Йорк, 1955. – Ч. 11. – С. 11–14.
- 1952.Уська У. Діяльність Загальної Української Культурної Ради у Відні (1915–1918) / У. Уська // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка : зб. наук. праць. – Львів, ЛНУ, 2000. – Вип. 3. – С. 104–110.
- 1953.Уська У. Спроби впровадження етнічної назви «українці» в офіційне діловодство Австро-Угорщини (1914–1918) / У. Уська // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка : зб. наук. праць. – Львів, ЛНУ, 2001. – Вип. 4. – С. 154–159.
- 1954.Уська У. Українське питання в Галичині у політиці австрійського уряду в 1907–1914 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / У. Уська. – Львів, 2005. – 19 с.

1955. Учреждения Западной Украины до воссоединения ее в едином Украинском Советском Социалистическом государстве : справочник. – Львов : Львовский государственный ун-т, 1955. – 180 с.

1956. Фан Р. Історія жидівської національної автономії за часів Західньої Української Республіки / Р. Фан. – Львів : Морген, 1933. – 256 с.

1957. Фатушний А. А. Українська національна ідея як підстава державотворення / Національний університет «Львівська політехніка» ; А. А. Фатушний. – Львів, 2000. – 308 с.

1958. Феденко П. Соціалізм давній і новочасний / П. Феденко. – Лондон ; Париж ; Мюнхен, 1968. – 302 с.

1959. Феденко П. Український рух у 20 столітті / П. Феденко. – Лондон : Наше слово, 1959. – 259 с.

1960. Федина В. Першолистопадові святкування у спогадах сучасників / В. Федина // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 60–62.

1961. Федоришин П. С. Українська журналістика періоду національно-визвольних змагань 1917–1920 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.08 / П. С. Федоришин. – К., 1996. – 18 с.

1962. Федорів І. Мирон Кордуба в історії України (кінець ХІХ – перша половина ХХ ст.) / І. Федорів. – Тернопіль : Тернопіль Онлайн, 2001. – 127 с.

1963. Федорович В. Українсько-російські взаємини за останні 100 років / В. Федорович // Вісті комбатанта. – 1991. – Ч. 5/6. – С. 17–21.

1964. Федорович В. Як Антанта «помагала» Україні, 1919–1920 рр. / В. Федорович // Вісті комбатанта. – 1990. – Ч. 3. – С. 12–18.

1965. Федорчак П. Новітня історія Польщі ХХ століття : навч. посіб. для студ. історичних спеціальностей / П. Федорчак. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2006. – 219 с.

1966. Федорчак П. Утворення ЗУНР та національно-визвольний рух слов'янських народів / П. Федорчак, Т. Федорчак // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 129–133.

1967. Федунь М. Мемуарна спадщина Осипа Назарука / М. Федунь. – Брошнів : Таля, 2000. – 175 с.

1968. Федущак-Паславська Г. М. Політико-правова ідея суверенітету державної політичної влади та її реалізації в державотворенні України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Г. М. Федущак-Паславська. – Львів, 2000. – 18 с.

1969. Фісанов В. Буковинсько-галицьке питання у міжнародних відносинах періоду Першої світової війни / В. Фісанов // Вісник центру буковинознавства. Серія історична. – Чернівці, 1993. – Вип. 1. – С. 143–153.

1970. Фісанов В. П. Програне суперництво (США та Австро-Угорщина у Центральній Європі в роки Першої світової війни) / В. П. Фісанов. – Чернівці : Золоті литаври, 1999. – 261 с.

1971. Фісанов В. П. Українське питання в політиці держав Антанти і США в роки Першої світової війни / В. П. Фісанов // Питання історії нового і новітнього часу : зб. наук. ст. – Чернівці : ЧДУ, 1994. – Вип. 3. – С. 122–134.

1972.Фуцулуйчук В. М. З досвіду роботи в силових структурах Західноукраїнської Народної Республіки : служба преподобництва в Українській Галицькій Армії [Електронний ресурс] / В. М. Фуцулуйчук, М. В. Фуцулуйчук. – Режим доступу : <http://www.archives.gov.ua/ArchUkr/ZUNR.php>.

1973.Фуцулуйчук В. Українська Галицька Армія : військово-патріотичне виховання та вишкіл (1918–1920) / В. Фуцулуйчук. – Львів ; Донецьк, 2000. – 152 с.

1974.Халак Н. В. Наукова спадщина і громадсько-політична діяльність Степана Томашівського : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Н. В. Халак. – К., 1999. – 20 с.

1975.Халак Н. Громадсько-політична та наукова діяльність Степана Томашівського в роки Першої світової війни / Н. Халак // Матеріали засідань Історичної та Археографічної комісії НТШ в Україні. – Львів, 1999. – Вип. 2 (1995–1997 рр.). – С. 450–470.

1976.Харамбура С. Яворів на 1-го Листопада 1918 р. / С. Харамбура // Яворівщина і Краковеччина : регіон. істор.-мемуар. зб. / за ред. В. Лева, В. Барагура ; Український архів. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1984. – Т. XXXVII. – С. 315–319.

1977.Хархаліс О. 1-ий Листопад 1918 р. в Яворові / О. Хархаліс // Яворівщина і Краковеччина : регіон. істор.-мемуар. зб. / за ред. В. Лева, В. Барагура ; Український архів. – Нью-Йорк; Париж; Сідней ; Торонто, 1984. – Т. XXXVII. – С. 321–325.

1978.Хиляк А. Е. Виновники Талергофа (в освещении исторических документов) / А. Е. Хиляк. – Львов : Типография Ставропігиевского Ин-та, 1933. – 48 с.

1979.Химка І. П. Греко-католицька Церква і національне відродження у Галичині 1772–1918 / І. П. Химка // Ковчег : зб. статей з церковної історії. – Ч. 1. – С. 73–107.

1980.Химка І. П. Український національний рух у Галичині в світлі нових теоретичних праць про націоналізм і національні рухи / І. П. Химка // Другий міжнародний конгрес українців (Львів, 22–23 серпня 1993 р.) : доп1 і повідом. Історія. – Ч. 1. – Львів, 1994. – С. 215–220.

1981.Хитерер В. К истории еврейского населения Галиции и Буковины накануне и в годы Первой мировой войны / В. Хитерер // Євреї в Україні : історія, культура, традиції. – К. : Ін-т нац. відносин і політології НАН України. – К., 1997. – С. 8–90.

1982.Хлюпін Є. Перші контакти урядів ЗУНР і УНР / Є. Хлюпін // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 237–239.

1983.Хміль І. С. Визначальна ідея національних сил України до жовтня 1917 року / І. С. Хміль // Україна ХХ століття. Проблеми національного відродження : зб. наук. праць. – К. : Наукова думка, 1993. – С. 50–73.

1984.Хміль І. С. Деякі проблеми історії України крізь призму бачення І. Лисяка-Рудницького / АН України ; Інститут історії України ; І.С. Хміль. – К., 1993. – 18 с.

1985.Ходак І. Дмитро Вітовський – провідник Листопадового чину / І. Ходак // Літопис Червоної Калини. – 1991. – № 2. – С. 45–49.

1986.Ходак І. Соборна Україна. Плекання і реалізація соборності України на терені Східної Галичини (1918–1919 рр.) / І. Ходак // Літопис Червоної Калини. – 1991. – Ч. 10–12. – С. 5–7.

1987.Хома І. Апостольський Престіл і Україна 1919–1922 / І. Хома. – Рим, 1987. – 385 с.

1988.Хома І. Я. Військове формування Січових Стрільців Наддніпрянщини в боротьбі за державність України в 1917–1919 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 20.02.22 / І. Я. Хома. – К., 2007. – 19 с.

1989.Хом'як М. Як розв'язав справу національних меншин уряд Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР), а як уряд Польщі? / М. Хом'як // Збірник наукових праць на пошану Євгена Вертиполоха. – Торонто : Канадське наук. т-во ім. Шевченка, 1972. – Т. 12. – С. 180–192.

1990.Хонигсман Я. Евреи в Западноукраинской Народной Республике / Я. Хонигсман // Евреи Украины. (Краткий очерк истории) / под ред. Горовского Ф. Я. – К., 1995. – Ч. 2. – С. 23–32.

1991.Хонигсман Я. Катастрофа еврейства Западной Украины / Я. Хонигсман. – Львов, 1998. – 485 с.

1992.Хонігсман Я. Східногалицькі євреї і Західно-Українська Народна Республіка / Я. Хонігсман, Ю. Опельбаум // Шофар. – 1995. – № 11. – С. 4–7.

1993.Хонігсман Я. С. Проникнення іноземного капіталу в економіку Західної України в епоху капіталізму (до 1918 р.) / Я. С. Хонігсман. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1971. – 253 с.

1994.Хонігсман Я. С. Проникнення іноземного капіталу в нафтову промисловість Західної України / Я. С. Хонігсман. – Львів, 1958. – 88 с.

1995.Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917–1920 рр. / П. Христюк. – 1922. – Кн. 4 : Українська революція. Розвідки і матеріали. – 192 с.

1996.Царинный А. Украинское движение : краткий исторический очерк, преимущественно по личным воспоминаниям / А. Царинный. – Бергин, 1925. – XL. – 232 с.

1997.Царський в'язень 1914–1917. – Львів : Друкарня Ставропігійського інституту, 1918. – 194 с.

1998.Цвенгрош Г. За вільну й незалежну. Українське питання у Швейцарії періоду Першої світової війни / Г. Цвенгрош // Дзвін. – 1997. – Ч. 5–6. – С. 91–97.

1999.Цвенгрош Г. Митрополит Андрей Шептицький / Г. Цвенгрош. – Львів, 1991. – 38 с.

2000.Цвенгрош Г. Національно-державотворчі погляди митрополита Андрея Шептицького й польсько-українська війна 1918–1919 рр. / Г. Цвенгрош // Польсько-українські студії. Україна – Польща : історична спадщина і суспільна свідомість : м-ли міжнар. наук. конф. (Кам'янець-Подільський, 29–31 травня 1992 р.). – К. : Либідь, 1993. – С. 176–180.

2001.Цвенгрош Г. Офіційне взаємовизнання і взаєморозуміння УНР і Апостольського престолу / Г. Цвенгрош // Церква і соціальні проблеми. Енцикліка «Сотий рік». – Львів, 1993. – С. 337–358.

2002.Цвенгрош Г. Рим і Україна. Апостольський престол і Митрополит Шептицький у 1918–1919 рр. / Г. Цвенгрош // Дзвін. – 1992. – Ч. 5–6. – С. 107–113.

2003.Цвенгрош Г. Роль графа Михайла Тишкевича у національних змаганнях за вільну, незалежну і соборну Україну, за її політичне визнання Французькою республікою / Г. Цвенгрош // Збірник праць і матеріалів на пошану Лариси Іванівни Крушельницької. – Львів : Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаніка, 1998. – С. 179–209.

- 2004.Цегельський Л. Від легенд до правди. Спогади про події в Україні, зв'язані з першим листопада 1918 року / Л. Цегельський. – Нью-Йорк ; Філядельфія, 1960. – 313 с.
- 2005.Цегельський Л. До питання українського державного гербу / Л. Цегельський // Українське слово. – Львів, 1918. – № 11, 12, 14, 15, 16.
- 2006.Цегельський Л. З чого виникла війна та що вона може принести / Л. Цегельський. – Відень, 1915. – 12 с.
- 2007.Цегельський Л. Не визволителька, а гнобителька народів. (Як Росія визволяла Україну) / Л. Цегельський. – Софія, 1914. – 21 с.
- 2008.Цегельський Л. Митрополит Андрей Шептицький : Короткий життєпис і огляд його Церковно-народної діяльності / Л. Цегельський. – Філядельфія, 1937. – 47 с.
- 2009.Цегельський Л. Самостійна Україна / Л. Цегельський // Пам'яткова книжка Союзу Визволення України і Календар на 1917 рік. – Відень, 1917. – С. 70–74.
- 2010.Цепенда І. Є. Питання освіти в законодавстві ЗУНР / І. Є. Цепенда // Міжнародна наукова конференція, присвячена 75-річчю Західноукраїнської Народної Республіки, 1–3 листопада 1993 р. : матеріали. – Івано-Франківськ, 1993. – С. 67–68.
- 2011.Цьорох С., ЧСВВ. Погляд на історію та виховну діяльність монахинь Василянок/ С. Цьорох. – 2-ге вид. – Рим, 1964. – 257 с.
- 2012.Чайківський Т. Щоденник / Т. Чайківський // Полеві духовники Української Галицької Армії : матеріали до історії. – Вінніпег : Вид. о. Іван Лебедович. – С. 260–298.
- 2013.Чайковський А. Автобіографія / А. Чайковський // Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження : у 3 т. / гол. ред. кол. Б. З. Якимович. – Львів, 2002. – Т. 3. – С. 13–288.
- 2014.Чайковський А. Чорні рядки : Мої спомини за час від 1.11.1918 до 13.5.1919 / А. Чайковський. – Львів, 1930. – 119 с.
- 2015.Чайковський А. Чорні рядки : Мої спомини за час від 1 листопада 1918 р. до 13 травня 1919 р. / А. Чайковський // Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження : у 3 т. / гол. ред. кол. Б. З. Якимович. – Львів, 2002. – Т. 1. – С. 207–273.
- 2016.Чайковський І. Наша мемуаристика / А. Чайковський // Наукові записки. – Мюнхен : Український техн.-госп. ін-т, 1966. – Т. XI (XIV). – С. 63–94.
- 2017.Чарнецький С. Нарис історії українського театру в Галичині / С. Чарнецький. – Львів : Накладом фонду «Учітеся, брати мої», 1934. – 253 с.
- 2018.Чернецький А. Спомини з мого життя / А. Чарнецький. – Лондон : Наше слово, 1964. – 141 с.
- 2019.Чепига І. Українська літературна продукція на еміграції у Відні / І. Чепига. – Відень, 1916. – 23 с.
- 2020.Черевко М. Хроніка-опис міста Підгайці / М. Черевко, Я. Сена // Підгаєцька земля : істор.-мемуар. зб. / гол. ред. Б. Титла. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1978. – С. 181–214.
- 2021.Чередниченко В. За кулісами т. зв. СВУ / В. Чередниченко // Всесвіт. – 1973. – № 10. – С. 113–114.
- 2022.Черепанин М. Музична культура Галичини (друга половина XIX – перша половина XX ст.) / М. Черепанин. – К. : Вежа, 1997. – 324 с.
- 2023.Черкес Б. Австрійські військові поховання в Галичині / Б. Черкес // Німецькі колонії Галичини. Історія. Архітектура. Культура. – Львів : Манускрипт, 1996. – С. 242–244.

2024. Чернега П. До причин розв'язання Першої світової війни / П. Чернега // Перша світова війна і слов'янські народи : м-ли міжнар. наук. конф., 14–15 травня 1998 р. – К., 1998. – С. 4–7.
2025. Черненко А. М. Українська національна ідея / А. М. Черненко. – Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетровського ун-ту, 1994. – 144 с.
2026. Черненко А. Дрогобицьке повстання / А. Черненко, Я. Хонігсман, В. Розумний . – Львів : Каменярь, 1965. – 40 с.
2027. Чернявський В. Наш Збараж / В. Чернявський // Збаражчина : зб. споминів, статей і матеріалів / Наукове товариство Шевченка. Український архів. Т. XVII. – [б/д.]. – С. 471–549.
2028. Четвертий Міжнародний конгрес українців (Одеса, 26–29 серпня 1999 р.) : доп. та повідом. Історія. – Одеса ; К. ; Львів, 1999. – Ч. 1 : Від давніх часів до початку ХХ ст. – 392 с.
2029. Чехович Р. Національна політика уряду ЗУНР / Р. Чехович // Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького ; редкол. : Ю. І. Римаренко (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Генеза, Довіра, 1996. – С. 325–326.
2030. Чишко В. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України / В. Чишко. – К., 1996. – 240 с.
2031. Чишко В. С. Біографістика як галузь історичної науки : історіографія та методологія : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спец. іст. дисципліни» / В. С. Чишко. – К., 1997. – 47 с.
2032. Чмир М. В. Військові нагороди в Західноукраїнській Народній Республіці (1918–1919 рр.) / М. В. Чмир // Український історичний журнал. – 1999. – № 5. – С. 50–56.
2033. Чмир М. В. Символіка збройних сил України 1917–1920 рр. : дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 / М. В. Чмир. – К., 2005. – 223 с.
2034. Чмир М. В. Символіка нарукавних знаків збройних сил ЗУНР-ЗОУНР 1918–1919 рр. / М. В. Чмир // Спеціальні історичні дисципліни : питання теорії та методики. – К., 2004. – Ч. 11. – Ч. 1. – С. 308–328.
2035. Чмир М. Проект системи військових нагород Західно-Української Народної Республіки 1919 рр. / М. Чмир // Знак. – 2004. – Ч. 34. – С. 8–9.
2036. Чоповський В. Культурно-освітня діяльність Українських Січових Стрільців / В. Чоповський // Народна творчість та етнографія. – 1992. – № 3. – С. 8–18.
2037. Чоповський В. Українська інтелігенція в національно-визвольному русі на Західній Україні (1918–1939) / В. Чоповський. – Львів : Край, 1993. – 165 с.
2038. Чорновіл І. Українська фракція крайового сейму 1861–1901 рр. : нарис історії парламентаризму / І. Чорновіл. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – 288 с.
2039. Чорновіл І. Чи був польсько-український конфлікт 1918–1919 рр. у Галичині закономірністю / І. Чорновіл // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 91–95.
2040. Черномаз Й. Ш. Українські політичні партії і Перша світова війна / Й. Ш. Черномаз // Вісник Харківського університету. Історія України. – Харків, 1996. – Вип. 1. – С. 70–76.

2041. Черноус В. Правові основи розвитку освіти ЗУНР / В. Черноус, М. Кравчук // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 330–332.
2042. Чубатий М. Державний лад на Західній Області Української Народної Республіки / М. Чубатий. – Львів, 1921. – 52 с.
2043. Чубатий М. Історія Тернополя і Тернопільщини / М. Чубатий // Шляхами Золотого Поділля / за ред. С. Кондрата. – Філядельфія : Видання Комітету «Тернопільщина», 1960. – С. 7–98.
2044. Чубатий М. Митрополит Андрей та його ідея Католицької України / М. Чубатий. – Філядельфія, 1953. – 16 с.
2045. Чубатий М. Митрополит Андрей та православний світ / М. Чубатий // Про Великого Митрополита Андрея. – Йорктон, 1961. – С. 45–57.
2046. Чугуєнко М. В. Формування та розвиток ідеології Дмитра Донцова : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.12 / М. В. Чугуєнко. – Харків, 1998. – 16 с.
2047. Чуйко І. С. Громадська та парламентська діяльність Євгена Олесницького (1860–1917 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / І. С. Чуйко. – Л., 2007. – 19 с.
2048. Чумаченко О. А. Громадсько-політична діяльність Микити Шаповала : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / О. А. Чумаченко. – К., 2002. – 19 с.
2049. Шавельський Г. Воспоминания последнего протопресвитера русской армии и флота : в 2 т. / Г. Шавельський. – Нью-Йорк : Изд-во им. Чехова, 1992. – Т. 2. – 315 с.
2050. Шамара С. О. Сільська інтелігенція : поняття, дискурси й особливості дослідження в Україні : за м-лами Міжнар. наук. конф. «Національна інтелігенція в історії та культурі України» / С. О. Шамара // Наукові записки. Серія «Історія». – Вінниця, 2008. – Вип. 14 (23–24 жовтня 2008 р). – С. 282–286.
2051. Шамара С. О. Соборність української нації та держави в опінії українців доби революції 1917–1920 рр. (інституціональний та особистісний виміри) / С. О. Шамара // Україна Соборна : зб. наук. статей. – К. : Ін-т історії НАН України, 2006. – Вип. 4, т. 1. – С. 233–240.
2052. Шамрай М. Г. Проблеми соборності України в контексті етапів національної державності / М. Г. Шамрай // Україна Соборна : зб. наук. статей. – К. : Ін-т історії НАН України, 2006. – Вип. 4, т. 1. – С. 240–245.
2053. Шанковський Л. Нарис історії Стрийщини / Л. Шанковський // Стрийщина. Істор.-мемуар. зб. / Український архів. Т. XLIX. – Нью-Йорк ; Торонто ; Париж ; Сідней : Комітет Стрийщини, 1990. – Т. 1. – С. 69–192.
2054. Шанковський Л. Нарис української воєнної історіографії / Л. Шанковський // Український історик. – Нью-Йорк–Мюнхен, 1971. – Ч. 3–4. – С. 73–89 ; 1972. – Ч. 3–4. – С. 55–71 ; 1974. – Ч. 1–3. – С. 48–64.
2055. Шанковський Л. Українська армія в боротьбі за державність / Л. Шанковський. – Мюнхен : Дніпрова хвиля, 1958. – 319 с.
2056. Шанковський Л. Українська Галицька Армія : Воєнно-історична студія / Л. Шанковський. – Вінніпег : Вид-во Д. Микитюка, 1974. – 396 с.

2057. Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма. (Виклад в Америці) / М. Шаповал. – Прага : Вільна спілка, 1928. – 324 с.
2058. Шаповал М. 22 січня. (Спомини і висновки) / М. Шаповал // Трудова Україна. – 1932. – № 7/8. – С. 6–15.
2059. Шаповал М. Наша політика / М. Шаповал // Ідеї і люди визвольних змагань 1917–1923. – Нью-Йорк, 1968. – С. 136–146.
2060. Шаповал М. Світова революція, Росія, Україна / М. Шаповал // Борітеся – поборете. – Відень, 1920. – № 3. – С. 1–44.
2061. Шаповал М. Українська культурна праця на Підляшші та Поліссі / М. Шаповал // Вістник. – Відень, 1917. – № 48. – С. 757–759.
2062. Шаповал Ю. Відображення процесів українського державотворення часописом «Діло» (1917–1918 рр.) / Ю. Шаповал // Українська періодика : історія і сучасність. – Львів, 1997. – С. 223–228.
2063. Шаповал Ю. Г. І в Україні святилось те слово... : наук. праці / Ю. Г. Шаповал. – Львів : ПАІС, 2003. – 680 с.
2064. Шаповал Ю. Г. Літературно-науковий вісник (1898–1932 рр.) : творення державницької ідеології українства / Ю. Г. Шаповал. – Львів, 2000. – 352 с.
2065. Шаповал Ю. Г. Україна ХХ століття : Особи і події в контексті важкої історії / Ю. Г. Шаповал. – К. : Генеза, 2001. – 560 с.
2066. Шах С. Пам'яті перемиського Владика Кир Йосафата Коциловського / С. Шах. – Мюнхен : Християнський голос, 1956. – 127 с.
2067. Швагуляк М. Осип Назарук : сторінки біографії / М. Швагуляк // Український Ліс. – 1995. – № 1. – С. 57–59.
2068. Швагуляк М. Степан Томашівський і західноукраїнський консерватизм: від ідеологічного гурту до політичної партії / М. Швагуляк // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 1997. – Вип. 3–4. – С. 309–337.
2069. Швагуляк М. Час надій, ілюзій та розчарувань. Німеччина в українській політичній думці (кінець ХІХ – перша половина ХХ століття) / М. Швагуляк // Політика і час. – 1996. – № 12. – С. 63–64.
2070. Шевченко В. До питання про кількісну характеристику селянського руху в Україні періоду Першої світової війни (липень 1914 – лютий 1917 р.) / В. Шевченко // Перша світова війна і слов'янські народи : м-ли міжнар. наук. конф., 14–15 травня 1998 р. – К., 1998. – С. 61–67.
2071. Шевчук В. П. Історія української державності : курс лекцій / В. П. Шевчук, М. Г. Тарасенко. – К. : Либідь, 1999. – 478 с.
2072. Шевчук С. Пора сказати правду про наші визвольні змагання добитися волі для галицької землі. 1918–1939 / С. Шевчук. – Торонто : Накл. автора, 1965. – 280 с.
2073. Шекерик-Доників П. Свято Злуки Українських Земель. (Уривок із споминів) / П. Шекерик-Доників // Календар «Громада» для робітничого народу в місті й селі на переступний рік 1924. – Львів, 1924. – С. 3–6.
2074. Шелест С. Питання соборності українських земель у політичних концепціях правлячих кіл Німеччини у роки Першої світової війни / С. Шелест // Україна соборна : зб. наук. статей. – К., 2005. – Вип. 2, ч. 1. – С. 123–130.
2075. Шеремет О. Культурно-мистецьке життя Станіслава на сторінках часописів / О. Шеремет // Українська періодика : історія і сучасність : доп. та повід. дев'ятої Всеукр.

наук.-теорет. конф. (Львів, 28–29 жовт. 2005 р.) / за ред. М. М. Романюка. – Львів, 2005. – С. 278–280.

2076.Шишка О. Листопадовий Чин і утворення ЗУНР / О. Шишка // Львівщина : історико-культурні та краєзнавчі нариси / упоряд. та відп. ред. Ю. Бірюльов. – Львів : Центр Європи, 1998. – С. 241–267.

2077.Шишка О. Слідами листопадних боїв / О. Шишка. – Львів, 1993. – 62 с.

2078.Шкільник М. Україна в боротьбі за державність 1917–1921 роки : Спомини і роздуми / М. Шкільник. – Торонто, 1971. – 366 с.

2079.Шкляр Л. Моделі соборності (історичний досвід і сучасні аспекти) / Л. Шкляр // Українська соборність : ідея, досвід, проблеми. (До 80-річчя Акта злуки 22 січня 1919 р.) : збірник. – К. : ПІЕНД, 1999. – С. 388–395.

2080.Шкраб'юк П. Виноградник господній : Історія життя о. д-ра Йосифа Кладочного / П. Шкраб'юк. – Львів, 1995. – 235 с.

2081.Шкрумеляк Ю. З новітньої Січи / Ю. Шкрумеляк // Українське слово. – 1916. – 5, 6 квітня.

2082.Шкрумеляк Ю. Лихі примари минулого / Ю. Шкрумеляк // Львівська правда. – 1964. – 1 серпня.

2083.Шкрумеляк Ю. Поїзд мерців : Картина жертв і трудів / Ю. Шкрумеляк. – Львів ; К. : Червона Калина, 1922. – 96 с.

2084.Шкрумеляк Ю. Слідами пісні Українських Січових Стрільців / Ю. Шкрумеляк // Вістник Союзу Визволення України. – 1916. – 16, 23 квітня.

2085.Шкрумеляк Ю. Українські Січові Стрільці / Ю. Шкрумеляк // Українське слово. – 1916. – Ч. 88–89.

2086.Шлемкевич М. Галичанство / М. Шлемкевич // Політологічні читання : Українсько-канадський щоквартальник. – 1993. – Ч. 1. – С. 245–301.

2087.Шлемкевич М. 1917–20 роки й українське суспільство / М. Шлемкевич // Сучасність. – 1971. – № 5. – С. 87–99.

2088.Шлемкевич М. Українська синтеза чи українська громадянська війна. Українська класика / М. Шлемкевич // Генеза. – 1997. – № 1. – С. 74–101.

2089.Шлепаков А. М. Українська трудова еміграція в США і Канаді (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) / М. Шлемкевич. – К. : Вид-во Академії Наук УРСР, 1960. – 200 с.

2090.Шліхта І. В. Дмитро Донцов як ідеолог і теоретик українського націоналізму : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / І. В. Шліхта. – К., 2005. – 18 с.

2091.Шліхта І. В. Постать Д. Донцова в сучасній українській історіографії (1991–2001) / І. В. Шліхта // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Спецвипуск до 60-річчя УПА. – Дрогобич, 2002. – 252–263.

2092.Шляхами золотого Поділля : в 3 т. / ред. Степан Конрад; Видання комітету «Тернопільщина». – Філадельфія, 1960. – Т. 1. – 285 с. ; НТШ. Український архів. Т. ХХІ : регіон. з. – Філадельфія, 1970. – Т. 2. – 280 с. ; НТШ. Український архів. – Т. ХХХV : Тернопільщина і Скалатщина : регіон. істор.-мемуар. зб. / ред. кол. Роман Миколаєвич. – Філадельфія, 1983. – Т. 3. – 846 с.

2093.Шляхами на Соловки : радянське десятиріччя Михайла Лозинського // Український історичний журнал – 1997. – № 5. – С. 97–118.

- 2094.Шморгун О. О. Основний зміст поняття «українська національна ідея» / О. О. Шморгун // Розбудова держави. – 1997. – № 6. – С. 6–9.
- 2095.Шморгун П. М. Політичні партії України на початку ХХ століття / П. М. Шморгун // Наук. праці з питань політичної історії. – К. : Либідь, 1992. – Вип. 172. – С. 18–27.
- 2096.Шоста наукова геральдична конференція (Львів, 27–29 березня 1997 р.) : матеріали. – Львів, 1997. – 176 с.
- 2097.Шульгата Н. Підготовка перевороту 1 листопада 1918 р. у Львові : спогади учасників / Н. Шульгата // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка : зб. наук. праць. – Львів : ЛНУ, 2001. – Вип. 4. – С. 163–172.
- 2098.Шульгин О. Без території : Ідеологія та чин УНР на чужині / передм. В. Прокоповича ; О. Шульгин. – Париж : Меч, 1934. – 251 с.
- 2099.Шуст Р. Грошові знаки Львова 1914–1918 рр. / Р. Шуст // Львівські історичні нариси. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 1996. – С. 325–329.
- 2100.Шухевич С. Видиш, брате мій (8 місяців серед УСС-ів) / С. Шухевич. – Львів : Червона Калина, 1930. – С. 112–118.
- 2101.Шухевич С. Полковник УГА Альфред Шаманек / С. Шухевич // Літопис Червоної Калини. – 1930. – Ч. 6. – С. 112–114.
- 2102.Шухевич С. Спомини з Української Галицької Армії (1918–1920). Ч. 1 / С. Шухевич. – Львів, 1924. – 176 с.; Ч. 2–5. – 1929. – 176, 162, 147, 164 с.
- 2103.Щербак М. Г. Матеріали жандармсько-поліцейських та судових органів царизму як джерело вивчення суспільно-політичної історії України (кінець ХІХ – 1917 р.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спец. іст. дисципліни» / М. Г. Щербак. – К., 1993. – 44 с.
- 2104.Щербін Л. Конституційно-демократична партія Росії та українське питання (1905–1918 рр.) / Л. Щербін // Україна соборна : зб. наук. статей. – К., 2005. – Вип. 2, ч. 1. – С. 112–122.
- 2105.Щербін Л. «Музика майбутнього» чи «удар в спину»? Українське питання в політиці кадетської фракції в державній думі Російської імперії (1906–1917 рр.) / Л. Щербін // Галичина. – Івано-Франківськ, 2004. – № 10. – С. 252–260.
- 2106.Щурат В. Памятка по речникові покривджених / В. Щурат // Нива. – Львів, 1929. – С. 81–82.
- 2107.Щусь О. Й. Акт Злуки / О. Й. Щусь // Енциклопедія історії України : в 5 т. / редкол. : В. А. Смолій (голова) [та ін.]. – К. : Наук. думка, 2005. – Т. 1. – С. 56–57.
- 2108.Щусь О. Соборність українських земель і питання збройних сил ЗУНР / О. Щусь // Українська соборність : ідея, досвід, проблеми. (До 80-річчя Акта злуки 22 січня 1919 р.) : збірник. – К. : ІПіЕНД, 1999. – С. 171–181.
- 2109.Юліян Буцманюк : монографічна студія / [передм. Б. Стебельський, вступ. ст. С. Гординський, заг. ред. М. Хом'як]. – Едмонтон : Канадське товариство ім. Шевченка. – 111 с.
- 2110.**Юрий М. В. Буржуазные военно-общественные организации в период Первой мировой войны. 1914–1918 гг. : дисс. ... д-ра ист. наук / М. А. Юрий. – Черновцы, 1990. – 457 с.

- 2111.Юрійчук Є. Перша світова війна та концепція «легітимності» політичної влади Макса Вебера / Є. Юрійчук // Перша світова війна та історичні долі народів Центральної та Східної Європи : м-ли міжнар. наук. конф., присвяченої 80-річчю Буковинського народного віча (Чернівці, 22–24 верес. 1998 р.). – Чернівці : Рута, 2000. – С. 274–280.
- 2112.Юркевич-Кнігиннецький С. Українські мілітарні організації у Східній Галичині перед світовою війною. (Вступ до «Історії легіону УСС») / С. Юркевич-Кнігиннецький // За Державність. – Каліш, 1936. – Зб. 6. – С. 155–161.
- 2113.Юрчук В. І. Соборність України у формуванні регіональної політики / В. І. Юрчук // Проблеми соборності України у ХХ столітті. – К., 1994. – С. 168–176.
- 2114.Юсип Д. Б'ються стрільці на Маківці / Д. Юсип // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1991. – С. 12–15.
- 2115.Юсип Д. Приступ на горі Ключ / Д. Юсип // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1993. – С. 14–16.
- 2116.Яблонський В. Від влади п'ятох до диктатури одного : історико-політологічний аналіз Директорії УНР / В. Яблонський. – К., 2001. – 160 с.
- 2117.Яблонський В. Директорія УНР : формування засад української державності в 1918–1920 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / В. Яблонський. – К., 1998. – 20 с.
- 2118.Яворовський Є. Антін Виметаль / Є. Яворовський // Календар Червоної Калини на 1922. – Львів, 1922. – С. 114–116.
- 2119.Яворський М. Історія України в стислому нарисі / М. Яворський. – Харків : Держвидав України, 1928. – 340 с.
- 2120.Яворський М. Нариси з історії революційної боротьби на Україні / М. Яворський. – Харків : Держвидав України, 1927. – Т. I. – 414 с.
- 2121.Яворській Ю. А. Матеріали по галицко-русской бібліографії. Библиографическій спісокъ публикацій, вышедшихъ въ Галичине на русскомъ языке въ послевоенный періодъ. 1918–1923 гг. / Ю. В. Яворській. – Львовъ : Живое слово, 1924. – 35 с.
- 2122.Якименко М. Економічна основа національно-визвольного руху на рубежі ХІХ – ХХ століть / М. Якименко // Сучасність. – 1995. – Ч. 7–8. – С. 115–120.
- 2123.Якимович Б. Андрій Чайковський : життя, творчість, громадсько-політична діяльність / Б. Якимович // Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження : у 3 т. / гол. ред. кол. Б. З. Якимович. – Львів, 2002. – Т. 1. – С. 6–27.
- 2124.Якимович Б. Андрій Чайковський – науковець, публіцист, мемуарист (До питання про маловідому спадщину) / Б. Якимович // Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження : у 3 т. / гол. ред. кол. Б. З. Якимович. – Львів, 2002. – Т. 3. – С. 294–304.
- 2125.Якимович Б. До початків відродження українського війська : стрийська сторінка в історії Українських Січових Стрільців / Б. Якимович // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність : зб. наук. праць. – Львів, 1998. – Вип. 5. – С. 693–702.
- 2126.Якимович Б. Збройні Сили України : нарис історії / Б. Якимович. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 1996. – 350 с.
- 2127.Якимович Б. З історії УСС / Б. Якимович // Пам'ятки України. – 1990. – № 1. – С. 58–63.

2128.Якимович Б. Наукова, публіцистична та мемуарна діяльність Андрія Чайковського / Б. Якимович // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність : зб. на пошану проф. Юрія Сливки. – Львів : Ін-т українознавства ім. Крип'якевича, 2000. – Вип. 7. – С. 335–341.

2129.Якимович Б. Німці в Українській Галицькій Армії / Б. Якимович // Німецькі колонії Галичини. Історія. Архітектура. Культура. – Львів : Манускрипт, 1996. – С. 173–180.

2130.Яків Струхманчук – жертва сталінського терору / ред.-упоряд. О. Мусієнко : Публіцистика. – К. : Дніпро, 1997. – 204 с.

2131.Яковенко Н. Одна Клію; дві історії / Н. Яковенко // Критика. – 2002. – Ч. 12. – С. 12–14.

2132.Яковенко Н. Польща та поляки в шкільних підручниках історії, або Відлуння давнього й недавнього минулого [Електронний ресурс] / Н. Яковенко. – Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n28teksts/yakovenko.htm>.

2133.Яковишин В. М. Питання освіти, культури й мистецтва в діяльності ЗУНР / В. М. Яковишин // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Вип. 9–11. – С. 64–71.

2134.Якупов М. Н. Діяльність конституційно-демократичної партії в Україні (1917–1918 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / М. Н. Якупов. – К., 1994. – 21 с.

2135.Яневський Д. Маловідомі конституційні акти України 1917–1920 рр. / Д. Яневський – К., 1991.

2136.Яневський Д. Політичні системи України 1917–1920 років : спроби творення і причини поразки / Д. Яневський. – К. : Дух і літера, 2003. – 767 с.

2137.Янишин В. З минулого Городенки й околиці / В. Янишин // Городенщина : істор.-мемуар. зб. – Т. XXXII. – С. 46–48.

2138.Янишин Б. Галицькі міста періоду автономії (1867–1918) у сучасній українській та польській історіографіях / Б. Янишин // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич : Коло, 2006. – Вип. VIII. – С. 332–338.

2139.Янів В. О. Я. Шульгин як історик / В. Янів // Збірник на пошану Олександра Шульгина (1889–1960). Записки НТШ. Т. CLXXXVI : Праці Історико-філософської секції / за ред. В. Яніва. – Париж ; Мюнхен, 1969. – С. 38–55.

2140.Янів В. До історії Міжнародної вільної академії наук у Парижі / В. Янів // Збірник на пошану Олександра Шульгина (1889–1960). Записки НТШ. Т. CLXXXVI : Праці Історико-філософської секції / за ред. В. Яніва. – Париж ; Мюнхен, 1969. – С. 90–120.

2141.Янковська О. В. Культурне життя України у період національно-демократичної революції / О. В. Янковська // Український історичний журнал. – 2005. – № 2. – С. 105–117.

2142.Ярема Я. Над Сяном. Листопадові дні 1918 року в Перемишлі. Події і роздуми / Я. Ярема. – Львів, 1997. – 96 с.

2143.Яременко М. Колоніальна політика царизму як передумова активізації українського національно-визвольного руху на рубежі XIX–XX ст. / М. Яременко // Сучасність. – 2006. – Травень–червень, 5–6. – С. 118–124.

2144.Яремчук В. Д. Вплив державотворення в Наддніпрянській Україні на розвиток національно-визвольного руху у західноукраїнських землях / В. Д. Яремчук //

Український історичний журнал. – 2003. – № 4. – С. 38–45.

2145. Яремчук В. Державотворчий процес в Західній Україні та Перша світова війна / В. Яремчук // Перша світова війна і слов'янські народи : м-ли міжнар. наук. конф., 14–15 травня 1998 р.. – К., 1998. – С. 90–96.

2146. Яремчук В. Д. На шляху соборності України (деякі штрихи Української революції періоду 1918–1919 рр.) / В. Д. Яремчук // Наукові записки : збірник. – К. : ІПіЕНД, 2001. – Вип. 13 : Схід і Захід України : проблеми єднання. – С. 123–128.

2147. Яремчук В. До історії створення Західно-Української Народної Республіки / В. Яремчук // Наукові записки. – К. : ІПіЕНД, 1999. – Вип. 7. – С. 104–120.

2148. Яремчук В. Загальний образ минулого України : підходи сучасної української історіографії / В. Яремчук // Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть : здобутки і проблеми : [Кол. монографія] / за ред. Леоніда Зашкільняка. – Львів : Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2004. – С. 74–94.

2149. Яремчук В. Повернення із небуття : Кость Левицький / В. Яремчук // Інтелігенція – гуманна об'єднувальна сила сучасного суспільства. – К. : Стилос, 1999. – С. 163–174.

2150. Яремчук В. Формування соборницьких ідей та спроба їх втілення під час боротьби за національну державу в Західній Україні / В. Яремчук // Українська соборність : ідея, досвід, проблеми. (До 80-річчя Акта злуки 22 січня 1919 р.) : збірник. – К. : ІПіЕНД, 1999. – С. 144–161.

2151. Яровий В. Проблема нової державності та її розв'язання для народів Центральної та Південно-Східної Європи в період Першої світової війни / В. Яровий // Перша світова війна та історичні долі народів Центральної та Східної Європи : м-ли міжнар. наук. конф., присвяченої 80-річчю Буковинського народного віча (Чернівці, 22–24 верес. 1998 р.). – Чернівці : Рута, 2000. – С. 103–109.

2152. Ярославин С. (о. Ісидор Сохоцький). Визвольна боротьба на західно-українських землях у 1918–1923 роках / С. Ярославин. – Філадельфія, 1956. – 184 с.

2153. Ярославин С. (о. Ісидор Сохоцький). По лінії з'єднання не було двох думок / С. Ярославин // Америка. – Філадельфія, 1945. – Ч. 2, 3.

2154. Ясінчук Л. 50 літ Рідної Школи. 1881–1931 / Л. Ясінчук. – Львів : Накладом Товариства «Рідна Школа», 1931. – 267 с.

2155. Ясь О. Андрій Жук у світлі сучасної української історіографії / О. Ясь // Молода нація. – 2002. – № 3. – С. 250–258.

2156. Ясь О. В. Державницька традиція в українській зарубіжній історичній науці 1945–1991 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спец. іст. дисципліни» / О. В. Ясь. – К., 2000. – 19 с.

2157. Ясь О. Державницький напрям в українській історіографії першої третини ХХ ст. : становлення, формування, вплив / О. Ясь // Історія українського середньовіччя : Козацька доба : зб. наук. праць на пошану історика, лауреата державної премії ім. Тараса Шевченка О. М. Апанович : у 2 ч. – К., 1995. – Ч. 1. – С. 111–133.

2158. Ясь О. Державницький напрям української історіографії та його інтелектуальна спадщина / О. Ясь // Історіографічні дослідження в Україні : наук. зб. – К., 1999. – Вип. 7. – С. 286–313.

2159. Ясь О. В. Історіографія як термін, поняття та дисципліна // Енциклопедія історії України : в 5 т. / редкол. : В. А. Смолій (голова) хта ін.; О. В. Ясь. – К. : Наук.

думка, 2005. – Т. 3 : Е–Й. – С. 584–591.

2160. Ясь О. Персональна бібліографія істориків діаспори / О. Ясь // Бібліотечний вісник. – 1996. – № 2. – С. 10–16.

2161. Яців Н. Один з найкращих. Начерк. Начерк військових заслуг бл. пам. Юліяна Головінського / Н. Яців // Літопис Червоної Калини. – 1932. – Ч. 9. – С. 23.

2162. Яцкевич Є. А. З історії революційної боротьби трудящих Східної Галичини напередодні Великої Жовтневої соціалістичної революції / Є. А. Яцкевич // З історії західноукраїнських земель. – К. : Вид-во Академії наук Української РСР, 1960. – Вип. 4. – С. 66–76.

2163. Яцюк М. В. Військово-політична діяльність Директорії УНР (1918–1920 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / М. В. Яцюк. – Харків, 2000. – 20 с.

2164. Bihl W. Sheptyts'kyi and the Austrian Government / W. Bihl // *Morality and Reality : The Life and Times of Andrei Sheptyts'kyi* / ed. Magocsi P. R. – Edmonton, 1989. – P. 15–28.

2165. Ciuciura T. B. Galicia and Bukovina as Austrian Crown Provinces : Ukrainian Experience in Representative Institutions, 1861–1918 / T. B. Ciuciura // *Studia Ucrainica*. – Ottawa, 1984. – Vol. 2. – P. 175–195.

2166. Ciuciura T. B. Provincial Politics in the Habsburg Empire : The Case of Galicia and Bukovina / T. B. Ciuciura // *Nationalities Papers*. – North York, 1985. – XII, 2. – P. 247–273.

2167. Ciuciura T. B. Ukrainian Deputies in the Old Austrian Parliament, 1861–1918 / T. B. Ciuciura // *Mitteilungen*. – Munich, 1977. – XIV. – P. 38–56.

2168. *Encyclopedia of Ukraine*. Vol. I–V / ed. by Volodymyr Kubijowyc ; University of Toronto Press. – Toronto ; Buffalo ; London, 1988.

2169. Gelber N. M. The National Autonomy of Eastern Galician Jewry in the West Ukrainian Republic, 1918–1919 / N. M. Gelber // *Lewin I. A History of Polish Jewry during the Revival of Poland*. – New York, 1990. – P. 221–326.

2170. Hertz F. Nationality in history and politics. A study of the psychology and sociology of national sentiment and character / F. Hertz . – London, 1944. – 417 p.

2171. Himka J.-P. Galicia and Bukovina : A Research Handbook about Western Ukraine, Late 19th and 20th Centuries, Historic Sites Service Occasional Paper / J.-P. Himka. – Edmonton, 1990. – № 20. – P. 198–215.

2172. Himka J.-P. Hope in the Tsar : Displaced Naive Monarchism among the Ukrainian Peasants of the Habsburg Empire / J.-P. Himka // *Russian History*. – Tempe, Ariz., 1980. – IV. – P. 125–128.

2173. Himka J.-P. The Greek Catholic Church and National-Building in Galicia, 1772–1918 / J.-P. Himka // *Harvard Ukrainian Studies*. – 1984. – VIII, № 3–4. – P. 426–452.

2174. Hrynchyshyn M. Western Historiography and Future Research / M. Hrynchyshyn // *Morality and Reality : The Life and Times of Andrei Sheptyts'kyi* / ed. Magocsi P. R. – Edmonton, 1989. – P. 421–436.

2175. Hunczak T. Sir Lewis Namier and the Struggle for Eastern Galicia / T. Hunczak // *Harvard Ukrainian Studies*. – 1977. – № 2. – P. 198–210.

2176. Hunczak T. The ukrainian revolution documents 1919 – 1921 / T. Hunczak . – New York, 1984. – Vol. 2. – 478 s.

2177. Irredentist and National Questions in Central Europe, 1913–1939 : Poland. – Nendeln ; Lichtenstein, 1973. – Vol. VIII.
2178. Isaievych Ia. Galicia and Problems of National Identity / Ia. Isaievych // *The Habsburg Legacy : National Identity in Historical Perspective* / eds. R. Robertson and E. Timms. – Edinburgh, 1994. – P. 37–45.
2179. Kann R. A. *The Multinational Empire. Nationalism and National Reform in the Habsburg Monarchy 1848–1918* / R. A. Kann. – New York : Columbia University Press, 1950. – 380 p.
2180. Kutschabsky W. *Die Westukraine im Kampfe mit Polen und dem Bolschewismus in den Jahren 1918–1923* / W. Kutschabsky. – Berlin, 1934. – 386 s.
2181. Lwiw. *A symposium on its 700-th Anniversary*. – New York, 1962. – 271 p.
2182. Magosci P. R. *Bibliographic Guide to History of Ukraine in Galicia : 1848–1918* / P. R. Magosci // *Nationbuilding and the Politics of Nationalism : Essays on Austrian Galicia* / Andrei S. Markovits and Frank E. Sysyn, ed. – Cambridge, 1982. – P. 255–321.
2183. Magosci P. R. *Galicia : A Historical Survey and Bibliographic Guide* / P. R. Magosci. – Toronto ; Buffalo ; London : Canadian Institute of Ukrainian Studies and the Research Institute by University of Toronto Press, 1983. – 695 p.
2184. Magosci P. R. *A Guide to Newspapers and Periodicals* / P. R. Magosci. – Toronto : Chair of Ukrainian Studies University, 1983. – 40 p.
2185. Magosci P. R. *A History of Ukraine* / P. R. Magosci. – Toronto ; Buffalo ; London : University of Toronto Press, 1996. – 784 p.
2186. Magosci P. R. *The Language Question as a Factor in the National Movement in Eastern Galicia* / P. R. Magosci // Markovits A. S., Sysyn F. E. *Nationbuilding and the Politics of Nationalism : Essays on Austrian Galicia*. – Distributed by Harvard University Press for the Harvard Ukrainian Research Institute, 1982. – P. 220–239.
2187. Markovits A. S. *Introduction : Empire and Province* / P. R. Magosci // Markovits A. S., Sysyn F. E. *Nationbuilding and the Politics of Nationalism : Essays on Austrian Galicia*. – Distributed by Harvard University Press for the Harvard Ukrainian Research Institute, 1982. – P. 1–23.
2188. Markovits A. S. *Nationbuilding and the Politics of Nationalism : Essays on Austrian Galicia* / A. S. Markovits, F. E. Sysyn. – Distributed by Harvard University Press for the Harvard Ukrainian Research Institute, 1982. – P. 149–178.
2189. *Morality and Reality : The Life and Times of Andrei Sheptyts'kyi* / ed. Magosci P. R. – Edmonton, 1989. – 459 p.
2190. Muzyczka I. *Sheptyts'kyi in the Russian Empire* / I. Muzyczka // *Morality and Reality : The Life and Times of Andrei Sheptyts'kyi* / ed. Magosci P. R. – Edmonton, 1989. – P. 313–327.
2191. Podlusky G. I. *Cross of the Legion U.S.S.* / G. I. Podlusky // *The Medal Collector*. – 1965. – Vol. 16. – N. 5. – P. 13–16.
2192. Podlusky G. I. *The Awards for the Sich Riflemen* // *The Medal Collector*. Official publication of the Orders and Medals Society of America. – 1965. – Vol. 16, № 5. – P. 10–13.
2193. Rudnytsky I. L. *The Ukrainians in Galicia Under Austrian Rule* / I. L. Rudnytsky // Markovits A. S., Sysyn F. E. *Nationbuilding and the Politics of Nationalism : Essays on Austrian Galicia*. – Distributed by Harvard University Press for the Harvard Ukrainian Research Institute, 1982. – P. 23–68.

2194. Stachiw M. *Western Ukraine at the Turning Point of Europe's History, 1918–1923* / M. Stachiw, J. Sztendera / ed. Stachiw J. – New York : The Shevchenko Scientific Society, 1969, 1971. – Vol. 1–2..

2195. Varemenko M. *Galicja-Halychyna. From Separation to Unity* / M. Varemenko. – Toronto ; New York ; Paris, 1967. – 292 p.

2196. Wrobel P. *The Jews of Galicia under Austrian-Polish Rule, 1869–1918* / P. Wrobel // *Austrian History Yearbook*. – Minneapolis, 1994. – XXV. – P. 97–138.